

אידיאל שאין לו סוף

מקראה ללימודי ציונות

עורכים:

ניב מזומן, שוקי פרידמן, שירה צחי, ידידיה שטרן

אידיאל שאין לו סוף – מקראה ללימודי ציונות

עורכים: יניב מזומן, שוקי פרידמן, שירה צחי, ידידיה שטרן

עורך משנה: קובי דנה

ייעוץ פדגוגי: דר' דוד נחמן

עריכת לשון: יהושע גרינברג

עריכה גרפית: לוטה עיצובים

וועדה מייעצת:

הרב בראון אליעזר

ברמן אבישי

דקל אילה

פרופ' וייס צחי

דר' מזומן יניב

דר' פרידמן שוקי

צור מוקי

צור עומר

קרמר עינט

ריפמן און

פרופ' שטרן ידידיה

המערכת עשתה מאמצים כדי לקבל אישורים לשימוש בטקסטים ובתמונות מבעלי הזכויות. אם נפלה טעות, נעשה כל מאמץ נוסף לתקן במהדורות הבאות.

כל הזכויות שמורות למכון למדיניות העם היהודי וליד יצחק בן צבי ©
© כל הזכויות לטקסטים שמורות לאקו"מ, להוצאות הספרים ולמחברים

נדפס בישראל 2025

מסת"ב - 978-965-7880-00-5

לְשׁוֹם לְאַבְּלֵי צִיּוֹן, לְתֵת לָהֶם פֶּאֶר תַּחַת אֶפֶר,
שֶׁמֶן שֶׁשֹּׁן תַּחַת אֲבָל, מַעֲטָה תִּהְיֶה תַּחַת רוּחַ יְכָה
(ישעיהו סא, ג)

לזכרם של האזרחים והחיילים
שנהרגו במלחמת חרבות ברזל
בתפילה להשבת החטופים,
רפואה שלימה לפצועים
ולימים טובים.

תוכן עניינים

5	תוכן עניינים
9	הקדמה / פרופ' ידידיה שטרן, שוקי פרידמן וד"ר יניב מזומן
11	דבר העורכים / לימוד ציונות בעת הזאת
13	מבוא: ציונות – עבר, הווה ועתיד / פרופ' גיל טרוי
25	שער ראשון: "עין לציון צופיה"
27	יחידה א: מהי ציונות?
28	פתיחה
29	מהי ציונות? מקורות
51	יחידה ב: המנונים עבריים – אידיאולוגיות ציוניות בשיר ובמזמור
52	פתיחה
53	המנונים ציוניים
67	יחידה ג: אתגרים ציוניים אז והיום
62	פתיחה
69	חלוציות, התיישבות וחקלאות: מקורות
83	סוגיות לדיון מסכם: חלוציות, התיישבות וחקלאות
84	ביטחון: מקורות
95	סוגיות לדיון מסכם: ביטחון
96	חינוך עברי ותרבות עברית: מקורות
108	סוגיות לדיון מסכם: חינוך עברי ותרבות עברית
109	אחדות וממלכתיות: מקורות
121	סוגיות לדיון מסכם: אחדות וממלכתיות

123 שער שני: "נפש יהודי הומיה" – ציונות ויהדות, רציפות ומרד**125 יחידה א: הציונות והזיקה למקורות היהודיים**

126 פתיחה

127 הציונות והזיקה למקורות: מקורות

147 יחידה ב: הציונות, העבר היהודי והיהודי החדש

148 פתיחה

149 הציונות, העבר היהודי והיהודי החדש: מקורות

169 יחידה ג: ציונות, גלות ויהדות התפוצות

170 פתיחה

171 שלילת הגלות: הציונות כחלופה רעיונית לגולה

183 תלות קיומית הדדית: ישראל ויהדות התפוצות

190 יחסי הדדיות בין המרכזים היהודיים בישראל ובתפוצות

203 שער שלישי: "ארץ ציון וירושלים" – הציונות והזיקה לארץ ישראל

205 פתיחה

206 מקורות מקראיים העוסקים בזיקה לארץ ישראל

207 מקורות מהאגדה, מההלכה, מהשירה ומההגות היהודית העוסקים בזיקה לא"י

222 הקשר לארץ ישראל במחשבה הציונית

233 דיון: הקשר לארץ ישראל במחשבה הציונית

234 האם יש תחליף לארץ ישראל? פולמוס אוגנדה

243 דיון: האם יש תחליף לארץ ישראל? פולמוס אוגנדה

244 הזיקה לארץ ישראל במבחן הגשמתה

250 דיון: הזיקה לארץ ישראל במבחן הגשמתה

251 שער רביעי: "להיות עם חופשי בארצנו" – ציונות, דמוקרטיה וליברליזם**253 יחידה א: ציונות, לאומיות וליברליזם**

254 פתיחה

257 ציונות, לאומיות וליברליזם: מקורות

283 יחידה ב: הציונות ו"השאלה הערבית"

284 פתיחה

285 מקורות לגישה ההשתלבותית

294 מקורות לגישה הבדלנית

302 מקורות לגישה הליברלית-מעשית

309 מקורות לגישה הסוציאליסטית

313	יחידה ג: חברות מופת ציוניות
314	פתיחה
315	חברות מופת ציוניות: מקורות
331	מקרה מבחן למפגש בין ציונות וליברליזם: מקומן של הנשים בתנועה הציונית
339	שער סוגר: הציונות אל מול מתנגדיה ואויביה
341	יחידה א: אל מול מתנגדי הציונות אז והיום
342	פתיחה
343	ההתנגדות הדתית לציונות: מקורות
346	המענה הציוני להתנגדות הדתית: מקורות
354	ההתנגדות הפוסט-לאומית/פוסט-ציונית: מקורות
362	המענה הציוני: תשובות הציונות להתנגדות האנטי-לאומית
369	יחידה ב: ציונות ואנטישמיות
370	פתיחה
371	עם התעוררות הרעיון הציוני ולפני השואה: מקורות
386	השואה ואחריה: מקורות
399	אחרית דבר, מוקי צור, 2025
401	מפתח כותבים ומקורות

הקדמה | ידידיה שטרן ויניב מזומן

הציונות – אחת התנועות המשפיעות ביותר על ההיסטוריה היהודית המודרנית – היא סיפור רחב, מורכב ורב-קולי. זהו סיפור של חלום והגשמה, של ויכוחים אידיאולוגיים עזים ושיתופי פעולה נדירים, של זהויות מתנגשות ובית משותף שנבנה יחד.

דווקא בימים אלה, כשיש המערערים על הלגיטימיות של הרעיון הציוני – מימין ומשמאל, בארץ ובעולם – חשוב להישיר מבט אל המורכבות ולשאול: מה היה באמת החזון הציוני? מה הם ערכיו? מה בין החלום למציאות ומה משמעות כל זה בעבורנו, כאן ועכשיו?

המכילות הקדם־צבאיות הן זירה חיה ונושמת אשר בה מתקיימת השיחה הציונית. הן לא רק לומדות את הציונות אלא גם מחיות אותה מחדש מתוך לימוד, מתוך חיבור לשורשים ומתוך עשייה יומיומית. הבוגרים והבוגרות של המכילות יוצאים לשירות צבאי ואזרחי בעל חשיבות כשהם נושאים עימם מטען של חזון, של אחריות ושל אמונה ביכולתם להשפיע על דמותה של החברה הישראלית.

בכך, המכילות עצמן הן חלק מן הסיפור הציוני המתמשך – פרק עכשווי בשרשרת הדורות.

המקראה שלפניכם: "אידיאל שאין לו סוף: מקראה ללימודי הציונות", נועדה לפתוח שער אל השיח העשיר והחי הזה בעבורכם, צעירים וצעירות הלוקחים רגע לעצור, לשאול, להעמיק ולחפש משמעות במסעכם אל תוך החברה הישראלית.

המקראה נבנתה על בסיס תפיסה פלורליסטית הרואה בציונות שדה רעיוני ואקטיביסטי מרובה אופקים אשר בו נפגשים זרמים שונים, ערכים מתחרים ותקוות מגוונות – ולעיתים גם כאבים וקונפליקטים. הציונות מכילה מנעד של קולות: מכתבי הרצל ועד שירה עכשווית, מהגות דתית ועד מחשבה ביקורתית, מהציונות הסוציאליסטית ועד זו הרוויזיוניסטית, מהקולות המרכזיים ועד אלה שנותרו בשוליים אך מבקשים להישמע.

הטקסטים במקראה מאפשרים לכם להתבונן על הציונות כעל יהלום מרובה פאות שכל אחת מהן מנצנצת באור ובצבע ייחודיים. המקראה בוחנת את הציונות על ציר הזמן (מהמקרא ועד לימים הנוכחיים, שלאחר 7 באוקטובר), מתחקה אחר שורשיה (הזיקה למקורות היהודיים ולעבר היהודי) וחוקרת את שדות הפעולה שלה (מחלוציות הקשורה באדמה ובהתיישבות, עבור דרך הביטחון ומערכות החינוך, וכלה בממלכתיות) ואת היבטיה הטריטוריאליים (גלות אל מול ארץ ישראל). תשומת לב רבה מוקדשת לעולמות הערכיים – הציונות אל מול דמוקרטיה, לאומיות, ליברליות, היחס לנשים והיחס למיעוטים, ובאופן כללי, השאיפה הנאצלת למימוש חברת מופת יהודית.

המפעל החינוכי הזה נבנה בשותפות של שני מוסדות העוסקים במחקר, במדיניות ובחינוך:

המכון למדיניות העם היהודי (JPPI) – מכון למחקר, חשיבה ותכנון, העוסק באסטרטגיה, חינוך ובמדיניות לעם היהודי בישראל ובתפוצות.

יד בן-צבי – מוסד מחקר, תרבות וחינוך ותיק, הפועל לחקר תולדות ארץ ישראל ויישובה, חקר קהילות ישראל במזרח וחקר ירושלים, והנחלתם לציבור הרחב. חקר הציונות והנחלתה הם ממטרות יד בן-צבי.

במילותיו של יצחק בן-צבי, נשיאה השני של מדינת ישראל: "הציונות אינה שאיפה אידאלית נאצלה או רעיון מופשט בלבד, כי אם תנועה עממית, חיה ומוחשית הנשענת על רצון הקיום האדיר המפעם בלב האומה היהודית."

במילים אלה טמונים האתגר והתקווה: להפוך את הרעיון למעשה, את השאיפה – לדרך חיים.

המקראה הנוכחית מוגשת לכם כהזמנה לכתוב את הפרק הבא בציונות של דורנו – חלום הממשיך להיות חי וקיים בזכותכם.

אנו מבקשים להודות למשרד ההתיישבות והמשימות הלאומיות, המופקד על המכינות הקדם-צבאיות – על האמון; למועצת המכינות הקדם-צבאיות – על השותפות; לצוותי המכינות – על מסירותם החינוכית והחברתית, על הרצינות, על הסקרנות ועל נכונותם להיות חלק מהשיח הציוני ולשאת אותו קדימה.

אתם ההוכחה החיה לכך שהחזון לא תם אלא מתחדש בכל דור.

לסיום, אנו מבקשים להודות לשירה צחי, עמיתה בכירה במכון למדיניות העם היהודי (JPPI) ואשת חינוך במכינות הקדם-צבאיות, על שהנהיגה את הפרויקט בחוכמה ובידענות. היד הבטוחה, המחשבה המאוזנת והלב הקשוב של שירה היו מנוע ההפעלה של המקראה שלפניכם.

תודה נוספת שלוחה לעורך המשנה, קובי דנה, שעמל וטרח בכישרון רב; לחברות ולחברי הוועדה המייעצת, שתובנותיהם ניכרות במבנה המקראה וברוחה, ולשותפינו למחשבה ולדרך במועצת המכינות ובמשרד ההתיישבות, שלולא הם לא היה מפעל זה קורם עור וגידים.

המפעל הזה לא היה קורם עור וגידים.

ד"ר יניב מזומן
מנכ"ל יד יצחק בן-צבי

פרופ' יידיה שטרן וד"ר שוקי פרידמן
JPPI – המכון למדיניות העם היהודי

דבר העורכים

לימוד ציונות בעת הזאת

כולנו רוצים לחוש שהחיים בארץ, על כל האתגרים שהם מזמנים לנו, ובוודאי לקראת השירות הצבאי, מובנים, בעלי פשר ומעניקים תחושת משמעות. כדי שנוכל להתחבר לזהות הישראלית שלנו, לקחת אחריות ולהרגיש שייכים, כדאי שנכיר ונלמד את סיפורה של הציונות.

החיים לא קלים. והחיים במדינת ישראל לפעמים מסובכים וקשים להפליא. הקשיים והאתגרים של החיים מביאים אותנו לשאול שאלות שיעזרו לנו להבין את המציאות ואת המצב. אנחנו שואלים ומבקשים להבין את הסיבות לשלל בעיות שאנחנו רואים מול העיניים: בעיות הבטחון, בעיות חברתיות, בעיות מבניות של החברה הישראלית.

השאלות הללו אינן רק שאלות אינפורמטיביות, מתוך הרצון לדעת ולהשכיל. השאלות הללו הן שאלות שמתעוררות בנו כדי שנוכל להעניק פשר, טעם ומשמעות לחיים שלנו פה.

המקורות שתלמדו ותכירו במהלך הלימוד במקראה זו אינם מספרים סיפור היסטורי, הם מספרים לנו את הסיפור שלנו היום. הם עוזרים לנו להתבונן בצורה חכמה יותר על השאלות שאנחנו מתמודדים איתם לגבי החיים בארץ, לגבי מי אנחנו כיהודים-ישראלים וציונים.

המקראה מחולקת לחמישה שערים ובהם 12 יחידות נושאיות. בכל נושא תכירו קשת של דעות ועמדות, מהעבר וההווה שיוכלו להעשיר את נקודת המבט שלכם בכל נושא. תוך כדי הקריאה תוכלו להכיר גם טקסטים ציוניים קלאסיים של האבות המייסדים של התנועה הציונית וגם טקסטים בני זמננו. בקלות רבה תוכלו לראות שאותן שאלות וההתמודדויות שיש לנו היום, מלוות את הציונות והציונים מתחילת הדרך.

אנו מזמינים אתכם לצאת למסע פנימי, לתוך השאלות שמעסיקות אתכם כצעירים ישראליים, להעשיר את הרוח ואת המחשבה שלכם, וכדי לצאת עם תשובות שיתנו לכם פשר והבנה מעמיקה יותר בסוגיות מרכזיות שמעסיקות את החברה היהודית והישראלית בדורות האחרונים, וגם היום.

הציונות, כפי שאמר הרצל, היא אידיאל שאין לו סוף, וככזה, הוא צריך ויכול להעניק תחושת ערך, משמעות וכח גם היום, גם לכם.

מאחלים לימוד פורה, מהנה ומועיל.

שירה צחי וקובי דנה

מבוא ציונות – עבר, הווה ועתיד

פרופ' גיל טרוי

הציונות: תנועה שנולדה שלוש פעמים

"להיות עם חופשי בארצנו, ארץ ציון וירושלים", כך מסתיים ההמנון הלאומי של מדינת ישראל, "התקווה". אבל האם זהו ההמנון הלאומי של מדינת ישראל או של העם היהודי? התשובה: גם וגם. הערפול הזה מספר את סיפור הציונות, העם היהודי ומדינת ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי, שהיא גם מדינה דמוקרטית המבטיחה שוויון זכויות גם לכ-20% מאזרחיה שאינם יהודים.

היהודים מבלבלים. לו הייתה דתם – היהדות – מולידה תנועה בשם "יהודאיזם", והייתה מוקמת מדינה יהודית-דמוקרטית בשם "יהודה", קשה היה לאויבים לטעון "אני אוהב יהודים אבל שונא את יהודה ואת היהודאים". טענה זו הייתה דומה לטענה "אני אוהב איטלקים אבל מתעב את איטליה, את האוכל האיטלקי ואת השפה האיטלקית".

אבל ההיסטוריה עשתה את שלה ונולדו מושגים אחרים. היהדות – דתם של היהודים – מגדירה את ארץ ישראל כביתו ההיסטורי והנצחי של העם היהודי. במשך הדורות הפכה ציון, הר מרכזי בירושלים – בירתם בת שלושת אלפי השנים – לסמל מרכזי בזהותם של היהודים. לכן, כאשר נוצרה לקראת סוף המאה התשע עשרה התנועה לחידוש הריבונות היהודית, היא כונתה "ציונות". ב-1948 הכריז דוד בן-גוריון, ראש הממשלה הראשון של מדינת היהודים, על הקמת מדינת ישראל.

אפשר לומר שהציונות היא תנועה שנולדה שלוש פעמים.

לידתה הראשונה של הציונות: שורשים עתיקים – מקראיים, ארכיאולוגיים וקיומיים

על פי המסורת המקראית, אברהם ושרה העמיקו את מסעם הרוחני כשעלו לארץ כנען הלאו היא ארץ ישראל, אי שם בשנים 2100–1900 לפנה"ס. צעד זה היה נקודת ההתחלה של מסע העם היהודי בהיסטוריה. מאז ואילך, כל עזיבה של הארץ נתפסה לא כמעבר גאוגרפי אלא כ"גלות". גם כעבור אלפי שנים, אחרי שרוב היהודים פוזרו ברחבי העולם, הם המשיכו לפנות בתפילה – מכל מקום שבו חיו – אל ציון.

היהדות הייתה למן ראשיתה דת הקשורה באופן הדוק לארץ. הפולחן הדתי כלל הקרבת קורבנות חקלאיים, במיוחד בבית המקדש בירושלים. גם כשהפולחן עבר הפשטה ונפרד

מממדיו הגשמיים – עם חורבן הבית ויציאת היהודים לגלות – נותרה הארץ יסוד תיאולוגי ביהדות וסמל עמוק בזהות הלאומית. בתלמוד אף נקבע: "כל הדר בארץ ישראל, דומה כמי שיש לו אלוה [...] וכל שאינו דר בארץ, דומה כמי שאין לו אלוה" (בבלי, כתובות קי ע"א).

העם היהודי סבל תקופות של שעבוד, כמו במצרים, אבל נהנה גם מתקופות של שגשוג, כמו תקופת שלטונו של דוד המלך – הנגן, המשורר וכובש הלבבות – בשנת 1,000 לפנה"ס לערך. דוד הוא גם זה שהעניק לעם היהודי את ירושלים – בירתו הנצחית.

עם הקימו את בית המקדש הראשון בירושלים חיבר שלמה בנו בין הכוח המדיני לפולחן הדתי. גם כשהוקם בית המקדש השני הוא רומם את רוחה של החברה הארצישראלית-החקלאית הפשוטה. בימי הורדוס התנשא גובהו לכ־45 מטר – כמעט כגובה הבית הלבן בימינו. בשלושת הרגלים – פסח, שבועות וסוכות – נהרו יהודים מכל קצוות תבל לירושלים, כמצווה בתורה.

עד היום, כשהיהודים קוראים את סדר עבודת יום הכיפורים, מניפים לולב בסוכות או שרים "לשנה הבאה בירושלים" בסוף ליל הסדר – הם מבטאים את זיקתם העמוקה לארץ אחת: ארץ ישראל.

הארכיאולוגיה מאששת את קיום החיים היהודיים בארץ ישראל. בירושלים נמצא קמע בן כ־2,700 שנה, אשר בו נוסח ברכת הכוהנים (במדבר ו, כג-כז). במגדל שבגליל התגלתה חריטה בת כ־2,000 שנה, של מנורת שבעה קנים, מימי הבית השני. מגילות מדבר יהודה כוללות טקסט מקראי עתיק, ואף תפילין. אנשי כפרים מתקופת ממלכות ישראל ויהודה (מהמאות העשירית עד השישית לפנה"ס) לא הותירו אחריהם עצמות חזיר – בניגוד לשכניהם. כך נחשב האיסור על אכילת חזיר – כלומר, שמירת הכשרות – למנהג היהודי העתיק ביותר שאומת באופן מדעי.

אבל הסמל הבולט ביותר הוא שריד בית המקדש – הכותל המערבי, בן האלפיים. למעלה מעשרה מיליון מבקרים פוקדים אותו מדי שנה. סמוך אליו, בעיר דוד, נחשפה "דרך העלייה לרגל" – המסלול שעשו עולי הרגל בדרכם לבית המקדש. דרשנים כישוע מנצרת עמדו ככל הנראה לאורכה והטיפו לעם מעל אבן ששימשה להם במה.

הארכיאולוגים מצאו גם עדויות לחורבן שני בתי המקדש: קורות עץ חרוכות, פגיונות ומטבעות – המעידים כולם על חורבן הבית בידי הבבלים בשנת 586 לפנה"ס, ובידי הרומאים בשנת 70 לספירה. עד היום שוברים חתן וכלה כוס בחתונתם לזכר החורבן – סמל לכך שירושלים נוכחת בתודעה היהודית גם ברגעי שמחה.

גלות בבל נמשכה שבעים שנה, אולם שליטת רומא בארץ ישראל למן תקופת החשמונאים, עבור בשלטון הורדוס וכלה במרד הגדול ובחורבן בית המקדש השני, נמשכה זמן רב מאוד. בשנת 132 לספירה, לאחר מרידות יהודיות חוזרות, פגע הקיסר הרומי אדריאנוס ביהודים כששינה את שם הארץ ל"סוריה פלשתינה", ואת שמה של ירושלים ל"איליה קפיטולינה". בהמשך, כשהאימפריה הרומית הפכה נוצרית – הפכה ירושלים יעד לקרבות של כובשים: מוסלמים, צלבנים, ממלוכים ועות'מאנים. למרות גירושים חוזרים ונשנים לא חדלו קהילות יהודיות לשכון בארץ, ובמיוחד בארבע ערי הקודש: ירושלים, חברון, צפת וטבריה.

בגלות שמרו היהודים על עצמם כעם נבדל – לעיתים בגטאות. בקהילות הנפרדות שמרו היהודים את חוקיהם, שימרו את מנהיגיהם ותמכו בעניי הקהילה. הבוז והרדיפות מצד הסביבה הנוצרית והמוסלמית בודדו את היהודים מסביבתם, אולם הקשרים המסחריים, המשפחתיים, הקהילתיים והדתיים שמרו על אחדות תרבותית עולמית. ובכל מקום שבו שהו פנו היהודים אל עבר ציון והתפללו לגאולה.

הציונות צמחה אפוא מתוך דחף עמוק: זהותי, היסטורי ורגשי של היהודים לשוב ולהיות עם חופשי בארץ משלהם לאחר מאות שנות סבל. תפילת השיבה לא פסקה, ולאורך הדורות הגיעו יחידים וקהילות אל הארץ. אולם כדי להפוך את הגעגוע לתחייה לאומית ומעשית נדרשה תנועה חדשה, שתעשה מעבר למה שנעשה עד אז.

לידתה השנייה של הציונות: הגדרת הלאומיות

במאות השמונה עשרה והתשע עשרה שחררו ההשכלה והאמנציפציה חלק מהיהודים מגטאות אירופה. אבל שחרור היהודים אל המודרנה לווה בטלטלה: חלק מנכסי הרוח של היהודים "נשדד" על ידי המודרניות. הקבלה לחברה ה"נאורה" דרשה מהם לא פעם להסתיר ולטשטש את זהותם הייחודית.

חלק מהיהודים ניסו לתקן את היהדות. הם התרחקו מיסודותיה הלאומיים והמסורתיים וניסו לעדכן את הדת בלי להתבולל לחלוטין. אחרים הגיבו בשימור מסורות רבות יותר. אלה הפכו לזרם הקונסרבטיבי, השמרני. והיו גם אלה שהגביהו את החומות כדי לבצר את העולם היהודי. אלה הדגישו את ההתנגדות לכל שינוי ברוח הזמן וקראו לעצמם "אורתודוקסים". שלושת הזרמים הגדולים של יהדות זמננו – הרפורמים, הקונסרבטיבים והאורתודוקסים – צמחו מאותו ויכוח בן מאתיים שנה על הזהות היהודית המודרנית.

בעוד עמים אחרים בנו תודעה לאומית: האיטלקים גיבשו תודעה איטלקית, הבריטים יצרו ממלכה מאוחדת והאמריקאים ייסדו לאומיות ליברלית-דמוקרטית, חלק מהיהודים החלו לעדכן את התודעה הלאומית היהודית המסורתית.

ואז המודרנה בגדה בהבטחותיה: גלי אנטישמיות שטפו את אירופה. פוגרומים ברוסיה (1881–1882) ועליית אנטישמים פופוליסטים באוסטריה, בצרפת ובגרמניה דחפו את יהודי מזרח אירופה, שהיו רוב העם היהודי אז, לחפש מוצא. חלקם פנו לארץ ישראל, אולם רובם היגרו לאמריקה. במקביל החלו הוגים יהודים להציע חזון לאומי-יהודי חדש.

היהודים בארצות האסלאם – המכונים כיום מזרחים – חוו את הדברים באופן שונה. הם לא הוטעו על ידי הבטחות המודרנה, לא ציפו ל"שחרור" מצד השלטונות ולכן גם לא התפכחו מהאכזבה. הם לא התנתקו מהמסורת, מהרבנים או מתחושת הלאום היהודי. מבחינת רבים מהם, הגעגוע לארץ ישראל היה מובן מאליו, חלק מהזהות הדתית והתרבותית. הם לא נזקקו לתנועה פוליטית-רעיונית שתעורר את הגעגוע, אלא לתנועה שתתארגן להקמת מדינה.

במישור הרעיוני, קומץ הוגים ואקטיביסטים יהודים-אירופים גיבשו תנועה חדשה – ציונות מודרנית, חילונית-ליברלית, שנשענה על ההבטחה המקראית הקשורה לשיבה

לארץ ישראל. במובן המעשי החלה התנועה הציונית להתגבש ממש בסוף המאה התשע עשרה.

כבר ב־1878, עוד לפני הפוגרומים במזרח אירופה, הקימו יהודים דתיים את פתח תקווה – מושבת החקלאות היהודית המודרנית הראשונה בארץ ישראל. ב־1882, בעקבות הפוגרומים, עלו לארץ אנשי ביל"ו ("בית יעקב לכו ונלכה") כדי לעבד את האדמה. הם ביטאו את תפיסתם בניסוח מחודש ל"שמע ישראל": "שמע ישראל! ה' אלוהינו, ה' אחד, וארצנו ציון היא תקוותנו היחידה".

ב־1890 טבע היהודי האוסטרי נטול הזיקה הדתית, נתן בירנבוים, את המונח "ציונות" (Zionismus). קודם לכן נקראה התנועה "חיבת ציון" או "חובבי ציון". בירנבוים תרגם את המונח לגרמנית, וכך נולד שמה הרשמי של התנועה.

לידתה השלישית של הציונות: השאיפה למדינה

ב-1897 כינס תיאודור הרצל – עיתונאי בן שלושים ושבע, עורך דין לשעבר ומחזאי מתוסכל – 208 צירים לקונגרס ציוני בבאזל שבשווייץ. באוגוסט של אותה שנה הוקמה באופן רשמי התנועה הציונית, שבמרכז השאיפה להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל.

שלושת עמודי התווך של הציונות שנוסחו בבאזל היו: **ארץ ישראל, העם היהודי והקמת מדינה יהודית**. שילוב זה הוליד תנועה יוצאת דופן: מצליחה, רבת־עוצמה ומעוררת השראה.

ישראל הוקמה ב-1948 כחלק מגל של מדינות חדשות שהוקמו לאחר תום הקולוניאליזם ובעקבות זוועות מלחמת העולם השנייה. אולם בשונה ממדינות רבות באפריקה ובאסיה, שהפכו לדיקטטורות, התנועה הציונית הצליחה להקים מדינה דמוקרטית המאפשרת חירות אזרחית וזכות הצבעה לכלל תושביה.

אף שהציונות הצליחה להגשים מטרות עצומות, היא מעולם לא הייתה תנועה אחידה. מראשיתה היא הייתה זירה רועשת של ויכוחים, יריבויות וחזונות סותרים. היא לא הייתה רק תנועה פוליטית אלא גם שיחה אידיאולוגית רבת־רבדים, שניסתה לשלב יהדות, לאומיות, ליברליזם, רציונליזם, סוציאליזם, קפיטליזם ואידיאליזם. כל זרם ניסה להציע פתרון לבעיות העולם תוך הקמת מדינה, חקלאות ומדבר שיפרח.

למרות ההבדלים, הציונים הסכימו על רעיון מרכזי אחד: הקמת מדינה יהודית. הם ראו ביהודים עם, בארץ ישראל את ביתו הלאומי, ובמדינה – תנאי להצלחת היהדות והיהודים. כולם התמודדו עם אימת האנטישמיות בלי לוותר על **התקווה**: התקווה להפוך את מדינת היהודים למודל של מדינה מתוקנת.

כך נולדו שישה זרמים רעיוניים בציונות, שרעיונותיהם וצורת חשיבתם עדיין מהדהדים בפוליטיקה הישראלית של ימינו:

הציונות המדינית

הציונות של תיאודור הרצל – מעשית ואוטופית כאחד – נשענה על לאומיות ליברלית אירופית רומנטית נוסח המאה התשע עשרה, אך כיוונה להקמת מדינה יהודית דמוקרטית בארץ ישראל. הרצל שאף ל"נורמליזציה" של היהודים: שתהיה להם מדינה משלהם ככל העמים. אבל הנורמליות לא הספיקה. היהדות והציונות נשאו תמיד עימן ערגה ותביעה מוסרית: אם היהודים יטפחו את עצמיותם המוסרית והמסורתית יוכלו לא רק להציל את עצמם אלא גם לתרום לעולם.

הציונות הסוציאליסטית

הציונות הסוציאליסטית היא הציונות של הקיבוץ, של המושב, של רחל המשוררת, של גולדה מאיר ושל דוד בן-גוריון. זרם זה ביקש לעצב יהודי חדש: אדם המחובר לאדמה, פועל, יצרני. הוגים כ"ד גורדון וברל כצנלסון האמינו שהיהודי הגלותי, העירוני והאינטלקטואלי זקוק לגאולה באמצעות עבודת כפיים והתיישבות. עם הזמן הוזרקו לתוך אידאולוגיה זו גם רעיונות סוציאליסטיים ואוניברסליים.

למרות היותה חילונית מובהקת טיפחה הציונות הסוציאליסטית אהבה עמוקה לארץ ישראל. חברי קיבוצים הפכו ארכיאולוגים חובבים שציטטו פסוקים מהתנ"ך. הסוציאליסטים ראו עצמם גם ממשיכי המסורת הנבואית, והאמינו שבאמצעות תיקון החברה והגשמת צדק חברתי יגאלו את עם ישראל.

הציונות הרוויזיוניסטית

הציונות הרוויזיוניסטית היא הזרם הציוני מבית מדרשו של זאב ז'בוטינסקי. זהו זרם נלהב, מעשי ודמוקרטי-ליברלי. הרוויזיוניסטים ראו עצמם כיורשיו האמיתיים של הרצל והתמקדו במשימה המדינית: הקמת מדינה יהודית כאן ועכשיו, כדי להציל יהודים. ז'בוטינסקי הזהיר ב־1937: "חסל את הגלות או שהגלות תחסל אותך".

הוא דגל ב"מוניזם", כלומר: התרכזות במשימה מרכזית אחת של הקמת מדינה בלי להסיח את הדעת מכך בדיונים על תרבות, בדת או בכלכלה. סגנונו הלוחמני והעקשני, לעיתים אף נוקשה, הפך מושא לקריקטורות, אולם מאחוריו ניצבה אהבה עמוקה לעם היהודי, למסורתו ולארצו. רעיונותיו נמשכו גם לקפיטליזם, ולימים הובילו לרפורמות כלכליות גדולות בישראל.

הציונות הדתית

הציונות הדתית הייתה ציונות רוחנית־רבתנית שביקשה לחבר בין האורתודוקסיה ללאומיות. הרב אברהם יצחק הכהן קוק היה מגדולי הוגיה. מבחינתו, רק בארץ ישראל אפשר לקיים

את מכלול המצוות. המדינה נתפסה בעיניו לא כמטרה, אלא כאמצעי לגאולה רוחנית: "המדינה איננה התכלית העליונה של האדם [...]" מדינת ישראל איננה כמדינות אחרות – היא יסוד כסא ה' בעולם", הציונות הדתית השלימה עם שותפיה החילונים מתוך אמונה שהם שותפים בתהליך גאולי גם אם אינם מודעים לכך. חבריה ביקשו להציל את היהדות, ובכך, את העם היהודי ואת העולם כולו.

הציונות הרוחנית-תרבותית

הציונות הרוחנית-תרבותית הייתה הציונות של אחד העם: רוחנית, תרבותית וחילונית. אחד העם לא האמין שהתנועה הציונית מסוגלת להקים מדינה, ובוודאי לא מדינה מוסרית. לכן קרא להפוך את ארץ ישראל למרכז תרבותי-רוחני שיחזק את היהדות ויעניק לה השראה. כבן לתרבות הרוסית-יהודית הוא לא בטח בשום שלטון, גם לא בשלטון יהודי. הוא ראה בארץ ישראל "מרכז רוחני" שיפיץ תרבות עברית לכל התפוצות. בכך הקדים רבים בדיון על יחסי ישראל והתפוצות. ח"נ ביאליק, שצידד ברעיון, כתב: "כל מה שנברא בארץ ישראל על ידי יהודים, הופך לתרבות".

הציונות של התפוצות

ציונות זו היא הציונות של לואי ברנדייס והנרייטה סאלד, זרם פילנתרופי-תומך שראה בציונות ביטוי לזהות יהודית גאה בארצות הברית ובתפוצות בכלל. זרם זה ניסה לגשר בין פטריטיזם אמריקאי ללאומיות יהודית.

ציונות זו הדגישה את אופייה הליברלי-דמוקרטי של התנועה וראתה חשיבות בתמיכה מורלית, חומרית ותרבותית במדינת ישראל. בעוד היהודים באירופה ניסו לברוא את היהודי החדש, היהודים בתפוצות השתמשו בציונות כדי להחיות את הזהות היהודית. תנועות כמו "תגלית" הן מימוש עכשווי של רעיון זה – ציונות של זהות.

הציונות במאה העשרים ואחת: זהות, אתגרים והתחדשות

בראשית המאה העשרים ואחת נעשתה הצגת הציונות במעגלים האקדמיים כמיושנת, כגזענית, כקולוניאליסטית או כאימפריאליסטית, רעיון פופולרי. גם בתוך ישראל התפשטה ציניות פוסט-ציונית. קמפיינים של דה-לגיטימציה פגעו בתדמיתה הבינלאומית של המדינה, והתקווה הרבה שיצר תהליך אוסלו התחלפה בפחד עמוק מהתפוצצות של טרור מתאבדים.

למתקפות אלה הגיבו רבים מהציונים באופן מגונן והצטמצמו ל"הסברה". אולם בסופו של דבר החלה להיוולד שיחה ציונית חדשה, עמוקה ובוגרת יותר, שעסקה לא רק בהגנה על ישראל אלא גם בשאלות הגדולות של עם, מדינה, זהות פוליטית, השפעה דתית, דמוקרטיה, רוחניות, מסורת וערכים אוניברסליים.

השאלות הציוניות שלנו היום הן:

- כיצד תקבל תנועה לאומית יהודית לתוכה אזרחים ערבים שהם 20% מהאוכלוסייה?
 - כיצד תתמודד תנועה דמוקרטית עם קולות אנטי־דמוקרטיים בתוכה?
 - כיצד תתמודד תנועה המאמינה באידאליים נעלים עם מציאות לא מושלמת?
 - איך אפשר לשמר זהות יהודית ייחודית תוך פתיחות מוסרית לעולם?
- למרות חפיפה גדולה בין הוגים, הזרמים הציוניים שפורטו קודם נותרו מובחנים. כל זרם עדיין מזוהה עם עקרונות, עם מוסדות ועם סמלים:
- הכנסת מייצגת את הציונות המדינית.
 - הקיבוץ מייצג את חזון הציונות הסוציאליסטית.
 - ההיי־טק והסטארט־אפים הם פרי המהפכה הקפיטליסטית של הרוויזיוניסטים.
 - הכותל המערבי הוא סמל דתי ולאומי של הציונות הדתית ושל היהודים החרדים.
 - האולפן ללימוד עברית, השירה, הספרות העברית והטלוויזיה הישראלית הם צינורות להפצת הציונות התרבותית.
 - תגלית (Birthright) היא ארגון המגלם את ציונות התפוצות בעידן הזהויות וההשראה ההדדית.

האתגרים וההתפתחות של זרמי המחשבה הציונית במאה העשרים ואחת

ציונות מדינית

בעידן שבו מדינת ישראל מותקפת מבחינה תדמיתית הפכה הציונות המדינית רגישה יותר, והיא עסוקה בהסברת העובדה שמדינה יהודית יכולה להיות גם דמוקרטית. אבל לא רק בהסברה מדובר, אלא גם בקריאה להרחיב את חזונו של הרצל אל מעבר להישרדות, וליישם את ערכי היהדות והמערב במצבים מוסריים סבוכים: ממלחמות א־סימטריות עם טרוריסטים המסתתרים בקרב אזרחים ועד שאלות של צדק חברתי בשוק חופשי.

הציונות הסוציאליסטית

קריסת הקומוניזם ערערה את הסוציאליזם בעולם כולו. תרבות השפע בישראל הביאה להפרטת רוב הקיבוצים, אולם חלום מדינת הרווחה הציונית לא נעלם. השמאל הישראלי החדש עירוני ואינדיבידואליסטי יותר, אבל מוסיף לדבוק בערכי שוויון, זכויות אדם וצדק חברתי. במענה למתקפות נגד הציונות מצד גורמים פרוגרסיביים טוענים ציונים ליברליים: "ציונות פרוגרסיבית אינה אוקסימורון".

הם מנסים להחזיק יחד ערכים של זכויות הפרט וערכים קהילתיים, כולל ביצוע פשרות מדיניות כמו חילופי שטחים וחזון של שלום עם שכנינו.

סופרים כדוד גרוסמן, עמוס עוז וא"ב יהושע סירבו לתת לתנועת "גוש אמונים" להגדיר בעבורם ציונות מהי. הם דרשו ציונות המכירה בזכויות הפלסטינים והיהודים כאחד.

במחאות החברתיות של 2011 ובמאבק ברפורמה המשפטית ב־2023 נאבקו ציונים ליברלים על המשך קיומה של "התקווה" – ההרמוניה בין הציונות לליברליזם.

הציונות הרוויזיוניסטית

שנות שלטון רבות הפכו חלק מהרוויזיוניסטים לחששנים וזהירים, ונראה שהפשרות השלטוניות גברו על עקרונותיו של ז'בוטינסקי. ובכל זאת, נותרה אמונתו של ז'בוטינסקי בצורך לאזן כוח יהודי עם ערכים ליברליים. גישתו האקטיבית בתחומים של גאוה יהודית ומאבק באנטישמיות ממשיכה להשפיע על הימין הישראלי.

בזמן שחלק מחברי כנסת מהימין מציעים יוזמות לא דמוקרטיות נותרו מייצגים נאמנים של ז'בוטינסקי המזכירים את ערכי הליברליזם: דוגלים בשוויון זכויות לכול.

הציונות הדתית

ניצחון מלחמת ששת הימים שחרר פרץ של שמחה וגאוה דתית והוביל את הציונות הדתית למצב של "הטוב בזמנים והרע שבהם". מצד אחד, הציונות הדתית פורחת: מעולם לא היה קל כל כך להיות יהודי שומר מצוות במדינה יהודית; מצד שני, הפיצול גובר. גם בציונות הדתית ישנם רבנים התוקפים את המדינה על היותה "חילונית מדי" ופשרנית מדי אל מול הפלסטינים. הניכור הגיע לשיאו בהתנתקות מעזה ב־2005, שזכתה לכינוי טעון במיוחד: "גירוש".

מנגד, קולות מהמרכז ומהמרכז-שמאל הדתי מסתייגים מהנוקשות, מהמשיחיות ולעיתים מחוסר הרגישות לאחרים, אבל ממשיכים לבקש יהדות עמוקה בתוך מדינה דמוקרטית.

אם הציונות המדינית מצדיקה את קיום המדינה בשפה המערבית־מודרנית, כי אז הציונות הדתית מצדיקה את קיומה בשפה היהודית־דתית.

הציונות התרבותית

בעשורים הראשונים עסקה הציונות בעיקר בהישרדות וביטחון. כיום, בעידן ה"סטארט-אפ ניישן", שאלות הזהות צפות במלוא עוצמתן. רבים מאמצים זהות ציונית היברידית: ציונות פמיניסטית, ציונות מזרחית, ציונות להט"בית, ציונות אקולוגית – "ציונות זהותית". בכך הופכת הציונות התרבותית למרחב של חיפוש אישי ומשותף. למשל, ב"תגלית" (Birthright) רואים בציונות מסע אישי של גילוי עצמי.

בתוך ישראל עצמה עולות השאלות:

- האם עלינו לשאוף ל"נורמליות" גלובלית או לשמר זהות יהודית מובחנת?
- האם התרבות הישראלית אמורה להיות אוניברסלית או עליה לשקף את שורשיה היהודיים?
- כיצד משפיעה מלאות של חיים יהודיים-תרבותיים-אזרחיים על הדיאלוג שלנו עם יהדות התפוצות?

ציונות התפוצות

שתי מהפכות דמוגרפיות שינו את יחסי ישראל-תפוצות: לאחר השואה הפכה יהדות ארצות הברית לקהילה היהודית הגדולה בעולם, אולם ב־2013 ישראל עקפה אותה בעקבות שיעור ילודה גבוה בארץ והתבוללות גוברת בארצות הברית.

לצד התמיכה במדינה מוצאים יהודי התפוצות השראה בזהות הישראלית: חיה, יהודייה, אוטנטית 24/7. במקביל לכך, רבים מהוגי הדעות היהודים בארצות הברית דוחים את המושג "גלות". הם רואים בקהילות היהודיות מחוץ לישראל מרכזים עצמאיים, לא שוליים או "גלותיים". גישה זו מעוררת שאלות חדשות: כיצד תורמת ישראל לעם היהודי וכיצד תורם העם היהודי לישראל?

ציונות היום: זהות, הישגים ואתגרים

בימינו, הציונות אינה אך ורק שם עצם אלא גם פועל. כשם עצם, היא התנועה שהקימה את מדינת ישראל בשנת 1948. מאז, היא גם תנועה המגינה על ישראל ועל העם היהודי כשהדבר נדרש, וגם בונה את המדינה ומגשימה חלומות אישיים וקהילתיים. כפועל, הציונות היא מהפכה: מיהודי נרדף וחסר בית ליהודי חזק, מושרש ודמוקרטי השב אל ההיסטוריה; מיהודי חושב וחי בגלות, ליהודי הפועל ובונה בכל מקום שבו הוא נמצא.

לפני 1948 הוטלה על הציונות משימת השכנוע בנוגע לשלושה עקרונות:

1. היהודים הם עם, לא רק דת, ולכן יש להם זכות למדינה.
 2. מקום אחד בלבד מתאים לכך: ארץ ישראל.
 3. יש צורך במדינה יהודית לא רק בגלל הרדיפות אלא גם כהשלמה של היהדות עצמה.
- כפי שאמר חיים ויצמן (שלושים שנה קודם שהתמנה לנשיאה הראשון של ישראל): "יסוד הציונות לא היה, ואיננו גם היום, הסבל היהודי – אלא הכמיהה היהודית לארץ, למרכז לאומי ולחיים לאומיים". כששאל אותו אריסטוקרט בריטי: "מדוע דווקא פלשתינה? יש כל כך הרבה ארצות לא מפותחות שאפשר להתיישב בהן!" ענה לו ויצמן: "זה כמו שאשאל אותך למה נסעת שלושים קילומטר לבקר את אימך ביום ראשון כשיש כל כך הרבה נשים זקנות ברחוב שלך!".

למרות הכול, גם בקרב היהודים היו אלו שהתנגדו לציונות: דתיים קנאים, חילונים

אוניברסליסטים או סתם ספקנים. רבים חששו מהאשמות בנאמנות כפולה. אחרים ראו ביהדות דת בלבד, והציונות נראתה להם מוזרה וקיצונית. היום, רובם המכריע של היהודים הם ציונים, גם אם לא כולם מגדירים עצמם כך במפורש.

השואה, ולאחריה הצלחת הקמת המדינה, שינו את השיח היהודי ואת מפת העולם היהודי. היהדות הרפורמית, שהתנגדה בעבר לציונות, אימצה אותה. כיום, התמיכה בישראל היא ברירת המחדל של רוב הקהילות, גם אם ישנם קולות ביקורתיים מבית. עם זאת, ישנם היום גם רבנים, אנשי אקדמיה ומובילי קהילה בתפוצות שאינם אנטי-ציונים אך מאמינים שהחיים היהודיים בתפוצות משרתים טוב יותר את ערכי היהדות. באופן אירוני, הציונים של העבר ראו בגלות איום, אולם כיום, דווקא קולות קיצוניים בתפוצות שוללים את הציונות.

ארבע אבני דרך בהיסטוריה המודרנית של הציונות:

1. **השגת לגיטימציה בינלאומית** – החל ב־1917 (הצהרת בלפור), עבור דרך סן רמו (1920) והמנדט הבריטי (1922) וכלה בהחלטת האו"ם על הקמת מדינה יהודית (1947).
2. **הקמת מוסדות** – עוד לפני ההכרזה על הקמת המדינה התבססה השפה והוקמו ההסתדרות, ארגון ההגנה ומוסדות תרבות ותשתיות. המדינה הוקמה כשיא התהליך, לא כתחילתו.
3. **אכלוס הארץ** – גלי עלייה רבים, שכללו חלוצים, שורדי שואה, פליטים מארצות ערב, עולי אתיופיה, ברית המועצות ועוד, שהגיעו מתוך דבקות בזיכרון ההיסטורי, בזכות השיבה ובדמוקרטיה.
4. **מימוש החלום** – לחיות כעם חופשי בארצו תוך דיון מתמיד באופי המדינה והעם.

שבעה הישגים ציוניים יוצאי דופן:

1. **השבת הריבונות היהודית** – "היהודי הנווד" שב הביתה לאחר כמעט אלפיים שנה. האתגר: שמירה על מדינה גם צודקת וגם בטוחה.
2. **קליטת עלייה** – קליטת שלושה מיליון עולים מאז 1948 בתוך מסגרת דמוקרטית של זכויות ושוויון.
3. **שיבה להיסטוריה** – היהודים שבו להיות בעלי בית ועוצמה, לא רק קורבנות. האתגר: שימוש מוסרי בכוח.
4. **הקמת דמוקרטיה יהודית מודרנית** – מדינה המשלבת חופש דת ותרבות עם סמלים ומועדים יהודיים. המתח בין אוניברסלי לפרטיקולרי עדיין קיים.
5. **תחייה תרבותית וחברתית** – "אלטנוילנד" של הרצל הפך למציאות: תרבות עברית

חיה ואיכות חיים גבוהה, אבל גם פירוד וזרות. האתגר: יצירת תרבות מגוונת המכילה את כל שבטי ישראל ויוצרת שייכות לכלל הזרמים בחברה.

6. **תחיית הלשון העברית** – מהפכה לשונית חסרת תקדים שהיא לב הביטוי של התחייה הלאומית. האתגר: להכירה, לשמר ולטפח אותה ולשלב בה גם קולות לא יהודיים.

7. **השראה לתפוצות** – הציונות העצימה את הזהות היהודית גם מחוץ לישראל. יהודים החלו ללכת זקופים, לדבר עברית ולדבר ציונות – בגאווה. האתגר: טיפוח תודעת עם אחד בקרב היהודים בארץ ובתפוצות.

ציונות עכשיו, לאחר 7 באוקטובר

ב־7 באוקטובר 2023, בתגובה למתקפה איומה, קם העם כולו כאיש אחד – דתיים וחילונים, ימין ושמאל, יהודים בארץ ובתפוצות – כדי להגן על המדינה. רגע זה המחיש שוב את ההבטחה הגדולה של הציונות: לא נהיה עוד עם שדמו הפקר. יש לנו בית כדי שנוכל להגן על עצמנו. רגע זה חידד גם את השאלה מהי הציונות של המאה העשרים ואחת. כיצד מאזנים בין תקווה לעוצמה? בין שורשיות לעתיד? כיצד הופכים את הסיפור בן 3,500 השנה, של שיבה, שפה, עם וארץ, לתשתית של חירות, אחריות, תרבות ודמוקרטיה חיה?

שער ראשון

"עין לציון צופיה"

לזכרו של רס"ל עומר סמדה'ה הי"ד

לזכרו של סמ"ר עדי ליאון הי"ד
"אין לנו ארץ אחרת
ועכשיו תורי להגן עליה"

מהי ציונות?

למה ללמוד עליה?

כיצד מסייעת לנו הבנת הציונות להבין את עצמנו?

האם צריך וכיצד אפשר "לעשות ציונות" היום?

יחידה א: מהי ציונות?

לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע שמר לה אמונים בכל ארצות פזוריו, ולא חדל מתפילה ומתקוה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית.

מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהאחז במולדתם העתיקה; ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים, וחלוצים, מעפילים ומגינים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים, והקימו ישוב גדל והולך השליט על משקו ותרבותו, שוחר שלום ומגן על עצמו, מביא ברכת הקידמה לכל תושבי הארץ ונושא נפשו לעצמאות ממלכתית.

מתוך מגילת העצמאות

פתיחה

התנועה הציונית היא התנועה המשפיעה ביותר על העם היהודי במאה ועשרים השנים האחרונות. הציונות כאן גם היום כנושא שיחה, כמרכיב בזהות הישראלית, כמשימה, כתעלומה.

מהי הציונות: תנועה היסטורית? תנועה חיה?

מה הגדרותיה ומטרותיה בעבר ובהווה?

תחת כנפיו של הרעיון הציוני צמחו תנועות שונות שכל אחת מהן הגדירה את הציונות באופן שונה על פי תפיסת עולמה. למן ראשיתה אפיינה את הציונות תרבות של מחלוקת. הזרמים הציוניים השונים חלקו כמעט בכל עניין. הם תפסו באופן שונה את מהות הבעיה שהציונות ביקשה לפתור, את צורת הפתרון הציוני לבעיות העם היהודי בעת החדשה, את אופי המעשה הציוני, את היחס להתיישבות ולעלייה, את אופי החברה והממשל שיש להקים ולקיים, ועוד. בכל תחום בחיי הפרט והציבור היו חילוקי דעות.

המשותף לכלל הזרמים הציוניים היה ההבנה שהם פועלים במסגרת מהלך היסטורי גדול המשנה את פני היהדות ואשר הוא הסיכוי לעתיד בר-קיימא של העם היהודי, מהלך שבמרכזו שיבת העם היהודי לארצו.

השיח על הציונות לא דעך ואינו דועך. בכל אירוע בעל משמעות לעם היהודי ולחברה הישראלית אנו שבים לדבר על הציונות. גם בימים אלה ראוי לחזור ולהכירה כפי שעיצבה האבות המייסדים וממשיכי דרכם עד לדור האחרון.

יחידה זו תעסוק בשאלות הראשוניות: **מהי ציונות ומיהו ציוני? מהן האידיאולוגיות הציוניות?**

ביחידת לימוד זו ננסה לענות יחד על שאלות אלה בעקבות הוגים, סופרים, משוררים ואנשי מעשה. נראה שהמונח "ציונות" התפרש באופנים שונים בידי בני אדם שונים בתקופות השונות. לנו נותר להבין את הציונות ולהעניק לה משמעות מחודשת גם בעת הזאת.

מהי ציונות? | מקורות

אסתר ראב, "ציוניות", 1975

על המחברת: ראב (1894–1981), המכונה לעיתים "המשוררת הצברית הראשונה", נולדה בפתח תקווה להורים שהיו חלוצי העלייה הראשונה, וגדלה בסביבה הארצישראלית של ראשית היישוב העברי בארץ ישראל. בגיל צעיר החלה לכתוב שירה שליוותה את חייה האישיים, שהיו מחוברים לחיי העם המתחדש בארצו. אסתר ראב פרסמה ספרי שירה רבים והביאה עימה קול נשי, ייחודי, לתרבות ולשפה העברית.

על המקור: השיר "ציוניות" הוא חלק ממחרוזת שירים שכתבה המשוררת לאחר מלחמת יום הכיפורים, לצד שירים שהוקדשו לימי המלחמה, לגולדה מאיר, לבן גוריון ועוד.

אֲנִי צִיּוֹנִית – וְתִשְׁכַּח יְמֵינִי אִם אֶשְׁכַּח זֹאת!	שׁוֹקְעִים בְּגִחְלַת הַתּוֹרָה וְהַכְּסוּפִים לְמוֹלֶדֶת.
אֲנִי צִיּוֹנִית מִיּוֹם שְׁאֲבוֹתִי שִׁפְכוּ דְּמָעוֹת לְתוֹךְ נְהָרוֹת בְּבֶל – וְנִפְשָׁם יֵצְאוּ בְּאֵד לְמוֹלֶדֶתָם.	אֲנִי צִיּוֹנִית שְׂצֻמְחָה מִתּוֹךְ פְּסִיפְסִים רְצָפוֹת בְּתִי כְּנֶסֶת יְהוּדִיִּים שְׁנִתְּגָלוּ – שֶׁם כְּתוּב בְּכָל צִבְעֵי הַקֶּשֶׁת וּמֵאִיר בְּאוֹר עוֹלָם בְּאוֹתִיּוֹת עֵבְרִיּוֹת – כְּאֵלוּ – רַק תִּמּוֹל נְחֻקָּנוּ: "שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל".
אֲנִי צִיּוֹנִית מִמְרוֹמֵי "מִסְדָּה" הַמְשֻׁקֶּפֶה עַל שִׁירֵי הַמַּחֲנֶה הָרוֹמָאִי אִם יִשְׁכַּח זֹאת הָעוֹלָם תִּשְׁכַּח יְמֵינִי מִצְּפוֹנוֹ וְלִבּוֹ.	אֲנִי צִיּוֹנִית מִפְּנֵי שְׁאֲבוֹתִי הַשְּׁאִירוּ מֶרְבֶּעַ תִּפֹּל וְשִׁחֹר עַל קִירוֹתֵיהֶם הַלְּבָנִים וְשִׁפְכוּ לְקֶרְבּוֹ אֶת אֲבֵלָם עַל הַמִּקְדָּשׁ שֶׁחָרַב. אֲנִי צִיּוֹנִית מֵאֲלֵפֵי נְרוֹת דּוֹלָקִים בְּלִילוֹת –

מה מקורות ציוניותה של המשוררת אסתר ראב?
האם זיהיתם מובאות היסטוריות ורעיוניות בשיר?
האם התודעה הציונית של ראב מאפיינת גם את הדור שלכם?
מה חשוב לה ומה אולי חסר בתפיסה הציונית העולה מהשיר?

[העתק של פסיפס "שלום על ישראל" שנמצא בבית הכנסת ביריחו. צלם: יואב צחי]

רות גבizon, הקדמה לחוברת "מהי הציונות", 2010

על המחברת: גבizon (1945–2020) הייתה משפטנית ופילוסופית ישראלית חשובה שעסקה בתחומי זכויות האדם והמשפט הציבורי. היא הייתה מהקולות הבולטים בשיח על זהותה היהודית-דמוקרטית של ישראל, ופעלה רבות לגישור בין דתיים לחילונים. גבizon יזמה והקימה את מרכז מציל"ה (מרכז לחשיבה ציונית, יהודית, ליברלית והומניסטית), שנועד להניח תשתית רעיונית לקיומה של מדינה יהודית דמוקרטית הפועלת על בסיס ערכים ליברלים והומניסטיים.

על המקור: דבריה של גבizon נכתבו במבוא לחוברת שהוציא ארגון מציל"ה. החוברת עוסקת בעיקרי הרעיון הציוני כפי שבא לידי ביטוי בתפיסתה העצמית של התנועה. החוברת נכתבה כדי לשמש כלי עזר למורים ולמחנכים המבקשים להעניק חינוך ציוני לתלמידי ישראל.

למעלה ממאה שנה לאחר הקונגרס הציוני הראשון בבאזל, ולמעלה משישים שנה לאחר הקמת המדינה – עיונים כאלה הם חיוניים. לא נכון שמדינת ישראל והציבור היהודי החי בה יכולים כבר לוותר על הייחודיות היהודית שלהם, לכתת את חרבותיהם לאתים, ולחיות במדינה ניטרלית או דו־לאומית.

רק אם בני נוער בישראל יכירו את ההיסטוריה ואת הטעונוים המרכזיים של כל הצדדים הם יוכלו לגבש השקפת עולם שיטתית משל עצמם.

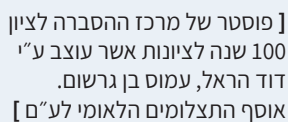
רק ציבור ציוני, המחויב להמשך קיומן של ישראל ושל הגדרה עצמית יהודית, וסבור כי שגשוג הוא ערך חשוב וצודק, יוכל לעמוד באתגרים ובמשימות הניצבים בפני ישראל, ולהמשיך לשמור על הפיקדון הנדיר שהופקד בידי דורנו: שימורה של החברה היחידה בעולם שבה יהודים הם רוב היושב לבטח על חלק ממולדתו ההיסטורית, ששפתה עברית ולוח השנה שלה מבוסס על חגי ישראל ועל המסורת היהודית, שהיא פתוחה לכל יהודי הרוצה לחיות בה, ולוקחת חלק בקיומם של חיי עצמאות מדינית ושגשוג תרבותי.

רק קצת יותר משישים שנה עברו מאז הוקמה המדינה, וחלק גדול מן הנוער היהודי החי בה אינו מכיר את סיפורה של הציונות, את עיקריה ואת טעמיה. הישגה הגדול ביותר של הציונות הוא שלמרות העובדה שהקמת המדינה היתה מהפכה דרמטית בגורלם של יהודים בעולם – יהודים צעירים החיים בה כבר מקבלים אותה כדבר המובן מאליה. אלא שבלי היכרות עם עיקרי הציונות וללא מחויבות אליהם – לא נוכל להמשיך ליהנות מכל הדברים שרק המדינה היהודית מאפשרת לנו.

רות גבizon, "הקדמה", בתוך: גדי טאוב, מהי הציונות, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 2010, עמ' 12

מהו הישגה הגדול ביותר של הציונות?

מה חסר לכם בהגדרה של גביזון?

בנימין זאב הרצל, "פתרון לשאלת היהודים", 1896

על המחבר: הרצל (1860–1904) היה "חוזה המדינה", עיתונאי, סופר ופעיל פוליטי, הדמות החשובה שהפכה את הרעיון הציוני לתנועה פוליטית-מעשית. הוא נולד בבודפשט למשפחה יהודית משכילה, ועסק במשך שנים בכתיבה ספרותית ועיתונאית בווינה. מצבה של החברה היהודית הטריד אותו במשך שנים, שבמהלכן חשב על פתרונות מגוונים. לקראת סוף המאה התשע עשרה ובעיקר לאחר משפט דרייפוס החל לקדם את רעיון "מדינת היהודים". הרצל היה הרוח החיה מאחורי הקונגרס הציוני הראשון, ששימש אבן דרך חשובה בהתפתחות התנועה הציונית הממוסדת. הוא ייסד את הזרם הציוני-מדיני ועסק בשתדלנות דיפלומטית מקיפה כדי לקדם את רעיון הקמת הבית הלאומי לעם היהודי בארץ ישראל. נפטר שנים רבות לפני שחלומו ותוכניותיו התגשמו.

על המקור: מאמר שהתפרסם בעיתון היהודי Jewish Chronical באנגליה מעט לפני הקונגרס הציוני הראשון. במאמר מסכם הרצל את עיקרי הרעיון הציוני שגיבש בשנים שלאחר פרשת דרייפוס.

אינני מטיף לאיזה אידיאל חדש, כי ישן נושן הוא. זאת היא מחשבת כלנו – וזה כחה – עתיקה לימים היא כהעם עצמו, שלא חדל מעולם, אף בעתות קשות ורעות, לדגול בשמה.

נפלא הדבר, כי אנחנו היהודים חלמנו את החלום המלכותי הזה במשך הלילה הארוך של דברי-ימינו. והנה האיר היום. עלינו רק להעביר את השניה מעינינו, לחלץ את עצמותינו ולהפוך את החלום לדבר שבמציאות. לא חוזה אני ולא נביא, אבל מודה אני: הנני מקוה בבטחה, כי התלהבות נאדרה תתקף באחד הימים את העם היהודי. אולם, לעת-עתה, חפץ אני לפנות בדברים מתונים כלפי השכל הבריא של אנשים בעלי מחשבה מעשית והשכלה מודרנית. לאחרונה תבוא החובה לדרוש אל אלה שחוננו בפחות מזה, להורותם ולהלהיב את לבם. את החובה הזאת לא אוכל למלא לבדי, אנכי אשתתף בה בשורה אחת, עם רעים ועוזרים, שאני עמל לרכוש אותם ולאחדם בשביל דבר הנוגע לכולנו; אינני מדבר באוהבי, לבל תתראה תנועתנו כעצמית וראויה מראשית הוויתרה לבוז ולקלסה. לא; תנועה עממית היא, ועתידה היא להיות לשם ולתפארת, אם ישמרו עליה, לבל תתגאל בדרישות עצמיות, ולו גם תהיינה הדרישות לשם רדיפה אחר הכבוד הפוליטי.

לנו, המתחילים בתנועה הזאת, קשה להאמין, כי נראה בעינינו את אחריתה המפוארה. אבל כבר בראשיתה היא מכניסה לתוך חיינו גאות רום-אנשים ואושר של חרות פנימית.

**אנחנו נטע בעד בנינו, כשם שאבותינו שמרו על מסורתם
בעדנו. חיינו הם רגע אחד בנצחיותו של עמנו; ולרגע הזה
יש חובות מיוחדות.**

שני מחזות מושכים אליהם את תשומת לבנו בתוצאותיהם הכרוכות בעקבם: התרבות הגבוהה והפראות העמוקה שבימינו. אל התרבות הגבוהה יחשבו, לדעתי, הקנינים הנפלאים של הטכניקה, שבאמצעותם אנו משתמשים בכחות הטבע לצרכינו. לתרבות שפלה אני חושב את האנטישמיות. כעת אני יכול לעסוק בשני פרטי הנחתי רק באופן שטחי; הם וכיוצא בהם יתבררו ברחבה במחברתי המדינית: "פתרון לשאלת היהודים", הנמצאה עתה בדפוס.

מאת-השנים הנוכחית זכתה לתחיה נפלאה שהיתה בתבל. לוי יקום היום בקרבנו איש משנת 1795, לא יכיר את פניה. המלה "אי אפשר" חדלה כמעט בפי חוקרי-הטבע שלנו. בכל מקום, אשר יופיע בו האדם בהמצאותיו, יהפוך מדבר לעדן.

לבנין ערים די לנו עתה בשנים אחדות במספר מאות-השנים, שדרוש היה לזאת בתקופות ההיסטוריה שעברו. בתוך אוצרותיה של הרוח החדשה אצורים כבר קנינים, שאין ערוך להם; מיום ליום הם הולכים ורבים, רבבות מוחות הוגים וחושבים ומחפשים בכל קצוי ארץ, ומה שמצא האחד, יהיה בין-רגע לקנינו של כל העולם.

מאיך גיסא מחכות שאלות-האנושות הגדולות לפתרון; שאלת היהודים איננה האחרונה שבהן.

יש שאלת היהודים, ואיוולת היא להכחיש במציאותה. היא קימת בכל מקום, שהיהודים נמצאים בו במספר מסוים. באשר איננה, שמה יביאוו אתם היהודים הנוודים. אמת הדבר, ולא יחדל מהיות אמת, בכל מקום, אף בארצות, שמדרגת התפתחותן גבוהה – וגם צרפת אינה יוצאה מן הכלל – כל זמן שלא נפתרה שאלת היהודים באופן מדיני.

[...] שאלת היהודים איננה בעיני לא סוציאלית ולא דתית, אם גם תתראה בצביון זה או אחר. שאלה לאומית היא, וכדי לפתרה, דרוש שנעשה אותה לשאלת העולם המדיני, שצריכה להיות נחתכת על-פי מועצת עמי-התרבות.

עם הננו, עם אחד!

בכל המקומות נסינו בתם-לבבנו להיות לעם אחד עם יתר התושבים, ולהשאיר בידינו רק את אמונת אבותינו לבדה. אבל דוחים אותנו בשתי ידיים. לשוא הננו פטריוטים נאמנים, ובמקומות אחדים גם במדה נפרזה, לשוא אנו מקריבים חלבנו ודמנו ככל יתר התושבים, לשוא אנו עמלים להגדיל כבודן של ארצות מושבותינו באמנויות ובמדעים ולהרבות עשרן במסחר ובקנין. בארצות, שבהן אנו יושבים כבר מאות בשנים, נחשבנו לזרים גם בעיני אלה, שאבותיהם עוד לא נאחזו בארץ, בעת שאבותינו אנחנו כבר נאנחו בה. הננו אפוא בכל מקום אזרחים נאמנים כההוגינוטים בשעתם, שנאלצו לעזוב את ארצם.

לוי נתנו לנו מנוח...

עם אנחנו, והאויב עושה אותנו לעם, אם נחפץ או לא; תמיד היה כן בדברי-ימינו. בצר לנו הננו נעשים אגודה אחת, ופתאום יגלה לעינינו כחנו. אמנם כחנו אתנו ליסד מדינה, מדינה שתהיה למופת. יש לנו האמצעים הדרושים לתכלית זו; אינני צריך לפרטם פה, יען כי נכללו במחברתי, שבה עניתי בסדר נכון על כל הטענות נגד הצעתי, שהגיעו אלי. את

תכנית הצעתי לפני פוליטיקאים, רבנים, מלומדים, אנשי-צבא, אמנים, חוקרי טבע, בעלי-מסחר ממקצועות שונים, וביחוד לפני אנשים מומחים לענייני-ממונות. כל הענין הוא פשוט מאוד ביסודותיו, כמו שצריך להיות, בכדי שיהיה מובן לכל.

תנתן לנו כברת ארץ מיוחדת, אשר תספיק לכל צרכינו, לשבת עליה ברשותנו, והשאר יהיה נעשה בידי עצמנו.

מה היו הנחות היסוד של הרצל בהקמת התנועה הציונית?
האם הנחות אלה עדיין תקפות?
מהי הגדרת הציונות על פי הרצל?
אלו בעיות מבקשת הציונות לפתור?

קישור למאמר המלא

אחד העם, "מדינת היהודים וצרת היהודים", 1897

על המחבר: אשר גינצברג ("אחד העם", 1856–1927) היה הוגה, סופר ומורה רוחני יהודי וציוני, מראשי תנועת חובבי ציון ומייסד הזרם של הציונות הרוחנית. כבר בשנות השמונים של המאה התשע עשרה היה אחד העם איש רוח מרכזי שפעל לקידום תרבות עברית מתחדשת. הוא סבר שהמטרה הראשונה של הציונות צריכה להיות החייאת התרבות הלאומית הייחודית של העם היהודי, וחשב שהכלים הדיפלומטיים הם רק אמצעי למטרה זו. עם הופעתו של הרצל והקמת התנועה הציונית היה אחד העם המבקר החריף ביותר של הציונות המדינית שהוביל הרצל. הוא ערך את כתב העת החשוב "השלח". עם תלמידיו נמנו חיים נחמן ביאליק, מרטין בובר, יוסף קלוזנר ועוד.

על המקור: המאמר נכתב כחלק מהמחלוקת הרחבה של אחד העם עם הרצל וחוגו. אחד העם תמך בתהליך מדורג לקראת הקמת מרכז רוחני שיכלול שלב שבו בארץ ישראל יהיה מרכז רוחני ותרבותי, בעוד הרצל שאף לפתרון כולל ולמדינה. המחלוקת העקרונית ביניהם התבססה על זיהוי שונה של הבעיות המרכזיות של העם היהודי בעת החדשה. בעוד הרצל ראה באנטישמיות ובסבל היהודי שנבע ממנה את הבעיה המרכזית, אחד העם ראה בנסיגת הזהות היהודית ובהתבוללות התרבותית את הסכנות הקיומיות המאיימות על הישרדותו של העם היהודי.

ונמצאנו איפוא למדים, כי את היסוד היחידי והאמיתי של הציוניות צריך לבקש רק בהצרה השניה, המוסרית [...]

אבל הצרה המוסרית היא בעלת שתי צורות שונות, אחת מערבית ואחת מזרחית,¹ ומזה יוצא ההבדל היסודי שבין ה"ציוניות" המערבית ו"חבת ציון" המזרחית [...]

הצרה המוסרית הזאת, המזרחית, שונה היא מן המערבית תכלית שנוי. זו מכאיבה לב האדם, וזו – לב האומה; זו מורגשת ליהודים שנתחנכו ברוח העמים, וזו – לאלה שנתחנכו על ברכי היהדות; זו היא ילידת האנטיסמיטיסמוס [האנטישמיות] ומציאותה תלויה במציאותו, וזו – תולדה טבעית של קשר אמיתי עם קולטורא [תרבות] של אלפי שנה, אשר תשאר בכל תקפה גם אם צרות היהודים יחדלו בכל העולם ביחד עם האנטיסמיטיסמוס, גם אם כל ישראל בכל הארצות ימצאו פרנסתם בכבוד ושכניהם יהיו מקבלים אותם בסבר פנים יפות ונותנים להם להשתתף עמהם בכל ענפי החיים החברתיים והמדיניים כאחים גמורים.

לא היהודים בלבד יצאו מן הגטו, כי אם גם היהדות. היהודים הגיעו לזה רק בארצות ידועות, בחסד לאומים; אבל היהדות עשתה (או הולכת ועושה) זאת מעצמה בכל מקום שבאה בנגיעה עם הקולטורא החדשה. זרם הקולטורא הזאת, בבואו אל קרבה, הורס הוא את מבצריה מלפנים, ולא תוכל עוד להסגר ולחיות חיים מובדלים לעצמה. רוח עמנו שואף להתפתחות, לבלוע יסודות הקולטורא הכללית הבאים אליו מן החוץ, לעכלם ולהפכם לחלק מעצמותו, כמו שכן עשה כבר בתקופות שונות. אבל תנאי חייו בגולה אינם מתאימים לזה. בזמננו הקולטורא מתלבשת בכל מקום ברוח הלאומי של עם הארץ, וכל הזר הקרב אליה צריך לבטל את עצמותו ולהתבלע ברוח השליט.

על כן לא תוכל היהדות בגולה לפתח את עצמותה על פי דרכה, וכשעוזבת היא חומות הגטו, הרי היא בסכנה לאבד את חייה העצמיים, או – באופן היותר טוב – את אחדותה הלאומית:

להפרד להרבה מיני יהדות, אשר לכל אחת תכונה אחרת וחיים אחרים, כמספר הארצות ששם בני ישראל נפוצים.

1. במונחים "המזרחית" ו"המערבית" מתכוון אחד העם ליהדות מזרח אירופה וליהדות מערב אירופה. רוב יהדות אירופה (והיהדות בכלל, עד סוף המאה התשע עשרה) התגוררה במזרחה, והתאפיינה בעת ההיא בשבירה מהירה של הנורמות של הקיום המסורתי, בניסיון ליצור חלופות יהודיות חדשות ובמעורבות מצומצמת בלבד בחיי הקהילות הסובבות. היהדות המערב אירופית השתלבה מבחינה תרבותית בקהילות שבהן התגוררה, התרחקה מהמסורות היהודיות ומהשפה העברית, נהנתה מתנאי קיום נוחים וחווה התבוללות מואצת. הציונות נוסח הרצל נולדה במערב אירופה, והציונות נוסח חיבת ציון נולדה במזרחה. דברים אלה יסייעו בהבנת הפסקה הראשונה של דברי אחד העם.

ובראותה כי לא תוכל עוד לשאת "כלי הגולה", אשר הלביש אותה חפץ הקיום בצאתה מארצה, וכי בלעדיהם חייה בסכנה, מבקשת היא, היהדות, לשוב למרכזה ההיסטורי, בשביל לחיות שם חיים של התפתחות טבעית, להעביד כוחותיה בכל מקצועות הקולטורא האנושית, לפתח ולהשלים את קניינה הלאומיים אשר רכשה לה עד כה, ולהכניס ככה גם לעתיד לאוצרו של המין האנושי קולטורא לאומית גדולה, פרי עבודה חפשית של עם חי ברוחו, כמו שהכניסה לשעבר. למטרה הזאת יכולה היא להסתפק לעת עתה במועט ואינה צריכה לממשלה מדינית, כי אם רק – לברוא לה בארץ מולדתה תנאים נאותים להתפתחותה: קבוץ הגון של אנשים עברים העובדים, באין מפריע, בכל ענפי הקולטורא, מן עבודת אדמה ואומנות עד עבודת החכמה והספרות. הקבוץ הזה, אשר יתלקט מעט מעט, יהיה ברבות הימים למרכז האומה, בו יתגשם רוחה בטהרתו, יתפתח לכל צדדיו ויגיע עד השלמות האפשרית לו. ומן המרכז יבוא אז רוח היהדות אל כל ה"היקף" הגדול, אל כל קהילות הגולה, להחיותן ולשמור על אחדותן הכללית. ואז, כאשר הקולטורא הלאומית בארץ ישראל תגיע למדרגה כזו, נוכל לבטוח בה, כי היא עצמה תקים אנשים מבניה, שיהיו מוכשרים להשתמש בשעת הכושר בשביל לייסד שם גם מדינה – לא רק מדינת-יהודים, כי אם מדינה יהודית באמת.

אילו בעיות באה הציונות לפתור על פי אחד העם?
מה תפקידה של הציונות לשיטתו ומהי נקודת המחלוקת בינו לבין הרצל?
כיצד מממשים את הציונות לשיטת אחד העם?
האם הבעיות שעליהן מצביע אחד העם עדיין קיימות?
באילו דרכים אפשר לממש את הציונות של אחד העם גם היום?
עם אילו מהדעות אתם מזדהים: זו של אחד העם או זו של הרצל?

קישור למאמר המלא

א"ב יהושע: "מיהו ציוני?", 2013

על המחבר: אברהם ב' יהושע (1936–2022) היה סופר ופובליציסט ישראלי, בן למשפחה ירושלמית ותיקה. יצירתו הספרותית הענפה משקפת את המתח בין זהות ישראלית לזהות יהודית. כתב רומנים רבים והביע בכתביו את הדילמות של הישראליות והציונות. יהושע נהג להביע עמדות מורכבות בסוגיות של זהות יהודית וישראלית והיה מראשי דוברי השמאל הציוני הישראלי.

על המקור: את מאמר הדעה "מיהו ציוני?" פרסם יהושע בעיתון "הארץ" כתגובה למגמות חברתיות ששינו את החברה הישראלית בראשית המאה העשרים ואחת. יהושע עמד אל מול זרמים פוסט-ציוניים והתנגד לשימוש לרעה שנעשה לדעתו במושג "ציונות" בשני עברי המתרגם הפוליטי.

המושג ציוני הוא ביסודו פשוט ובהיר, קל להגדרה וקל להבנה, ואין קושי להגן על הגדרתו. אולם ב-20–30 השנים האחרונות נהפך מושג פשוט זה לאחד ממושגי הזהות המבולבלים והמסובכים ביותר, והשימוש האינפלציוני בו שיבש לחלוטין את יכולת ההסכמה על פירושו. הימין מוסיף אותו כמין קצפת כדי להשביח את טעמם של תבשילים מפוקפקים, ואילו השמאל מתייחס אליו בחרדה כמו אל מוקש שעלול להתפוצץ בידי, ולכן צריך תמיד לנטרל אותו במיני תוספות משונות, כגון ציונות שפויה או ציונות הומנית. במחלוקות בין "המחנה הלאומי" ל"מחנה השלום" משמשת הציוניות כנשק התקפה שמתעופף מצד אל צד.

בחוץ לארץ בקרב החוגים הביקורתיים כלפי ישראל המושג ציוניות הוא כמין תמיסת רעל, שבעזרתה מחריפים כל טענה נגד המדינה. מבקרים רבים סבורים, כי הפתרון לעתידה של ישראל הוא בדה-ציוניזציה של זהותה. בקרב אויביה המושבעים של ישראל ציוני הוא כינוי דמוני, מלת גינוי שמחליפה את המלה ישראלי או יהודי. אנשי החמאס ידברו על החייל הציוני השבוי, ובחיזבאללה ובאיראן מדברים על הישות הציונית הפושעת, לא על ישראל.

לכן הגיעה השעה לנסות להגדיר באופן מציאותי את המלה ציוני. ראשית, יש לזכור שמבחינה היסטורית המושג ציוני נולד רק בסוף המאה ה-19. אין שום משמעות להגדיר, למשל, את יהודה הלוי כציוני, או יהודי אחר שעלה לארץ ישראל במאות שעברו. כשם שאין להשתמש במושג סוציאליזם או סוציאליסט לפני אמצע המאה ה-19 ולהגדיר, למשל, את רובספייר כסוציאליסט של המהפכה הצרפתית, שהתרחשה בסוף המאה ה-18. למושגים האלה יש משמעות משעה שהם נולדים במסגרת היסטורית מסוימת, להשליך אותם באופן חופשי על כל מה שמתחשק לנו הוא מעשה אנכרוניסטי מובהק.

אם כן, כיצד נגדיר מיהו ציוני החל בהופעת התנועה הציונית בהשראת הרצל ושותפיו? הנה זאת ההגדרה: ציוני הוא אדם שמבקש או תומך בהקמה של מדינה יהודית בארץ ישראל, שתהיה בעתיד מדינתו של העם היהודי. וזאת גם על פי דברי הרצל "בבזל הקמתי את מדינת היהודים".

מלת המפתח בהגדרה היא מדינה, ובאופן טבעי מדובר בארץ ישראל בגלל הזיקה ההיסטורית של העם היהודי אליה. סב סבי, למשל, שהגיע משלוניקי לארץ ישראל באמצע המאה ה-19, אינו יכול לכן להיחשב ציוני. הוא בא להתיישב בארץ ישראל, לא להקים בה מדינה. הוא הדין באבות אבותיהם של נטורי קרתא ועוד כיתות חסידים שהגיעו לארץ ישראל עוד במאות ה-17 וה-18, ועדיין שומרים לה אמונים. יהודים אלה לא רק שלא רצו להקים מדינה יהודית, אלא יש ביניהם כאלה שראו ועדיין רואים את מדינת ישראל כדבר תועבה וחילול השם.

ציוני, אם כן, הוא יהודי שתמך בהקמה של מדינה יהודית בארץ ישראל, ולא דווקא אדם שעלה בפועל לארץ. הרצל עצמו והרבה ממנהיגי הציונות לא עלו לארץ ישראל, והרי אי אפשר שלא לכתובם ציונים. יתרה מזאת, גם היום חברי הפדרציות הציוניות ברחבי העולם מוגדרים על ידי עצמם ועל ידינו כציונים, אף על פי שמקום מושבם אינו בישראל. מי שמגדיר ציוני רק אדם שעלה לארץ אומר בעצם, שאין היום ציוני אחד שנמצא מחוץ למדינת ישראל, ולא כך הדבר. ומה על אלה שנולדו בארץ ישראל – האם ייחשבו ציונים על פי לידתם בלבד?

ציוני הוא אדם שרצה או תמך בהקמה של מדינה יהודית בארץ ישראל. איזו מדינה? כל ציוני היה בעל חזון משלו, ולכל אחד תוכנית משלו. ציונות איננה אידיאולוגיה. אם הגדרת האידיאולוגיה היא, על פי האנציקלופדיה העברית, כדלקמן – “צירוף שיטתי מלוכד של רעיונות, השגות, עיקרים וציווים, שבהם מוצאת לה ביטוי תפישת עולם מיוחדת של כת, מפלגה או מעמד חברתי”, הרי הציונות איננה יכולה להיחשב כאידיאולוגיה, אלא רק כפלטפורמה רחבה מאוד לאידיאולוגיות שונות ואפילו סותרות זו את זו.

מאז הקמת מדינת ישראל ב-1948, הגדרתו של הציוני עוברת שינוי, שכן לא צריך להקים מדינה נוספת, ולכן ההגדרה היא כדלקמן: **ציוני הוא אדם המקבל את העיקרון שמדינת ישראל איננה שייכת אך ורק לאזרחיה אלא לעם היהודי כולו, והביטוי המעשי המחייב לכך הוא חוק השבות [...]**

מכאן נובע, שכל השאלות האידיאולוגיות, הפוליטיות, הביטחוניות והחברתיות הגדולות, שעליהן אנחנו מתכתשים וחולקים יומם ולילה, אין להן שייכות לציונות. הן דומות לשאלות דומות, שעמים רבים בעבר ובהווה נאבקו ונאבקים עליהן. יתרה מזאת, ציונות איננה מלה שבאה להחליף את המלים פטריוטיות, חלוציות, אנושיות או אהבת מולדת, שנמצאות גם בשפות אחרות. העברית די עשירה כדי להעניק לכל עמדה או מעשה את המלה המתאימה להם. קצין בצה"ל, למשל, שחותם קבע שנים רבות לאחר גמר שירותו, איננו ציוני יותר מבעל קיוסק שנלחם על פרנסתו, אבל קרוב לוודאי שנראה אותו כפטריוט גדול יותר. מתנדב בעמותות שמסייעות לילדים נזקקים איננו ציוני יותר מסוכן בורסה, אבל כנראה יש בו אנושיות גדולה ועמוקה יותר.

להיות ציוני איננו אות כבוד, או מדליה שאדם שם על חזהו. מדליות קשורות במעשים, ולא בתמיכה בחוק השבות [...]

שחרור המושג ציוני מכל הספיחים ומכל התוספות המיותרות שדבקו בו לא רק יקל להבהיר את הוויכוחים האידיאולוגיים והפוליטיים בינינו, ובכך ימנע מיתולוגיזציה של המחלוקות, אלא גם יאלץ את המבקרים מחוץ לישראל להבהיר ולמקד טוב יותר את עמדותיהם.

מהי הגדרת הציונות על פי א"ב יהושע?
אילו שינויים עברה הגדרה זו? מה מהגדרת הציונות נותר קבוע?
על איזו דעה חולק יהושע בהגדרת הציונות?
במה שונה הגדרתו של יהושע מזו של גביון?
מה היסוד המשותף בהגדרת הציונות על פי שניהם?

קישור למאמר המלא

זאב ז'בוטינסקי, "הציונות הרוממה", 1935

על המחבר: ז'בוטינסקי (1880–1940) היה מנהיג, סופר, משורר, מתרגם והוגה דעות. הוא ייסד את התנועה הרוויזיוניסטית, שהוקמה כחלופה לציונות הסינתטית של ויצמן ומתוך תפיסה שתנועה זו מבצעת רוויזיה (בחינה מחדש) של מדיניות התנועה הציונית מול שלטונות המנדט הבריטי. בניסוח מטרת הציונות בהקמת מדינה יהודית ראה עצמו כממשיך דרכו של הרצל. ז'בוטינסקי דגל בהקמת מדינה יהודית על שתי גדות הירדן ופעל לעידוד העלייה ולהפעלת לחץ מדיני על הבריטים למימוש הבטחתם בהצהרת בלפור. ז'בוטינסקי האמין בצורך בכוח צבאי יהודי כדי לממש את השאיפות הציוניות.

על המקור: "הציונות הרוממה" הוא של שם נאום שנשא ז'בוטינסקי בכנס הייסוד של ההסתדרות הציונית החדשה (הרוויזיוניסטית) בווינה בשנת 1935. בדבריו טען שהעם היהודי עומד בסיומן של שלוש תקופות: מאה שנה למתן שוויין זכויות אזרחי, חמישים וחמש שנה לתנועה הלאומית וחמש עשרה שנה לשלטון המנדט הבריטי. ז'בוטינסקי רצה ללמוד מניסיונות אלה לפתרון מצב היהודים כדי לכוון את הדרך המתאימה לזמנו.

לא תיקון לגולה על-ידי בדל-ארץ למופת בפלשתינה, אלא חיסול התפוצה, "יציאת-מצרים" לכל צמאי מולדת – ובסופו של דבר, ודאי, לא פחות מקץ הגלות. ואולי אין זאת אלא מטרה צנועה מאד: רק – נורמאליזציה של עם ישראל. שיהא נורמאלי כאומה הצרפתית הגדולה או כאומה דנית הקטנה: כולן במדינות משלהן; כולם בנות-חורין; ללא גלות.

מצד אחד, זהו תפקיד, שאין כמותו לקושי: אבל, זהו התפקיד; היקפו מוגדר על-ידי המציאות, אין בכוחנו לשנותו. גם מדינת-היהודים איננה מטרה סופית. מדינת-היהודים אינה אלא צעד ראשון בתהליך ההתגשמות של הציונות הרוממה. אחריו יבוא הצעד השני: שיבת העם לציון, יציאת הגולה, פתרון שאלת היהודים. ומטרתה הסופית האמיתית של הציונות הרוממה לא תופיע אלא בשלב השלישי – הדבר שלמענו, בעצם, קיימות האומות הגדולות: יצירת תרבות לאומית, שתאציל מהודה על כל העולם, ככתוב: "כי מציון תצא תורה" [...]

יעודנו הוא הציונות הרוממה. נשלחנו לכאן בתפקיד לפלס דרכים חדשות, לפתוח תקופה חדשה בתולדות ישראל, ודבר זה עלול לפעמים להכריחנו שנקריב למענו את דאגות היום-יום: ואזי הקרב נקריבן ללא רחמים. סוף סוף אין אנו מייצגים אותם בני-מזל המצפים לסרטיפיקטים: מייצגים אנו אותם המיליונים, ששערי ארץ ישראל נעולים בפניהם.

[כרזה מעשה
ידי אפרים משה
ליליין לכבוד
הקונגרס הציוני
העולמי החמישי
שנערך בבזל
בשנת 1091.
נחלת הכלל]

מה מדגיש ז'בוטינסקי בהגדרתו את הציונות?

מה מהעמדות הקודמות שקראתם דומה להגדרת ז'בוטינסקי את הציונות?

מהו המעשה הציוני המרכזי העולה מדבריו?

קישור למאמר המלא

חנה סנש, קטעי יומן, 1938

על המחברת: סנש (1921–1944) הייתה משוררת, חלוצה ולוחמת שהפכה לסמל של גבורה יהודית וציונית. נולדה וגדלה בבודפשט ועלתה לארץ כנערה צעירה. סנש הייתה חברה בקבוצת הפועלים שייסדה את קיבוץ שדות ים. סנש התגייסה לצבא הבריטי והתנדבה לצנוח בשטח הכבוש על ידי הנאצים כדי לסייע ליהודים. למרות העינויים הקשים שעברה סירבה לשתף פעולה עם חוקריה, והוצאה להורג. שיריה, ובמיוחד "הליכה לקיסריה" ("אלי, אלי"), הפכו חלק בלתי-נפרד מהתרבות הישראלית.

על המקור: מתוך יומניה של חנה סנש. הטקסט המצורף עוסק בתחילת דרכה כציונית בהיותה בת שבע עשרה וקודם עלייתה ארצה.

27.10.1938

אינני זוכרת אם סיפרתי כבר שאני ציונית. מלה זו אומרת הרבה מאוד. אומר בקיצור מה משמעותה בשבילי: אני מרגישה שעכשיו אני יהודייה בעלת הכרה, ובכל מאודי. אני מתגאה ביהדותי ומטרת לי לעלות לארץ-ישראל ולהשתתף בבניינה. נקל להבין שרעיון זה לא נולד בן-לילה. לפני שלוש שנים, כאשר שמעתי בפעם הראשונה על הציונות, התנגדתי לה בכל כוחי. אבל המאורעות והתקופה בה אנו חיים קירבו אותי בינתיים לרעיון זה. כמה שמחה אני שהגעתי אליו. עכשיו חשה אני קרקע מתחת לרגליי ורואה לפניי מטרה אשר כדאי לעמול למענה. אתחיל ללמוד עברית. אבקר בחוג העוסק בכך – במלה אחת: רוצה אני לפעול במרץ. השתיתי לגמרי, וכה טוב לי ככה. האמונה נחוצה מאוד לאדם, וחשוב שתהיה לו הרגשה שחיי אינם מיותרים, אינם חולפים לריק, שהוא ממלא תפקיד. את כל אלה נותנת לי הציונות. הכרתי הברורה היא כי זהו הפתרון היחיד של הבעיה היהודית, וכי המפעל הנהדר בארץ-ישראל הולך ומוקם על יסוד איתן. אני יודעת שיהיה קשה, אבל הכול כדאי.

20.11.1938

רעיון אחד מעסיק אותי ללא הרף: ארץ-ישראל. כל מה שקשור בשאלה זו מדבר אל לבי – כל השאר אינו חשוב. מובן, שבשיטתיות לומדת אני אך ורק דבר אחד – עברית. אני ממשיכה בלימוד זה באינטנסיביות רבה. כבר ברור לי שאבחר במקצוע חקלאי, ייתכן שאלמד לעבוד במשק חלב או בתעשיית גבינה. בחורה אחת, שכבר הייתה בארץ ישראל, השיאה לי עצה זו. היא סיפרה לי בהתלהבות רבה על החיים בארץ. כמה טוב היה להקשיב לדבריה! כל מה שיכול להסב לנו, בתורת יהודים, נחמה, שמחה ומעט יופי – מגיע משם, מארץ-ישראל.

10.3.1931

לא אפריז אם אכתוב שהדבר היחיד אשר עמו אני חיה ואשר מרתק אותי כולי הוא – הציונות; כל מה שיש לו איזו שייכות לדבר הזה מעניין אותי. בדברים אחרים איני מסוגלת לעסוק, ואין אני חוששת לחד-צדדיות. אני נוטלת לי עכשיו את הזכות לראות רק את עצמנו, את היהדות, את ארץ-ישראל ועתידה. המצב חמור מאוד.

השיחות על יד "השולחן העגול" בלונדון אינן יכולות להביא שום דבר ממשי. בטוחה אני שהישוב בארץ לא יוותר על זכותו, אפילו יצטרך להתגונן בנשק ביד.

שלחתי בקשה לחוות-הכשרה לצעירות בנהלל. מי יתן ויקבלוני! בינתיים מתקרב התאריך של בחינות הגמר, אבל כמעט שאיני שמה לב אליהן ואינני מתכוננת. מה לי ספרות הונגרית, היסטוריה, גיאוגרפיה, תולדות האמנות? והשפה הגרמנית? – היא מזכירה לי מעשים מתועבים כה רבים. ובצרפתית הן אין צורך בארץ. נשארו איפוא האלגברה והפיסיקה, וגם העברית, אשר לדאבוני אין מלמדים אותה בבית-הספר.

ממה מורכבת הציונות של חנה סנש?

אילו הבדלים ישנם בין ההגדרות העכשוויות של הציונות להגדרתה של חנה סנש?

האם עמדתה של חנה סנש מתאימה רק לזמנה או גם לזמננו?

קישור למאמר המלא

ברל כצנלסון, "אדמה לעם ורוח לעם", 1944

על המחבר: ברל כצנלסון (1887–1944) היה מורה, מנהיגה הרוחני של תנועת העבודה העברית, הוגה דעות, עיתונאי ועורך. נולד וגדל במשפחה יהודית ליטאית-משכילית. עם הגעתו ארצה בשנת 1909 הצטרף לקבוצות פועלים עבריים מאנשי העלייה השנייה. כעורך העיתון "דבר" וכהוגה דעות סוציאליסטי השפיע עמוקות על התרבות ועל החברה ביישוב היהודי. שילב בין אהבת המסורת היהודית לבין חזון של חברת עובדים שוויונית בארץ ישראל.

על המקור: המאמר התפרסם בשנת חייו האחרונה של ברל, בתקופה אשר בה עמדתו הסוציאליסטית-יהודית והומניסטית הייתה כבר מגובשת. בשנות חייו האחרונות, שהיו שנות מלחמת העולם השנייה, כתב ונאם לא מעט על החיבור ההכרחי בין מורשת הדורות לבין היהדות המתפתחת בארץ ישראל.

ידענו את הנוער העברי על התלהבותו ונכונותו למסירות נפש, ראינו אותו גם בהתפוררותו ובהתפזרותו, בהיותו נישא עם כל רוח, בהיותו מוקסם מכל מקסם־שוא. ורק אדמת ארץ-ישראל, ובפירוש: אדמת הקרן הקימת – עשתה אותו מוצק, רתמה אותו בצבא־החלוץ של האומה, העומד בשורה הראשונה של מלחמת ישראל על קיומו, מחניתה ועד ורשה, ועד כל מקום שבו נאבק ישראל על חייו ועל נפשו.

הצינונות היא האוטופיה היהודית. אוטופיה גדולה ומורכבת אולי יותר מכל אוטופיה חברתית אחרת,

כי בכלל חזונה גם עיקרי האוטופיה הסוציאלית. האם לא אוטופיה היא להפוך את היהודי, כפי שהעולם רגיל לראותו, מן ה"יריד" ומן הבורסה ומחצר ה"פריץ", לאיש העבודה והאדמה? והן כבר צומח אצלנו טיפוס זה, של מבוגר וגם של נוער, הנראה לך כגוש קרקעי, המאחד בקרבו את ההתמדה והרצינות והעקשנות של איש־קרקע מדורות עם ההשכלה השימושית, אשר רק מדינות־התרבות המודרניות יודעות להנחיל לחקלאיהן. זו בלבד יש בה מהתגשמותה של אוטופיה. ומי שרואה לפרובלימטיקה הסוציאלית של העולם במלוא חומרתה, אי אפשר לו שלא יכיר כי בלי שיקום אדם זה, בלי מזיגת איש־הרוח ואיש־העבודה לטיפוס אנושי חדש, ספק אם יהיה לה קיום לאותה חברה מתוקנת, אשר אליה האנושות נכספת ואין יודע אם היא מתקרבת אליה או מתרחקת הימנה.

אוטופיה היא ההגנה היהודית. התגוננות מעטים מפני התקפת הרבים – סיכוייה טרגיים למדי. תוצאותיה, כרגיל, יותר מוסריות מאשר בטחוניות ממש. יש בה יותר מן ההתמרדות היהודית כנגד מרי גורלה, מאשר כוח ממשי לשינוי. ואוטופיה היתה גם ההגנה היהודית בארץ־ישראל. אולם כשאנו שומעים את השטנה עליה, עם שאנחנו מבחינים בה צלילים

ידועים לנו מארצות אחרות, אי אפשר שלא נשמח כולנו כאן להודאה במציאותו של כוח עברי, אשר אפשר להעליל עליו ולתלות בו כוונות זרות, אך אי אפשר להתעלם ממנו.

אוטופיה היא הדיבור העברי, אוטופיה היא ספרות עברית שאינה ענין לקצת משכילים ותלמידי־חכמים, כי אם ספרות לאנשי־עבודה, לנשים ולתינוקות, ספרות שרבות נזונים ממנה. ממנה בלבד.

ואוטופיה היא לבוא לארץ אשר בעלוה בעלים ולגאול את אדמתה בכסף. לא קשה להוכיח שדבר זה הוא למעלה מן היכולת, בפרט מיכולתו של עם שאין לו שלטון ואין לו קופת־שלטון, וכל מה שהוא מבקש לעשות אינו ניתן לו לעשות אלא בנדיבות־רוח.

ואוטופיה על גבי אוטופיה היא אדמה הנגאלת לא בכוח יצר־הקנין ותאות הרווחים של הפרט, כי אם אדמה הנרכשת לא לשם רווח, והיא קנין האומה ונקנית בפרוטותיה של האומה. כיצד זכתה הציונות, כמעט שלא מדעת בעלים, בערך סוציאלי זה, אשר בדרך כלל אין העולם מגיע אליו אלא דרך נחלי דם? ודאי, יש פסוק בתורה: "כי לי הארץ", והיה פרופסור למתימטיקה שהיה בו ניצוץ משל האוטופיסטים הגדולים, והיה הרצל.

אך אילמלא שעת־רצון היסטורית, כלום היינו זוכים לכך? [...]

יותר מאשר בכל הזמנים שקדמו יש לנו עתה הצורך בהתחברות מחודשת, בליכוד מחודש. אני משתמש במונח זה לא במובנו הפוליטי, אלא במובן הנפשי: התחברות איש־האדמה ואיש־הרוח, ליכוד מפעל האדמה עם הרוח העברית היוצרת.

ברל כצנלסון, "אדמה לעם ורוח לעם", כתבי ברל כצנלסון, כרך שנים עשר, הוצאת מפלגת פועלי ארץ ישראל, תש"י, עמ' 46–55

למה מתכוון ברל בדבריו שהציונות היא אוטופיה?

באילו אופנים מתממשת האוטופיה הציונית?

כיצד אתם מבינים את משפטיו האחרונים של ברל במאמר? כיצד נראית היום התחברות איש האדמה ואיש הרוח?

מה מדברי ברל נראים היום מובנים מאליהם? מה עוד יש לממש או לחזק?

קישור למאמר המלא

הרב כלפון משה הכהן, "גאולת ישראל", 1920

על המחבר: הרב כלפון הכהן (1874–1950) היה רבה הראשי של יהדות ג'רבה ומגדולי חכמי תוניס. הוא כתב חיבורים רבים בהלכה, בפרשנות, בחינוך ובמוסר. למרות התרחקותו מהמוסדות היהודיים המודרניים וניסיונו לשמור על מסורת הקהילה היהודית בג'רבה, תמיכתו בתנועה הציונית הייתה ללא סייג. הוא הקים עם שותפים נוספים תנועה ציונית מקומית שפעלה בשיתוף הקרן הקיימת לישראל וקרן היסוד. עלייתו לארץ נדחתה כמה פעמים עקב מצבו הבריאותי, ולבסוף נפטר בג'רבה. עצמותיו הועלו ארצה ב-2005.

על המקור: הקובץ "גאולת ישראל" הוא אוסף כתבים של הרב כלפון הכהן בענייני ציונות וארץ ישראל, שנכתבו במהלך השנים. במאמרים אלה התייחס לשאלות שעלו בנוגע למהותה של התנועה הציונית, שהייתה בעלת אופי חילוני, ולשאלות נוספות שעלו מהקהילה היהודית בתוניס בכל הנוגע למימוש הציונות באופן מעשי באמצעות עלייה לארץ והצטרפות לתנועה הציונית.

בימינו אלה רבים מאחינו בית ישראל, אף כי לא גדלו על ברכי היהדות, התורה והמצווה וכתיונק הנשבה בין הגוים הם נדונים.

על כל פנים התעורר בלבבם רגש לאומי לאהבת קיום האומה הישראלית והתמדתה להיותה אומה נבדלת מן האומות אשר בתבל.

והביטו בעין חודרת וראו כי נחוץ מאד לזה כסף מסוים והשתדלו בכל עוז להרים תרומה לה' אשר יקרא "הקרן הלאומית" באמצעות אחינו הציונים. גם ראו כי נחוץ לזה הלשון המדוברת בין בית ישראל בפרט וקמו והתעודדו בכל עוז להרחיב גבולי הלשון ככל האפשרות אשר ידם מגעת. ויוציאו לאורה מילים. שמות. פעלים לכל דבר ודבר ולימוד רבים מאחינו את לשוננו העברית. יש כי עתה יוכל הסופר לכתוב את כל אשר ירחש לבבו בשפתנו העברית.

גם ראו כי נחוץ לזה ארץ לישראל ויעשו חיל ויגבירו כח להשתדל בכח עוז לכבוש את ארץ ישראל ולהושיב שם אחינו בית ישראל כל איש אשר נדבו לבו לקרבה אל מלאכת הקודש ולהיות איכר או רועה צאן ובעל מלאכה או מסחר בארץ הקודש.

והנה לפנינו ראיתי כי יש מימינים ויש משמאלים. המימינים חושבים כי התשועה הכללית תהיה גם בדרך טבע על פי השתדלות והכנות ארציות וגשמיות. למשל אם כה יראה להם כי כבר הכינו את הכל וכפי חקי הממשלות יכולים לדרוש מאת ראשי הממלכות להיות ממלכה צעירה בודדת על פי חקים. יבקשו וידרשו ואז תהיה תשועה גשמיית להיות מלכות

בישראל וכל איש מאחינו אשר צר לו בעירו מאיזה סיבה מה יכול לנסוע ארצה הקודש להסתופף בצל שדי ולהתלונן בסתר כנפיו. והמשמאלים אומרים כי תשועתינו תלויה רק בדברים רוחניים כי יפקוד ה' את עמו ונגלה ונודע לכל בשר יד ה' וגאולתו;

ואנכי הצעיר אומר כי אין להרחיק דעת המשתדלים בטובה הכללית מכמה טעמים.

(א) כי לדעתי מכבר ניבאו לנו רבותינו ואמרו "זכו – אחישנה; לא זכו – בעיתה". והכוונה כי אם תהיה הנהגת ישראל בתורת ה' ויראתו בכל מכלל כל אז הקב"ה יחיש יגאלנו גם טרם הקץ. אך אם חס וחלילה יד ישראל רפתה מהתורה והמצוה ולא זכו, אז בעתה, הכוונה בעת אשר יהיו ישראל ראויים לתשועה ואז יהיו נגאלים בגאולה טבעית. וזה אומרו "בעיתה" רוצה לומר בעת הראוי וכפי הזמן והעת. וזה דבר מושכל גם מצד עצמו כי חס וחלילה לא תהיה כוהנת פחותה מפונדקית שהאומות תהיה להם תקומה בדרך הטבעי ולא לישראל. ואם חס ושלוש לא יש כל כך זכות לרוחניות עם כל פנים לא נהיה גרועים בזה מהאומות. ולכן אם ישראל התנהגו בדרכי התורה והמצוה וזכו תהיה גאולה רוחנית ואם לאו בגאולה טבעית;

(ב) כי לבי אומר לי כמו שכתבו החוקרים כי כל מה שאפשר בדרך הטבע צריך השתדלות טבעית ויד הרוחנית מעת תכלה יד הטבע. ואם כן, צריך השתדלות טבעית ולה' הישועה בשאר סוגים שהם למעלה מן הטבע. ואם כן אחרי היותינו על ארצנו ונחלת אבותינו ואחרי שובינו שם אל ה', אין ספק כי אז תחיל יד ה' לפעמינו ונודעה יד ה' לכל יושבי תבל ואז תהיה הנהגה רוחנית.

(ג) כי גם אם נניח כי עוד ימים ידברו והנהגת הגאולה תהיה רק רוחנית. על כל פנים אין ספק כי לא דבר קטן ומזער הוא הישוב העולה מעלה מעלה בארץ הקודש. והנה זה ממש קיום פיקוח נפשות ומצווה עשה לישוב ארץ ישראל לדעת הרמב"ן.

כיצד בא לידי ביטוי הרגש הלאומי של הציונים לשיטת הרב כלפון?

מדוע אין להתרחק מהציונים המשתדלים למען הטובה הכללית של העם?

במה שונה הגדרתו של הרב כלפון מההגדרות הקודמות של הציונות שפגשתם בתחילת היחידה?

מהי עמדתכם בנוגע להקבלה שעורך הרב כלפון בין תהליך הגאולה לבין התהליך הציוני של שיבת העם לארצו?

הרב יצחק יעקב ריינס, "ממזרח (מכתב ראשון על הציונות)", 1902

על המחבר: הרב ריינס (1839–1915) היה פוסק, מחנך ומייסד תנועת "המזרחי". הרב ריינס היה תלמידם של הרב שמואל מוהליבר והרב צבי קלישר, ומהראשונים שראו בציונות המדינית הגשמה של ערכי היהדות. הוא פעל לשילוב שמירת מצוות בפעילות הציונית המודרנית. גישתו התאפיינה בפרגמטיות שבעקבותיה תמך בדרכו המדינית של הרצל, כולל הצעת אוגנדה. הרב ריינס ראה את הציונות כתנועת הצלה ליהודים וליהדות, אך מנגד הביע עמדה נחרצת נגד הרעיונות הציוניים של חידוש היהדות מבחינה תרבותית ודחיקת הדת היהודית.

על המקור: החוברת "ממזרח" של הרב ריינס היא קריאה ליהדות הדתית לאמץ את הציונות. היא נכתבה לאחר ועידת ייסוד תנועת "המזרחי" בווינה. מטרת החוברת והקריאה המובאת בה היא שרטוט קווי יסוד לתנועה שהיא גם דתית וגם ציונית.

ובכן איפוא לא עתה העת לחשות ולשבת בטל, לא עתה העת לאמר די בכל אותם המעשים הקטנים שמצאנו בהם סיפוקנו עד עכשיו. הגיעה עתה לנו השעה לגלות את כל כח עבודתנו, לחגר את שארית עוזנו ומרצנו, לעשות את הקפיצה המוצלחת האחרונה ויהי מה! עלינו להראות עכשיו את עצמינו ראויים לשעה הגדולה, בני זמננו ובני מקומנו, ואז, מי יודע, אם לא נבנה בעזר ה' את בית ישראל לעולם! כן, אחים יקרים, לא אותה החובה הרגילה משכבר הימים רובצת עלינו היום הזה, כי אם חובה חדשה ומיוחדת מוטלת עלינו עכשיו בפני עמנו וארצנו וקדשינו, חובה כפולה ומכופלת, חובה שבחיקה אולי צפון גורלנו כולו.

ואשרי האיש שידע למלא את חובתו הפעם באמונה! ועבודה זו אחת היא, שהיא שתיים! כמלפנים כן גם היום עומד לו "המזרחי" על נקודת השקפתו הראשונה, לא זז משיטתו ולא עשה שינוי בתכנית – כי

הדת והציונות קשורות יחד בקשר בלתי נפסק וכי שתיהן צריכות להיות ניזונות זו מזו, להשלים אשה את רעותה ולהעשות לגורם אחד מוצק בחיי היהודים עתה ולעתיד.

כאז כן עתה תחילת השקפתו של המזרחי נובעת ויוצאת מתורתנו הכתובה והמסורה, אמצעיותה נעוצה בציונות והשיבה לארץ אבות וסופה עוד הפעם דבר ה' רוח קדשו. כמלפנים כן היום כורך "המזרחי" את הציונות בקדשינו והרי הוא עושה אותם לחטיבה אחת, מהוקצעה לפי רוח היהדות הכתובה והמסורה. ועל פי השקפתו זאת יוצא עתה "המזרחי" להתוות לו את דרך המעשה והעבודה אשר לפניו, וכשם ששונה הוא "המזרחי" בעצם מהותו ויסודו, כן שונה הוא במעשיו ופעולותיו וכן שונה הוא בהשקפתו על שאלות ידועות ויחסו לערך מעשים ידועים [...]

פה ישנו אך פתרון יחיד, והוא: להשיב לב בנים על אבותם, לא במקל וברצועה, לא בחזקת היד וזרוע נטויה, לא לשעה קלה ולא באופן חיצוני נבוב, כי אם בחסד ובאהבה, ברחמים וברצון, לשעה ולדורות ובגוף ובנפש! עלינו להוציא את המאור שבתורתנו מנרתיקו ולהציפו על כל עולמנו כולו, עלינו להוציא את כל אותם האוצרות הרבים והגדולים הטמונים בבית גגזינו ולהעניקם לכל בנינו, עלינו לגלות בפני כל את כל חמודותינו וסגולותינו ולהטביע בהן את העינים ואת הלבבות כולם, עלינו למלא את נפש בנינו ולבם מדבר ה' ורוחו. [...] עבודה זו חובה קדושה היא למזרחים, גם בתור יהודים, גם בתור ציונים. כי רק בהתגברותה של היהדות צפונות גם עתידותיה של הציונות. כי רק אותו הדור, אשר יהיה מלא דבר ה' ורוח ישראל תחיהו, רק הוא יוכל למסר את נפשו על מזבח התורה והעם והארץ ורק הוא יעבור חלוצים להושיב את נשמות ארצנו ולבנות את הריסותיה [...]

והחובה השניה הגדולה והקדושה המוטלת עתה על המזרחים היא – ההשתדלות הכי נמרצה בקנין אדמה בארץ ישראל והכשרת הישוב בה לאחינו בני ישראל. אם גם עד עתה היתה חובת גאולת הארץ קדושה לנו המזרחים, הנה עכשיו גדלה חובה זו פי שבע. כי אם עד עכשיו היו מכשולים ידועים ומפריעים ידועים על דרך רכישת קרקעות בארץ ישראל, ובעדנו היהודים הרוסים כמעט שהיה לדבר שאי אפשר, הנה עתה הוסרו המכשולים, בטלו המפריעים, נתישרה הדרך ונפנתה גם בעדנו היהודים הרוסים המסילה, ואין עוד כל אמתלא ואצדקא שהיא להפטר מחובת עבודה זו [...]

לנו ישנו עוד נימוק אחד, נימוק נעלה וגדול, נימוק קדוש וטהור נימוק הקשור בכל נימי לבנו והמפעפע בכל איברינו וגידינו, נימוק דתי, שגאולת ארץ ישראל וישוב ארץ ישראל הרי הם מצוה, ששקולה היא כנגד כל המצוות! ואם רבותינו הראשונים הפקירו את עצמם ועלו אל הארץ בשעת חירום וסכנת נפשות אך מפני לזכות לשבת בארץ ישראל; אם אנו הרינו מפזרים בכל שנה מליונים בלי כל מטרה מדינית רק משום כדי להרבות את היושבים לפני ה' בהר הקדש – על אחת כמה וכמה שחייבים אנו להרבות עתה להקריב קרבנות לגאולת הארץ והושבתה על ידי יהודים, עתה כשישנה האפשרות הגמורה לכך, עתה שבישיבה זו כרוכה גם התקוה לבנות את בית ישראל בנין נכון ונאמן בארץ אבות! עתה לא ימצא אף האחד בישראל, אם אך ישראל הוא ודם עברי נוזל בעורקיו, אשר לא יתן את ידו לגאולת הארץ ולבנין חיים עברים שמה.

הרב יצחק יעקב ריינס, ממזרח (מכתב ראשון על הציונות), תרס"ט

מה כוללת תפיסתו הציונית-דתית של הרב ריינס?
מה תכלית הציונות לפי דרכה של "המזרחי"? מהן הדרכים להגיע לתכלית זו?
האם נימוקי הרב ריינס להצטרפות לתנועה הציונית תקפים ומשכנעים גם היום?

יחידה ב: המנונים עבריים – אידיאולוגיות ציוניות בשיר ובמזמור

אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות
להתלכד סביב הישוב בעליה ובבנין ולעמוד לימינו
במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות
לגאולת ישראל.

מתוך מגילת העצמאות

פתיחה

המנון הוא שיר המבטא רגש עמוק של שייכות, חזון ותקווה. הוא נכתב כדי לעורר השראה, כדי לחבר אנשים לרעיון, לדרך או לחלום משותף. בסוף המאה התשע עשרה ובתחילת המאה העשרים – העשורים שבהם התגבשה הציונות כתנועה רחבה ורבת פנים – כל זרם וכל קבוצה יצרו לעצמם המנון. לא היה זה רק עניין של שירה אלא גם של הצהרה: כך אנחנו רואים את עם ישראל, את הארץ, את החברה ואת העתיד.

למן ראשיתה חסו תחת צילה של הציונות אידיאולוגיות רבות: חילוניות ודתיות, סוציאליסטיות ולאומיות, חלוציות ועירוניות, צבאיות ורוחניות. הקריאה בהמנונים היא הזדמנות לחוש ולהכיר גיוון זה דרך השפה, הרגש, המנגינה, הדימויים והערכים שכל אחד מהם מביע. ישנם אלו המציבים במרכז את האדם, ואחרים, את האומה או את האמונה. יש העוסקים בטרקטור, במחרשה ובעבודה חקלאית, ויש המכוונים אל הר סיני, אל ירושלים של מעלה או אל חירות לאומית בכוח הזרוע.

ההזמנה ללמידה ביחידה זו היא לשים לב למילים, למנגינה, ולשאול מהו הדימוי של היהודי החדש העולה מהשירים? מהי תפיסת הארץ, העם והעתיד? מה מקומם של הערכים: עבודה, גבורה, אמונה, שוויון ומסירות? כיצד מצטרפים כל אלה – או מתנגשים – בסיפור הציוני המשותף שלנו?

המנונים ציוניים

נפתלי הרץ אימבר, "התקווה", 1886

על המחבר: נפתלי הרץ אימבר (1856–1909) היה משורר עברי שהגיע ארצה ב-1882 עם לורנס אוליפנט, דיפלומט וסופר בריטי. התגורר במשך כחמש שנים במושבות העלייה הראשונה והמשיך את מסעותיו באירופה ובאמריקה. את השיר "תקוותינו", שהפך לימים להיות "התקווה", כתב במהלך שהותו בארץ. נפתלי הרץ אימבר, יהודי נודד ומשורר, כתב את השורות העתידות להפוך להמנון של המדינה שעוד לא נולדה. "עוד לא אבדה תקוותנו" – המילים הללו היו יותר מסתם שורות בשיר. הן היו זעקת נשמה של עם שהחזיק בתקווה להשתחרר מהגלות, לשוב לאדמתו.

השיר, שנכתב בתחילה כשיר פטריוטי, החל לחלחל בהדרגה בקהילות היהודיות. הוא עבר מפה לאוזן ומחוג לחוג עד שהפך סמל לשאיפה לאומית. בתנועה הציונית הוא נתפס כמעט כנבואה: תקווה שמעבר למילים, חזון של שיבה וגאולה.

למרות הוויכוחים סביבו – על מילותיו, על רוחו ועל מהותו – המשיך "התקווה" לדבר אל הלב. הוא שר את שירם של אלה שלא ויתרו על החלום גם כשנדמה בלתי-אפשרי. כשקמה המדינה הפך השיר מתקווה למציאות.

עוד לא אבדה תקוותנו	ורבבות מבני עמנו
התקוה הנאשנה	עוד הולכים לקברי-אבות.
משוב לארץ אבותינו	
לעיר בה דוד חנה.	כל עוד חומת-מחמדינו
	עוד לעינינו מיפעת
כל עוד בלבבו שם פנימה	ועלי חרבן מקדשנו
נפש יהודי הומיה	עין אחת עוד דומעת.
ולפאתי מזרח קדימה	
עינו לציון צופיה.	כל עוד הירדן בגאון
	מלא גדולתו יזלו
כל עוד דמעות מעינינו	ולים כנרת בשאון
תרדנה כגשם נדבות	בקול המלה יפלו.

כל עוד שם עלי דרכים
שם שער יכת שאיה
ובין חרבות ירושלים
עוד בת-ציון בוכיה.

כל עוד רגש אהבת-הלל
בלב היהודי פועם
עוד נוכל קוה גם היום
כי ירחמנו אל זועם.

כל עוד שמה דמעות טהורות
מעין-עמי נוזלות
לבכות לציון – בראש אשמורות
יקום בחצי הלילות.

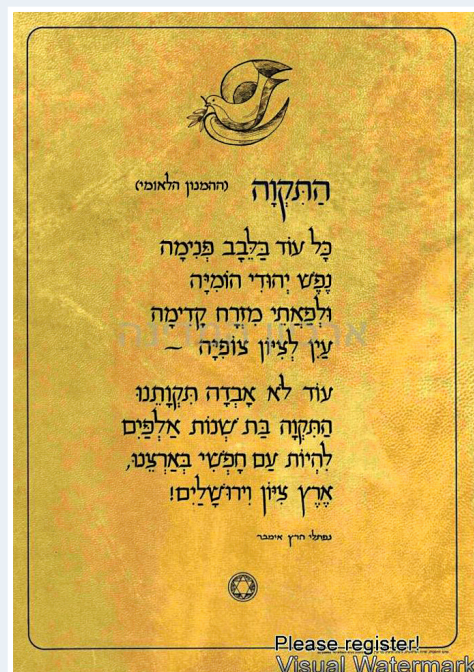
שמעו אחי בארצות נודי
את קול אחד חוזני
"כי רק עם אחרון היהודי
גם אחרית תקותנו".

לסיפורים נוספים על "התקווה"

קישור לביצוע

[אוסף ארכיון המדינה]

יחיאל מיכל פינס, "חושו אחים חושו", 1882

על המחבר: הרב פינס (1843–1913) היה סופר ציוני ומראשי הציונות הדתית בראשיתה. נולד בתחום המושב וגדל והתחנך במוסדות יהודיים מסורתיים. בגיל מוקדם התקרב לחובבי ציון וכתב על יישוב הארץ נגד הלך הרוח בעולם היהודי הדתי בסביבתו. בשנת 1877 עלה לארץ ועסק באופן מעשי ברכישת אדמות ובהתיישבות החדשה בארץ ישראל, בייסוד הספרייה הלאומית ובעידוד יצירה עברית. נפטר בירושלים בשנת 1913.

"חושו אחים" היה שיר העבודה העברי הראשון, שהושר על ידי הביל"ויים. השיר חובר על ידי ר' יחיאל מיכל פינס, שהיה חבר קרוב של הבילויים וסייע להם ככל האפשר. ב"ספר הביל"ויים" מסופר: "באחד מימי חג הפסח, הראשון לבואנו ארצה, עלינו ברגל לירושלים ונתקבלנו בסבר פנים יפות ע"י ר' יחיאל מיכל פינס, שביתו היה פתוח לרווחה לפני הביל"ויים. כטוב ליבנו ביין שרנו את שירינו הרוסיים, ביניהם את השיר שהיה שגור בפי הרבולוציונרים הצעירים בימים ההם "מִי דְרֹזְנוּ נָא וְרָגֹב פּוֹסְפִּים" ("נחוש לקראת אויב"). קם בעל הבית ממקומו והתחיל מתרגם את השיר לעברית, כחיקוי לשיר המקורי. למעשה זה לא היה תרגום אלא חיבור מחדש, מקורי בעברית, תוך היצמדות ללחן ולמקצב הרוסיים, מתוך התאמת המלים ללחן הרוסי: "חושו אחים חושו" וכו' [...] כך נוצר שיר העם הראשון בארצנו, לא הוד לו ולא הדר [...] אבל לנו, הביל"ויים, היה יקר מאוד והושר בפינו בכל מסיבה וחגיגה עד היום הזה".

חושו, אחים, חושו	רְעִי הֵן בִּי יִהְיֶה לִּי:
נְרִימָה פְּעָמֵינוּ –	מָה לָּךְ אֶרֶץ מוֹרָשָׁה?
טוֹשׁוּ, אֲחִים, טוֹשׁוּ,	שָׁמָּה הֵן אֲנִים יִלְּלוּ –
אֶל אֶרֶץ הוֹרְתָנוּ!	תוֹר לָךְ אֶרֶץ חֲדָשָׁה!
לֹא לָנוּ הַמְנוּחָה!	אֵל נָא פְתָאִים תִּתְּלוּצָנוּ!
לֹא לָנוּ הַמְרָגוּעַ!	אֵל נָא בְּנִים שׁוֹכְחֵי אִם
בְּאֶרֶץ הַקְרוּחָה	פֶּן בָּכֶם, אוֹי, יִפְרָצוּ
מִשְׁלֹטוֹן הָאֲזָרוּעַ...	צוֹרֵינוּ, צוֹרֵי שָׁם...
חושו, אחים, חושו...	

לא לנו התערב!
לא לנו התבולל
בינות זאבי ערב
תוככי גוי משתולל.
הנה אליך תואבת
שם אהובתך השניה,
גם אני אותה אוהבת –
בת עמי שם העניה.

אמי היא אך בי מפצרת:
אנא בבי, אל תשליכני!
בלתך אני, הוי, נשארת
אמללה, מי יתמכני?
אליה, לזרועותיה,
מהרו אחים מהרו.
מחו דמעה מעיניה,
מיגון רוחה טהרו!

אל נא אמי היקרה,
אל נא בי תפצרי!
אל יחליצך מכל צרה –
אותי נא אל תעצרי!
הן שמה עבר לגלים,
הענוגה היא יושבת.
פניה, הו, מה דלים,
עיניה אש צורבת!

אל אחד דגלנו,
בימיננו תורת חיים.
נרימה נא רגלינו –
נעלה נא ירושלים.
נפשה אך עורגת,
עינה אך בי צופיה.
הבניה היא נוקגת
שמה שמה, האניה?

שאו נס ציונה
אל עירנו החמודה
כעל כנפי יונה
נעלה הרי יהודה!
אך כלתי לא בי גוערת,
בלבי תזיל אמץ רוח:
"שכחני, דוד!", לי אומרת,
"ברח לך, עד שהיום יפוח".

לשיר ולסיפור המלא עליו

נח רוזנבלום, "שאו ציונה נס ודגל", 1898

על המחבר: (1864–1917) משורר, מתרגם ועיתונאי, חבר מערכת עיתון "המליץ". את השיר "שאו ציונה נס ודגל" חתם בשם נפ"ש: נח פרץ-שושן, תרגום שמו לעברית. מאז תחילת המאה העשרים אין מידע על אודותיו. על פי השמועה הוא נפטר בשנות מלחמת העולם הראשונה.

השיר "שאו ציונה" נכתב בתקופה מכוננת בראשית התנועה הציונית, כאשר חלום השיבה לארץ ישראל החל לקרום עור וגידים. רוזנבלום, משורר וחלוץ מתנועת חיבת ציון, יצק בשיר מסר של תקווה, התחדשות והתעוררות לאומית. המילים "שאו ציונה נס ודגל" מסמלות קריאה נרגשת להתאחדות, להרמת דגל הציונות ולמימוש חזון שיבת העם היהודי לארצו. בקרב חברי תנועת חיבת ציון, שקדמה לציונות של הרצל, השיר נתפס כביטוי רגשי המשקף את רוח התקופה: ציפייה והתעוררות לאומית. הוא שימש מעין המנון לא רשמי שליווה את המהלכים הראשונים של ההתיישבות היהודית בארץ ישראל ועורר תחושות של גאווה, שייכות ותקווה בקרב היהודים שחלמו על שיבה לציון.

שְׁאוּ צִיּוֹנָה נֶס וְדָגֶל	רוח יִאָבַב תִּלְבִּישֵׁנוּ,
דָּגֶל מַחֲנֶה יְהוּדָה	רוח גְּבוּרַת צִדְקָה,
מִי בִּרְכָב מִי בִּרְגֶל	בְּעֵד עֲמָנוּ, בְּעֵד אֶרְצֵנוּ
נַעֲשֵׂא נָא לֶאֱגָדָה.	חֲזִקוּ וְנִתְחַזְקָה!

יַחַד נִלְכֶּה נָא נְשׁוּבָה	אֵל נָא יָבוֹא מֶרֶךְ בָּנוּ
אֶרְצָה אֲבוֹתֵינוּ	מִפְּנֵי חֶרֶב יוֹנָה –
אֶל אֶרְצֵנוּ הָאֲהוּבָה	נִקַּח לָנוּ מֶה שֶׁלָּנוּ,
עָרֵשׁ יִלְדוּתֵנוּ.	נִשָּׂא נֶס צִיּוֹנָה!

שׁוּבוּ, שׁוּבוּ מִמְּרַחֲקִים,
אֶרְצָה אֶרֶץ אֲבוֹת!
נוֹסוּ נוֹסוּ מִמַּעַמְקִים
בְּעִזְרַת שׁוֹכֵן עֲרֵבוֹת.
אֲזַעַם נְהִיָּה כְמוֹ הַיּוֹנָה,
מִנּוּ יִתֵּד פָּנָה.
אֲזַאךְ שְׁחוּק יִמְלֵא פִינוּ,
וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה!

קישור לביצוע

חיים נחמן ביאליק, "תחזקנה" ("ברכת עם"), 1894

על המחבר: ביאליק (1873–1934) היה "המשורר הלאומי", הוגה דעות ומגדולי משוררי דור התחייה. נולד בתחום המושב והחל לכתוב שירה בגיל צעיר, בעודו תלמיד ישיבת וולוז'ין. לאחר שעזב את הישיבה עבר לאודסה, שם הצטרף לחוג המשכילים העבריים והתחיל במפעלי תרבות וספרות רבים: הקמת הוצאה לאור, כתיבה, כינוס ספרות האגדה, ועוד. בשנות העשרים עלה לארץ ופיתח בתל אביב מפעלי תרבות רבים, בהם אהל שם, עונג שבת, ועוד. ביאליק ראה בבניית תרבות עברית חדשה המושתתת על אדני המסורת העברית הישנה משימת חייו.

כשביאליק כתב את "תחזקנה" הוא לא רק יצר שיר אלא גם הפיח רוח חיים במפעל החלוצי הצעיר. כשכתב שיר זה הוא היה בחור צעיר בראשית דרכו, שביטא את אמונתו ואת תקוותיו לעתידו של העם היהודי. מילותיו נשאו בחובן מסר של עידוד ותקווה. הוא פנה ישירות לחלוצים – צעירים וצעירות שעזבו הכול מאחור כדי לבנות חברה חדשה – והעניק להם תחושת שליחות וגאווה. "התקווה" נקבעה כהמנון הרשמי, אולם "תחזקנה" שימש כהמנון לא רשמי, במיוחד בתנועה הקיבוצית ובקרב החלוצים. הוויכוח בין שני ההמנונים שיקף את המתחים התרבותיים והאידיאולוגיים ביישוב העברי המתהווה.

תַּחזַקְנָה יְדִי כָּל-אַחֵינוּ הַמְחוּנָּנִים	אִם-לֹא אֶת-הַטְּפָחוֹת – רַק מִסֵּד יִסְדָּתָם –
עֲפָרוֹת אֶרְצָנוּ בְּאֶשֶׁר הֵם שָׁם;	רֶב-לָכֶם, אַחִי, עֲמִלְכֶם לֹא-שָׂא!
אֶל יִפֹּל רוּחְכֶם – עֲלִיזִים מִתְרוֹנָנִים	הַבָּאִים – וּבְנֵיתֶם וְטַחַתֶּם וְשִׁדָּתֶם,
בְּאוֹ שְׁכֶם אֶחָד לְעֶזְרַת הָעָם!	עֲתָה רֶב-לָנוּ אִם נְטוּי הָקוּ.

הֵן סוֹפְרִים אֶנְחֵנוּ אֶת-נוֹדְכֶם וְחוֹבְבִים	גּוֹי קוּ-קוּ אֶנְחֵנוּ! מִקּוּ לָקוּ קוּמּוּ
נְטִפִי הַדְּמָעוֹת וְזַעַת הָאֶרֶץ,	שְׁמָמוֹת עוֹלָם וּבְנוּ בְּנֵי-עַד!
הַיּוֹרְדִים כְּטֹל לְיִשְׂרָאֵל וּמְשׁוֹבְבִים	יֶשׁ-יּוֹם – וּמִיָּם עַד-יּוֹם יֵצְאוּ יִשְׁתוּמּוּ
נִפְשׁוּ הַנִּלְאָה, הַשׁוּמָה בְּכַף.	לְרֹאוֹת מֶה-פֶּעַל קִטָּן גּוֹיִם, עִם נָד.

וְלְעוֹלָמִי עַד תִּקְדֹּשׁ כָּל-דְּמָעָה שְׂצָלָהּ	וְלִמָּה, הַמְּפָגְרִים, פֶּעַמִּיכֶם כֹּה בּוֹשָׁשׁוּ?
בָּיִם דְּמַעַתָּנוּ, נִדְבָּה לָעַם,	הַעֲבֵד יִשְׂרָאֵל, הָאֵם בְּנֵי מְרוֹז?
כָּל-טָפָה שֶׁל זַעַת אֲפִים, שְׂסָלָהּ	הוּא, כְּחוֹת נִפְרָדִים, הַתִּלְקָטוּ, הַתְּקוּשְׁשׁוּ!
דָּרָךְ אֲדֹנִי – כְּחֶלֶב וָדָם.	עֲבְדוּ שְׁכֶם אֶחָד בְּחִיל וְעֹז!

מי בז ליום קטנות? הבוז למתלוצצים!
מלטו את-עמכם ואתים עשו –
עד-נשמע מראשי הָהָרִים מתפוצצים
קולות אֲדוֹנֵי הַקְּרָאִים: עלו!

אל-תאמרו: קטנו – הָטָרָם תתבוננו
פְּנֵי אֲבִיר יַעֲקֹב הַהוֹלְכִים בְּקֶרֶב;
מִימֵי זָרְבָבֶל יְדִינוּ לֹא-כֹנֵנו.
מִפְעַל אֲדִירִים כְּמֹהוּ וָרֵב.

קישור לביצוע

[המנון לתוצרת הארץ]
אוסף האפמרה, הספרייה הלאומית

אברהם שטרן (יאיר), "חיילים אלמונים", 1940

על המחבר: אברהם שטרן (1907–1942) היה משורר ולוחם חירות. הוא נולד בפולין ועלה ארצה בצעירותו, ממייסדי מחתרת לח"י ומנהיגה הרוחני. שטרן האמין במאבק נחוש לסילוק הבריטים מהארץ בכל דרך, ולכן נרדף בידי שלטונות המנדט. בפברואר 1942 נלכד בדירת מסתור בתל אביב, שם נורה ונהרג בידי הבולשת הבריטית.

השיר "חיילים אלמונים", שכתב אברהם שטרן ("יאיר"), מפקד הלח"י, נכתב בתקופה טעונה בצל המאבק המחתרתי בשלטון הבריטי בארץ ישראל. השיר, שנכתב בתחילת שנות הארבעים, משקף את רוח "לוחמי חירות ישראל" שפעלו במחתרת כדי לשחרר את הארץ מהכיבוש הבריטי. מילות השיר מבטאות נחישות ומסירות נפש תוך הדגשת המוכנות להקרבה עצמית למען המטרה הלאומית. האמירות "משורה משחרר רק המוות" ו"חלומנו: למות בעד ארצנו" מסמלות את המסר החזק של מוכנות לחירות לאומית גם במחיר החיים הפרטיים. בקרב אנשי הלח"י והתנועה הרוויזיוניסטית נתפס השיר כמעין המנון רוחני המבטא את רוח המרי והמאבק הבלתי-מתפשר למען חירות ישראל.

אַךְ אוֹיְבִים, מְרַגְלִים וּבְתִי-אַסוּרִים
לֹא יוֹכְלוּ לַעְצֹר בְּעֵדְנוּ.

בְּיָמִים אֲדָמִים...
וְאִם אֶנְחֹנוּ נָפֵל בְּרַחוּבוֹת, בְּבִתִּים,
וְיִקְבְּרוּנוּ בְּלִילָה בְּלֹאט,
בְּמִקְוֵמוֹנוּ יִבּוֹאוּ אֵלֵינוּ אֲחֵרִים
לְהִגֵּן וְלִשְׁמֹר עָדֵינוּ עַד.

בְּיָמִים אֲדָמִים...
בְּדָמָעַת-אֲמָהוּת שְׁכָלוֹת מְבִנִּים,
וּבְדָם תִּינוּקוֹת טְהוּרִים,
כְּבִמְלֹט נְדִבִיק הַגּוֹפּוֹת-לִלְבָּנִים
וּבְנֵן הַמוֹלֶדֶת נִקִּים!

בְּיָמִים אֲדָמִים...

חִיִּלִּים אֲלֻמוֹנִים הֵנּוּ, בְּלִי מַדִּים,
וּסְבִיבֵנוּ אֵימָה וְצִלְמוֹת.
כָּלֵנוּ גִיסָנוּ לְכָל הַחַיִּים:
מִשׁוּרָה מְשַׁחֵרֵר רַק הַמָּוֶת.

בְּיָמִים אֲדָמִים שֶׁל פְּרָעוֹת וְדָמִים,
בְּלִילוֹת הַשְּׁחוּרִים שֶׁל יָאוֹשׁ,
בְּעָרִים, בְּכִפְרִים אֶת דָּגְלֵנוּ נָרִים,
וְעָלֵינוּ: הִגָּנָה וְכַבוּשׁ!

לֹא גִיסָנוּ בְּשׁוֹט כְּהֶמוֹן עֶבְדִּים,
כְּדֵי לְשַׁפֵּךְ בְּנֹכַר אֶת דָּמֵנוּ.
רְצוֹנֵנוּ: לְהִיּוֹת לְעוֹלָם בְּנֵי-חוּרִין!
חֲלוֹמֵנוּ: לְמוֹת בְּעַד אֲרָצֵנוּ!
בְּיָמִים אֲדָמִים...
וּמִכָּל עֶבְרִים רַבּוֹת מְכַשׁוּלִים
שֶׁם גּוֹרֵל אֲכָזְרִי עַל דֶּרֶכְנוּ;

קישור לביצוע

נתן אלתרמן, "זמר הפלוגות", 1938

על המחבר: אלתרמן (1910–1970) היה משורר, מחזאי, מתרגם ופובליציסט ישראלי, מהבולטים בשירת התחייה הלאומית. נולד בפולין ועלה לארץ בילדותו. הוא היה מהקולות המרכזיים בתרבות העברית, וכתב שירה לאומית ופוליטית לצד שירי אהבה ופיוט. טוריו בעיתון "דבר", ובמיוחד במדור "הטור השביעי", השפיעו על השיח הציבורי בתקופת היישוב והמדינה הצעירה. שיריו, כמו "מגש הכסף" ו"שיר העמק", הפכו חלק מהאתוס הציוני.

בשנת 1938, בעיצומם של מאורעות תרצ"ו–תרצ"ט, כאשר היישוב היהודי בארץ ישראל עמד בפני אתגרים ביטחוניים קשים, פנה יצחק שדה אל המשורר נתן אלתרמן בבקשה שיכתוב שיר שילווח את לוחמיו. אלתרמן כתב את "זמר הפלוגות", שהפך להמנון בלתי רשמי של הפו"ש. הלחן הוסיף למילים עוצמה וקצב סוחפים. כבר מהפתיחה, המילים מציירות תמונה של לוחמים הנעים בלילה, נחושים וערניים, מוכנים להגן על מולדתם. הפזמון החוזר: "פלוגה – עלי. עלי בהר, פלוגה – כבוש תכבושי!", משקף את רוח ההעפלה והכיבוש, את הרצון להתגבר על המכשולים ולבנות את הארץ. המילים "את שלום המחרשה נשאו לך בחוריך, היום הם לך נושאים שלום על הרובים" מדגישות את המעבר מעבודת האדמה להגנה צבאית, את ההקרבה ואת הנחישות של דור החלוצים. השיר שימש המנון שעודד את רוח הלחימה והבנייה, והושר בטקסים, במסדרים ובמפגשים חברתיים.

את זמר הפלוגות נשיר נא למזכרת,
אפל, אפל הואדי: המשמר, הכן!
הלכה, הלכה פלגה בלילה בשרשרת,
הלכה פלגת שדה לאש ולמגן.

חכי לנו, ארצי, במשעולי הריה,
חכי לנו בשדות הלחם הרחבים!
את שלום המחרשה נשאו לך בחוריך,
היום הם לך נושאים שלום על הרובים.

פלגה – עלי, עלי בהר
פלגה – כבוש תכבשי!
במקום שם איש עוד לא עבר,
שם יעברו הפו"שים.
למען אם ובן ואב הסוללה נקימה!
פלגה, לא תם, לא תם הקרב
פלגה, צעוד קדימה!

לשוא, לשוא אמרו: רק הימים הם לנו,
לשוא אמרו: לאש ונשד נדון הליל,
הלילה והיום רק לחיים נתנו,
הלילה והיום הם ארץ ישראל!

מן השפלה בחוף ועד גדרות התיל,
ומנקרות הרים ומבקעות וגיא,
נשיב לך את היום, ארצי, ואת הליל,
נשיבה לך אותם למען כל החי!

פלגה...

כי לא לשוא, אחי, חרשת ובנית,
לנפש ולבית לנו מלחמה!
גוערה, תל עמל, כנרת וחיניתה,
אתן לנו דגלים, ואנו החומה.
כי לא נשוב אחר, ודרך אין אחרת,
אין עם אשר יסוג מחפירות חייו.
הלכה, הלכה פלגה בלילה בשרשרת,
פניך, מולדתי, הולכים אתם בקרב
פלגה...

קישור לביצוע

זרובבל גלעד, המנון הפלמ"ח, 1941

על המחבר: גלעד (1912–1988) היה משורר, סופר ומחנך ישראלי, מהדמויות החשובות בספרות העברית של תקופת היישוב ושנותיה הראשונות של המדינה. הוא נולד באוקראינה בשם זרובבל גילדין, עלה לארץ ישראל ב-1937 והיה ממייסדי קיבוץ משמר העמק, שם חי רוב חייו. גלעד היה מורה ומחנך, והשפיע רבות על החינוך בתנועה הקיבוצית. הוא נודע במיוחד בזכות שירי הילדים שכתב, שרבים מהם הפכו לקלסיקה של הזמר העברי.

השיר, שכתב זרובבל גלעד והלחין דוד זהבי, היה לא רק שיר לכת. הוא היה הצהרת זהות של צעירי היישוב העברי בארץ ישראל: "מסביב יהום הסער, אך ראשנו לא ישח". המילים הדהדו בגאווה ובשליחות – דור חדש של לוחמים, נערים שעלו על מדים, נפרדו מבית ההורים ויצאו להגן על יישובים ולבנות את הארץ. הפלמ"ח בשיר זה היה לא רק צבא אלא גם דרך חיים: שילוב של נשק ומחרשה, של חינוך והגנה. בקרב חיילי הפלמ"ח, בתנועות הנוער ובקיבוצים לא היה "שיר הפלמ"ח" עוד שיר. הוא היה המנון, שבועת נאמנות להגנה ולמאבק. בקומיציס, בשורות המסדרים ובצעדות הארוכות קיבלו המילים משמעות אמיתית – הן ביטאו את תחושת השליחות והחברות. הפלמ"חניקים שרו את עצמם לדעת בשירה מחויכת אך מחויבת, נחושים ויודעים שאין להם גב חוץ מזה של אחיהם לנשק. עם השנים, כשהפלמ"ח הפך להיסטוריה, השיר נותר סמל. גם כיום, כשלוחמי צה"ל שרים אותו בטקסים ובמסדרים, הם רואים עצמם ממשיכים אותה רוח ראשונית, רוח של שליחות, של נעורים, של אמונה בצדקת הדרך.

מסביב יהום הסער,	שביל לפרא בין הרים,
אך ראשנו לא ישח	מול אויב דרכנו יעל,
לפקדה תמיד אנחנו,	בין נקרות ובין צורים
תמיד אנו, אנו הפלמ"ח.	ראשונים תמיד אנחנו,
	לאור היום ובמחשך
ממטולה עד הנגב,	לפקדה תמיד אנחנו, תמיד
מן הים עד המדבר –	אנו, אנו הפלמ"ח.
כל בחור וטוב – לנשק	
כל בחור על המשמר!	
נתיב לנשר בשמים,	

קישור לביצוע

שאל טשרניחובסקי, "אני מאמין" ("שחקי שחקי"), 1894

על המחבר: שאל טשרניחובסקי (1875–1943) היה משורר עברי ורופא. עלה לארץ ב-1931 והתיישב בתל אביב. הוא היה משורר מודרני שהביא לשירה העברית השפעות מהתרבות האירופית ומהשירה הקלסית. שיריו משלבים אהבת טבע, געגועים למולדת ורעיונות הומניסטיים. נודע בגישתו האופטימית והחיונית לחיים.

יש שראו בציונות מפלט מפני הרדיפות. שאל טשרניחובסקי ראה בה חגיגה: תחייה של אומה, שיבה לחיים מלאים ויצירת יהודי חדש הגאה במורשתו ומישיר מבט אל העולם. בשיר "אני מאמין" (המוכר גם בשם "שחקי שחקי") אין קינה אף לא תחינה לישועה חיצונית. יש בו אמונה בלתי-מתפשרת בכוחו של האדם. זוהי הצהרה אישית וציבורית: אני מאמין באדם, אני מאמין בכוח הרצון, אני מאמין בעמי. בתנועות החלוציות, בקיבוצים ובבתי הספר העבריים הפך השיר להמנון הלא-רשמי של הדור הצעיר. בניגוד ל"התקווה", המביע כמיהה רגשית, "שחקי שחקי" מציג ציונות אחרת – ציונות של גאווה, של ביטחון, של אמונה בכוח האנושי להקים כאן עולם חדש. רבים בתנועה הציונית אימצו את רוחו. אחרים חששו שמילותיו הנועזות, המציבות במרכז לא את האל כי אם את האדם, מרחיקות אותו מההווה היהודית המסורתית. אולם בעבור בני הדור הצעיר, שראו עצמם בוני הארץ וחלוצי ההתחדשות הלאומית, הייתה זו בדיוק הקריאה אשר לה המתינו.

שחקי, שחקי על החלומות, זו אני החולם שח.	שחקי כי גם ברעות אֶמְיִן, אֶמְיִן, כי עוד אֶמְצֵא לִבִּי,	יְחִיָּה, יֵאָהֵב, יַעֲלֵל, יַעֲשֵׂה, דֹּר בָּאָרֶץ אֶמְנֵם חֵי
שחקי כי באדם אֶמְיִן, כי עוד־נִי מֶאֱמִין בָּךְ.	לֵב תִּקְוִיתִי גַם תִּקְוִיתִי, יְחוּשׁ אֲשֶׁר, יִבִּין כָּאֵב.	לֹא בְּעֵתִיד – בְּשִׁמְיִם, חַי־רוּחַ לֹו אֵין דִּי.
כי עוד נִפְשִׁי דָּרוֹר שׁוֹאֶפֶת לֹא מִכְרַתִּיהָ לְעֵגֶל-פֶּז,	אֶף אִם יִרְחַק זֶה הַיּוֹם, אֶךְ בּוֹא יָבוֹא – יִשְׁאוּ-שְׁלוֹם	אֶךְ שִׁיר חֲדָשׁ יִשִּׁיר מְשׁוֹרֵר, לִיפִי וְנִשְׁגָּב לְבוֹ עֵר;
כי עוד אֶמְיִן גַּם בָּאָדָם, גַּם בְּרוּחוֹ, רוּחַ עֵז.	אֶז וּבִרְכָּה לֹאֵם מְלֹאֵם.	לֹו, לְצַעִיר, מַעַל קִבְּרִי פְּרָחִים יִלְקְטוּ לְזֵר.
	יָשׁוּב יִפְרַח אֶז גַּם עָמִי, וּבָאָרֶץ יִקּוּם דֹּר,	
	בְּרִזְל-כְּבִלְיוֹ יוֹסֵר מָנוֹ, עֵין-בְּעֵין יִרְאֶה אוֹר.	
		רוּחוֹ יִשְׁלִיךְ כְּבִלֵי-הֶבֶל, יְרוּמָמָנוּ בְּמַתִּי-עַל;
		לֹא בְּרָעַב יָמוּת עֶבֶד, דָּרוֹר – לְנַפְשׁ, פֶּת – לְדָל.

קישור לביצוע

הרב אברהם יצחק הכהן קוק, "שיר האמונה", 1916

על המחבר: הרב קוק (1865–1935) היה הוגה דעות מקורי ומנהיג רוחני ציוני. עלה לארץ ישראל ב-1904. בהמשך התמנה לרב הראשי האשכנזי הראשון. הרב קוק פיתח תפיסה ייחודית ששילבה בין מסורת לחידוש. הוא ראה בתנועה הציונית (החילונית) חלק מתהליך הגאולה, ואת ניצני ההתיישבות היהודית בארץ ישראל ראה כ"אתחלתא דגאולה". כתביו הרבים משלבים יסודות קבליים, פילוסופיים והגות לאומית. למרות אדיקותו הדתית הוא אימץ באהבה את החלוצים החילונים וראה במאמציהם חלק הכרחי מתהליך הגאולה.

השיר, שכתב הרב אברהם יצחק הכהן קוק, הפך ליצירה פיוטית של אמונה וגאולה וגם להמנון של תנועות הנוער הציוניות-דתיות. בני עקיבא, עזרא ואריאל אימצו כולן את מילותיו כהצהרת דרך: שילוב של דבקות בתורת ישראל עם התמסרות לתחייה הלאומית.

הרב קוק לא כתב שיר ככל המשוררים. הוא כתב חזון. "שיר האמונה" נולד מתוך השקפתו שהגאולה אינה חלום רחוק אלא מציאות חיה ופועמת, ומתוך קריאתו לבני הדור לראות את פעמי הגאולה. לא במקרה הפך השיר להמנונה הלא-רשמי של הציונות הדתית: הוא מבטא עוצמה אמונית המניעה אלפי צעירים וצעירות לפעול למען שלמות החזון הציוני ולראות במדינת ישראל לא מדינה ככל העמים אלא "ראשית צמיחת גאולתנו".

לְעֵד חַיָּה בְּלִבֵּנוּ	שְׁמָה נִעְמַד לְגוֹרְלֵנוּ,
הָאֲמוּנָה הַנֶּאֱמָנָה	אֵב הַמּוֹן קָנָה,
לְשׁוֹב לְאַרֶץ קִדְשֵׁנוּ	שְׁמָה נִחְיָה חַיֵּינוּ,
עִיר בְּהָדוּד חֲנָה	חַיֵּי עֲדַת מִי מָנָה.
	לְעֵד חַיָּה...

שְׁמָה נִעְבֵּד אֱלֹהֵינוּ	תּוֹרַת חַיִּים חֲמַדְתֵּנוּ,
בְּחֻדָּה, בְּגִילָה וּבְרִנָּה,	מִפִּי עֲלִיוֹן נִתְּנָה,
שְׁמָה נַעֲלֶה לְרִגְלֵינוּ,	נֶצַח הִיא נִחְלָתֵנוּ,
שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה.	מִמְדָּבָר מִתְּנָה.
לְעֵד חַיָּה...	לְעֵד חַיָּה...

קישור לביצוע

זאב ז'בוטינסקי, "שיר בית ר", 1932

על המחבר: ז'בוטינסקי (1880–1940) היה מנהיג, סופר, משורר, מתרגם והוגה דעות. הוא ייסד את התנועה הרוויזיוניסטית, שהוקמה כחלופה לציונות הסינתטית של ויצמן ומתוך תפיסה שתנועה זו מבצעת רוויזיה (בחינה מחדש) של מדיניות התנועה הציונית מול שלטונות המנדט הבריטי. בניסוח מטרת הציונות בהקמת מדינה יהודית ראה עצמו כממשיך דרכו של הרצל. ז'בוטינסקי דגל בהקמת מדינה יהודית על שתי גדות הירדן ופעל לעידוד העלייה ולהפעלת לחץ מדיני על הבריטים למימוש הבטחתם בהצהרת בלפור. ז'בוטינסקי האמין בצורך בכוח צבאי יהודי כדי לממש את השאיפות הציוניות.

"שיר בית ר" הוא ההמנון של תנועת בית ר, התנועה שייסד ז'בוטינסקי בשנת 1923. "שיר בית ר" הוא צו גיוס, מניפסט של יהודי חדש: יהודי גאה ואיתן המוכן לכל קורבן למען שחרור עמו. זהו שיר של לאומיות גאה, אך גם של תביעה מוסרית – להיות נאמן לאומה, לחלום על עצמאות ולהאמין בה בכל מחיר. המנגינה הנוקשה, הצעדים המדודים, רוח הפלדה שבמילים – כל אלה לא היו מקריים. ז'בוטינסקי חשב שכדי לבנות אומה צריך לא רק רעיון אלא גם אנשים שיאמינו בו בכל נימי נפשם. "שיר בית ר" הפך לדגל שנישא בגאון בידי צעירים יהודים מאירופה עד ארץ ישראל, שהיו מוכנים ללכת בעקבותיו אל הקרב ואל התקווה.

בֵּיתֵר –	הָדָר –	תָּגֵר –
מִגֵּב רִקְבוֹן וְעֶפֶר	עֲבָרִי גַם בְּעֵנֵי בֶן-שֹׁר,	עַל כָּל מַעֲצוֹר וּמִצָּר!
בְּדָם וּבִיזָע	אִם עֶבֶד, אִם הֶלֶךְ –	אִם תֵּעַל אוֹ תִרֹד –
יִקָּם לָנוּ גִזָּע	נוֹצְרֶת, בֶּן-מֶלֶךְ	בְּלֶהֱב הַמָּרָד
גֵּאוֹן וְנִדְבִי וְאַכְזָר,	בְּכֶתֶר דָּוִד נֶעְטָר.	שָׂא אֵשׁ לְהִצִּית, אֵין דְּבָר:
בֵּיתֵר הַנִּלְכָּדָה,	בְּאוֹר וּבִסְתֵר	כִּי שֶׁקֶט הוּא רָפֶשׁ,
יִדְפָּת, מִסָּדָה,	זִכֹּר אֶת הַכֶּתֶר –	
תִּרְמָנָה בְּעַז וְהָדָר.	עֲטָרַת גֵּאוֹן וְתִגְר.	הַפֶּקֶר דָּם וְנֶפֶשׁ
		לְמַעַן הַהוֹד הַנִּסְתָּר!
		לְמוֹת אוֹ לְכַבֵּשׁ אֶת הָהָר –
		יִדְפָּת, מִסָּדָה, בֵּיתֵר.

קישור לביצוע

זלמן חן, "שורו, הביטו וראו", 1937

על המחבר: זלמן חן (1914–1995) היה חקלאי, מחנך והוגה דעות חלוצי. הוא עלה לארץ ב-1919 וקידם רעיונות של חינוך עברי מודרני וחיבור בין מסורת יהודית לערכים הומניסטיים. עבד שנים רבות במשרד העבודה.

"שורו, הביטו וראו" הוא המנון ההתיישבות הלא-רשמי מאז ועד היום. ראשית השיר בעליית נקודת התיישבות בבית יוסף לקרקע בשנת 1937. לכבוד האירוע פרש הצידה בחור צעיר בשם זלמן חן וכתב במהירות את השיר שיהפוך לימים להיות השיר הקבוע שבזמרתו עלו על הקרקע יישובים רבים נוספים. אברהם הרצפלד, ממנהיגי תנועת העבודה ולימים חבר כנסת, נהג לפצוח בשירת "שורו הביטו וראו" באירועים חגיגיים בתנועת ההתיישבות העובדת בארץ ישראל. בעשור האחרון חזר השיר להיות המנון לא רשמי של קבוצות חלוציות של מתיישבים צעירים בנגב, של מכינות קדם-צבאיות ושל קומונות חקלאיות.

שורו, הביטו וראו	עורו, העפילו, עלו	יד, מכוש, טוריה וקלשון
מה גדול היום הזה, היום הזה!	מה מורא ומה רעב, ומה רעב?	התלכדו בסערה,
אש יוקדת בחזה	לא נחת ולא ניעף	ונדליקה שוב,
והמחרשה	עד שיזובו שוב	שוב את האדמה,
שוב פולחת בשדה.	דבש מסלע וחלב.	בשלהבת ירקה.
והמחרשה,	עד ששוב יזובו	
שורו המחרשה,	עד שיזובו שוב	
שוב פולחת בשדה.	דבש מסלע וחלב.	

את, מכוש, טוריה וקלשון
התלכדו בסערה,
ונדליקה שוב,
שוב את האדמה,
בשלהבת ירקה.

קישור לביצוע

יחידה ג: אתגרים ציוניים אז והיום

אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות
להתלכד סביב הישוב בעליה ובבנין ולעמוד לימינו
במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות
לגאולת ישראל.

מתוך מגילת העצמאות

פתיחה

ידועה אמרתו של הרצל:

”קראתי פעם לציונות אידיאל אין סופי, ואני מאמין באמת כי גם לאחר השגת ארצנו, ארץ ישראל לא תחדל מלהיות אידיאל. כי בציונות, כפי שאני מבין אותה, כלולה לא רק השאיפה לכברת ארץ מובטחת כחוק בשביל עמנו האומלל, אלא גם השאיפה לשלמות מוסרית ורוחנית”.

מהי דרישתו של הרצל מאיתנו היום? מה משמעות הדבר בפועל? כיצד נראית אותה שאיפה שעליה דיבר? כיצד מממשים אידיאל אינסופי?

אל מול אמירתו של הרצל ניצבות עמדות נוסח אמירתו של הסופר והמחנך ס' יזהר:

”הציונות לפי דעתי נגמרה. אין בה צורך. כולם כבר בציון וציון פתוחה. אף אחד לא מפריע ליהודים שרוצים לבוא הנה להגיע, ואלה שהיו מוכרחים לבוא, כבר כאן. יש מולדת, אבל היא השתנתה”.

האם ישנה משמעות מעשית לציונות היום? ואם הציונות עוד כאן, מה היא דורשת מאיתנו? מהם האתגרים שהיו לה פעם ונמצאים איתנו גם היום?

ביחידה הקרובה נעסוק בארבעה אתגרים הקשורים לקיום העם היהודי, מדינת ישראל והחברה הישראלית: התיישבות וחקלאות, ביטחון, חינוך, תרבות והנחלת מורשת, אחדות וממלכתיות.

כל אחד מהאתגרים הללו נמצא על סדר היום שלנו היום, דורש מאיתנו גיבוש עמדה ועשייה, והוא המשך ישיר למחשבה ולמעשה הציוניים מן העבר.

אתגרי הציונות שלובים אלו באלו. קשה להפריד בין אתגר ההתיישבות לאתגר הביטחוני. האחדות והממלכתיות קשורות בשאלות של חינוך ותרבות, וכן הלאה.

האם אנחנו עדיין נמצאים ”במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל” ככתוב במגילת העצמאות? ביחידה זו ננסה להבין מהי משמעותה של הגשמת שאיפת הדורות באמצעות מבט על מקורות כתובים מהעבר ומההווה העוסקים באתגרים ובמעשים הציוניים שנדרשו אז ונדרשים היום!

חלוציות, התיישבות וחקלאות | מקורות

חיים ילין, "הנגב עוד ישוב להיות פורח", ראיון ב"מעריב", 2023

על המחבר: ילין (1958) הוא איש ציבור ישראלי בן זמננו. בעבר כיהן כראש המועצה האזורית אשכול וכחבר כנסת. נולד בארגנטינה למשפחה ציונית ועלה לארץ לקראת שירותו הצבאי. חיים ילין הוא חבר קיבוץ בארי, שנפגע קשות באירועי 7 באוקטובר 2023. ילין הפך להיות אחד הקולות הציוניים האופטימיים החשובים במהלך מלחמת "חרבות ברזל".

המלחמה הזו היא מצד אחד נגד הטרור ועל הבית, ומצד שני גם על הצביון של מדינת ישראל. בתוך הממ"ד כתבתי לחברים שלי, בארי לא תחזור להיות בארי. האזור כולו יהיה אחר. גדול יותר, פורח יותר, והמון אנשים ירצו לבוא ולהיות שותפים לעשייה הציונית ולחקלאות בו. הוא לא יהיה אותו הדבר, כי לא יכול להיות ש-90 נשמות לא נמצאות בקיבוץ ושכל צומת וכל בית בו יזכירו את הנרצחים. וגם מדינת ישראל לא תהיה אותו הדבר, כי היא לא יכולה להמשיך להתנהל עם אנשים שאין לי מושג מאיפה יש להם כל כך הרבה אנרגיה לשנאה [...] אני אוהב לפרסם תמונות של החיטה צומת בשדות של בארי, כי חקלאות זה תקווה. זה לא עכשיו, זה לזרוע לטווח ארוך, קדימה, לעתיד.

קישור לכתבה

[A WHEAT HARVEST AT A FIELD
IN KIBBUTZ DVIR IN THE SOUTH
צילום: סער יעקב, אוסף
התצלומים הלאומי לע"ם]

און ריפמן, "חקלאות היא שליחות", 2024

על המחבר: ריפמן הוא אחד ממייסדי "השומר החדש", ארגון חינוכי-התיישבותי שהוקם כדי לחבר את צעירי ישראל לאדמת הארץ. ארגון זה דוגל בערכים של ערבות הדדית, עמל ואהבת הארץ. און נולד וגדל בקיבוץ רביבים שבנגב, ועוסק מגיל צעיר בחינוך ובהתיישבות.

60 שנה. זה לא רק הגיל הממוצע של החקלאי הישראלי. זה גם תזכורת מטרידה לשעון שמתקתק.

בכל פעם שאני נוסע בארץ ורואה שדות ומטעים חקלאות, אני לא יכול שלא לשאול את עצמי – מי יטפל בכל זה בעוד עשרים או שלושים שנה? כי מאחורי הנוף הפסטורלי מסתתר סיפור מטריד – סיפור על חקלאות מזדקנת.

במדינת הסטארט-אפ שכחנו את הסטארט-אפ המקורי שלנו – החקלאות. זו שהפריחה את השממה, שהזינה פה דורות, ושבמידה רבה מאוד עיצבה את הזהות שלנו כעם וכמדינה.

היום, כשאני מסתכל על הנתונים, הלב שלי באמת נצבט. הגיל הממוצע של החקלאי הישראלי? סביב ה-60. מספר החקלאים הצעירים? כמעט אפסי. וזה לא כי אין עניין – להפך.

בכל פעם שאני מבקר במכינות, בתנועות נוער, או באוניברסיטאות, אני פוגש צעירים וצעירות עם תשוקה אמיתית לאדמה. אנשים שמדברים בהתלהבות על חקלאות אורגנית, על קיימות, על חיבור לטבע. אבל כשהם שואלים "איך מתחילים?", אין לי תשובה טובה עבורם.

כי המציאות? היא בעייתית.

ושלא נטעה – חקלאים צעירים שמתנהלים נכון עסקית וכלכלית מצליחים ומתפרנסים יפה.

אבל.. אין מסלול ברור להכשרה מקצועית בחקלאות. קשה מאוד מאוד להשיג קרקע אם אתה לא "בן ממשיך", והמחירים? בלתי אפשריים לצעיר בתחילת דרכו.

המדינה, שפעם ראתה בחקלאות ערך עליון, כאילו הפנתה לה עורף. בזמן שבמדינות אחרות כמו ארצות הברית יש תוכניות תמיכה, מערכי חונכות, הלוואות מסובסדות – אצלנו? שקט מדאיג.

אבל אסור לנו להרים ידיים. כי בלי דור חדש של חקלאים, כולנו נשלם את המחיר. מחיר

של מזון, של עלויות האוכל שלנו, של אדמות מדינה ושל בטחון. [...] אני מאמין שצריך לבנות מסלול ברור לצעירים שרוצים להיות חקלאים. מסלול שיתחיל בחינוך ובהכשרה, ימשיך בליווי ובתמיכה, ויאפשר גישה לקרקע ולמשאבים.

זה אומר לשנות את מדיניות הקרקעות. זה אומר ליצור תוכניות הכשרה מקיפות. זה אומר לספק תמיכה כלכלית וליווי מקצועי לחקלאים צעירים בשנים הראשונות.

אבל זה גם אומר לשנות את השיח. להזכיר לכולנו שחקלאות היא לא רק מקצוע – היא שליחות. היא הדרך שלנו לשמור על הקשר עם האדמה, עם המורשת, עם הערכים שעליהם הוקמה המדינה הזו.

המדינה מוכרחה להתעורר. המדינה חייבת להבין שהשקעה בדור הבא של החקלאים היא השקעה בעתיד של כולנו. והחקלאים הפוטנציאליים חייבים להבין שאסור להם לוותר על החלום.

כי בסופו של יום, השאלה מאוד פשוטה: האם נרצה אנחנו להיות הדור שאיבד את החקלאות הישראלית? או הדור שהציל אותה?

קישור למאמר

[דגניה בת חמישים.
אוסף פבזנר, שמיל מעצב]

יהודה ראב, "התלם הראשון": זיכרונות, 1862–1930

על המחבר: ראב (1858–1948) עלה עם משפחתו לארץ בצעירותו. משפחתו הייתה מראשוני מתיישבי פתח תקווה. הוא היה השומר העברי הראשון על שדות פתח תקווה. בהמשך מונה למדריך החקלאי של גרעיני המתיישבים הנוספים שהגיעו למקום. בתו היא המשוררת אסתר ראב.

על המקור: ראב כתב ספר זיכרונות אשר בו סיפר את סיפורה של פתח תקווה ושל המושבות שסביבה. הספר "התלם הראשון" התפרסם על ידי הספרייה הציונית בשנת 1957.

ביום ד' דחנוכה שנת התרל"ט (1878) ירד הגשם הראשון; היה זה גשם בכמות זעומה, אף על פי כן החלטנו לצאת לחריש ולזריעה, כי העונה התאחרה. יומים לאחר רדת הגשם רתמנו את השוורים ונצא לחרוש. התאספנו: דוד גוטמן, דוד רגנר, נתן גרינגארט, אבי אליעזר ראב, יהושע שטמפפר ואנוכי – הצעיר שבחבורה. יצאנו לשדה, שמקומו נקבע צפונה מן הכביש לחיפה החוצה כיום את המושבה ומזרחה מרחוב פינסקר של עכשיו.

בתור חקלאי מנוסה בנעוריו, נפל הגורל עלי לנעוץ את המחרשה הראשונה ולמתוח את התלם הראשון. מתחתי כמה תלמים לשם הכנת המענית ולאחר כך החלו הכיבודים. ר' דוד גוטמן נתכבד הראשון, ובעזרתי הלך אחרי המחרשה כשכולם מלווים אותו. השני לכבוד היה ר' יהושע שטמפפר, אשר בתפסו במחרשה נתרגש ופרץ בבכי ויאמר בערך כך:

**"אשרינו שזכינו לכך, היותנו מהלכים אחרי התלם הראשון
שחורשת מחרשה יהודית באדמת הנביאים, לאחר
שנעדרנו מארץ אבותינו משך שנות הגלות הארוכה. ברוך
שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".**

כולנו נרעדנו לשמע הדברים, וכשעינינו דומעות מהתרגשות ומשמחה, תפשונו חליפות את המחרשה מיד ליד, בלהט ובדביקות של יהודים לספר-התורה בהקפות של שמחת-תורה. ככה חזרו ה"הקפות" כמה וכמה פעמים ללא כל דיבורים נוספים. לאחר זמן מה התפזרו הנאספים ונשארו רק אבי ואנוכי בשדה, להמשיך בעבודת החולין הרגילה.

יהודה ראב (בן-עזר), התלם הראשון: זכרונות 1862–1930, (נרשמו בידי בנו: בנימין בן עזר), הספרייה הציונית, 1988.

ברל כצנלסון, "לתנועת החלוץ", 1918

על המחבר: כצנלסון (1887–1944) היה מורה, מנהיגה הרוחני של תנועת העבודה העברית, הוגה דעות, עיתונאי ועורך. נולד וגדל במשפחה יהודית ליטאית-משכילית. עם הגעתו ארצה בשנת 1909 הצטרף לקבוצות פועלים עבריים מאנשי העלייה השנייה. כעורך העיתון "דבר" וכהוגה דעות סוציאליסטי השפיע עמוקות על התרבות ועל החברה ביישוב היהודי. שילב בין אהבת המסורת היהודית לבין חזון של חברת עובדים שוויונית בארץ ישראל.

על המקור: איגרת ששלח ברל בימי מלחמת העולם הראשונה מירושלים לגרמניה באמצעות קצין צבא יהודי מגרמניה, בתקווה שתגיע לחוגי נוער יהודי באירופה כדי שיכינו את עצמם לעלייה חלוצית לארץ.

החלוציות אינה רעיון ותורה סתם, אלא מפעל חיים, חזיון אישי בעצם. אמונתנו – כי חזיון זה הוא שליחה הנאמן של ההיסטוריה, שליחה של ההשגחה הלאומית. תקותנו – כי היה יהיה לאבי-אבות העתיד. הכרתנו – כי קיומו בלתי-אפשרי מבלי מציאות חושים עמוקים בלבבות נושאינו לחיי הכלל. ועם כל זה אינו חדל להיות בכל עצמותו ועצמתו חזיון אישי. ובזה גם ערכה, תכנה ועצמותה של כל תנועת העליה. מעין הברכה המקווה. ומפני זה רב כל כך הערך של האיש, של היחיד, של כל חבר בתנועה זו, שאינה יודעת – גם בנקודת-מוצאה וגם בנקודת-תכליתה – כיבוש אחר ושלטון אחר מאשר כיבוש עצמי ושלטון עצמי, כיבוש האדם את עולמו ושלטונו בעולמו הוא.

ובזה אולי שונה תנועה זו, השואפת לברוא את העתיד הלאומי על ידי יצירת החיים האישיים, שינוי עיקרי משאר התנועות הציבוריות בנות זמננו. מפני זה אין בתנועה זו, על צד האמת, מנהיגים ומנהלים, כי אם יש אנשים עובדים וחיים, אשר עבודתם וחיהם צריכים להצטרף לסיכום ממשי. אולי זאת היא התנועה המעשית היחידה בזמננו, אשר במרכזה לא ההנהגה, לא הפרוגרמה, אלא חיי האדם ועבודתו. החבר עצמו הוא המטרה. חייו, נסיונותיו, כשלונותיו ונצחונותיו, חולשתו וגבורתו – הם הם עצם התנועה.

אם תנועת "החלוץ" תהיה נאמנה לעצמותה זו, כי אז תהיה השאיפה האישית הממשית לחליצות ולעבודה, היא לבדה, מרכז הרוח והרצון של התנועה.

ובגילויים של הכוחות והיסודות השונים, אשר שאיפה זו ורצון זה חיים בקרבם, בחינוך והכשרה אישית, בריכוז הרצון ואיחוד כל הכוחות המגוונים במעשים שבטהרה, אמן ורעות – תתגלם עבודתה.

אל נא תדע תנועה זו, תנועת רצון ומעשים, את ההתפלגות וההתגודדות לחוגים, לבתי-מדרשות, לכיתות וכנופיות, כרגיל כל כך בזמננו, שהאסכולסטיקה החברתית היתה

לראש-פינה, כביכול, ביצירת החיים, שההתפוררות התוריית והויכוחית שולטת בכל. תכיר תנועת "החלוץ" את **האיש**, את **הרע**, את **קבוצת הרעים** [...]

את העבודה העיקרית של "החלוץ" אני רואה בחינוך והכשרה לחיות, לעבוד ולהתאזרח בארץ. לאלו אנשי-הרצון, אשר העבודה והחיים בארץ היו להם לצורך-חיים, לאלו המחוונים בכושר פנימי, דרושה עוד הכשרה מעשית, וזו – שני צדדים עיקריים לה:

א. **ההתכשרות לעבודה גופנית וחקלאית.** היא תתן לארץ אנשים מועילים, עובדים פוריים מראשית בואם, ולבאים לעבוד – שחרור מיסורי הגוף והנפש האוכלים את המתחיל כל הימים הראשונים עד שהוא מסתגל ותופס לו מקום של עובד. [...] מובן, שמצעירים עברים יש לקוות, שיחד עם העבודה המעשית, עם חינוך השרירים ואימון הידים, ילמדו להכיר גם את ספרות המקצוע במדינתם וישתדלו להגיע לשלימות במקצוע שיבחרו להם. וגם אחרי זה הם עוד זקוקים לעבוד וללמוד ולהקשיב קשב רב לנסיון שבארץ [...]

ב. **לימוד השפה העברית.** בשביל אותם החלוצים אשר לא קיבלו חינוך עברי, צריך לימוד השפה להיות לא כונה טובה, אשר אינה מצטרפת למעשה, לא מזמור שיר לעתיד לבוא, כאשר אצל רוב בני תנועה הלאומית, כי אם ציווי מוחלט, חובה פרטית. ויש להקדים מילוי חובה זו לעליה לארץ. ולא רק לשם השפה והארץ, כי אם לשם חייו של העולה עצמו. נחוץ מאד כי החלוצים ידעו זאת ויכירו: חוסר ידיעת העברית מעמיד את הבא במצב קשה. שערי חיי התרבות בארץ נעולים בפניו. [...] הכשרה חקלאית וידיעת העברית – המביאים אתם את שתי אלה, המה יבואו ברכוש גדול. ובאלה גם יבחנו ויתנסה החלוץ העתידי, באימוץ הרצון וכוחות הגוף והנפש לרכוש לו קנינים אלה [...]

– שאו ברכה, אחים.

קישור למאמר המלא

נתן אלתרמן, "שיר בוקר", 1932

על המחבר: אלתרמן (1910–1970) היה משורר, מחזאי, מתרגם ופובליציסט ישראלי, מהבולטים בשירת התחייה הלאומית. נולד בפולין ועלה לארץ בילדותו. הוא היה מהקולות המרכזיים בתרבות העברית, וכתב שירה לאומית ופוליטית לצד שירי אהבה ופיוט. טוריו בעיתון "דבר", ובמיוחד במדור "הטור השביעי", השפיעו על השיח הציבורי בתקופת היישוב והמדינה הצעירה. שיריו, כמו "מגש הכסף" ו"שיר העמק", הפכו חלק מהאתוס הציוני.

על המקור: את השיר כתב אלתרמן לכבוד סרט הסברה של "קרן היסוד" שהופק לצורך גיוס כספים להתיישבות העברית בארץ ישראל. הסרט "לחיים חדשים", שהופק בשנת 1935, היה הסרט הראשון שעסק בחיים החדשים בארץ ישראל ותיעד אותם.

בְּהַרִּים כְּבֵר הַשֶּׁמֶשׁ מִלְהוֹט
וּבְעֵמֶק עוֹד נוֹצֵץ הַטֵּל,
אֲנִי אוֹהֵבִים אוֹתְךָ, מוֹלְדֹת,
בְּשִׁמְחָה, בְּשִׁיר וּבְעֵמֶל.

הַמִּדְבָּר – אֲנִי דֹרֵךְ בּוֹ נְחֻצָּה,
הַבְּצוֹת – אֲנִי חֲנוּךְ נִיבֶשֶׁן.
מֵה נָתַן לָךְ עוֹד לְהוֹד וְשִׁבְעַה,
מֵה עוֹד לֹא נָתַנוּ וְנָתַן.

מִמּוֹרְדוֹת הַלְבָנוֹן עַד יַם הַמֶּלַח
נַעֲבֵר אוֹתְךָ בְּמַחֲרָשׁוֹת,
אֲנִי עוֹד נֹטֵעַ לָךְ וְנִבְנָה לָךְ,
אֲנִי נִיפָה אוֹתְךָ מֵאֵד.

בְּהַרִּים, בְּהַרִּים זָרַח אוֹרֵנוּ,
אֲנִי נַעֲפִילָה אֶל הָהָר.
הָאֶתְמוֹל נִשְׁאַר מֵאַחֲוָרֵינוּ,
אֶךְ רַבָּה הַדֶּרֶךְ לַמֶּחָר.

נִלְבִּישֶׁךְ שְׁלֵמַת בֶּטוֹן וּמִלֵּט
וְנִפְרֹשׁ לָךְ מִרְבֵּדֵי גָנִים,
עַל אֲדָמַת שְׂדוֹתֶיךָ הַנִּגְאָלָת
הַדֶּגֶן יִרְנִין פְּעֵמוֹנִים.

אִם קֶשֶׁה הִיא הַדֶּרֶךְ וּבּוֹגְדָת,
אִם גַּם לֹא אֶחָד יִפֹּל חָלָל,
עַד עוֹלָם נֶאֱהָב אוֹתְךָ, מוֹלְדֹת,
אֲנִי לָךְ בִּקְרֵב וּבְעֵמֶל!

קישור לסרט המלא

הרב אברהם יצחק הכהן קוק, "להוסיף אומץ", 1932

על המחבר: הרב קוק (1865–1935) היה הוגה דעות מקורי ומנהיג רוחני ציוני. עלה לארץ ישראל ב-1904. בהמשך התמנה לרב הראשי האשכנזי הראשון. הרב קוק פיתח תפיסה ייחודית ששילבה בין מסורת לחידוש. הוא ראה בתנועה הציונית (החילונית) חלק מתהליך הגאולה, ואת ניצני ההתיישבות היהודית בארץ ישראל ראה כ"אתחלתא דגאולה". כתביו הרבים משלבים יסודות קבליים, פילוסופיים והגות לאומית. למרות אדיקותו הדתית הוא אימץ באהבה את החלוצים החילונים וראה במאמצייהם חלק הכרחי מתהליך הגאולה.

על המקור: הדברים התפרסמו בכתב העת "היסוד", שהופיע בשלהי חודש האביב תרצ"ב (1932), כשלוש שנים לפני פטירתו של הרב קוק. המאמר נועד לעודד את העוסקים במלאכת התחייה הלאומית ולחזקם. הרב קוק ראה את רפיון הידיים שאחז מפעם לפעם בחלוצים, וניסה לחזק את רוחם.

כשבני אדם חופרים באר עמוקה, כדי להשיג מים חיים בארץ ציה וצחיחה, הכורים מתיגעים, בעמל רב עולה להם לבוא עד העומק המוכשר להנביע את המים. ולפעמים היאוש מתגנב בלב ואומר להם: הלא כבר יגעתם כל כך הרבה וחרס עלה בידכם ומים לא מצאתם, על כן טוב יותר שתחדלו מעבודתכם, לכו איש לאהלו, ובקשו לכם ענינים קרובים יותר לשכר.

רבים מעיפי הגוף וחלושי הנפש ודאי פורשים מן העבודה והולכים להם באשר ילכו.

**אבל אלה הקשורים בקשרי נשמה עם החפץ של מגמת
הבאר החיה שבעתיד, ביחוד אלה, שהאמונה חזקה
היא בלבבם שהמים החיים מוכרחים סוף כל סוף להיות
זורמים ממקום זה והארץ צחיחה הצמא תהפך על ידם
לגן עדן, להחיות עם רב, אלה לא יסוגו אחור מפני תולעת
היאוש ובחרף נפש ימשיכו את עבודתם.**

והנה אחרי שביעת די עמל זרם מים פרץ והרי הוא עולה ושוטף, אבל המים דלוחים הם, מעורבים ברפש וחול, ולא יצלחו להרוות צמאן אדם ובהמה. אז שוב תתחלק המחנה העובדת לשנים. האחת אומרת: ראו נא הנה כל יגיעתנו בדי ריק, ומה בצע בעמלנו, אם אחרי עבודה כל כך מפרכת הגענו עד מעין נרפש אשר מימיו לא יצליחו לשתיה? והם הולכים עתה בדרך הנואשה של החלק הראשון, אשר מרפיון ידיים פירש זה מכבר מעבודת הכריה והלך לו באשר מצא.

ואמנם זה החלק של העם, בריא הגו וחסון הנשמה, הוא יאמר להם: "ראו אחים כמה מסוכנת היא הטעות הגדולה שלכם, ויותר ממה שאנו מאשימים את הפורשים מהעבודה הקדושה והגדולה שלנו בראשונה, בעת אשר אחרי הטורח הגדול שעבר עליהם לא נראה

רמז של מעין חיים, הננו מאשימים אתכם, אתם אשר יד ביד וכתף בכתף יחד עבדנו ועד כה באנו, עד אשר המים החיים התחילו לזרום, הנכם כעת, בעת אשר משאת הנפש שלנו הולכת ומתקרבת ושמש השאיפה הוא מחל להיות הולך וזורח, הנכם פורשים מן העבודה בשביל פחד השוא, של הרפש אשר נראה לכם בפרץ המים בראשית הגלותו. מדוע אינכם שמים על לב, כי רק מפני שעדיין לא באנו עד העומק הרצוי, עד המקום אשר שם המים הצחים משיבי הנפש זורמים, בשביל כך הננו רואים כעת עדיין מים דלוחים? על כן אחי, במרץ אדיר יותר בכחות כבירים יותר, נחדש את מפעלנו הגדול, ובוא נבוא עד התהום, עד מוצא המים הצלולים והזכים ואז הכל יראו וינהרו."

לשמע דברים ישרים כאלה ישוב המחנה הפורש, גם באחרונה וגם בראשונה, ויצטרף להעבודה, ואז הברכה תופיע על ידם וכפי המדה של העמקת חפירתם כן יגדל הזרם של המים החיים, וכן יסופו כל הרפש והטיט, אשר במי הבאר ומים נוזלים, קרים, מתוקים ומרוים, צלולים ובהירים, יעלו הרים וירדו בקעות והיו לברכת גויו ואדם רב. הבאר אשר אנחנו כולנו כורים, עבודת הקודש היא אשר עובדים אנחנו כולנו, כל הקרב אל עבודת בנין ארץ ישראל ותנועת התחיה, מיום החלה להכות גלים בלבות רבבות אלפי ישראל עד היום הזה.

כמה תקופות של יאוש כבר עברו על עבודתנו המקודשת? כמה פירשו מן הצבור המתחזק בבנין ארצנו הקדושה הנשמה? כמה הכריזו כבר כי הכל הולך לטמיון ואין שכר לכל העבודה הגדולה הזאת? מי הם אשר נשארו עמנו? אמיצי הרוח, ברי הלב. ולא נכחד, שגם אומץ גופני במדה ידועה דרוש היה לכך, אבל עתה הנה כמדומה שהגיעו כבר ימים, אשר שום איש לא יוכל לכחש, שבאר התחיה החלה לזרום מים. הנה יש תקוה שעבודתנו לא תוהו היא, כי יש כאן דבר ה' ויש כאן צמח צדקה לבית ישראל ולאדם כולו.

מתוך: הרב אברהם יצחק הכהן קוק, מאמרי הראי"ה: קובץ מאמרים (מהדורה מתוקנת), ירושלים, תשמ"ח. עמ' 72.

דוד בן-גוריון, "משמעות הנגב", 1955

על המחבר: בן-גוריון (1886–1973) היה מדינאי, ראש ממשלתה הראשון של מדינת ישראל. הוא עלה לארץ ב-1906, היה ממנהיגי תנועת העבודה, המזכ"ל הראשון של ההסתדרות הכללית וממנהיגי הציבור המרכזיים בתקופת "המדינה שבדרך" ולאחר קום המדינה. לאורך השנים הוא פעל תוך הדגשת ה"ממלכתיות" ומתוך שאיפה לקיבוץ גלויות. בן-גוריון היה ממנסחי תפיסת הביטחון של מדינת ישראל. דרכו הייחודית כללה חיבור בין עיסוק בחזון לבין הפעולות הממשיות שיש לנקוט כדי להגשימו. הוא שימש דוגמה אישית יוצאת דופן בבחירתו לעבור לחיות בקיבוץ הצעיר שדה בוקר שבנגב.

על המקור: אחרי שהעביר את מרכז חייו לנגב והצטרף לקיבוץ שדה בוקר כתב בן-גוריון רבות על חשיבות ההתיישבות בנגב. מאמר זה פורסם בעיתון "דבר", והוא חלק מרצף כתבים העוסקים במשמעות הנגב למדינת ישראל ולתנועה הציונית.

הנגב הוא עריסת אומתנו, אזור התורפה המסוכן של המדינה ותוחלתה הגדולה. כשאברהם אבינו נצטווה ללכת מארצו וממולדתו באור-כשדים, לארץ היעודה – הלך ונסע הנגבה. לאחר שהרעב הוריד אותו מצרימה – שב ועלה הנגבה. אחרי מהפכת סדום, חזר "אַרְצָה הַנֶּגֶב, וַיֵּשֶׁב בֵּין קִדְשׁ וּבֵין שׁוּר, וַיְגֵר בְּגֵרָר" (בראשית כ, א).

גם יצחק בנו היה יושב בארץ הנגב, וכאן פגש ברבקה בבואה מארם נהריים. והסיבה ברורה: זה היה חלק-הארץ הפחות מיושב ומאוכלס, כמו בימינו אלה, ו"העולה הראשון מעיראק" מצא בנגב מרחב חפשי וריק, כאשר לא מצא בכל שאר חלקי הארץ.

גם המרגלים ששלח משה לתור הארץ עלו תחילה בנגב, ומשם באו לחברון. והמלך הכנעני הראשון אשר נתקלו בו בני ישראל במסעיהם מהדרום לצפון היה מלך ערד, היושב בנגב.

**בתנ"ך לא נמצא אף פעם המבטא המשובש של ימינו –
"לרדת" לנגב. בתנ"ך "עלו" הנגבה. כאז כן גם היום,
הנגב הוא המרחב הגדול והריק של ישראל.**

מאז דרכו בה רגלי האבות, עברו על הנגב הרבה חליפות ותמורות, וערי הנגב החרבות עדות הן למאמצי דורות, מימות האבות ועד המאה השביעית, כלומר עד גמר התקופה הביזנטית, ליישוב השממה. הכיבוש הערבי שם מאמצים אלה לאל.

[...]

אחרי קרוב לאלפים שש מאות ושבעים שנה, שבה אילת להיות נמל ישראלי בלשון ים סוף, ויהודים באו אילת, וישבו שם, וכל הנגב הצפוני והדרומי הוא נחלת ישראל. בפעם הראשונה בתולדות עמנו שוכנת מדינת היהודים לשני ימים: לים התיכון במערב, ולים סוף בדרום, כפי שהובטח בתורה: "וְשָׂתִי אֶת גְּבֻלְךָ מִיַּם סוּף וְעַד יָם פְּלִשְׁתִּים" (שמות כג, לא).

[...]

מאז נגאלו מרחבי הנגב על ידי צבא הגנה לישראל נחקר הנגב מחדש, אם כי עדיין לא במידה מספיקה. המחקר אישר דברי התורה על "אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִנֶיהָ בְּרִזְלָא וּמִהֲרִירָהּ תִּחְצַב נְחֹשֶׁת" (דברים ח, ט). מכרות הנחושת שהיו לשלמה המלך בנגב – לא נידלו. נתגלו עפרות נחושת עשירות בדרום הנגב, ועדיין לא נתגלה הכל. כן נמצאו בהרבה מקומות עפרות ברזל – ועדיין הדבר טעון חקירה עד כמה כדאי לנצלם מבחינה כלכלית.

[...]

על הגבול המערבי הדרומי של משולש הנגב משתרע מדבר סיני, ועל הגבול המזרחי – מדבר ערב. הערבים הפכו לא מעט ארצות פורחות ומיושבות למדבריות, ואין השממה מפריעה לקיומם. מדינת ישראל אינה סובלת מציאות מדבר בתוכה. אם המדינה לא תחסל את המדבר – עלול המדבר לחסל את המדינה. הרצועה הצרה שבין יפו וחפיפה, ברוחב של 15–25 קילומטר, המכילה רובו הגדול של העם בישראל, לא תעמוד לאורך ימים בלי ישוב רב ומבוצר במרחבי הדרום והנגב.

עוז-רוחם ויגיע-כפיהם של חלוצי העם בשלושת הדורות האחרונים, שינו פני הארץ עוד בהיותה תחת שלטון זרים. אבל עבודתם ויצירתם הצטמצמה במחצית הצפונית של ארצנו, שאדמתה פוריה בדרך כלל וגשמיה מצויים ומספיקים. המחצית הדרומית של המדינה הנקראת נגב – והיא מרבית אדמת המדינה, עמדה בשממונה זה מאות בשנים, מאז הכיבוש הערבי.

גם התורכים והבריטים לא ניסו להפריח שממה זו. תחת השלטון הזר רבצה על הנגב קללת ירמיהו הנביא: "עֲרֵי הַנֶּגֶב סָגְרוּ וְאֵין פֶּתַח" (ירמיהו יג, יט). מאז 1939, לאחר פרסום "הספר הלבן" של ממשלת צ'מברלין, נאסרה על היהודים דריסת רגל בנגב. צבא הגנה לישראל החזיר שטח נרחב וריק זה לצאצאיו של המתיישב העברי הראשון בנגב לפני ארבעת אלפים שנה.

בנגב יבחנו כושר היצירה והעוז החלוצי של ישראל – ומבחן זה יהיה גורלי. בנגב יבחן כושר המדע והמחקר היהודי, ועל אנשי המדע והמחקר שלנו שומה להתרכז בשדות-מחקר חדשים שלעמי הצפון לא היה בהם צורך: המחקר להמתקת מי-הים בתהליכים זולים, לניצול אנרגיה שמשיית המרובה בארצנו וביחוד בנגב, יותר מכל ארצות אירופה. לניצול כוח הרוחות לייצור כוח חשמלי, למניעת בזבז מי הגשמים המועטים, הזורמים לשוא לים התיכון ולים המלח, ובסיכומם הכללי הם מגיעים לעשרות מליונים מטרים מעוקבים, שיש בהם כדי להפרות שטחים נרחבים בנגב. בנית אגמים לארכו ולרחבו של הנגב שיאגרו מי-הגשמים היקרים. חקירת הצמחיה המצויה בנגב על אף הצחיחות, בכדי לעמוד על הסגולות המיוחדות של הקרקע והגידולים האפשריים בחבלי הנגב השונים – וכדומה.

על אנשי המדע בישראל שומה לחשוף סודות הטבע המיוחדים לארצנו ולמצוא דרכים להשתלט על איתניו – ובזאת יפתחו דף חדש ומקורי במחקר המדעי, יעזרו להפרכת השממה המנחה כל עתידנו – ויתרמו אולי התרומה הגדולה ביותר שיש בכוח המדע לתרום לפתרון הבעיות האנושיות הגדולות: הפרחת השממה, ההולכת ונעשית לבעיה החיונית והגדולה ביותר לכל עמי אסיה ואפריקה ואוסטרליה; זאת אומרת למרבית הגדולה של המין האנושי.

בנגב יבחן הנוער היהודי – כושרו החלוצי, עוז רוחו ויזמתו היוצרת והכובשת. האם ייתפס להזדמנות הגדולה, היקרה והנדירה בתולדות כל עם – לחדש מעשי-בראשית ולהתמכר למפעלי יצירה המחייבים עירוי הסגולות הנעלות והמופלאות ביותר הגנוזות בנפשו של כל אדם, סגולות הגבורה היוצרת המשתלטת על איתני הטבע, ומעצבת גורל עם וארץ, ומרבה תפארת-חיים המבהיקה לדורות.

בנגב יבחן העם בישראל ו[תיבחן] מדינתו – כי רק במאמץ מלוכד של עם מתנדב ומדינה מתכננת ומבצעת נוכל למשימה הגדולה של הפרחת השממה וישובה.

מאמץ זה יקבע גורלה של מדינת ישראל ומעמדו של עמנו בתולדות המין האנושי.

המאמר פורסם ב-17.1.1955 בעיתון "דבר"

קישור למאמר המלא

[גלויה לנכדתנו היקרה.
הארכיון לתולדות פתח תקוה ע"ש עודד ירקוני]

מוקי צור, "התלם הארוך", 1994

על המחבר: צור (1938) הוא איש חינוך, סופר והיסטוריון של התנועה הקיבוצית ועמק הירדן. נולד בירושלים, הצטרף לקיבוץ עין גב במסגרת שירותו הצבאי ומתגורר שם עד היום. צור כתב וערך עשרות ספרים. הוא הוציא לאור מחדש את סיפורי חלוצי הציונות כפי שהיא באה לידי ביטוי בתנועה הקיבוצית. הוא עוסק בציונות ומלמד עליה במקומות רבים גם היום.

על המקור: הסיפור על התלם הארוך מופיע בספרו של צור "התשמע קולי", וכן בספרו "הר/שדה/בית: כתבים מן המורד". בספר זה מסכם המחבר שנות חיים ועשייה מרובה, ומשלב בו סיפורים ודימויים מעולמם של החלוצים בעמק הירדן.

בראש אום ג'וני – מקום הולדתה של דגניה, עמדה גורן. היא העידה על ההצלחה הגדולה של הקבוצה. מכל מקום בעמק השומם, החנוק, היה אפשר לראות את הערימה הגאה. היא הייתה לסמל למה שיכול הפועל לעשות במו ידיו. היא הייתה סיכום לשעות ארוכות של עבודה. אך הייתה בגורן גם עדות למיעוט הישגיו של הפועל, לקוצר ידיו ולקוצר יכולתו, שהרי היא ניצבה לבדה בעמק הרחב, עטור באבנים, חצוי בירדן המתפתל.

לו היו בונים עתה גורן באום ג'וני אף אחד לא היה יכול לראותה. היא הייתה מוסתרת בצל עצי התמר הגאים, מטעי האבוקדו והפרדסים, צינור המים ושלל עצי הנוי שמילאו את העמק.

הסתרת הגורן של אום ג'וני היא תוצאה של הצלחה רבת שנים. אך בעקבותיה בא גם טשטוש. הגורן הייתה סמל בולט, ברור, חד-משמעי, היא אירגנה את הנוף, מיקדה אותו, עתה הוא עשיר ומפוזר. הגורן סבלה מעודף אור שהפך לחום מתיש, לתקווה בלתי מושגת. העמק הירוק, הרך, המנוסה יותר והליברלי, צפוף ומבולבל יותר.

אנשי דגניה א' רצו להשפיע על חברי קבוצת "עבודה" ששהו בכפר אוריה שיצטרפו אליהם. לפני ההחלטה יצאה משלחת מיוחדת לדגניה. בתחילה היא הייתה מאוכזבת. לא הכול בדגניה היה מאורגן כהלכה. בתחילה לא גילו אנשי הקבוצה יחס חם אל הבאים, אך עם שובו של יוסף ברץ החליטו לתקן את המעוות, אירגנו סירה ושיט לילי על הירדן ואחת החברות ליוותה את השטים בנגינת כינורה.

המשלחת חזרה לכפר אוריה לדווח. היו שהעלו נימוקים בעד, היו שהעלו נימוקים נגד. אך הנימוקים שהעלתה בלה רוזנפלד הגדולה היטו את הכף לחיוב: "לדגניה יש התלם הארוך ביותר".

ההתלהבות לתלם הארוך ציינה את העמק. זוהי הנכונות לבנות דברים בקצב ובטווח של חיים. לא פרצי התלהבות ואתנחתות ארוכות של אפס מעשה, אלא מעשים רצופים, מתוך התחייבות לשנים ארוכות, מתוך אמונה בקשר העמוק שבין האדם ובין סביבתו-מכורתו.

לעתים נראה כי "התלם הארוך" הוא שמרתיע רבים. הם פוחדים מהכרעות הקושרות אותם להתחייבויות ארוכות טווח. הם מעדיפים לעבור ממצב ביניים למצב ביניים כדי לא להיכנע לקצב התלמים הארוכים. נראה היה להם כי ייחודו של התלם הארוך הוא בחוסר היכולת לפתוח עיניים לצדדים, לסטות מן הנתיב הצר והממושך. נראה להם כי טוב ללכת לאיבוד במרחבי השדה הפתוחים. "התלם הארוך" נראה היום לוותיקים כתלם ארוך שכבר עברנו, ובראיתם של הצעירים – כעול בלתי אפשרי.

האם נוכל לראות את התלם הארוך המתמשך עדיין לפנינו, שכל להט הנעורים מושקע בו אך עדיין טבוע בסוד הצמיחה האטית, העמוקה השורשית?

ראיתי תמונה בעין גב, קיבוצי. תמונה מצהיבה, ישנה. לפני הרבה שנים צולמה כאן: אנשים צעירים מקיפים במעגל שתיל עץ מן הראשונים במקום, ורוקדים הורה. השתיל נמוך, האנשים גבוהים. השתיל חלש, האנשים צעירים ומלאי כוח. יש משהו מעורר רחמים בתמונה, איזו יתמות של צעירים שחיים ללא צל, שקומתם ענקית אך עומדת בודדה מול הרים חשופים.

עתה צמחו העצים. ילדים קטנים מהלכים בצד סבאים עטורי שיבה. הדשאים מכסים את אבני הבזלת השחורות. את הגורן של אום ג'וני אין רואים. התלם הארוך קטוע. האם גם תישמר הפרספקטיבה ויכולת ההכרעה והרצון להקיף הכול ולהיות אחראי? עתה צריך מפעל לתרבות. היחד אינו עובדה, הוא אתגר מסובך. ואף על פי כן, גם אור צריך, גם קנה מידה וגם ראייה רחבה.

מוקי צור, התשמע קולי?, עם עובד, תל אביב, 1994.

[בול קרן קיימת לישראל - 80 פרוטות - יובל לקק"ל
קטלוג הבולים הישראלי, מעצב: וינד-סטרוסקי]

סוגיות לדיון מסכם: חלוציות, התיישבות וחקלאות

1. האם רעיון החלוציות עדיין רלוונטי?

- כיצד מתבטאת החלוציות היום? האם יש לה משמעות חדשה?
- אילו תכונות אפיינו את החלוצים בעבר (כעולה מכתביהם של ברל ושל אלתרמן), והאם הן עדיין חיוניות לחברה הישראלית?

2. החקלאות כשליחות ציונית: עבר והווה

- מדוע נתפסה החקלאות כמרכזית בעשייה הציונית?
- מה נשתנה בין "שיר בוקר" של אלתרמן לסיפורו של ראב ולדבריו של ריפמן? האם הפנתה החברה עורף לחקלאות? כיצד אתם מבינים תפנית זו?

3. המאבק עם הייאוש והעמידה בו: אז והיום

- כיצד מתמודדים עם תחושת הכישלון, עם התסכול ועם הייאוש במפעל הציוני? מה לומדים מהרב קוק, מברל כצנלסון וממוקי צור על כך?
- האם אנחנו יכולים לזהות היום "תלם ארוך" המחייב סבלנות והתמדה? באילו תחומים?

4. הקשר לאדמה: ממשי, ערכי או סמלי?

- מה משותף לדברי ילין, בן-גוריון וריפמן על הקשר בין קרקע, זהות ועתיד?
- האם בימינו "הקשר לאדמה" הוא צורך כלכלי, ביטחוני, זהותי או כולם יחד? כיצד אתם חווים את הקשר לאדמה בחייכם הפרטיים? היכן והאם בא הדבר לידי ביטוי?

5. כיצד משתקפת רוח התקופה בכתבים?

- מה אפשר ללמוד על רוח הזמן שבו נכתבו המקורות? כיצד משפיעה מלחמת "חרבות ברזל" על מושג ההתיישבות כיום?
- באילו אופנים השתנתה השפה הציונית בכתבי בן-גוריון, ברל וילין?

ביטחון | מקורות

רס"ן שי שמריז ז"ל, נאום לפני הכניסה לעזה, 2023

על המחבר: שמריז (1998–2023) היה מפקד פלוגה בחטיבת הנח"ל. הוא גדל ביישוב מרכז שפירא והתחנך בקבוצת יבנה. שירת כלוחם ביחידת דובדבן, ולאחר קורס קצינים הצטרף לחטיבת הנח"ל. הוביל את פלוגת החוד? של גדוד גרניט בלחימה בעזה במלחמת "חרבות ברזל". נפל בקרב בדצמבר 2023 יחד עם חברו הטוב שאולי גרינגליק.

על המקור: את הנאום נשא שמריז מעט קודם כניסת פלוגתו לפעילות מבצעית בעזה בתחילת מלחמת "חרבות ברזל".

אין הרבה מצבים בחיים, אין הרבה הזדמנויות בחיים, לעמוד ברגע כזה ולהגיד: הנני!! להגיד הנני, אחרי שלפני פחות או יותר חמישה ימים קם אויב שחשב שהוא יכול לעם ישראל, וחצה את הגדר, ורצח ושיסע וחטף ועשה דברים שלא יעשו. ויש חבורה אחת, ויש עם אחד, שלכל אורך הדורות קמו עליו לכלותו. לכל אורך הדורות. ובכל דור ודור היו אנשים שקמו ואמרו הנני, אמרו אנחנו המגן של העם הזה. זכינו לחיות בדור של גאולה, בדור שיש צבא, בדור שיש שומרים, בדור שיש נחמה. אתם הנחמה.

יש לנו זכות להיות לוחמים בשעת משבר, בשעת מבחן. הרגעים האלה הם רגעים קשים לעם ישראל, רגעים קשים מאוד. לא דמיינו לפני שבוע שנהיה במצב הזה. נהרגו לנו אחים, חברים, רעים, משפחות, אחים לנשק, מפקדים, ואנחנו כאן כדי להגיד לא עוד. כדי להגיד שאנחנו לא כמו לפני שבעים שנה, ולפני מאה שנה, בפוגרומים ובאינקוויזיציות ובשואה.

יש דור אחד של גאולה שיודע להרים את החרב, להרים את הנשק ולהגיד: "יש מי ששומר". וזה התור שלנו.

אנחנו רצים ביחד כבר שנה אחרי אלף אימונים, אחרי אלף מסעות, אחרי אלף קווים, ואני סומך על כל אחד ואחד מכם שייתן את הכי טוב שלו, ופלחו"ד שחם הולך להוביל את גדוד 931 לניצחון בכל חזית שיידרש, ובכל מערכה שתיקרה לפניו, והיא תיקרה, מהר. והאגרון הזה שנמצא כאן עומד להיות אגרון מנצח. החבורה הזאת שיושבת כאן, שעומדת כאן, היא המגן של עם ישראל. ומי שהעז לפגוע במדינה שלנו בעם שלנו לפני חמישה ימים הולך לשלם על זה ובגדול. וכל מי שיעז להרים את הראש יתחרט על זה. אנחנו הולכים למערכה הזאת כדי להכריע, להכריע כל אויב שחושב שהוא יכול לנו. יש לנו זכות לחיות בעידן של גאולה, בעידן של נחמה, בעידן של להגיד יש מי ששומר עלינו, מי ששומר כאן עם הנשק, אחים לנשק, ומי ששומר מעלינו.

ועם האמת הזאת, ועם הבהירות הזאת של צדקת הדרך, של זה שאנחנו צודקים, שהטוב איתנו, שהתקווה איתנו, שהאמת איתנו, עם זה אנחנו הולכים להיכנס ולנצח. בכל חזית שנידרש. ויש משפט אחד שמלווה את העם שלנו מראשית קיומו, והוא "נצח ישראל לא ינחם ולא ישקר". ועם ישראל לא מפחד מדרך ארוכה. והחבורה הזאת שנמצאת כאן הולכת להיכנס פנימה ולהכריע את האויב. להכריע. כמה זמן שיידרש. ויש לי זכות להיות פה ולפקד על חבורה של גיבורים, חבורה של גיבורים, שמרימים את הראש ואומרים הנני. אומרים – היום זה אני. ב'73' אלה היו הסבים והסבתות שלנו, ב'48', במרד גטו ורשה, המכבים, ואפשר ללכת עוד אחורה. היום זה התור שלנו.

קישור לסרטון נאומו של שי שמריז ד"ל

[אוסף מיכה ריס,
מרכז שנקר לחקר
העיצוב בישראל]

פניה ברגשטיין, גבת (מתוך מכתב למרים ילן שטקליס), 1948

על המחברת: ברגשטיין (1908–1950) הייתה סופרת ומשוררת ישראלית. נולדה ברוסיה והצטרפה בנערותה לתנועת "החלוץ". בשנת 1930 עלתה לארץ והצטרפה למיישבי קיבוץ גבת. בגבת עבדה בענפים שונים, ובמקביל עסקה גם בחינוך. כתבה שירי ילדים רבים שעסקו בחוויות היומיום של ילדי הקיבוץ וההתיישבות העובדת. משיריה המוכרים: "בא אלי פרפר נחמד", "האוטו שלנו גדול וירוק", ועוד.

על המקור: את שנות חייה האחרונות העבירה ברגשטיין בבית החולים עקב מחלה ממושכת. משם כתבה מכתבים לחברים ולידידים. קטע זה לקוח ממכתב שכתבה לחברתה מרים ילן שטקליס, סופרת עבריה חשובה בזכות עצמה.

גבת יפה, יפה מאוד, גם אם הרסו את דשאיה וגינותיה בתעלות וחפירות ומקלטים. היא יפה ירוקה וזהובה. שופעת אשכולות מתוקים וגנים מבשילים. והיא גם פצועה מאוד ואבלה. עוד המערכה רחוקה. החזית אך מציצה מאחורי הרי נצרת בעיני קאוקג' הרצחניות – וכבר נפגענו ותרמנו את תרומת הדמים. אך יש עוד בגבת כל כך הרבה אורה וילדים ושדות ושמחת חיים וכורח לשתול ולהרחיב ולהפריח ולנצח. הנה באו אוניות לחיפה. עולים הגיעו. ודאי גם אלינו יבואו. ויהיה קשה. ויהיה טוב.

מתוך ארכיון פניה ברגשטיין

[בול קרן קיימת לישראל - 80 פרוטות - יובל לקק"ל קטלוג הבולים הישראלי. מעצב: וינד-סטרוסקי]

משה דיין, הספד לרועי רוטנברג, 1956

על המחבר: דיין (1915–1981) נולד בדגניה למשפחה חלוצית ממקימי הקבוצה. את דרכו הציבורית החל כקצין בהגנה ובפלמ"ח. דיין עסק בתחום הביטחוני במשך כל חייו. הוא היה הרמטכ"ל הרביעי של צה"ל, חבר כנסת ושר ביטחון במהלך שלוש מלחמות: ששת הימים, ההתשה ומלחמת יום הכיפורים. נפטר בשנת 1981.

על המקור: את ההספד נשא דיין על קברו של רועי רוטנברג, חבר קיבוץ נחל עוז, שהיה רכז הביטחון של הקיבוץ ונרצח בידי מסתננים באפריל 1956. נוסח ערוך של ההספד נישא בידי דיין יום לאחר מכן ברדיו. כך הפך ההספד לאחד הנאומים המוכרים בהיסטוריה של מדינת ישראל.

אתמול עם בוקר נרצח רועי. השקט של בוקר האביב סנוורו, ולא ראה את האורבים לנפשו על קו התלם. אל נא נטיח היום האשמות על הרוצחים. מה לנו כי נטען על שנאתם העזה אלינו? שמונה שנים הינם יושבים במחנות הפליטים אשר בעזה, ולמול עיניהם אנו הופכים לנו לנחלה את האדמה והכפרים בהם ישבו הם ואבותיהם.

לא מהעריבים אשר בעזה, כי אם מעצמנו נבקש את דמו של רועי. איך עצמנו עינינו מלהסתכל נכוחה בגורלנו, מלראות את יעוד דורנו במלוא אכזריותו? הנשכח מאיתנו כי קבוצת נערים זו, היושבת בנחל עוז, נושאת על כתפיה את שערי עזה הכבדים, שערים אשר מעברם מצטופפים מאות אלפי עיניים וידיים המתפללות לחולשתנו כי תבוא, בכדי שיוכלו לקרענו לגזרים – השכחנו זאת? הן אנו יודעים, כי על מנת שתגווע התקווה להשמידנו, חייבים אנו להיות, בוקר וערב, מזוינים וערוכים.

דור התנחלות אנו, ובלי כובע הפלדה ולוע התותח לא נוכל לטעת עץ ולבנות בית. לילדינו לא יהיו חיים אם לא נחפור מקלטים, ובלי גדר תיל ומקלע לא נוכל לסלול דרך ולקדוח מים. מיליוני היהודים, אשר הושמדו באין להם ארץ, צופים אלינו מאפר ההיסטוריה הישראלית ומצווים עלינו להתנחל ולקומם ארץ לעמנו. אך מעבר לתלם הגבול גואה ים של שנאה ומאויי נקם, המצפה ליום בו תקהה השלווה את דריכותנו, ליום בו נאזין לשגרירי הצביעות המתנכלת, הקוראים לנו להניח את נשקנו. אלינו זועקים דמי רועי מגופו השסוע. על אף שאלף נדרנו כי דמנו לא יוגר לשווא – אתמול שוב נתפתינו, האזנו והאמנו. את חשבוננו עם עצמנו נעשה היום. אל נירתע מלראות את המשטמה המלווה וממלאת חיי מאות אלפי ערבים, היושבים סביבנו ומצפים לרגע בו תוכל ידם להשיג את דמנו. אל נסב את עינינו פן תחלש ידנו. זו גזרת דורנו. זו ברירת חיינו – להיות נכונים וחמושים חזקים ונוקשים או כי תישמט מאגרופנו החרב – וייכרתו חיינו.

רועי רוטנברג, הנער הבלונדיני הצנום, אשר הלך מתל אביב לבנות ביתו בשערי עזה, להיות חומה לנו. רועי – האור בלב עיוור את עיניו, ולא ראה את בֶּרֶק המאכלת. הערגה לשלום החרישה את אוזניו, ולא שמע את קול הרצח האורב. כבדו שערי עזה מכתפיו ויכלו לו.

קישור להספד

עמרי אקשלמה, נאום מסיימי קורס מפקדי פלוגות, 2025

על המחבר: עמרי הוא סרן בצה"ל, לוחם ומפקד בסיירת גולני. הוא התפרסם כשנשא בפני חייליו את "נאום האלונקה" באמצע המחלוקת הקשה והכואבת בחברה הישראלית בשנת 2023.

על המקור: נאום שנשא עמרי בטקס סיום קורס מ"פים. נאום זה נישא תוך כדי מלחמת "חרבות ברזל", שהחלה עקב חדירה רצחנית לישראל מגבול עזה. בנאומו מתייחס עמרי להספד שנשא משה דיין על קברו של רועי רוטנברג כשישים שנה קודם לכן.

הרשו לי לקחת אתכם אחורה בזמן: בשנת 1956, בקיבוץ נחל עוז, נרצח ע"י מחבלי הפדאיון רכז הביטחון של הקיבוץ רועי רוטנברג. המחבלים ארבו לו, הרגו אותו וחטפו את גופתו לעזה, שם התעללו בה ואף ניקרו את עיניו. למחרת נשא הרמטכ"ל דאז משה דיין מעל קברו הספד, שהפך לאחד הנאומים החשובים בתולדות המדינה.

בדברי כעת, ארצה להפגיש את נאומו של דיין, עם המפץ הגדול של דורנו, עת התקדרו מעל ראשינו ענני מלחמה שגרמו לנו לצאת ולהילחם על הבית, ובמידה רבה גם להגיע לקורס הזה, בו צומחת המנהיגות הבאה של צה"ל והמדינה.

בשבעה באוקטובר, עם בוקר, הותקפנו. השקט של הבוקר הקיצי סנוור אותנו, ולא ראינו את האורבים לנפשנו על קו התלם. אל נא נטיח היום האשמות על הרוצחים בלבד, הם נכנסו ארצה בפירצה שאנחנו פתחנו להם כשקהה מוחנו.

לא מהעריבים אשר בעזה, כי אם מעצמנו נבקש את דמם של קורבנות הרצח והחטיפה של השביעי באוקטובר. איך עצמנו עינינו מלהסתכל נכוחה בגורלנו? מלראות את ייעודנו בנחלת אבותינו במלוא אכזריותו?

הנשכח מאיתנו כי יישובי הספר ומוצבי הגבול בנגב המערבי, נושאים על כתפיהם את שערי עזה הכבדים, שערים אשר מעברם מצטופפים מאות אלפי עיניים וידיים המתפללות לחולשתנו כי תבוא, כדי שיוכלו לקרענו לגזרים – השכחנו זאת?

**הן אנו יודעים, כי על מנת שתגווע התקווה להשמידנו
חייבים אנו להיות, בוקר וערב, מזוינים וערוכים. שכחנו
זאת. נטשנו את שערי עזה כדי להתקוטט בינינו.**

ברחובות, ברשתות ובאולפנים, ניאצנו איש את אחיו, קרענו את החברה ושברנו את יסודות הערבות ההדדית והפשרה עליהם נבנתה מדינת ישראל.

דור קוממיות אנו – מתוך השבר הגדול, קם דור של מנהיגות חדשה בעם ישראל.

אנחנו אותם הלוחמים שהסתערו דרומה בבוקר השבת השחורה, שהתעצבנו בשדות שסמרו מאימה ומדם, לחמנו יחד בסמטאות עזה, קסבאות ג'נין ובסבך הלבנון, ובנינו יחד כמפקדים – רעות ישראלית מחודשת מתוך חורבות הפלגנות.

לאחר למעלה משנה של לחימה, הברית שלנו חזקה מאי פעם. חילונים ודתיים, מזרחיים ואשכנזים, דרוזים ובדואים – מוטלת עלינו חובה לייצא את בשורת האחדות מהצבא החוצה אל כלל חלקי החברה הישראלית.

ברור לכל כי הערבות ההדדית בינינו היא העוצמה החזקה ביותר בטבע: החזירו עצמכם לשבועות המלחמה הראשונים, ללכידות החברתית העוצמתית, לנחשולי המתנדבים והתרומות, לאנשים שקמו ממיטותיהם ופשוט ירדו דרומה כדי להציל את בני עמם, האם יש משהו חזק מזה?

אלפי היהודים אשר נטבחו באין להם מושיע, ואלפי הלוחמים שנפלו ברצותם להושיע, צופים אלינו מאפר הזוועות ומצווים עלינו ללמוד לחיות ולהילחם יחד, להתיישב ולקומם ארץ וחברת מופת לעמנו – תוך שאנחנו זוכרים, כי מעבר לתלם הגבול גואה ים של שנאה ומאוויו נקם, המצפה ליום בו תקהה השלווה את דריכותנו, ליום בו נשוב ונפנה איש כנגד רעהו.

את חשבוננו עם עצמנו נעשה היום. אל נירתע מלראות את המשטמה המלווה וממלאת חיי מיליוני ערבים, היושבים סביבנו ומצפים לרגע בו תוכל ידם להשיג את דמנו. אל נסב את עינינו פן תחלש ידנו. זו גזרת עמנו. זו ברירת חיינו – להיות נכונים וחמושים, חזקים ונוקשים כדי שלא תישמט מאגרופנו החרב – ויכרתו חיינו. להיות מתונים ומאוחדים, מלוכדים ופשרנים כדי שלא נפנה חרב איש אל אחיו – ויכרתו חיינו.

ז'בוטינסקי כתב בשירו – "שיר הדגל": נניף נס אחדות וטוהר/ את נס הדור הבנאי/ אל תיראו, כי חי הנוער/ חי ועד חשמונאי. וכשיפרוץ אויב מארב / אז נקומה ונצביא: חי הנוער, חי החרב/ חי הדם המכבי.

ברוח זו אני רוצה להתחייב, בשם כולנו כמפקדים צעירים בצבא ההגנה לישראל, אנשי השטח והדרג הטקטי, שנפיק את כל הלקחים המקצועיים הנדרשים ברמתנו, שננסה לאתגר את התפיסות הקיימות בכל מקום בו נהיה, שנבנה חוסן בקרב אנשינו ולא נוותר לעצמנו ולאחרים.

במקביל לכך, ולתהליך שיקום אמון הציבור בצבא, נוכל לייצר שינוי חברתי אמיתי תוך שימוש בכלים הצבאיים. אנו נעשה כל שביכולתנו להשלים את מטרות המלחמה ולהילחם בחמאס עד חורמה, לשמור על המדינה מפני האיומים המתעצמים לה בכל הגזרות.

לשקם, לרפא ולזכור. כדי שלעולם לא יתרחש שוב אסון כמו השבעה באוקטובר.

שנהיה ראויים לנופלים, שנהיה ראויים להקרבתם של אנשי המילואים ומשפחותיהם, שנזכה לצפות בהחלמתם ושיקומם של כל הפצועים, שישונו כל המפונים והעקורים בחזרה לביתם ולקהילותיהם.

שנשיב את כל החטופים הביתה בשלום. והכי חשוב, רק יחד ננצח.

מתוך: עמוד הפייסבוק של עמרי אקשלמה

עופר פניגר, מכתב, 1963

על המחבר: פניגר (1942–1967) היה בן קיבוץ גבעת חיים איחוד. התגייס לצה"ל בשנת 1961 ושירת כמפקד בסיירת צנחנים. נפל בקרב גבעת התחמושת במלחמת ששת הימים.

על המקור: מכתב שכתב עופר פניגר לחברתו בעת שירותו בצבא.

אני כותב אלייך משום שאין אדם בעולם הזה שאוכל לומר לו את אשר מתרחש בי כעת. הרדיו מנגן ג'ז וזמרות שרות לקול קצב הליווי, כשהכל חי ומלהיב. גמרתי כרגע לקרוא ספר זוועה על השואה, "בית הבובות", ואני חש בכל נשמתי את זוועות השואה האיומה הזאת.

אני יודע שיהיו כאלה שיעקמו שפתיים, יגחכו בלבם, יאמרו: "תמהוני" לשמע הדברים שאומר כעת. משום כך אומר אותם רק לך.

לא אומר שאני מרגיש את אשר הם הרגישו, אותם נידוני מוות שחיו בצלו ללא תקווה, אולם אני חש זאת בכל האבדון והאימה הניבטים מעיניהם היהודיות, החכמות, היודעות לסבול כל כך, מאחורי גדרות מחושמלות. לעולם איני שוכח זאת! ביקרנו בבית שהוקם לזכר השואה בקיבוץ לוחמי-הגטאות, הבטתי בתמונות והבנתי! אחרים לא הבינו, לא תפסו, אמרו שאי-אפשר לתפוס זאת. ולאחר מכן, כשחזרתי, צחקו והתנהגו כאילו לא קרה דבר. אני הבנתי, תפסתי, וידעתי שאסור לשכוח.

אני זוכר, עוד בצ'כיה, בפראג, לקחה אותנו מטפלת גויה מטופשת לסרט על זוועות הנאצים בכפרים הצ'כיים. כבר אז זוועזעתי, עד כי לא ידעתי את נפשי מרוב אימה. הדבר הטביע חותמו בי. אני יושב בערבי השואה, מסתכל בעיניהם של אלו שהיו שם ועתה יושבים כאן, וכל כולם חוסר אונים ואוזלת יד.

אני מרגיש כי מתוך כל הזוועה וחוסר האונים, צומח ועולה בי כוח עצום להיות חזק, חזק עד כדי דמעות, חזק וחד כמו סכין, שקט ואיום, כזה רוצה אני להיות! אני רוצה לדעת ששוב לא יביטו עיניים תהומיות מאחורי גדרות חשמל! הם לא יביטו כך רק אם אהיה חזק. אם נהיה כולנו חזקים! יהודים חזקים וגאים! לעולם לא להיות מובלים שוב לטבח.

כאשר אני רואה יהודי חרד, תמונה או מילה המזכירה כל זאת, אני מצטער על כל רגע שבזבזתי בצבא ולא ניצלתי להיות טוב יותר, מסוכן יותר.

בסיירת היינו כאלה. היינו מהירים, חזקים ושקטים, כמו שדים. הלכנו בלילות הארוכים ברגליים חזקות, עלינו הרים והרגשנו שאנחנו יכולים להם. עשינו כל אשר לא האמנו

שיכולים אנו לעשות, והיינו בטוחים בכוחנו. היש הרגשה טובה לחייל, מהיות שקט, ערני ומסוכן? היינו חולפים על פני ישובים, הרים ושדות, כמו צללים, ולא נודע כי היינו ונעלמנו. היה מסדר סיום קורס. עמדתי במסדר מתוח ומצאתי את עצמי מביט בעננים שבאופק, ומחפש את אותה גאווה של כוח. ניתקו העיניים מהעננים ונפלו על הקצינים העוברים לפני המסדר. שוב לא היו אלה אותם קצינים שראיתי אצלנו. האמנתי ובטחתי בכוחם.

מתוך: עופר פניגר, העולם היה בתוכי, 1972.

יצחק רבין, נאום בהר הצופים, 1967

על המחבר: רבין (1922–1995) היה מנהיג ישראלי. הוא החל כמפקד בפלמ"ח, כיהן כרמטכ"ל במלחמת ששת הימים, כראש הממשלה החמישי וכשר הביטחון העשירי של ישראל. תרם רבות לביטחון המדינה. בשנת 1993 חתם על הסכם אוסלו עם יאסר ערפאת בבית הלבן. בשנה שאחריה הוביל לחתימת הסכם השלום ההיסטורי בין ישראל לירדן. כהונתו השנייה כראש ממשלה (1992–1995) הסתיימה באופן טרגי ב-4 בנובמבר 1995 עם רציחתו בידי מתנקש שהתנגד לתהליך השלום. מותו הטרגי השפיע רבות על החברה הישראלית במשך שנים ארוכות.

על המקור: כשבוע לאחר תום מלחמת ששת הימים העניקה האוניברסיטה העברית ליצחק רבין, רמטכ"ל המלחמה, תואר דוקטור לשם כבוד. את הנאום לטקס כתב קצין חינוך ראשי מרדכי (מורלה) בר-און.

[...] הרשו לי לומר את אשר על ליבי: רואה אני את עצמי כאן כנציגם של אלפי המפקדים ורבבות החיילים, שהביאו למדינה את הניצחון במלחמת ששת הימים; הנני נציגו של צה"ל כולו [...]

אך רואה אני בכבוד הזה, שהנכם חולקים באמצעותי לחברי אנשי הצבא, הכרה עמוקה שלכם, בייחודו של צה"ל, שאינו אלא ביטוי לייחודו של עם ישראל כולו. מוסכם ומקובל בעולם שצה"ל שונה מצבאות רבים אחרים. אף על פי שמשימתו הראשונה במעלה היא המשימה הצבאית והביטחונית, נוטל הוא על עצמו שורה ארוכה של משימות, המכוונות לענייני שלום; לא לחורבן, כי אם לבניין והאדרת כוחה התרבותי והמוסרי של האומה.

[...] אולם היום באה האוניברסיטה העברית ומעניקה לנו תואר של כבוד, כאות הכרה ביתרוננו הרוחני והמוסרי של צה"ל, דווקא בלחימה עצמה, שהרי הגענו למעמד זה כתוצאה מהמערכה הכבדה, שאף כי נכפתה עלינו, יצאנו ממנה בניצחון, שהפך כבר היום לפלא.

המלחמה היא עניין קשה ואכזרי בעיקרו, מלווה בהרבה דם ודמעות. אך דווקא במלחמה זו, שעברה עלינו, באו לידי ביטוי גילויים מופלאים ונדירים של אומץ לב וגבורה, בצדם של גילויים אנושיים של אחווה, רעות ואפילו שאר רוח [...]

העם כולו עמד נפעם ורבים אף בכו, לשמע הבשורה על כיבוש העיר העתיקה. הנוער הצברי, קל וחומר החיילים, אינם נוטים לסנטימנטאליות או מתביישים לגלותה ברבים. אולם מאמץ הלחימה, החרדות שקדמו לה – תחושת הישועה והנגיעה שנגעו הלוחמים, הישר אל תוך לב ליבה של ההיסטוריה היהודית, הבקיעו את קליפת הבושה והנוקשות ועוררו מעינות של רגש והתגלות רוחנית. הצנחנים, שכבשו את הכותל, עמדו נשענים עליו ובכו. וסימלית, זוהי תופעה נדירה, שספק אם יש רבים כמותה בתולדות העמים.

אין מרבים בצה"ל לדבר בנוסחאות נמלצות שכאלה, אך ההתגלות של השעה הזאת, בהר הבית, גדולה מהרגלי הלשון, שהרי היא הבליטה אמת עמוקה זו כברק. זאת ועוד. צהלת הניצחון אחזה בעם כולו.

אף על פי כן נתקלים אנו, יותר ויותר, בתופעה מוזרה בקרב עדת הלוחמים עצמם. אין הם יכולים לשמוח בלב שלם, ויותר מקב של עצב ותדהמה נמסכים בחגיגתם. ויש אפילו שאינם חוגגים כלל. הלוחמים בקווים הקדמיים ראו במו עיניהם, לא רק את תפארת הניצחון, אלא גם את מחירו – חבריהם נפלו לידם, מתבוססים בדמם. ויודע אני שהמחיר הנורא, ששילם האויב, נגע אף הוא עמוק בליבם של רבים מהם.

יתכן שהעם היהודי לא חונך ולא הורגל, לחוש את שמחת הכיבוש והמנצח, לכן מתקבל הדבר ברגשות מעורבים. במלחמת ששת הימים היו גילויי גבורה, מעבר להסתערות החד-פעמית הנועזת, המתפרצת, ללא הרבה חשבונות. במקומות רבים מאוד התחוללו קרבות ארוכים ונואשים. ברפיח, באל-עריש, באום כתף, בירושלים, ברמת הגולן, במקומות אלו וברבים אחרים, התגלה הלוחם של צה"ל בגבורת רוח ובאומץ שבהתמדה. אין איש שלא יעמוד משתאה מול התופעה האנושית המדהימה והמרהיבה הזאת. מרבים לדבר על "מעטים מול רבים". במלחמה זו, אולי לראשונה מאז פלישת צבאות ערב באביב תש"ח ומלחמות נגבה ודגניה, עמדו יחידות צה"ל בכל הגזרות, מעטים מול רבים. ומשמעותה של עובדה זו היא שקבוצות קטנות, יחסית, של לוחמים נקלעו לעיתים לתוך ים של ביצורים, ערוכים ועמוקים. משמעה שמאות מחיילינו נתקלו, לא אחת, באלפי חיילי אויב והיה עליהם לחזור, לחתור ולהבקיע, בתוך ים הסכנות הזה, שעות רבות, גם לאחר שתנופת ההסתערות הראשונה התנופה המלהיבה – נפוגה.

בשעות אלה נשאר רק ההכרח להאמין בכוחנו וב"לית-ברירה" שלפנינו. להאמין ביעודה של המלחמה ולהרות את כל משאבי הכוח הרוחני, כדי להמשיך וללחום עד סוף המסילה.

[...] הפלוגות שבקעו את הקווים והגיעו עד לסוף הדרך, לאחר לחימה של שעות על שעות, כשהם חותרים הלאה והלאה, ומימינם ומשמאלם נופלים חברים רבים, והם הולכים הלאה קדימה – רק קדימה! פלוגות אלה נישאו על גבי ערכים מוסריים, על גבי מאגרים רוחניים ולא על גבי הנשק והטכניקה הקרבית. תמיד תבענו את הטובים ביותר לשורותיו של צה"ל, כשאמרנו הטובים לטיס. בביטוי זה, שהפך למושג, לא התכוונו רק

לבחינה הטכנית ולכישרון הכפיים. התכוונו שעל מנת שיהיו טייסנו מסוגלים להביס את כל חילות האויב, של ארבע מדינות, תוך שעות ספורות, חייבים הם להיות דבקים בערכים של טוב מוסרי, ערכים של טוב אנושי. הטייסים שפגעו במטוסי האויב, במידה רבה כזאת של דייקנות, עד שאין איש בעולם מבין איך זה קרה ומחפשים לדבר פרושים טכנולוגים, בתחומי הנשק הסודי. השריונאים שעמדו והכו באויב, אף כאשר איכות ציודם נחותה הייתה. הלוחמים בזרועות האחרות של צה"ל שיכלו לאויב בכל מקום, על אף עדיפותו וביצוריו – כל אלה לא רק גילו אומץ קרב וקור רוח. הם גילו גם אמונה עזה בצדקתם. ידיעה שרק היחלצותם האישית, על הגדולה שבסכנות, תביא לארצם ולמשפחתם את הניצחון, שאם לא יושג פירוש של דבר יהיה כליה. ועוד – בכל הגזרות בלטו בעדיפותם המפקדים של צה"ל, בכל הדרגים, על פני מפקדי האויב. התושייה, התבונה, הנכונות, כושר האלתור, הדאגה לחייל, ובעיקר ההליכה קדימה, לפני פיקודיהם – כל אלה אינה טכניקה או עניינים של חומר. אין להם הסבר סביר, אלא במונחים של הכרה עמוקה במוסריותה של מלחמתם. גילויים אלה ראשיתם ברוח וסופם ברוח. התעלותם של לוחמינו, לא בזכות הברזל באה אלא בזכות התודעה של שליחות עליונה, של הכרה בצדקת ענייננו, של אהבה עמוקה למולדת, וכל זה במחיר חייהם, זכותו של עם ישראל לחיות את חייו במדינתו בשלום ובשלווה, כעם חופשי ועצמאי. צבא זה, שעמדה לי הזכות לעמוד בראשו במלחמה הזאת, מהעם בא ואל העם חוזר. עם המתעלה בשעת דוחק והיכול לכל אויב, בזכות רמתו המוסרית, הרוחנית והנפשית, העומדת לו בשעת מבחן. כמיצגו של צה"ל, בשם החיילים כולם, מקבל אני בגאווה את הוקרתכם.

קישור לנאום המקורי

[שנת בטחון ושלוה. הדי אור, אוסף ישראליאנה]

נתן אלתרמן, "מגש הכסף", 1947

על המחבר: אלתרמן (1910–1970) היה משורר, מחזאי, מתרגם ופובליציסט ישראלי, מהבולטים בשירת התחייה הלאומית. נולד בפולין ועלה לארץ בילדותו. הוא היה מהקולות המרכזיים בתרבות העברית, וכתב שירה לאומית ופוליטית לצד שירי אהבה ופיוט. טוריו בעיתון "דבר", ובמיוחד במדור "הטור השביעי", השפיעו על השיח הציבורי בתקופת היישוב והמדינה הצעירה. שיריו, כמו "מגש הכסף" ו"שיר העמק", הפכו חלק מהאתוס הציוני.

על המקור: אלתרמן כתב את השיר שלושה שבועות לאחר כ"ט בנובמבר 1947. מייד לאחר ההכרזה באו"ם תקפו כוחות ממצרים, מסוריה, מלבנון, מירדן ומעירק, והיישוב נאבק על הגנת היישובים ברחבי הארץ. בימים אלה ספג היישוב העברי אבדות קשות. המונח "מגש הכסף" אשר בו השתמש אלתרמן בשיר הפך למטבע לשון בדיבור על המחירים הכבדים שמדינת ישראל גובה מצעירה לאורך שנות קיומה.

"אין מדינה נתנת לעם על מגש של כסף" | חיים ויצמן

עִיפִים עַד בְּלִי קֶץ, נְזִירִים מִמְּרָגוּעַ, וְנוֹטְפִים טִלְלֵי נְעוּרִים עֲבָרִיִּים – דָּם הַשָּׁנִים יִגָּשׁוּ, וְעִמְדוּ לְבִלְיָנוּעַ. וְאֵין אוֹת אִם חַיִּים הֵם אוֹ אִם יְרֵוּיִם.	...וְהָאֶרֶץ תִּשְׁקֹט. עֵין שְׁמַיִם אוֹדְמָת תַּעֲמָעֵם לְאֶטָה עַל גְּבוּלוֹת עֲשָׁנִים. וְאִמָּה תַעֲמֹד – קְרוּעַת לֵב אֶךְ נוֹשְׁמַת... – לְקַבֵּל אֶת הַנֶּס הָאֶחָד אֵין שְׁנִי...
אֶז תִּשְׁאַל הָאִמָּה, שְׁטוּפַת דְּמַעֲוֹקְסָם. וְאִמְרָה: מִי אַתָּם? וְהַשָּׁנִים שׁוֹקֵטִים, יַעֲנֵנוּ לָהּ: אֲנַחְנוּ מִגֶּשׁ הַכֶּסֶף שֶׁעָלִיו לָךְ נִתְּנָה מְדִינַת־הַיְּהוּדִים.	הִיא לִשְׁקֵס תִּכְנֹן. הִיא תִּקּוּם לְמוֹל סֶהָר וְעִמְדָּה, טֶרֶם־יוֹם, עוֹטָה חֵג וְאִמָּה. – אֶז מִנְּגֵד יֵצֵאוּ נִעְרָה וְנִעֵר וְאֶט־אֶט יֵצְעֵדוּ הֵם אֶל מוֹל הָאִמָּה.
כֶּךָ יֹאמְרוּ, וְנִפְּלוּ לְרִגְלָהּ עוֹטְפֵי־צֶל. וְהַשָּׂאָר יִסְפֹּר בְּתוֹלְדוֹת יִשְׂרָאֵל.	לוֹבְשֵׁי חַל וְחִגּוֹר, וְכִבְדֵי נַעֲלִים, בְּנִתִּיב יַעֲלוּ הֵם הַלוֹךְ וְהַחֲרֹשׁ. לֹא הַחֲלִיפוּ בְּגָדָם, לֹא מָחוּ עוֹד בְּמִיָּם אֶת עִקְבוֹת יוֹם־הַפָּרֶךְ וְלִיל קוֹהֶאֶשׁ.

פורסם ב"טור השביעי" בעיתון "דבר" בתאריך 19.12.1947

סוגיות לדין מסכם: ביטחון

1. "הנני": מחויבות אישית לביטחון העם

- רס"ן שי שמריז מציג את החייל כאומר "הנני". כיצד השתנתה (או לא השתנתה) מחויבות הפרט לביטחון הכלל לאורך הדורות?
- מה משותף לנאומיהם של שמריז ורבין? מה שונה?

2. בין סכנה לאור: שיח על פחד, תקווה ואחריות

- פניה ברגשטיין מתארת קיבוץ יפה ופורח בעיצומם של קרב ומוות. מה מבטאת כפילות זו? היכן היא חוזרת בטקסטים אחרים?
- האם אפשר להחזיק בו בזמן את הפחד ואת האור? מה דורש דבר זה ממנהיגים, מלוחמים ומאזרחים?

3. האם יש תוקף מוסרי לביטחון?

- שמריז, דיין, אקשלמה ורבין מתייחסים, בהפרש של עשרות שנים, לצדקת הדרך – מה ההבדל ביניהם בכל הנוגע לצורך בשימוש בכוח?
- כיצד נבחנת "הזכות להגנה עצמית" בכתבתם של דיין ורבין? מה גבולות הכוח בעיניהם?

4. הלוחמים כ"שומרים על החלום"

- לדברי עמרי אקשלמה, הלחימה היא גם למען האפשרות של חיים חופשיים ושל חלום ציוני. האם זה אותו "חלום" שעליו כתב הרצל? האם זו אותה תקווה?

5. החייל כבן התרבות: בין מגש הכסף למפעל חיים

- לאור הדברים שקראתם, כיצד משתנה האתוס של דמות החייל הישראלי במהלך עשרות השנים האחרונות: לוחם בלבד? מייצג התרבות הישראלית? ממשיך הדרך? מנהיג?

חינוך עברי ותרבות עברית | מקורות

רות קלדרון, "החוט המשולש: על התרבות העברית כזהות מחברת", 2024

על המחברת: רות קלדרון היא ד"ר לתלמוד, אשת חינוך, סופרת וחברת כנסת לשעבר. הקימה את בתי המדרש "אלול" ו"עלמא – בית לתרבות עברית", ופועלת לקרב בין החילוניות ליהדות באמצעות לימוד מקורות ופיתוח תרבות יהודית ברוח פתוחה ושוויונית. קלדרון נודעה בציבור הרחב במיוחד לאחר נאום הבכורה שלה בכנסת התשע עשרה, שבו פתחה במדרש תלמודי כקריאת כיוון לחברה הישראלית. כתיבתה משלבת פרשנות אקטואלית למקורות היהודיים.

על המקור: מאמרה של קלדרון התפרסם בספר "75 פנים למדינה יהודית", שהופיע כחלק מפרסומי המכון למדיניות העם היהודי (JPPI) בתחום זהות יהודית-ישראלית.

כשמגיעים לישראל אורחים רמי מעלה, הם נלקחים היישר משדה התעופה אל אחד משני אתרים – הכותל המערבי או יד ושם – ומשם מתחילים את ביקורם הרשמי בישראל. שני האתרים החשובים ומלאי המשמעות הללו מסמנים שתי תפיסות, או שתי הצעות, להגדרת זהותה של מדינת ישראל: זהות דתית בכותל המערבי מכאן וזהות לאומית-ביטחונית ביד ושם מכאן. אני מבקשת להציע אלטרנטיבה נוספת: זהות תרבותית. לשם כך הייתי מזמינה את האורחים לפתוח את ביקורם בארץ בספרייה הלאומית.

הספרייה הלאומית היא אוצר היצירה של רוח העם היהודי, של תרבות בת אלפיים: כתבי יד של התנ"ך, המשנה והתלמוד וספריות הפרשנות שנבעו מלימודם, וכן אוצרות הגות וספרות – למן כתב היד של הרמב"ם ועד למחברת העברית של פרנץ קפקא והשירים של נתן אלתרמן, לאה גולדברג ונעמי שמר. תרבות עתיקה שמתחדשת בכל יום ברוח ובחומר.

זמן

זיכרון הזמן הוא ליבה של התרבות היהודית. יהודים זוכרים את רגעי העבר הגדולים בכל יום ובכל שבוע, בכל טקס ובכל סעודה. כינונה של מדינת ישראל כמימוש טוטלי של הזמן היהודי – הממלכתי והלאומי – הייתה החלטה מכוננת בעיצוב של זהות המדינה. לוח השנה של מדינת ישראל הוא עברי; מערכת החינוך הממלכתית, כמו גם המרחב הציבורי, חוגגים ומציינים את לוח החגים והמועדים היהודי.

הזמן העברי – החגים והמועדים, שעות היום והלילה, יום המנוחה בשבת – כל אלו הם הקואורדינטות היסודיות המעצבות את החיים בישראל כחיים בתרבות יהודית.

ישנו תואם מופלא בין הטבע בארץ ישראל לבין החגים: חודש אלול וחגי תשרי – חשבון הנפש והתפילות לגשם – מתקיימים בסתיו, בשעה שהנפש מותשת מן הקיץ הישראלי וכמהה אל היורה; חנוכה, חג האור, מכון בדיוק לחודשי הגשם וחשכת העננים; פסח חל כשהחיטה מוכנה לקציר והפריחה מתחילה; ושבועות מסמן את הביכורים ובוא הקיץ. החיים בארץ מאפשרים סנכרון עם השירים, הפיוטים, התפילות והספרות שנוצרו במרוצת אלפי שנות היצירה היהודית, במציאות היום-יום ממש.

שפה

העברית היא לא רק שפת דיבור. פלא החייאתה של שפה עתיקה ששימשה דורות רבים שפת תפילה ושפת קודש והשבתה אל כל מרחבי החיים גם הוא מכוחות החיים הייחודיים של מדינת ישראל. כמעט בכל מילה עברית מהדהדים ביטוייה באוקטבות העתיקות של השפה: במקרא, במשנה, בפיוט, בתלמוד, במדרש, בהגות, בשירה ובסיפורת. שמותינו (דוד, מרב, אמיתי, יעל), שמות המוסדות (ממשלה, בית דין, כנסת, נשיאות) דרגות הצבא (סגן, אלוף), השירותים (חשמל, דואר), שפת הפזמונים (אני חולם על נעמי, בראשית, הנביא יחזקאל) ואפילו שמות המיסים (בלו) משיבים אל היום-יום רוח בת אלפיים, מדובבים שפתי ישנים. הקשר אל העברית הקדומה אינו תלוי בשייכות דתית; הוא מן הכוחות המאחדים את העם היהודי כולו. התחדשותה של השפה, יחד עם לימוד מקורותיה, יוצרים כבר שבעה עשורים תרבות חדשה-ישנה שמאפשרת שותפות ויצירת משמעות לקיום היהודי החדש. העברית מחברת אל המקום שבו נוצרה: שמות חלקי הארץ (הגליל, הנגב), שמות היישובים (יבנה, לוד, טבריה) והארכאולוגיה המעידה על יישוב עתיק ביסודותיו של יישוב חדש – כולם מחברים את האדם אל עמו ואל מולדתו.

החוט המשולש: הכרזת העצמאות

**זהותה של מדינת ישראל בנויה משלוש המהויות הללו
יחד: מקום, זמן ושפה. נוסח הכרזת העצמאות משלב
ביד אמן את החוט המשולש.**

הכרזת העצמאות כוננה את זהות המדינה כיהודית בנוקטה את המשמעות התרבותית של המושג "יהדות" בעקבות הוגי הציונות הרוחנית – אחד העם וחיים נחמן ביאליק. משמעות זו מאפשרת נוכחות רבת עוצמה ליהדות העברית במרחב הציבורי. המדינה היא יהודית בממדי מקום, זמן ושפה, ועם זאת היא מאפשרת חופש דת לכל אזרחיה. במדינת ישראל הזמן הוא יהודי לשומרי מצוות ולחופשיים מהן, המקום הוא ארץ האבות לוותיקים ולמי שמקרב באו, והשפה הראשונה הרשמית הנוכחת בכול היא עברית.

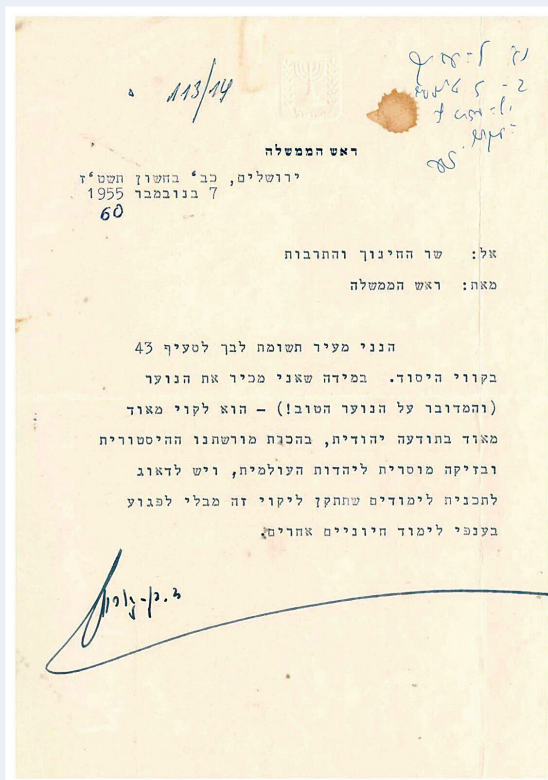
המשמעות התרבותית ליהודיותה של המדינה מאחדת, ולא מפרידה, בין קהילות יהודים בתוך הארץ וברחבי העולם, מאפשרת קשר אמיתי לאלו ולאלו למקום ומזמינה מחויבות ומעורבות של כלל הקהילות בחיי המדינה. גם למיעוטים מאפשרת הגדרה זהותית כזאת מקום לממש את זהותם ולחיות כאזרחים שווים זכויות.

הכרזת העצמאות היא יצירה ספרותית שיש בה עומק וכן. היא אינה מקור משפטי, ועם זאת, כמו שלט המוצמד לדלת בית, היא מעידה על מהותו.

בשנות שירותי כחברת כנסת בכנסת ישראל הצעתי, בשיתוף עם המשפטן משה הלברטל, כמו רבים לפנינו, להעניק להכרזת העצמאות מעמד של מבוא לחוקה. כדרכם של חכמים מן המשנה והתלמוד, דווקא כאשר שבים אל מסמך עתיק אפשר לעדכן את המשמעות המתאימה לימינו אגב הבעת נאמנות לעבר. ההסתמכות על הניסוח הישן והקלסי מקנה בסיס איתן לחידוש.

כינון זהותה של המדינה כזהות תרבותית ברוח הכרזת העצמאות תמנע פירוד ואיבה ותאפשר איחוד כוחות של כל הקהילות היהודיות בארץ ובעולם לבניית מדינת לאום לעם היהודי בארץ ישראל.

רות קלדרון, "החוט המשולש: על התרבות העברית כזהות מחברת", בתוך: אהרן ברק, יהודה ריינהרץ וידידה צ' שטרן (עורכים), 75 פנים למדינה יהודית, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, והמכון למדיניות העם היהודי, 2023, עמ' 339

[מכתב מראש ממשלת ישראל
לשר החינוך בעניין החינוך
לתודעה יהודית.
אוסף ארכיון המדינה]

חוק חינוך ממלכתי, 1953

על המקור: חוק חינוך ממלכתי, התשי"ג-1953 (שחוקק בפועל בשנת 1953 אף שהדיונים בו החלו כבר ב-1951), נחקק כדי להסדיר את מערכת החינוך בישראל כציבורית, שוויונית וממלכתית, ולהפסיק את החלוקה המפלגתית שקדמה לו. החוק קבע שמערכת החינוך תהיה באחריות המדינה ותחנך לערכי אהבת העם והארץ, נאמנות למדינה, תרבות יהודית כללית ושאיפה לחירות, לשוויון ולשלום. החקיקה לוותה במחלוקות בין הזרמים השונים, בעיקר בין מפא"י למפלגות הדתיות, והובילה לביטול החינוך הזרמי. לאורך השנים תוקן החוק כמה פעמים. בין היתר נוספו לו "החינוך הממלכתי-דתי" כהגדרה נפרדת (1968) והוגדרו מטרות חדשות לחינוך (2000) תוך הדגשת ערכי סובלנות, דמוקרטיה ומורשת ישראל.

מטרות החינוך הממלכתי הן:

1. לחנך אדם להיות אוהב אדם, אוהב עמו ואוהב ארצו, אזרח נאמן למדינת ישראל, המכבד את הוריו ואת משפחתו, את מורשתו, את זהותו התרבותית ואת לשונו.
2. להנחיל את העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל ואת ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ולפתח יחס של כבוד לזכויות האדם, לחירויות היסוד, לערכים דמוקרטיים, לשמירת החוק, לתרבותו ולהשקפותיו של הזולת, וכן לחנך לחתירה לשלום ולסובלנות ביחסים בין בני אדם ובין עמים.
3. ללמד את תולדות ארץ ישראל ומדינת ישראל.
4. ללמד את תורת ישראל, תולדות העם היהודי, מורשת ישראל והמסורת היהודית, להנחיל את תודעת זכר השואה והגבורה, ולחנך לכבדם.
5. לפתח את אישיות הילד והילדה, את יצירתיותם ואת כשרונותיהם השונים, להרחיב את אופקיהם התרבותיים ולחשפם לחוויות אמנותיות, והכל למיצוי מלאו יכולתם כבני אדם החיים חיים של איכות ושל משמעות.
6. לבסס את ידיעותיהם של הילד והילדה בתחומי הדעת והמדע השונים, ביצירה האנושית לסוגיה ולדורותיה, ובמיומנויות היסוד שיידרשו להם בחייהם כבני אדם בוגרים בחברה חופשית, ולעודד פעילות גופנית ותרבות פנאי.
7. לחזק את כוח השיפוט והביקורת, לטפח סקרנות אינטלקטואלית, מחשבה עצמאית ויוזמה, ולפתח מודעות וערנות לתמורות ולחידושים.
8. להעניק שוויון הזדמנויות לכל ילד וילדה, לאפשר להם להתפתח על פי דרכם וליצור אווירה המעודדת את השונה והתומכת בו.
9. לטפח מעורבות בחיי החברה הישראלית, נכונות לקבל תפקידים ולמלאם מתוך מסירות ואחריות, רצון לעזרה הדדית, תרומה לקהילה, התנדבות וחתירה לצדק חברתי במדינת ישראל.

10. לפתח יחס של כבוד ואחריות לסביבה הטבעית וזיקה לארץ, לנופיה, לחי ולצומח.
11. להכיר את השפה, התרבות, ההיסטוריה, המורשת והמסורת הייחודית של האוכלוסיה הערבית ושל קבוצות אוכלוסיה אחרות במדינת ישראל, ולהכיר בזכויות השוות של כל אזרחי ישראל.
12. לחנך להכרה בקדושת החיים ולהנחיל תודעת בטיחות וזהירות, לרבות בטיחות בדרכים.
13. לחנך לשירות משמעותי בצבא הגנה לישראל או לשירות לאומי-אזרחי כהגדרתו בחוק שירות לאומי-אזרחי, התשע"ד-2014.

זאב ז'בוטינסקי, "החינוך העברי", 1903

על המחבר: ז'בוטינסקי (1880–1940) היה מנהיג, סופר, משורר, מתרגם והוגה דעות. הוא ייסד את התנועה הרוויזיוניסטית, שהוקמה כחלופה לציונות הסינתטית של ויצמן ומתוך תפיסה שתנועה זו מבצעת רוויזיה (בחינה מחדש) של מדיניות התנועה הציונית מול שלטונות המנדט הבריטי. בניסוח מטרות הציונות בהקמת מדינה יהודית ראה עצמו כממשיך דרכו של הרצל. ז'בוטינסקי דגל בהקמת מדינה יהודית על שתי גדות הירדן ופעל לעידוד העלייה ולהפעלת לחץ מדיני על הבריטים למימוש הבטחתם בהצהרת בלפור. ז'בוטינסקי האמין בצורך בכוח צבאי יהודי כדי לממש את השאיפות הציוניות.

על המקור: המאמר "החינוך העברי" הוא אחד משני מאמרים שפרסם ז'בוטינסקי בתחילת דרכו הציונית, ולשניהם אופי פובליציסטי. בראש המאמר מעניק ז'בוטינסקי למורה העברי אחריות גדולה על עתידו של העם היהודי, באומרו: "יש לומר בצער, כי המורה היהודי רחוק עדיין מהכרת כוחו ומהערכת מלוא משקלו. אילו תפס את כל עצמת שלטונו, היה תופס גם את כל כובד אחריותו ואת חשיבות המשימה, שההיסטוריה הטילה עכשיו דוקא עליו. מי שהופקדה בידו נשמת דור-המחר, נתבעות ממנו תביעות גדולות. ממשמשים ובאים ימים, כשעם ישראל יזדקק לכוח-עבודתם של כל בניו, ואם, בבוא היום, לא יהיו בנינו מוכנים עדיין, תיפול אשמה כבדה על ראשו של המורה היהודי". ז'בוטינסקי המשיך לעסוק בנושא החינוך העברי, תפקידו ודרכו עד אחרית חייו.

תפקידו של החינוך העממי בישראל הוא בימינו היפוכו הגמור של התפקיד בתקופה הקודמת. אז היתה הסיסמה: "שאו את נפשכם אל האנושי כללי!" – כי השאיפה אל הלאומי (אז היו אומרים – אל "הדת") היתה מצויה בשפע. היום צריכה הסיסמה להיות: "שאו את נפשכם אל הלאומי!" – כי השאיפה אל האנושי-כללי כבר מצויה. בסיכומו של דבר מוליכות שתי הסיסמאות המנוגדות אל אותה מטרה, כשם ששתי קרני הקוטר מוליכות אל מרכז אחד: אל יצירתו של יהודי-הומאניסטן. אך אף-על-פי כן דורשת הסיסמה החדשה שינוי יסודי – להעתיק העתקה גמורה את מרכז-הכובד של שיטת-החינוך. בימים ההם צריך היה היסוד ההומאניטרי להיות מרכז-הכובד בחינוך היהודי, כדי לסלק מהר את רוח הקנאות וצרות-המוחין;

אבל עתה צריך היסוד הלאומי ליהפך למרכז שיטת־ החינוך של הנוער היהודי, כיון שיש לעקור את רוח הבוז העצמי ולהחיות את רוח ההכרה העצמית [...]

לפנינו תפקיד עצום, כי כמעט יום־יום מגיעים אלינו טירוני־תרבות חדשים מבני עמנו, וחייבים אנו להצילם מיסורי־הנפש בהם התנסינו אנחנו עד־שבועה. צריכים אנו להמציא להם תרבות הומאניטארית, אבל קודם־כל עלינו להקנות ליהודי שלימות עם עצמו וכבוד כלפי עצמו. בראש וראשונה עלינו לתת לו את דברי ימי עמנו, כדי שיעמיק חקר וילמד, כיצד חי עמנו מיום עלותו על דרכו, מה רבה עצמתו, ומה רב היה שירותו לאחיו מבני שאר העמים; כדי שיוכל לחייך מתוך חדוה, להתאושש ולאהוב את עמו. אבל דברי ימינו ארוכים מאד, נרחבים מן ההיסטוריה של כל עם אחר (כי על־כן עתיק עמנו מהם), ומחציתם השניה מחולקת לפאָאָמות נפרדות של נדודים בארצות־נכר מרובות. צריך הוא ללמוד ספר־ספרים זה, להכיר את אורח־חייהם של בני־עמו מנתיני מדינות אחרות לא פחות משיכיר את גדלותה של ירושלים בימ־קדם, כדי שיחוש את האחזה המקורית. צריך הוא להכיר את יצירותיו הרוחניות של עמנו בעבר ובהווה, ושמותיהם של סופריו אל יהיו לו שמות זרים, כפי שזרים לו כיום שמותיהם של הסופרים היהודים ברוסיה. את כל אלה אי־אפשר ללמוד אגב־אורחא; כל החומר העצום הזה דורש תשומת־לב עצומה; ומשום כך עליו לתפוס את המקום הראשי בחינוך, ולמענו, אם יש צורך, צריך להצטמצם במקצת כל השאר, ולא להיפך: לימוד היהדות צריך ליהפך למרכז הלימוד היהודי.

עיקר חוליינו – הבוז העצמי, עיקר צרכינו – פיתוח הכבוד העצמי: פירוש הדבר, כי יסוד כל חינוכנו העממי צריכה להיות מעתה הכרת־עצמנו. כך מתחנכת עלי אדמות כל אומה בריאה, כל אישיות נורמאִלית. – קודם־כל הכר את עצמך, – הורה סוקראַטס.

קישור למאמר המלא

חיים נחמן ביאליק, "הלכה ואגדה", 1917

על המחבר: ביאליק (1873–1934) היה "המשורר הלאומי", הוגה דעות ומגדולי משוררי דור התחייה. נולד בתחום המושב והחל לכתוב שירה בגיל צעיר, בעודו תלמיד ישיבת וולוז'ין. לאחר שעזב את הישיבה עבר לאודסה, שם הצטרף לחוג המשכילים העבריים והתחיל במפעלי תרבות וספרות רבים: הקמת הוצאה לאור, כתיבה, כינוס ספרות האגדה, ועוד. בשנות העשרים עלה לארץ ופיתח בתל אביב מפעלי תרבות רבים, בהם אהל שם, עונג שבת, ועוד. ביאליק ראה בבניית תרבות עברית חדשה המושתתת על אדני המסורת העברית הישנה משימת חייו.

על המקור: תפיסתו של ביאליק העומדת במרכז המסה "הלכה ואגדה" הניעה אותו לעשייה חינוכית ותרבותית ענפה. דבריו במאמר זה היו מוקד לדיון, לשיחה ולהתנגדות מכיוונים שונים. במסה עוסק ביאליק בעושר התרבות היהודית ובשני ענפי היצירה והחיים היהודיים: ההלכה והאגדה. ביאליק ביקש אף דרש לראותם כקשורים זה בזה. לדעתו, ויתור על מרכיב ההלכה ועל ספרות ההלכה מדלדל גם את היצירה האגדית-ספרותית של העולם היהודי. המסה, שנכתבה במהלך מלחמת העולם הראשונה, עוררה התנגדות רבה בקרב מי שראה את עולם ההלכה כעולם המסמל יותר מכול את "היהודי הישן". מאמרו של ביאליק הוא גם היום קריאת כיוון ליצירת תרבות עברית הנסמכת על מקורותיה הספרותיים וההלכתיים כאחד.

[...] המלים "הלכה ואגדה" תלמודיות הן ומשמען במקומן קבוע, אבל מצד מהותן הפנימית משמען עשוי להתרחב ולהתפשט גם על שאר החזיונות בנימיניהן, בין של התקופות הקודמות לתלמוד ובין של המאוחרות לו. שתי צורות מסוימות הן, שני חלופי סגנונים, שמלויים זה את זה בחיים ובספרות, ודור דור ואגדתו, אגדה אגדה – והלכתה. [...] חטא חטאו כמה דורות וכתות בישראל לאגדה, שהפסיקו בינם ובינה את הקשר החיוני. המוני התמימים שבהם תפסו דבריה כפשוטם וראוה כראות עיקרי אמונה, והמוני המתחכמים תפסו אף הם דבריה כפשוטם וחשבוה כהבלי שוא. אלה ואלה גסי דעת וטעם היו, על כן טחו עיניהם מראות את המאור השירי ואת ה"אֶמֶת מְשֻׁל" **שהם חדלו להבין את לשונה.**

עתה זכינו לדור שכולו אגדה. אגדה בספרות ואגדה בחיים. כל העולם כולו אינו אלא אגדה באגדה. להלכה בכל משמעותיה אין סימן וזכר.

כמה שיכפרו בדבר אלה שאין הכרה זו נעימה להם, האמת לא תזוז ממקומה: ספרותנו החדשה ברובה הגדול אֵוְתָהּ לה, כקבצן הלז, דירת קבע במדור התחתון ביותר של המחשבה וההרגשה התרבותית. ננעלו עליה כל חמישים שערי הבינה ולא נשאר לה אלא פשפש קטן של "ופי" מסופק – האגדה של זמננו – ה"מאמרות" העתונאית, האגודלית, אינה באה בחשבון. מעט ספורים ומעט שירים – הוא כל הלקט שבתרמילה. שום השפעה משאר מעינות הרוח העליונים אין. פסקה הלכה מישראל. והרע מכל, שאין גם נטיה נִכְרָת בה – בספרות החדשה – להתרומם ולעלות מ"בור שאון" זה, מבור דלותה. אדרבה. חן המקום על יוצריה. ומשרבו ביניהם המוניים ועמי־הארץ, עוד נִכְרָת מצדם כעין השתדלות

מכוונת להשריש בלב ההמון את ההכרה, שאין "ספרות" ואין "יצירה" אלא זו היפה בלבד, וכל מה שמחוץ לה פסול. נער שוטה, אשר יצר, במחילה, עשרים חרוזים, או שתי נובלות, יצירתו יצירה, ו"מורה נבוכי הזמן", למשל – הספר האחד יליד המחשבה העליונה בזמן החדש – איננו בגדר יצירה כלל.

ושוב אני מדגיש: איני בא להכריע לא בהלכה ולא באגדה ולומר: זו נאה וזו אינה נאה. כוונתי לאגדה ולהלכה סתם, בתור צורות תאומות של הספרות והחיים.

ואני שואל: מה יהא סופה של אגדה שאין הלכה שלה בצדה, סמוך לה?

את הסוף בספרות – אם זהו הסוף – אנו רואים. ריקה היא כמצולה שאין בה דגים. מי שרוצה באמת ובתמים ללמוד איזה דבר – עדיין גם עתה, לאחר מאה וחמשים שנה לקיומה, עליו לצאת ל"שדה אחר". ויש לחוש, שגם מעט האגדה – היופי – תהא הולכת ומתנוונת, מאין השפעה באה לה מזמן לזמן ממקורות הרוח העליונים. עיקר זכות הקיום של הספרות היפה הלא היא סוף סוף רק בזה, שהיא קובעת, באמצעים המיוחדים לה, קשר קיים בין הרבים המושפעים ובין היחידים המשפיעים. "שירה לשמה", "כמו שתשיר הצפור", נאה היא – בשעות ההפסקה – לאלה העמלים בזעת אפים, לפני השירה ולאחריה, בהקמת ספרות כבירה לכל ענפי התרבות האנושית – ספרות יוצרת חיים ובונה חיים. להם נאה לזמר. אבל שירה מתוך שעמום ובטלה, מה צורך בה?

כך היא בספרות. ובחיים?

**הנה הולך וגדל דור באויר שכולו מימרות ופזמונים,
ועל מיני דברים שכולם הבל פה ורוח שפתים. הולכת
ונבראת מין יהדות של רשות. קוראים בשם לאומיות,
תחיה, ספרות, יצירה, חנוך עברי, מחשבה עברית,
עבודה עברית – וכל הדברים הללו תלויים בשערה של
איזו חיבה: חיבת ארץ, חיבת שפה, חיבת ספרות – מה
מחירה של חיבה אוירית?**

חיבה? – אבל החובה היכן? ומאין תבוא? ומהיכן תינק? המן האגדה? והיא בטבע אינה אלא רשות, הן ולאו ורפה בידה.

יהדות שכולה אגדה דומה לברזל שהכניסוהו לאור ולא הכניסוהו לצונן. שאיפה שבלב, רצון טוב, התעוררות הרוח, חבה פנימית – כל הדברים הללו יפים ומועילים כשיש בסופם עשיה, עשיה קשה כברזל, חובה אכזרית.

[...]

בואו והעמידו עלינו מצוות!

יותן לנו דפוסים לצקת בהם את רצוננו הנגר והרופס למטבעות מוצקות וקיימות. צמאים
אנו לגופי מעשים. תנו לנו הרגל עשיה מרובה מאמירה בחיים, והרגל הלכה מרובה מאגדה
בספרות.

אנו כופפים את צוארנו: איה עול הברזל?
מדוע לא תבוא היד החזקה והזרוע הנטויה?

קישור למאמר המלא

[עברי דבר עברית והבראת. אוסף פבזנר]

אליעזר שביד, "יעדי הציונות לאחר הקמת מדינת ישראל", 2012

על המחבר: אליעזר שביד (1929–2022) היה פילוסוף יהודי-ישראלי ירושלמי וחוקר מחשבת ישראל, מהבולטים בישראל במאות העשרים והעשרים ואחת. כתב רבות על יחסי יהדות ומודרנה, ציונות, זהות יהודית וחילון. שביד שילב מחקר פילוסופי עם מעורבות חינוכית ותרבותית עמוקה. הוא הדגיש את הצורך בדיאלוג בין המסורת היהודית לבין ערכים הומניסטיים מודרניים ופעל רבות בשדות החינוך היהודי והציוני.

על המקור: הטקסט המלא נכתב במסגרת ייסוד תנועה רעיונית בשם "שבעים פנים לציונות", שעסקה בחינוך ציוני ובעידוד חשיבה ויצירה ציונית בת זמננו.

אסתפק במסגרת הרצאה קצרה זו בהגדרה תמציתית של יעדים אלה:

- א. ריפוי הקרעים העמוקים היוצרים שסעים של זרות וניכור בתוך העם סביב בעיית הזהות היהודית.
- ב. בלימת תהליך ההתבוללות החילונית וההסתגרות הקנאית, של החברה החרדית ובלימת הלאומנות המשיחית.
- ג. שיקום הרקמה המשפחתית-קהילתית שתהליכי כלכלת השוק החופשי התחרותי-אנוכי מפרקים אותה ועל-ידי כך מחסלים את התשתית החיונית של אורח החיים היהודי.
- ד. שיקום מערכת החינוך הקורסת בגלל השתעבדותה לעקרונות של כלכלת השוק החופשי.
- ה. שיקום האתוס החלוצי-התנדבותי הרואה את מטרתו של האדם בנתינה לזולת ולכלל, שהוא האתוס הבסיסי המקיים משפחה, קהילה ועם.
- ו. שיקום האתוס היצרני המתבסס על ערך העבודה ועל כבודה ולא על ערך הרווחים הספקולטיביים.
- ז. החתירה לצדק חברתי ולצדק משפטי.
- ח. הידוק הקשרים המתרופפים בין יהודי מדינת ישראל ליהודי התפוצות כבני עם אחד.
- ט. החתירה העקבית לשלום שייחלץ את מדינת ישראל ואת העם היהודי ממעגל האיבה המקיף אותו ומאיים על קיומו.

מהי הדרך להגשמת היעדים הללו? בוודאי יש לנו עניין להשפיע על הממשלה שתשנה את מדיניותה מלמעלה, אולם במציאות הקיימת אין לדעתי סיכוי לעשות זאת. את המנהיגות האחרת צריך להצמיח מלמטה. והרי גם כאשר המנהיגות פועלת בדרך נכונה תלויה ההגשמה בסופו של דבר בנכונותו של העם ללכת בה מתוך הכרת חובה ובחירה.

כמו לפני הקמת המדינה גם לאחר הקמתה הדרך היא הגשמה אישית: כל יחיד, כל משפחה וכל קהילה במסלולי חייהם ובהתאמה לנטייתיהם וליכולותיהם, וההתארגנות התנועתית באה כדי לברר את הדרך, להתחזק ולצבור השפעה מתרחבת והולכת ולהצמיח מנהיגות חלופית. המפתח הוא הגשמה אישית חלוצית-התנדבותית של יחידים רבים ומתרבים בכל הכיוונים שצוינו לעיל, איש-איש בתחומי פעילותו ובמדת יכולתו.

לפיכך אציין להלן שש "מצוות עשה" של הגשמה אישית שנגזרות מן היעדים שצוינו לעיל.

א. אימוץ אורח חיים יהודי במסלול האישי משפחתי. בעיקר קיום מסורת השבתות, החגים והמועדים תוך הזדהות עם הזיכרון ההיסטורי והערכים המוסריים, החברתיים והתרבותיים שביסודם: איש איש ומשפחה-משפחה באחת המגמות הקיימות, הדתיות והחילוניות תרבותיות, אך מתוך גישה פלורליסטית המכבדת את כל הגישות הללו על הבסיס הערכי הלאומי המשותף, חותרת לגשר על הקרעים המפלגים את העם, ושמה דגש בהנחלת המורשת לדור הצעיר.

ב. השתייכות פעילה לקהילה יהודית-ציונית.

ג. התפרנסות מעבודה יצרנית התורמת לחברה בכל התחומים: החקלאות, התעשייה, השרותים, המסחר וכד' בשאיפה לא רק להתפרנס ברמת חיים גבוהה אלא לתרום לחברה, ובתפקידי הוראה וניהול להשפיע כמידת היכולת על שינוי המדיניות הכלכלית חברתית והאתית תרבותית של מדינת ישראל בכיוון היהודי-ציוני שהתווה לעיל.

ד. הקצאת זמן קבוע לקריאה לימוד ועיון במקורות תוך התמודדות עם בעיות העומק של תרבות ישראל ותרבות העולם בזמננו ולהשתתף במידת היכולת בפעילות משפחתית-קהילתית בתפקידי הוראה וחינוך.

ה. שרות מסור בצבא הסדיר ובמילואים.

ו. השתתפות קבועה בהעמקת החשיבה היהודית ציונית ובמאמצים להפצת רעיונותיה ולהגברת השפעתה על האליטות המנהיגות של מדינת ישראל. מתוך מגמה להצמיח שכבת מנהיגות חדשה שתחתור להגשמת יעדי הציונות במישור המדיני הכולל.

מתוך: ארכיון אליעזר שביד

[מחברת. הדי אור, אוסף ישראליאנה]

אנה איסקובה, "דג הזהב והמדינה היהודית", 2006

על המחברת: סופרת, רופאה ועיתונאית. איסקובה נולדה בשנת 1950 בליטא, שנשלטה בידי הסובייטים. בשנת 1968, אחרי שסיימה את לימודי הרפואה, הגישה בקשת עלייה לארץ וסורבה יחד עם קבוצה גדולה של מסורבי עלייה. לאחר שלוש שנות מאבק עלתה ארצה בשנת 1971, ומאז היא פעילה בתחום הרפואה, העלייה והתרבות בארץ. בשנת 2004 הוציאה ספר שתורגם לעברית, בשם "ואז השחיר הירח".

על המקור: את המאמר כתבה איסקובה במסגרת פרסום קובץ מאמרים חדשים על הציונות, שיצא בהוצאת "שלם" בשנת 2006.

נדמה היה לי שהחוויה היהודית נמצאת במרכז העשייה התרבותית במדינת ישראל. סברתי שהמדינה קמה על מנת לשמר את היהדות בביטוייה התרבותי והלאומי כאחד, ולתת לביטויים אלה גושפנקה מדינית. כיצד יכולתי לתאר לעצמי שדווקא כאן לא יהיו כל דרישה או ביטוי לתרבות ולתכנים היהודיים? שדווקא במדינת היהודים – באבל, מנדלשטם, ארנבורג ופאלק יהיו בלתי מוכרים וייחשבו לנטע זר? שאם פעם ייפתח המוזיאון של מיכואלס, זה יקרה דווקא במוסקבה, ושיצחק מראם יהפוך בישראל מסופר יהודי נודע למורה יהודי נשכח?

ונשאלת השאלה, האם כדאי היה לחסל את הקהילה היהודית בליטא רק כדי שכל מאמציה תרבותיים הקודמים יישכחו בישראל? ומי צודק יותר – היהודים שנשארו ברוסיה ובנו את האוניברסיטה היהודית במוסקבה, שנעשה בה מאמץ לאסוף, לשמר ולהחיות את שרידי התרבות היהודית רוסית, או אנשי הרוח מיהדות רוסיה שהגיעו ארצה והפכו לפקידים בנקים? אני חושבת שעלייתה ההמונית של שכבת האינטליגנציה היהודית רוסית לישראל הייתה שגיאה, כמו גם עלייתן של האליטות האינטלקטואליות מכל גלות אחרת.

ישראל לא מתכוונת ליצור תרבות יהודית עכשווית כוללת. היא מנסה ליצור משהו אחר, ולהערכתי – חסר תוחלת. היא יוצרת תרבות ישראלית עצמאית, המוגבלת על ידי דוקטרינה תרבותית מפלה. התרבות העברית-ישראלית הזו הוציאה מלכתחילה את התוכן היהודי אל מחוץ לתחום. ניסו ליצור פה קפיצה מהמצדה לתל אביב מעל ראשן של אלפיים שנות עשייה תרבותית בגולה. הוחלט למחוק את היהודי הגלותי, ובמקומו – באותו מקום ריק כביכול, שבמציאות היה מלא באנרגיה יצירתית מופלאה – הוחלט לגדל מוצר סינתטי: את הישראלי.

אני מודעת לכך שמצב זה נוצר בזמנו מכורח נסיבות מסוימות – היה צורך אמיתי להפוך את השפה העברית למשותפת לכל תושבי הארץ וליצור זהות בינה לבין התרבות היהודית,

כדי שתוכל להוסיף ולהתקיים. לו היה תוכנה של התרבות העברית נשאר יהודי, ולו נעשה ניסיון להכליל בתרבות זו את מיטב הישגי תרבויות הגולה השונות, אולי יכלו רוב תושבי הארץ וחלק מיהדות הגולה להזדהות עמה. אך בהיותה שונה במהותה משאר התרבויות היהודיות, לא הפכה התרבות העברית למשותפת ליהודי התפוצות, ואפילו לא לכלל יהודי הארץ.

אנה איסקובה, "דג הזהב והמדינה היהודית", בתוך: מיכאל אורן, דוד חזוני ויורם חזוני (עורכים), מאמרים חדשים על הציונות, הוצאת שלם, 2006, עמ' 194-219

סוגיות לדיון מסכם: חינוך עברי ותרבות עברית

האם התרבות העברית יכולה עדיין לשמש מקור השראה ובניין זהות גם בעבור דור הנוכחי?

- זאב ז'בוטינסקי ראה בחינוך העברי חובה להחייאת רוח העם. האם התרבות העברית מדברת אליכם כיום כנושא חי ובווער, או כמורשת רחוקה?
- רות קלדרון מציעה לתרבות העברית תפקיד מחבר שאינו מגייס או מכתוב. האם גישה כזו מעוררת בכם עניין, או שהיא מדוללת מדי?

מה תפקיד החינוך העברי בצמיחת האדם והחברה?

- אליעזר שביד מבקש לשלב בין יהדות, ציונות והומניזם, ואנה איסקובה מדברת על שילוב של תרבות, עבודה ומחויבות. איזה חזון חינוכי מדבר אליכם יותר, ולמה?
- מהי בעיניכם הדרך לפתח תרבות עברית במדינת ישראל?

האם אפשר לעצב חינוך משותף במדינה רבת-גוונים בלי לוותר על זהות ערכית מובהקת?

- חוק החינוך הממלכתי קובע מטרות כלליות של נאמנות למדינה ולתרבות ישראלית. האם די בכך כדי ליצור שייכות גם בקרב תלמידים מקבוצות שוליים או מקרב המיעוטים?
- האם החינוך הממלכתי צריך להציע "קול מרכזי", או מרחב של דיאלוג?

אחדות וממלכתיות | מקורות

אהוד מנור, "שיר ישראלי", 1993

על המחבר: מנור (1941–2005) היה פזמונאי ומשורר ישראלי וחתן פרס ישראל לשנת 1998. הוא נולד בשנת 1941 להורים שעלו ארצה ערב מלחמת העולם השנייה. כבר בשנות השישים החל לעסוק ביצירה עברית מקורית, תחילה כעורך מוזיקלי ב"קול ישראל", ובהמשך, ככותב לטובי הזמרים העבריים.

על השיר: השיר נכתב לזמר שלמה גרוניך ובוצע במסגרת הפרויקט המוזיקלי שלו עם "להקת שבא", להקת ילדים יוצאי אתיופיה. השיר מציג את הריבוי בחברה הישראלית ואת החיבורים הייחודיים הנוצרים כתוצאה מריבוי זה.

השֵׁלֶג שְׁלֶךְ וְהַמָּטֶר שְׁלִי	הַיַּעַר שְׁלֶךְ וְהַמְדָּבָר שְׁלִי
הַוָּאֵדִי שְׁלֶךְ וְהַנֶּהָר שְׁלִי	בְּפָגְשִׁים סוּף-סוּף
בְּפָגְשִׁים סוּף-סוּף	עִם נוֹף יִשְׂרָאֵלִי
בְּחוּף יִשְׂרָאֵלִי	עִם כָּל הַחֲלוּמוֹת וְהַגְּעֻגֻעִים...
עִם כָּל הַחֲלוּמוֹת וְהַגְּעֻגֻעִים	הַ"לֵּמֶד" שְׁלֶךְ וְהַ"חֵית" שְׁלִי
עִם כָּל הַזְכָּרוֹנוֹת הַטּוֹבִים וְהָרָעִים	הַ"עֵין" שְׁלִי וְהַ"רִישׁ" שְׁלֶךְ
זֶהוּ שִׁיר חֹדֶשׁ-יֶשֶׁן	בְּפָגְשִׁים סוּף-סוּף
שְׁמֵאָחָה אֶת הַקָּרְעִים	עִם תֵּף יִשְׂרָאֵלִי
הִנֵּה מָה טוֹב,	עִם כָּל הַחֲלוּמוֹת וְהַגְּעֻגֻעִים...
הִנֵּה מָה טוֹב וּמָה נָעִים.	
בְּמִקְצֵב יֹנִי עִם מִבְטָא פוֹלְנִי	
בְּסִלְסוֹל תִּימְנִי עִם כִּינוֹר רוֹמְנִי	
מִי אֲנִי? מִי אֲנִי? – כֵּן, אֲנִי,	
אֵלִי, אֵלִי – שִׁיר יִשְׂרָאֵלִי!	
הַעֲמֵק שְׁלֶךְ וְהֶהָר שְׁלִי	

דוד בן-גוריון, "נצח ישראל", 1954

על המחבר: בן-גוריון (1886–1973) היה מדינאי, ראש ממשלתה הראשון של מדינת ישראל. הוא עלה לארץ ב-1906, היה ממנהיגי תנועת העבודה, המזכ"ל הראשון של ההסתדרות הכללית וממנהיגי הציבור המרכזיים בתקופת "המדינה שבדרך" ולאחר קום המדינה. לאורך השנים הוא פעל תוך הדגשת הממלכתיות ומתוך שאיפה לקיבוץ גלויות. בן-גוריון היה ממנסחי תפיסת הביטחון של מדינת ישראל. דרכו הייחודית כללה חיבור בין עיסוק בחזון לבין הפעולות הממשיות שיש לנקוט כדי להגשימו. הוא שימש דוגמה אישית יוצאת דופן בבחירתו לעבור לחיות בקיבוץ הצעיר שדה בוקר שבנגב.

על המקור: את המאמר כתב דוד בן-גוריון ב-1954, בתקופה מורכבת בתולדות מדינת ישראל הצעירה. הרקע לכתיבת המאמר היה משבר פנימי עמוק בחברה הישראלית סביב שאלות של זהות יהודית וישראלית, ובמיוחד המתח בין דתיים לחילונים והוויכוח על דמותה של המדינה. בן-גוריון כתב את המאמר כניסיון ליצור סינתזה בין המורשת היהודית המסורתית לבין הציונות המודרנית. מטרתו הייתה להראות שאין סתירה בין העובדה שהמדינה מודרנית וחילונית לבין שימור הזיקה למורשת היהודית ולתנ"ך. הוא ביקש להציע דרך ביניים שתאפשר לגשר על הפערים בחברה הישראלית.

[...] מדינת ישראל לא תיכון אלא כמדינה דמוקרטית; אפס, היא גם לא תיכון אם לא תתגבר בעוד מועד על מכשלת ההתפצלות וההתפוררות, על משבר הממלכתיות הנעוץ בריבוי סיעות, על סכנת המרחקים התרבותיים, הכלכליים והחברתיים שבין העדות, ולא תבטיח בפועל חופש המצפון לאדוקים ולחפשים גם יחד, אגב השרשת ערכי ישראל בחיי הפרט והכלל, לפי רוחו של כל אחד בתוכנו.

לשם כך יש הכרח בחינוך ממלכתי, בתיקון המשטר הפרלמנטרי, במאמץ תרבותי ומשקי להעלאת העדות הנחשלות, בהתקנת מינימום לאומי, כלכלי ותרבותי ובחוקה שתבטיח לאדוקים, לאנשי מסורת ולחפשים לחיות לפי רוחם, ללא כפייה ופגיעה מצפונית, מתוך שמירת הצביון היהודי של המדינה ושל העם היהודי בתוכה.

[...] חינוך ממלכתי במדינה דמוקרטית כישראל אינו יכול להיות חינוך טוטליטרי. אין מדינת ישראל רואה באזרח – בורג במכונת המדינה. אלא אדם חי, בן-חורין, שיש לו דעות ונטיות ומגמות משלו, המותרות במדינה גם אם אין רוב מאחריהן ואינן מקובלות על הכלל. המדינה אחראית ליסודות הכלליים של החינוך, אבל היא מכירה בזכות ההורים לגוון את החינוך בלי לפגוע במינימום המחייב כל בתי-הספר והיא גם מבטיחה לכל ההורים שרוצים בכך חינוך דתי לילדיהם.

מטרתו של החינוך הממלכתי היא לחנך דור צעיר שיוכשר למזג הגלויות בעם אחיד מושרש בעברו וראוי לעתידו. מסוגל לבצע משימותיה ההיסטוריות של מדינת ישראל כפי שהוגדרו בהכרזת העצמאות: "מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לכל תושביה; תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל".

על החינוך הממלכתי להקנות לכל ילד וילדה, נער ונערה במדינה ערכי ישראל. אין ההיסטוריה שלנו מתחילה מיסוד מדינת ישראל, מהקונגרס הציוני הראשון, מעריכת "השולחן הערוך", מסידור המשנה או מחתימת ספרי התנ"ך, משיבת בבל, מיסוד המלוכה בישראל, מכיבושי יהושע בן־נון, אפילו לא ממעמד הר־סיני ויציאת מצרים. כל אלה הם תחנות חשובות בדרכנו הארוכה, וקדמו להם מאורעות ועלילות, מבחנים ומסות מימי האבות ובניהם אחריהם. מאחרינו ארבעת אלפים שנה של מאבק ויצירה, שהטביעו חותמן על תולדות האנושות, ועיצבו את רוחנו, גורלנו ויעודנו. מכיוון שהתמורה שחלה בדורות האחרונים היא עצומה, וחידוש המדינה כלשעצמו הוא לא רק העלילה המרכזית בדורנו, אלא אחד המאורעות הגדולים ביותר בתולדותינו, מתרכזת מחשבתנו והתענינותנו בנעשה בתוכנו בתקופה האחרונה. בדבר זה היה מן הברכה, אילו לא נעשה על חשבון ידיעת העבר הגדול והעשיר.

**מעטות האומות בעולם שיש להן היסטוריה רצופה
במשך תקופה כה ארוכה ועבר כה עשיר בעלילות גבורה
רוחנית, יצירות־מופת יחידות במינן ובאישים דגולים
ומורי־עולם כאשר יש לעם ישראל. עושר רב זה שמור
עכשיו רק למעטים ויש לעשותו נחלת הכלל. החינוך
במדינה יחטיא אם לא יפתח אוצרות גנוזים אלה לנוער
כולו, ועל ידו – לעם.**

התקופה הגדולה, העשירה והמזהירה ביותר בתולדות ישראל – תקופת התנ"ך, התקופה מימי משה ועד עזרא. הועם זיוה ונתעקם תארה בגולה; עם גמול מולדת ועצמאות, שרוי בנכר ותלוי בזרים, אינו מסוגל לעמוד על מהותה האמתית של תקופה, בה נעשינו לעם – ולעם הספר. רק עם תקומת ישראל נוצר הרקע הטבעי להבנת אותה התקופה. דברי ימי יהושע בן־נון, השופטים והמלכים, וגם משאיהם בניה־האלמוות של הנביאים יובנו עכשיו, בשבתנו קוממיות בארצנו, יותר מאשר באלפיים השנים האחרונות. אנו חיים שוב באותו האקלים בו נתחוללו העלילות, גם המדיניות וגם הנבואיות. לדור המעבר, שעזב חיי הגולה על מסורתה, הווייתה וסיגייה המדלדלים, ונקלע לארץ עתיקה־צעירה זו, לתוך המהפכה הגדולה המתחוללת עכשיו בכל מקצועות החיים, המדיניים, החברתיים, הרוחניים והכלכליים, צפויה סכנה של חלל־ריק, בעקב הניתוק הפתאומי מהעבר הקרוב, ומתוך אי־ יכולת להשתלב במהרה ברקמה החדשה. הלהג "הכנעני" הוא אחד הגילויים של ריקנות זו [...]

החינוך הממלכתי יקנה לדור הצעיר הכרת המולדת. לכל אורך הגלות קיים העם היהודי קשר נפשי עמוק לארץ, אבל הוא ידע רק א"י של מעלה. למען הכשיר העם בציון לבנות המולדת ולהגן עליה מתוך אהבה ומסירות, לא מספיקה הזיקה לא"י של מעלה, א"י שבספר ובזכרון העם, אלא יש להכיר את הארץ כמות שהיא, על הריה ועמקיה, ערבותיה ומדבריה, חליפות נופה ושלל צבעיה, אגמיה וימיה, פריונה ודלדולה, יפעתה וקדרותה, עתיקותיה ואן-עלומיה. יחידה במינה ומופלאה היא ארץ קטנה זו במבנה-ארצה, בריבוי אקלימיה, בעושר גווניה, במעמדה הגיאוגרפי במרכז שלוש יבשות. לטבע המנומר של ארץ זו יש חלק לא קטן בעיצוב דמותו המיוחדת של עמנו ואפיו, וכל שנרבה להכיר הארץ – נכיר יותר את עצמנו ונגלה היכולת העצומה הגנוזה גם בה וגם בנו.

החינוך הממלכתי נועד להכשיר עם לחידוש מולדתו הנשמה יאמן כל נער ונערה בעבודה גופנית, בעבודת אדמה או במלאכה אחרת. אימון כללי בעבודה לא כיעוד מעמדי אלא כיעוד לאומי, לא כהכרח מר של מחוסרי ברירה אלא כתעודת כבוד וגאון של עם הרוצה בחיי קוממיות ובהשתתפות במעשה בראשית. העבודה תיקבע כערך יסודי ומחייב בחינוך הנוער.

[...] בחינוך הנוער לא נוכל להתעלם מהיעודים האנושיים הגדולים שבישרו נביאינו, – יעודי הצדק והחסד, האחוה האנושית, אהבת הבריות; עלינו לנטוע בלב הילדים משחר ילדותם שאיפה לחברה מתוקנת שאין בה קיפוח ועוול וניצול, אלא שוויון וצדק, ואחוות-יצירה וחירות וסובלנות הדדית.

חינוך ממלכתי המושתת על עקרונות אלה מעמיס על ציבור המורים אחריות כבדה ורבת-תפארת. למורים בישראל זכות יחידה במינה: הם חוללו הפלא שאין דוגמתו בתולדות התרבות האנושית – תחית הלשון העברית. הרעיון שהגה אליעזר בן-יהודה וחבריו נהפך מאגדיה לפה למציאות חיה הודות למאמץ החינוכי הנאמן של המורה העברי. ובהתקנת חינוך ממלכתי המיועד ללכד העם המפורד, המפוצל והשסוע ולהכשיר הנוער למילוי שליחותו ההיסטורית, צפויה שוב למורה העברי שליחות מבורכת [...] תהיה זאת אופטימיות יתרה וקלה להניח, שיש כבר הכלים והצינורות וכוח-האדם המספיק לתרגם לשפת המציאות המגמות המונחות ביסודו של החינוך הממלכתי. אבל בהתקנת חינוך זה תעשה המדינה אחד הצעדים המכריעים לביצור אחדות ישראל ולעיצוב דמותו הרצויה של העם.

קישור למאמר המלא

הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, צוואת הרב, 1953

על המחבר: הרב עוזיאל (1880–1953) היה מגדולי הרבנים בארץ ישראל בראשית המאה העשרים. שימש כראשון לציון משנת 1939 והיה הרב הראשי הספרדי מקום המדינה עד יום מותו. הרב עוזיאל היה נצר למשפחת רבנים שמוצאם ביהדות ספרד. הוא היה חבר בתנועת ה"מזרחי" ופעל רבות לחיבור הקהילות היהודיות השונות בעולם ובארץ.

על המקור: צוואתו של הרב עוזיאל היא צוואה רוחנית-ציבורית אשר בה ביקש מהעם היושב בציון להכיר בנס תחיית האומה הישראלית. חלק נכבד מהצוואה עוסק בקיבוץ הגלויות ובאחדות בין חלקי העם השונים.

ועוד אני מוסיף ומדבר:
שמעוני אחי ובני עמי,
וישמע אליכם ה',
זכות גדולה ונפלאה מאד,
נגלתה בדורנו זה,
בהגלות נגלות יד ה' החזקה ונעלמה,
על עמו בחירו ישראל,
שקבץ את פזורנו
והעלה אותנו אל ארץ נחלת אבות,
עד אשר היינו בה,
עם יושב על אדמתו.
קבוץ גלויות זה
– שנעשה במשך עשרות השנים האחרונות
הוא היה גרעין לצמיחת הגאולה,
ובבוא העת הנועדה לך מלפני יוצר עולמו
ובוחר בעמו ובארצות קדשן,
השָׁרָה רוח עצה וגבורה,
בלב כל חלוצינו הגבורים,
הנחילים עטרת נצחון,
ויתן לנו את הארץ הזאת
אשר נשבע לאבותינו ולנו.

[...]
שתביא בכנפיֶה שלום אמת במחנהנו.
ושלום יציב בין כל העמים כָּלם.
ולא ירעו ולא ישחיתו איש לאיש,
ממלכה לממלכה,
וגוי אל גוי,
כי כָּלם ידעו אותו,
ומלאה הארץ דעה את ה'
כמים לים מכסים.
והנני מסים בברכה ואומר:
יהי ה' אלקינו עִמָּנוּ
כאשר יהיה עם אבותינו
אל יעזבנו ואל יטשנו,
להטות לבבנו אליו
ללכת בכל דרכיו,
ולשמר כל מצותיו
לטוב לנו כל הימים.
[...]

השלום והאחדות

הם יסודות הנצח לקיומו הממלכתי של בית ישראל
 שלא ימוט לנצח,
 הם הם העמודים,
 שבית ישראל כון עליהם תמיד,
 והם צנורות הברכה ומקורות השפע,
 וזרועות העז והגבורה של עם ישראל.

שמרו והחזיקו שני עמודים אלה
 למען תתחזקו בעז וגבורה
 ותהדפו מפניכם כל כחות ההרס המקיפים אותנו בטבעת חנק,
 להשמידנו
 ולמחות שם ישראל ותורתו
 מעל פני האדמה.
 הסירו כל גורמי הפרוד והמחלקת ממחננו
 וממדינתנו,
 והעמידו במקומם כל גורמי השלום והאחדות בתוכנו,
 והיה מחננו טהור ומקדש, מבצר ומלכד
 כחומה בצורה
 שלא תשלוט עליה כל כח הורס ומתנקם.

וה' עושה השלום בפרוקיו,
 ישפת שלום לנו,
 ויברך אותנו
 כדברו מפי משה נביאו:
 ה' אלקיכם הרבה אתכם,
 והנכם היום ככוכבי השמים לרוב.
 [...]

צבי צמרת, "חדלו להתנדב", 1978

על המחבר: צבי צמרת (1945–2023) היה מחנך ישראלי ואיש חינוך וציבור שפעל רבות לקידום החינוך הציוני והסולידריות בחברה הישראלית. עבר עם משפחתו בשנות השמונים לקריית שמונה כדי למלא שליחות חינוכית רבת-שנים, שכללה את ניהול בית הספר התיכון הממלכתי "דנציגר". היה ממקימי "חוג ירוחם" והמכונים הציוניים. כתב ופעל לגישור בין חלקי החברה הישראלית וחקר את החינוך העברי בארץ ישראל.

על המקור: את המאמר "חדלו להתנדב" כתב צמרת כשכיהן כמנהל בבית הספר "דנציגר" בקריית שמונה. הפערים החברתיים-תרבותיים בין הפריפריה של ההתיישבות העובדת לבין עיירות הפיתוח, שהיו מאוכלסות בעולים מארצות המזרח, היו ניכרים לעין ויצרו עוינות בין הקבוצות. מנקודת מבטו כתושב קריית שמונה מבקש צמרת במאמרו מצעירי הקיבוצים והמושבים שיחדלו מלהתייחס בעליונות לאנשי עיירות הפיתוח ויחדלו להתנדב.

ביקורי הראשון בקריית שמונה, עם ההחלטה לעבור מירושלים אליה, היה לקראת אותו 17 במאי. את פני קידמה שדרת ספסלים עטורי כתובות צבע אדומות: "הצביעו _____ שהרי _____ נגד הקיבוצים. נימוק המכריע של אותה מפלגה היה "הצביעו למעננו – אנו נגד הקיבוצים". נימוק עיקרי, חזק, שניתן לתמצתו לכתובת בחירות בת כמה מילים. צריך להודות: גם תעמולה זו השפיעה. סיסמה שאינה נתפסת ע"י הקהל איננה הופכת לתעמולה. מאותם ימים חלפו כבר למעלה משנתיים. כתובות הצבע עדיין קיימות. הקריאה היא עדיין חרוטה. עדיין בולטת באדום על ספסלי פלסטיק כתומים. הקריאה עדיין זועקת.

היום אני תושב קריית שמונה. כמעט לכל דבר. עיר עם הרבה יופי, שונה מכל דימוי מקובל שלה, משפחתית מאוד, חמה מאוד, אנשיה (ולא פקידיה) קולטים היטב. מערכת החינוך שלה – ברובה מעולה. הפעילות התרבותית מרובה ועוד ועוד. ומזווית הראייה המעורבת של איש קריית שמונה – שעדיין די זר וחדש בתוכה בכדי להיות "ניטרלי", מה יסוד כוחה של אותה תעמולה ארסית נגד הקיבוצים? מה ליעץ לידידים הרוצים בכנות לבטל את יסודותיה של אותה טינה אנטי קיבוצית המסתתרת בבסיס התעמולה המצוטטת?

אבליט הפעם צד פחות מובלט: נזקה של ההתנדבות הקיבוצית בעיירות הפיתוח. בקריית שמונה כיום למעלה מארבע מאות מתנדבים חיצוניים וזמניים. המתנדבים הם מסוגים שונים: אנשי חו"ל מ"שירות לעם" ובני של"פ מבתי ספר במרכז הארץ, חיילות נח"ל, חיילות מחילות אחרים ו"סתם אזרחים": צעירים אנשי ארגונים וולונטרים ופנסיונרים, חברי תיאטרון שנשו זמנית מן הבוהמה ובנות דתיות מ"שרות לאומי". חברי גרעין "עודד" וקיבוצניקים רבים הבאים מידי יום או מידי ימים אחדים מקיבוצי הסביבה.

הייתכן שאותם מתנדבים אינם עושים זאת בדרך הנכונה? לעניות דעתי שלוש הן בעיותיה העיקריות של קריית שמונה: (1) חוסר יציבות האוכלוסייה: לארבעה עשר אלף התושבים

הנוכחיים "חטוטר" כבדה – כמעט מאה אלף איש עזבו את קריית שמונה משך שנות קיומה. (2) דימוי עצמי נחות: לרבים מהתושבים הרגשת נחיתות גדולה יחסית לערים אחרות, למרכזים אחרים. האורות במרכז הארץ נוצצים יותר, עליונים יותר. (3) מנטליות של תלות: עיר "מסורת" של תלות, של סעד של "שנור". תלות בנותנים בלמעלה, בסעד מן החוץ.

הפעילות ההתנדבותית החיצונית והזמנית, עלולה "לתרום" לשלוש בעיות העיקריות של קריית שמונה: היא מוסיפה לתחושה של "תחנת רכבת", היא מסייעת לרגשי הנחיתות, היא מטפחת את מנטליות הסעד והתלות. לעניות דעתי,

רצוי ביותר כי חברי קיבוצים, וכל אחד אחר לא יתנדבו לעבודה בעיירות הפיתוח, אלא, יעבדו בתוכן תקופת חיים משמעותית בתמורה מלאה.

עדיף בעיני כי הטובים ישולבו בכל הרמות במערכות העבודה הרגילות. רק אם יתנו דוגמא אישית אחרת ויבליטו את העובדה כי אינם "עושי טובה" בעבודתם, תצמחנה עיירות הפיתוח.

היה אם בכל אופן תמשכנה ההתנדבויות יש לשנן היטב כי רצויות רק פעילויות ממושכות (הנמשכות כמה שנים). אפשרויות רק יוזמות המסייעות להעביר את השרביט לאנשי המקום ולטפח בהם מעורבות ואחריות. אם נמשיך בהתנדבות ראוי לנו ללמוד על דרך ההתנדבות הנכונה מכמה הלכות צדקה על פיהן נהגו אבותינו במשך הדורות: רצויה התנדבות אנונימית, רק לא פילנתרופית ראוותנית, רק לא התנדבויות גאוותניות ומשפילות. להתנדבות מתבקש שילוב עם חינוך לעבודה. רצויה תמיכה המצטרפת לתביעה ונשיאה עצמית בנטל. רק לא התנדבות של מותרות, רק לא התנדבות המזרימה כספים ופעילויות של שובע. רצויה התנדבות המחפשת כל הזמן את הדרך להתבטלותה, לחיסולה. רצון טוב כידוע, יכול להזיק. כוונות טובות, כבר אמרו, עלולות להוליך אל הגהנום. עכשיו דרושה מחשבה עמוקה יותר. עכשיו, יותר מאי פעם, דרוש ביטול המסגרות הישנות.

עצתי לידידים: חידלו להתנדב! חפשו דרכים לעבודה בתמורה. ולמצער – חישובו על התנדבות אחרת: נסתרת, מחנכת, צנועה ושואפת כל הזמן להתבטלותה.

צבי צמרת, חדלו להתנדב, כתב העת שדמות, 1978

ראובן ריבלין, נאום השבטים, 2015

על המחבר: ריבלין (1939) הוא פוליטיקאי ישראלי שכיהן כנשיאה העשירי של מדינת ישראל בשנים 2014–2021. קודם לכן היה חבר כנסת מטעם מפלגת הליכוד ומילא תפקידים פרלמנטריים רבים.

על המקור: את נאום השבטים נשא הנשיא ריבלין ב-2015 בכנס הרצליה, לאחר שנת כהונתו הראשונה. יחד עם הנאום יזם הנשיא ריבלין הקמת גוף חברתי בשם "תקווה ישראלית", שמטרתו הייתה יישום הרעיונות שהעלה בנאום השבטים. נאום השבטים הפך להיות מסגרת התייחסות לבעיותיה של החברה הישראלית וזכה להתייחסויות רבות בשנים שלאחר מכן.

החברה הישראלית משנה את פניה. אין מדובר בשינוי של מה בכך, אלא בתמורות שיעצבו מחדש את הזהות שלנו כ"ישראלים" וישפיעו עמוקות על הדרך בה אנו מבינים את עצמנו ואת הבית הלאומי שלנו [...]

התהליכים הדמוגרפיים המעצבים מחדש את פניה של החברה הישראלית – יצרו למעשה "סדר ישראלי חדש". סדר שבו אין עוד רוב ברור, ואין מיעוטים ברורים. סדר שבו החברה הישראלית מורכבת מארבעה מגזרים, ואם נרצה – ארבעה "שבטים" מרכזיים, שונים מהותית אלה מאלה, שילכו ויתקרבו זה אל זה בגודלם. זהו, אם נרצה ואם לאו, "מבנה הבעלות" של החברה הישראלית ומדינת ישראל משתנה לנגד עינינו [...]

שבט, שבט, שבט, שבט. באופן דומה, לכל שבט – מדורת השבט התקשורתית שלו. העיתונים אותם הוא קורא, ערוצי הטלוויזיה בהם הוא צופה. כך לכל שבט גם ערים משלו: תל אביב – היא עיר של שבט, כפי שאום אל פאחם היא עיר של שבט. כך גם אפרת, ובני ברק – מהוות כל אחת עיר של שבט אחר. במדינת ישראל, המערכות היסודיות המעצבות תודעה, הן שבטיות ונפרדות, וכך, גם כנראה יישארו [...]

אבל, מעל לכל אלה,

עלינו לבחון את ההשלכות החברתיות והערכיות של הסדר הישראלי החדש. אנו מוכרחים לשאול בכנות, מה משותף לכל המגזרים הללו? האם יש לנו שפה אזרחית משותפת, אתוס משותף? האם יש לנו מכנה ערכי משותף שבכוחו לחבר את כל המגזרים הללו יחד, במדינת ישראל היהודית והדמוקרטית?

בעבר, שימש צה"ל כמכשיר המרכזי לעיצוב הישראליות. בצבא, החברה הישראלית הייתה פוגשת את עצמה. מגבשת את עצמה. ובונה את עצמה ערכית וחברתית, ובמידה רבה גם כלכלית. ואולם, בסדר הישראלי המתהווה, קרוב למחצית האוכלוסייה, אינה משרתת בצה"ל.

הישראלים ייפגשו לראשונה, אם בכלל, רק בשוק העבודה. ממילא, הבורות ההדדית והיעדר השפה המשותפת בין ארבעת המגזרים הללו, שהולכים ומידמים בגודלם, רק מגבירים את המתח, הפחד, העוינות והתחרות ביניהם [...]

הדחקה או מאבק, לא יועילו. כולנו, חרדים וחילונים, דתיים וערבים, כאן, כדי להישאר. עכשיו, אם אנחנו באמת רוצים להתמודד עם משמעותיות "הסדר הישראלי החדש", הרי שעלינו להישיר אליו מבט אמיץ, ולשאל את עצמנו שאלות נוקבות. האם אנחנו, בני הציבור הציוני, מסוגלים להשלים עם כך ששתי קבוצות משמעותיות, מחצית האוכלוסייה העתידית בישראל – אינן מגדירות את עצמן ככאלה? אינן צופות בטקס הדלקת המשואות בהר הרצל ביום העצמאות? אינן שרות את ההמנון בעיניים נוצצות? האם אנחנו, בכלל נכונים לוותר על השירות בצבא, כ"כרטיס הכניסה לישראליות" ולמשק הישראלי? ותחת זאת, להסתפק בשירות אזרחי או קהילתי? ומנגד, האם המגזר הערבי והחרדי נכונים לתרום את חלקם לעיצובם של ישראליות זאת, והמשק הישראלי, לשירות אזרחי או קהילתי, מתוך תחושת אחריות ומחויבות? [...]

"הסדר הישראלי החדש", דורש מאתנו היום לעבור מהתפיסה המקובלת של רוב ומיעוט, לתפיסה חדשה של שותפות, בין המגזרים השונים בחברה הישראלית. בירור מהותה של השותפות הזאת, היא משימה של החברה הישראלית כולה. גם אם אין זה מתפקידי להכתיב את התשובות, הרי שמתפקידי ומחובתי כנשיא מדינת ישראל לשאול את השאלות, ולדרוש את הדיון ואת התשובות.

ואני אמשיך לעשות זאת, מעל לכל במה ובכל מקום, מכל שבט בתוכנו, מכולנו גם יחד.

אני מאמין, שישנם ארבעה יסודות, שעליהם השותפות הזאת מוכרחה לעמוד.

הראשון, הוא בתחושת הביטחון של כל מגזר, בכך שכניסה לשותפות הזאת, אינה כרוכה בויתור על מרכיבי היסוד של זהותו [...]

היסוד השני, הוא האחריות המשותפת. כאשר אף שבט אינו מיעוט, אף צד לא יוכל להימלט מנשיאה באחריות לגורלה ועתידה של מדינת ישראל וכלל החברה הישראלית [...]

היסוד השלישי – הוא הוגנות ושוויון. כדי להבטיח את השותפות בינינו, יהיה עלינו להבטיח שאף אזרח אינו מופלה לרעה, או לטובה, מתוקף השתייכותו המגזרית [...]

היסוד הרביעי, רבותי, והמאתגר מכולם, הוא יצירת הישראליות המשותפת. למרות האתגרים שמעמיד בפנינו הסדר הישראלי החדש, עלינו לדעת: הפסיפס הישראלי המתהווה איננו גזרה – אלא הזדמנות אדירה. הוא טומן בחובו עושר תרבותי, השראה, אנושיות ורגישות. אסור שהסדר הישראלי החדש ידחוף אותנו להיבדלות והיפרדות. אסור לנו לוותר על תפיסה של ישראליות. אלא, עלינו לפתוח את שעריה, ולהרחיב את שפתה.

הדרך לביסוסם של יסודות אלה, עוד ארוכה וקשה – אבל, אם נאמין שלא נגזר עלינו, אלא נועדנו לחיות יחד – נוכל לאתגר.

קישור לנאום המלא

[שנה טובה – מהקונגרס הציוני הראשון ועד לכנסת הראשונה. הדי אור, אוסף ישראליאנה]

ידידיה צ' שטרן, ממלכתיות כאמנה ישראלית, 2023

על המחבר: ידידיה שטרן (1955) הוא משפטן, מרצה, חוקר ואיש ציבור, נשיא המכון למדיניות העם היהודי. הוא עוסק בנושאי משפט וחברה, דת ומדינה, יהדות ודמוקרטיה, זהות יהודית ותרבות ישראלית. הוא ערך וכתב עשרות ספרים ומאות מאמרים העוסקים בסוגיות הליבה של החברה הישראלית והעם היהודי בעת הזאת.

על המקור: הטקסט מופיע בספר "אמנה ישראלית", שיצא לרגל השנה ה-75 למדינת ישראל, ומציג קולות שונים של עם ישראל, של ישראלים ושל ישראליות.

ישראל מתקיימת מתוך מחלוקת לגבי שאלות יסוד של חזון ומעשה. המחלוקת מתורגמת לשיח רוגש, לפעמים בריוני ואף אלים, כאשר לפרשנות של המציאות ובנוגע ליעד שאליו יש לכוון את המצפן הישראלי הקולקטיבי. לעתים דומה שההישגים הרבים של ישראל בעולם הריאלי מתגמדים לנוכח המגמות המתעצמות של מלחמת תרבות. המחלוקת מפיתה רוח שלילית ביחסים בין ישראלים מקבוצות אוכלוסייה שונות, חותרת תחת הסולידריות בין חלקי החברה ומערערת את האמון של הישראלים במוסדות המדינה.

אין מקום להניח שהמחלוקת בין הזהויות בישראל ניתנת ליישוב או להכרעה בעתיד הנראה לעין. זאת, לא רק מנקודת ראות מציאותית – כל אחד מבעלי המחלוקת איננו עתיד להיעלם או להמיר את העדפותיו הזהותיות – אלא גם מנקודת ראות עקרונית: מדיניות של כור היתוך זהו פסולה בעולם ליברלי. יש להניח לפרחים השונים לפרוח. בניגוד לעמדות פונדמנטליסטיות – הקיימות בקצוות הרעיוניים של כל אחד מהמגזרים – מחשבה ליברלית פלורליסטית מכירה בכך שלא קיימת נקודת ייחוס כלשהי שמתוכה ניתן לגזור מי צודק ומי טועה בין בעלי המחלוקת [...]

בעיני, תפקידה של האמנה הישראלית הוא ליצוק תוכן קונקרטי למונח השגור השכיח על לשוננו: "ממלכתיות". כידוע, ראש הממשלה הראשון, דוד בן-גוריון, טבע את המונח עוד טרם הקמת המדינה ועשה בו שימוש משמעותי, עם בני דורו, בשנים המכריעות של תקומתה. הממלכתיות הבן-גוריוניסטית ידעה להפוך את הפלגים שהגיעו לישראל מכל הגלויות לנהר איתן; את האצבעות הבודדות לאגרוף קמוץ, נכון לכל משימה. גם היום אנו חווים את הממלכתיות כשם תואר נלווה לעניינים מרכזיים בחינוך, צבא, בריאות, טקסים ועוד. ואולם, בחלוף שנים השתנתה המציאות ואתגרי העבר הוחלפו באתגרים חדשים, שהמרכזי בהם הוא אתגר החיים המשותפים. האמנה הישראלית – ההתחייבות להתנהל באורח ממלכתי – צריכה לעסוק בשני סוגי שיח: שיח הזהות ושיח הזכויות.

ממלכתיות ושיח הזהות: הקמת המדינה היהודית היתה אמורה, לכאורה, להבהיר את שאלת הזהות הלאומית היהודית. ריכוז של קבוצה מפוזרת במקום אחד, הטלת אחריות מדינית על חברה ויצירת הגמוניה תרבותית בספרה הציבורית היו אמורים לשמש חומרי יסוד לבנין האומה. והנה, לאחר 75 שנות מדינה מתברר שבמקום הכרעה בשאלת הזהות, המדינה היהודית נהפכה לזירה מרכזית לניהול המחלוקת על טיבה של הזהות היהודית. קבוצות הזהות השונות נלחמות על שליטה במרחב הציבורי של המדינה. על רקע זה ברורות החשיבות והתרומה של השתתת החיים הציבוריים בישראל על מחויבות להתנהלות ממלכתית במובן המוצע כאן. האמנה הישראלית אמורה לדרוש מכולנו להתחייב לישראליות מכלילה – השוללת פונדמנטליזם רעיוני שמסמן את האחר כדמון, שאינה קנאית לחזון פרטיקולרי, שאינה רואה במציאות הישראלית שדה מלחמה של הכול בכול ושיודעת להכיל, במובן של מתן לגיטימציה מלאה, חזונות סותרים. היא אמורה לכלול איסור על הסתה ועל חרמות, על שיח של נאמנות מול בגידה ועל שימושים אחרים בלשון משתלחת החותרת תחת הלגיטימיות של האחר. אמנה ישראלית היא צו השעה, משום שההוגים בכל אחד מהמחנות הזהותיים המרכזיים במדינה לא השכילו לאמץ אסטרטגיית הכלה של קיום משותף עם בעלי החזונות האחרים. החיים הציבוריים שלנו מתנהלים תוך הורדת ידיים מתמדת, וללא תוכנית עקרונית רצינית לחיים מספקים בתנאים של מחלוקת. לפיכך פלורליזם, שמקבל את האפשרות ש"אלו ואלו דברי אלוהים חיים", נדיר במחוזותינו; ואפילו סובלנות, הגורסת "חיה ותן לחיות", אינה חזון נפרץ. אמנה ישראלית שתסן את דרך ניהול המחלוקת במישור הערכי-חברתי היא מתכון בדוק להמשך ביצור חוסנה של ישראל, לגיבוש סולידריות חברתית, לייצוב מערכות השלטון, לפריחת הכלכלה, המדע והתרבות ולאיון מחודש בין שימור העושר התרבותי מחד גיסא, למסגור במערכות ממלכתיות, הדואגות לטובת הכלל, מאידך גיסא.

ממלכתיות ושיח הזכויות: דרך מרכזית שבאמצעותה מתנהלת מלחמת התרבות הישראלית היא פנייה אל מערכת המשפט. שיח הזהות, שמקומו הטבעי הוא בשוק הרעיונות ובזירה הפוליטית, הועתק לזירה המשפטית. שם הוא מנוהל בשפה נורמטיבית – שיח של זכויות – מתוך שאיפה להכרעה. ואולם, בצד אי-ההתאמה של שיח הזכויות לניהול מאבקי זהות מצד אופיו של שיח זה, המשפטיזציה של מלחמת התרבות מרעילה את מערכת היחסים בין חלקים גדולים מהציבור למערכות החוק. לפיכך, האמנה הישראלית חייבת

לעסוק בדרך לניהול שיח הזכויות. עליה לקבוע שעל שלוש רשויות השלטון, בבואן להפעיל את סמכויותיהן בחקיקה, בביצוע ובשפיטה, מוטלת אחריות לכבד את הריבוד הזהותי ואת ההטרוגניות הרעיונית המאפיינים את החברה הישראלית. עתידו של שלטון החוק בישראל תלוי בהצלחת הרשויות כולן לשדר לציבור שהן מתנהלות בהגינות כלפי יריבים רעיוניים [...]

האמנה הישראלית צריכה אפוא לטעון את הממלכתיות בתוכן חדש, המתאים לאתגרים הישראליים העכשוויים. היא אינה אמורה ליישב את המחלוקת בין המחנות הזהותיים או להכריע בה, אלא לאפשר את ניהולה באופן הגון, שאיננו משתיק אף אחד. היא צריכה לכלול "כללי משחק" שמטפחים יחס סובלני כלפי בני הפלוגתא. אם כך יהיה, העושר הזהותי המאפיין את החברה הישראלית יהיה "עושר השמור לבעליו לטובתו".

ידידיה צ' שטרן, "ממלכתיות כאמנה ישראלית", בתוך: ירון קנר, שחר ליפשיץ ואריאל בנדור (עורכים), אמנה ישראלית: 75 ההרורים על עתיד מדינת ישראל, משכל, 2023, עמ' 231-234

סוגיות לדין מסכם: אחדות וממלכתיות

1. האם האחדות היא ערך הכרחי לחוסן הלאומי, או אידיאל שאבד עליו הכלח?

- בן-גוריון האמין בכך שמדינה לא תתקיים ללא "מינימום משותף", שטרן מציע אמנה חדשה. כיצד לדעתכם צריכה להיראות אמנה חדשה ואיזה מינימום משותף עליה לכלול?
- ריבלין מתאר מציאות של ארבעה שבטים מנותקים. האם החברה הישראלית קרובה יותר היום לפיוס או לפירוד? מהו תפקידכם האזרחי ביצירת גשרים?

2. האם הממלכתיות יכולה עוד לשמש כמודל מאחד? מה משמעותה של הממלכתיות היום?

- הממלכתיות הבן-גוריונית ביקשה לעצב זהות משותפת, ושטרן קורא ל"שותפות" כחלופה למצב הנוכחי. בעיניכם, האם השפה הממלכתית עדיין רלוונטית? האם ריבלין יוצר שפה ממלכתית כזאת?
- כיצד חוויתם את מושג "המדינה" או "הממלכה" בתקופת מלחמת "חרבות ברזל"? האמון התחזק, או נשחק?

3. האם התרבות העברית צריכה לשמש שפת אם משותפת לכלל החברה הישראלית?

- מהי מידת השייכות שלכם לחברה ולתרבות העברית?
- מה לדעתכם תפקידה של התרבות ביצירת זהות אזרחית בישראל של 2025?
- מה בין אחווה, לכידות ואחדות? איזה מהמונחים הללו מתאר טוב יותר את החברה הישראלית נכון להיום?

שער שני

"נפש יהודי הומיה" – ציונות ויהדות, רציפות ומרד

ממה מורכבת זהותי הישראלית?
כיצד מחברים זהות יהודית וזהות ישראלית לאחת?
האם הציונות היא תנועת מרד ביהדות, או תנועת המשך?
מה הקשר ביני לבין יהודים חיים בחו"ל?
האם אפשר להיות ציוני בחו"ל?

יחידה א: הציונות והזיקה למקורות היהודיים

בארץ-ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו
הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות
ממלכתית, **בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-
אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים
הנצחי [...]**

מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ
גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל
תושביה; תהא **מושלתה על יסודות החירות,
הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל.**

מתוך מגילת העצמאות

פתיחה

התנועה הציונית ראתה עצמה כזרם מעשי, תרבותי ורוחני המבקש להעניק המשך בר קיימא לעתידו של העם היהודי. ההצדקה להמשכיות העם היהודי בנוסח הציוני נשענה על המציאות ההיסטורית של החיים בגלות, אך לא פחות מכך, על חיבור למורשת היהדות ולמקורותיה הכתובים: התנ"ך, המדרש והאגדה, ספרות ההלכה והמחשבה היהודית. החוקר והוגה הדעות גרשום שלום כינה את התנועה הציונית "תנועה של רציפות ומרד". רציפות ומרד באו לידי ביטוי באופן מובהק גם ביחסה של הציונות למקורות היהודיים. מן הצד האחד, מנהיגים, הוגים, סופרים ומחנכים ראו חשיבות בתודעת הרציפות והעמיקו את הזיקה למקורות היהודיים במסגרת גיבוש תפיסת העולם הציונית, ומן הצד השני היו שטענו שתודעת המרד הכרחית ליצירת המפנה התודעתי והמעשי שאליו הציונות שואפת.

רוב ההוגים הציונים – דתיים וחילונים – התבוננו במקורות היהודיים במבט מחדש, שסייע בבניית תודעה יהודית-לאומית שתחזק את רעיונות ופעולות התנועה הציונית. הזרמים החילוניים של התנועה הציונית העמיקו בלימוד התנ"ך, הכתוב עברית ומתאר דמויות אנושיות שחיו ופעלו בארץ ישראל. הם הפנימו דרכו את ההיכרות עם נופי הארץ ועם קורות חיי העם, והתחברו מחדש לחזון הצדק והשלום של נביאי ישראל. לימוד המקרא היה נושא מרכזי בבתי הספר של ילדי היישוב העברי בארץ ישראל בראשית המאה העשרים, וחשיבות רבה נודעה למחקר הגיאוגרפי והארכיאולוגי של ארץ ישראל.

על היחס למקורות היהודיים המאוחרים: המשנה, התלמודים וספרות ההלכה, ניטשו חילוקי דעות רבים. במרכז המחלוקת בתחום זה נשאלה השאלה החשובה: מהי הספרות שתחזק את הייחוד של התנועה היהודית-הלאומית ותחזק את הרוח החלוצית ואת העשייה הנדרשת במסגרת התנועה הציונית. בתשובה לשאלה זו ביקשו חלק מהזרמים הציוניים להתרחק מהמקורות שסימלו בעבורם את הלמדנות היהודית, שנתפסה כגלותית.

ביחידה זו ישנם מקורות המלמדים על זיקת הציונות למקורות היהודיים. בראשית היחידה כתבים של מנהיגי הזרם של הציונות הרוחנית-תרבותית: אחד העם וביאליק, שראו בהמשכיות למקורות היהודיים חלק מרכזי בתנועת התחייה. בהמשך היחידה מופיע טקסט של בן-גוריון, העומד על הכרחיות ההסתמכות על התנ"ך בעשייה הציונית, ולאחריו כתבים נוספים המייצגים גישה זו באופנים שונים. לבסוף מובאת גישת הציונות הדתית והמסורתית כפי שהיא מופיעה בכתבי הרב הרצוג ובדברי מרים פרץ.

קשת הדעות בשאלת הקשר בין הציונות למקורות היהודיים המופיעים ביחידה זו מזמינה את בחינת הקשר בין הזהות הציונית לזהות היהודית גם היום.

הציונות והזיקה למקורות היהודיים | מקורות

אחד העם, "עבר ועתיד", 1891

על המחבר: אשר גינצברג ("אחד העם", 1856–1927) היה הוגה, סופר ומורה רוחני יהודי וציוני, מראשי תנועת חובבי ציון ומייסד הזרם של הציונות הרוחנית. כבר בשנות השמונים של המאה התשע עשרה היה אחד העם איש רוח מרכזי שפעל לקידום תרבות עברית מתחדשת. הוא סבר שהמטרה הראשונה של הציונות צריכה להיות החייאת התרבות הלאומית הייחודית של העם היהודי, וחשב שהכלים הדיפלומטיים הם רק אמצעי למטרה זו. עם הופעתו של הרצל והקמת התנועה הציונית היה אחד העם המבקר החריף ביותר של הציונות המדינית שהוביל הרצל. הוא ערך את כתב העת החשוב "השלח". עם תלמידיו נמנו חיים נחמן ביאליק, מרטין בובר, יוסף קלוזנר ועוד.

על המקור: אחד העם כתב את המאמר על רקע המתח בין המשכילים והדתיים בתנועה הלאומית היהודית חובבי ציון. בתקופה זו התעוררו ויכוחים חריפים בנוגע ליחס הראוי בין המסורת היהודית לבין החידוש והמודרניזציה. חלק מהמשכילים קראו להתנתק מהעבר היהודי, בעוד הדתיים התנגדו לכל שינוי במסורת. לאור זאת הציע אחד העם במאמרו דרך ביניים בין שמרנות קיצונית להתחדשות רדיקלית. הוא ראה בכך את הדרך היחידה להבטחת קיומו של העם היהודי.

פילוסוף גדול שלא בידעתו היה "אדם הראשון" בשעה שבטא לראשונה את המלה "אני" [...] מבלי לרדת עם הפלוסופים לעמקי תהום המיטאפיסיקה, אפשר לאמר בלשון בני אדם, כי ה"אני" של כל איש הוא הסכום היוצא מחבור זכרוננו עם רצונו, מהתאחדות העבר עם העתיד. ובאמת, כשאדם אומר "אני", הרי אינו מכון לבו לשערות ראשו וצפרניו, שהיום הן כאן ומחר מתגוללות באשפה, ואף לא לידיו ורגליו ויתר חלקי אותו "בשר ודם", הפושט צורה ולובש צורה, כי אם להרוח או הכוח הפנימי, המאחד באיזה אופן נסתר את כל הרשמים והזכרונות של העבר עם כל החפצים והתקוות לעתיד ועושה מכולם יחד בריה אחת שלמה, אורגנית.

גם ה"אני" הלאומי של עם ועם היה לנושא חקירות דקות וסברות עמוקות. אבל גם פה הגיעו פלוסופים אחדים (י"ס מיל ורנן) לידי הכרה, שבעיקרו ויסודו אין המושג הזה אלא תערובת עבר ועתיד:

**זכרונות ורשמים מצד אחד ותקוות וחפצים מצד אחר,
האחוזים וקשורים אלו באלו ומשותפים לכל אישי העם.**

וכמו באדם הפרטי, נמצא גם בעמים שלש מדרגות, בנוגע לערך שני אלו היסודות זה לזה בתערובת ה"אני". גם לעם יש ילדות, ימי "שיר השירים", שבהם ישא עיניו ביחוד אל העתיד, וחפציו ותקוותיו יוצאים דחופים ומבוהלים בדבור ובמעשה ולא ידעו גבול ושיטה ומדה נכונה, באין לו נסיונות וזכרונות מושכלים מן העבר, אשר יהיו לו לקו ולמשקלת; אדרבא, גם מעט החומר שנשאר לו לנחלה מן העבר מקבל צורה "שירית", לפי נטות רוח העם בחפציו לעתיד. אבל מעט מעט ילמדוהו מקרי החיים להביט בעינים פקוחות לאחור, לדעת את עצמו ותכונותיו ותנאי קיומו על פי נסיונות העבר, ואז יהיה לעם חכם ונבון, היודע "מאין בא ולאן הוא הולך", והעבר והעתיד יתמזגו אז בקרב ה"אני" שלו בערך נכון ובאופן נאות לאשרו והתפתחותו. ימים טובים כאלה יארכו פחות או יותר, ואחריהם יבואו גם לעם ימי זקנה, בזמנם, ולפעמים גם קודם זמנם. וכשרואה שכוחותיו הולכים ודלים ואין ביכלתו עוד להוציא חפציו אל הפועל, יחדל גם לחפץ ויתכנף כולו בזכרונות העבר. ועת־הירידה הזאת (עדים הַיְנִיּוֹם), עת־הזהב היא לחוקרי קדמוניות, למאספי מגלות בלות וספרים עתיקים ולמבקריהם ומפרשיהם ומפרשי־מפרשיהם, עד שלבסוף מגיעים בני העם לאט לאט ל"חכמת שלמה", אומרים "הבל הבלים" ונשמטים אחד אחד.

אבל גם פה יש לפעמים אשר, למרות כל אותות הזקנה ורפיון הכוח החיצוניים, עוד רגש ה"אני" חזק בקרב העם פנימה, ולא יאבה ולא יוכל לקבל עליו גזר דינה של ההיסטוריה ולהסתפק בהמתקת רגעיו האחרונים על ידי זכרונות נעימים: עתיד דרוש לו, חפץ חיים הוא ויהי מה! – ואז תבוא גם פה האמונה על כנפי הדמיון ותתן לו את בקשתו בלי עמל ויגיעה וביד רחבה, הכל לפי מרירות העבר: "לפום צערא אגרא". [כמידת הצער כך השכר] ובמצב הזה יש הבדל גדול בין איש ועם. האיש ההולך למות – מות ימות, וכל תקוותיו לעתיד אינן יכולות לפדותו מיד שאול; אבל

העם, שפתיל חייו רוחני הוא וחוקי הפיסיאולוגיה לא ישימו קצבה לשנותיו וקץ לכוחותיו, הוא, אם צלחה לו להביא אל תוך ה"אני" שלו את יסוד העתיד, ואפילו רק בתמונת תקווה דמיונית בלבד, הרי מצא לו בזה סם חיים, מזון רוחני נאות לטבעו, אשר יחיהו ויקימהו לאורך ימים, למרות כל חלי וכל מדוה.

[...] הנבואה, היטיבה למצוא את הפתרון המבוקש: שבה והחיתה את העתיד ועשתה ככה את ה"אני" שלם. העתיד הנבואי הזה היה מתחלה עתיד קרוב, ורק אחרי כן, כשנבנה הבית השני וההבטחות הגדולות לא באו, נדחה העתיד ממילא מדור לדור, הלאה והלאה, עד החורבן ואחר החורבן, לפעמים התחזק יותר מדי ולפעמים ירד מעלות רבות אחרנית, הכל לפי מצב הדור ומדת צרותיו; אך בכל הדורות, עד קרוב לזמננו, לא חדל מלהיות חלק נכבד ועיקרי של ה"אני" הלאומי. והוא שעמד לאבותינו לחיות ולהתקיים, עם כל רפיון כוחם ועולם הקשה, בעוד שעמים אחרים עם עבר יותר בהיר – אבדו ואינם.

רגילים אנו אמנם להאמין, שלא נתקיימו ישראל אלא בזכות התורה. אבל קדמונינו, שמסרו לנו את התורה, הודו ולא כחדו, שגם התורה עצמה נתקיימה בידנו רק בשביל העתיד, ואלמלא הוא, לא היה כל יסוד נכון לשמירתה: [...] כי בלי תקוה לעתיד עתידה גם התורה שתשתכח עם כל עיקריה ההגיוניים, ולא האותות של ההיסטוריה ולא המופתים של האסכולסטיקה לא יצילו, אותה ואת עמה, מכליה.

[...] הנה נראה בדורות האחרונים חזיון אחר, שלא היה כמוהו מיום גלות ישראל: העם לא התיאש מן העתיד, אדרבא, לא מש מפיו כמקדם; אך בלבו שכחו, מתחלה – מקוצר רוח, ואחרי כן – מרוב טובה. ובאותה העת האחרונה, כשמצב העם הוטב הרבה והצלח להחליף כוח בתוך עמים בריאים וחזקים, ובכוחותיו החדשים היה יכול איפוא לעבוד בעד העתיד בפועל, ולא חסר לו כי אם לעורר את תקותו מתרדמתה – בשעת הכושר הזאת, קמו חכמיו לגרש כלה את התקוה הנרדמה ולמחות זכרה גם מפי העם. "נירנא" הוא האידיאל החדש, שחכמי ישראל מפיצים במחנה, תחת העתיד הלאומי. אבל גם את "נירנא" אי אפשר להשיג בפסיעה אחת, כי אם בדרך ארוכה ואחר "גלגולים" רבים, ומה יעשה העם בינתיים? – לפיכך אנו מוצאים, כי באותה מדה שחלק העתיד הולך וחסר, בה במדה, באותו זמן ובאותו מקום ועל ידי אלה החכמים בעצמם, הולך ומתרחב חלק העבר של ה"אני" הלאומי. בין סדר התפלה החדש בלי זכר לעתיד ובין הספרות החדשה על תולדות העבר יש קשר ויחס פנימי, פסיכולוגי, אשר גם המחדשים האלו בעצמם לא ירגישו את כל תקפו: הזקנה, שאבדו את תקותה לדעת, מבקשת תנחומים ותשלומים בעד אבדתה, והנה מראים לה באצבע על העבר, כדי שתשתעשע ותתגעגע, עד שסוף סוף תבוא לידי הכרה, כי עבר שאין עמו עתיד אינו צריך ל"אני" מיוחד שיהיה לו לנושא תמיד, כי אף אם ראוי הוא להתקיים בזכרון המין האנושי, אפשר לו להתקיים בפני עצמו, בלי שמירת בעליו הראשונים, ובשביל גאווה אריסטוקרטית בלבד – לאמר לכל: "אבותי הצילו את רומא" – אין שוה לחיות ולסבול.

בעלי-העבר הללו, אף על פי שכונתם אינה רצויה, מעשיהם רצויים ומועילים גם לבעלי ה"אני" השלם:

ירחיבו ה"חכמים" את העבר על חשבון העתיד ויבואו אחריהם "הנביאים" ויחזקו את העתיד על יסוד העבר, ומשניהם יחד יתרחב ויתחזק "האני הלאומי".

גרועה הרבה מזו היא על כן כתה אחרת, האומרת להביא גאולה על ידי עתיד שאין עמו עבר; המאמינה, כי אחר היסטוריה של אלפי שנה, אפשר לעם להתחיל עוד הפעם הכל מחדש, כקטן שנולד: לעשות לו ארץ לאומית חדשה עם חיים וחפצים לאומיים חדשים. הכתה הזאת שוכחת, כי העם, כלומר, ה"אני" הלאומי בצורתו ההיסטורית, הוא זה הרוצה להתקיים, הוא ולא אחר, כולו כמו שהוא, עם זכרונותיו ותקוותיו, וכי אם היה הוא יכול להתהפך ללא-הוא, היה מוצא זה כבר הרבה דרכים לפניו. יש אמנם עוד גם "אני" אחר: ה"אני" הפרטי, הזמני, של כל איש ישראל בפני עצמו; וזה, כשקיומו בסכנה, יכול הוא בודאי

לבקש לו מפלט בכל אופן ולמצוא מנוח בכל מקום, וכל המקומות רבבות "אני" כאלה, באיזה אופן ובאיזה מקום שיהיה, הרי הוא מביא תועלת זמנית גם לכלל העם, שהנפשות האלה הן חלקים ממנו. אבל ענין אחר הוא ה"אני" הלאומי, הנצחי של עם ישראל, והמאמינים שאפשר להוליך גם את זה בדרך שהם רוצים לילך אינם אלא טועים: דרכו כבר כבושה ומוגבלת לפניו על ידי עצמותו, ועצמותו – יסודה מעבר וסופה לעתיד.

מה משמעות פעולתם של "הנביאים"?
במה הם מסייעים לחיזוק טענותיו של אחד העם?

מה תפקידם של המקורות היהודיים בביסוס טענתו המרכזית של אחד העם?

מה תפקידו של העבר בזהות הלאומית? מה תפקידו של העתיד?

קישור למאמר המלא

חיים נחמן ביאליק, נאום לפתיחת האוניברסיטה העברית, 1925

על המחבר: ביאליק (1873–1934) היה "המשורר הלאומי", הוגה דעות ומגדולי משוררי דור התחייה. נולד בתחום המושב והחל לכתוב שירה בגיל צעיר, בעודו תלמיד ישיבת וולוז'ין. לאחר שעזב את הישיבה עבר לאודסה, שם הצטרף לחוג המשכילים העבריים והתחיל במפעלי תרבות וספרות רבים: הקמת הוצאה לאור, כתיבה, כינוס ספרות האגדה, ועוד. בשנות העשרים עלה לארץ ופיתח בתל אביב מפעלי תרבות רבים, בהם אהל שם, עונג שבת, ועוד. ביאליק ראה בבניית תרבות עברית חדשה המושתתת על אדני המסורת העברית הישנה משימת חייו.

על המקור: נאומו של ביאליק נישא בטקס פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים, שהתקיים באפריל 1925 והיה אחד האירועים המכוננים בתולדות היישוב היהודי בארץ ישראל. הטקס המרשים סימל את התחדשות החיים התרבותיים והמדעיים של העם היהודי בארצו. על הבמה עמדו לורד ארתור בלפור, חיים וייצמן, הרב אברהם יצחק הכהן קוק, הרברט סמואל ורבים נוספים. הנאומים בטקס שיקפו את המתח בין מסורת למודרנה ובין שאיפות לאומיות לחתירה למצוינות אקדמית.

[...] בטוח אני, כי עיני רבבות אלפי ישראל, הנשואות עתה מכל תפוצות הגולה אל ההר הזה, מאירות עתה בזהרי תקוה ונחמה ולבם ובשרם ירננו ברכת תודה לאל חי, ברכת שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה. כולם יודעים מרגישים, כי ברגע הזה הדליק ישראל על

הר הצופים את הנר הראשון לחנוכת חיי רוחו. היום תבוא הבשורה אל כל תפוצות ישראל באשר הם, כי היתד הראשונה לבנין ירושלים של מעלה נתקעה ולא תמוש עוד. כי יאמרו מה שיאמרו: אומה משונה זו, ששמה ישראל, על אפם ועל חמתם של כל גלגולי המאורעות המתרגשים ובאים אליה יום-יום ושעה-שעה זה אלפים שנה לטורדה מעולמה ולעקור אותה מאוירה ומשרשי חייה – אומה זו, אומר אני, שיעבדה את גופה ואת נפשה למלכות-הרוח שעבוד עולם. כאן, במלכות-הרוח, היא מכירה את עצמה אזרח רענן ומתערה, ובקרקע-עולם זה נעצה את כפות רגליה בכל כחה ולא תזוז משם. כל מ"ט שערי טומאה של הגלות הארורה לא העבירה על דעתה, וכל מ"ט שערי יסורים של העניות המנוולת לא שינוה מתכונתה היסודית. בוותרת מתוך אונס על חיי שעה לשם חיי עולם, למדה בימי עניה ומרודיה לשעבד את צרכי גופה לצרכי נפשה ולהכניע את דרישות החומר לתביעות הרוח. בגבולותיה של מלכות זו יצרה האומה הישראלית את ראשי קניניה ומוסדותיה הלאומיים, שקיימם בעוני במשך אלפים שנות נדודים ושמרו על חרותה הפנימית בעבודתה החיצונית, והם הם שהחיה והגיעה עד החג הזה, חג פתיחת האוניברסיטה על הר הצופים.

ביה"ס הלאומי בכל יצירותיו: החדר, הישיבה, בית-המדרש – אלה היו מבצרנו האיתנים ביותר בימי מלחמתנו הארוכה והקשה על קיומנו ועל זכות קיומנו בעולם בתור עם נבדל ומיוחד בין העמים. בימי סער וזעם נמלטנו אל בין כתלי המבצרים האלה ושם ישבנו גם לטשנו את כלי-הזין היחידי שנשאר עוד בידנו, את המוח היהודי, שלא יעלה חלודה. אי-אפשר להמנע מלהזכיר ברגע זה מאמר אחד מחכמינו, שאיני יודע כמותו למרירות וליגון: אותו החכם התלמודי כשהגיע למקרא שכתוב "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים" וכו' – אמר במרירות: "לא מאסתים ולא געלתים – וכי מה נשתייר להם לישראל בגלות שלא נמאס ולא נגעל? והלא כל מתנות טובות שניתנו להם ניטלו מהם – מה נשתייר להם? זה ספר תורה, שאלמלא היה קיים לישראל לא היו משונים מאומות-העולם כלום."

המושג "תורה" התרומם בעיני העם אל גובה אין חקר לו. בדמיון העם היתה התורה כמעט למציאות שניה, מציאות מפשטת ויותר נעלה, העומדת בצדה או גם במקומה של המציאות הממשית. התורה נקבעה במרכז שאיפותיה ומאוייה הכמוסים והגלויים של האומה בגלותה. המימרא "ישראל ואוריתא חד" לא היתה מימרא בלבד. בן עם כמעט לא יבין ולא ישיג את זאת, לפי שגם המושג "תורה" במלוא תכנו ומשמעו הלאומי לא ניתן להתרגם כל צרכו.

התורה במשמעה זה, אינה לא דת ולא אמונה בלבד, לא מוסר ולא מצוות ולא חכמה בלבד, ואפילו לא צרוף כלם יחד בלבד, אלא מושג נעלה ומרומם עד אין שעור על כל אלה; מושג מסתורי, ששואב את כחו כמעט מתהומה וממרומיה של ההשגה הקוסמית. התורה היא כלי אומנותו של יוצר העולם, בה ברא את העולם ובשבילה העולם נברא.

התורה קדמה לעולם, היא האידיאה העליונה ונפשה החיה של העולם. בלעדיה אין קיום ולא זכות-הקיום. "גדול תלמוד-תורה יותר מבנין בית-המקדש", "גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות", "אין בן-חורין אלא מי שעוסק בתורה", "התורה מגדלת ומרוממת את האדם על כל המעשים", "אפילו עובד אלילים ועוסק בתורה הוא ככהן גדול", ו"ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם-הארץ".

[...] לא באנו לבקש פה לא עושר ולא שלטון ולא גדולה. הארץ הקטנה והדלה הזאת – מה כחה לתת לנו מכל אלה? אין אנו רוצים אלא למצוא בה רשות-היחיד כל שהיא ליגיע כפינו ולעמל רוחנו. גדולות עוד לא עשינו פה, עוד לא הספקנו לרחוץ את רגלינו מאבק הדרכים הרבים בימי הנדודים, ועוד לא החלפנו את שמלותינו המטולאות. בלי ספק עוד תעבורנה שנים רבות, שנות עמל ויסורין, עד אשר נרפא את הארץ השוממה הזאת מצרעת סלעיה ומרקבון בצותיה. לפי שעה יש רק התחלה של בנין, אבל גם בשעה ראשונה זו כבר הורגש הצורך להקים בית וצל קורה לעבודת הרוח של האומה. כך טבעה הקדמוני של זו: היא איננה יכולה להתקיים שלשה ימים רצופים בלי תורה. גם בשעה ראשונה זו יש לנו צרכים תרבותיים, שאין לדחותם ואי אפשר לנו להתקיים בלעדיהם. יש לנו מלבד זה גם דאגות קשות וכבדות, שמטרידות אותנו בנוגע לגורלו התרבותי של עמנו בארצות פזוריו. עממים בני תמול שלשום חושבים באולתם להמית בצמא רוחני, על-יד נומירוס קלאוזוס, אומה זקנה שארבעת אלפים שנות תורה עומדים מאחוריה.

עלינו איפוא למהר ולהדליק פה בארץ אבותינו ומולדת רוחנו את הנר הראשון לתורה ולמדע ולכל עבודת הרוח בישראל,

בטרם יכבה עלינו בארצות נכריות הנר האחרון, ואת הדבר הזה אנו אומרים לעשות בבית אשר נפתחו דלתותיו היום על הר הצופים.

רבותי, יש אגדה עתיקה בישראל, כי בימות הגאולה עתידיים בתי-כנסיות ובתי-מדרשות שבגולה להעקר, הם וחוליות אדמתם עמם, ולבא לא"י. דברי אגדה אלה, אי אפשר להם, כמובן, שיתקיימו במלואם. בית-המדרש לתורה ולחכמה, שהוקם על הר הצופים, יהיה משונה הרבה גם בחומר הבנין וגם בתוכנו ובצורתו מבתי-המדרש הישנים. אבל, רבותי, בתוך תלי החרבות של הבתים הקדושים ההם עוד יש הרבה אבנים שלמות, אבני גזית, שיכולות לשמש אבני שתיה ואבני יסוד לבנינו החדש. אל נא ימאסו הבונים באבנים האלה. בשעה קדושה זו הייתי מתפלל תפלה קצרה: מי יתן ולא תשכחנה האבנים האלה! מי יתן וידענו להרים את החכמה ואת המדע, אשר יצאו מן הבית הזה, אל אותו הגובה המוסרי, שהרים אליו עמנו את תורתו. לא היינו כדאים לחג הזה, אילו אמרנו להסתפק בחקיו רע וגרוע למעשי ידיהם של עמים אחרים. יודעים אנו, כי החכמה האמיתית היא זו הלומדת מכל אדם. חלונות הבית הזה ושעריו יהיו איפוא פתוחים לארבע רוחות השמים, להביא אליו את כל הטוב והנעלה מכל תנובות רוחו היוצר של האדם בכל הזמנים ובכל הארצות. ואולם גם אנחנו לא טירונים אנו במלכות הרוח, ובלמדנו מכל, יש לנו גם מה-

שהוא ללמד. ובטוח אני כי יבוא היום ואותם העיקרים המוסריים שהונחו ביסודם של בתי תורתנו, כגון אלה המנויים בברייתא הקצרה והמופלאה, שנקראת פרק "קנין התורה", יעשו לנחלת האנושיות כולה.

רבתי, אלפי בנינו הצעירים, בהשמעם לקול לבבם, נוהרים מכל כנפות הארץ אל הארץ הזאת לגאול אותה משוממותה ומחורבנה; מוכנים הם להערו את כל משא נפשם ולבבם ולהריק את כל כח עלומיהם אל חיק האדמה החרבה הזאת למען החיותה. הם חורשים סלעים ומיבשים בצות וסוללים דרכים ברנה ובצהלה. הצעירים הללו ידעו להרים את העבודה הפשוטה והגסה, את עבודת הגוף למדרגה של קדושה עליונה, למדרגה של דת. את האש הקדושה הזאת עלינו להדליק גם בין כתלי הבית אשר נפתח זה עתה על הר הצופים. יבנו באש קדש אלה את ירושלים של מטה ואלה את ירושלים של מעלה ומאלה ואלה יבנה ויכונן בית חיינו – "כי אתה ה' באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה" [...]

ספר דברי הימים, האחרון בכתבי הקדש, איננו האחרון לדברי ימי ישראל: אל שני חלקיו הקטנים – עוד עתיד להצטרף חלק שלישי, אולי רב וגדול בערכו מן הקודמים. ואם ראשיתו של אותו הספר הוא "אדם שת נח" וסופו הכרזת כורש, שגרמה להביא אחרי שלש מאות שנה את בשורת הגאולה לעובדי האלילים העתיקים – בלי ספק תהי ראשיתו של החלק השלישי – ההכרזה של בלפור, וסופה בשורה חדשה, בשורת הגאולה לכל המין האנושי.

ביאליק מגדיר מחדש את המושג "תורה". עד כמה קרובה הגדרתו להבנתכם מהי תורה?

האם אתם מסכימים לאמירה שתולדות עם ישראל בדורות האחרונים הן ספר "דברי הימים ג"?

קישור לנאום המלא

דוד בן-גוריון, "נצח ישראל", 1954

על המחבר: בן-גוריון (1886–1973) היה מדינאי, ראש ממשלתה הראשון של מדינת ישראל. הוא עלה לארץ ב-1906, היה ממנהיגי תנועת העבודה, המזכ"ל הראשון של ההסתדרות הכללית וממנהיגי הציבור המרכזיים בתקופת "המדינה שבדרך" ולאחר קום המדינה. לאורך השנים הוא פעל תוך הדגשת הממלכתיות ומתוך שאיפה לקיבוץ גלויות. בן-גוריון היה ממנסחי תפיסת הביטחון של מדינת ישראל. דרכו הייחודית כללה חיבור בין עיסוק בחזון לבין הפעולות הממשיות שיש לנקוט כדי להגשימו. הוא שימש דוגמה אישית יוצאת דופן בבחירתו לעבור לחיות בקיבוץ הצעיר שדה בוקר שבנגב.

על המקור: את המאמר כתב דוד בן-גוריון ב-1954, בתקופה מורכבת בתולדות מדינת ישראל הצעירה. הרקע לכתיבת המאמר היה משבר פנימי עמוק בחברה הישראלית סביב שאלות של זהות יהודית וישראלית, ובמיוחד המתח בין דתיים לחילונים והוויכוח על דמותה של המדינה. בן-גוריון כתב את המאמר כניסיון ליצור סינתזה בין המורשת היהודית המסורתית לבין הציונות המודרנית. מטרתו הייתה להראות שאין סתירה בין העובדה שהמדינה מודרנית וחילונית לבין שימור הזיקה למורשת היהודית ולתנ"ך. הוא ביקש להציע דרך ביניים שתאפשר לגשר על הפערים בחברה הישראלית.

משני מקורות ינקה הציונות. המקור הראשון הוא עמוק, אירציונלי, מתמיד, בלתי תלוי בזמן ובמקום, וימיו כימי העם היהודי והתקוה המשיחית. תחילתו קשורה עם דברי ימי העברי הראשון, אשר נאמר לו: – "וְנִתְּנִי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרַיִךְ [...] אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזָתָ עוֹלָם" בהבטחה זו לרשת את הארץ ראה העם היהודי ברית עולם בינו לבין אלוהיו. בארץ זו התהלכו אבות האומה; אליה שבו בניהם בצאתם ממצרים; כאן נתאחדו שבטי ישראל לעם אחד; וכאן עוצבה דמות העם ההיסטורית. בארץ זו יצר העם יצירות-עד, ונתגלתה בה אחת התופעות המופלאות והאדירות בהיסטוריה האנושית – הנבואה העברית, ובה נשמעה הבשורה על הגאולה שתבוא, גאולת עם ועולם. בשורה משיחית זו נעשתה למקור-חיים ועוז ונחמה לעם היהודי בכל תלאותיו הקשות והאכזריות ובכל נדודיו המרובים והממושכים. העם גלה מארצו – וחזר אליה וגלה שוב. וגם בהינתקו בפעם השניה מעל אדמת אבותיו היה מתפלל שלוש פעמים ביום: "תִּקַּע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחִירוֹתֵנוּ וְשֶׁאֵין נֶס לְקַבֵּץ גְּלוּתֵינוּ, וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאֲרָבַע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ. – הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרָשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבִתְחִלָּה, – וְלִירוּשָׁלַיִם עִירָךְ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב... וְבִנָּה אוֹתָהּ בְּקֶרֶב בְּיָמֵינוּ בְּיַן עוֹלָם, וְכֵסֵף דָּוִד עֲבָדְךָ מֵהֵרָה לְתוֹכָהּ תָּכִין, – וְתַחֲזִינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים". האמונה בביאת המשיח נעשתה לאחד מעיקרי היהדות, וכל יהודי היה חוזר בכל יום על "אֲנִי מֵאֲמִין בְּאַמוּנָה שְׁלֵמָה בְּבִיאַת הַמָּשִׁיחַ וְאֶף עַל פִּי שְׁמִיתֶהֶם – עִם כָּל זֶה אֶחָדָה לוֹ בְּכָל יוֹם שְׁבִיבָה". ארץ-האבות היתה שבויה ושוממה, כובשים זרים השתלטו עליה בזה אחר זה, והיהודים היו מאות שנים ואלפי מילין מרוחקים ומנותקים ממנה, אבל מדינת-ישראל היתה נטועה ומושרשת בנשמתם ובלבם, ובכל אשר הלכו נשאו אתם מדינה זו.

[חוג התנ"ך בבית ראש הממשלה
MR. DAVID BEN GURION
PARTICIPATING IN A FESTIVE
MEETING OF THE BIBLE STUDY
CIRCLE AT HIS HOME IN SDEH
BOKER ON OCCASION OF HIS
80TH BIRTHDAY CELEBRATION
צילום: פריץ כהן,
אוסף התצלומים הלאומי לע"ם]

המקור השני – המחדש והמפעיל, פרי מחשבה מדינית מציאותית, ילידת נסיבות הזמן והמקום, נבקע עם התמורות שחלו בחיי עמי אירופה במאה התשע־עשרה ועם השפעת התמורות האלה בחיי היהודים.

מגילת השחרור על זכויות אדם ולאום, שהורישה לאירופה המהפכה הצרפתית; תנועות התחיה הלאומיות שנתעוררו בקרב כמה מעמי אירופה במגמה לעצמאות ולהתאחדות (איטליה, גרמניה, פולין, הבלקנים ועוד); אמצעי התחבורה והקשר החדשים שקרבו רחוקים והכשירו קפיצת הדרך – אניות־קיטור, מסילת ברזל, טלגרף, טלפון ועתונות יומית; התעוררות המעמד העובד להילחם על משטר חברתי חדש; הנדידה ההמונית מאירופה לארצות מעבר לים, כל אלה נתנו כיוון חדש למחשבה היהודית, זקפו הקומה היהודית גם בארצות האפליה וההגבלות החוקיות והאנטישמיות, הגבירו הרצון לחירות לאומית ולשויון אנושי, וגילו האפשרויות הגואלות הגנוזות בנדידה היהודית.

התקווה המשיחית שהיתה לבושה עשרות דורות לבוש דתי והיתה מופנית לכוח שמעל הטבע, פשטה צורתה הדתית והפסיבית ולבשה צורה מדינית לאומית והופנתה כלפי פנים, לכוח המאורגן ולרצון המגשים של היהודים עצמם [...]

**חינוך עברי הוא לא רק תנאי מוקדם לקיום זיקת־גומלין
וקשר תרבותי בין הגולה ובין הארץ; החינוך העברי הוא
הכרחי למען קשר כל יהודי באשר הוא למקור היהדות,
ולהנחילו המורשה התרבותית הגדולה והעשירה ביותר
של העם העברי – ספר הספרים במקורו.**

חינוך עברי – אינו לימוד הלשון בלבד. גדולה ועצומה חשיבותה של הלשון, ובזכותה אומרים חכמינו הקדמונים, נגאלו בני־ישראל ממצרים, משום ש"לא שינו את לשונם והיו מדברים בלשון הקודש". אבל לשון אינה אלא מכשיר, מפתח לאוצרות התרבות היהודית. העיקר הוא – תוכן החינוך העברי, תוכן עברי שיקיים אחדות העם וישמור על זיקתו לעברה ולעתידה של האומה, ותוכן זה אצור בראש וראשונה בספר הספרים. בלי ידיעת התנ"ך אין חינוך עברי בישראל ובגולה. היהודי החרד ימצא בתנ"ך המקורות והמאורות של אמונתו. וגם יהודי שאינו

חרד יגלה בתנ"ך מקור התהוות אומתו, עלילות־מאבקה הרעיוני עם העולם האילי, פרקי־גבורה ותפארת, שגב הנבואה הישראלית, אוצרות יקרים של שירה וחכמה, חזון והגות, שאין כמוהם ללהט מוסרי, לטוהר הרגש, לעוז הביטוי. בספר זה יתלווה לאבות האומה שכאילו התהלכו בארץ כשיכים בדווים בימינו, אבל מהליכותיהם התמימות, וביחוד מהליכות אברהם העברי הראשון לדורותיו, בוקעת גדלות נפש וחכמה עליונה ותפארת אדם, השאובה מתוך מגע חי עם אלהי החסד והאמת, שחי בלבם והאיר דרכם בחיים.

הוא ימצא במשא נביאי ישראל, נביאי האמת הטהורה והצדק המוחלט, סוד הגבורה הנפשית שעמדה לישראל בכל הדורות.

הוא ירגיש בכל דף של ספרי־נצח אלה החתירה המוסרית והרעיונית לאחדות: אחדות האדם, אחדות המין האנושי, אחדות ההווה הקוסמית, אחדות החומר והרוח, אחדות הבורא והבריאה. החתירה, שלא פסקה מימי אברהם אבינו, משה רבינו, נביאי ישראל, חכמי ימי הבינים ועד ההוגים הגדולים בדורות האחרונים, כשפינוזה ואיינשטיין.

בספר זה יכיר יחודו ההיסטורי של עמו – ויעודו האוניוורסלי, כלל־האנושי, כשהם שלובים וכרוכים זה בזה. והוא ימצא בתוך התנ"ך משהו יותר מהיסטוריה, משירה, מחכמה, מהגות, מגילוי שכינה. בספר־הספרים יתגלה לו משא העתיד, עתיד עמו ועתיד המין האנושי, חזון אחרית הימים. חזון גאולה, שלום וצדק, שנישא בימי קדם בהרי ירושלים ועדיין הוא מבהיק ורענן ומרעיד־לבבות כביום נתינתו, והוא נושא בשורת־האמת גם לגאולת ישראל וגם לפתרון שתי הבעיות הגורליות של המין האנושי בימינו: בעית הון ועבודה בחברה, ובעית מלחמה ושלום בקרב עמים. ספר זה האיר באור עליון מאבקו הטרגי והממושך של עמו ופיזר המחשכים של תועי־עמים ומשום כך היה לספר־הספרים של אומות העולם, ונפוץ בקצוי־תבל, כאשר לא נפוץ בעולם שום ספר אחר, ותורגם לכל הלשונות והניבים של עמי תרבות ועמים פראיים, והוא משמש עד היום מקור השראה דתית ומוסרית לאישי רוח דגולים ולהמוני־עם פשוטים; אבל אין איש יכול להגיע לחקרו הנאמן ולהתייחד עם טוהר־אמתו ויקרת־אורו וזיוו אלא במקורו, בלשון העברית.

**חינוך עברי מושתת על התנ"ך יתן בלב כל יהודי הכרת
תוכן יהדותו, בין שהוא דתי ובין שאינו דתי; הוא ירים
כבודו וערכו בעיני שכניו; – רוב העם היהודי חי בקרב
עמים המעריצים את התנ"ך. הוא יעלה כבוד־עצמו
כאדם וכיהודי. ויעמיק זיקתו הנפשית לישראל – מולדת
התנ"ך בעבר ומולדת עצמאות עמו בהווה והעתיד.**

אין בחינוך עברי כל התורה הציונית, אבל בלי חינוך עברי, כחובה אישית וכחובה ציבורית, התורה הציונית נעשית פלסטר. בלי השלטת חינוך עברי בתפוצה – אין כל ערובה לקיום העם היהודי בגולה, ואין כל אמצעי לשמירת אחדותו וזיקתו לישראל.

הציונות היא חתירה נאמנה לקראת נצח־ישראל, ונצח ישראל טבוע בשנים אלה: במדינת־ישראל ובספר הספרים.

האם אתם מסכימים עם עמדתו של בן-גוריון?

מה בן-גוריון מחפש ומוצא בתנ"ך?

האם החינוך העברי כפי שאתם חונכתם עליו הולך בעקבות רעיונותיו של בן-גוריון?

כיצד אפשר להבין את הפער בין גישתו החילונית של בן גוריון לתנ"ך לבין התפיסה הרווחת היום בציבור בישראל?

קישור למאמר המלא

דבורה דיין, "באושר וביגון", 1936

על המחברת: דבורה דיין (1890–1956) הייתה חלוצה ופעילה חברתית. היא עלתה לארץ ב-1908 עם חלוצי העלייה השנייה, הייתה מחלוצות ההתיישבות העובדת וממייסדות תנועת הפועלות העבריות בארץ ישראל. כתביה משקפים את החיים החלוציים בארץ ואת מאבקן של הנשים למקומן בחברה המתהווה. היא נמנתה עם הגרעין המייסד של המושב נהלל והייתה אימו של משה דיין.

על המקור: מתוך זיכרונותיה של דבורה דיין, חלוצה ומחנכת בעמק הירדן ובעמק יזרעאל.

החלטנו להתחיל מ"יהושע". וכך, בערב קריר ומעונן, כשהכרמל רמז כבר על הגשמים הקרובים, התחילה קבוצה גדולה של אמהות לבנים גדולים – מהן רבות בפעם הראשונה בחייהן – לקרוא: "ויהי אחרי מות משה" [...] כל החורף, ערב אחד בשבוע, הקשבנו לקריאה השקטה של החבר נח. לפעמים מפסיקה מישהי את הקריאה בשאלה, מבקשת להסביר מלה או מושג בלתי מובן, לפעמים מתלקח גם ויכוח – מה היה אז, איך חשבו והרגישו אז? וכך קראנו פרק אחרי פרק. הגשם דפק בגג, האש במנורה מהבהבת ברוח החודרת מבעד לקירות הדלים של צריף בית הספר, מסביב שקט – נהלל ישנה; ואנחנו, לעת זקנה – "יורד שמשון תמנתה וירא אשה".

היו פרקים מרוממי נפש והיו פרקים מדכאים, אבל תמיד היתה הרגשה שהערב לא עבר לריק – רכשנו לנו פרק בתנ"ך.

החוג לספרות המקורית לא היתה לו תכנית מסוימת. אבל השבת הראשונה אחרי אותו היום החמישי הנורא, כששתי המלים "ביאליק איננו" לחצו כמו בצבת את הלב, התאספנו וקראנו את ביאליק. ומאז אנחנו באות בכל שבת ל"חוג ביאליק". לא תמיד קוראים את ביאליק. פעם מתחילים ב"נטף נטפה הדמעה" וגומרים את השיעור ב"וען איוב ויאמר". ופעם קוראים מפיוטי התפילה של ימי הבינים וגומרים ב"הם מתנערים מעפרם".

החוג הזה ימשיך בודאי קיומו גם בחדשי הקיץ. הוא מושך את הלב, הוא מרפא את פצעי ימינו הקשים.

מתוך: דבורה דיין, באושר וביגון: זכרונות מעזבונה, ממכתביה, 1957.

כמה מקורות יהודיים מוזכרים בקטע שכתבה דבורה דיין?
כיצד אתם מבינים את החיבור בין מותו של ביאליק לבין לימוד התנ"ך של חבורת החלוצות?

["הזורעים בדמעה ברנה יקצורו" כרטיס ציר של מכס בודנהיימר לקונגרס השישי, 3091. אוסף ארכיון המדינה 51A/4/1]

עליזה דינובסקי, ענתות, 1939

על המחברת: נערה יהודייה שהתגוררה בתל אביב בשנות הארבעים של המאה העשרים, נפטרה בגיל צעיר והשאירה אחריה קטעי זיכרונות ומחשבות.

על המקור: תיאור מחשבות ודמיונות תוך כדי טיול בארץ מפיה של נערה צעירה בת ארבע עשרה בשנים שקודם להקמת המדינה.

העולה כיום אל ענתות רואה רק חורבות. עולים במדרגות, שכנראה היו לפני מדרגות של בית. ישנה גם חורבה של חומה. כיום יש שם ישוב ערבי דל ועלוב מפני שבעל האחוזה שהם עובדים אצלו ניצלם באופן איום. נכנסים ויורדים למערה אשר לפי האגדה המתהלכת בין תושבי הכפר ישב בה ירמיהו אחרי שובו ממצרים ושם מת. כאשר נכנסתי למערה דרשו ממני לרשום את שמי על האבן. אני ישבתי לנוח על זיז בולט מן הקיר. והנה כל בני החבורה הלכה הלאה ואני נשארת לבדי.

היתה דממה, ומתוך הדממה נדמה כאילו מישוה בוכה, אולי היה זה קול רחל המבכה על הנביא הטוב אשר הזהיר פעמים רבות את עמו וגם נהלם בעצותיו הטובות. אני יושבת ומתחילה להזכר במה שלמדתי בבית הספר. אני נזכרת בכל מיני פסוקים, ואני שואלת את עצמי בבהלה: אולי באמת במקום הזה ישב הנביא לפני מותו? אני מנתרת ממקומי וחוזרת ויוצאת החוצה. בצאתי ראיתי מרחוק את קבר רחל. השגתי את החבורה. עלינו על עץ אחד. ישבנו ואכלנו. והנה השמש שוקעת ולאורה האדמדם נראה כאלו אדם לבוש חלוק לבן יוצא מפתח המערה, ומעבר השני, מקבר רחל יוצאת רחל ובנהימה חרישית היא משמיעה קולה: "ירמיהו, אל תעזוב את ענתות, מקום הולדתך".

מתוך ספר הזכרון לעליזה דינובסקי, 1940.

הטקסט מתאר את החיבור המיידי של הכותבת בין טיול בארץ לבין דמויות ואירועים תנ"כיים. האם גם לכם יש חיבור כזה בין מקומות בארץ לסיפורים מהתנ"ך?

כיצד אתם מבינים את החיבור של הכותבת עם ירמיהו? מה הוא מסמל בעבורה?

קישור לספר באתר הספרייה הלאומית

מרטין בובר, מתוך מכתב למהאטמה גאנדי, 1938

על המחבר: מרטין בובר (1878–1965) היה פילוסוף והוגה דעות יהודי וציוני. פיתח את פילוסופיית הדיאלוג המנוסחת בספרו "אני-אתה". כתב רבות על נושאים יהודיים מגוונים והצליח לקרב באמצעות הרצאותיו צעירים רבים בגרמניה ובאוסטריה ליהדות ולציונות. היה פילוסוף חשוב ופעיל בקהילה היהודית גם לאחר עליית הנאצים לשלטון. עלה לארץ ב-1938 והשתלב באוניברסיטה העברית. בובר תמך בדו-קיום יהודי-ערבי והיה ממייסדי "ברית שלום". בובר השפיע ומשפיע רבות על ההגות היהודית בת זמננו.

על המקור: מהאטמה גאנדי, שהיה המנהיג הבלתי-מעורער של תנועת העצמאות ההודית ודמות מוסרית נערצת בעולם, כתב מכתב בתגובה לליל הבדולח, שהתרחש ב-9-10 בנובמבר 1938. במכתב זה, שפורסם בעיתון "הארינג'אן", הביע גאנדי את תגובתו לרדיפות היהודים בגרמניה. המכתב עורר תגובות חריפות בעולם היהודי בשל הדרך שבה התייחס למצב היהודים. מצד אחד הוא גינה בחריפות את האלימות הנאצית נגד היהודים, אולם מצד שני הוא הציע שהיהודים ישתמשו בשיטת ההתנגדות הלא-אלימה כתגובה לרדיפות, וטען שהקרבה עצמית לא אלימה תהיה התגובה הנכונה. מרטין בובר חש צורך עז לכתוב מכתב תגובה לגאנדי, אשר בו ניסה להעמידו על טעותו, הכרוכה באי-הבנת האופי המיוחד של מצב היהודים בעת הזאת.

[...] אומר אתה, מאהטמה גאנדי, שאת האישור לקריאה לבית לאומי, ש"איננה מדברת אליך במיוחד, מבקשים בתנ"ך". לא, אין זה כך. איננו פותחים את התנ"ך ומבקשים שם תוקף. ההיפך הוא הנכון. הבטחות השיבה, ההבטחות ליישוב מחדש, שהזינו את תקוות הכיסופים של מאות דורות, מעניקות לדור הנוכחי דחף יסודי, שרק מעטים מכירים במלוא משמעותו. דחף בעל השפעה גם בחיי רבים שאינם מאמינים במסר של התנ"ך. ועדיין זה הגורם המכריע בשבילנו, אנחנו שאיננו רואים התגלות קדושה בכל פסוק מן הפסוקים בכתבי הקודש ואף-על-פי-כן שמם מבטחנו ברוח שפיעמה בדובריהם. מה שמכריע לגבי דיננו איננה הבטחת הארץ – מה שמכריע היא המצווה שהגשמתה קשורה בארץ, בקיומה של קהילה יהודית חופשית בארץ זו.

שכן התנ"ך מספר לנו, והידיעה הפנימית ביותר שלנו מעידה על כך, שפעם אחת, לפני יותר משלושת אלפי שנה, היה בואנו אל הארץ מלווה בתודעת שליחות ממרום לכונן כאן באמצעות דורות של בני עמנו אורח חיים צודק, אורח חיים כזה שלא ניתן להגשימו על-ידי יחידים בחוג קיומם הפרטי אלא רק על-ידי אומה המייסדת את חברתה;

(א) בעלות משותפת על הקרקע (ויקרא כה, כג) (ב) צמצום תקופתי של סדור ההבדלים החברתיים (שם, יג) (ג) ערבות לעצמאותו של כל יחיד (שמות כא, ב) (ד) עזרה הדדית (שם, כג, ד ואילך) (ה) שבת שניתנה לכל והיא מקיפה עבדים ובהמות כיצורים בעלי זכות

שווה למנוחה (שם, יב) (ו) מתן מנוחה לקרקע כשכל אדם רשאי להנות באופן חופשי מפירותיה (ויקרא כה, ה-ז). אלה אינם חוקים מעשיים שהגו אותם אנשים חכמים; אלה הן אמות המידה, שמנהיגי האומה, גם הם, כנראה, מתוך הפתעה וכניעה, מצאו בפניהם בתוך מסגרת התפקיד והתנאים שיש למלאם כדי לרשת את הארץ. שום אומה אחרת בראשית דרכה לא ניצבה מעולם מול שליחות כזאת. הנה כאן דבר-מה שאינו מתיר שום שכחה, ואשר אי אפשר להיפטר ממנו.

באותו הזמן לא ביצענו את המוטל עלינו. גלינו מארצנו בטרם בוצע ייעודנו; אבל המצווה נותרה בידנו והיא נעשתה דחופה יותר מאי פעם. אנו זקוקים לקרקע שלנו כדי למלא את המצווה. אנו זקוקים לחירות כדי להסדיר את חיינו אנו. לא ניתן לנסות שום נסיון על אדמה זרה ותחת חוקה זרה. לא ייתכן שימנעו מאיתנו את הקרקע ואת החירות למילוי המצווה.

איננו חמדנים, מאהטמה, כל תשוקתנו היא שסוף סוף ינתן לנו לציית.

מרטין בובר, ארץ לשני עמים, שוקן, תשמ"ח, עמ' 107

מהו הדבר שבובר מחפש בתנ"ך?

מה משמעותה של תודעת החובה בקשר שבין התורה, ארץ ישראל ועם ישראל על פי דברי בובר?

קראו את הפסוקים שבובר מפנה אליהם. מדוע בחר דווקא בציוויים הללו?

יגאל אלון, "בית אבי", 1974

על המחבר: אלון (1918–1980) נולד בכפר תבור והיה ממפקדי הפלמ"ח ומסמלי הניצחון במלחמת העצמאות. לאחר הקמת המדינה הצטרף לעשייה הציבורית וכיהן כשר החינוך וכסגן ראש הממשלה. אלון גילם את השילוב הנדיר של הוגה צבאי, איש שטח ואינטלקטואל ערכי שחיבר בין ביטחון לשלום, בין אהבת הארץ לחתירה לפשרה. יגאל אלון פיתח את "תוכנית אלון" להסדר טריטוריאלי עם הפלסטינים.

על המקור: ספר זיכרונותיו של יגאל אלון, אשר בו הוא מספר על חייו מילדות עד בגרות. הפסקה הנבחרת עוסקת בחוויות הילדות המחברות בין האישי ללאומי, בין המקור למקום.

בהשפעת סיפורי התנ"ך נתווסף ממד חדש לטיולי בהר תבור, המוכר לי למן היום שבו פקחתי בראשונה את עיני. אמנם דבר לא ניטל מממשותו. המבנים הכנסייתיים הוסיפו להתנוסס על פסגתו זרים, לא שלי. אולם עתה, בטפסי על גבו או בגלשי מעליו, היו קמות לעיני עלילות דבורה וברק בן-אבינועם: כאן, הייתי אומר לעצמי, ניצבו בשעתו

עשרת אלפים איש, בני נפתלי ובני זבולון. בטיילי לארכו של הקישון עלה על הלב סיפור סיסרא ויעל אשת חבר הקיני, מחד, וסיפורה של חצור שבגליל מאידך. מבלי להיות חכם באסטרטגיה אי אפשר שלא להתרשם, כבר אז, מחכמתו של ברק אשר השכיל להדוף את צבא סיסרא על רכבו הכבד לעבר הביצות הטובעניות שבגדות הקישון. התפעלתי מברק, ופעם, בהצגה של בית ספרנו נפל בחלקי לשחק את תפקידו של סיסרא דווקא, ולא בנקל השלמתי עם התפקיד.

השיטוט על הגלבע או בקרבתו העלה לעיני את חייהם, הוד גבורתם ומותם של שאול ויהונתן. וכמו להשלמת התמונה הטראגית, הרי מחלון ביתי ממש יכלתי לראות את הכפר הערבי עין-דור, ולפני: שאול המלך, העצוב והאהוב עלי מכל מלכי ישראל. לא אחת כשהיינו מזדמנים לעין-דור, תרנו בלא אומר אחר בקתתה של בעלת-האוב. רוחו של מלכי, שאול, ריחפה על המקום...

מתוך: יגאל אלון, בית אבי, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1974. עמ' 30-31

האם אתם מזדהים את ההרגשה של אלון כשאתם מטיילים בארץ?
האם אתם מכירים מקומות בארץ המחזירים אתכם לסיפור ולדמות תנ"כית?
האם יש סיפור תנ"כי שאתם אוהבים במיוחד ומכירים את המקום שבו הוא אירע?
האם יש לכם הצעה לצורת לימוד תנ"ך שתביא לאהבה כה רבה גם של הספר וגם של הארץ?

אברהם שלונסקי, "אהלנו"

על המחבר: שלונסקי (1900–1973) נולד באימפריה הרוסית למשפחה חסידית ועלה לארץ בגיל שלוש עשרה. הוא היה המשורר שהביא את המודרניזם לשירה העברית. בשיריו הצליח לשלב את המוזיקליות של השפה הרוסית עם העושר של העברית, ויצר שפה פיוטית חדשה ומפתיעה. כמתרגם מחונן פתח צוהר לספרות העולמית בעבור הקוראים העברים, והשפיע על דור שלם של משוררים צעירים.

על המקור: סדרת השירים "אהלנו" מזכירה את חזון הנביא הושע: "עַד אוֹשִׁיבְךָ בְּאֶהְלִים כִּימֵי מוֹעֵד" (הושע יב, י). לקישור למקור המקראי כיוון שלונסקי, שראה בציונות חזרה של עם ישראל לאוהלים כמו בימי לכתו של העם אחרי אלוהיו במדבר. השיר כולו מלא מובאות והשוואות בין פסוקים, מאורעות ומצבים מתוך המקרא, ששימשו את המשורר בביטוי המתרחש בהתיישבות בארץ ישראל. כמו משוררים וסופרים נוספים עשה שלונסקי – שבחר לחיות חיים יהודיים חופשיים (חילוניים) – שימוש בכתבי הקודש כדי להסביר את מצבו המיוחד של עם ישראל בתקופתו.

הו צק נא השמן וראה כמה מזמור
פה התז מגביע זהבך
על גגות על כבישים על חולות בארצי –
הן ידך רבוני זו שפכה.

התזכר עת שרנו בספינות הנכרים
אנחנו העולים בשמך:
”... עת יהודים יבואו לארץ ישראל
מה־תרב במעונם השמחה”.

האתה שכחת? וידך הן פרשה
מפרשים לספינה העולה.
אנחנו ראויים לשבת ראשונה
במשתה שבתך הגדולה.

עטף־נא רבוני גופנו בטלית
וזמר בקול: באי כלה!
נשינו היפות תדלקנה הנרות
ואנו נקדש על חלה.

עטף־נא אל־שדי את נפשי בטלית
וזמר בקול: באי כלה!
הו אשתי היפה הדליקי הנרות
ולקדוש הכיני החלה.

הלילה כבר ברך על נרות שבתו
ולבנה לקדוש מוטלת.
היום אני רוצה בשובי הביתה
לנשק המזוזה בדלת.

ארבות הספינה כבר חדלו עשן.
כבר חדלה את בכיה סירנה.
שמי־שבת ישחו על ארצי נופשת
כסבתא על צאינה־וראינה.

כי שבעה הם ימים ימות השבוע
ושבעה יש קנים למנוחה.
ומי אשר הדליק המנוחה בנפש
הוא יצק השמן לאורה.

אברהם שלונסקי, “אהלנו” (שיר ו), בתוך: ‘שישה סדרי שירה’, ספרית פועלים, 2002,
כרך ב, עמ’ 56-57.

קישור לשיר המלא

הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, "תורה ומדינה", 1958

על המחבר: הרב הרצוג (1889–1959) היה מנהיג רוחני, מגדולי הפוסקים במאה העשרים, בתקופת הקמת המדינה. שימש כרב הראשי האשכנזי משנת 1936 עד פטירתו. שילב בין למדנות תורנית עמוקה לתמיכה בציונות ובמדינה היהודית המודרנית. עיסוקו המרכזי היה ניסיון לחדש הלכות מדינה שהעם היהודי נמנע מלעסוק בהם במשך אלפי שנים.

על המקור: מאמר העוסק בשאלת יחסי הדת והמדינה מנקודת מבטו הציונית והממלכתית של הרב הראשי. התפרסם בכתב העת "סיני", היוצא לאור מאז 1937 ועוסק בנושאי דת, משפט, מדע ומדינה.

עת לעשות לה' היא העת הזאת, עת למאמצים כבירים היא וגם עת תפילה היא. עלינו להתפלל מתוך עמקי הנפש שייערה מהרה רוח ממרום, רוח טהרה, רוח קדושה, רוח תשובה שלמה, מבחינת שני חלקי התורה, השנים שהם אחד, שבין אדם לחברו ובין אדם למקום, על כל בית ישראל, ובראש ובראשונה על העם היושב בציון, וכי חיש מהר יקויים דבר אלוקים ביד אחרון הנביאים (מלאכי ג, כג-כד) "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם". ולא זו בלבד, אלא ששומה על היהדות הנאמנה לא רק להתפלל כי אם גם לפעול ולעשות.

חושבני ששומה על חכמי התורה, בעלי ההלכה ובעלי האגדה גם יחד, ועל כל חכמי המדע והפילוסופיה הנאמנים לתורה, בארץ וגם בתפוצות, להתאחד ולעבוד בהתאמה, לשם יצירת ספרות לילד, לנוער ולמבוגרים, לקטנים ולגדולים, וגם לזקנים – ספרות במלוא המובן, "בת תקופתנו",

באותו הכיוון של הספרות, שהתחילה ברב סעדיה גאון ונמשכה ברבי יהודה הלוי, ועלתה למרום שיאה ברבינו משה בן מיימון ז"ל, בימי הביניים: ספרות שתגלה שוב לעיני הנבוכים את המאור שבתורה, ספרות שתגן בעוז והדר כאחד, בחכמה, בדעת ובתבונה, על אמונת ישראל ועל תורת ישראל, שבכתב ושבעל פה, כנגד ההתקפות מכל הצדדים וכנגד הספיקות והמבוכות המסתערים על בני הדור הזה, והרי זה צורך נשמתי חיוני!

אנו תפילה לצור ישראל מושיעו וגואלו: אלוקי ישראל, אלוקי כל בשר, שלח ישועתך למדינתנו בת העשר, הגן עליה באברת קדשך מפני אויביה מסביב, מפני מבקשי רעתה מקרוב ומרחוק [...]

לשנה הבאה בירושלים הבנויה. אמן ואמן!

הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, "תורה ומדינה", סיני מג (תשי"ח), עמ' יג' טז.

כיצד מחבר הרב הרצוג בין הציונות לבין המקורות היהודיים?
האם ובמה שונה עמדתו זו מעמדות ההוגים החילונים שקראתם?
מה תכלית הזיקה לספרות היהודית לפי הרב הרצוג?

זקלין כהנוב, הצעיף הכחול של הקידמה

על המחברת: כהנוב (1917–1979) הייתה סופרת, מסאית והוגה יהודייה-מצרייה שנולדה בקהיר למשפחה יהודית מבוססת, והתחנכה בצרפת ובארצות הברית. בשנות החמישים היא עלתה לישראל והחלה לפרסם מאמרים פורצי דרך על זהות יהודית-מזרחית תוך מתיחת ביקורת על ההגמוניה הציונית ועל המודרנה האירופית. כהנוב טבעה את המושג "תרבות לבנטינית" בהקשר הישראלי והציעה מודל של זהות ישראלית פתוחה, רב-שכבתית ומקשרת בין מזרח למערב, רעיונות שזכו להכרה רחבה רק עשורים לאחר מותה.

על המקור: מזיכרונותיה של כהנוב. זהו תיאור אישי המחבר בין עבר להווה, בין יהדות לאוניברסליות ובין מזרח למערב.

הדת שלנו היתה גם לשון מסתורית של תפילות, הקרויה "עברית", שרק גברים אומרים ומבינים אותן. אבל הדבר היהודי יותר מכול היה הביקור אצל הוריו של אבי, הרחק הרחק ברובע עבאסיה, מקום שגרו בו בבית קטן מוקף שיחים של יסמין ושל יונק דבש. סבי יעקב, שבא מבגדאד, ישב בשלמותיו הארוכות ותרבוש לראשו, והפיל עלי מורא בזקנו השב ובספרי התפילה שהייתי רואה על שולחן לצדו. אבא היה דחפני דחיפה קלה, ואז הייתי כורעת ברכך לפני סבי הזקן, שדמה לכהן, כדי לנשק את ידו כמו שנישק אותה אבי ולקבל את ברכתו. כאשר נחה ידו על ידי חשתי שברכתו היא דבר עתיק ויקר, האוצר שלנו שסבי-סבינו קיבלוהו מאלוהים. בזכות הברכה הזאת הייתי שמורה לבטח בידי אלוהים, ושייכת לעם שאגדותיו כתובות בספרי התפילה הישנים. תמונות של ממש לא היו בביתו של סבא. זה היה בחזקת איסור. אבל היו שני גווילים כתובים, נתונים במסגרות, על הקיר הפשוט והמסויד לבן, שראיתי תמיד בהרימי את ראשי לאחר שקיבלתי את ברכתו של סבא. אבא הסביר שהאחד הוא עשרת הדיברות בעברית, שאלוהים נתן למשה כאשר שהו בני ישראל במדבר לפני כניסתם לארץ המובטחת ובהם נאמר לבני אדם מה טוב ומה רע. הגוויל השני היה הצהרת בלפור באנגלית, ובה נאמר כי הולכת וקרבה עת שובנו לארץ המובטחת. אנחנו קוראים לה "ארץ-ישראל", אמר אבא, אבל עכשיו היא נקראת פלשתינה, מפני שאיבדנו את הארץ המובטחת שלנו, אבל אלוהי ישראל הבטיח אותה לבני יעקב. גם לבנות? שאלתי, והוא אמר בחיוך: כן, גם לבנות, כי ישראל מכבד את נשיו, בנות רחל ושרה. ואני חשבתי שאכן יפה הדבר שבני משפחתי נקראים בשמות המופיעים בסיפורים מימים ימימה.

מתוך: ז'קלין כהנוב, "בין שני עולמות"; מסות ופרקי התבוננות (בעריכת דוד אוחנה), ירושלים 2005, עמ' 51.

כיצד אתם מבינים את החיבור בין "שני הגווילים" שמתארת כהנוב? מה הקשר ביניהם בזיכרונותיה, וכיצד אתם רואים את החיבור הזה היום?

מרים פרץ, נאום לקבלת פרס ישראל למפעל חיים, 2018

על המחברת: נולדה ב-1954 במרוקו ועלתה לארץ בילדותה. מרים הפכה את כאבה האישי למקור השראה לאומית. אחרי ששכלה שני בנים בחרה להקדיש את חייה לחינוך ולגישור בין קבוצות בחברה הישראלית. סיפור חייה, מעלייתה ממרוקו עד קבלת פרס ישראל, מגלם את סיפורה של ישראל על כל מורכבותה.

בקהל היושב כאן היום חסרים אהובים ויקרים שלא זכו לראותנו במעמד זה. שניים מהם הם הורי, יעקב ואיטו אוחיון, שנולדו לרגלי הרי האטלס במרוקו. הם לא ידעו קרוא וכתוב ולא דיברו את השפה העברית.

אילו היו יושבים כאן היום היו מבינים רק כמה מילים מדברי, מילים שבִּעבורם היו קוד: ירושלים, שלום, תורה ותודה.

בכל לילה סיפר לי אבי על עיר שלא הכיר, שלא ראה בתמונות ושתאורה עבר מאב לבן – ירושלים, שיש בה עצים נוטפי דבש וחלב ולרגליהם רובצים אריות וכבשים. בכל פעם שהגה אבי את המילה ירושלים הצמיד את שתי אצבעותיו לשפתיו ומלמל בקדושה את שמה, תוך כדי נישוק כל אות מאותיותיה. ובאחד הלילות של קיץ 1963 הודיע אבי כי הלילה יבוא המשיח. לשאלתי כיצד אזכה אותו ענה, "הוא ילבש חולצה פתוחה, מכנסיים קצרים וינעל סנדלים". פגשתי את המשיח! את שליח הסוכנות היהודית שהוציא אותנו מהמלאח בקזבלנקה, שם גרתי עד היותי בת 10, והביא אותנו לירושלים – למעברת חצרים בבאר שבע, שבה חייתי עד שנת 1969. חיינו ללא גז, ללא מקרר, היו מיטות עשויות מברזל וקשיי קליטה וְשפה חדשה, אבל היתה גם שמחה גדולה על שזכינו להגיע לארץ ישראל [...]

כולנו מייחלים לחברת מופת ברוח חזון נביאי ישראל ומכוח זה, כולנו נושאים באחריות לאופיו, לערכיו ולעתידי של הבית הזה. לא נוכל להתעלם, לא נוכל לעמוד מנגד. בפאזל הזה שנוצר בְּמדינת ישראל, יש מקום לכולנו, לכל קשת הצבעים. ואם תחסר פיסה אחת מהפאזל – התמונה לא תהיה שלמה. על כן אינני מוכנה לוותר על שום חלק מהעם, וגם אם מלאכת ההרכבה תארך – אינני מתייאשת. וכדי להצליח ביצירת הפסיפס הזה עלינו לכבד את כולם בשיח שלנו.

עלינו ליצור שיח מאופק, סבלני שמאפשר הבעת דעה בלי פחדים ואיומים, שיש בו מקום לסליחה ולמחילה. שיח שמחזק את המחויבות שלנו לאהבת האדם "כי בצלם אלוקים ברא את האדם". שיח המכבד את מורשתנו, המרבה טוב, אור ותקווה ולא מתרכז רק בחושך.

כדברי נעים זמירות ישראל "מי האיש החפץ חיים נצור לשונך מרע ושפתך מדבר מרמה סור מרע ועשה טוב, בקש שלום ורודפהו".

זוהי תורת החיים!

קישור לנאום המלא

יחידה ב: הציונות, העבר היהודי והיהודי החדש

מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהאחז במולדתם העתיקה; ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים, וחלוצים, מעפילים ומגינים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים, והקימו ישוב גדל והולך השליט על משקו ותרבותו, שוחר שלום ומגן על עצמו, מביא ברכת הקידמה לכל תושבי הארץ ונושא נפשו לעצמאות ממלכתית.

בשנת תרנ"ז (1897) נתכנס הקונגרס הציוני לקול קריאתו של הוגה חזון המדינה היהודית תיאודור הרצל והכריז על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו.

השוואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על-ידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים.

מתוך מגילת העצמאות

פתיחה

הקשר בין הציונות להיסטוריה היהודית, עמוק ורב-ממדי, שכן הציונות נולדה מתוך ההיסטוריה היהודית אך ראתה עצמה גם כתגובת נגד למציאות של גלות, אנטישמיות וחוסר ריבונות, וגם כהגשמה של חלום עתיק וכממשיכה שלו. בציונות התנהל מאבק מתמיד בין ישן לחדש, בין מסורת להתחדשות ובין המשכיות למרד. מרכיב דומיננטי בציונות מרד בכל תפיסת העולם ואורח החיים היהודי המסורתי וביקש לעיין מחדש בעבר היהודי כדי לעצב עתיד טוב יותר לעם היהודי.

יחידה זו תציג את הקשר המיוחד בין הציונות לעבר היהודי דרך שתי נקודות המבט,

רציפות ומרד:

1. **רציפות** – היהודי החדש לא ויתר על העבר אלא תרגם אותו לתודעה לאומית מודרנית. ראה עצמו כממשיך ההיסטוריה היהודית, כהתגשמות הכמיהה רבת הדורות לציון וכאחראי על הזהות הלאומית של העם היהודי. יהודי זה שאב השראה מהעבר היהודי, מהתנ"ך, מהשפה העברית ומהזיכרון ההיסטורי, וביקש להחיותם באורח מודרני ובמסגרת מדינית עצמאית.

2. **מרד** – היהודי החדש הרדיקלי מבקש להשיל מעליו את העבר היהודי כפי שהשתקף במאות שנות גלות. הוא מבקר את היהדות הגלותית על היותה פסיבית, תלותית, בעלת רוחניות יתר ומנותקת מהכוח הפוליטי ומהחיים הארציים. בעיניו, דמות "היהודי הישן" – הלמדן הספון בבית המדרש – שהוצג כתלוש וכנתון לחסדי זרים, צריכה להתחלף בדמות "יהודי חדש" – חלוץ, עובד אדמה ולוחם המחובר לחיים עצמם ואדון לגורלו. זהו מרד בזהות הגלותית תוך חיבור לתקווה ההיסטורית לגאולה ולשיבה לציון.

ביחידה זו נכיר את שני הפנים הללו: את ההמשכיות מחד ואת המרד והמהפכה מאידך, במחשבה ובהווה החיים של היהודי החדש והמודרני. נערוך היכרות עם הוויכוח ההיסטורי בין הוגים כברדיצ'בסקי וברנר, שדרשו "שינוי ערכים" וקראו לבני דורם להיות "היהודים האחרונים והעבריים הראשונים". לעומת זאת נראה גם את הביקורת הפנימית בציונות, שביקשה למתן את המרד ולהדגיש את ההמשכיות ההיסטורית היהודית של הציונות, כפי שבאה שעולה מדברי אחד העם, א"ד גורדון וברל כצנלסון, שביקשו "דור צעיר חי את עצמו" המכיר את שורשיו, דור ה"מחדש ויוצר" אך "איננו זורק אל גל האשפה את ירושת הדורות".

הוויכוח על אותנטיות יהודית, על יצירת יהודי חדש הנאמן לשינויי הזמן, מלווה אותנו עד היום.

הציונות, העבר היהודי והיהודי החדש | מקורות

מקס נורדאו, יהדות השרירים, 1900

על המחבר: נורדאו (1849–1923) היה רופא, סופר, עיתונאי והוגה דעות יהודי יליד הונגריה, מדמויות המפתח בראשית הציונות. הוא היה שותפו של הרצל ודובר בולט בקונגרסים הציוניים הראשונים. נורדאו האמין בתחייה לאומית של העם היהודי, שתכלול גם חיזוק פיזי ונפשי, ולכן טבע את רעיון "יהדות השרירים". אף שלא עלה לארץ ישראל השפיע רבות על עיצוב הזהות הציונית והחזון של "היהודי החדש". נורדאו נחשב אביהם הרוחני של תנועת המכבי והספורט העברי החדש.

על המקור: "יהדות השרירים" הוא מושג שטבע מקס נורדאו בנאומו בקונגרס הציוני השני, שהתקיים בבאזל באוגוסט 1898. נורדאו קרא לעיצובו של יהודי חדש – חזק בגופו וברוחו – המסוגל להגשים את חזון התחייה הלאומית. היהודי החדש נועד להיות ההפך מהיהודי הגלותי החלש, ולגלם דמות גאה הן פיזית הן נפשית, שתשלב חינוך, משמעת ופעילות גופנית. בכך יצר את הקשר בין גוף לנפש וקבע את מרכזיותו של הספורט בחיזוק התודעה והעמידה באתגרים האישיים והלאומיים. הדברים הבאים הם פיתוח של אותו רעיון כפי שהתפרסם בעיתונות היהודית-גרמנית.

עלינו ליצור שוב יהדות שרירית חזקה! כן! ליצור שוב! דברי מינו מעידים כי לפנינו הייתה קיימת יהדות כזו.

ימים רבים, רבים מאוד, עסקנו רק בסיגוף גופנו והמתתו. אולם לא נכון; אחרים מותתו את גופנו, ובהצלחה רבה. הם הפכו את יהדות הגטו של ימי הביניים לעם דל ומסכן, כחוש וחסר אונים, ואנו עצמנו היינו ברצון מוותרים על "טובה" זו. היינו בוחרים בחוסן הגוף במקום המתתו.

יכולנו להשתמש בחיינו ברוב תבונה וברוב חפץ, ואולם הגוף הבריא, אשר שימש גם אצלנו מטרה חשובה, מעולם לא נתעלה אצלנו למדרגת האושר הכי נעלה. הרבה מאות שנים לא יכולנו לטפל בו. אור ואוויר, מים וארץ – אלה יסודות הפיזיקה חסרו לנו, ברחובות הצרים של הגטו שכחנו ליישר את האברים וזקיפת הגב. קרני השמש מעולם לא חדרו למעונותינו, בהם שררה קדרות נצחית והעיניים שדבקו בעלטה החלו קורצות וממצמצות בעצבנות. הרדיפות לא פסקו לעולם. חיינו היו תמיד תלויים לנגד עינינו.

עתה נפלה המועקה. עתה רצוננו הוא חופשי: איש לא ימנע מאתנו מעיסוק בהבראתנו הגופנית. נחדש נעורינו לעת זקנותנו, ובחזה הרחב, באיברים חזקים, במבט אמיץ – נהיה

לאנשי חיל. אצלנו היהודים יש לספורט חשיבות יתירה, חינוכית. הוא צריך להבריאו לא רק בגוף, אלא גם ברוח. הוא צריך לתת לנו את הביטחון בכוחותינו. לעינינו גדל נער עברי חדש, בריא בגופו. אמנם עודנו די רחוק מאותם היהודים שיצאו להילחם עם גיבורי יוון ורומא, אבל ברוחו עומד נער זה גבוה מהיהודי המתכחש ליהדותו. יחי הספורט העברי! יפרצו ויפרכו סניפי הספורט העברי!

מה ההבדל לדברי נורדאו בין היהודי "החדש" ליהודי "הישן"?

מה הקשר שיוצר נורדאו בין גוף לנפש?

האם וכיצד משתקף רעיון "יהדות השרירים" בישראל של ימינו?

[כרזה של הסתדרות
המכבי הצעיר לכבוד
חנוכה 1949.
נחלת הכלל]

מאיר יערי, "בראש ובראשונה ידיים!", 1918

על המחבר: יערי (1897–1987) היה פעיל ציוני-סוציאליסטי וממנהיגי תנועת העבודה בארץ ישראל. נולד בגליציה בשם מאיר ואלד, ועלה לארץ בעלייה השלישית. יערי היה ממייסדי תנועת השומר הצעיר ותנועת הקיבוצים "הקיבוץ הארצי". נוסף על כך כיהן במשך כמה קדנציות כחבר כנסת מטעם מפ"ם (מפלגת הפועלים המאוחדת). הוא נודע בדבריו ובכתביו העוסקים בחינוך, בציונות, בחברה ובשוויון, והיה דמות מרכזית בעיצוב תנועת העבודה בארץ ישראל.

על המקור: ביולי 1918 נערך בטרנבה-ויז'נה שבגליציה כינוס ראשון של תנועת השומר — צעירי ציון, שאימצה לאחר זמן מה את השם "השומר הצעיר". משה ואלד, ממייסדי התנועה בגלגולה הראשון, שנבצר ממנו להגיע לכינוס, שלח את דבריו בכתב. "עמדתו של האח ואלד" הוקראה בפני באי הכינוס, הודפסה בפולנית בביטאון "השומר" של תנועת השומר הצעיר והייתה למסמך מכונן בתולדות השומר הצעיר. כותרת החיבור התנוססה על קירות קני התנועה ופרסומיה: "בראש ובראשונה ידיים!". ההיסטוריונית אביבה חלמיש סיפרה שהתנהל ויכוח היסטורי בשאלה מי היה בעל החיבור, האם אכן מאיר יערי כתב אותו, או שמא אחיו משה, שהיה גם הוא חבר התנועה אז.

אנו רוצים לחנך דור נוקשה וחזק, ולא דור הנוטה להשתפכיות והזיות. הנוער שלנו חייב להתכונן לחיי עמל ולהגיע להכרת התפקיד הצפוי לו כאן ושם על אדמת האבות. [...] דרושה זרוע הרקולס לעשות את עבודת הפרך, ולא פייטנים הלומי-שירה ומאמינים כנועים של האוונגליון מיסודם של פרסטר ושל וינקן. אני מדגיש, שצריך לחשל מחשבה ולב, את כוח הרצון והאופי, לזרוע שמחה ואמון, אבל לא זה הוא יעדנו השומרי: זו היא הכנה לחיי השומר, זו צבירת אנרגיה פוטנציאלית שמן הראוי להמירה בחיי עמל.

אני מביט בחרדה איך הכוכבים המדריכים של הקנים השומריים הם לא בר-כוכבא ויהודה המכבי, כי אם מלאכי הטוב והאהבה, אפולו ופלוס אתנה.

בחורינו, במקום לראות את החיים נכונה, לאחוז באומץ בכלי-העשייה, מרחפים בספירות עליונות, ברקיעים של מיסטיקה ושל אשליות. אין זה יעדנו השומרי; לא כאלה הם מי שהפיחו בנו חיים, השומרים מארץ ישראל. לו היה על התנועה השומרית לטפח רק השתלמות מוסרית, התייפות הנפש, הערצת מראות-טבע-ונוף, לא זה היה שמה.

[...] השומר בארץ העברים אינו איש הזיות, זאת עשו די והותר אבותינו במשך עשרות דורות. עלינו לשים דגש על חינוך הדורש אנשי-מעשה, לקשור עצמנו אל מסורת של יהדות פעילה ולוחמת. הספר "יזכור" מהווה מצבה המעידה ומדברת בעד עצמה. לא עט, נייר ודיו, לא הימנונים, וידויים והשתפכיות, כי אם משורים, גרזינים, מעדרים, מורגים וקודם

כל [נבראש ובראשונה] ידיים! הבו לנו ידיים! [...] רק בעבודה, בעמל ובכוח נוכל לקדש את זכרם של השומרים, ולא ב"קולטורבעוועגונג" [תנועת תרבות] גרמנית. עבודתנו חייבת להתנהל בסימן של ריאליזם, ולא של רומנטיות.

מתוך בטאון "השומר", 1918

מהו תפקידו המרכזי של חינוך הדור הצעיר לדעת יערי?
מדוע מדגיש יערי את חשיבות העבודה המעשית והידיים על פני ה"אשליות"?
האם אתם מזדהים את השפעת דברי יערי על החברה הישראלית בת זמננו?

מיכה יוסף ברדיצ'בסקי: "שינוי ערכין: מחשבות", 1896

על המחבר: ברדיצ'בסקי (1865–1921) היה סופר והוגה יהודי שגדל והתחנך בקהילה היהודית הלמדנית בליטא. לאחר שנחשף לרעיונות ההשכלה היהודית והאירופית קרא לשינוי ערכים מהפכני בחיי העם היהודי. בכתבתו המורכבת והנועזת העז להתמודד עם המתח בין מסורת למודרנה, בין מזרח למערב. סיפוריו משקפים את המאבק הפנימי של דור המעבר בין העולם הישן לחדש. במרכז כתיבתו דמותו של "היהודי התלוש" הנמצא בין העולמות. ברדיצ'בסקי היה לדמות משפיעה מאוד על צעירי העליות השנייה והשלישית בתיאור מחירי הניתוק מבית ההורים והניסיונות לעצב זהות יהודית חדשה.

על המקור: בין השנים 1896 ל-1899 פרסם ברדיצ'בסקי סדרת מאמרים תחת הכותרת "שינוי ערכין", שבהם קרא לשחרור מהמסורת היהודית הישנה ולאימוץ ערכים חדשים המתאימים לעידן המודרני. את המושג "שינוי ערכין" שאל ברדיצ'בסקי מהגותו של הפילוסוף פרידריך ניטשה. במאמרים אלה הדגיש את הצורך בטיפול ערכי יופי, גבורה וחיים גשמיים כתחליף לרוחניות הגלותית ששלטה בעם היהודי. ברדיצ'בסקי ניהל ויכוח פומבי עם אחד העם, אשר בו דרש להרחיב את גבולות התרבות הלאומית ולהתאים את הערכים היהודיים למציאות המשתנה. הציטוטים המופיעים במאמר מתייחסים לדברי אחד העם בקובץ "על פרשת דרכים".

[...] כל מה שנתמעטו תנאינו המדיניים והלאומיים, נתמעטה גם דמות אנושיותנו וכל המהות אשר בנפשנו ונהיה לאנשים העומדים ומעיינים רק בספר, רואים ושואלים את כתביהם [...]

כל הרגשות הרבים, המחשבות הגדולות, הרצון והחפץ; כל אשר יפעם בלב האדם באשר הוא אדם, בעל נפש חיה, משכלת, מרגשת ורוצה – כל החיים והמונם, הכל הכל, נשתתקו מפני עול הספר [...]

”הכתב” הכל יכול, הוא המשיב על הכל, מבאר ומורה הכל; הוא אוסר ומתיר כל דברים שבלב ושבמות, כל נטיות שבמעשים ושבחיים. כלנו בחיינו ובמהותנו מסורים אנחנו בידו. ”לבא ועינא תרי סרסורי דעבירה” [הלב והעין הם שני סרסורי העבירה] – ועבירה היא כל דבר, שאין לו היתר ב”כתב”.

”אסוננו הוא – קובל שוב אחד-העם – מה שאין אנו עם ספרותי, כי אם – עם-הספר. עם ספרותי אפשר לקרוא איפוא רק לזה, שחיו וחיי ספרותו, הדורות והספרים הולכים ומתפתחים יחד, הספרות לפי צרכי הדור, והדור לפי רוח הספרות. להעם הספרותי תעודת הספרות היא לזרוע על תלמי הלבבות רעיונות וחפצים חדשים ולעזוב אחרי-כן את הזרע הרך להשגחת הלב, שיקלטהו, יצמיחו ויגדלו בכוח עצמו ולפי צרכיו וכו’; אבל עם-הספר הוא עבד הספר, עם שפרחה נשמתו מתוך לבו ונכנסה כולה לתוך דברים שבכתב. לו תעודת הספר היא לא להעשיר את הלב בכוחות חדשים, כי אם, אדרבה, להחלישו ולהשפילו עד שלא יעזי עוד לפעול ולהתפעל בכוח עצמו ולפי צרכיו, אלא הכל רק באמצעות הכתב” (אחד העם, ”תורה שבלב”).

”כל חזיון טבעי או מוסרי – מוסיף לאמור – המסוגל לעורר איזו תנועה בלב מוכרח להביא אתו הסכמה שבכתב על שהרשות נתונה לו לעשות זאת, וגם אז אין ההתעוררות עוד פשוטה וטבעית, כי אם לפי תכנית מיוחדת, מלאכותית, הקבועה מראש” (שם). הנה כתב על גבי כתב ואותיות על גבי אותיות והנה חוקים על גבי חוקים. אבל בבוא אחד-העם להורות לנו ”עצה ותרופה למכתנו האנושה”, הוא מכריז ומודיע ברבים: ”ספר חדש נחוץ לנו עוד הפעם! הכל בדרך שהלכו בו רבי יהודה הנשיא, הרמב”ם ורבי יוסף קארו” (אחד העם, ”על דבר אוצר היהדות”, על פרשת דרכים, ח”א).

מקטרג הוא אחד-העם על המאָרה שבחיי ”העבר” שלנו, חיים שנתאבנו בכתב; והוא ישמיע לנו עצה טובה, לכתוב עוד הפעם ספר גדול, האוצר בקרבו כל חיי הכתב שלנו.

”על כן, הוא אומר כנ”ל, יעמדו על עמדם גם שניהם, העם וספרו – רצונו, עמנו וספרותו – וצורתם לא תשתנה הרבה במשך הדורות, באשר לשניהם יחסו הכוחות המניעים לזה: להעם – יחס ישר, בלי אמצעי, בין הלב ובין כל אשר מחוצה לו, ולהספר – התקוממות הלב (היוצאה מן היחס ההוא) נגד אותם הדברים שאינם עוד לפי צרכיו”.

אולם אין עצה להיטיב את המצב, אם לא ירפא הלב תחילה, ולזה צריך להסיעו מקברי אבותיו ולטעת בו רוח חיים חדשים, חיים אנושיים ולאומיים; לזה צריכים שינויים עיקריים במהלך עולמו וערכי חייו [...]

אנחנו הננו עבדי זכרונותינו, עבדי נחלתנו; חנוטים אנו על ידי מחשבות מסורות ומוגבלות.

אבל כבר נלאינו לחזור ולשנות את אשר נאמר ונחשב מכבר. מתעוררים בנו צרכים חדשים ושאפה לערכים חדשים; חפצים אנו להיות עם יודע את מעמדו וצרכי לבו [...]

אישי כל אומה ולשון מתחילים חייהם בהווה והולכים ונמשכים הם לעבר. מסגלים להם ידיעותיהם והכרותיהם מהחכמות והדעות של זמנם; יודעים הם ברובם רק את החיים של עתה והמחשבות של עתה, חייהם הלאומיים של עתה וצרכי חייהם עתה; ואחר-כך מתחילים הם לשום לב גם לדורות שעברו. והרי זה דומה למגדל הרחב מלמטה והולך הלך וצר עד ראשו. ההווה הוא היסוד והעבר הוא הגג הנטוי.

אבל אצלנו נהפוך הדבר, אנחנו נתחיל מהעבר ונסיים בהווה, ולרוב ניעף וניגע באמצע הדרך ולא נשיג את ההווה כלל.

**עוד היום חיים בנו אלפי אנשים, ששקועים רק בימי התלמוד.
גם הסופרים והחושבים בנו הנם רק מבארים ומפרשים דברי
אחרים.**

**העבר דחה את ההווה; הוא לקח מאתנו את מכמני ההווה,
עשה אותנו לנושאי-סבל, רק לנושאי-סבל.**

מה הבעיה ב"השתעבדות" העם היהודי לספר ולכתב?

מהי עמדתו של ברדיצ'בסקי כלפי הצעת אחד העם לכתוב "ספר חדש" לעם היהודי ומה הוא מציע לעומתו?

לאיזה שינוי ערכים קורא ברדיצ'בסקי? מה עמדתכם על קריאה זו?

קישור למאמר המלא

אחד העם, "שינוי הערכין", 1898

על המחבר: אשר גינצברג ("אחד העם", 1856–1927) היה הוגה, סופר ומורה רוחני יהודי וציוני, מראשי תנועת חובבי ציון ומייסד הזרם של הציונות הרוחנית. כבר בשנות השמונים של המאה התשע עשרה היה אחד העם איש רוח מרכזי שפעל לקידום תרבות עברית מתחדשת. הוא סבר שהמטרה הראשונה של הציונות צריכה להיות החייאת התרבות הלאומית הייחודית של העם היהודי, וחשב שהכלים הדיפלומטיים הם רק אמצעי למטרה זו. עם הופעתו של הרצל והקמת התנועה הציונית היה אחד העם המבקר החריף ביותר של הציונות המדינית שהוביל הרצל. הוא ערך את כתב העת החשוב "השלח". עם תלמידיו נמנו חיים נחמן ביאליק, מרטין בובר, יוסף קלוזנר ועוד.

על המקור: אחד העם כתב את מאמרו "שינוי ערכין" בשנת 1898 על רקע הפולמוס שהתעורר בעקבות מאמריו של מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, שקרא למרד חד בעבר ולהתנערות מהמסורת היהודית כדי ליצור יהדות חדשה וחופשית. אחד העם, שהיה ציוני רוחני והומניסט שמרן, ראה בדברי ברדיצ'בסקי סכנה לערכי היסוד המלכדים את העם היהודי. הוא כתב את המאמר כתגובה ישירה לעמדה זו וגונן על הצורך בשינוי הדרגתי מתוך המסורת ולא במהפכה ערכית חדה שתנתק את העם היהודי משורשיו. המאמר נכתב על רקע המתח בין מסורת לחילון, בין זהות יהודית מסורתית לזהות יהודית מודרנית מתחדשת – פולמוס מרכזי בקרב אנשי הרוח של תקופת חיבת ציון והציונות בראשיתה.

בין הקולות השונים והמשונים, הנשמעים בערבוביה בתוך המהומה הכללית השולטת עתה בקרבנו, ישנו אחד, "משמיע חדשות" ברעש ובזעף, אשר פעם בפעם יגיע לאזני הקהל בעת האחרונה ויעשה בלבבות רושם זר מאד [...] המלה היא: – "שנוי הערכין", והרעיון – אמנם לא דבר נקל הוא להוציאהו מתחת לערפל הסוכך עליו ולתת לו צורה מוגבלת וברורה; אבל אם נצרף אחת לאחת את הנגלות, המתמלטות לפעמים, בין המון נסתרות, מפי בעליו, תהיה לנו רשות לאמור, כי הוא זה: כל מהלך חיי עמנו מימי הנביאים ועד עתה נראה להם, לבעלי המלה הזאת, כשגיאה אחת ארוכה, הצריכה תיקון יסודי מיד. כי בכל הדורות ההם הגבירה היהדות את האידיאל הרוחני, המפשט, על הכוח החומרי, הממשי, את ה"ספר" על ה"סייף", ועל ידי זה הרחיקה מלב בני ישראל את מוסר מפשטת. במצב השאיפה להתגברות הכוח האיש, הכניעה את "החיים בעצם" לפני "צל החיים", והיהודי המוחשי נעשה כמו טפל לתורת עם בארצו.

ובהתעורר עתה התשוקה בלבנו לתחייה לאומית, צריכים אנו על כן קודם כל לשנות את הערכין המוסריים השולטים בנו, להרוס בלי חמלה, בבת אחת, את כל הבניין ההיסטורי שנחלנו מאבותינו, אשר נבנה על יסוד השגיאה המסוכנת הזאת, של יתרון ערך הרוח על החומר והשתעבדות החיים האישיים לחוקים מוסריים מְפֻשְׁטִים, ולבנות את הבניין החדש מתחילתו על יסוד "ערכין חדשין", אשר ירימו מעלת הגשמיים על הרוחניות, יסירו את הכבלים מעל הנפש החפצה חיים ויעוררו בה חבה יתרה לתגבורת כוחה ורצונה, להשיג מאווייה בזרוע, בחירות בלתי מוגבלת.

וככל יתר "המלות החדשות" הרועשות בספרותינו, גם זו של "שנוי ערכין" לא בקרבנו נבראה ולא מתוך צרכי חיינו צמחה, כי אם "בשדה אחר" מצאווה סופרינו ולקחוה להם "מן המוכן" והביאוה לזכות בה את ישראל, מבלי התבונן תחלה, אם ובאיזה אופן מסוגלת "אדמת ישראל" לקלטה.

[...] רגילים סופרינו אלה לחלק לי כבוד שאיני ראוי לו, בהזכירם את שמי לטובה בשביל שבאחד ממאמרי התאונתי גם אני על היותנו "עם הספר". אלא שלפי דעתם, סותר אני את "סתירתי", בדברי יחד עם זה בשבח "הקניינים הלאומיים" והתפתחותם הטבעית, ואיני דורש, כמותם, לבער אחר "הספר" עד כלותו. אבל גם בזה רק "מלה חדשה" מצאו והחזיקו בה, מבלי לחדור לפנימיות מובנה. לא על מציאות הספר כשהוא לעצמו התעצבתי, כי אם על התאבנותו, על שנפסקה התפתחותו ואין הרגש המוסרי שבלב שולט בו עוד, כמו שהיה הדבר נוהג לפנינו בישראל, בעת אשר "קול אלוהים בלב האדם" היה מקבל שפע ישר מחזיונות החיי והטבע, שאז היה גם הספר מוכרח לשנות תכנו לאט לאט, באופן בלתי מורגש, בשביל שיתאים להכרה המוסרית שבלב העם. לא בשבח ממשלת הסייף על הספר דרשתי אפוא, כי אם בשבח ממשלתו של הכוח המוסרי הנטוע בקרב עמנו מימי עולם, אשר הוא הוא שהוליד את "הספר" והוא הוא שהיה מחדש רוחו של הספר, בכל תקופה לפי צרכיה. ורק ברבות ימי הגלות, מרוב צרות, נטמטם הלב והרגש המוסרי כמו חדל להתפתח עוד, ועל כן עמד גם מלדת שנויים חדשים בתוכן הספר, וחיי העם נכנעו לגמרי לפני אותיות מתות.

ובהסכם עם זה – לא כסתירה לזה! – הגדתי גם במאמר ההוא

ומגיד אני תמיד, כי אין הדבר צריך כלל להריסה ושנוי הערכין בקולי קולות, כי אם רק להכנסת "זרם של חיים חדש" לתוך הלבבות, בתמונת "שאיפה חיה בלב לאחדות האומה, לתחייתה והתפתחותה החופשית לפי רוחה על יסודות אנושיים כלליים".

הזרם החדש הזה יהיה כטל של תחיה ללב האומה וישיב לה את הכישרון להתפתחות כוחותיה המוסריים, וממילא ישוב ויתפתח אז גם הספר, בעקב דרישת רוח העם וצרכיו האמיתיים, ולא בעקב צעקתם של איזו צעירים בעלי דמיון, שאכלו בוסר בכרמי זרים ורוצים שתקחינה שני כל העם.

מהי עמדתו של אחד העם כלפי רעיון "שינוי הערכין" שהציג ברדיצ'בסקי?

מהי ביקורתו על הדרך שבה מאמצים צעירי הדור רעיונות חדשים?

מהו הפתרון שהוא מציע לתחיית האומה, בניגוד לברדיצ'בסקי?

מי לדעתכם ניצח בוויכוח במבחן הזמן? מי מהשניים קרוב יותר לעמדכם בנוגע ליחס לעבר היהודי?

יוסף חיים ברנר, "לבירור העניין", 1911

על המחבר: ברנר (1881–1921) נולד ברוסיה למשפחה יהודית מסורתית. כשעזב את העולם הדתי התחיל לעסוק בכתיבה, והשקיע בה ובעריכה את כל מרצו. לאחר נדודים ברחבי אירופה ובאנגליה בשנת 1909 עלה לארץ והצטרף לחלוצי העלייה השנייה. כסופר תיאר את האמת הכואבת על החיים בארץ ישראל בראשית המאה העשרים. בסגנונו החשוף והישיר תיאר את הקשיים ואת הייסורים של החלוצים, אבל גם את האמונה העמוקה בצדקת הדרך. רציחתו בפרעות תרפ"א הפכה אותו לסמל של דור צעיר שעזב את עולמו הישן כדי לבנות עולם חדש אשר בו הלאומיות היהודית לובשת צורה חדשה.

על המקור: "לבירור העניין" הוא מאמר תגובה שהופיע במסגרת פולמוס גדול שפתח ברנר, המכונה "פולמוס השמד". ברנר כתב שיהודים העוזבים את דתם ומתנצרים אינם מפריעים לו ואינם צריכים להפריע לכל מי שרואה את היהדות כלאומיות ולא כדת. עמדה זו עוררה סערה, והוא כתב: "אנחנו, היהודים החיים, בין אם אנחנו מתענים ביום-כיפור ובין אם אנו אוכלים בו בשר בחלב, בין אם אנו מחזיקים במוסרה של הברית הישנה, בין אם אנו בהשקפת עולמנו תלמידים נאמנים לאפיקור – אנחנו איננו חדלים להרגיש את עצמנו בתור יהודים, לחיות חיינו היהודים, לעבוד ולברוא אפני עבודה של יהודים, לדבר בשפתנו היהודית, לקבל מזוננו הרוחני מספרותנו". במאמר המובא להלן ממשיך ברנר את הוויכוח עם מתנגדיו ומבהיר את עקרונותיו פעם נוספת.

...היום אומרים בליבם העברים החופשים בני-הדור, אותם העברים הבועטים בכל "נושאי-תורתכם" והולכים לעבוד במושבה עברית: אם עם הנבחר היינו עד עתה ואם לא – קרוב לוודאי שלא! – אבל זה לא נוגע כל כך לשאלת חיינו של עכשיו. רגש האדם שבנו יכול להתייחס בשנאה גמורה לכל העבר שלנו, לכל ה"היסטוריה" שלנו, באי-כבוד לאבותינו בעלי "הרעיון המשיחי" בכבודם ובעצמם, שלא הורישו כלום לדורות אחריהם מלבד המון ספרי הבל בדרוש ובפלפול דאורייתא, אבל

שאלת העכשיו אינה מוסרה על-ידי זה מן הפרק, כי הלא חיים אנו, ולא דתנו מקשרת אותנו עם עמנו, ולא דת אחרת תיקחנו ממנו, ולחברה אחרת איננו רוצים ואיננו יכולים ללכת, כי אין אדם הולך מעצמו, ואת הנשמה שלנו הן לא נפלוט, והיא נכספת ליותר טוב, לחיים יותר טובים.

בשביל הנשמה החופשית שלנו, בשביל העצמיות האמיתית שלנו לא רק "דת והאמונה של אבות חברינו, בני אומות העולם" זרה ולא נחוצה, כמו הדת והאמונה שלנו, אלא גם החברה הקולטורית של חברינו, של בניהם, שממנה אנו רוצים ללמוד ואותה אנו רוצים לחקות אצלנו, נכריה היא לנו, בכדי שנוכל או נרצה להיכנס לתוכה ולהיבלע בה. אנו רוצים

בקולטורה שלהם ברחובנו אנו, על אדמתנו אנו, אצלנו, בתוך עמנו, ומה שהיינו עושים אילו היינו מתערבים ביניהם, זאת אנחנו נכונים לעשות בתוכנו על פי דרכנו. איננו רוצים לבוא ולשבת אצלם, אצל שולחן-זרים, אפילו אילו היו מקבלים אותנו, מה שהוא באמת דבר בלתי אפשרי – אנו רוצים ללמוד מהם, לעבוד, לנטוע כל הטוב שלהם בתוכנו ולערוך שולחן לעצמנו, למען יהיו חיינו בלי רגשי עבדות, בלי הכנעה, בלי טשטוש הצורה.

מסביבנו, בכל תפוצות הגולה, לרבות היהודים בגלות-המזרח, הפראים לגמרי או למחצה, אנו רואים: התפוררות-הכוחות, טמיעה גמורה או פוסחת על הסעיפים, דתיות אינרטי, שאין לה כל ערך לאומי, חוסר כל קולטורה, צורות-חיים פגומות ולקויות, בין שהן מקוריות או שאולות מאחרים, ועל הכל התנגשות אקונומית, שפירושה: שוב אין צורך ברוכל היהודי! החרימוהו! – אנו, אפוא, בני העם העברי הנאמנים לעצמנו, החיים בתוך עמנו ואין אנו יכולים לתאר לנו בשבילנו חיים מחוץ לעמנו, בין אם טוב הוא עמנו זה או רע; אנו האחרונים במחנה, מפני שאין בנמצא בשבילנו מחנה אחר, כשם שאין בשבילנו שמש אחר, אפילו אם נמאס בו ונמצא בו כל הכתמים שבעולם – אנו צריכים להתאזר עוז ולתקן ולשנות ולשפר את חיינו; ליצור לנו את תרבותנו, להחזיק בשפת דיבורנו, לבנות לנו את ההווה שלנו. אנחנו איננו רוצים לחיות בזכות התנ"ך, שנתנו אבותינו לעולם, אנחנו איננו מתפעלים גם מ"הציור האנגלי הנחמד" ואיננו לומדים תורת חיים מ"הדגניות אשר לא תעמולנה"; איננו אדוקים במידת הבטחון היהודית: "אָט, אלוהים לא יעזוב!" ואיננו רוצים כלל להיות "תומי השכינה".

ידנו תושיע לנו, ומגמתנו היא לעמול וליצור הווה חדש לעצמנו ולכולנו על-ידי בניית כפרים, שאנו, יהודים, נשב ונחיה בהם.

הדבר הזה הוא לא מן הקלים. חדלו, אפוא, לרגע מבוא אליהם עם "חששכם" ותורותיכם, אשר לא חכמתם בהם!

אלה הם הדברים אשר בלב עשרות ומאות האנשים המתחילים את פרק-החיים החדש בגליל וביהודה, והם הם התקווה האחרונה לשארית פליטתנו. למעלה מכוח אנוש הוא התפקיד אשר הם ממלאים, ואמנם יש מהם הנופלים על כלי עבודתם, יש גם שאינם עומדים בפני הקושי הנורא שבדבר ועוזבים את כלי עבודתם, והנשארים יישאו עיניהם אל באים חדשים, שימלאו מקום אלה ואלה. בין כה וכה – ואיזו קווי-אורה הולכים ונפוצים [...]

[...] "במה אתם יהודים, אם בדת היהדות אינכם מחזיקים?" אנחנו הננו יהודים בחיים הממשיים, בלב וברגש, בלי כל הגדרות שכליות, בלי אמיתויות אֶבסולוטיות, ובלי כל התחייבויות כתובות. כל מה שיקר לנו כיום הזה, כל מה שיש לו ערך בעינינו, כל מה שנובע מתוך המהות החופשית שלנו – בלי אונס וכפיה, תהיה איזו שתהיה – זוהי יהדותנו, אם אתם רוצים דווקא במלה זו.

ועוד זאת: אהבה לעמנו ולצדדיו החיוביים – אלה הם דברים ששוב אין אנו צריכים להזכיר אותם, ופשיטא שאין להתיימר בהם, כשם שלא מתיימרים באהבה לאור ולשמש. לאומיים

אנו, לאומיים קנאים, אבל במצות הלאומיות שאין אנו מחזיקים, באופן שבשבילה נעשה דבר אשר לא לפי רוחנו. לאומיותנו היא – הטבת חיינו והעשרת צורות-חיינו הנעימות לנו, ועל כן אל תאמרו לשעבדנו בשמה לאיזו מסורה, כי ללאומיות כזו נאמר: לא היא ולא שכרה! אנחנו הננו אנשים יהודים חיים – לא יותר – וחשובה בעינינו עבודה יהודית, עיקר-העיקרים בחיים, ויקרה עלינו שפתנו, שפת דיבורנו וספרותינו, וקדוש בעינינו כבודנו, כבוד-עמנו, וזוהי לאומיותנו!

”אם אין זה ואין זה ואין זה – על מה אפוא נילחם?” – הצבועים! על זה שיהיה גם זה וגם זה וגם כל הנחוץ. אם הרוב המכריע של ספרות הרבנות והקבלה אינו בעינינו כלום, אינו בעינינו רכוש לאומי, אלא משא שלא לצורך, אין זה אומר עוד, שלא צריך לנו לברוא ספרות אחרת, חיה, אנושית, חפשית. אבל גם זה עוד רחוק מהיות העיקר. העיקר הוא – יסודות חיים חדשים, העיקר הוא – כפרים עבריים. ולזה נלחמים, לפי כוחותיהם, טובי בני ישראל בארץ ומחוצה לה, שבמשיח אינם מאמינים וליהדות המסורתית והתיאולוגית אין להם ולא כלום!

מהי עמדתו של ברנר כלפי המסורת הדתית והעבר ההיסטורי של העם היהודי?
 כיצד הוא מגדיר את זהותו היהודית ואת משמעות הלאומיות בעיניו?
 מהו חזונו בנוגע לתחיית העם היהודי? האם אפשר לדעתכם להגשימו בפועל?

קישור למאמר המלא

אהרן דוד גורדון, מכתב לי.ח. ברנר, 1918

על המחבר: גורדון (1856–1922) היה הוגה, חלוץ, מורה ופועל. הוא נולד וגדל באוקראינה, ועלה לארץ בגיל 48 יחד עם צעירי העלייה השנייה. אף שלא נשא בתפקיד הנהגה רשמי, ניסיון חייו ואופיו המיוחד הפכו אותו למנהיג הרוחני של התנועה. גורדון פיתח פילוסופיה ייחודית הקושרת בין הומניזם, לאומיות וחיבור לטבע ולעבודה. הוא ראה בעבודת האדמה דרך להתחדשות רוחנית ולאומית של העם היהודי וליצירת קשר אורגני עם הארץ. רעיונותיו השפיעו עמוקות על תנועת העבודה הציונית ועל התפתחות החלוציות בארץ ישראל. לתפיסתו, אחת ממטרות תנועת התחייה הלאומית-יהודית היא "תחיית האדם שביהודי".

על המקור: מכתב שכתב גורדון לסופר העברי ברנר, אשר בו עולה נקודת המחלוקת ביניהם על היחס למסורת ולדת היהודית, ומתוך כך, גם להיסטוריה ולעבר היהודי. בעוד ברנר ייצג את הגישה השלילית המתריסה והמרדנית בעבר ובמסורת היהודית וביקש לצאת לדרך חדשה לגמרי, החזיק גורדון בגישה חיובית של זיקה וחיבור למסורת ובהתחדשות מתוך המשכיות, הנותנת זיקת משמעות וטעם לחיים.

[...] אני מבקש דור צעיר חי, חי את עצמו ויודע לחיות את עצמו, את עצמותו המיוחדת, הטבעית; יודע לכבד את עצמו – ואני מוצא דור מתבטל, שאינו יודע לכבד את עצמו, שאינו יודע את ערך עצמותו המיוחדת, הטבעית,

משום שאינו יודע לחיות את עצמו מתוך עצמותו הטבעית; שאינו יודע אופן אחר לכבד אחרים, את עצמותם של אחרים, את כוח החיים והיצירה של אחרים וללמוד מהם מה שיש ללמוד, אלא בהתבטלות בפניהם התבטלות גמורה, בבטול את כל עצמותו, את כל כוח החיים והיצירה של עצמו; שאינו יודע אופן אחר לתקן את עצמו אלא בשאפו לברוא את עצמו בריאה משונה בצלמם של אחרים [...] חטאתו לעם ישראל, שחטא הוא עצמו מתוך היפנוז של התבטלות בפני התרבות האירופית, בפני החיים האירופיים [...]

ומאין כל השנאה הכבושה הזאת, כל הבוז הזה, שאין לו גבול, לדת ישראל, לרוח ישראל, לכל מה שיש בנו לא ברוחם של אחרים, לא לפי טעמם של אחרים? כמדומני, כי גם אני יודע את דת ישראל, ומדוע זה כל כך חביבה עלי דת ישראל, חביבה עלי עד עומק נשמתי עד היום, אף על פי שהיום אינני שומר דת ואינני דתי במובן הרגיל? וחביבה עלי גם הספרות הרבנית, עם כל מה שיש בה לא לפי רוחי ולא לפי טעמי, בתור בן דור אחר.

הרשות בידך, כמובן, להתייחס אל הדת בכלל כרצונך, אבל מאין השנאה והבוז המיוחדים האלה, דווקא לדת ישראל ולדתיותו של עם ישראל?

[...] ואולי אחד הגורמים הוא מה שאתה, בן הדור של ירידת הדת, ראית בעיניך את החיים הדתיים ואת הרגש הדתי של עמנו רק מעת ירידתם? אמנם יש בדתנו מנהגים אחדים לא יפים ביותר, ויש בספרות הרבנית נקודות או קווים לא מזהירים ביותר. אבל באיזו דת ובאיזו ספרות דתית אין כמו אלה? ובכלל לא זכיתי לראות באחרים את כל הגדולה והגבורה, ההוד והתפארת, שאתה מבטל בפניהם את כל עצמותנו כעפרא דארעא.

מה חסר לטענת גורדון בדור הצעיר שאליו משתייך ברנר?
כיצד מתאר גורדון את יחסו האישי לדת ולמסורת היהודית?
מהי ביקורתו המרכזית של גורדון על גישתו של ברנר לדת ולתרבות היהודית?

קישור לטקסט המלא

ברל כצנלסון, "חורבן ותלישות", 1934

על המחבר: כצנלסון (1887–1944) היה מורה, מנהיגה הרוחני של תנועת העבודה העברית, הוגה דעות, עיתונאי ועורך. הוא נולד וגדל במשפחה יהודית ליטאית-משכילית. עם הגעתו ארצה בשנת 1909 הצטרף לקבוצות פועלים עבריים מאנשי העלייה השנייה. כעורך העיתון "דבר" וכהוגה דעות סוציאליסטי השפיע עמוקות על התרבות ועל החברה ביישוב היהודי. שילב בין אהבת המסורת היהודית לבין חזון של חברת עובדים שוויונית בארץ ישראל.

על המקור: המאמר נכתב בעקבות טיול ומחנה קיץ של מדריכי המחנות העולים ביער בן שמן בתשעה באב. כצנלסון ראה בכך ביטוי להזנחת התרבות והמסורת היהודית מצד היישוב החלוצי. המאמר דן בקשר בין התרבות החילונית של התנועה הציונית לבין המסורת היהודית, ועורר ויכוח. בביקורתו הנוקבת על צעירים מארץ ישראל שהתנתקו מהמסורת, מהעבר ומהזיקה ההיסטורית של העם היהודי טען ברל שהתכחשות לעבר יוצרת "תלישות" – מצב של ריק תרבותי וחוסר שורשים. הוא הזהיר שמרד מוחלט במסורת עלול להביא ל"חורבן רוחני", שכן ללא המשכיות, העם מאבד את זהותו. המאמר קורא לאיזון בין חידוש לביקורת, וליחס חי לעבר כבסיס לעתיד.

שמעתי כי אחת מהסתדרויות הנוער קבעה את יציאת חברה למחנה קיץ באותו לילה שבו מבכה ישראל את חורבנו, את שעבודו ואת מרי גלותו.

אין להעלות על הדעת, כי משהו עשה זאת במתכוון. אין להעלות על הדעת כי מדריכי נוער חלוצי, המחנכים אותו ל"חיי הגשמה", כלומר, למאמצי שחרור מן הגלות ותיקון הנגעים והמומים שחלו בנו בעקב החורבן – אין להעלות על הדעת כי הם עשו זאת מתוך ידיעה מה הם עושים. אולם אי-ידיעה זו כשהיא לעצמה היא המעוררת מחשבות נוגות על רמתם התרבותית ועל ערך פעולתם החינוכית של כמה ממדריכי הנוער.

מה ערכה ומה פרייה של תנועת-שחרור שאין עימה שורשיות ויש עימה שכחה, אשר תחת לטפח ולהעמיק בקרב נוסאיה את הרגשת המקור ואת ידיעת המקורות, היא מטשטשת את זיכרון נקודת המוצא ומקצצת ב'נימין', אשר דרכן יונקת התנועה את לשדה?

כלום היינו עוד מסוגלים כיום הזה לתנועת-תקומה לולא היה עם ישראל שומר בליבו בקשיות-עורף קדושה את זכר החורבן? לולא היה מייחד בזיכרוננו ובהרגשתו ובהליכות-חייו את יום החורבן מכל הימים? זהו כוחו של הסמל החיוני המגובש והמפרה בקורות-עם.

אלמלא ידע ישראל להתאבל במשך דורות על חורבנו ביום הזיכרון, בכל חריפות ההרגשה של מי שמתו מוטל לפניו, של מי שאבד אך זה עתה את חירותו ואת מולדתו, לא היו קמים לנו לא הס ולא פינסקר, ולא הרצל ולא נורדאו, ולא סירקין ולא בורוכוב, לא א.ד. גורדון ולא י.ח. ברנר. ויהודה הלוי לא היה יכול ליצור "ציון הלא תשאלו" וביאליק לא היה יכול לכתוב את "מגלת האש".

זאת הבין אדם כאהרן ליברמן, גיבורה הראשון של התנועה הסוציאליסטית היהודית בגולה. כשניגש לייסד בלונדון את אגודת הפועלים היהודית הראשונה, באטמוספירה שכולה קוסמופוליטיות וחסר כל חלום של קיום לאומי עצמאי, זכר ולא שכח את יום האבל הלאומי. וב"פנקס" של אותה האגודה רשום פרוטוקול היסטורי מיום ב' אב 1876. ליברמן מציע: הואיל והאסיפה הבאה של האגודה חלה בתשעה באב יש לדחותה ליום אחר. אחד מחבריו טוען נגד הדחייה בשם ה"כלל-אנושיות" ובשם שלילת המסורת. וליברמן מסביר לו כי "כל עוד לא באה המהפכה הסוציאליסטית, יש בחירות הפוליטית חשיבות רבה בשביל כל אומה ולשון", "לט' באב יש בשבילנו, הסוציאליסטים העברים, אותו ערך שיש ליום זה בשביל בני גזענו". ביום זה "אבדה לנו חירותנו ועמנו מתאבל עליה זה י"ח מאות שנה ויותר". כך הבין וכך הרגיש וכך רצה לחנך את תנועת הפועלים סוציאליסט יהודי גדול, בימים שעוד האמינו באמונה שלמה כי המהפכה הסוציאליסטית הקרובה לבוא עתידה לבטל במחי יד אחת כל הניגודים הלאומיים, ואפילו את עצם קיומם של הלאומים המיוחדים, ובימים אשר שום חזון של תקומת-ישראל, של שילומים לאבל של "י"ח מאות שנה" לא נראה עדיין באופק (מלבד באופקו של משה הס, אשר נשאר נעלם מדורו).

ואנחנו? הדור אשר שתר את קובעת הגלות והשעבוד יותר מכמה וכמה דורות שקדמו לו, הדור אשר הוחזר בחוזק-יד אל הרגשת החורבן והגירושים, הדור אשר כל טעם חייו הוא בזה שישמש גשר מן החורבן והגלות אל חיי עצמאות וחירות – האם הדור הזה יתחנך ליעודו על ידי שכחת יום אבל עמו?

אמנם, משרדי הוועד הפועל של ההסתדרות סגורים ביום האבל ההיסטורי, אשר שום אומה תרבותית אינה יודעת כמוהו לעומק ולכאב. אך ייתכן, כי קיים מרחק תרבותי רב בין עולמם הרוחני של ראשי ההסתדרות ובין עולמם הרוחני של כמה ממדריכי הנוער. ואלה רואים, כנראה, את מעשה הוועד הפועל של ההסתדרות כעניין חיצוני, וליבם בל עימם. ומאידך גיסא, האם יכולה תנועת הפועלים להסתפק רק בחינוך לדברי הלכה ואידיאולוגיה בלבד, מבלי שתיצור לעצמה ולחניכיה אטמוספירה רוויית רגש וסמליות?

הלא בימינו מרבים לדבר, ובהסתדרויות נוער בפרט, על ערכם החינוכי של סמלים. מדוע, איפוא, לא תדע שום הסתדרות נוער לעטוף ביום זה את דגליה אבל? להשרות ביום זה על מסיבותיה מן הצער הגדול, המפרה והמחנך? (על שתי מסיבות אבל בט' באב שמעתי: בבית ההבראה ב"ארזה", ובמחנה בית החינוך לילדי העובדים).

האמנם תש כוחנו לחיות ולהחיות את סמלינו, להעמיק בתוכנם, למלא אותם רוח הדור וצרכי הדור? האמנם אין אנו מסוגלים אלא להשתמש בסמלים שאולים בהקפה, בסמלים שאין עימם אלא העתקה וחיקוי, והעיקר, הסכמה מן החוץ? האומנם אין אנו מסוגלים אלא לחיים תלושים, לתרבות תלושה ולסמלים תלושים?

על אותם מדריכי הנוער אשר בעולמם הרוחני חסרה הידיעה וההרגשה של יום החורבן אפשר אולי ללמד זכות בנוסח הידוע: סלח להם, כי אין הם יודעים מה הם עושים. אבל על עצם העובדה, שבתוך תנועה כבירת-תכנים ועמוקת רגשות אפשר שהדרכת הנוער תהא נתונה בידי מי שאין להם חוש לאוצרות הרוח של האומה, לסמלים היסטוריים, לערכים תרבותיים ולאיימפונדרביליות [חוסר איזון] נפשיות – אין כפרה.

כתבי ב. כצנלסון, כרך שישי, הוצאת מפא"י ו"דבר", תש"ז.

כיצד מבין ברל כצנלסון את הקשר בין הזיכרון ההיסטורי של אירועי העבר לבין יכולתה של התנועה הציונית להניע שינוי לאומי?

מה בעיניכם תפקידה של הסמליות בחינוך וביצירת תרבות לאומית? מהי הסכנה הטמונה בשימוש "תלוש" או חיצוני בסמלים?

אהרון זאב, "אנו נושאים לפידים", 1930

על המחבר: זאב, (1900–1968), היה משורר, סופר עברי, סופר ומשורר לילדים, עורך, מחנך וקצין חינוך ראשי בצה"ל, בדרגת אלוף-משנה. הוא נהג לחתום על יצירותיו בשם "זאב". על שמו נוסד "פרס זאב" לספרות ילדים מטעם משרד החינוך והתרבות ובשיתוף עם בני משפחתו.

על המקור: השיר חובר בראשית שנות השלושים בבית החינוך של זרם העובדים (שם לימד אהרון זאב) למצעד חנוכה, ויש אומרים שנועד מראש להתחרות במצעד "המכבי הצעיר" שצעד תמיד בחנוכה. פרשנות מקובלת לשיר היא נקודת המבט ההפוכה לזאת של חג החנוכה המסורתי, לא הנס מביא את הדברים, אלא מעשה החלוצים: "נס לא קרה לנו, פך שמן לא מצאנו". במילים אחרות: "אנו במו ידינו בנינו את הארץ והקמנו מחדש את בית המקדש". הוא מסיים באמירה הדרמטית: "בסלע חצבנו עד דם ויהי אור", הנשמעת כקריאת תיגר על מעשה הבריאה האלוהי.

לַעֲמֹק הַלְכָנוּ, הִהָרָה עָלֵינוּ,	אָנוּ נוֹשְׂאִים לְפִידִים
מַעֲיֹנוֹת הָאוֹרוֹת	בְּלִילוֹת אֶפְלִים.
הַגְנוּזִים גָּלִינוּ.	זוֹרְחִים הַשְּׂבִילִים מִתַּחַת רִגְלֵינוּ
נֵס לֹא קָרָה לָנוּ –	וּמִי אֲשֶׁר לֵב לוֹ
פֶּךְ שֶׁמֶן לֹא מָצָאנוּ.	הַצֵּמָא לָאוֹר –
בְּסֶלַע חֲצַבְנוּ עַד דָּם –	יֵשָׁא אֶת עֵינָיו וְלִבּוֹ אֵלֵינוּ
וְיִהִי אוֹר!	לָאוֹר וְיִבּוֹא!
	נֵס לֹא קָרָה לָנוּ –
	פֶּךְ שֶׁמֶן לֹא מָצָאנוּ.

מי הם נושאי הפידים בשיר?

מהו המרד במסורת היהודית, המשתקף בשיר?

איזו תקופה מתבטאת במושג "לילות חשוכים" ומהו ה"אור" שחוצבים מן הסלע?

האם לדעתכם, החלוצים יכלו להקים את היישוב הערבי בארץ ללא המרד?

לשיר המולחן

חיים נחמן ביאליק, אגרת למרדכי קושניר, 1933

על המחבר: ביאליק (1873–1934) היה "המשורר הלאומי", הוגה דעות ומגדולי משוררי דור התחייה. נולד בתחום המושב והחל לכתוב שירה בגיל צעיר, בעודו תלמיד ישיבת וולוז'ין. לאחר שעזב את הישיבה עבר לאודסה, שם הצטרף לחוג המשכילים העבריים והתחיל במפעלי תרבות וספרות רבים: הקמת הוצאה לאור, כתיבה, כינוס ספרות האגדה, ועוד. בשנות העשרים עלה לארץ ופיתח בתל אביב מפעלי תרבות רבים, בהם אהל שם, עונג שבת, ועוד. ביאליק ראה בבניית תרבות עברית חדשה המושתתת על אדני המסורת העברית הישנה משימת חייו.

על המקור: שני המכתבים הבאים לקוחים מהתכתבות של ביאליק, המשורר הלאומי, עם מרדכי קושניר, איש חינוך ומזכיר קיבוץ גבע. התכתבותם עוסקת במחלוקת בקרב מנהיגי הציונות על ערך השבת והמסורת בכלל בחיים החדשים של החלוצים בארץ ישראל. הוויכוח המעשי, אם לעבוד בשבת או לא, מתורגם לוויכוח ערכי ועקרוני על יחסו של היישוב החדש למסורת ישראל.

תל אביב, 11 מאי 1933 [ט"ו באייר תרצ"ג]

לכבוד מר מ. קושניר, גבע

שלום וברכה!

דברך הגיעוני, ואין בהם אפילו מקצת נחמה. לחינם חסת "על כבודי ועל כבוד אותו דובר" ולא הראית את דברי אלא ליחידים. אדרבה ואדרבה, דברי לא נכתבו לשם גניזה. מן הצורך לצווח ככרוכיה² יום יום על סילוק השכינה וסילוק הדעת מצעירי ישראל. ועד שאתה חס על כבודי, מוטב לכולכם לחוס על כבוד קונכם ועל כבוד ארץ ישראל המחוללת בידכם. ואם כדברך כן הוא, שהמעשים נעשים "לא רק על-ידי יחידים, אלא על-ידי רוב מניין ובניין של הצעירים בקבוצות", הרי אוי ואבוי לכולנו שבעתיים.

ארץ-ישראל בלי שבת לא תיבנה, אלא תיחרב, וכל עמלכם יהיה לתוהו. עם ישראל לא יוותר לעולם על השבת, שהיא לא רק יסוד קיומו הישראלי, אלא גם יסוד קיומו האנושי. בלי שבת אין צלם אלוהים וצלם אנוש בעולם.

אילו היתה העבודה תכלית לעצמה, הרי אין מותר לאדם מן הבהמה. כל עמי התרבות

2. "צווח ככרוכיה" הוא ניב ארמי-תלמודי המופיע גם מאוחר יותר בספרות ההלכה, ופירושו: "צועק בקול גדול". המילה "כרוכיה" לקוחה מהשומרית. משמעותה: אוז.

קיבלו מיד ישראל, בצורה זו או אחרת, את יום המנוחה, והיא שעמדה להם ללבוש צורת אדם במקצת. בלעדיה היו כולם עומדים בפראותם. השבת, ולא התרבות של תפוחי-הזהב או תפוחי-האדמה, היא ששמרה על קיום עמנו בכל ימי נדודיו. ועתה, בשובנו לארץ אבות, הנשליכנה אחרי גונו ככלי אין חפץ בו? לחינם קפצת במכתבך קפיצת-פתאום לעניין אכילת חמץ בפסח. אני בפעם הזאת לא על שמירת המצוות בכלל דיברתי, אלא ייחדתי את הדיבור על שמירת השבת, שהיא שקולה בעיני לא רק כשמירת כל התרי"ג מצוות הישראליות, כדברי חכמינו, אלא כשמירת תורת האדם כולה. "מי ששומר את השבת, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש, מוחלין לו את כל עוונותיו." בלי שבת אין ישראל, אין ארץ-ישראל, ואין תרבות ישראל. השבת היא התרבות. ואם אתה לא עמדת על ההבדל שבין שמירת השבת לשמירת שאר המצוות, סימן רע הוא לך ולכל שכמותך. ואוי ואבוי לכולנו שראינוכם בכך.

ואולם מחוץ לכל זה, איכה לא יבינו צעירנו, כי עם ישראל ברוב מניינו ובניינו, זה שעל אדמתו אתם יושבים ובכספו אתם נתמכים, נתן את ידו לבניין הארץ על דעת כך שתישמר השבת בשלמותה ועל דעת כך שולחתם הנה. הטוב, הנכון הדבר, כי תמעלו מעל בשליחותכם? ליבי אומר לי, כי לא יאריכו הימים וסערה גדולה, סערת התמרמרות, תתפרץ מלב כל העם, ואת תוצאותיה מי ישור?

בכבוד רב,
חיים נחמן ביאליק

קישור לקובץ האגרות

מרדכי קושניר, מכתב תשובה לביאליק, 1933

על המחבר: מרדכי קושניר (1894–1961) היה מורה, סופר וחוקר העלייה השנייה, מהוגי הדעות של תנועת העבודה ומזכיר קיבוץ גבע.

לח.נ ביאליק שלום וברכה

אודה לך כי דברי מכתבך פוגעים קשה. ומשום שחסתי על כבודך ועל כבוד אותו דבר שבשמו באת לכתוב לא הראיתי את דברייך אלא ליחידים.

וצריך להוציא מלבך קודם כל את הטעות שאלה הם מעשים של יחידים אי פה ואי שם.

"אותם האנשים" שאתה מכנה אותם בכינויי זלזול רבים ושונים במכתבך הם הם רוב בניין ורוב מניין של ציבור הפועלים, ממיטב צעירינו. ולא מהתנשאות וזלזול בזולתנו והחזקת טובה לעצמנו אבל עובדה היא, כי בחלק הזה מרוכזת שארית האחריות בעד מעשה

התקומה והתחייה הישראלים בפועל ממש והדבר נעשה לטבע-שני כמעט לבני הדור הצעיר שלנו לתת את הנפש במעשה הזה מבלי שיוּר; והנה בהם,

באותם האנשים, ובצעירים האלה מת כל רגש באותה הנקודה, שבה היה קרנם ועוזם של ישראל בדורות הקודמים. ולא שיש מלחמה בדת בקרבנו, או כפירה לשם מצווה. לא מניה ולא מקצתיה. אין כפירה בעיקר. כי אין זה עיקר כלל עוד.

יש אטרופיה [התנוונות] מוחלטת ועורקים נובלים בנפש בגנזים האלה. ואולי שום דבר גם לא גנוז עוד. זהו סוד השבת המחוללת. והנה אכילת מצה. ברוב המשקים שלנו קונים מצה לכבוד פסח ואוכלים חמץ, כי אין דורש לה למצה ואין טעם לגרס את השיניים בה. ומובן אם יש אחד בכפר או שניים בקבוצה הדורשים אותה למנת סעודותיהם – אינם מונעים אותה מהם, אבל הם זרים ומוזרים לאחיהם בדבר הזה בשמירת איזה סנטימנט-גורר, וסנטימנט זה אינו משתמר ואינו מתנחל אף גם לא לבית אב ואם אחד, שגדלו על דרכי אותה מסורת ואותו אור חיים. בצד להט המעשים הדוחקים ויצר הבניין המתמיד מתגלה פה איזה חרבה בנפש ותוגה כוססת לאלה הכואבים את הכאב הזה מבית. כי סיבת חילול השבתות והמועדים בתוכנו – לא עונות העבודה הבוערות בשדה בלבד הן הגורמות, וגם לא המאמצים הבלתי פוסקים לחלץ את המשק ממצוקותיו ולקיים אותו ולהוציא לחם מן הארץ וכלכלה לעובדיו כדי סיפוקם וברוח – כי אם אין יכולת לקיים את השבת אין מנוחה לנפש לקבל אותה. אין מעמד לנפש. מין הרגשת קרקע בל ימוט תחת הרגליים בלתי אם בשעות הפעולה, המעשה והעבודה. בכל שאר השעות, בשעות הפנאי הכל עוד נע ונד בין תהייה לתוהו. בכל השאר אין הכרת ערך מוחלט וטעם-חיים מוחלט לשום דבר. עמוק הכאב וממנו ניתן להתפרש בדברים הרבה.

ואתה בא ובכינויים של זלזול למכביר אומר להעביר את ההופעה הזו מעולם חיינו? צר ביותר שאין בידך לקיים אותו פסוק של "נלינה בכפרים", ולבוא ולראות ולהאזין, אתה לנו ואנו לך, בפרשות אטומות לנו ממבועי הדורות. אולי היתה נגולה האבן הכבדה במשהו.

הנה השיבותי לך על שורותיך המעטות במגילה שלמה ואיני יודע אם הוספתי לך בזה איזה קווים להבנת פני המציאות שלנו (ברשימות בשולי החוברות וביחוד בחוברת ב' ב"קולות מספרים" וכן בחוברת ה' דנתי בדברים האלה), ואין בדברי אלה דעת מערכת – אם גם אני מטפל בהכנת החוברת מפקידה לפקידה לדפוס – כי אם דעת והגיגי לב יחיד.

מדברי אתה רואה שאין הבדל בינינו בהערכת ערך הקניינים האלה של חג ומסורת אבות לאדם וליהודי, כי אם אני איני רואה בפורצי הגדר "בערות וכסילות" בלבד, ולא נעשה לי קל יותר אחר שאכנה אותו באלה הכינויים או אחר שאתה כנית אותם כך והדבר לא מצא את תיקונו ואין אפילו רמז של התחלה לכך.

בכבוד ויקר מ. קושניר, קיבוץ גבע

מהו לדעת ביאליק תפקידה המרכזי של השבת, ובכך גם המסורת, בזהות ובקיום עם ישראל?

כיצד מבטא ביאליק את ביקורתו כלפי צעירי ארץ ישראל?

מהו ההבדל העיקרי בין עמדת קושניר לבין עמדת ביאליק בנוגע לחלוצים הצעירים?

כיצד אתם מבינים את דברי קושניר על מצב הנפש של החלוצים בשעות הפנאי וביחסם למסורת?

יחידה ג: ציונות, גלות ויהדות התפוצות

השואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על-ידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים.

שארית הפליטה שניצלה מהטבח הנאצי האיום באירופה ויהודי ארצות אחרות לא חדלו להעפיל לארץ-ישראל, על אף כל קושי, מניעה וסכנה, ולא פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד, חירות ועמל-ישרים במולדת עמם.

מתוך מגילת העצמאות

פתיחה

יחסה של הציונות ליהדות התפוצות ידע שינויים במהלך מאה וחמישים השנים האחרונות. בראשיתה ראתה התנועה הציונית את עצמה כחלופה עקרונית לקיום היהודי בגלות. קשת הדעות בראשית הדרך נעה בין שלילה מוחלטת של הגלות ושאפה לקיום בלעדי של חיים לאומיים בארץ ישראל לבין עמדות רכות יותר, שראו חשיבות מיוחדת למימוש חיים ריבוניים בארץ ישראל, ללא שלילת הגולה. עמדה זו נבעה מדחיפות הצורך בשינוי החיים היהודיים עקב איום על הקיום יהודי על רקע ההתבוללות והחילון וכתוצאה מהרדיפות האנטישמיות.

לאחר הצהרת בלפור, בין מלחמות העולם, עקב הסכנות שריחפו על יהדות אירופה וסגירת שערי ההגירה לארצות הברית, ראתה הציונות בארץ ישראל את האפשרות הבטוחה היחידה להגירה. בשנים אלה התגברו גלי העלייה לארץ ישראל, עלייה שנבעה לא רק מסיבות אידיאולוגיות-חלוציות אלא בעיקר עקב הסכנות והאיומים באירופה וסגירת שערי ארצות הברית להגירה.

לאחר השואה והקמת המדינה הייתה עמדתה זו של הציונות חד-משמעית: קיום יהודי בטוח ייתכן רק בארץ ישראל! האמירה הייתה נחרצת: יש לרכז כמה שיותר יהודים בארץ ישראל, גם כדי ליצור רוב יהודי איתן בארץ וגם כדי לסייע לקהילות היהודיות במדינות המוסלמיות, שסבלו מהתנכלויות מצד האוכלוסייה המוסלמית לאחר הקמת התפיסה הציונית המובהקת בעשורים שלאחר קום המדינה הייתה שחיים יהודיים בטוחים ובני קיימא ייתכנו רק במדינת ישראל הייתה.

מסוף המאה העשרים, יחד עם שגשוגה הכלכלי והתרבותי של יהדות ארצות הברית, העלייה הגדולה מרוסיה והיבטחון הקיומי של מדינת ישראל, השתנה באופן הדרגתי היחס ליהדות התפוצות. המתח האידיאולוגי הציוני נחלש, ואיתו גם דעכה עוצמת ההתנגדות לחיים יהודיים בתפוצות. שינוי זה בא לידי ביטוי ביחסי גומלין בין המרכזים היהודיים, בשימת דגש על זהות יהודית משותפת ורב-גונית, ועל תרומה הדדית של יהדות התפוצות לישראל וההפך.

המקורות ביחידה זו יחולקו לשלושה חלקים המייצגים את שלוש הגישות ליחס בין הציונות ליהדות התפוצות: (1) הציונות כחלופה אידיאולוגית לחיים בגלות; (2) הציונות והתפוצות בהזדקקות קיומית הדדית; (3) הציונות ויהדות התפוצות בהכרה ובתרומה הדדיות.

שלילת הגלות: הציונות כחלופה רעיונית לגולה

הציונות, שהתבססה על כיסופי דורות רבים לחיים בארץ ישראל, התחילה לממש את דרכה תוך דחייה עקרונית של הגלות והחיים היהודיים בגלות. שלילת הגלות ניצבה במוקד האידיאולוגיה הציונית בתחילת דרכה משתי סיבות מרכזיות: האחת, חוסר מוכנות להמשיך לשאת את הסבל הכרוך בחיים בגלות ובאנטישמיות בגרסתה המודרנית; השנייה, אובדן מרכיבי יסוד בחיים היהודיים במציאות החיים האירופית בעקבות ההשכלה, החילון והאמנציפציה.

המושג "שלילת הגלות", שנבט בראשית הציונות וידון בחלק זה, השפיע רבות גם עשרות שנים מאוחר יותר. "שלילת הגלות" היא גם שלילת החיים היהודיים הממשיים בגלות וגם דחיית מרכיבי החיים המסורתיים שאפיינו את החיים בגלות. כפי שהראינו ביחידה הקודמת, הציוני ראה עצמו כ"יהודי חדש" אל מול יהודי העבר, היהודים הגלותיים, דבר שהשפיע ועדיין משפיע רבות על עיצוב אופייה התרבותי של החברה הישראלית.

רחל כצנלסון-שזר, דברי פועלות, 1929

על המחברת: כצנלסון-שזר (1885–1975) נולדה ברוסיה הלבנה, עלתה לארץ בצעירותה והייתה מראשונות הפועלות בתנועת העבודה, ודמות מובילה במועצת הפועלות. רחל תרמה רבות לחינוך, לכתיבה ולהגות ציונית, ופעלה לקידום נשים ביישוב המתחדש. במסגרת זו ייסדה את עיתון "דבר הפועלת", ערכה אותו וכתבה בו במשך עשרים וחמש שנה. הייתה רעייתו של זלמן שזר, הנשיא השלישי של מדינת ישראל, והתמידה בהבעת קול נשי עצמאי.

על המקור: רחל אספה את זיכרונותיה וזכרונותיהן של פועלות נוספות מתקופת ראשית ההתיישבות החלוצית. המקור הוא מעין מכתב שכותבת החלוצה לאימה. המכתב מכיל אהבת בת לאימה אך גם התנגדות עזה לחיים היהודיים בגולה ולעולמה של האם. רחל רואה חברים רבים שאינם עומדים בתלאות החיים החלוציים בארץ ישראל, אך עם זאת אינה מוכנה לוותר. מבחינתה, העתיד אפשרי רק בארץ ישראל.

מה לענות לך על הדברים שאת כותבת לי, אימא? – על זה שאבא חולה, שאחי הקטן דורש הוצאות לימוד נוספות, שאחותי מתהלכת במצב-רוח מדוכא? התשובה היחידה שאת מצפה לה – כי אשוב למשפחתי – הן איננה בפי. אדרבא, אם עד כה לא התקשרתי למקום קבוע, נעה-ונדה הייתי בארץ (זה אשר הטעה אתכם לחשוב כי אתעיף ואשוב), הריני הולכת עכשיו לקבוע את חיי בקבוץ. ואם אומר לך, כי "ענייני הכלל" מושכים אותי – הן לא תאמיני לי. את רואה שפגה והלכה תקופת האידיאליזם בארץ, העת שבנים ובנות עזבו את הוריהם, את ארצם, את לימודיהם, והלכו "לבנות". הן יום יום מגיעות אליך שמועות

על מאות יהודים העוזבים את חופי ארץ ישראל. הן רואה את שרבים הם העוזבים את הקבוצות ושבים אל הוריהם, ואף לארץ-מולדתם ואף ללימודיהם; וחושבת את ש"הארץ תיבנה" גם בלעדי הקבוצות וגם בלעדי בתך, בו בזמן שאת ואחי כה זקוקים לי. אמנם להצדיק את מעשי בעיניך קשה לי, אימא, אבל רוצה אני שתביני לי ותסלחי.

לא כמשוחררת ממסורת דורות, כגיבורה ההולכת לגאול את עמה, אל ארצה – הנני הולכת מעמך. לגאול את עצמי הנני רוצה, אימא [...] ואת, הווייתך דחפתי לדרך זו.

כשהייתי מסתכלת בחייך יום-יום, איך את מסתובבת במעגל טרדוּתִיך הפעוטות, והתרגזוּתִיך הבלתי פוסקות, מבלי שמץ של שמחת החיים – התעטף בי לבי על שאינך שואלת את עצמך: לשם מה כל זה? וכשהייתי חושבת רגע, שגורלך את עתיד להיות גורלי – היו סומרות שערוּתִי. והנה הליל הסגריר הסתמי ההוא, עת גילית לי נפשך הרסוקה – הפך בי את יחסי אליך. הן תזכרי אותו ליל סגריר ברוסיה, עת ישבת בודדת בפינת ביתנו הרעוע ובתקנך גרב ישן לאור מנורה מעושנה, שפכת דמעות על גורלך, גורל שפחה לבעלה.

אבל בארץ למדתי תורה אחת – תורת ה"אף על פי כן". ותמיד, ברגעי רפיון, תעמוד לפני דמות חייך העלובים ותזהירני לא לסגת אחורנית.

מה טוב לי, אימא, שממשבר האמונה הכללי יצאתי מחושלת ברצון לקבוצה. מתפללת אני לדבר אחד: רוצה אני שרצוני זה יספיק לי לכל ימי חיי [...] ובכל זאת, אל תקנאי בי, אימא, שלמות נפשי ממני והלאה. לעולם לא תעזבני הרגשת חטא נגדך. ולעולם הן לא אכפר על חטאי זה.

מתוך: רחל כצנלסון שז"ר, דברי פועלות, 1929

מה מסמלת האם?

האם סיפורה של רחל הוא בעיניכם סיפור פרטי?

האם אתם מכירים סיפורים דומים ממשפחתכם שלכם?

כיצד הייתם מנסחים את היחס לגלות העולה מסיפורה של רחל?

חכם קס אבא יצחק יאסו, 2020

על המחבר: יאסו (1900–1995) נולד בכפר בצפון אתיופיה למשפחה של מנהיגים רוחניים בקהילת ביתא ישראל. כבר מילדות התחנך על ברכי התורה, שלמד מאביו מורו. עם השנים הפך בעצמו לדמות מנהיגותית ולכוהן (קס) שהקדיש את חייו ללימוד, לפסיקה הלכה ולהשכנת שלום בין בני קהילתו. בתקופות של רדיפה דתית, כיבוש זר ורעב כבד נותר עמוד תווך רוחני ליהודי תגריי ושמר באומץ על זהותם היהודית. בשנת 1981 הנהיג את המסע דרך סודן בדרכו לישראל, ובמהלכו נשא עימו בידיו את ה"אורית" – ספר התורה העתיק של משפחתו. גם בארץ המשיך להנחות את בני עדתו ברוח של ענווה, תוך חיבור רגיש בין מסורת יהדות אתיופיה למסורת הרבנית.

על המקור: דברים מריאיון שקיימה עימו בתו, אשר בו גולל את סיפור חייו ואת תפיסת עולמו.

יצאנו מהעוני של אתיופיה, מהלכלוך, מהאוכל שאכלנו, מהלבוש שלבשנו ומהפרנסה שהתפרנסנו ממכירת הכלים של החמורים והסוסים וממכירת הסוסים והחמורים עצמם. לאחר שהיתה נפשנו ברעב ובצימאון מים, הסתיימו צרותינו ויצאנו מהכלא ומהחושך, והגענו מהחושך לאור, מהכלא לגן עדן, מהצר לרחב, ממוות לחיים, מעפר למיטה, מקור לחום.

[...] כפי שאבותינו עברו ברגל את ים סוף ואת נהר הירדן, כך אנו, עייפים, עיוורים, צולעים, עקומים ושבורים, קשישים ומבוגרים, תינוקות וחירשים ונשים בהריון, ה' הביאנו בחיבוק ובתמיכה מאתיופיה לארץ הקודש במטוס. הביאנו לארץ הקדושה, ארץ אבותינו, מורשה לנו מאברהם, יצחק ויעקב, מורשת משה ואהרן, כפי שנאמר: "והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב". עמדנו ברגלינו וראינו בעינינו: "לעולם ה' דברך ניצב בשמים" – כך נאמר, וזכינו לכך [...]

אנו בארץ ישראל, ולכן אנו חייבים ללכת רק לפי התורה והרבנים בארץ. יש דת אחת, תורה אחת, ועם ישראל אחד, אסור שיהיו מחלוקות ופילוגים בעם ישראל. הגענו מארץ ניכר לירושלים, עליה חלמנו, ולכן חובה עלינו להיות עם אחד.

מתוך מסכת חייו פועלו ומנהיגותו של לק' כהנת ממהראי קס יצחק יאסו

מהם ההבדלים בין תיאורי הגלות לבין תיאורי הארץ בדברי קס יצחק יאסו?

מהי התשובה לשאלה "לשם מה" העולה משני הסיפורים?

מה אפשר ללמוד מהסיפורים הללו על יחס העולים לעולם שהשאירו מאחור?

קישור למקור

בנימין זאב הרצל, "מדינת היהודים", 1896

על המחבר: הרצל (1860–1904) היה "חוזה המדינה", עיתונאי, סופר ופעיל פוליטי, הדמות החשובה שהפכה את הרעיון הציוני לתנועה פוליטית-מעשית. הוא נולד בבודפשט למשפחה יהודית משכילה, ועסק במשך שנים בכתיבה ספרותית ועיתונאית בווינה. מצבה של החברה היהודית הטריד אותו במשך שנים, שבמהלכן חשב על פתרונות מגוונים. לקראת סוף המאה התשע עשרה ובעיקר לאחר משפט דרייפוס החל לקדם את רעיון "מדינת היהודים". הרצל היה הרוח החיה מאחורי הקונגרס הציוני הראשון, ששימש אבן דרך חשובה בהתפתחות התנועה הציונית הממוסדת. הוא ייסד את הזרם הציוני-מדיני ועסק בשתדלנות דיפלומטית מקיפה כדי לקדם את רעיון הקמת הבית הלאומי לעם היהודי בארץ ישראל. נפטר שנים רבות לפני שחלומו ותוכניותיו התגשמו.

על המקור: ספרו החשוב של הרצל, אשר הוא מצע רעיוני ומעשי להצעתו הציונית. בתחילת ספרו מבסס הרצל את השאיפה להקמת מדינת היהודים על מה שהוא מכנה "צרת היהודים", הקשורה במצב היהודים באירופה בתקופה המודרנית. הרצל יוצא מנקודת ההנחה שאין עתיד לחיים היהודיים בתנאי הגלות כפי שהם מתקיימים בזמנו.

אין איש אשר יכחיש את קיומה של צרת־היהודים.

בכל הארצות אשר הם נחותים שם במספר רב, נרדפים הם ברב או במעט. כמעט בכל מקום בטלו למעשה את שווי־זכויותיהם, אף כי קיים הוא להלכה בספרי החוקים.

גם המשרות הבינוניות בצבא, בפקידות הצבורית והפרטית, סגורות ומסוגרות בפניהם. גם מתוך עולם המסחר מנסים להוציאם בחזקה: "אל תקנו מאת היהודים!".

ההתקפות בבתי־הנבחרים ובאספות, בעתונים ועל במות בתי־התפלה, ברחוב ובדרכי־מסע – סגירת כמה בתי מלון – ואפילו במקומות־שעשועים, מתרבות מיום ליום. אופין של הרדיפות שונה לפי הארצות וחוגי החברה. ברוסיה משלחים אש במשכנות היהודים, ברומניה ירצחו מתי־מספר, בגרמניה יחלקו להם מכות מזמן לזמן, באוסטריה יטילו האנטישמים אימתם על כל החיים הצבוריים, באלג'יר יטיפו מטיפים נודדים לפרעות, בפריז תגדור החברה הרמה בעדה ולא תתן ליהודים דריסת־רגל בתוכה – הכל לפי מנהג המדינה. אין כונתנו למנות כאן את כל תלאות היהודים; לא נעסוק בפרטים, אף כי יכאיבו לנו מאד.

אין כוונתי לעורר עלינו את מדת הרחמים. אלה הם דברים בטלים ולא יהיו לנו לתועלת ולא לכבוד. מסתפק אני בשאלות שאני שואל את היהודים: הנכון הוא, כי מצבם של היהודים עורכי־הדין, הרופאים, המהנדסים, המורים והפקידים מכל המינים הולך ורע מיום ליום? הנכון הוא, כי יקוממו את ההמונים לשפוך זעמם על עשירינו? הנכון הוא, כי רבה צרת עניי עמנו מצרת עניי כל עם ועם?

אדמה, כי הלחץ חזק בכל מקום. בין היהודים העשירים יעורר רגש בלתי נוח; על השכבות הבינוניות יכביד כמועקה כבדה; את דלת־העם יביא לידי יאוש. עובדה היא, כי הכל מתכוננים לדבר אחד, כדבר הקריאה הברלינית הקלסית: "יהודים, צאו!".

רוצה אני לבטא את שאלת־היהודים בקצור נמרץ: האם כבר מוכרחים אנו "לצאת"? ולכן? או אולי נוכל להשאר עוד? ועד מתי?

נשיב תחילה על השאלה, אם נוכל להשאר. הנוכל לקוות לימים טובים מאלה, להאריך רוחנו ולצפות לרחמי שמים, כי יהפוך לב השרים והעמים עלינו לטובה? אומר אני: לא נוכל לקוות, כי הזרם ישנה את דרכו. למה? השרים – אם גם יאהבנו, כאהבם את יתר אזרחי ארצם – לא יוכלו להיות לנו למגן. ככל אשר "ירבו" להאיר לנו פנים, כן יגדילו את השנאה בלב צוררינו. וה"רב" הזה הוא מעט מכל אשר ידרוש כל אזרח פשוט או כל שבט בעם הארץ.

העמים, אשר היהודים יושבים בתוכם, הם כולם כאחד, בסתר או בגלוי, שונאי־ישראל [...]. התכנית כולה בצורתה היסודית היא פשוטה עד מאד, ועליה להיות כן, למען תהי מובנת לכל אדם.

יותן לנו השלטון בחלקת־ארץ על פני האדמה, אשר תספיק לצרכיה הישרים של אומתנו, ואת כל השאר נעשה בעצמנו.

כיצד מתוארים החיים היהודיים בגלות בדבריו של הרצל?

מה יבדיל בין יהודי ארץ ישראל ליהודים בתפוצות על פי חזונו של הרצל?

כיצד ייראה על פי הרצל הקיום העתידי של היהודים בגלות?

קישור לספר המלא

אחד העם, "שלילת הגלות", 1909

על המחבר: אשר גינצברג ("אחד העם", 1856–1927) היה הוגה, סופר ומורה רוחני יהודי וציוני, מראשי תנועת חובבי ציון ומייסד הזרם של הציונות הרוחנית. כבר בשנות השמונים של המאה התשע עשרה היה אחד העם איש רוח מרכזי שפעל לקידום תרבות עברית מתחדשת. הוא סבר שהמטרה הראשונה של הציונות צריכה להיות החייאת התרבות הלאומית הייחודית של העם היהודי, וחשב שהכלים הדיפלומטיים הם רק אמצעי למטרה זו. עם הופעתו של הרצל והקמת התנועה הציונית היה אחד העם המבקר החריף ביותר של הציונות המדינית שהוביל הרצל. הוא ערך את כתב העת החשוב "השלח". עם תלמידיו נמנו חיים נחמן ביאליק, מרטין בובר, יוסף קלוזנר ועוד.

על המקור: אחד העם פרסם את מאמרו בכתב העת "השלח" במסגרת דיון רחב שהתנהל בתנועה הציונית עם הזרם ה"אוטונומיסטי", זרם בציונות שהכיר בלאומיות היהודית ושאף לה, אך טען שלשם קיומם של חיים לאומיים יש לקבל את עובדת החיים היהודיים בגלות כנתון, ולבנות סביבה מערכת של אוטונומיה לאומית-תרבותית בכל תפוצה ותפוצה. על פי זרם זה, יצירת ממלכה יהודית-לאומית-ריבונית אשר בה יתרכז רוב העם אינה אפשרות ריאלית, ויש לקדם תפיסה של אוטונומיה תרבותית יהודית בגלות. אחד העם התפלמס במאמרו עם ההיסטוריון שמעון דובנוב, שהיה מראשי הזרם האוטונומיסטי. עיקר טענותיו של דובנוב במקור הבא, אשר בו הגיב לדברי אחד העם.

אנו יכולים להתייחס בשלילה לאיזה דבר בשני פנים: אם בשלילה **סובייקטיבית** או בשלילה **אובייקטיבית**. אם אנו אומרים: דבר פלוני אינו נראה לנו ואין אנו רוצים בו – הרי זו שלילה **סובייקטיבית**, שאינה נוגעת בעצמותו של הדבר, אלא רק בפעולתו על רגשותינו ורצוננו. ואם אנו אומרים: דבר פלוני אין מציאותו אפשרית, – הרי זו שלילה **אובייקטיבית**, שבאה מתוך ההסתכלות בטבע הדברים מצד עצמם, בלי יחס לחפץ לבנו אנו.

כשאנו מדברים איפוא על "שלילת הגלות", צריך לזכור קודם כל, שבמובן **סובייקטיבי** כל ישראל הם "משוללי הגלות"; כולם – חוץ מיחידים המוציאים עצמם מן הכלל – מכירים ברוע המצב של "כבשה בין הזאבים" וכולם היו רוצים בבוטול המצב הזה, אלו היה הדבר אפשר. אף אלו שרגילים לדרוש בשבח הגלות ואומרים תמיד: "צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שפזרם לבין האומות", – אף הם אינם עושים כן אלא מפני שלפי טבעם הם מבעלי "גם זו לטובה", אנשים חלשי-לב, שיראים להביט ישר בפני הרע ומרגישים צורך להראות לו פנים שזקוקות ולחשבו לטובה, כל זמן שאין בכוחם לבטלו. אבל אלו היום או מחר בא משיח – המשיח האמתי – לקבץ נדחינו, היו אף הם, הדרשנים הללו, רצים אחריו "במקלם ובתרמילם".

ובכן, "שלילת הגלות", שהיתה ל"מלה" בפי הכתות המתנגדות זו לזו, פירושה בהכרח – שלילה **אובייקטיבית**, זו שכופרת באפשרות קיומנו הלאומי בגולה ובדורות הבאים, אחר שנהרסה ה"חומה" הרוחנית, שהיתה למחסה לאבותינו בדורות שעברו, ואין לנו מפלט עוד

מזרם הקולטורות הנכריות אשר מסביב לנו, זרם השוטף את תכונותינו הלאומיות ובולע את קניינינו הלאומיים ומקרב ככה לאט לאט את קץ קיומנו בתור עם [...]

וכה נשאר העם – מלבד שתי אלו המפלגות הקיצוניות – באמונתו הישנה שהחזיק בה בכל הדורות: **שלילת** הגלות במובן הסובייקטיבי, **והיוב** הגלות במובן האובייקטיבי. הגלות היא ענין רע ומר מאד, אבל לחיות אנו צריכים ויכולים גם בגלות, עם כל רעתה ומרירותה. היציאה מן הגלות היתה ותהיה תמיד תקוה לאומית מזהירה "לאחרית הימים", אבל זמנו של ה"קץ" הוא "סוד אלוה" צפון ונעלם, ואין קיומנו הלאומי תלוי בו [...]

ואולם בזה עוד לא הגענו לסופה של השאלה הלאומית בגלות; אדרבא, חיוב הגלות במובן זה הוא הוא שמעורר את השאלה **ביתר עוז**. מי שהולך למות אינו דואג הרבה לצרכי החיים בימיו האחרונים, ומי שיוצא לדרך רחוקה אינו מקפיד על הערבובייה שבדירת-ארעי שלו לפני צאתו. אבל אם מאמין העם, שהוא צריך ויכול לחיות בגלות גם לעתיד, מיד מתעוררת השאלה: **איך** לחיות? **אופן** החיים בגלות אינו צריך ואינו יכול להשאר תמיד בלי שנוי. אותו חפץ-הקיום, שמביא את עמנו להאמין באפשרות קיומו הלאומי בגלות, הוא עצמו מביאהו כמו כן לבקש ולמצוא בכל תקופה את הדרכים היותר נאותים לשמירת לאומיותו והתפתחותה, בהסכם עם תנאי החיים הסובבים אותו [...]. "אבטונומיה – זו היא התשובה!". אנו חוזרים ושואלים: תשובה **באיזו מדה?** שהרי אין אנו יודעים, אם המשיבים מעמידים את השאלה בכל היקפה ורואים באבטונומיה תשובה מספקת, שעתידיה לעשות חיינו הלאומיים בגולה מלאים ושלמים באמת, או שיוצאים הם מתוך ההנחה, שחיים לאומיים שלמים אין מקומם אלא בגטו מיוחד, ועכשו, שיצאנו מן הגטו על מנת שלא לחזור, עלינו להסתפק במה **שאפשר** להשיג, והגבול האחרון של האפשרות הוא – אבטונומיה לאומית [...]

אנו מניחים איפוא, כדבר קרוב לודאי, שמודים הם גם האבטונומיסטים בקוצר כוחה של האבטונומיה לעשות חיינו הלאומיים **מלאים ושלמים באמת**, אלא שהם אומרים, שחפץ הקיום הלאומי דורש מאתנו, בכל זאת, להלחם בעד זכויות לאומיות בגולה, כדי להרחיב את הבסיס לחיינו הלאומיים עד "קצה גבול האפשרות", אם כי גם אז יהיה "קצר המצע מהשתרע", והקולטורה הלאומית והחנך הלאומי ישארו גם שניהם קטועים ומסורסים. מאפס יכולת למצוא בתוך ה"סביבה" הזרה, הדוחקת מכל צד, את המרחב הדרוש להתפתחותם השלמה.

מהי שלילת גולה סובייקטיבית ומהי שלילת גולה אובייקטיבית?

מדוע סובר אחד העם ששלילה סובייקטיבית של הגולה היא נחלת כל אדם מישראל?

קישור לספר המלא

שמעון דובנוב, "חייב הגלות", 1909

על המחבר: דובנוב (1860–1941) היה היסטוריון ומנהיג יהודי חשוב שפעל בליטא ובלטביה. ידוע במיוחד בזכות ספרו "דברי ימי עם עולם", ספר היסטוריה המקיף את תולדות עם ישראל, אשר בו פרשנות חילונית לתולדות ישראל. דובנוב האמין בכך שהיהודים יכולים לקיים חיים לאומיים מלאים בגולה תוך שמירה על תרבותם וזהותם הייחודית, ופיתח חזון של אוטונומיה תרבותית-לאומית ליהודים בארצות מגוריהם. נרצח בידי הנאצים בריגה ב-1941.

על המקור: מכתב תגובה של דובנוב למאמר "שלילת הגלות" שפרסם אחד העם בכתב העת "השלח". במכתב זה שטח דובנוב את התפיסה האוטונומיסטית, הרואה באור חיובי את החיים היהודיים בגולה, אל מול גישת אחד העם והזרמים הציוניים המרכזיים.

יש לי ריב־דעות ישן עם סופר מצוין, שבתחום האידיאולוגיה הלאומית קרוב אני אליו יותר מאשר אל מי שהוא מסופרי זמננו. דוקא קרבת דעות זו של אחד־העם ושלי המריצה את שנינו לברר את ההסכם וחילוקי־הדעות שלנו, וכפי שנהוג במקרים כאלה, יותר משנתברר מה שמאחד הובלט מה שמבדיל בינינו [...]

חילוקי הדעות בינינו מתחילים מחוץ לגבול זה, בפתרון השאלה: כיצד עלינו להבטיח את קיומנו הלאומי בגולה? התשובה על שאלה זו כלולה בשתי סיסמאות: (1) "מרכז רוחני בארץ־ישראל, שישמש נקודת־משיכה לאומית בשביל הגולה"; (2) "שאיפה לזכויות לאומיות או אוטונומיה תרבותית בגולה". והנה עכשיו עלינו לברר, אם באמת יש סתירה בין שתי הסיסמאות או הן יכולות להתקיים יחד. המספיקה לשם חיוב הקיום הלאומי בגולה הגשמת אחת משתי הסיסמאות הללו או הן נחוצות שתיהן בפעולתן ההדדית? כאן מתחיל "ויכוחי" עם אחד־העם.

כל אחד מאתנו מוצא את שיטת יריבו לבלתי מספיקה, אבל כל אחד מאתנו עושה זאת על פי דרכו. אחד־העם דורש בירור־דברים מבעלי האוטונומיה [...] הנני נותן את הבירור בחפץ־לב:

מכירים אנו כולנו בצדדים הטרגיים של הגלות ואין אנו יכולים לקוות, שנשיג בה התפתחות לאומית־תרבותית בכל מלואה ושלמותה, כמו שאפשרית אצל אומה היושבת בממלכתה החפשית,

ואם כי אין לנו התקוה שנשיג ממלכה כזו בארץ־ישראל, הננו בטוחים בכל זאת, שאפשר ליצור בה מרכז ישראלי אבטונומי, בעל תרבות לאומית יותר טהורה מזו של הגלות. ואף על פי כן אנו חוזרים ואומרים: בגולה עלינו לתבוע ולהשיג אוטונומיה לאומית־תרבותית בגבול האפשרות בשביל רוב האומה; בארץ־ישראל נשיג אותה בשביל מיעוט של אומה, שלפי שעה הוא בלתי ניכר, אבל יכול לעלות ולהתרבות בעתיד [...]

לשם חיזוק הגולה נשתמש בתכסיסי מלחמתנו הלאומית, שעובדו במשך אלפי שנים והוכשרו להשקפת העולם של זמננו. שואלים אתם, איזו חומה נקים במקום חומת הגיטו שנפלה? כל תקופה ותקופה ואדריכלות שלה, וחוש־החיים הכביר יגיד בלי ספק לעם, באיזה סגנון עליו לבנות את חומת האוטונומיה הלאומית, שתבא במקום ה"גדר לגדר" הדתי הקודם, ושלא תסתום, יחד עם זה, את מקורות התרבות העולמית. על כל פנים לאלה שאינם שוללים את הגלות אין דרך אחרת מלבד העבודה המכוונת לבנין הגולה על יסוד האוטונומיה. המרכז הרוחני בארץ־ישראל, בהיותו כח לעצמו בשביל המיעוט, ישמש בשביל הרוב רק בתור אחד הגורמים לחיזוק אומתנו.

כיצד אתם מדמיינים את אופי האוטונומיה היהודית התרבותית של דובנוב?
במה היא שונה מהקהילה הסובבת אותה בתפוצות השונות?

איזו "אדריכלות" יכולה להחליף את חומות הגטו של הקהילה היהודית
המסורתית של ימי הביניים?

האם הקהילות היהודיות שאתם מכירים היום בתפוצות חיות כאוטונומיות
תרבותיות על פי חזונו של דובנוב?

מהי ליבת המחלוקת בין אחד העם לדובנוב? האם היא רלוונטית לימינו?

קישור למאמר המלא

אביגדור המאירי, "שני מכתבים", 1924

על המחבר: המאירי (1890–1970) היה סופר, עיתונאי, מחזאי ומשורר. הוא נולד בהונגריה וקיבל חינוך יהודי מסורתי. התחיל לכתוב ולפרסם את כתביו בראשית שנות העשרים לחייו. לחם במלחמת העולם הראשונה בשורות הצבא האוסטרו-הונגרי. לאחר המלחמה עלה ארצה עם חבורת סופרים ומשוררים עולי העלייה השלישית. פרסם מאות טורים, שירים וספרים רבים, ובהם את השיר "מעל פסגת הר הצופים". בשנת 1968 זכה בפרס ישראל.

על המקור: השיר "שני מכתבים" מתאר את מערכת היחסים של הצעיר החלוץ בונה הארץ עם אימו הנמצאת בגולה. שיר זה ביטא את מצבם של רבים מצעירי העליות השנייה והשלישית ומבטא את עקשנותם של החלוצים מצד אחד ואת חוסר האונים של ההורים המבוגרים שנותרו בגלות מן הצד השני. השיר התקבל כשיר אקטואלי בעל מסר לאומי פטריוטי.

על ניר לבן וצח כשלג
 בא מכתב מן הגולה
 כותבת אם בדמעת עין:
 "לבני הטוב בירושלים,
 אביך מת, אמך חולה
 בוא הביתה לגולה!
 בוא הביתה לגולה!
 נחכה לך בלי הרף
 מן הבקר עד הערב
 בוא הביתה, בן חביב
 בוא הביתה לאביב
 בוא הביתה
 בוא הביתה
 בוא, בן חביב."

על ניר פשוט, אפר כאפר
 הולך מכתב אל הגולה
 כותב חלוץ, בדמעת עין
 שנת תרפ"ד בירושלים:
 "סלחי לי, אמי החולה
 לא אשוב עוד לגולה!
 לא אשוב עוד לגולה!
 אם אהב תאהביני
 בואי הנה וחקקיני
 "לא אהיה עוד נע ונד!
 לא אזור מפה לעד!
 לא אזור
 לא אזור
 לא!"

כיצד אתם מרגישים למקרא שני המכתבים? האם אתם חשים הזדהות עם אחד הצדדים? עם שניהם?
 מהיכן נובע הפער בין האם לבנה? מהם הערכים שמציגה האם ומהם הערכים המובילים את הבן?
 האם הייתם מנסחים את תשובתכם לאם באופן שונה? מה הייתם מוסיפים או משמיטים? נסו לכתוב מענה משלכם.

[לחבר(ה) בחוץ לארץ -
 גלוית דואר ישראל.
 הדי אור, אוסף ישראל יאנה]

בן ציון דינור, "בראשית היה הרעיון", 1967

על המחבר: דינור (1884–1973) היה היסטוריון, מחנך, חבר כנסת ושר חינוך. הוא למד בישיבות הליטאיות החשובות טלז וסלבודקה. עלה לארץ בשנת 1921, השתלב במערכת החינוך העברית והפך להיות מורה חשוב ובעל שם והשפעה. הסופר ס' יזהר, אחד מתלמידיו, כתב עליו: "הוא טלטל לנו את השכל. הוא טלטל בכל כוחו ובהתלהבות סוחפת, הוא לא נתן לנו להישאר מאחור אדישים". דינור לימד, חקר וכתב רבות על תולדות עם ישראל, והשפיע רבות על החינוך במדינת ישראל.

שלילת הגלות היא יסודה הראשון של האידיאולוגיה הציונית. צרת היהודים היא אחת וגלות שמה;

בה נכללו כל האסונות והמצוקות, כל הפגעים והיסורים. איבת דורות ושנאת עמים, קנאת חשוכים וזלזול נאורים, לעג המונים ואלמות אנשים, פגעי מתחרים ומשטמת נדחקים, אדישות קהה של רבים וחמלה עלובה של מעטים. עם היות מידתם ודמותם מותנות במקום, בזמן ובמסיבות, אינם ביסודם אלא גילויים שונים של תופעה אחת: יחסם של אדונים תקיפים לגולים וחלשים, לנכרים ומעטים, שאין מקרבים אותם אלא כשיש צורך בהם.

והוא הדין גם לגבי פְּנִיִּים. החטאים והעוונות, הליקויים והפגמות, הרפינות והחולשות שמונים, בצדק או שלא בצדק, בישראל ביחיד ובציבור – הגלות היא שגרמה להם. "הגלות מכפרת על כל העוונות", מפני שהיא אם כל חטאת. הליקויים במיבנה הכלכלי היהודי והחולשות בדמותה הסוציאלית של ההווה היהודית, הטלת הדופי בתכונתם הציבורית והוצאת הלעז על אֶפְיִם המוסרי – כולם תוצאות הגלות הן.

דלות המונים "החיים מן האוויר", ומעוטם היחסי של יסודות העבודה, ביחוד בחקלאות ובתעשייה, מקצועות הדורשים התמדה ונאמנות עקשנית, להיטות יתרה של השכבות הבינוניות אחרי רווחים מפרנסות "קלות" של התיווך לצורותיו השונות, וזריזותם המופלאה של החוגים האמידים לתפוס עמדות חברתיות "נוחות" – אינן בעיקרן אלא תופעות לווֹי הכרחיות של "גלות", של מעוט דל, תלוש, לא יציב ובלתי בטוח בעתידותיו.

אין עבודה ויצירה במקום שיום המחרת אינו ברשותך, ובמקום שאין בטחון לא תוכל להיות גם התמדה. כל אלה אינם אלא גילויים של אותה "תלישות יהודית". הציונות ביקרה נמרצות השקפות מקובלות ומצויות על המציאות היהודית, ניתחה באכזריות מאורעות ומצבים, ביטלה אשליות וסלקה דמיונות, לימדה הערכה אחרת של תופעות החיים, וכך חינכה את נאמניה לתפיסה חדשה של המציאות היהודית.

מתוך: בן ציון דינור, הקדמה לספר הציונות: מבחר הספרות הציונית ורשומי התנועה ומפעיליה בגילוייהם ובהשתלשלותם ההיסטורית, תל אביב, תרצ"ט. כרך א'

מהן הבעיות והחולשות של הגלות על פי דינור?
 האם אפשריים לדעתכם חיים בגלות שבהם לא מתגלות הבעיות והחולשות
 שעליהן הצביע?
 האם החיים הריבוניים בארץ ישראל פותרים את הבעיות ואת החולשות שעליהן
 הצביע דינור?

[אם אשכח הגולה,
 תשכח ימיני |
 הדי אור, אוסף
 ישראליאנה]

תלות קיומית הדדית: ישראל ויהדות התפוצות

אחרי עשרות שנים שבהן פעלה התנועה הציונית, שללה את הגולה והצליחה להביא לארץ אלפים בודדים, החלה תקופה חדשה במערכת היחסים בין הציונות, הגלות ויהדות התפוצות. מלחמת העולם הראשונה, שהרעידה את יהדות אירופה, הגבלת ההגירה לאמריקה ב-1924, עליית הנאציזם – כל אלה הגבירו את הלחץ לעלייה לארץ. הקשר שנוצר בין המרכז היהודי בישראל למרכזים היהודיים בגולה הפך להיות קשר של הזדקקות קיומית הדדית. מצד יהדות התפוצות התגבר הצורך למציאת קרקע יציבה. מצד מוסדות "המדינה שבדרך" נוצר צורך קיומי בהגברת העלייה לשם ביסוס רוב יהודי בארץ ישראל, שיגדיל את הסיכוי למימוש ריבונות יהודית. בשנים אלה היה קשר בין יהדות התפוצות לציונות, שהתפתח מסיבות קיומיות בסיסיות. התפיסה שהתפתחה בציונות בתקופה זו, שאדמת ארץ ישראל היא המקום היחידי שבו היהודים יוכלו לקיים חיים בטוחים, מלווה את הציונות עד היום.

משה שרת, נאום, 1954

על המחבר: שרת (1894–1965) היה מדינאי ואיש ציבור ישראלי. הוא נולד באוקראינה ועלה לארץ בילדותו. הוריו התיישבו בכפר עין-סיניא שבשומרון, שם העביר שנתיים מחייו הצעירים ובא במגע קרוב עם ההווה הערבית הארצישראלית. שרת היה ראש הממשלה השני של מדינת ישראל, בין שתי הקדנציות של בן-גוריון. לפני קום המדינה כיהן כמנהל המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, ולאחר קום המדינה כיהן כשר החוץ. יומניו המפורטים, מהמסמכים החשובים בהיסטוריה הישראלית, חושפים מנהיג מורכב שכיבד את יריביו, האמין בדיאלוג ונאבק על דמותה המוסרית של המדינה היהודית.

על המקור: הדברים הבאים לקוחים מנאום שנשא משה שרת לאחר חתימת ההסכם בין ההסתדרות הציונית העולמית למדינת ישראל, הסכם שמטרתו הייתה הסדרת מערכת היחסים והאחריות של מדינת ישראל כלפי העם היהודי בתפוצות. על ההסכם היו חתומים זה בצד זה משה שרת כראש ממשלת ישראל, ונחום גולדמן כיו"ר הסתדרות הציונית העולמית.

המטרה שכולנו נושאים נפשנו אליה ומצווים לכוון אליה את כל הגיינו ומאמצינו – היא קיום העם היהודי וגאולתו; אם לא גאולת כל גופו, הרי לפחות גאולת רוחו; כל השאר הם אמצעים למטרה הזאת, כולל – בראש וראשונה – מדינת ישראל. מדינת ישראל איננה מטרה בפני עצמה, אלא היא אמצעי, היא מכשיר, מכשיר כביר, להשגת המטרה של הבטחת נצחיותו של העם היהודי, הן על-ידי הצלת חלקים גדולים ממנו והעברתם הכוללת לתוכה תחת לחץ מצוקה או סכנה, הן על-ידי פתיחת שער לחלקים אחרים שיצטרפו אליה

מרצונם החופשי, והן על-ידי שתמשם בסיס להמשך חייו הלאומיים של העם גם בתפוצות. גם ביצורה של מדינת ישראל וגם שמירה על קיומו של העם כולו לא יושגו מאליהם, אלא הם מחייבים מאמץ, מאמץ מודע ומכוון ומחושב לדורות. יש לבלום את תהליכי ההתבוללות ולהציב תריס בפני סכנות הטמיעה – למען הגברת הזיקה למדינת ישראל. ויש להגביר את הזיקה למדינת ישראל למען בלימת תהליכי הטמיעה. גם זה וגם זה הם הן מטרה והן אמצעי ושניהם מושתתים על יסוד אחד.

קיומם של המדינה ושל העם בתפוצותיו לאורך ימים לא יכון בלי תורת-חיים, הממוזגת ממורשת-עבר ומחזון העתיד, ששמה הציונות.

הציונות לא סיימה שליחותה עם הקמת המדינה, אלא תפקידה הוא לקיימה, לפתח את הווייתה הדינמית, להבטיח את ייעודה בשמירת קיומו של העם ובהעשרת תוכן חייו, להיערך למאמץ ישיר, המכוון להבטחת קיומו, ללכדו סביב המדינה, לעוררו לעלייה אליה, לכוון לבו לשאיבת השראה ממפעלה היוצר ולהשליט בקרב את תודעת אחדותו העולמית ומקומה המרכזי של מדינת ישראל בחייו לעתיד לבוא. עם כל היות המאמץ המתחייב אתגר לעם כולו, הרי שופר האתגר הזה והמנוף לתגובה עליו היא התנועה הציונית. האתגר מופנה כלפי כל העם, אבל הן ההתרעה והן התגובה עליו מטילות שליחות מרכזית ומכרעת על התנועה הציונית – התנועה הציונית כמקפת הן את התפוצות והן את מדינת ישראל.

מתוך: התנועה ששנתה גורלו של עם, מרכז ההסברה של ראש הממשלה, 1968, עמ' 49

מהי משימת הציונות לאחר הקמת מדינת ישראל על פי דברי משה שרת?
איזו מערכת יחסים טווה משה שרת בין מדינת ישראל ליהדות התפוצות?

נחום גולדמן, נאום, 1954

על המחבר: גולדמן (1895–1982) היה מנהיג יהודי וציוני בולט. הוא כיהן כנשיא ההסתדרות הציונית העולמית בשנים 1956–1968 ונחשב אחת הדמויות המשפיעות ביותר בדיפלומטיה היהודית במאה העשרים. לצד פעילותו הרבה למען הקמת מדינת ישראל האמין שמדינה יהודית אינה הפתרון היחידי לכל בעיות היהודים, וראה חשיבות רבה בקיום קהילה יהודית חזקה בתפוצות לצד מדינת ישראל. גולדמן היה חוליה מרכזית במאמצים לחזק את הקשרים בין ישראל לתפוצות. ב-1978 הוקם על שמו מוזיאון בית התפוצות באוניברסיטת תל אביב.

על המקור: דברים שאמר נחום גולדמן בהיותו ראש הנהלת ההסתדרות הציונית העולמית בעת חתימת ההסכם בין ממשלת ישראל להסתדרות הציונית העולמית. גולדמן היה מודע לתרומתה העצומה של יהדות ארצות הברית לישראל בעשור הראשון, אבל הבין שקשר של פילנתרופיה אינו מספיק. הוא ביקש מערכת יחסים מעבר לתרומה חומרית הדדית.

הציונות היתה תמיד תנועה בעלת שאיפות גדולות. היא לא רצתה סתם מדינה של כמה מיליונים יהודים על חופי הים־התיכון. הציונות רצתה במדינה שתהא הולמת את הייחוד והגדולה של ההיסטוריה היהודית, מדינה שתמלא תפקיד שונה לגמרי מהתפקיד שממלאת מדינה קטנה רגילה. לדעתי אפשר להשיג שאיפה זאת רק אם יהיה מאמץ יצירה משותף של כל העם. בלי זאת, תוכל ישראל להתקיים בכוחות עצמה, אבל היא תהיה משהו שונה לגמרי מאשר קיווינו והתפללנו לו. בלי ישראל אין עתיד אמיתי לעם היהודי. קשר זה לישראל שממנו שגשוג לישראל ולגולה כאחת, תלוי בקיום יחסי שותפות אמיתיים המבוססים על אחריות הדדית. אם ליהדות העולם יינתן המעמד של ידיד, של עוזר, ואף במובן האציל והטוב ביותר של המלה, לא תוכל ישראל להיות מקור חיים לעתיד העם. ידידות, סיוע, מענקים, מייצגים פילנתרופיה, שהוא עניין אציל מאוד, אבל מפעלים פילנתרופיים לא עיצבו מעולם גורל עמים.

פילנתרופיה יכולה לעזור לידידים סובלים, לתת סיפוק מסוים לנדיב, אך אין היא כוח היסטורי, מעצב התפתחות עם.

להפוך את היהודים מחוץ לישראל רק ל"ידיי ישראל" פירושו – להורידם לדרגת פילנתרופים. זה מונע מהם את כל ההנאות התרבותיות שישראל יכולה להעניק להם. החזון שאני תיארתי לפניכם מבוסס על יחסים שונים ביסודם, יחסים של גורל משותף, של אחריות משותפת, של שותפות אמת. מובן שהגולה יכולה להיות רק שותף מישנה, אבל יש הכרח שתהיה שותף, שאם לא כן אין בסיס היסטורי להתקשרות מתמדת עם ישראל ואף העזרה הפילנתרופית לא תעמוד לעולם. הרגשת הגולה ביחס לישראל חייבת להיות לא של "אתם" ו"אנחנו", שאף ביחסי הידידות הטובים ביותר הוא הוא היחס הנורמלי, אלא עליה להרגיש ביחס לישראל בחינת "אנחנו", כמי שיש לו חלק ונחלה במפעל הגדול הזה המהווה את המשמעות העיקרית של קיום יהודי כיום.

מתוך: התנועה ששנתה גורלו של עם, מרכז ההסברה של ראש הממשלה, 1968, עמ' 50

גולדמן מדבר על מאמץ של "כל העם". מה תפקידם של יהודי התפוצות במאמץ זה? מה תפקידן של מדינת ישראל ושל החברה הישראלית? באילו אופנים יכולים יהודי העולם ויהודי ארץ ישראל לחיות בתודעה של "בחינת אנחנו"? האם היום תיתכן תחושת "אנחנו" של כל היהודים בעולם? על איזה בסיס משותף?

גולדה מאיר, אין להחליט בלעדינו, 1969

על המחברת: גולדה מאיר (מאירסון; 1898–1978) הייתה מדינאית ואשת ציבור ישראלית. היא נולדה באוקראינה והיגרה עם משפחתה לארצות הברית, ומשם עלתה לארץ. היא הפכה לאישה הראשונה שכיהנה כראש ממשלת ישראל, בתקופת משבר קשה שהגיע לשיאו במלחמת יום הכיפורים. היא ייצגה את דור המייסדים החלוצי, החל בחייה בקיבוץ מרחביה, עבור דרך שליחותה כשגרירה במוסקבה וכלה בהנהגת המדינה בתפקידי שרת העבודה, שרת החוץ וראש הממשלה.

על המקור: גולדה אמרה דברים אלו עם הקמת ממשלתה בשנת 1969. היא הכינה תוכנית עבודה אשר בה סדרי עדיפויות לאומיים לפעולה ממשלתית. לאחר הצגת האתגר הביטחוני עסקה גולדה בדבריה בנושא העלייה והקליטה.

הגברת קצב העלייה היא המשימה השנייה בחשיבותה אחרי הבטחון.

עיקר הטעם וכל ההגיון שבעצמאותנו, הלא הם – ליצור את מדינת ישראל כבית להמוני היהודים, הרוצים לעלות והמוכרחים לעלות.

זכינו לקלוט מאות אלפי יהודים מארצות ערב. עתה נשארו בארצות אלו רק שרידים מועטים, והם נרדפים, נאסרים על לא עוול בכפם, רק בגלל היותם יהודים. לאחרונה היינו עדים לזוועה של משפטי הראווה ולהרג בתלייה בבגדד. הממשלה תוסיף לעשות כל מאמץ אפשרי להצלת היהודים מעיראק, מסוריה וממצרים ולהבאתם אל חוף מבטחים.

העם היהודי – וישראל בכלל זה – אינו יכול להשלים עם ניתוקם של שלושה וחצי מיליון היהודים החיים בברית המועצות. לא נחדל להתריע על עובדה מרה זו. אנו חשים את געגועיהם אל עמם ואל מדינת ישראל, ולא נחדל להתריע על ניתוקם. יום יבוא ולא תישלל זכותם של הרוצים בכך, להצטרף אל בוני הארץ.

הקריאה הגדולה לעלייה מופנית כעת גם אל מליוני היהודים החיים בארצות ששעריהן אינם נעולים. עלייתם לארץ תלויה אך ורק ברצונם. ואמנם מאז מלחמת ששת הימים ישנה תזוזה. נתחוללה התעוררות בקרב קבוצים יהודים אלה. אך לא נוכל להסתפק בקילוח דק. עלינו להקדיש מיטב מחשבתנו ומאמצינו להגביר את זרם העלייה מארצות אלו.

בעיות הקליטה של העלייה מארצות הרווחה שונות מקליטת העלייה ההמונית מארצות המצוקה. הממשלה לבדה לא תוכל לשאת בהצלחה במשימת הקליטה. זוהי משימה שלביצועה צריך להרתם העם כולו, כל בית בישראל. באם ידעו העם, הממשלה, כל אחד ואחד – לא רק כיצד ליצור אפשרויות פרנסה, עבודה ושכון, כי אם לבטא במעשים מה רוח לבנו, את שמחת הפגישה עם העולים, באם נדע לקלוט אותם גם בתוך חברתנו – אז תובטח השתרשותם, ויביאו ברכה לא רק לעצמם, כי אם למדינה כולה.

גולדה מאיר, אין להחליט בלעדינו: מדברי ראש הממשלה, הגב' גולדה מאיר, בעת הצגת הממשלה החדשה, שירות הפרסומים הממשלתיים, 1969. עמ' 17-18

למי פונה גולדה מאיר?

מהי דרישתה מיהדות התפוצות? ומה דרישתה מהחברה הישראלית?

[הציונית (!) היא שיבת עם ישראל אל היהדות לפני שיבת לארץ ישראל, [ac. 4191-8091], סימול MT 8 * 767 אוסף הגלויות]

עלי מוהר, "שיר השיירה", 1987

על המחבר: מוהר (1948–2006) היה פזמונאי ועיתונאי. הוא נולד בתל אביב להורים יוצאי גרמניה. מוהר כתב טור קבוע בעיתון "העיר", אשר בו שילב הומור, געגוע, תרבות כדורגל ונפש תל אביבית רגישה. הוא חתום על עשרות שירים, שביצעו גידי גוב, אריק איינשטיין ואחרים.

על המקור: את השיר כתב עלי מוהר לאלבום של אריק איינשטיין. מוהר סיפר שהוא ניסה לכתוב על הציונות בהתלהבות, כמו אביו, המשורר יחיאל מוהר. השיר הצליח מאוד מיד עם צאתו לרדיו, דבר שהפתיע את המחבר, שחשב שהרעיון הציוני פחות מלהיב את הצעירים בשנות השמונים בישראל.

מגטאות ומחנות הגחנו
אל הביצות ואל הישימון הלכנו
מקצות ערב, מרוסיה ופולניה
הדלקנו אור גם בדימונה גם בדגניה.
מקצות ערב, מרוסיה ופולניה
הדלקנו אור גם בדימונה גם בדגניה.

בלשונות רבות מספור דיברנו
וזו את זה כמעט בכלל שלא הכרנו
ומקומות רבים מאוד עזבנו
ורק מקום אחד רצינו ואהבנו
ומקומות רבים מאוד עזבנו
ואל הארץ, אל הארץ באנו.

ומכל הגלויות
ועם כל הבעיות
עם נוצר וארץ קמה
ושפה אשר נרדמה
שוב התחילה מתעוררת
ומדברת ומדברת.
מסביב יהום הסער
רב הקושי והצער
אבל יש על מה לשמוח
יש עוד אומץ, יש עוד כח.

ונמשכת שיירה
מן המאה שעברה
רחוקים כבר היוצאים
איכרים וחלוצים
שעמלו עבדו בפרך
בלי לראות את סוף הדרך
ועכשיו עוברים אנחנו
לא שקטנו ולא נחנו
לא ימשיכו בלעדינו
זוהי הרפתקת חיינו.

אִיךְ יִשְׂרָאֵל צוֹמַחַת מִסְבִּיבֵנוּ
 הִיא חֲזָקָה יוֹתֵר מִכָּל חֲסְרוֹנוֹתֵינוּ
 וְגַם הַנִּגְב עוֹד יִהְיֶה פּוֹרֵחַ
 וְעוֹד נִדְאָג שֶׁהִזְקֵן יִהְיֶה שִׂמְחָה.
 וְגַם הַנִּגְב עוֹד יִהְיֶה פּוֹרֵחַ
 וְעוֹד נִדְאָג שֶׁהִזְקֵן יִהְיֶה שִׂמְחָה.

וּמִכָּל הַגְּלוּיּוֹת
 וְעַם כָּל הַבְּעִיּוֹת
 מִסְבִּיב יְהוּם הַסַּעַר
 רַב הַקּוֹשִׁי וְהַצַּעַר
 אֲבָל יֵשׁ עַל מָה לְשִׂמְחָה

יֵשׁ עוֹד אוֹמֵץ, יֵשׁ עוֹד כַּח.
 וְנִמְשַׁכַּת שִׁירָה
 מִן הַמָּאָה שֶׁעֲבָרָה
 רְחוּקִים כִּבְר הַיּוֹצֵאִים
 אֲכָרִים וְחִלּוּצִים
 שֶׁעֲמָלוּ עֲבָדוּ בַּפֶּרֶךְ
 בְּלִי לִרְאוֹת אֶת סוֹף הַדֶּרֶךְ
 וְעַכְשֵׁיו עוֹבְרִים אֲנַחְנוּ
 לֹא שֶׁקֵּטְנוּ וְלֹא נַחְנוּ
 לֹא יִמְשִׁיכּוּ בִלְעָדֵינוּ
 זֹהִי הַרְפָּתָקֶת חַיֵּינוּ.

קישור לביצוע השיר

[האירוע השנתי המרכזי של פרויקט תגלית בבנייני האומה בירושלים 2013. צילום: עמוס בן גרשון, אוסף התצלומים הלאומי לע"ם]

יחסי הדדיות בין המרכזים היהודיים בישראל ובתפוצות

בסוף המאה העשרים, ובעיקר לאחר נפילת הגוש הסובייטי והעלייה הגדולה של יהדות ברית המועצות, השתנתה מערכת היחסים בין מדינת ישראל והחברה הישראלית לבין המרכזים היהודיים בתפוצות. ההתבססות הכלכלית-חברתית של המדינה, יחד עם שגשוגו של המרכז היהודי הגדול בארצות הברית, הביאו לשינוי ניכר במערכת היחסים בין ישראל לתפוצות. השינוי בא לידי ביטוי בהפסקת ההטפה לעלייה ובהקמת פרויקט "תגלית" להיכרות יהודי אמריקה עם מדינת ישראל וליצירת גשרים וקשרים הדדיים של בין קהילות בארץ ובתפוצות. בעשורים האחרונים מתפתחת מערכת יחסית הדדית בין ישראל ליהדות התפוצות, לא רק עלייה או תרומת כספים לטובת המפעל הציוני אלא גם הפריה ותרומה הדדית תרבותית-כלכלית-זהותית. מערכת יחסים זו מושפעת מאוד מהמצב הפוליטי במדינת ישראל.

מרדכי קפלן, "לחידוש פני הציונות", 1955

על המחבר: קפלן (1881–1983) היה רב ומנהיג דתי חשוב בקהילה היהודית הקונסרבטיבית בארצות הברית. ב-1889 היגר עם משפחתו לארצות הברית. משפחת קפלן עברה לארצות הברית כחלק מהגירת ההמונים ממזרח אירופה, שהקיפה עד אמצע שנות העשרים של המאה הקודמת כשני מיליון וחצי יהודים, ושבזכותה נעשתה יהדות ארצות הברית הקיבוץ היהודי הגדול בעולם במשך רוב המאה העשרים. מרדכי קפלן היה מנהיג ציוני, וראה עצמו כתלמידו של אחד העם. הוא פיתח זרם של יהדות מתחדשת בארצות הברית, כתב ספרים רבים והיה דמות מרכזית בעיצוב התפיסה הקהילתית של יהדות ארצות הברית במאה העשרים.

על המקור: הספר לחידוש פני הציונות (The New Zionism) הוא אחד מספריו הרבים של קפלן. הוא נכתב בשנות החמישים, לאחר הקמת מדינת ישראל. בספר זה מובאת התמודדותו הפילוסופית של קפלן, כמנהיג ציוני החי ופועל בארצות הברית, עם אתגרי היהדות והציונות לאחר קום המדינה.

המחלוקת בתנועה הציונית מראשית ימיה, החריפה על ידי ייסוד מדינת ישראל. זוהי המחלוקת שנתגלעה בשיאה בפלוגתה שבין הרצל לאחר העם. היא הציגה את השאלה: מה צריכה להיות המטרה המיידית של התנועה הציונית. האם צריכה היא להיות השגת בית לעם ישראל בארץ ישראל, מובטח מבחינה משפטית, כפי שטען הרצל? או שמא צריכה היא להיות המשך מתמיד של קיומו של עם ישראל ומורשתו התרבותית על ידי החייאת החיים היהודיים בארץ-ישראל, כפי שאחד העם סבור?

כשבתחילת המאה הזאת, לאחר מותו של הרצל, נראו סיכויי הגשמת תוכניתו רחוקים, היתה נוסחתו הציונית של אחד העם לפקודת היום. הציונות מילאה תפקיד עיקרי בייצוב היהודיות בתפוצה ובעידוד חינוך עברי תרבותי מגוון. זמן לא רב לאחר מסירת המנדט על ארץ ישראל לידי הבריטים שוב גברה הציונות בארצות הברית על ידי עליית כוחות חדשים בראשותו של השופט לואיס ד. ברנדייס, ואחר כך על ידי ייסודה של הסוכנות היהודית לארץ ישראל בה יוצגו לא-ציוניים.

כיום מאיים סלע המחלוקת בציונות לעורר מבוכה בתנועה הציונית, לסכן את מדינת ישראל, ולהרחיב את פרוד העם היהודי. סלע המחלוקת הוא בשלילת הגולה לעומת חיובה. זוהי למעשה התלקחות מחודשת, בנסיבות יותר חמורות, ובצורה חריפה יותר, של הפלוגתה בין הרצל לאחד העם. יישוב פלוגתה זו היא בעיה דחופה עכשיו הרבה יותר משהיתה אי פעם, משום שמדינת ישראל היא עתה מציאות קיימת.

אם הציונות לא תיצור מיד, בסיס לתחושה חזקה של שיתוף ופעולה הדדית בין הקיבוץ היהודי בישראל לבין קיבוצי היהודים בשאר העולם, עלול להתפתח משהו שונה לגמרי ממה שחזה הרצל או אחד העם [...]

האסטרטגיה למאבק הצבאי היא כמו הפילוסופיה לציונות. ייסוד מדינת ישראל היה, בלי ספק, ניצחון טאקטי גדול לציונות, אולם האם הפך ניצחון זה לניצחון אסטרטגי? כיצד נוכל להבחין בכך מבלי שנדע מהי לאמיתו של דבר אסטרטגיה ציונית? אכן, בעניין זה נראים דברי רבי אירווינג מילר, שנאמרו בוועידה. "תכליתה ההיסטורית של הציוניות", אמר, "היא הגשמת הערכים התרבותיים והרוחניים של עמנו. תכלית זו נשארה במשמעותה היסודית שהיא קיומו של העם היהודי. תכלית זו היא לאמיתו של דבר הקיום היהודי עצמו". ואולם לא רבי מילר ולא שום אחר ממשתתפי הוועידה מצאו לנחוץ לשאול כיצד ובמה מסייעת מדינת ישראל לקרב את היהודים למטרה זו [...]

בעמדתם זו של היהודים הישראליים לגבי הציונות מתגלה רק אפס קצהו של יחסם ליהודי התפוצות. המנהיגים הציונים פיטמו את הישראליים בהשקפה שיהודי התפוצות שלא נענו לקריאה לעלות ולעזור בבניין הארץ, כמוהם כדור המדבר שביכרו את סיר הבשר של מצרים על החופש והעצמאות. כתוצאה מכך מתנכרים יהודי מדינת ישראל ליהודים בתפוצות. דבר זה לא יוכל להימשך זמן רב, בלי שיהודי התפוצות יתנכרו גם הם ליהודי מדינת ישראל.

האפשרות של התנכרות הרת אסון זו נחזתה זה מכבר על ידי פרנץ רוזנצוויג בכתבו ב-1917: "הציונים יאבדו באבדם את מגעם עם יהודי התפוצות. קשרם עם התפוצה הוא הדבר היחידי שמצמידם למטרתם. רק בהכירם בקשר עם ברלין, לודז' או, אם תרצו, אי פעם גם ניו-יורק, תישאר ארץ-ישראל יהודית ואף תאפשר קיום חיים בתפוצה" [...]

אם יקבלו יהודי התפוצה על עצמם אחריות זו, הרי הם משתתפים באחריות לקיומה של ישראל. [...]

צריכים וחייבים הם לחוש ולהרגיש שייעודם הרוחני כיהודים אחוז ודבוק בעתידה של מדינת ישראל. וזה בלבד יכול להיות המניע לערבותם בעד הצלחתה של מדינת ישראל [...]

אם הציונות קיימת בשביל היהודים, ולא היהודים בשביל הציונות, עליה להסתגל להלך רוחם של היהודים [...] בימינו מוצאים את עצמם יהודי המערב בתנאים נוחים במדינות שבהם הם נהנים מזכויות אזרחיות מלאות. אין תועלת בכינוי אדישותם לעלייה לישראל כחוסר נאמנות לעם היהודי. מאידך, עשוי לעזור הדיבור על ליבם שלא ינתקו את עצמם מקשר עם המרכז החשוב של חיים יהודיים, ושלא יאבדו את הרגשת הייעוד היהודי. דבר זה יטה את משמעותה של השתתפותם בבניין ארץ ישראל לכיוון שונה מהכיוון הנוכחי, שהוא תנועה פוליטית לטיפול הלאומיות היהודית. הציונות, כתנועה המכוונת להתחדשות רוחנית או דתית של כל היהודים ברחבי העולם, תהא זכאית לתבוע מן הקהילות היהודיות של הארצות החופשיות לתרום את חלקן בהספקת כח אדם של גברים ונשים מוכשרים ובעלי אופי שיבואו לישראל כדי לחיות שם חיי קבע או, לפחות, להקדיש שנים אחדות לשירות המדינה. מן הנשואים אפשר יהיה לצפות שירגישו עצמם קשורים אישית בגורלה ובהצלחתה של ארץ ישראל.

על הציונים להבין שהשאלה, אם התפוצה היא חלק מייעוד היהדות אינה רק תיאורטית. בתשובה על שאלה זו תלוי יחסם של יהודי התפוצה – אם יוסיפו או יחדלו להתעניין בפיתוחה ובהצלחתה של מדינת ישראל.

מרדכי קפלן, לחידוש פני הציונות, הספרייה הציונית, 2004.

איזו תרומה הדדית מתקיימת בין יהודי התפוצות ליהדות הארצישראלית? מה נותן כל חלק מהעם לחלק השני? מה הוא מקבל?
איזה ייעוד משותף מבקש קפלן להציע כדי לקיים תודעת עם אחד? האם אתם חושבים שייעוד משותף הוא תנאי לתודעה של ערבות הדדית בין המרכזים היהודיים השונים?

הרב יוסף דב סולובייצ'יק, 1975

על המחבר: הרב סולובייצ'יק (1903–1993) היה רב, פוסק ומנהיג רוחני. הוא נחשב דמות מרכזית בהתפתחות האורתודוקסיה המודרנית. במשך חמישים שנות כהונתו כרב הסמיך קרוב לאלפיים איש לרבנות ושימש כיועץ, כמנחה וכמודל לעשרות אלפי יהודים. לרב סולובייצ'יק הייתה השכלה רחבה הן בתחומי היהדות הן בפילוסופיה כללית, שאותה למד באוניברסיטת פרידריך וילהלם בברלין. הגותו הפילוסופית שילבה באופן ייחודי בין מסורת למודרנה תוך יצירת סינתזה שאפשרה ליהדות האורתודוקסית להתמודד עם אתגרי העולם של היום.

על המקור: מתוך ריאיון שנתן הרב סולובייצ'יק לעיתון מעריב בערב ראש השנה תשל"ו. הריאיון עסק בשאלות רבות, ובהן שאלת הזיקה בין יהדות ארצות הברית למדינת ישראל ולחברה הישראלית מנקודת מבטו הדתית והמנהיגותית של הרב.

שאלה: בחוגים שונים נטושה מחלוקת בשאלה: האם צריך, וניתן, ליצור שני מרכזים יהודיים רוחניים – במדינת ישראל ובארצות הברית – ומדמים אותם ליבנה ולבבל. האומנם ארץ ישראל ואמריקה בימינו הן כיבנה ובבל בזמנים ההם?

תשובה: מדוע צריכים להשתמש במונח מרכז? אין צורך לרכז את החיים הרוחניים של היהודים. איננו היררכיה. כל אחד תופס את מקומו על ידי כשרונותיו וכוחות הנפש שלו בכל מקום שהוא. מרכז פירושו מיסוד היהדות, ויש בכך פגם. היהדות לא ניתנת למיסוד. אם יביאו לפניי עניין, שלגביו רב בישראל פסק כך ורב באמריקה פסק אחרת – לא אתחשב בזה שמורה הוראה אחד חי בארץ ישראל והשני חי באמריקה. אם אבוא לפסוק – התוכן יכריע. אני יכול לומר, שבקרב הצעירים באמריקה יש הרבה תלמידי חכמים שאינם נופלים מתלמידי החכמים שאני מכיר הלומדים בארץ ישראל.

שאלה: אם כך הדבר – מדוע לא יתרכזו כולם במקום אחד, במדינת ישראל?

תשובה: על פי ר' חיים מוולוז'ין, התורה צריכה להתפשט על כל העולם כולו, ואז יבוא המשיח.

שאלה: האם אין בכך משום מתן גושפנקא לנצח הגלות?

תשובה: אינני מדבר על הגלות ועל ארץ ישראל. אני מדבר על התורה הצומחת בכל מקום. בוודאי שאין תורה כתורת ארץ ישראל. כך אמרו רבותינו. אבל צריכים לטפל גם בהרבצת תורה בתפוצות.

שאלה: האם כבוד הרב חושב על עלייה לארץ ישראל, או שהוא רואה את ייעודו בהרבצת תורה בגולה?

תשובה: אני חושב הרבה על זה. אני רואה ייעוד בהרבצת תורה בכל מקום ומקום. אבל אני חושב הרבה על ארץ ישראל. אם ירצה השם, ואם אזכה, אבוא עוד לשבת בארץ ישראל וללמד תורה. אני אוהב ללמד תורה. אני כמו שיכור בעניין זה. כל השנים אני מלמד תורה.

אני מלמד ילדים, נערים, צעירים וגם זקנים. פעם בשבוע אני אומר שיעור לפני זקנים בניו יורק, פעם בשבוע אני אומר שיעור בבוסטון. ייסדתי כאן ישיבה קטנה על שם הרמב"ם. בישיבה זו לומדים יהדות ומקצועות עבריים בעברית ומקצועות חול באנגלית. הישיבה קיימת כבר יותר משלושים שנה. הצעירים, המסיימים את הישיבה, מדברים עברית והרבה מהם עולים לארץ ישראל.

שאלה: כבוד הרב מחנך אותם לעלייה?

תשובה: בוודאי. אנו מכוונים אותם לדרך זו. מעצמם אינם עולים. גם רבים מתלמידיי בישיבת רבנו יצחק אלחנן (ישיבה אוניברסיטה) עולים לארץ ישראל. בין תלמידיי שעלו – בתי, חתני ובני היחיד.

באמת, טועים אנשי ממשלה והסוכנות. כדי לעודד אנשים לעלייה לא צריך להגיד להם: "עלו! ואם תישארו בגלות – אתם נתונים בסכנה כמו יהודי גרמניה לפני עלות היטלר לשלטון". לא כך. צריך לחנך ולהורות דרך־חיים שתוביל אותם לארץ ישראל. דבר זה אנחנו עושים.

שאלה: במעשה זה רואה כבוד הרב שליחות ציונית לאומית?

תשובה: זוהי שליחות התורה וההשגחה.

שאלה: האם כבוד הרב מגדיר עצמו כציוני?

תשובה: אם ציונות היא מושג טכני או גוף ממוסד – אינני משתייך לה, אם כי פורמלית אני חבר המזרחי ומשלם מסים. אבל אם ציונות מסמלת אהבת העם היהודי וההתמכרות לארץ ישראל כארץ־אבות – בוודאי שאני ציוני. מאז היותי נער, התחיל אבי ללמוד אתי זרעים, הלכות תרומות ומעשרות, הלכות מתנות עניים וביכורים. המונחים קדושת הארץ, טומאת ארץ העמים, קידשה לשעתה או לעתיד לבוא וכו' חדורים עמוק עמוק בלבי. מגיל צעיר חונכתי לאהבת ארץ ישראל כארץ שיש בה עשר קדושות.

הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, איש על העדה: מבחר איגרות, ראיונות והצהרות, ידיעות ספרים, 2011, עמ' 255.

כיצד הייתם מגדיר את היחס בין ישראל לתפוצות על פי גישתו של הרב סולובייצ'יק?

מהי הגדרת הציונות על פי הרב סולובייצ'יק ומה הגדרת היהדות?

כיצד אפשר לדעתכם להיות ציוני ולבחור לחיות בארצות הברית? נסו לאתגר את המחשבה הציונית הקלסית המופיעה בחלקים הקודמים ביחידה זו.

יעל שבח, "חובה עלינו לתווך לדורות הבאים", 2024

על המחברת: יעל שבח היא מחנכת ופובליציסטית ישראלית. היא נולדה בפרז ב-1985 ועלתה לארץ עם משפחתה. עבדה כמחנכת באולפנת מעלה לבונה והפכה לדמות ציבורית משפיעה לאחר רצח בעלה, הרב רזיאל שבח, בפיגוע ירי ליד חוות גלעד ב-2018. בשנים האחרונות היא כותבת בעיתונות ועוסקת בחיבור בין מגזרים שונים בחברה הישראלית.

על המקור: מאמר שנכתב בעיתון "מקור ראשון" כשנה לאחר פרוץ מלחמת "חברות ברזל".

הייתי בת 38 וקצת כשגיליתי שיש עוד דרך להבין את "לעולם לא עוד". האימרה המקושרת כל כך עם השבועה שלא תקרה לנו שואה שוב לעולם.

זה היה באחד הימים שבהם התכוננו לנסיעה לניו-יורק בקבוצת "ערבים זה לזה", וזו היתה הפעם הראשונה שהבנתי שיש יהודים, ולא מעט, בשבילם השבועה, "לעולם לא עוד", בכלל לא מובילה למסקנה ציונית, הכוללת את הצורך בהקמת צבא ובקיומה של מדינת ישראל.

אל המפגש הגיעו מרצים שהסבירו על יהדות ארצות הברית והמגוון הרב שבה. הם תיארו את הקבוצות והזרמים, וגם את העובדה שיש לא מעט יהודים האוחזים בדעה המתנגדת באופן עקרוני למדינת ישראל ולפעילותה, כפרשנות ישירה שהם נותנים לשבועה ההיא.

עוד לפני ששמעתי את מלוא ההסבר על השקפת העולם הזאת הרגשתי צורך עז להדוף אותה, להתנגד אליה ולהביע את כעסי על חוצפתם: איך הם לא אוחזים באמונה בסיסית כל כך בנוגע לצורך בקיומה של מדינת ישראל, מדינת יהודית, שפועלת להפוך למגן כל יהודי העולם? איך, לאחר הכרת העבר של יהודים נטולי מדינה והרדיפה אותם לאורך דורות, אפשר בכלל לא לחשוב שמדינה היא הדרך היחידה למנוע מרדיפות העבר לשוב ולרדוף אותנו?

אלא שבמקביל להתפתחות האמונה הזו – הנרטיב המובהק והבלתי מעורער שקיים לפחות בשבילי – התפתח נרטיב נוסף, המוכר במושג "תיקון עולם". זה המבקש להבטיח ששום מיעוט לא יהיה נרדף אף פעם, ותמיד יהיה מי שיגן עליו. ואיך מי שאמור להיות ממובילי פעולת ההגנה הזו הוא לא אחר מאשר היהודי, שחוה על בשרו ובשר עמו את תחושת הרדיפה. על כן הוא רואה בעצמו אחראי לכך שמציאות כאובה דומה לא תהיה מנת חלקו של אף אחד אחר. התפיסה הזאת לא נשמעת בעייתית מדי, לכאורה. ייתכן אפילו שאם הייתי מתעמקת בה מעט יותר אולי הייתי מתחברת אליה, מוצאת נקודות השקה בינה ובין תפיסותיי ומאמצת דבר או שניים מהיוזמה לתקן עולם במלכות שדי, בדרכי שלי. אלא שבין שלל הסיבות שאין בי טיפת רצון אפילו להעמיק בתפיסה הזו, ללמוד עליה או לנסות להזדהות איתה, הסיבה הראשונה לכך היא שלא ידעתי על קיומה. תפיסה כזו בכלל לא נמצאת אצלי בשפה, ואין לי כלים לקבל את העובדה שדעה שתמיד היתה בעיניי אמת בלעדית הפכה לדבר שאפשר לדון עליו. ובמילים אחרות – "איטס קופמליקייטד" (זה מסובך).

עכשיו תבינו, אין לי בעיה עם קומפליקייטד (מסובך). להפך, אני אדם עם הרבה מורכבויות ומעטים הנושאים שאין לי שום ויכוח איתם, כי ככה זה וזהו. אבל נושא אחד שהוא כן כזה נוגע למקומן של השואה ורדיפות היהודים לאורך הדורות בתקומת ישראל.

במהלך המסע הזה בניו-יורק, מצאתי את עצמי כועסת. כועסת על מוריי שלא חשפו אותי למידע הזה מעולם, כועסת על יד ושם והסיוורים הרבים שעברתי שם שבהם לא נתקלתי באזכור אחד של התפיסה הזו. ומאז משתוללת בראשי תוכנית עבודה שלא מרפה ממני ומבקשת למנוע מהדורות הבאים את הכאפה שחטפתי אני בגיל מאוחר כל כך. שאיפה לנסות, כבר בשלבים הראשונים של חשיפה לשואה, למצוא את המילים הנכונות לחשוף תלמידות ותלמידים למושג הזה של "תיקון עולם" ולקשר שלו לשואה.

אני רוצה להאמין שהסיבה שלא חשפו אותי לאמונה הזאת בגיל צעיר יותר היתה כדי להגן עליי ולוודא שלא אתבלבל במסר. שלא אתחיל להאמין בתפיסה האחרת, ובכך אולי תתערער דבקותי בציונות וארצה בשלב כלשהוא לעזוב את הארץ, לאמץ חתול, ולחוש אהבה לכל דבר חלש. וזה לא מנותק מהמציאות.

בהחלט יש סיבה הגיונית וחינוכית להימנע מלחשוף נוער וילדים לרעיונות שיש בהם אפשרות מהירה לבלבול. ובכל זאת, העלמת המידע הזה והצגת התמונה שאין עוד דעות בעולם מסוכנת לא פחות ובעיקר מונעת מגשרים להיבנות ולצמצם פערים תרבותיים וחברתיים. בעודי מדברת על העבר אני רוצה לשים פוקוס גם על הזמן הזה. אנחנו נמצאים בשלב קריטי בסיפור תולדות העם היהודי. כבר כעת, בזמן המלחמה, מתפתחים לנו כמה נרטיבים. יש מי שכבר מתחילת הדרך היה עסוק בכתיבת ההיסטוריה מנקודת מבטו, ללא התייחסות לאופן שבו היא מצטיירת ממבטם של אחרים שחווים את אותן החוויות אבל מפרשים אותן אחרת לגמרי. זה לא נורא שמתפתחים כמה נרטיבים למלחמה ולמה שעומד לצאת ממנה.

זה בסדר שדרכים שונות לפרש את המציאות הופכות להיות מקובלות פחות או יותר במקומות שונים במדינה. אבל דבר אחד חשוב מאוד. אסור בשום אופן שנרטיב אחד יצטייר כנרטיב היחיד שהמציאות מתפרשת לפיו.

חובה עלינו, למען ילדינו ולמען עתיד המדינה, למצוא את כל הדרכים והמילים כדי לתווך לדורות הבאים, כבר בתחילת הדרך, שהמציאות נתפסת אחרת אצל כל קבוצה ומחנה, ושכל דרך כזו היא נכונה ולגיטימית. בבוא היום, כשהאחד ייפגש עם האחר בטנק או בשוחה בדרום לבנון, זה לא יעמוד ביניהם ולא יפריד אותם. ככה הם יוכלו בקלות רבה יותר לקבל באהבה זה את זה.

רק ככה נבנה דור שחי בשלום גם עם מי שלא מסכים עם דעתנו. רק ככה נוכל לחיות ביחד.

יעל שבח, "רק בגיל 38 גיליתי שהשבועה 'לעולם לא עוד' מאפשרת להתנגד לציונות", מקור ראשון, י' במרחשוון תשפ"ה

האם המסקנה הציונית והמסקנה היהודית-אמריקאית מהשוואה סותרות זו את זו?

האם יהדות התפוצות יכולה לתרום לנו להבנת משמעות "לעולם לא עוד"?

מאיר אריאל, "כתונת פסים", 1995

על המחבר: אריאל (1942–1999) היה פזמונאי, זמר ומשורר. הוא נולד בקיבוץ "משמרות" ונחשב אחד היוצרים המקוריים והמורכבים בזמר העברי. שיריו משלבים עברית עשירה, פיוטית ולעיתים תנ"כית, לצד ביקורת חברתית, הומור דק והתבוננות פנימית נוקבת. דרכו האומנותית הייתה עצמאית, לא מתפשרת, והוא נותר בעבור רבים קול אותנטי של שפה, עומק וזהות ישראלית לא שגרתית.

על היצירה: השיר נכתב ב-1993 והופק יחד עם גלי צה"ל ומשרד הקליטה. מילות השיר מציעות מבט אוהד על הפסיפס האנושי המרכיב את החברה הישראלית. הן מתארות את המפגש בין תרבויות, עדות ומסורות שונות, ומציגות רב-גוניות זו כעושר תרבותי ולא כבעיה. את השיר, שהלחין ארקדי דוכין, שרו זמרים מכל קצוות החברה הישראלית.

כן, כל הצבעים עוד יזהירו,
לכל הצדדים בעולם,
לראות כולם את כולם
וכל הצדדים עוד יכירו
בגוונים השונים את עצמם
ויותר הצבעים לא יסתירו
אדם מאדם דם מדם.

לפני כמה וכמה שנות אלף
נפרדנו אני ואחי
הוא לכיוון של הקרירים האלה
אני לדרום מזרחי.
יובלות על יובלות לא התראנו
ופתאום נפגשנו כאן
לא הכרנו כל כך השתננו
טוב שהשארנו סימן.

מי שמדבר, צחקתי בכיתי למראה החיוור של אחי
למבטא המוזר שלו.
ביטא ביטא זה יותר תנכי?
הו כתונת פסים שלי כל פס בי נוגע
כל פס רוצה לקלף לי את העור
הו פסים פסים שלי אני לא אשתגע
רק אתן לגוונים מעט אור.

מה הם עשו לך? אתה בכלל לא דומה לי
בבכי צחק לי אחי.
אתה לא נראה כל כך ישראלי
בטח שלא תנכי.

כן, כל הצבעים עוד יזהירו...
פולנים התנפלו על מרוקו
רוסים נכנסו בתימן
מצרים חטפה מטורקיה
שבדרך תקעה את יוון
איך שביניהם הסתבכו
כבר סופר אף כי לא יאומן

אבל למה את המלחמות הזרות שלהם משכנו
אחרי שהם שכחו אותנו מזמן מזמן.
הו כתונת פסים שלי כל פס בי נוגע
כל פס רוצה לקלף לי את העור
הו פסים פסים פסים שלי.
אני לא אשתגע לא אשתגע
רק אתן לגוונים מעט אור.

קישור לביצוע השיר

הרבה אנג'לה בוכדל, "ישראל במלחמה – בראשית הייתה המילה", 2023

על המחברת: הרבה בוכדל (1972) נולדה בדרום קוריאנה. בוכדל היא האישה הראשונה ממוצא אסייתי שהוסמכה כרבה וכחזנית. היא גדלה בארצות הברית, עברה גיור רפורמי בגיל 21, ומשמשת כיום כרבה הראשית של קהילת סנטרל סינגוג בניו יורק – אחת הקהילות הגדולות בארצות הברית. בוכדל נחשבת דמות בולטת בקידום, גיוון והכלה ביהדות בת זמננו, והיא קול חשוב של הקהילה הרפורמית בארצות הברית, התומכת בישראל. היא נשואה ואם לשלושה.

על המקור: נאומה של הרבה בוכדל כשבוע לאחר אירועי שמחת תורה תשפ"ג בישראל. בוכדל מציגה את נקודת המבט של יהדות ארצות הברית על המתרחש בארץ ברגע של משבר עמוק ומלחמה, ומביעה תמיכה לא מסויגת וחד-משמעית בישראל.

אין מילים. אין מילים. אין מילים. זה היה המשפט החוזר ששמעתי שוב ושוב מבני משפחה וחברים ישראלים, כשיצרתי עמם קשר בימים שלאחר מה שאנו יודעים כעת שהיה הטבח היהודי הגדול והאכזרי ביותר מאז השואה.

בעוד מסע הרצח הזה התרחש בשבת, יהודים ברחבי ישראל, שעדיין לא ידעו בדיוק מה מתרחש, פרשו את ספר התורה לשמחת תורה – קוראים מספר דברים, הספר האחרון בדברים המתאר את מותו של משה, ומתחילים שוב, בראשית, עם ספר בראשית וסיפור הבריאה.

בהד קוסמי ומטריד למה שהתרחש סביב משפחתנו בישראל, מחזור התורה עבר מ"דברים", שפירושו המילולי הוא "מילים", לעולם שהיה תוהו ובוהו – "על פני תהום". ישראל, והעולם היהודי, עברו מדברים לאין מילים.

אבל אז, בראשית מתאר כיצד אלוהים מתחיל את הבריאה:

ויאמר ה' יהי אור, ויהי אור.

אלוהים אמר: "יהי אור" ויהי אור.

אלוהים בורא אור – בורא את העולם כולו – בהוראה, במילים.

כעם יהודי, אנו מבינים את כוחן של המילים ליצור מציאות. מילים מחזקות אומות, בנות גשרים, ומביאות מרפא. אך מילים יכולות גם להפוך למחסומים, קללות וכלי נשק. יהודים מעולם לא האמינו בחרוז הילדות ש"מילים לעולם לא יפגעו בנו". אנחנו יודעים עד כמה רב כוחן.

ואנחנו גם יודעים איך שתיקה – היעדר מילים – יכולה לאפשר רוע וכאוס.

בעודי יושבת שבורת לב ומזועזעת מהאלימות הקטלנית בישראל, הייתי המומה מהמילים שהמשיכו להופיע בתגובה להתקפה הזו. מילים כמו "התנגדות", "דה-קולוניזציה", או "לוחמי חירות", מילים שהאדירו – ואפילו חגגו – את טרור החמאס, מילים שבאופן מעוות מצאו דרך להאשים את ישראל בהתקפות המפלצתיות האלה. העיוותים שאנשים נקטו כדי להאשים ילדים חסרי הגנה, בני נוער בפסטיבל מוסיקה, או ניצולי שואה ברצח של עצמם, חשפו פשיטת רגל מוסרית וצביעות שלא האמנתי שאפשרית.

מטרידות באותה מידה היו ההצהרות המעומעמות או העמומות מבחינה אתית מהאנשים שאנו מצפים מהם להנהגה מוסרית – נשיאי אוניברסיטאות שלא הצליחו להביע בבירור את האמיתות הפשוטות של ההתקפות האלה: המבצעים היו מחבלים, וקורבנותיהם הנבחרים היו יהודים.

אני שייכת לקבוצה של מנהיגים בין-דתיים המייצגים את רוב הכנסיות, בתי הכנסת והמסגדים בניו יורק. השבוע, מנהיגים בתוך הקבוצה ניסו להוציא הצהרה בתגובה להתקפת החמאס, אבל הטייטה שלהם הוגבלה לקלישאות כמו "אנו עומדים בסולידריות עם אנשי האזור" ו-"אנו קוראים להפסקת האלימות בארץ הקודש". אחרי התדיינויות הלך ושוב, הקבוצה בכלל לא הוציאה הצהרה.

מנהיגי קהילת האמונה של מנהטן לא יכלו פשוט לומר את המילים: אנו מגנים את טרור החמאס ואת הטבח הזה...

המנהיגים האקדמיים והדתיים האלה עשו קריירה ממילים, והם יודעים את כוחן. ובמקום לנקוט עמדות עקרוניות, שוב ושוב, ראינו אותם בוחרים במילים שיצרו השוואות שווא, האשימו את הקורבנות היהודים, ורמזו על עמימות מוסרית במקום שלא הייתה כזו. היה מצמרר להבין כמה אנשים – לעתים קרובות אלה שבדרך כלל יש להם הכי הרבה חמלה כלפי קורבנות של דיכוי ואלימות, פשוט יש להם נקודה עיוורת כשהקורבנות במקרה הם יהודים.

מעולם לא חשתי עד כמה חשובות המילים ליצירת מציאות.

ועד כמה מחרישה יכולה להיות השתיקה, אל מול זוועה.

כששמעתי את הנשיא ביידן נושא את גינויו הרגשי, הבלתי מסויג, של החמאס, כארגון טרור בדומה לדאע"ש, כשהוא כינה את הזוועות כרוע טהור, ואישר בבירור: "אנחנו עומדים לצד ישראל".

התחלתי לבכות. אפילו לא הבנתי כמה הייתי זקוקה לשמוע את הנשיא שלנו אומר את המילים. אבל מילים חשובות, כי האמת חשובה. ומכיוון שמילים הן כה רבות עוצמה, הבה נקפיד להשתמש במילים הנכונות.

נמאס לי מלכנות ישראלים קולוניאליסטים. אל תיפלו לזה.

זוהי אסטרטגיה מפורשת של החמאס לצייר את הישראלים כקולוניאליסטים מתנחלים חסרי שורשים. זה שקר. ההיסטוריה והריבונות היהודית על הארץ הזו נמשכת אלפי שנים, ורוב הישראלים המודרניים הם פליטים יהודים מהמזרח התיכון, אירופה, אפריקה ומכל העולם, שחזרו לבית היהודי היחיד שיש לנו.

יהודי ישראל אינם דומים כלל לקולוניאליסטים הצרפתים באלג'יריה, או הבריטים בהודו, שכולם יכלו לעזוב ולחזור הביתה לצרפת או לאנגליה.

יהודים ישראלים לא יכולים לחזור לשום מדינה. ישראל היא המדינה שלהם. וכיהודים, ישראל היא המדינה שלנו. ואנחנו לא הולכים לשום מקום.

אני חושבת שאתם יודעים עכשיו שאני תמיד מנסה לראות צדדים רבים של סוגיה [...]

בדרך כלל אני מפצירה בנו לשבת עם המורכבות והניואנסים. אבל יש רגעים שנותנים לך בהירות. כמו בבראשית. כשאלוהים ברא אור, אלוהים הפריד בין האור לחושך.

היום, כשישראל נאלצת ליצור בראשית חדש – עולם חדש לישראל – ואל תטעו, זה לעולם לא יהיה אותו דבר – האור הופרד מהחושך. אין כאן אזור אפור. העולם ראה איך נראה רוע טהור. רוע הוא הטבח הברברי שהחמאס ביצע על אדמת ישראל.

[...]

לישראל יש חובה מוסרית להגן על אזרחיה ולחלץ את בני הערובה שלה. הכנעת החמאס, שמטרתו המוצהרת היא להשמיד את ישראל, היא מלחמה צודקת ומוסרית. אחת שלא בחרנו בה, אבל כעת איננו יכולים להימנע ממנה.

בתוך החשכה, ראינו גם הבזקי אור: אתרי ציון בברלין, פריז, לונדון מוארים בכחול ולבן בתמיכה בישראל. תנועת המחאה בישראל הפכה בן לילה לרשת של שירותים חברתיים למשפחות עקורות ולפצועים. אנשי מילואים, שרק לפני שבוע סירבו לשרת במחאה נגד הממשלה, כעת מתייצבים בשיעור של מעל 100%.

והקהילה היהודית האמריקאית, שלעתים קרובות כל כך מפולגת בנוגע לישראל, חשה את כאבם של אחיותיהם ואחיהם ומגיבה בשפע של תמיכה נדיבה.

אין מילים. אין מילים. אבל בהיעדר מילים, אנחנו פונים זה אל זה. וכשאנחנו יוצרים מחדש, אנחנו פונים לתפילות עמנו שנתנו לנו שפה כשלא יכולנו למצוא את שלנו.

אני רוצה לבקש מכל הרבנים והחזנים כאן, להצטרף אלינו על הבימה, כשאנחנו קמים יחד כקהילה מאוחדת ושרים את מילות התקווה, "התקווה" – מילים שאפשרו לעמנו לשרוד את הבלתי-ניתן לדמיון,

וליצור מחדש.

קומו איתי כעת כולם לשירת "התקווה".

קישור לנאום המלא

"ארץ ציון וירושלים" – הציונות והזיקה לארץ ישראל

היכן מתחיל הקשר של העם היהודי לארץ ישראל?
האם אפשר לממש את השאיפה הציונית מחוץ לארץ
ישראל?
למה לא אוגנדה?

איך אפשר להתמודד עם הקשיים המיוחדים הכרוכים
בחיים בארץ ישראל?
האם אפשר להיות ציוני בחו"ל?

בארץ-ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו
הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות
ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-
אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים
הנצחי.

לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע שמר
לה אמונים בכל ארצות פזוריו, ולא חדל מתפילה
ומתקווה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו
המדינית.

מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים
בכל דור לשוב ולהאחז במולדתם העתיקה.

מתוך מגילת העצמאות

פתיחה

מראשיתה התמודדה הציונות עם הטענה "ליסטים אתם". נטען שאין ליהודים זכות לדרוש הקמת בית לאומי בארץ ישראל על חשבון זכותם הילידית של הערבים יושבי הארץ. התנועה הציונית טוענת לזכותו של העם היהודי לשוב ולהיאחז בארץ ישראל שהיא מולדתו העתיקה ולחיות בה חיים לאומיים. הציונות ראתה את הקשר של העם היהודי לארץ ישראל כקשר היסטורי, דתי ותרבותי המוכח מעל לכל ספק בכתובים: סיפורי האבות, חזון הנביאים, מנהגים והלכות, דברי אגדה והגות ועוד, לצד עדויות היסטוריות וארכיאולוגיות למן תקופת המקרא ועד ימינו. קשר זה עומד בבסיס החתירה להקמת הבית הלאומי לעם היהודי בארץ ישראל.

שער זה כולל מקורות ספרותיים רבים המספרים על הקשר העמוק של העם היהודי לארץ ישראל ועל התמורות שחלו בקשר זה במהלך ההיסטוריה.

השער כולל:

1. מקורות מקראיים: החל בהבטחת הארץ לאברהם אבינו בספר בראשית, עבור דרך סיפורי ירושת הארץ בספר יהושע וכלה במקומה של ארץ ישראל בחזון הנביאים.
 2. מקורות מהאגדה, מההלכה, מהשירה ומההגות העברית באלפיים שנות הגולה. מקורות אלה מספרים על היחס של העם היהודי לגולה לארצו, על הכיסופים ועל הגעגועים הניבטים ממקורות מגוונים.
 3. כתיבה ציונית של מנהיגי הציונות מזרמים שונים, שביטאו את הקשר העמוק של עם ישראל לארץ ישראל ואת המרכיב של זיקה זו לרעיון ולמעשה הציוני.
 4. מקורות שנכתבו ברגע הקונפליקט ההיסטורי שבא לידי ביטוי בהצעת אוגנדה: האם תיתכן אפשרות להחליף את ארץ ישראל בארץ אחרת לשם מילוי הדרישה להקמת בית לאומי?
 5. מקורות העוסקים בזיקה לארץ במבחן הגשמת הציונות, כאשר הארץ הפכה חלק מחיי היומיום ולא רק מושא כיסופים.
- אל מול הערעור הבלתי-פוסק על זכותו של העם היהודי לארצו נדרשת היכרות עם הקשר רב-הדורות של היהודי לארץ זו. מתוך הבנת העומק של קשר זה ראוי שנשאל כיצד עלינו להתמודד עם האתגרים הנולדים מהקשר שלנו לארץ ישראל.

מקורות מקראיים העוסקים בזיקה לארץ ישראל

כשעוסקים בזיקת העם היהודי לארץ ישראל יש לחזור למקור העברי הקדום ביותר, התנ"ך. ארץ ישראל נמצאת בליבו של התנ"ך, והיא זירת ההתרחשות שלו: החל בסיפורי האבות, עבור דרך תקופת ההתנחלות וירושת הארץ בימי יהושע ובתקופת המלכים והנביאים. הארץ היא גם מקום ההתרחשות הסוגרת את ספר התנ"ך, תקופת שיבת ציון בימי עזרא ונחמיה. בתנ"ך, ארץ ישראל איננה רק המקום הריאלי אשר בו מתרחשים אירועים ופועלים גיבורי המקרא אלא גם מקום חזון הגאולה העתידי של נביאי ישראל. להלן יוצגו מעט מן המקורות המקראיים הרבים העוסקים בזיקה לארץ ישראל.

בראשית יב, ז

וַיֹּאֶרְא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר: לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת. וַיָּבֵן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנִּרְאָה אֵלָיו.

בראשית יג, יח

וְה' אָמַר אֶל אַבְרָם אַחֲרֵי הַפֶּרֶד לוֹט מַעֲמֹ: שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֵתָה שָׁם, צָפֹנָה וְנִגְבָּה וְקִדְמָה וְיָמָה, כִּי אֵת כָּל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֵתָה רְאֵה, לְךָ אֶתְנַנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם. וְשָׁמָּה אֵת זַרְעֲךָ כַּעֲפֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִם יוּכַל אִישׁ לְמָנוֹת אֵת עֲפֹר הָאָרֶץ, גַּם זַרְעֲךָ יִמָּנֶה. קוֹם הַתְּהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאַרְכָּהּ וּלְרַחְבָּהּ, כִּי לְךָ אֶתְנַנָּה. וַיֹּאֲהֵל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלְנֵי מַמְרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן, וַיָּבֵן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה'.

בראשית טו, יח-כא

בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר: לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֵת הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פָּרָת. אֵת הַקִּינִי וְאֵת הַקְנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי וְאֵת הַחִתִּי וְאֵת הַפְּרִזִּי וְאֵת הַרְפָּאִים וְאֵת הָאֱמֹרִי וְאֵת הַכְּנַעֲנִי וְאֵת הַגֵּרְגָּשִׁי וְאֵת הַיְּבוּסִי.

בראשית יז, ז-ח

וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרַיִךְ לְדִרְתָּם לְבְרִית עוֹלָם לְהִיּוֹת לְךָ לֹא-לֵהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרַיִךְ. וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרַיִךְ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךְ אֵת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזַת עוֹלָם, וְהִיְיִתִּי לָהֶם לֹא-לֵהִים.

שמות ו, ח

והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב, ונתתי אתה לכם מורשה, אני ה'.

שמות כג, לא

ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנגה, כי אתן בידכם את ישבי הארץ וגרשתמו מפניך.

דברים ח, ו-יח

ושמרת את מצות ה' א-להיך, ללכת בדרכיו וליראה אתו.
כי ה' א-להיך מביאך אל-ארץ טובה, ארץ נחלי מים, עינת ותהמת יצאים בבקעה ובקור.

ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון, ארץ זית שמן ודבש.

ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם, לא תחסר כל בה. ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת.

ואכלת ושבעת וברכת את ה' א-להיך על הארץ הטובה אשר נתן לך.
השמר לך פן תשכח את ה' א-להיך לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום.

פן תאכל ושבעת, ובתים טובים תבנה וישבת.
ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך; וכל אשר לך ירבה.
ורם לבבך ושכחת את ה' א-להיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים.
המוליך במדבר הגדל והנורא, נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים, המוציא לך מים מצור החלמיש.
המאכלך מן המדבר, אשר לא ידעון אבותיך, למען ענתך ולמען נסתך, להיטבך באחריתך.
ואמרת בלבבך: כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה.
וזכרת את ה' א-להיך, כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותיך כיום הזה.

דברים יא, כד

כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו, לכם יהיה. מן המדבר והלבנון, מן הנגה נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם.

דברים ל, א-י

וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ, וְהִשְׁבַּתְתָּ אֶל לִבְּךָ בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָדִיתָךְ ה' אֱ-לֹהֶיךָ שָׁמָּה.

וְשָׁבַת עַד ה' אֱ-לֹהֶיךָ וְשִׁמְעַתָּ בְּקוֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצֹוֶה הַיּוֹם, אֹתָהּ וּבְנֶיךָ, בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ.

וְשָׁב ה' אֱ-לֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶךָ, וְשָׁב וְקִבַּצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפִּיצְךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ שָׁמָּה. אִם יִהְיֶה נִדְחֶךָ בְּקִצָּה הַשָּׁמַיִם, מִשָּׁם יִקְבָּצְךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ.

וְהֵבִיֵּאךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ, וְהִיטְבָּךָ וְהִרְבָּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ.

וְעַל ה' אֱ-לֹהֶיךָ אֶת לִבְּךָ וְאֶת לִבְּךָ זָרַעְךָ לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ.

וְנָתַן ה' אֱ-לֹהֶיךָ אֶת כָּל הָאֱלֹלוֹת הָאֵלֶּה עַל אִיְבֶיךָ וְעַל שֹׁנְאֶיךָ אֲשֶׁר רָדְפוּךָ.

וְאֹתָהּ תִּשׁוּב וְשִׁמְעַתָּ בְּקוֹל ה' וְעָשִׂיתָ אֶת כָּל מְצֹוֹתָיו אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצֹוֶה הַיּוֹם.

וְהוֹתִירְךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדְךָ, בְּפָרִי בָטָן וּבְפָרִי בְהֶמְתֶּךָ וּבְפָרִי אֲדָמָתְךָ, לְטֶבֶה, כִּי יֵשׁוּב ה' לְשׁוּשׁ עֲלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר שָׁשׁ עַל-אֲבֹתֶיךָ

כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱ-לֹהֶיךָ לְשָׁמֵר מְצֹוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה, כִּי תִשׁוּב אֶל ה' אֱ-לֹהֶיךָ בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ.

יהושע א, ד

מִהַמְדָּבָר וְהַלְבָּנוֹן הַזֶּה וְעַד הַנָּהָר הַגָּדוֹל נָהָר פָּרָת, כָּל אֶרֶץ הַחֲתִיִּים וְעַד הַיָּם הַגָּדוֹל מִבּוֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְבוּלְכֶם.

ירמיהו ל, פסוקים א-ג, י-יא

הַדְּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל יִרְמְיָהוּ מֵאֵת ה' לֵאמֹר:

כֹּה אָמַר ה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: כָּתֹב לָךְ אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֵלַיךְ אֶל סֵפֶר.

כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים נֹאֵם ה', וְשָׁבַתִּי אֶת שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְיִהְיֶה, אָמַר ה'.

וְהִשְׁבַּתִּים אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאֲבוֹתֶם, וִירְשׁוּהָ [...]

וְאֹתָהּ אֶל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נֹאֵם ה', וְאֶל תַּחַת יִשְׂרָאֵל, כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעַךָ מִרְּחוֹק, וְאֶת זָרְעֶךָ מֵאֶרֶץ שְׁבִיִּים, וְשָׁב יַעֲקֹב וְשָׁקֵט וְשָׁאֵן וְאִין מִחֲרִיד.

כִּי אֹתָךְ אָנִי נֹאֵם ה' לְהוֹשִׁיעַךָ, כִּי אַעֲשֶׂה כָּלָה בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִפְצֹוֹתֶיךָ שָׁם, אַךְ אֹתָךְ לֹא אַעֲשֶׂה כָּלָה, וְיִסְרְתֶיךָ לְמִשְׁפָּט, וְנִקָּה לֹא אֲנִיקָה.

יחזקאל לז, טו-כח

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר:

וְאַתָּה בֶן אָדָם קַח לָךְ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לַיהוּדָה וּלְבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרוֹ, וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרוֹ.

וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל אֶחָד לָךְ לַעֲץ אֶחָד וְהָיוּ לְאַחַדִּים בְּיָדְךָ.

וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי עַמְּךָ לֵאמֹר: הֲלוֹא תִגִּיד לָנוּ מָה אֵלֶּה לָּךְ,

דַּבֵּר אֲלֵהֶם, כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים: הִנֵּה אֲנִי לִקְחָה אֶת עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרוֹ, וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת עֵץ יְהוּדָה וְעָשִׂיתָם לַעֲץ אֶחָד, וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי.

וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם בְּיָדְךָ לְעִינֵיהֶם.

וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם, כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים: הִנֵּה אֲנִי לִקְחָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִלְכוּ שָׁם, וְקִבַּצְתִּי אוֹתָם מִסְבִּיב וְהִבֵּאתִי אוֹתָם אֶל אֶדְמָתָם.

וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בְּאַרְץ, בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל, וּמִלָּךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכָלֶם לְמֶלֶךְ, וְלֹא יִהְיֶה (וְהָיוּ) עוֹד לְשָׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יִחַצּוּ עוֹד לְשִׁתִּי מִמְּלָכוֹת עוֹד.

וְלֹא יִטְמְאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבִשְׁקוּצֵיהֶם וּבְכָל פְּשָׁעֵיהֶם, וְהוֹשַׁעְתִּי אוֹתָם מִכָּל מוֹשְׁבֵּתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם, וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ לִי לְעָם וְאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֹא-לֵהִים.

וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוּעָה אֶחָד יִהְיֶה לְכָלֶם, וּבְמִשְׁפָּטִי יִלְכוּ וְחֻקוֹתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם.

**וַיָּשְׁבוּ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְעֵקֶב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בָּהּ
אֲבוֹתֵיכֶם, וַיָּשְׁבוּ עֲלֵיהֶם הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵיהֶם עַד עוֹלָם, וְדָוִד
עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם.**

וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שְׁלוֹם, בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם, וְנָתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם, וְנָתַתִּי אֶת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם.

וְהָיָה מִשְׁכְּנִי עֲלֵיהֶם, וְהָיִיתִי לָהֶם לֹא-לֵהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ לִי לְעָם.

וַיִּדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי ה' מִקְדָּשׁ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּהִיּוֹת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם.

עמוס ט, יג-טו

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נֹאֵם ה', וְגִשׁ חוֹרֵשׁ בִּקְצֵר וְדָרֶךְ עֲנָבִים בְּמִשְׁךְ הַזֶּרַע, וְהִטִּיפוּ הַהָרִים עָסִיס וְכָל הַגְּבָעוֹת תִּתְמוּגְגְּנָה.

וְשִׁבְתִּי אֶת שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי עָרִים נִשְׁמָוֹת וַיָּשְׁבוּ, וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׂתוּ אֶת יַיִנָם, וְעָשׂוּ גִזְוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיהֶם.

וְנִטְעָתִים עַל אֶדְמָתָם, וְלֹא יִנְתְּשׁוּ עוֹד מֵעַל אֶדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם אָמַר ה' אֱלֹהֵיךָ.

תהלים קלז, ה-ו

אם אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַם, תִּשְׁכַּח יְמִינִי.

תִּדְבֶּק לְשׁוֹנֵי לֶחֶכֶי אִם לֹא אֶזְכְּרִי, אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׁמֹחֲתִי.

מה מקור הזיקה לארץ ישראל?

בספר דברים, לפני כניסת עם ישראל לארץ ישראל, מתווסף תנאי לירושת הארץ. מהו?

איזו מציאות מתארים הנביאים ירמיהו, עמוס ויחזקאל? מה אופי שיבת העם לארצו על פי הנביאים?

האם לדעתכם התקיימו דברי הנביאים בחלקם? במלואם?

מקורות מהאגדה, מההלכה, מהשירה ומההגות היהודית העוסקים בזיקה לארץ ישראל

סידור התפילה

מתוך ברכת המזון: נודה לך ה' א-להינו

על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה,

ברית ותורה חיים ומזון. על שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועל בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדנו ועל חקי רצונך שהודעתנו ועל חיים ומזון שאתה זן ומפרנס אותנו [...]

על הכל ה' א-להינו אנחנו מודים לך ומברכים את שמך כאמור: ואכלת ושבעת וברכת את ה' א-להיך

על הארץ הטבה אשר נתן לך,

ברוך אתה ה' על הארץ ועל המזון.

רחם ה' א-להינו עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל הר ציון משכן כבודך ועל היכלך ועל מעונך ועל דבירך ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו אבינו!

מתוך תפילת העמידה: תשכון בתוך ירושלים עירך כאשר דברת ובנה אותה בנין עולם במהרה בימינו, ברוך אתה ה' בונה ירושלים.

רצה ה' אלהינו בעמך ישראל ולתפלתם שעה והשב העבודה לדביר ביתך, ואשי ישראל ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון, ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך. ואתה ברחמיך הרבים תחפץ בנו ותרחנו. ותחזיקה עינינו בשובך לציון ברחמים,

ברוך אתה ה' המחזיר שכינתו לציון.

האם אתם מכירים מנהגים ואזכורים נוספים בלוח השנה העברי ובמעגל החיים היהודי המסמלים את הקשר של עם ישראל לארץ ישראל? מה לדעתכם צריך להיות מעמדם של מנהגים אלה בדורנו, אשר בו רוב העם היהודי חי בארצו?

מדרש ספרי דברים, ראה, ט

ומעשה בר' אלעזר בן שמוע ור' יוחנן הסנדלר שהיו הולכין לנציבין אצל יהודה בן בתירה ללמוד ממנו תורה, והגיעו לצידן [צידון] וזכרו את ארץ ישראל. זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהן וקראו בגדיהם וקראו המקרא הזה: "וירשתם אותה וישבתם בה ושמרתם לעשות את כל החוקים" (דברים יא, לא-לב) וגו'. חזרו באו להם למקומם [בארץ]. אמרו: ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה.

מדרש משלי, פרק יז

אמר ר' לוי: כל הדר בארץ ישראל אפילו שנה אחת [ויש גורסים: שעה אחת, וכן נראה] ומת בתוכה, מובטח לו שהוא בן עולם הבא. ומה טעם? "וכפר אדמתו עמו" (דברים לב, לג) – אמר ר' נחמיה: ארץ ישראל, שהיא מכפרת על עוונות מתייהר.

רש"י על בראשית א, א – 1080 (אשכנז)

על המחבר: רבי שלמה יצחקי (1040 - 1105) היה תלמיד חכם מראשי יהדות צרפת בימי הביניים. חי במאה האחת עשרה בדרום צרפת והיה מפרשני התורה והגמרא החשובים בכל הזמנים. פירושי ודמותו עיצבו את הלמדנות היהודית, והם משפיעים ונלמדים עד היום.

"בראשית" – אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ"החדש הזה לכם" (שמות יב, ב), שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל. ומה טעם פתח בבראשית? משום "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" (תהלים קיא, ו).

שאם יאמרו אומות העולם לישראל: "לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים", הם אומרים להם: "כל הארץ של הקב"ה היא. הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו. ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו".

ר' יהודה הלוי, שירי ציון, 1140 (ספרד וירושלים)

על המחבר: ר' יהודה הלוי (1079 - 1141) היה משורר ופילוסוף יהודי שחי במאה השתים עשרה בספרד בתקופה של שגשוג ופריחה תרבותית ודתית. ר' יהודה הלוי כתב שירים רבים על מגוון נושאים, בהם פיוטים שנכנסו לתפילה. שירת ציון שלו היא פסגה של כתיבה על געגוע ועל כמיהת היהודים לחידוש חיים בארץ ישראל. ספרו הפילוסופי "הכוזרי" הוא אחד מספרי המחשבה היהודיים החשובים של ימי הביניים. בסוף חייו עזב את ספרד ועלה לארץ ישראל.

ר' יהודה הלוי, ליבי במזרח

לבי במזרח / ואנכי בסוף מערב
 איך אטעממה את אשר אכל / ואיך יערב?
 איכה אשלם / נדרי ואסרי, בעוד
 ציון בחבל אדום / ואני בכבל ערב?
 יקל בעיני עזב / כל טוב ספרד, כמו
 יקר בעיני ראות / עפרות דביר נחרב!

ר' יהודה הלוי, ציון הלא תשאלי

ציון, הלא תשאלי לשלום אסיריך,
 דורשי שלומך והם יתר עדריך?
 מים ומזרח ומצפון ותימן שלום
 רחוק וקרוב שאי מכל עבריך,
 ושלום אסיר תאונה, נותן דמעיו כטל-
 חרמון ונכסף לרדתם על הרריך!
 לבכות ענותך אני תנים, ועת אחלם
 שיבת שבותרך – אני כנור לשיריך.
 לבי לבית-אל ולפניאל מאד יהמה
 ולמחנים וכל פגעי טהוריך,
 שם השכינה שכנה לך, והיוצרך
 פתח למול שערי שחק שעריך,
 וכבוד אדני לבד היה מאורך, ואין
 שמש וסהר וכוכבים מאיריך.
 אבחר לנפשי להשתפך במקום אשר
 רוח אלהים שפוכה על בחיריך.
**את בית מלוכה ואת כסא אדני, ואיך
 ישובו עבדים עלי כסאות גביריך?**
**מי יתנני משוטט במקומות אשר
 נגלו אלהים לחוזיך וציריך!**
 מי יעשה לי כנפים וארחיק נדוד,
 אניד לבתרי לבבי בין בתריך!

אפל לאפי עלי ארצך וארצה אב-
 ניה מאד ואחנן את-עפריך,
 אף כי בעמדי עלי קברות אבתי ואש-
 תומם בחברון עלי מבחר קבריך!
 אעבר ביערך וכרמלך ואעמד בגל-
 עדך ואשתוממה אל הר עבריך,
 הר העברים והר ההר, אשר שם שני
 אורים גדולים מאיריך ומוריך.
 חיי נשמות – אויר ארצך, וממר דרור
 אבקת עפרך, ונפת צוף – נהריך!
 ינעם לנפשי הלק ערם ויחף עלי
 חרבות שממה אשר היו דביריך,
 במקום ארונה אשר נגנז, ובמקום כרו-
 ביה אשר שכנו חדרי חדריך!
 אגז ואשליך פאר נזרי ואקב זמן,
 חלל בארץ טמאה את-נזיריך –
 איך יערב לי אכל ושתות בעת אחזה,
 כי יסחבו הכלבים את-כפיריך?
 או איך מאור יום יהי מתוק לעיני בעוד
 אראה בפי ערבים פגרי נשריך?
 כוס היגונים, לאט! הרפי מעט, כי כבר
 מלאו כסלי ונפשי ממרוריך.
 עת אזכרה אהלה – אשתה חמתך, ואז-
 כר אהליבה – ואמצה את-שמריך!
 ציון כלילת יפי, אהבה וחן תקשרי
 מאז, ובך נקשרו נפשות חבריך –
 הם השמחים לשלותך והכואבים
 על שוממותך ובוכים על שבריך.
 מבור שבי שואפים נגדך ומשתחיים
 איש ממקומו אלי נכח שעריך,
 עדרי המונה, אשר גלו והתפזרו
 מהר לגבעה ולא שכחו גדריך,

המחזיקים בשוליה ומתאמצים
לעלות ולאחז בסנסני תמרין.
שנער ופיתוס הערכוך בגדלם, ואם
הבלם ידמו לתמיר ואורין?
אל מי ידמו משיחין ואל מי נבי-
אין ואל מי לויין ושרין?
ישנה ויחלף כליל כל-ממלכות האליל.
חסנך לעולם, לדור ודור נזרין.
און למושב אלהיך, ואשרי אנוש
יבחר יקרב וישכן בחצרין!
אשרי מחכה ויגיע ויראה עלות
אורך ויבקעו עליו שחרין,
לראות בטובת בחירין ולעלו בשם-
חתך בשובך אלי קדמת נעורין!

ר' יהודה הלוי, ספר הכוזרי ב, כב-כד, 1140

על המקור: ספר הכוזרי הוא ספר פילוסופי-תיאולוגי המציג את אמונותיו ואת ערכיו של העולם היהודי. הספר כתוב כדיאלוג בין מלך ממלכת כוזר המחפש תשובות לשאלות תיאולוגיות ופילוסופיות אצל חכמי הדתות השונות. דמותו של החבר בדיאלוג היא דמות החכם היהודי, ותשובותיו למלך הן עיקר הספר. את הספר כתב ר' יהודה הלוי בספרד במאה השתים עשרה לספירה. מגמתו היא הצדקתה הפילוסופית-תיאולוגית של הדת היהודית.

(כב) אמר החבר: אחד הדברים האלה הוא מה שאמרו: "הכול מעלין לארץ ישראל ואין הכול מורידין". ולפי זה פסקו כי האישה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל "תצא בלא כתובה", וכן להפך, האיש שאינו רוצה לעלות עם אשתו לארץ ישראל "יוצא וייתן כתובה". ועוד אמרו:

"לעולם ידור אדם בארץ ישראל, בעיר שרובה גויים ואל ידור בחוצה לארץ, ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בארץ ישראל דומה למי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ דומה למי שאין לו אלוה."

וכן הוא אומר בדויד "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמור: לך עבוד אלהים אחרים" (שמואל א כו, יט) – לומר לך: "כל הדר בחוצה לארץ כעובד עבודה זרה". ועוד אמרו: "כל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח". והיו משבחים את מי שמת בה יותר ממי שהובא אליה לאחר מותו, שכן אמרו: "אינה דומה קולטתו מחיים כקולטתו אחר מיתתה". גדולה מזאת: מי שהיה ביכולתו לדור בה ולא עשה כן כי אם ציווה כי יישאוהו אליה לאחר מותו, עליו אמרו: "בחיכים 'ונחלתי שמתם לתועבה'; במיתתכם – 'ותבואו ותטמאו את ארצי' ". וכמה הפליג ר' חנינה להקפיד בזה! כי כשנשאל אם מותר לפלוני לצאת לחוצה לארץ לייבם את אשת אחיו, אמר: "אחיו נשא גויה – ברוך המקום שהרגו! הוא ירד

אחריו?!" וכן אסרו חכמינו למכור קרקע בארץ ישראל לנכרי, ואף אסרו למכור קורות בית ולהניח מקומו חרב. ולזה יש להוסיף מה שאמרו "אין דנין דיני קנסות אלא בארץ ישראל", וכן מה שאמרו שלא יצא העבד לחוצה לארץ, והרבה מאמרים כיוצא באלה. וכן אמרו: "אווירא דארץ ישראל מחכים" [אוויר ארץ ישראל מחכים], ומאהבתם לארץ אמרו "כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל, מובטח לו שהוא בן העולם הבא". ור' זירא, אשר מתוך השתוקקותו לבוא לארץ ישראל מיד התעקש לעבור ברגליו בנהר משלא מצא כלי שיט, ענה ל"מין" שתמה על זה: "דוכתא דמשה ואהרן לא זכו ליה, מי יימר דזכינא ליה?" [מקום שמשה ואהרן לא זכו (להיכנס אליו) מי יאמר שאני אזכה?].

(כג) אמר הכוזרי: אם כן, אתה מקצר בחובות תורתך שאין אתה משים מגמתך המקום הזה ותשימנו בית חייר ומותך, ואתה אומר: "רחם על ציון כי היא בית חיינו", ותאמין כי השכינה שבה אליו, ואילו לא היה לה מעלה אלא התמדת השכינה בה באורך תת"ק שנה, היה מן הדין שתכסופנה הנפשות היקרות לה ותזכנה בה כאשר יקרה אותנו במקומות הנביאים והחסידים, כל שכן היא שהיא שער השמים.

וכבר הסכימו כל האומות על זה:

הנוצרים אומרים שהנפשות נקבצות אליה וממנה מעלין אותן אל השמים.

והישמעאלים אומרים כי היא מקום עליית הנביאים אל השמים, ושהיא מקום מעמד יום הדין, והוא לכל מקום כוונה וחג.

אני רואה שהשתחוותך וכריעתך נגדה חונף, או מנהג מבלתי כוונה, וכבר היו אבותיכם הראשונים בוחרים לדור בה יותר מכל מקומות מולדתם, ובוחרים הגרות בה יותר משהיו אזרחים במקומותם. כל זה עם שלא הייתה בעת ההיא נראית השכינה בה אבל הייתה מלאה זימה ועבודה זרה, ועם כל זה לא הייתה להם תאוה אלא לעמוד בה ושלא לצאת ממנה בעתות הרעב אלא במצוות האלוקים, והיו מבקשים לנשוא עצמותם אליה.

(כד) אמר החבר: הובשתני מלך כוזר, והעוון הזה הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו בו האלוקים בבית שני, כמה שאמר "רני ושמחי בת ציון" (זכריה ב, יד), כי כבר היה העניין האלוקי מזומן לחול כאשר בתחילה אלו היו מסכימים כולם לשוב בנפש חפצה, אבל שבו מקצתם ונשארו רובם וגדוליהם בבבל רוצים בגלות ובעבודה, שלא ייפרדו ממשכנותיהם וענייניהם. ושם על זה אמר שלמה "אני ישנה ולבי ער" (שיר השירים ה, ב), כינה הגלות בשינה, והלב הער התמדת הנבואה ביניהם, "קול דודי דופק" (שם), קריאת האלוקים לשוב. "שראשי נמלא טל" (שם), על השכינה שיצאה מצללי המקדש. ומה שאמר "פשטתי את כתנתי" (שם, ג), על עצלותם לשוב. "דודי שלח ידו מן החור" (שם, ד), על עזרא שהיה פוצר בהם ונחמיה והנביאים, עד שהודו קצתם לשוב הודאה בלתי גמורה, ואמרו "כשל כוח הסבל" (נחמיה ד, ד) ונתן להם במצפון לבם ובאו העניינים מקוצרים מפני קיצורם, כי העניין האלוקי אינו חל על האיש אלא כפי הזדמנותו לו, אם מעט – מעט ואם הרבה – הרבה. ואילו היינו מזדמנים לקראת אלוקי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפצה, היינו פוגעים ממנו מה שפגעו אבותינו במצרים.

ואין דיבורנו "השתחוו להר קדשו" ו"השתחוו להדום רגליו"
ו"המחזיר שכינתו לציון" וזולת זה אלא כצפצוף הזרזיר
והדומה לו, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה וזולתו
כאשר אמרת מלך כוזר.

כיצד מתאר החבר את זיקת היהודים לארץ ישראל?

מה טענת מלך כוזר כלפי החבר?

האם תשובת החבר מספקת לדעתכם?

רמב"ם, משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמות ה, ט-יב, 1180

על המחבר: ר' משה בן מימון (1138–1204) היה פילוסוף יהודי, פוסק הלכה, רופא ומנהיג רוחני. היה גדול החכמים, פוסקי ההלכה והפילוסופים היהודים בימי הביניים. הוא נולד בספרד ונדד עם משפחתו לצפון אפריקה ולמצרים, שם פעל רוב חייו. הותיר אחריו ספרות הלכתית ופילוסופית ענפה. הוא כתב את "משנה תורה", מפעל ספרותי עצום המקבץ את כל המצוות וההלכות הנוהגות בעם היהודי בחיי הפרט ובחיי הקהילה.

על המקור: "משנה תורה" מחולק לארבעה עשר ספרים המסודרים לפי נושאים החולשים על כל חיי האדם היהודי, מהלכות היומיום עד הלכות המדינה. הספר מסכם את הדיונים שבספרות התלמודית ומציג את השורות התחתונות של ההלכות המחייבות, ללא הפניה למקור התלמודי. הלכות מלכים הוא ספר ההלכה העוסק בסדרי הממשל היהודי על פי החוק היהודי.

(ט) אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם אלא ללמוד תורה או לישא אישה או להציל מן העכו"ם, ויחזור לארץ. וכן יוצא הוא לסחורה. אבל לשכון בחוצה לארץ אסור אלא אם כן חזק שם הרעב עד שנעשה שוה דינר חטין בשני דינרין [...] ואף על פי שמותר לצאת, אינה מדת חסידות, שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו, ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כליה למקום.

(י) גדולי החכמים היו מנשקין על תחומי ארץ ישראל ומנשקין אבניה ומתגלגלין על עפרה, וכן הוא אומר: "כי רצו עבדיך את אבניה, ואת עפרה יחוננו" (תהלים קב, טו).

(יא) אמרו חכמים: כל השוכן בארץ ישראל – עונותיו מחולין, שנאמר: "ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשא עון" (ישעיה לג, כד). אפילו הלך בה ארבע אמות זוכה לחיי העולם הבא, וכן הקבור בה נתכפר לו, וכאילו המקום שהוא בו מזבח כפרה, שנאמר: "וכפר

אדמתו עמו" (דברים לב, מג), ובפורענות הוא אומר: "על אדמה טמאה תמות" (עמוס ז, יז). ואינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו אחר מותו. ואף על פי כן גדולי החכמים היו מוליכים מתיהם לשם. צא ולמד מיעקב אבינו ויוסף הצדיק.

(יב) לעולם ידור אדם בארץ ישראל, אפילו בעיר שרובה עכו"ם [עובדי כוכבים ומזלות], ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל,

שכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד עבודה זרה, שנאמר: "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים" (שמואל א כו, יט), ובפורעניות הוא אומר: "ואל אדמת ישראל לא יבא" (יחזקאל כ, לח). כשם שאסור לצאת מהארץ לחוצה לארץ כך אסור לצאת מבבל לשאר הארצות, שנאמר: "בבלה יובאו ושמה יהיו" (ירמיהו כז, כב).

ר' יהודה אלחריזי, "היות בה כל ימי חיי", 1230 (ספרד)

על המחבר: אלחזירי (1165 - 1225) היה מגדולי משוררי יהדות ספרד במאות השנים עשרה והשלוש עשרה. הוא נולד בטולדו והיה מקורב לחוגי המשכילים היהודים של העיר. אלחריזי כתב שירים ומקאמות רבים בעברית, שקובצו בספרו "מחברות איתאל". ב-1215 יצא למסע ארוך וביקר גם בארץ ישראל, שאותה תיאר באריכות בספרו "תחכמוני".

שְׁלוֹם לְעִיר שְׁלֹם אֲשֶׁר יִפְּיָה	הַיּוֹת בָּהּ כָּל יְמֵי חַיֵּי מְנוּחִי!
נֶעֱלַם לְרוּאִים יֹאמְרוּ: אֵיךְ?	בְּחִשְׁקָהּ יִנְעֲמוּ לִי הַתְּלָאוֹת
כָּל־יּוֹם אֲחוֹנֵן אֶת עֶפְרָה כִּי	וְאֶת־בֵּהּ לְמַכָּה רֹאשׁ וְלַחִי
הִיא מַחֲלֵת נִפְשֵׁי וְהִיא צָרִיָּה.	וְלֹא אֶתָּאוּ לְבִלְתָּה כָּל־יְמוֹתִי
הָאֵל אֲשֶׁר אָוָּה לְמוֹשֶׁב לּוֹ	עַד־י אֲגֹעַ וְנָס כַּחֲיִי וְלַחִי.
יִרְאֶה בְּרֵב עֲנִיָּה וְשֵׁב שְׁבִיָּה	אֲחוֹנֵן אֶת עֶפְרָיִם בְּכָל־עֵת
לְצִיּוֹן שְׂאֵפָה נִפְשֵׁי וְרוּחִי	עַד־י יִשְׁאִיר עֶפְרָה אוֹת בְּמִצְחִי.

ר' חיים בן עטר, "אור החיים", 1742 (מרוקו וירושלים)

על המחבר: ר' חיים בן עטר (1696-1743) הידוע כ"אור החיים הקדוש", על שם פירושו המפורסם לתורה, היה מגדולי חכמי המזרח במאה השמונה עשרה, שהשפעתו ניכרה הרבה מעבר למרוקו מולדתו. במהלך מסעו ממרוקו לירושלים חיבר יצירות הלכתיות ופרשניות מעמיקות ששילבו את כל רובדי הפרשנות, וזכה להערצה מיוחדת בתנועה החסידית. דמותו מסמלת שילוב נדיר של למדנות, קדושה ואהבת ארץ ישראל. קברו בהר הזיתים הוא עד היום מוקד עלייה לרגל.

והגאולה תהיה בהעיר לבות בני אדם, ויאמר להם: הטוב לכם כי תשבו חוץ, גולים מעל שולחן אביכם? ומה יערב לכם החיים בעולם זולת החברה העליונה אשר הייתם סמוכים סביב לשולחן אביכם, הוא אלוהי עולם ברוך הוא לעד, וימאס בעיניו תאוות הנדמים ויעירם בחשק הרוחני גם נרגש לבעל נפש כל חי עד אשר ייטיבו מעשיהם. ובזה יגאל ה' ממכרו ועל זה עתידין ליתן את הדין כל אדוני הארץ, גדולי ישראל, ומהם יבקש ה' עלבון הבית העלוב – כי אין איש שם על לב מנהל ואין מחזיק ביד אומה ישראלית להשיבה אל אביה. אל תאמר כי חס ושלום אבדה תקוה, אלא "והשיגה ידו ומצא כדי גאולתו" (ויקרא כה, כו). אמרו ז"ל כי הייסורין הם תיקון האומה להכשירה, והוא מה שרמז "והשיגה ידו". "ואם לא מצאה ידו די השיב" (שם, כח) – פירושו: ואם יראה האדון כי אין כוח בעם לסבול חבלים עוד, ורבו חובותיהם למעלה ראש ואפס בהם כוח הסבל, "והיה ממכרו עד שנת היובל" (שם), שהוא זמן המוגבל לגאולה בעתה. ואז, "ויצא ביובל ושב לאחוזתו" (שם), כי קץ ישנו אפילו יהיו ישראל רשעים גמורים חס ושלום. ואם אין ישראל, אין בית המקדש ולא ירושלים. לזה "והיתה גאולתו" (שם, כט) של עם וגאולת הבית,

כי יש תקוה, ושוב בנים לגבולם.

ר' נחמן מברסלב, "ליקוטי תפילות", 1798

על המחבר: ר' נחמן (1772-1810) היה מייסד חסידות ברסלב, נכדו של הבעל שם טוב, שחולל מהפכה רוחנית דרך סיפוריו העמוקים ותורותיו הייחודיות על שמחה, על התעלות רוחנית, על התבודדות ועל אמונה פשוטה. בחייו הקצרים ובמסעו לארץ ישראל יצר מורשת רוחנית מהפכנית המדברת אל לב המחפשים גם כיום. ידועות אמירותיו "ודע שהאדם צריך לעבור על גשר צר מאוד מאוד, והעיקר והכלל שלא יתפחד כלל" ו"אין ייאוש בעולם כלל". קברו באומן הפך מוקד עלייה לרגל.

ה' ה', אל רחום וחנון, ארך אפים ורב חסד ואמת.

**זכני ברחמיך הרבים, שיהיו לי ולכל ישראל כיסופין וגעגועים
והשתוקקות וחשק אמתי לבוא לארץ־ישראל עד שאזכה
ברחמיך הרבים ובחסדיך העצומים להוציא מכוח אל הפועל
חשקי ורצוני ללכת ולנסוע ולבוא בשלום לארץ־ישראל חיש
קל מהרה.**

כי אתה יודע גודל ההכרח שלי, כמה אני צריך ומוכרח להיות שם בארץ הקדושה לגודל עוצם ריחוקי ממך ולעצם עוביות גשמיות ועקמומיות שבלבי ובלבול דעתי. ולשם זה אני צריך להיות בארץ־ישראל, אשר שם עיקר יסוד מקור האמונה הקדושה, שם שורש כלליות קדושת ישראל. היא הארץ אשר ה' בחר בה בשביל עמו ישראל הנבחר. היא הארץ אשר ה' דורש אותה תמיד. ארך החיים האמתיים והנצחיים, ארך חמדה טובה ורחבה שרצית והנחת לאבותינו, ארך אשר בה עיר אלהינו הר קדשו, יפה נוף משוש כל הארץ.

אנא ה', רחמן מלא רחמים, חסדן מלא חסדים, טוב מלא טובות, צדיק מלא צדקות, מושיע מלא ישועות, היטיבה ברצונך עמי ותן לי ברחמים וחסד ובמתנת חנם שאזכה מהרה לבוא לארץ ישראל, לארץ הקדושה, הארץ אשר ירשו אבותיך, הארץ אשר כל הצדיקים האמתיים נכספה וגם כלתה נפשם להיות שם. רובם באו לשם ותיקנו שם מה שתיקנו ופעלו שם מה שפעלו וזכו שם מה שזכו – הכל על ידי קדושת הארץ, שהיא הנקודה הקדושה של כל העולם, אשר טרח ויגע אברהם אבינו עליו השלום ימים ושנים הרבה מאד והביט וראה והבין וחקר וחקק וחצב ומדד ושקל ומנה עד שגילה לו השם יתברך את הארץ הקדושה הזאת, שהיא יסוד נקודת הקדושה ויסוד האמונה, והבטיחו להנחיל אותה לזרעו אחריו לדורותם. על כן רחם עלי למען שמך וזכני בזכותו וכוחו ובזכות כל הצדיקים שזכו לבוא לשם, שאזכה גם אני הנבזה והפחות בתכלית, שאין פחיתות אחריו, לדלג ולקפוץ מהרה על כל המניעות והעיכובים והסכסוכים המונעים מלנסוע לארץ ישראל, לשבר הכל מהרה ולבוא בזריזות גדולה לארץ ישראל הקדושה.

מתוך: ליקוטי תפלות, א, ברסלב תקפ"ז, סימן פד; כתיבי רבי נחמן, מהדורת א' שטיינמן, תל אביב, תשכ"ב, עמ' 287

[צילום אווירי של עמק יזרעאל. אוסף התצלומים הלאומי לע"ם]

[אוסף גלויות היודאיקה ע"ש יוסף ומרגיט הופמן, המרכז לחקר הפולקלור, המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל, האוניברסיטה העברית]

הקשר לארץ ישראל במחשבה הציונית | מקורות

משה הס, "רומא וירושלים", 1862

על הכותב: הס (1812–1875) נולד בגרמניה למשפחה יהודית מסורתית, אך פנה להשכלה החילונית. היה פעיל פוליטית וחבר בקבוצות סוציאליסטיות, ואף שיתף פעולה עם קרל מרקס בתחילת דרכו. בהמשך חייו שב והתמקד בזהותו היהודית. את רעיונותיו הלאומיים כתב בפריז לקראת סוף ימיו. הוא היה מהראשונים ששילבו רעיונות סוציאליסטיים עם רעיון הלאומיות היהודית. בספרו "רומא וירושלים" טען ששיבת היהודים לארץ ישראל חיונית לגאולתם הלאומית.

על המקור: בחיבורו "רומא וירושלים" (1862) טען הס שהיהודים הם אומה הזקוקה לשיבת ציון לשם תחייתה הלאומית. הוא ביקר את ניסיונות ההתבוללות של היהודים וטען שהם לא יביאו לשוויון אמיתי. הס ראה בארץ ישראל מרכז רוחני וחברתי לעתיד העם היהודי. החיבור משלב יסודות לאומיים עם רעיונות סוציאליסטיים וחברתיים.

אגדה ידועה: אחד האבירים שבמערב, שיצא למסעו לארץ המזרח למען גאול את ירושלים (מידי המוסלמים), השאיר ידיו נפש בארצו. ובעוד האביר יורד במלחמה, נשאר ידידו יושב על התורה ועל העבודה, שקוע במשנה וגמרא; כי ידידו של האביר היה רב ירא שמים.

באחד הלילות נכנס האביר, שחזר לארצו, לבית ידידו, שהיה עוסק בתורה, כקודם כן עתה, ואמר: "ברוך אלוהים, ידידי! הנני חוזר מארץ הקודש והריני מביא לך משם שי לאות ידידות בינינו. הדבר שעליו נלחמתי בחרבי הוא הדבר שאליו אתה שואף ברוח החיה בך. דרכינו עתידות להיפגש".

ובדברו את הדברים האלה הושיט האביר לידידו הרב שושנה מעמק יריחו. נטל הרב את השושנה והרטיב אותה בדמעותיו. השושנה הנובלת שבה לפרוח, והרב אמר אל האביר: "אל נא תתפלא, ידידי, על שהשושנה שבה לפרוח בידי";

כמו לעמנו, כן גם לה התכונה להתעורר לחיים מנשימת אהבה חמה, אף כי זמן רב מאוד עבר מעת שנתלשה מקרקע מטעה והתחילה נובל בנכר. גם ארץ ישראל עוד תשוב ותפרח ותחדש נעוריה, וניצוץ הקודש, העומם עתה מתחת לאפר, ישוב ויתלקח ויאיר באור שבעתיים לכשניפגש שנית בחיים".

קישור למקור המלא

ר' יהודה אלקלעי, "רגלי מבשר", 1865

על הכותב: הרב אלקלעי (1798–1878), רב ספרדי מסרביה, היה מחלוצי רעיון שיבת ציון, וקרא להתיישבות יהודית בארץ ישראל, להחייאת השפה העברית ולהתארגנות פוליטית יהודית. רעיונותיו המהפכניים, שפורסמו בחיבורים כמו "מנחת יהודה" ו"גורל לה'", השפיעו על תיאודור הרצל באופן עקיף, שכן סבו של הרצל היה מתלמידיו בזמלן (סמילביץ'), והעביר מסרים אלו למשפחתו. בראותו בהתעוררות לאומית יהודית חלק מתהליך הגאולה חיבר הרב אלקלעי בין מסורת לחדשנות, מניח בכך את היסודות לציונות הדתית המודרנית.

על המקור: זהו חיבור קצר מאת הרב יהודה אלקלעי, המוקדש להקמת הארגון היהודי "כל ישראל חברים" ("אליאנס"). בין היתר נזכרים בחיבור התוכנית ליישוב ארץ ישראל, ותפקידו וחשיבותו של "כל ישראל חברים". בחיבור מתוארים אירועים ודמויות מפתח מחיי היהודים בדורו.

זה לי חמש ועשרים שנה אשר בערה בי אהבת ארץ חמדה שחמדו לה אבותינו הקדושים, ואני קורא בחיל על יישוב הארץ. ואף כי שמעתי אומרים, כי יש חכמים שאין רוחם נוחה ביישוב הארץ – אנוכי אחור לא נסוגתי, כי אמרתי, תכתב זאת לדור אחרון, ואם לא יעשה השכל יעשה הזמן.

ועתה אחינו אנשי גאולתנו! תנו לה' אלוהיכם כבוד, שימו לבבכם ומגמתכם אל המטרה הקדושה – להחזיר שכינתו לציון ביישוב ארצנו הקדושה.

אחיכם בני ישראל הנדכאים והנרדפים, הנדחים, הטרופים והמטלטלים הנודדים ללחם – צמאה נפשם לאלהים, ועיניהם תלויות, רואות וכלות כל הימים גם לילות אל יישוב הארץ, אולי ימצאו מנוח, ושם ינוחו יגיעי כוח על שולחן אביהם שבשמים, וכשמעם איש מדבר סרה על יישוב הארץ, הם פורשים ובוכים, ופלגי מים תרד עינם, דמעת עשוקים שאין להם מנחם. --- אל תשיתו לב לדבריהם ורעות רוח המניאים את לב בני ישראל. דעו נאמנה כי המדברים סרה על יישוב הארץ לא ענו מלבם כי אם גבורת ארמילוס (השטן הקטן המבקש לעכב את הגאולה) עשתה זאת, ועמלו הוא לעכב יישוב הארץ. --- זאת העצה היעוצה מאת ה': פתחו לי פתח כחוד של מחט, דהיינו להתחיל במצווה, וארמילוס יתש כוחו.

הרב יהודה אלקלעי, רגלי מבשר - כתבים, מהדורת י' ורפל (רפאל), ירושלים, תש"ד, ב, עמ' תקח-תקיא.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק, חזון הגאולה – עלייה לציון, 1906

על המחבר: הרב קוק (1865–1935) היה הוגה דעות מקורי ומנהיג רוחני ציוני. עלה לארץ ישראל ב-1904. בהמשך התמנה לרב הראשי האשכנזי הראשון. הרב קוק פיתח תפיסה ייחודית ששילבה בין מסורת לחידוש. הוא ראה בתנועה הציונית (החילונית) חלק מתהליך הגאולה, ואת ניצני ההתיישבות היהודית בארץ ישראל ראה כ"אתחלתא דגאולה". כתביו הרבים משלבים יסודות קבליים, פילוסופיים והגות לאומית. למרות אדיקותו הדתית הוא אימץ באהבה את החלוצים החילונים וראה במאמציהם חלק הכרחי מתהליך הגאולה.

גדולה עלינו החובה לעורר את האהבה הישנה לציון, האהבה הנצחית, שכאז מימים מקדם כן עתה בוערת היא בלבת אש קודש בלבב בני עמנו בכל מקום שהם.

עלינו ללחום בכל עז בשנאת ארץ הקודש, שהתחילה להכנס בחלקים מקרבנו, עלינו להשמיד בזרע עז רוחני ובקדושת עולמים של ארץ חמדה את הזוהמא של המרגלים, שדוקא במועד לחננה התחילה להתנער מעט. המרגליות היא מתאבקת בשארית כחה. אמנם נוכל לאמר בבטחה, בגאון שם ד' אלהי עולם הבוחר בארץ חמדה, שהיא דומה להתאמצות אחרונה של הפתילה המתנשאת למעלה טרם תכבה כליל.

אהבת ציון וירושלם, עוז חבת ארץ הקודש, תרוץ ארחה ותאיר כשמש בגבורתה את כל נאות יעקב, בחבלי אדם ועבותות אהבה תמשכם כולם, כל בניה, לארץ חמדה, לבית חייהם.

דבר אלהינו יקום לעולם, קדושת ארץ חמדה וחיבתה לא נשתנתה ולא תשתנה. כל המאורעות המרים, שבאו כתומם על אדמת הקודש, בין המאורעות החמריים ובין הרוחניים, שלפי מבט העין הקלוש היו יכולים למעט את אהבתה וכבודה, להרחיקה מלב ולהשניאה, חס וחלילה, לא יכלו לה. לא יכלו כל שממותיה וחרבותיה כ־אם להוסיף לה אהבה על אהבתה, אהבת־חמלה לאם אמללה, נוסף על אהבת כבוד ויקר לגברת ממלכות. וכשם שלא יוכל כל חרבן חמרי למעט את האהבה, ולכבות את אש החבה, הקדושה והעמוקה, הלוהטת בנשמת האומה כולה פנימה, לארץ חמדה, כן לא תוכל גם כל שאלה רוחנית, גם אמתית, וקל וחומר מדומה, למעט את אהבת אמן לארץ צבי, לארץ חיים [...]

לשוא יתאוננו המתאוננים מכל הצדדים, האוהבים והאויבים, על מהלכה של הפעולה המעשית להתיישבות אחינו על אדמת הקדש, שלא גדל עוד ערכו. טרוטי עינים אלה אינם רואים את האור, אינם מרגישים אותו, אינם מכירים את התוך, את הנולד, אינם מכירים את אוצר־החיים הגדול והאדיר שיש לנו גם עתה בארץ חמדתנו, את השפעתו הגדולה של זה הקהל הקטן היושב על אדמתו, אדמת קודש, ואת כח הצומח האדיר והנאור שכבר חבוי

בקרב, אינם מכירים את הדר החיים של הקדושה השאננה, המנוחה הפנימית, האור המאיר בשלוח ובטחה גנוזה, השורה בעצם קדושתו בכנסת ישראל כולה היושבת על אדמת הקודש.

הו עוֹרִים, מי יתן לכם עינים לראות בלב פנימה, הוי יושבי ארצות חשכות, התוכלו גם לשער ולהכיל את גאון הקדושה, את ששון העולמים, את שפע נחלי העדנים, השוטף בקרב הלב של בן ישראל היושב על אדמת הקודש. הטעמתם את טעם־גֶן־עדן זה? הוי אחים נדכאים ואמללים, לבי לבי עליכם, מעי מעי עליכם, הקשיבו ושמעו, שמעו ותחי נפשכם. תחת עלטת התוגה, הגלויה והנסתרת, למראה החרבן והשממה, למראה מהפכת הזרים, למראה כל הוד וכל קודש הנתוץ והרטוש, תחת אדר יגון זה אור נגה מאיר, אור משיב נפש ומשלם נחומים, אור מאזר חיל ומושיט תקוה, "כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם, ובירושלים תנחמו" (ישעיהו סו, יג).

הרב אברהם יצחק הכהן קוק, חזון הגאולה: על תחית עם ישראל ובניין הארץ, ירושלים, תש"א. עמ' קסא-קסב.

קישור לספר

פרץ סמולנסקין, "זאת עשו", 1883

על הכותב: סמולנסקין (1842–1885) היה סופר ועורך עברי נלהב שחולל מהפכה בספרות העברית המודרנית באמצעות כתב העת "השחר" והרומן "התועה בדרכי החיים". בימים שבהם ראו רבים בעברית שפה מתה הוא הפיח בה חיים באמצעות סיפורים שחשפו את מורכבות החיים היהודיים בין מסורת להשכלה ובאמצעות במאמריו הלוחמניים נגד ההתבוללות וחוסר האותנטיות. סמולנסקין היה אחד הראשונים שזיהו את הקשר ההכרחי בין תחייה לאומית יהודית להחייאת השפה העברית, והניח יסודות רעיוניים למה שיהפוך מאוחר יותר לציונות התרבותית.

על המקור: המאמר, שהתפרסם בכתב העת "השחר" ב-1881, נכתב על רקע אכזבתו העמוקה של סמולנסקין מתנועת ההשכלה ומהשלכותיה על הזהות היהודית. סמולנסקין כתב אותו כתגובה למגמת ההתבוללות המואצת בקרב יהודי מערב אירופה, ובמיוחד בגרמניה, אחרי שראה כיצד האידיאלים של ההשכלה, שאמורים היו להביא לשוויון, הביאו דווקא להתנכרות לזהות הלאומית היהודית. המאמר היה נקודת מפנה בחשיבתו, מעבר מתמיכה בהשכלה לעמדה לאומית מובהקת.

ברור הוא כיום, כי ארץ־ישראל טובה וברוכה היא.

**ברור הוא כיום, כי רק בארץ־ישראל יש לנו המשפט להחשב
כיושבי־הארץ ולא כגרים, ובכל יתר הארצות נהיה גרים.**

ברור הוא כיום, כי השולטאן יעשה לנו הנחות רבות. ברור הוא כיום, כי רק שם נוכל אנחנו להיות הרבים ולא בארץ אחרת. והמה מתעקשים ומדברים הבל, כי גם באמריקא ייסדו ממשלה בפני עצמה, והלא שם יבטלו באלף לו גם היתה כבר הממשלה בידיהם, ושם הלא תעבורנה שנים לעשרות עדי יתקבץ המספר הנחוץ, אשר לו המשפט לייסד ממשלה, ושם הן ברור הוא, כי לא יתנו ליהודים לייסד ממשלה, כאשר לא יתנו להסינים אזרחי הארץ לייסד ממשלה, אף כי רבים המה. לזאת לא ישימו לבם!

אולם אם גם כל אלה דברים גדולים ונשגבים המה ממוחם, אך דבר אחד יבין גם תינוק דלא חכים ולא טפש, והוא, כי בכסף הנסיעה ממקום מושבם לדרום אמריקא די והותר לבוא לארץ-ישראל ולקנות שם אחוזה, כי יותר מאלף רובל כסף תעלינה הוצאות הנסיעה לכל בית אב מחמש עד שש נפש עד דרום אמריקא, ומאדעסא עד יפו מחיר המסע באניה לערך שמונים עד מאה רובל כסף. ואם כן לו גם כל המעלות היו באמריקא, הלא מן הנמנע הוא להתיישב שם מפני ריחוק-מקום, ואף אם יגדלו ויעשירו שם הגולים לא יוכלו יתר העניים לבוא שמה, ואף כי אחרי אשר ברור וידוע הדבר, כי כל אלה אשר ילכו לדרום אמריקא השוממה מאדם, כי כולם יחד ימותו שם בקדחת הנוראה, כאשר מתו שם עד הנה אלפי אלפים ועוד לא באה הארץ לכלל ישוב.

אבל לאלה החפצים לא לגאול את ישראל כי אם להגאל מישראל, להם טוב הדבר מאד והמה ידברו אף יעשו כזאת. ואם באושר עמכם תחפצו אתם באמת, זאת עשו: כוננו חברות בכל עיר ועיר, וקבצו כסף, והיה כאשר תמצא ידכם לכוון עשר קולוניות, היינו כאשר יהיה בידכם עשרת אלפים רובל כסף, אז תבחרו את הטובים והראויים לכך, וביניהם תפילו גורל, ואשר יזכה בגורל לו תהיה הקולוניה, ואותם תשלחו אל הארץ, ואחרי כן תשובו כמשפט הראשון.

שערו בנפשכם,

אם יקיימו ויקבלו בני כל ערי הארץ לעשות כזאת, כי אז הן במשך ירחים אחדים יוכלו לשלוח כמה וכמה אלפים משפחות, ואתם תבלו העת בשאלות ותשובות. אבל לא רק על ידי הדבר הזה תצא תשועת ישראל לאור. הדבר הזה יהיה רק כהקדמה, והתשועה תבוא אז כאשר יתישבו הגולים הראשונים ארץ, וראו את הארץ כי טובה היא ומעשרת את עובדיה, וכי מקום שם לבעלי-הכסף להשתכר שם הרבה הרבה יתר מאשר באירופא, אם יכוננו שם בתי-חרושת המעשה שונים. אז ינהרו גם העשירים שמה לא לשם הגאולה לעמם, כי אם למען התמורה בהמסחר אשר ירבה, ואז תהיה גם לדל תקווה, כי על יד עשיר אחד הן תחינה משפחות רבות.

ואת כל הנאמנים בברית עמם אזהיר, לבל יחנו, על יסוד חברה גדולה, חברה כללית, כי לא עליכם המלאכה לגמור, רק לא בני-חורין אתם להפטר ממנה.

קישור למאמר המלא

אהרן דוד גורדון, "הקונגרס", 1913

על המחבר: גורדון (1856–1922) היה הוגה, חלוץ, מורה ופועל. הוא נולד וגדל באוקראינה, ועלה לארץ בגיל 48 יחד עם צעירי העלייה השנייה. אף שלא נשא בתפקיד הנהגה רשמי, ניסיון חייו ואופיו המיוחד הפכו אותו למנהיג הרוחני של התנועה. גורדון פיתח פילוסופיה ייחודית הקושרת בין הומניזם, לאומיות וחיבור לטבע ולעבודה. הוא ראה בעבודת האדמה דרך להתחדשות רוחנית ולאומית של העם היהודי וליצירת קשר אורגני עם הארץ. רעיונותיו השפיעו עמוקות על תנועת העבודה הציונית ועל התפתחות החלוציות בארץ ישראל. לתפיסתו, אחת ממטרות תנועת התחייה הלאומית-יהודית היא "תחיית האדם שביהודי".

על המקור: את המאמר "הקונגרס" כתב גורדון לפני ואחרי יציאתו לקונגרס הציוני האחת עשרה, שהתקיים בווינה. גורדון הגיע לשם כנציג הפועלים בארץ ישראל. במאמר מסכם גורדון את הלך הנפש שלו לקראת היציאה לקונגרס, ועם סיומו, מציגו כדיווח לחבריו בארץ ישראל.

אין בעולם ארץ מלבד ארץ-ישראל, אשר היהודי יכול לטעום בה טעם ארץ מולדת, ארץ מולדת אמיתית, טבעית. אמנם אנחנו נתרחקנו מארצנו, וארצנו, כל זמן שאנחנו בגולה, רחוקה מלבנו.

אבל די ליהודי בעל נפש לבוא לארץ-ישראל, לחיות ולעבוד ולסבול בארץ-ישראל, העיקר לעבוד בארץ-ישראל, לעבוד בתוך הטבע ולחיות את הטבע הארצישראלי, לחיות את חורבן הארץ עם הצער שבחורבן והגבורה שבחורבן שלה, בשביל לטעום ולהרגיש מה היא ארץ מולדת לאדם, מה יכולה ארץ מולדת לתת לאדם, ומה יכול אדם לתת על ארץ מולדת.

אם אין אנחנו יכולים עוד לראות את עולמנו בארץ-ישראל, הנה יכולים אנחנו, לפחות, לראות בה את מקומו של עולמנו. בארץ-ישראל אין אנחנו זורעים לרוח, ואיננו יוצרים לריק, להבל ולבהלה. אין כוח מכוחותינו ואין יצירה מיצירותינו האמיתיות אובדים בה לבטלה, אין הם אובדים אפילו אם בעליהם יורדים ונופלים. לפני שנים אחדות נזדמן לי לומר על מצבה החמרי של פתח-תקוה: פתח-תקוה עשירה והולכת ומתעשרת ובני פתח-תקוה רובם עניים, והדבר פשוט. רבים עשו פרדסים שלא לפי כוחם וירדו מנכסיהם, אבל הפרדסים הלא נשאר, אם כי עברו אחר-כך לידי אחרים.

ואת הדבר הזה עצמו אפשר לומר על ארץ-ישראל במובן הרוחני: ארץ-ישראל היא – כמובן, לפי הערך – עשירה והולכת ומתעשרת, אם כי בני ארץ-ישראל הם לפי שעה רובם עניים. היו הרבה חלוצים שירדו מנכסיהם, הרבה פועלים שעבדו וסבלו ועזבו את הארץ וכו' אולם נכסיהם של אלה – הגבורה, הצער, מסירות הנפש, – הם נכסי דלא ניידים ונשארו בארץ רק

עברו לידי בעלים אחרים. בכלל אפשר לומר: בארץ-ישראל ישנן לנו כל האפשרויות להשיג את מטרתנו, ולא רק כל האפשרויות, כי אם גם, אם נכון לומר כן, כל אי-האפשרויות, אשר לגבי מטרה גדולה כשלנו הן אולי לא פחות חשובות ולא פחות נחוצות מן האפשרויות.

קישור למאמר המלא

יגאל אלון, "מכוח הזכות", 1969

על המחבר: אלון (1918–1980) נולד בכפר תבור והיה ממפקדי הפלמ"ח ומסמלי הניצחון במלחמת העצמאות. לאחר הקמת המדינה הצטרף לעשייה הציבורית וכיהן כשר החינוך וכסגן ראש הממשלה. אלון גילם את השילוב הנדיר של הוגה צבאי, איש שטח ואינטלקטואל ערכי שחיבר בין ביטחון לשלום, בין אהבת הארץ לחתירה לפשרה. יגאל אלון פיתוח את "תוכנית אלון" להסדר טריטוריאלי עם הפלסטינים.

כבר קבע מי שקבע, שהגיע הזמן להכיר באורח ראציונלי בקיומם של גורמים לא-ראציונליים בחיים. אם לעשות פאראפראזה על מימרה זאת ניתן לומר, שהגיעה העת לגישה בלתי-קונבנציונלית אל קיומו של עם בלתי-קונבנציונלי כעם היהודי. אין הדבר מתיישב, אמנם, עם שיטת החשיבה הראציונליסטית, שעל ברכיה חונכנו, אך היושר האינטלקטואלי מחייב להודות, כי תולדותיו של העם הזה עטופות קליפה קשת-הבקעה, ועל כן גם קשת-הגדרה. לא לשווא נתנפצו ראשים רבים, וגם טובים, במאמציהם להבקיע אל לב ייחודו של עם זה. יש שכינהו עם-עולם; אך גם אפשר להגדירו כעם חידה: חידה לאחרים ולעיתים אף לעצמו. וכמו בכל חידה, יש בו גם זרות וגם קסם. הכול לפי אופיו של המפענח.

אם השתמשתי עד כה במונחים שעולה מהם צליל של מיסתורין, עשיתי כן לא מרצון להסתתר מאחורי אדרתו של המיסתורין. שהרי מיסתורין כמוהו כאמונה. אי-אפשר להתווכח עמו. נקטתי לשון זו בכוונה מודעת לעקוף את הנטיה הרווחת להגדרה השגורה והחד-משמעית, שיש בה תמיד משום פשטנות-יתר.

כשם שיש מיסתוריות-מה בעצם תולדות העם, מיסתורית שבעתים היא זיקת העם אל אדמתו הנעדרת,

אם ניתן לומר כן. כבר עמד על חזיון זה נשיאה הראשון של מדינת ישראל, חיים וייצמן, שקבע, כי היהודים בגולה חיו לפי שני שעונים: שעון-החוץ ושעון-הפנים, שעון-העולם ושעונם הם. בגופם – חיו לפי שעון-החוץ והעולם; ברוחם – בחגיהם, בלוח השנה וכו' לפי שעון-הפנים שלהם. בימינו ביטא רעיון זה, אם כי בצורה אחרת, ש"י עגנון, בנאום

בשטוקהולם, כשהוכתר בפרס נובל. ואלה דברי הסופר: "מתוך קטאסטרופה היסטורית שהחריב טיטוס מלך רומי את ירושלים והגלה את ישראל מארצנו, נולדתי אני באחת מערי הגולה. אבל בכל עת תמיד דומה הייתי עלי כמי שנולד בירושלים".

במילים אחרות: ההיולדות בגולה היא שהיתה בבחינת מקרה. המולדת האמיתית והלא-מקרית, היא ארץ-ישראל. גם מי שאינו חש בדבר באינטנסיביות של עגנון,

אי-אפשר לו שלא לתהות על החזיון המופלא של עם, שאדמתו ההיסטורית נשמטה מתחת רגליו, ואף-על-פי-כן הצליח לשאתה עמו בכל דרכיו וגלגוליו ולקבוע בה את לבו.

כיצד ובכוח מה? איני סבור שיש לכך תשובה אחת, כשם שאיני חושב שניתן לבדוד מרכיב זה או אחר ולהורות עליו באצבע: "זהו". אף-על-פי-כן, אין ספק שלא מעט תרמה לכך "המולדת המיטלטלת של העם היהודי", הלא היא התורה. אם נבקש להוסיף ולגלגל במטבע זאת נוכל לומר, שאם התורה היתה הצידה-לדרך שנטלו עימם היהודים בצאתם לגלות, הרי נעשתה ברבות הימים לאחד הגשרים החזקים ביותר, עליו שבו היהודים אל מולדת. אפשר שזהו המקרה היחיד בהיסטוריה, שגעגועים של עם אל ארצו האבודה, השיבו את האבידה לבעליה. אין אדם צריך להיות מאמין דווקא, כדי להכיר בזכויותיה של האמונה בשמירה על אחדות העם. גם אדם בלתי-מאמין, אי-אפשר לו שלא להעריך את עוצמת הדייק שהיא שמה סביב קיומו של העם המפוזר. בדורות האחרונים, דורות של סקולריזציה [תהליכי חילון] גוברת והולכת, ושל פריחת התנועות הלאומיות במובן המודרני של המילה, נחלש, כמובן, כוחו של דייק זה. אולם גם כיום קשה שלא להבחין בגלגולי תוכנו, גם אם במרוצת הזמנים לבש דמות אחרת ודפוסים אחרים.

"ציון" ודת ישראל היו כרוכות זו בזו, ו"ציון" לא היתה מעולם, גם איננה, רק ארץ-ישראל של מעלה, אלא גם ארץ-ישראל של מטה. פאראדוקס מופלא הוא, שדתו של העם האקסטרטוריאלי ביותר עלי אדמות, קשורה בטבורה אל טריטוריה אחת, מסוימת מאוד וקונקרטית מאוד; ואילו דתותיהם של עמים אחרים, שלא גלו מעל אדמתם, היו לאקסטרטוריאליות. הדת היהודית, עם כל האוניברסאליות שבה, אין לה דבר וחצי-דבר עם קוסמופוליטיזם. מרחק עצום מפריד בין שניים אלה.

גם המפליגים בחשיבותה של בבל, אינם יכולים להתעלם מן העובדה, שבבל לא טענה מעולם אל הכתר, שהיה שמור תמיד אך ורק לירושלים. כל הניסיונות בעבר – להעביר כתר זה מירושלים למרכז אחר, נכשלו כליל, וכל הניסיונות בהווה ללכת בדרך זו מוליכים לכיתנות לאומית צרת אופקים, כשם שהוצאת "ציון" מדת ישראל הוליכה להתבוללות. סוג אחר של כיתנות זו, הקנאית והכשרה למהדרין-שבמהדרין, קיבלה אופי אנטי-לאומי מובהק ואפילו חולני. ואילו הכיתנות מהסוג השני, החילונית יותר והליברלית למהדרין, אך נטולה אף היא זיקה ממשית אל התוכן הלאומי – סופה התייוונות במהדורה חדשה ומודרנית. ועוד: הנסיונות להקיש מבבל של אז אל מרכזים יהודיים גדולים בימינו, בנסיבות היסטוריות כה שונות ובעולם של סקולריזציה דוהרת, הם חסרי שחר ומשוללים כל חוש של מציאות.

היהדות, דומני, לא ידעה מעולם את ההפרדה המוחלטת שבין "חומר" ו"רוח". די לזכור את המקום השמור בה למצוות המעשיות. יהדות איננה הכרה פילוסופית מופשטת באיזו מלכות שמים ערטילאית; היא תובעת מנאמניה לעשות כאן ועכשיו, בנסיבות ההיסטוריות הקונקרטיות, רוצה לומר, להגשים "כאן על פני האדמה" את חזונה. יתר-על-כן: כל תקופה מטילה על בניה את מצוותיה המעשיות הסגוליות, לפי תנאי ה"כאן" וה"עכשיו". כל אדם יהודי בארצות הגולה שינסה להוציא את ישראל, הממשית והקונקרטית מאמונתו – סופו שיוציא את עצמו מן הזרם החי של היהדות, יתעורר וימצא את עצמו בוקר אחד ערירי במדבר.

מתוך: יגאל אלון, "מכוח הזכות", בתוך: 'כלים שלובים', הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1993, עמ' 27-42.

מהי החידה שעליה מצביע יגאל אלון? אילו פתרונות הוא מציע לה?
מה מיוחד בגישתו לארץ ישראל בהשוואה לטקסטים האחרים שקראתם
ביחידה זו?

קישור למאמר המלא

[נוף רמת הגולן
צילום: מרק ניימן.
אוסף התצלומים
הלאומי לע"ם]

גאולה כהן, ריאיון, 2014

על המחברת: כהן (1925–2019) הייתה מדינאית ואשת ציבור. היא החלה את דרכה הציבורית כלוחמת מחתרת בתקופת המנדט וכשדרנית "קול ירושלים הנצורה". בבגרותה נבחרה לכנסת והייתה מהקולות הבולטים של הימין האידיאולוגי הישראלי. הובילה את תנועת ההתנגדות לנסיגה מסיני ואת הקמת מפלגת "התחיה". גילמה עוז רוח בלתי-מתפשר ודבקות במה שראתה כזכות ההיסטורית של העם היהודי על ארצו. אישיותה הסוערת והנאמנה לעקרונותיה חצתה גבולות אידיאולוגיים בידידותיה האישיות עם אנשי שמאל וזכתה להערכה גם מיריביה הפוליטיים.

זה נשמע קצת דרמטי – ארץ ישראל היתה על שולחן האוכל שלנו, ברכנו את ברכת המזון – "ועל הארץ הרחבה והטובה שנתת לנו" ומסביב לשולחן שרנו את שירי שבזי.

עד היום אני חושבת שאין שירים יותר יפים לארץ ישראל משירי שבזי. זה מה שהיינו עושים בשבתות וזה מה שנתן לי השראה לכל השבוע. [...]

ארץ ישראל היא איננה עוד חתיכת טריטוריה. היא לא טריטוריה, היא רכיב אורגני של המהות שלנו, של המורשת, של היהדות. אבני היסוד הן שמחזיקות אותנו, אנחנו מחוברים אליהן.

אין עוד עם כזה בעולם. צרפת היא טריטוריה, אנגליה היא טריטוריה, מובן שארצות הברית היא טריטוריה. אנחנו, ללא כל ספק, איננו רק טריטוריה; אנחנו טריטוריה עם שמיים ועם ארץ ועם מורשת. כמו הפסוק "ככל שעניי ארץ ישראל בם מראשית השנה ועד סוף השנה", זה חלק מהכול וזה לא יכול להשתנות, אני לא יכולה להשתנות. אינני יכולה להגיד עכשיו שאני מוכנה להסתפק בשלושה רבעים של ארץ ישראל, חצי מארץ ישראל, רבע מארץ ישראל. אף פעם לא אוכל להסתפק בחלק מהאמת כולה, אני אאבק עליה. לשם כך אין צורך לשפוך דמים, אבל צריך להמשיך ולהיאבק. היום אני עושה את זה בדרכי, לא כמו שהיה פעם [...]

אמנם הארץ שלי אבל היום אני מוכנה לא לצאת למלחמה עבודה, כי המחיר הוא חשוב לי: העם שלי, הילדים שלי, הנכדים שלי. אני לא רוצה היום לשים הכול על קרן הצבי. ארץ ישראל לא היתה בידינו אלפי שנים, וחזרנו. היום יש גם יותר מודעות בעולם. כשבאנו לארץ, אף אחד לא הזכיר בכלל את ארץ ישראל. אז אני מקווה שיהיו ימים שיהיה יותר קל. היום סוף כל סוף הארץ בידינו, עד הירדן, צריך שגם עבר הירדן יהיה בידינו. אנחנו מקימים יישובים לאורך הירדן ובכל מקום בארץ. גם ירושלים בידינו.

מאבי ירשתי את החלום, החלום לזכות לראות את הגאולה השלמה, חלום שהיה עטוף כולו בניגונים ארגמניים של ר' שלום שבזי, שהיו עולים על שולחן ביתנו מדי שבת בשבתו. בנערותי כששרתי בהתלהבות עם חבריי בבית"ר את השיר "שייבנה" על בית המקדש, לא היה לי ספק שכשבית המקדש ייבנה יקרא אבי – צאצא למשפחת כהנים – לשרת בקודש. אם מאבי ירשתי את החלום, מאמי ירשתי את המלחמה על החלום. אין בחיי שעה שאיני זוכרת את הרגע ההוא, אפריל 1946, כשלמשמע גזר הדין קמה אימי על רגליה נעמדה דום ופתחה בשירת ההמנון הלאומי שלנו, "התקווה".

מתוך: ריאיון עם גב' גאולה כהן, מראיינים: אילת סנדרס, עדי שרצר ורובי ריזל, ישראלים, כרך ו, (תשע"ד), עמ' 24-5.

קישור לראיון המלא

[זאת מדינת ישראל. גלויה של התנועה
למען ארץ ישראל השלמה.
אוסף האפמרה, הספרייה הלאומית]

דיון: הקשר לארץ ישראל במחשבה הציונית

זיקה דתית-מסורתית (הס, הרב אלקלעי, הרב קוק)

- כיצד מתארים הכותבים את הקשר בין עם ישראל לארץ ישראל? מה התוקף שהם מעניקים לו – דתי, היסטורי, גאולי?
- מה ההבדל בין התפיסה של הרב אלקלעי את שיבת ציון כתהליך גאולי לבין זו של משה הס? כיצד התמודד כל אחד מהם עם שאלת המעשה האנושי אל מול ההתערבות האלוהית?
- האם יש כיום מקום לטיעונים המבוססים על זיקה דתית-מסורתית לאישוש הקשר לארץ? כיצד יישמעו באוזני צעירים חילונים למשל?

זיקה תרבותית-רוחנית (סמולנסקין וא"ד גורדון)

- מה מבקשים סמולנסקין וגורדון להחיות בארץ ישראל – שפה? תרבות? אדם יהודי חדש? מה הקשר שהם רואים בין העם לארץ?
- כיצד מתארים הכותבים את הפעולה שהארץ עצמה מחוללת ביהודים? כיצד מתהווה "היהודי החדש" לדעתם?
- מהי "ציונות תרבותית" בימינו והאם היא קשורה לארץ דווקא או אולי רק לשפה ולתרבות העברית?

זיקה מדינית-קיומית (יגאל אלון וגאולה כהן)

- כיצד ראה יגאל אלון את ארץ ישראל – כמרחב ביטחוני, היסטורי, מדיני? מהי "מולדת" בעיניו?
- כיצד משתקפת בטקסטים אלו חויית הסכנה או השבר (השואה, המלחמות, איבוד הריבונות)?
- האם אפשר לדעתכם להצדיק כיום את הקשר לארץ בטיעונים של קיום, ביטחון וזהות לאומית? האם אלה משכנעים יותר או פחות מהזיקה הדתית-תרבותית?

האם יש תחליף לארץ ישראל? פולמוס אוגנדה

הצעת אוגנדה הולידה את אחת המחלוקות הגדולות בתנועה הציונית. בשנת 1903, בעת הקונגרס השישי, המכונה "קונגרס אוגנדה", הציג הרצל את הצעת ממשלת בריטניה לבדיקת שטח למימוש השאיפות הציוניות והקמת מדינה יהודית במרכז אפריקה. את הצעת אוגנדה הביא הרצל לקונגרס חודשים ספורים אחרי פרעות קייסינוב. האנטישמיות שהרימה ראשה במזרח אירופה תרמה לדחיפות הטיפול במצבם של היהודים. דבריו של הרצל בקונגרס עוררו סערה גדולה. סביב הצעתו התפתחו ויכוחים קשים, שנמשכו בעיתונות ובשיחה הציונית במשך זמן רב.

ביחידה זו נכיר את המחלוקת שעוררה תוכנית אוגנדה באשר לזיקת העם היהודי לארץ ישראל כמקום הבלעדי אשר בו אפשר וצריך לממש את השאיפות הציוניות. ההחלטה בסיום הקונגרס, לבדיקת היתכנות הצעת אוגנדה, התקבלה ברוב קולות אל מול התנגדות גדולה, אולם מימושה לא יצא בסופו של דבר אל הפועל. התוכנית נפלה באופן סופי בקונגרס השביעי, כעבור שנתיים.

בנימין זאב הרצל, נאום הפתיחה בקונגרס השישי, 1903

על המחבר: הרצל (1860–1904) היה "חוזה המדינה", עיתונאי, סופר ופעיל פוליטי, הדמות החשובה שהפכה את הרעיון הציוני לתנועה פוליטית-מעשית. הוא נולד בבודפשט למשפחה יהודית משכילה, ועסק במשך שנים בכתיבה ספרותית ועיתונאית בווינה. מצבה של החברה היהודית הטריד אותו במשך שנים, שבמהלכן חשב על פתרונות מגוונים. לקראת סוף המאה התשע עשרה ובעיקר לאחר משפט דרייפוס החל לקדם את רעיון "מדינת היהודים". הרצל היה הרוח החיה מאחורי הקונגרס הציוני הראשון, ששימש אבן דרך חשובה בהתפתחות התנועה הציונית הממוסדת. הוא ייסד את הזרם הציוני-מדיני ועסק בשתדלנות דיפלומטית מקיפה כדי לקדם את רעיון הקמת הבית הלאומי לעם היהודי בארץ ישראל. נפטר שנים רבות לפני שחלומותיו ותוכניותיו התגשמו.

על המקור: נאום הפתיחה בקונגרס, אשר בו הוצגה הצעת אוגנדה להתייחסות צירי הקונגרס.

חברי הקונגרס הנכבדים!

לקונגרס הציוני השישי הננו מתאספים בעיר הטובה בזיל, החביבה עלינו כבר מתוך הכרת-תודה. הננו מתאספים שוב ברגשי דאגה ותקווה.

מצב היהודים שבכל העולם איננו אמנם היום טוב יותר מאשר היה בשנות הקונגרסים שקדמו. מה שדברנו על מצב בני עמנו מעל הבימה הזאת בשנים שעברו, עומד וקיים גם

בשעה זו. פה ושם אמנם נעשה איזה שנוי – אבל לא לטובה. רבים מאתנו חשבו, כי אי אפשר שיוורע עוד יותר. המצב הורע עוד. כזרם מים כבירים עלה העני על היהודים. כל המעמדות הנמוכים כבר נשטפו. אם אותם הנמצאים במעמדות יותר גבוהים ובטוחים מכחישים בעובדות המחרידות האלה, אינם מעידים בזה על בינתם ותכונת לבם לטובה. אמנם כשמודים בעובדה, כי מצב היהודים ברע הוא מאד, עוד אין מועילים הרבה. זה מביא לכל היותר למעשים של רחמנות, אשר במקרים פריטיים ראויים בודאי לתהלה, אולם מנקודת-השקפה יותר גבוהה ומקפת אינם רצויים, מפני שמניחים הם את דעתם של אלה, שיש להם חובה צבורית, אף אם גלוי הוא, שאינם מספיקים. "אמנם כן, עושים מה שיכולים לעשות!" זה הוא פתגם נוח. אולי יש בני-אדם, שדי להם ברגש הדק של נחת-רוח, כשהם שולחים נדבת-כסף דלה, אחרי שקראו בעתונים על דבר יהודים שנהרגו, באפן שהיה נהוג בימי-הבינים. אולם גם מי שמתחייב לשלם באמונה מס לפי רכושו, לא הועיל הרבה בכספו בלבד. הכסף איננו מחזיר למתים את חייהם, לגדמים את בריאותם, ליתומים את אבותיהם. ואיך יאמרו לעצור בנדבות כאלה בעד חרדתם של אלה, שלא נפגעו אמנם בגופם, אבל מוסיפים לחיות במצבם הרע? אליהם עוד לא הגיעה הרעה [...]

קיישוב היא בכל מקום שהיהודים נענים בגופם ובנפשם, נעלבים בכבודם ונזוקים ברכושם, מפני שהם יהודים. נצילה את אלה, שעוד אפשר להציל.

עת לעשות היא. מי שרואה בכלל את האותות הגלויים, עליו לראות, כי נתקלקל המצב באפן שהוא באמת מסוכן. אנחנו הציונים נבאנו מראש זה ימים ושנים לקלקלה זו – ועתה כיון שבאה, מרגישים אנו צער עמוק מאד [...]

כשנודעה לחברי הממשלה הבריטית, שאתם עמדתי לפני זה בקשר [...] הציעו לפני תכף רשיון להתישבות יהודית על שטח-אדמה אחר במקום השטח, שהסכימו לו בראשונה.

לשטח החדש אין אותו הערך ההיסטורי, הפיוטי-דתי והציוני, שהיה עוד גם לחצי-האי סיני; אולם אין אני מסופק בדבר, כי הקונגרס, כבא-כחו של המון-העם היהודי, יקבל גם את ההצעה החדשה בתודה הכי חמה.

ההצעה אומרת ליסד באפריקה המזרחית מושב יהודי עומד ברשות עצמו, עם הנהלה יהודית, שלטון מקומי יהודי, ופקיד עליון יהודי בראשו, כמובן הכל תחת השגחתה ומרותה של בריטניה. מכיון שהוצעה הצעה זו, הרגשתי, בשים לב אל מצב היהודים ואל הנחיצות למצא תכף איזה אמצעי להטבת המצב ככל האפשר, שאין לי הצדקה לעשות אחרת, אלא לקחת לי רשות, להציע את ההצעה לפני הקונגרס. אולם, כדי שיהיה הדבר לכלנו לענין מוחשי למדי, נחוץ היה לנסח את ההצעה באפן, שיושם לב לשאיפותינו הלאומיות, היקרות כל כך לכלנו. ולפיכך המשיך מורשנו במשך איזה זמן עם חכמי הממשלה הבריטית ועם הפקידים הממונים על הלשכות משא-ומתן מפורט, שהתנהל באפן טוב.

אינני רוצה להקדים דבר, בטרם שיביע הקונגרס את השקפותיו על הפוליטיקה, אשר התנועה הציונית אומרת לאחוז בה ביחס אל ההצעה הזאת.

אולם אף על פי שאי אפשר שתהיה לעם היהודי מטרה אחרת מלבד פלשתינה, ואף על פי שהשקפותינו על ארץ אבותינו – יהיה גורלה של ההצעה איך שיהיה – צריכות לעמוד ולהתקיים בלי שום שנוי, בכל זאת יכיר הקונגרס את התועלת שאינה רגילה, שיצאה לתנועתנו מן המשא-והמתן עם הממשלה הבריטית.

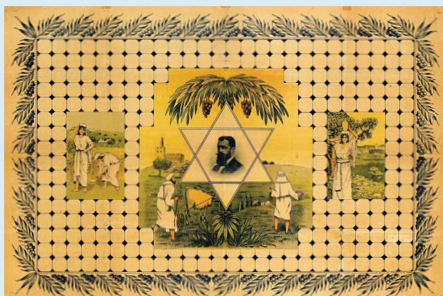
רשאי אני להגיד, כי השקפותינו ביחס אל פלשתינה הובררו בהתגלות-לב גמורה ובכל פרטיהן לחברי הממשלה הבריטית ולפקידיה הגבוהים הממונים על ענין זה. אני מאמין, שהקונגרס יכול למצא אמצעים, בכדי להשתמש בהצעה. ההצעה הזאת הוצעה לפנינו באופן, שיועיל בהכרח להיטיב ולהקל את מצב העם היהודי, מבלי שנוֹתֵר אף במשהו על העקרים הגדולים, שתנועתנו נוסדה עליהם.

להציע לפני כל הקונגרס את פרטי ההצעה, שעליה אני רוצה להעיר את תשומת-לבכם בכל תקף, נראה לי כדבר שאינו מועיל. יותר נכון נראה בעיני לבקש מכם, כי תבחרו בועד קטן מיוחד, אשר יעסוק בכל הענין הזה. תהייה החלטותיו איך שתהייה – דבר זה יכול אני להגיד, כי כלנו מרגישים בלבנו רק רקש עמוק של הכרת תודה בעד הרצון המדיני, שהראתה בריטניה-רבתי את העם היהודי במשך המשא-והמתן הזה.

אמנם לא ציון היא, ולא תהיה זאת לעולם. זו היא רק מושבה של עזרה לפי שעה, אבל אין לשכוח, כי מיוסדה היא על בסיס לאומי ומדיני. אות להגרה לא נוכל לתת ולא נתן על יסוד זה לעמנו. זה הוא רק אמצעי של עזרה בצרה, אשר תבא לעזרתם של מוסדות-הצדקה, שהם עתה אובדי-עצות, ותעצור בעד אבדן חלקי העם הנפזרים באופן זה.

קישור לנאום המלא

[ציור של בנימין זאב הרצל בתוך צורה של מגן דוד על רקע של ציורי חיים כפריים מהעבר. קרדיט: ביל גרוס. אוסף האמפרה, הספרייה הלאומית]

אליעזר בן יהודה, "המדינה היהודית: דברים שונים על דבר הצעת מזרח אפריקה", 1904

על הכותב: בן יהודה (1858–1922), "מחיה השפה העברית", הפך חזון שנראה בלתי-אפשרי למציאות כאשר הקדיש את חייו להפיכת העברית משפת קודש לשפת יומיום. בביתו בירושלים ערך את העיתון "הצבי", חיבר את המילון העברי המקיף הראשון והמציא אלפי מילים חדשות. מאבקו העיקש, שכלל רדיפות וחרמות מצד החוגים השמרניים, הוביל בסופו של דבר לניצחון מרשים עם הפיכת העברית למרכיב מרכזי בזהות הישראלית המודרנית. לצד זה היה פעיל ציוני ואיש תרבות.

אני מבין היטב את המלחמה האיומה שהיתה בלב רבים משליחי עם ישראל בבזל בדבר ההצעה ליסד מדינת יהודית לא במקום הקדוש לישראל. במקום ארץ **אבות** נותנים להם ארץ **בנים**, ארץ להבנים!

אבל, האמנם לא נלמד מדברי הימים כלום? האמנם נחטא גם אנו כמו שחטאו אבותינו במשך אלף ושמונה מאות שנה, שעצמו את עיניהם מראות את המציאות והסתפקו בהתקוות בלבד? [...]

האמנם נעלים את עינינו ולא נראה, כי אם הפעם, מפני מעמד העיניים בעולם, מפני מעמד ישראל, מפני שעוד באפריקה זו, שאיננה יותר הפקר כמו שהיתה לפני חמישים שנה, עוד יש בה מקומות פנויים שוממים, ומפני שבארץ הגדולה עומדים כעת בראש הממשלה אנשים בעלי לב ובעלי רוח, אם עתה מפני כל הסבות הללו ועוד מפני סבות אחרות, בא הדבר לידי כך, כי ממשלה אדירה, אחת היותר אדירות בתבל, פתחה לנו את שערי אפריקה וקראה לנו ככרש בשעתו ללכת וליסד שם מדינה יהודית חפשית, שנוכל לחיות שם בני חורים כטוב וכישר בעינינו תחת המחסה העליון של העם האדיר החפשי האנגלי, האמנם לא יזדעזע לב כל אחד מאתנו מפני המחשבה, כי אם נתן להרגע הגדול הזה לעבר, אולי מחר, אולי בעוד שנה, שנתים, שלש, תטרף השעה הטובה הזאת מלפנינו? אולי אז ישתנו העיניים, תשתנה הממשלה, יתאחזו אחרים בהארצות הפנויות, ואז אף אם נרצה, נבקש, נתחנן, נשוע, נזעק, – לא יהיה שומע לנו?

הה, מחשבה נוראה, איומה! [...]

האדון מר ל. ב"הצופה" הגיע בהתנגדותו והצעת אוגנדה לידי כך שיכול להוציא מפיו הדבור התמוה, שהארץ יקרה לו כמו העם!

ואני תוהה ומשתומם איך יכול אדם שיש לו פחות או יותר חינוך מדיני להגיע לידי מינות לאומית כזאת? הארץ כמו העם! זה שבוש מדיני, זו כפירה בעקר!

הארץ, הארץ קדושה רק בשביל העם ולמען העם.

אני מבין כי יאמר אדם: אני מאמין כי העם לא יוכל לשוב לתחיה ולחיות אלא בהארץ! גם זו כפירה ברוח העם, בנשמתו, בכחו, ביכלתו. ומכל מקום, את ה"אני מאמין" הזה אני מבין אף כי אינני מודה בו לגמרה.

גם "אני מאמין", גם כלנו מאמינים, כי המקום היותר עלול שישבו בו העם לתחיה הוא – הארץ. אבל, על כל פנים, העם הוא העקר ולא הארץ! אתם מאמינים אמונה שלמה, כי העם לא יוכל לשוב לתחיה אלא בהארץ.

על ראשי ועל עיני, אדוני! האמונה היא דבר המסור ללב, להרגש, ואין מקשים על הרגש. אבל, אדוני, אמונה אינה אלא אמונה, תהי אמונה שלמה, גמורה, תהי כמו האמונה בשלשה עשר עקרי הדת, עכ"פ [על כל פנים] אין זו אלא אמונה. ואינכם יכולים לא להודות כי אפשר שהאמונה היותר גמורה היא – טעות!

ובכן, אדוני, כל זמן שלא הוכיח הנסיון אמתת אמונתכם, הרשוננו גם לנו להאמין כי העם יוכל, – בקושי, בקושי גדול, אבל יוכל – לברא לו ארץ ולחיות עליה בכל מקום! [...] אתם קוראים את עצמכם ציונים ציוניים, ארץ ישראליים, ואותנו – אפריקניים, אוגנדיים. אדוני, אין אנו מתבישים חלילה בשם זה. אבל,

לא אפריקניים ולא אוגנדיים אנו, אלא עמיים. הנה מה אנו! אתם ארציים ואנו עמיים. לנו העם הוא העיקר. אנו אומרים: אם אפשר העם בהארץ, הרי מוטב, ואם אין, אם יש ספק באפשרות זו, נכון לעת עתה עם באיזו ארץ שתהיה, רק שתהיה של העם, למען קדם את הסכנה המרחפת על העם!

ולכם, אדוני, הארץ היא העיקר! ואתם אומרים: אם אפשר העם בהארץ, הרי מוטב, ואם אין (ואתם אינכם יכולים להכחיש אפשרות ה"ואם אין" הזה) יאבד העם ואל נותר אנו קוצה של יוד מחיבת ציון שלנו!

ואתם קוראים, כי לכם יש אידיאל. אידיאל יפה באמת!

קישור למאמר המלא

חיים ויצמן, "נגד אוגנדה", 1903

על הכותב: ויצמן (1874-1952) היה מדען ודיפלומט רב-השפעה. הוא הוביל את הציונות בזירה הבינלאומית וזכה להישג המכריע של הצהרת בלפור בזכות קשריו עם האליטות הבריטיות. בגישתו המעשית והדיפלומטית איזן בין עמדתו הניצית של ז'בוטינסקי לסוציאליזם של בן-גוריון וייצג "ציונות סינתטית" ששילבה עבודה מדינית עם בניין הארץ. כנשיאה הראשון של מדינת ישראל סימל את המעבר מחזון למדינה. דמותו המדעית המכובדת העניקה למדינה הצעירה לגיטימציה בינלאומית.

הרצל אמר לפעול בדיפלומטיה על הקונגרס. על אודות ההצעה האפריקנית צריך היה להודיע לכל הפחות ימים אחדים לפני הקונגרס ולא להפתיע על ידה את הצירים ולהביאם במבוכה. רוב הצירים דימו בנפשם שאוגנדה זו היא איזו ארץ חדשה שנתגלתה בשבילם לפתע פתאום, ולא ידעו כי על אודות הארץ הזאת נכתבה כבר ספרות שלמה. רק בגלל מבוכת המוחות וחוסר ידיעה מצד הצירים אפשר היה להשיג בשביל ההצעה הזאת את הרוב המכריע של הקונגרס. עתה הגיע הדבר לידי כך שהועד הפועל לא יוכל עוד להפטר מההצעה האפריקנית ולו גם יחפוץ לעשות זאת. את הרוחות אשר העלה הד"ר הרצל אי אפשר יהיה לגרש שוב בכל לחשי הכשפים שבעולם. ההצעה הזאת נעשתה כעת לקנינו של עם היהודי, כביכול.

יש לשים אל לב שרובם של ציוני המזרח [מזרח אירופה], שכל עיקרה של ההצעה לא באה אלא בשבילם, התנגדו לה. ועוד גם זאת: אלה שהתנגדו תמיד לעבודת הקולטורה הם שהיו עתה מהתומכים הנלהבים ביותר בפרויקט האפריקני. ולא דבר ריק הוא: יש קשר ישר בין ההתנגדות לקולטורה הלאומית ובין ההליכה למזרח אפריקה.

התנועה הציונית, כפי שמבינים אותה הציונים הלאומיים, הוא פרוצס היסטורי הנעוץ בשרשי העבר. אפשר הדבר שבאוגנדה יקום עם עברי חדש כעם הבורים, צאצאיהם של ההולנדים, אבל לעם הזה לא יהיה עוד דבר עם היהודים. אם אין האבדה גדולה כל כך כשנהיו ההולנדים לבורים, הנה לא אובה להנחם כאשר עם היהודים יהיה לעם ללא שרשי עבר וללא יצירה תרבותית לאומית.

הננו חושבים כי לא רק עם הננו, כי אם גם עם גדול. אוגנדה היא בשבילנו מה שהשפה האידית היא לגבי השפה העברית, אוגנדה זוהי ארץ הגלות כמו שהאידית היא שפת הגלות.

שאיפתנו איננה רק לתת לחם לרעבים, כי אם לברוא ערכים חדשים על יסודות העבר הלאומי שלנו. הננו שומעים את קול האפריקנים שלנו הטוענים שצריך לעשות דבר מה בשביל להחיש עזרה לעם המדוכא וכדי להציל אותו מפרעות ומביזה. אולם לאמתו של דבר אי-אפשר לנו להקל את לחץ ההווה לו גם יכלנו להעביר לאוגנדה מאה אלף איש

בשנה, ולמעשה אי־אפשר להעביר אל שום מושבה חדשה אפילו את החלק העשירי מהמספר הזה.

תוצאה אחת טובה יש לה להצעה האפריקנית בזה שפקחה את עינינו לראות את דרכנו ואת מטרתנו ביתר בהירות. לעת עתה אין לנו בשביל הגשמת ההצעה האפריקנית לא אנשים ולא כסף. בלי הציונים אי אפשר יהיה לעשות מאומה; אם גם יק"א תאות לתת לתכלית זו איזה חלק מהכנסותיה (כי להוציא את הקרן אין לה רשות) הנה לא יספיק זה כלל. עד עתה אין עוד הכסף הדרוש בשביל ה"אקספדיציה".

מה היא העבודה אשר לנו הציונים לעבוד כעת? על זה אענה: לעסוק בישוב ארץ־ישראל! לישוב א"י עלינו להקדיש כעת את כל כוחותינו. צריך מקודם להושיב מספר מסוים של יהודים בארץ־ישראל ואחר כך לשאוף לזכויות מדיניות. במלה אחת: צריך לעסוק בזה שקוראים ישוב קטן. מדינה יהודית אי אפשר לברוא בארץ שאין בה יהודים [...]

הציונות אינה תשובה לצרת ההווה של העם היהודי; היא בשבילנו השקפת עולם שלמה ומקפת את כל עברי חיינו. עם היהודים יושב על הר־געש, המצב הזה ימשך עד שתבוא קטסטרופה איומה ותדחף לקראת פתרונה את שאלת היהודים, לקראת הפתרון היחיד והמיוחד הזה שנותנת הציונות: תחית ישראל בארצו ההיסטורית.

להחליף את ציון במדינה אחרת אי אפשר לנו מפני שציון מרוקמת בכל ההיסטוריה שלנו, ורק בה יכול להתקיים גם בנו אותו דבר המסופר באגדת קדומים על הענק שעלי־ידי המגע שלו באדמה שב כוחו אליו. בגעת העם העברי שנית באדמתו ההיסטורית ישוב ויהיה לעם העולם כמו שהיה לפנים.

קישור למאמר המלא

[נוף מדבר יהודה
אוסף התצלומים הלאומי לע"ם]

הרב יצחק יעקב ריינס, מכתבים, 1906

על המחבר: הרב ריינס (1839–1915) היה פוסק, מחנך ומייסד תנועת "המזרחי". הרב ריינס היה תלמידם של הרב שמואל מוהליבר והרב צבי קלישר, ומהראשונים שראו בציונות המדינית הגשמה של ערכי היהדות. הוא פעל לשילוב שמירת מצוות בפעילות הציונית המודרנית. גישתו התאפיינה בפרגמטיות שבעקבותיה תמך בדרכו המדינית של הרצל, כולל הצעת אוגנדה. הרב ריינס ראה את הציונות כתנועת הצלה ליהודים וליהדות, אך מנגד הביע עמדה נחרצת נגד הרעיונות הציוניים של חידוש היהדות מבחינה תרבותית ודחיקת הדת היהודית.

[...] כל אותה העת ששערי ארצנו הקדושה נעולות לפנינו וכל עבודתנו בה יכולה להיות אך עבודת ההכנה בלבד מחויבים אנחנו בהשגת ארץ מקלט אחרת בעד אחינו.

והכרתי החזקה ואמונתי המוצקה היא כי ארץ זו מלבד מה שתציל מכליון ואבדון מאות אלפים נפשות מבני עמנו, מלבד מה שתתן לחם לרבבות רעבים, מנוחה לעיפים, נחומים לאומללים וכר נרחב להתפתחותם והשתגשגותם החפשית של רגשותינו הדתיים והלאומיים והאנושיים – מלבד כל אלה הנה היה תהיה ארץ מקלט זו גם לאמצעי היותר טוב להשגת מטרתנו האחרונה בארץ קדשנו [...]

דמי אחינו הרבים שנשפכו עתה כמים בכל מלוא רוחב ארץ רוסיה קוראים לנו. הגיעה השעה אשר המים באו עד הנפש ואין עוד כח לסבל. אלפי הרוגים, רבבות פצועים, מאות אלפים שדודים ומדודלים ומליוני בני אדם מפחדים יומם ולילה לנפשם – זהו העם העברי אשר בדרך רוסיה לעת כזאת. ורבבות יתומים ואלמנות, רבבות חולים ובעלי מומים, מאות אלפים רעבים וצמאים ומליוני בני אדם תלויים בין השמים והארץ [...] כל עין אנוש יכולה לראות עתה את הנוול ולנבאות לעתיד. מצבו החמרי והכלכלי של העם העברי ברוסיה ירע עוד הרבה יותר, הנדידה מעבר לים תפרץ עתה בעז, שערי הארצות האחרות תסוגרנה עוד יותר ושאלת "לאן?" תעיד לפנינו בכל איומיה ונוראותיה [...]

בלב מורתח ושסוע לגזרים, בדם התמצית אשר בי הנני קורא עתה אליכם קריאה של יאוש ומלאה פחד של מות. קריאה המתפרצת עתה מלב כל ששת מליוני היהודים היושבים ברוסיה והעומדים על עברי פי פחת: הצילו!!! הנה בא האביב ועמו יחד גם הטבח – טבח נורא לביליסטאק. טבח המפיל חתיתו ואימתו בכל יתר ערי מושב בני ישראל. גזר הטבח בביליסטאק על ימין ועל שמאל, הפיל מאות חללים ופצועים [...] עין מי לא תראה את המתרחש לבא עתה על האומה העברית ברוסיה ולב מי לא ירגיש את העתיד? הן כבר אפשר לממש ביד את כל אותה סכנה המרחפת עתה באויר [...] ששת מליוני היהודים בסכנה – האם אפשר לחשות בשעה זו? אומה שלמה על עברי פי פחת – האפשר להשאירה

בידי המלאך המשחית?? האומנם לא יתעוררו אחינו הגדולים לבא אל הממשלות הגדולות ולהביאן כי תבאנה הנה להגן על חיינו ועל כבודנו? האם אפשר הוא כי הממשלות הנאורות תעמדנה על הדם הרב הזה ותחשינה? ואיפה היא כל הציויליזציה אשר בשמה תדגלנה, איפה אהבת האדם, רגש החובה והישר?

מתוך: מכתבו של הרב ריינס אל ישראל זנגוויל מיום א' חשוון תרס"ה, הארכיון הציוני המרכזי 36/54A, עמ' 1.

ברל כצנלסון, "דרכי לארץ", 1941

על המחבר: כצנלסון (1887–1944) היה מורה, מנהיגה הרוחני של תנועת העבודה העברית, הוגה דעות, עיתונאי ועורך. הוא נולד וגדל במשפחה יהודית ליטאית-משכילית. עם הגעתו ארצה בשנת 1909 הצטרף לקבוצות פועלים עבריים מאנשי העלייה השנייה. כעורך העיתון "דבר" וכהוגה דעות סוציאליסטי השפיע עמוקות על התרבות ועל החברה ביישוב היהודי. שילב בין אהבת המסורת היהודית לבין חזון של חברת עובדים שוויונית בארץ ישראל.

על המקור: מסה אוטוביוגרפית אשר בה מספר ברל על התפתחותו הציונית ועל עמדותיו עד עלייתו לארץ. הדברים נאמרו בעל פה ונכתבו בידי תלמידיו.

והנה, בתוך החיפושים האלה עבר עלי דבר משונה מאד. כשנה לפני אוגנדה (ואני אז בן חמש-עשרה), מתוך הפרובלימטיקה התיאורטית הזאת מה היא הציונות, אחרי הכל, אם באמת כמו שאחד העם אומר רק מרכז רוחני ליהודים, ומתוך ההשקפות שבכלל שררו אז מסביב, השקפות פוזיטיביסטיות ומרכסיסטיות, הגעתי לרעיון שצריך להפריד את הציונות לשני חלקים. יש ענין של ארץ-ישראל, שהוא ענין רומנטי-היסטורי: היהודים קשורים לתרבות עתיקה ואינם יכולים להיפרד ממנה; ויש פרובלימה רצינית מאד של פתרון שאלת היהודים – של ארץ. שמא אפשר להפריד בין הענינים. אושרי הגדול היה שהרעיון הזה בא אלי לא אחרי אוגנדה, כי אם שנה לפני אוגנדה. ובימי אוגנדה הספקתי כבר לעשות קפיצה חדשה. מכיון ששאלת הטריטוריאליזם העסיקה אותי באופן מופשט, הרי משהפך הדבר לתנועה, ואני ברגע זה אינני יודע באילו צינורות – מצא אותי כל הענין של אוגנדה בתקופה של יאוש מהאידיאה הטריטוריאליסטית.

לא כל כך מתוך החשבת המומנט הארץ-ישראלי – אם לומר את האמת, – אולי מתוך הכרת חולשת העם, הגעתי לדעה, שבשום אופן לא יהיו בעם היהודי כוחות בשביל להקים מדינה יהודית, אם לא ישתמש בכל הרזרבות של תרבות שלו ומסורת שלו; בלי זה בודאי לא יבנה שום דבר.

ובכן, כשבא ענין אוגנדה – אני, לא שפגשתי אותו בתרעומת של ציוני-ציון, אבל פגשתי אותו בספקנות גדולה מאד, אם באמת יש בזה מוצא. כי עלי לומר את האמת: הענין היה גם קרוב מאד ללבי, מפני שהחרדה למצבנו, הרצון להביא גאולה ליהודים, להצלת היהודים מהגלות – זה היה בשבילי עיקר העיקרים.

קישור למסה המלאה

דיון: האם יש תחליף לארץ ישראל? פולמוס אוגנדה

- אילו טיעונים העלו התומכים בהצעת אוגנדה?
- בהתחשב בקשיים הגוברים של יהדות התפוצות לאחר פרעות קישינוב, האם היה נכון לדחות את ההצעה? אילו טיעונים עומדים לצד אלו שדחו אותה?
- העימות בנוגע להצעת אוגנדה היה עימות בין ערכים. אילו ערכים עמדו זה כנגד זה כעולה מהעמדות השונות?
- אחרי שקראתם את התפיסות משני צידי המחלוקת, לו הייתם חברי הקונגרס, מה הייתם מחליטים? מה היו צידוקיכם לכך?
- אם היום תוצע ארץ לא מיושבת, פורייה ונעימה, להקים עליה מדינה, ללא סכסוך ותביעת בעלות של עם אחר, האם הייתם תומכים בהצעה? מאילו נימוקים?

הזיקה לארץ ישראל במבחן הגשמתה | מקורות

רבים מהכותבים על ארץ ישראל שאת דבריהם קראתם בתחילת היחידה נשענו על כמיהה של דורות רבים, על ארץ ישראל כמחוז כיסופים כמעט פלאית. אולם עם התגברות העלייה לארץ ולצד הקשיים שעלו מהחיים בארץ השתנתה הנימה אשר בה התבטאה הזיקה לארץ. נימה חדשה זו התפתחה מתוך ההתמודדות עם קשיי העלייה, הקליטה, ההתיישבות ובעיות הבטחון החריפות. המקורות ביחידה זו נוגעים לקשיים שהיו כרוכים בזיקה לארץ ישראל מראשית הציונות עד ימינו אלה.

יוסף ויתקין, "קול קורא", 1905

על הכותב: ויתקין (1876–1912) היה מורה ומחנך חלוצי. מנשרו המפורסם "קול קורא", שקרא ליהודי מזרח אירופה לעלות לארץ, השפיעה רבות על העלייה השנייה. בחייו הקצרים גילם את האידיאל החלוצי: מורה ופועל בכפר תבור, שחתר ליצירת "יהודי חדש" המחובר לאדמתו ולשורשיו. דמותו זכתה להנצחה בהתיישבות העובדת.

אנחנו, אחים, אשר הכל חסר לנו, שהננו חסרי ארץ, חסרי שפה לאומית, שגם רגשות לאום חי כמעט שמתו בקרבנו; אנחנו אשר לרגלינו לוע של הר שריפה, תהום בוערת; אנחנו שנואי תבל, הבנים החורגים להטבע – הנגיע אל מטרטנו, שרחקה בגלל כל אלה פי אלף, אך עלידי צרופי מניות ופרוטות, עלידי "קבלה מעשית", ופוליטיקה וחסדי מלכים וחצרותיהם? אחים, היש חסד בפוליטיקה ורחמים במלחמת עמים הגלויה והנסתרה? התצלח הפוליטיקה שאינה נתמכת בכוח ממשי? [...]

מלחמתנו ארוכה וקשה, היא דורשת מאת לוחמיה לא כסף כמו שנאלצנו לחשוב עד עתה, אלא אהבה בלי מצרים לעמנו ולארצנו, גבורה וסבלנות רבה מאד, ומבין מחונני הסגולות נבחר לנו את חילי העם באמת. מבין מחונני הסגולות האלה צריך להבדיל מספר אנשים אשר בריאותם, שנותיהם ומצב משפחתם ירשום להסתדר במסדרה בעלת משמעת חזקה ולהתמכר לעבודת העם. אך מה יעשו האנשים האלה? כיצד יעבדו את העם וילחמו את מלחמתו?

על החלוצים האלה להיחלק לאגודות לא גדולות בנות מאה וגם חמשים איש, לבוא ארצה ישראל, לעבד אדמתה ולהתישב אחרי כן על הקרקע, כמעט בלי עזרה צדדית או בעזרה הקטנה ביותר ולסדר את חייהם שיפרחו בחומר ורוח.

זה יהיה חובם, וזאת תהי מטרתם אשר ישיגוה רק אחרי עמל נורא. קרבנות רבים ומלחמות חיצוניות ופנימיות, מלחמות את הטבע ואת האנשים, את עם הארץ, את סדרי הממשלה את המחסור, המחלות והרעב. ונוראה ביותר תהיה מלחמתם את הסביבה הנרקבה, חניכת הפילנטרופיה. והמלחמה צריכה להיות לא מלחמת דברים אלא מלחמת מעשים.

עליהם יהיה לעמוד בנסיון גם ביום היותר נורא, לבלי להסתבך ברשת הפילנטרופיה היונקת ומוצצת את נשמתו של האדם כעלוקה זו היונקת את דמו. אין אנו רוצים לייסד מושבה למען הוסיף עוד מושבה בארץ ישראל, ולא על יסודות ההונאה ותקוות מופרזות, לא ולא! רוצים אנו שתוסדנה מושבות חדשות, אשר תהרסנה את כל ההשקפות המוטעות של העם בכלל ושל יושבי הארץ עצמה על הישוב הנוכחי ועל אפשרות ההתישבות בארץ לפי התנאים הנוכחים. רוצים אנו שהמושבות האלו תוסדנה לא ע"י איש פרטי ולא ע"י צבור, זולתי ע"י המתישבים עצמם. רוצים אנו שהמושבות האלה תראינה לנו שלא הצלחנו עד עתה בישוב אך מפני שלא עשינו בו מאומה בתור עם אובד וטובע החפץ לרכוש לו את ארצו, להציל חייו! עליהם להלחם במעשה את היאוש שבמחננו, את הנסיגה אחור והבגידה בדגל.---

אחים! נודה גלוי שלא עשינו מאומה ולכן גם לא השגנו מאומה! ועתה אין מקום ליאוש אלא לעבודה. עלינו אך עתה להתחיל לעשות, ולהתחיל תיכף בלי כל דחוי ועכוב, כי עוד מעט והארץ בידי אלה שלא נוציאה מידיהם לעולם. מסלות הברזל הנבנות בה, המטעים השונים המתפתחים בשנים האחרונות משכו אחריה את עיני העמים החזקים ממנו הרבה, ועוד מעט ופתיל תקותנו האחת יקרע! עלינו למהר לתת גאולה לארץ ולהושיבה באחינו.

הקשיבו לקול הקורא לכם מהרי ישראל: עורו, עורו, צעירי ישראל, קומו לעזרת העם!

עמנו גווע, ארצו עוד מעט ותחמק ממנו לנצח, חושו מהרו לעזרתו! הסתדרו, קבלו עליכם משמעת חזקה, משמעת לחיים ולמות (המשמעת היא יסוד והתרכזות הכחות ובלעדיה אין כל נצחון), עורו, שכחו כל מה שהיה לכם יקר עד עתה, עזבו לעולם בלי כל צל של חרטה ובואו לעבודת העם! אינכם מיותרים, כאשר הרגילוכם לחשוב, נחוצים אתם לעם ולארץ כאויר לנשימה. הזדיינו באהבה בלי מצרים לארץ ולעם, באהבת החופש והעבודה, בסבלנות אין קצה – ובואו. ---

איש הירא ורך הלבב אל יכנס למסדרה זו. כל אחד, החפץ לתת את ידו לה, יבדוק את עצמו, את מזגו, את טבעו, היטב היטב, בטרם יכנס בה, בטרם ישבע למסור את כל חייו וכוחותיו לעם.

במסדרה זו צריכים להכנס אך גבורים מרי נפש, שילחמו בעד משאת נפשם כנואשים, בלי כל מחשבת נסיגת אחור בזמן מן הזמנים. מהרו ובואו, גבורי ישראל, חדשו את ימי ה"בילו"יים" ביתר שאת ועוז, כי עוד מעט ואבדנו!

קישור לטקסט המלא

יוסף חיים ברנר, "אף על פי כן", 1920

על המחבר: ברנר (1881–1921) נולד ברוסיה למשפחה יהודית מסורתית. כשעזב את העולם הדתי התחיל לעסוק בכתיבה, והשקיע בה ובעריכה את כל מרצו. לאחר נדודים ברחבי אירופה ובאנגליה בשנת 1909 עלה לארץ והצטרף לחלוצי העלייה השנייה. כסופר תיאר את האמת הכואבת על החיים בארץ ישראל בראשית המאה העשרים. בסגנונו החשוף והישיר תיאר את הקשיים ואת הייסורים של החלוצים, אבל גם את האמונה העמוקה בצדקת הדרך. רציחתו בפרעות תרפ"א הפכה אותו לסמל של דור צעיר שעזב את עולמו הישן כדי לבנות עולם חדש אשר בו הלאומיות היהודית לובשת צורה חדשה.

על המקור: העמדה הנפשית של ברנר בתנועה הציונית באה לידי ביטוי במונח "אף-על-פי-כן", כלומר, עמדה פילוסופית ומוסרית פרדוקסלית אשר בה ייאוש יחד עם תודעת הכרח ומחויבות להמשכיות ולפעולה. חוקרי ברנר קראו לכך "יאווש פורה". במטבע לשון זה השתמש ברנר פעמים רבות. הטקסט המצורף הפך להיות סמל לגישה הזאת, והוא לקוח מרשימה שכתב ברנר על רשמי המסע לארץ ישראל של הסופר והמשורר יהואש.

לצעירינו בכל העולם דרוש עכשיו לדעת את האמת על ארץ-ישראל. דרוש, שהם ידעו, כי המקום איננו מרופד שושנים, כי הארץ היא עניה, מעטת-קסמים, מיושבה מאחרים בכל מקום שאפשר לעשות איזה דבר וחרָה וקשה לישב במקום שהיא עדיין לא נושבה; כי יושבי-הארץ מחזיקים במשקיהם בכל תוקף ומתאחזים בפועל גם במשקים המעטים, שהנם, כביכול, בידינו; כי שכר-האדם בה קטן, המזונות דלים וביוקר, הצרכים למעלה מן היכולת, האוויריות בכל פינה, והקדחת על כל אלה אוכלת מבשר ועד נפש; כי כל צעירי הארץ שלנו הנם קנדידטים למשרדים וללשכות, לגימנסיות ולאוניברסיטאות, והכל מנבאים לימות-המשיח, על אף הגלוי והברור, ואדם שינקוף באצבע לעשות את העבודה הכי-קטנה הנחוצה – אין.

דרוש, שכל זה יֵדע בתפוצות-ישראל

ושׂיֵלֵד בלב צעירינו ה"אף-על-פי-כן!", אותו האף-על-פי-כן, שצריך לבוא תמיד בסוף כל החשבונות השליליים [...]

אף על פי כן! בפרט, מכיוון שבמזרח-אירופה העתיד אפור מאוד, וההווה אפל מאד, מכיוון שלהפסיד אין מה, מכיון שהשאיפה קוראת להתחיל הכל מבראשית, ויהא מה! [...] ורק אותו החלוץ, שה"אף על פי כן" הזה נעשה לחלק מעצמותו, אותו החלוץ המוכן לכל – ולא רק בפה – הוא רשאי לבוא. הוא ולא אחר.

קישור למקור המלא

דוד שמעוני (שמעוניביץ), "ארץ ישראל", 1929

על הכותב: שמעוני (1886-1956) היה סופר, משורר ומתרגם. הוא נולד בבוברויסק שברוסיה. דוד שמעוני היה מחלוצי הספרות העברית בארץ ישראל, והצליח לתאר את נופי הארץ ואת התרבות המקומית בלשון עברית חיה ומתחדשת. בסיפוריו הליריים ובתרגומיו המבריקים, בין היתר ל"דון קישוט" ול"אלף לילה ולילה", חיבר בין מזרח למערב וסייע ליצור זהות תרבותית עברית מודרנית המושרשת בנופי הארץ.

על המקור: את השיר "ארץ ישראל" כתב שמעוני בעקבות פרעות תרפ"ט (1929), שביטאו את הסלמת המאבק הערבי נגד היישוב העברי בארץ. בפרעות נהרגו עשרות רבות של יהודים ביישובים רבים בארץ בדרכים אכזריות שלא נודעו עד אז בארץ ישראל. באתרים שנפגעו היו גם יישובים שבהם שרר דו-קיום בין היהודים לערבים במשך דורות רבים, כמו חברון וצפת.

ואף על פי כן ולמרות הכל

אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל!

וְכָל עוֹד דּוֹפֵק בְּעוֹלָם לֵב יִשְׂרָאֵל

וְכָל עוֹד נִשְׁמָע בְּעוֹלָם "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל"

אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל!

לֹא יִחָרַב הַנֶּחֱל כָּל עוֹד חַי הַמְּבוּעַ

לֹא יִשְׁבֹּת הַיּוֹם כָּל עוֹד תֹּאכִיר הַשֶּׁמֶשׁ

וְכָל עוֹד עִם יִשְׂרָאֵל חַי

אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל!

וְכָל עוֹד יִתְהַלֵּךְ בְּתוֹכָהּ יִרְדְּנָהּ

בְּשִׁיר מִיָּם לַיָּם

וְכָל עוֹד אֶת עֵינָהּ הַכְּחֹלָה

לֹא עֲצָמָה כְּנֶרֶת הַחַן

וְכָל עוֹד לֹא נִדְפּוּ כְּעֶשֶׂן הָרִיף

וְשָׁרוֹן וַיִּזְרְעָל לֹא כָסוּ בַתְּהוֹמוֹת

עִם יִשְׂרָאֵל חַי!

וְכָל עוֹד עִם יִשְׂרָאֵל חַי

אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל!

לְמִרְוֹת הַכֹּל – וּבֵיתָר עַז – וּבֵיתָר שְׂאֵת:

אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל!

טינה ברודצקי, 1969

על המחברת: (1934) טינה ברודצקי היא עולה מרוסיה שהייתה מסורבת עלייה במשך שנים רבות בתקופת השלטון הסובייטי ברוסיה. עקב החזקת ספרות ציונית הייתה אסירת ציון, ונשלחה לסיביר למשך שנתיים.

בברית המועצות אין לי איש. גם משפחת אמי משתדלת לנסוע לישראל, שם חיים השרידים היחידים של המשפחה. בימי מלחמת העולם השנייה נפל אבי, שהתנדב לצבא הסובייטי, ניספו שני אחיה של אמי ורבים מקרובי. בשחרילדותי עברתי יחד עם אמי – רופאה בצבא – עם הצבא הסובייטי מאוקראינה לברלין. ראיתי את המקומות האיומים ביותר בעולם: מחנות ריכוז גרמאניים, ראשים חנוטים של קומיסארים יהודים, ארגזים עם סבון, שנשאו כתובת "משומן יהודי" [...] בלי גוזמה אפשר לומר, שאין אפשרות לתאר את העינויים והנסיגות של העם היהודי. עם קטן אך אמיץ זה, בעל גורל מיוחד וטראגי, שהחזיק מעמד למרות כל האמים של הגולה בארצות השונות, מקים עכשיו מחדש את חייו במולדתו. אני רוצה להשתתף בתחייה גדולה זו בארצו של עמי.

**ההחלטה לעלות למדינת ישראל גמלה בלבי עוד בנעורי.
אני חושבת את ישראל למולדתי הלאומית והרוחנית. רק
בישראל אוכל להגשים את שאיפותי הלאומיות – ללמוד
את שפתי הלאומית, להכיר את כל העושר של התרבות
היהודית,**

לתרום את תרומתי לבניית המדינה היהודית. בשנת 1958 נידונתי על ציונות. לא בגדתי בהשקפותי, ואני חושבת אותן לנכונות. בתנאים של חוסר אפשרות לתת ביטוי לקיום הלאומי ולחנך את הדור הצעיר ברוח לאומית, נידון העם היהודי בברית המועצות במלואו להתבוללות בעל כרחו. אני איני רוצה להתבולל.

שאיפתי היא בלתי מעורערת. איני יכולה להלך בשלווה על האדמה, לנשום את אווירה, כשלעמי, למולדתי, נשקפת כל רגע השמדה. משום כך אני דורשת בכל תוקף להענות לזכותי החוקית לנסוע למדינה היהודית. אני קרבן לשלילת זכותי להחליט בעצמי על גורלי. מגילת זכויות האדם מבטיחה לכל אדם את חופש הבחירה של מקום מגוריו ואת הזכות הבלתי מעורערת של תנועה. זכות זו אושרה לא אחת מכוח החוקה הבין-לאומית, מכוח או"ם. אני מקווה שעל יסוד מגילת זכויות האדם והאמנה על ביטול כל צורות האפליה הגזעית שאושרה ב־22.1.1969, תוענק לי הרשות לנסוע למדינת ישראל.

אהוד מנור, "אין לי ארץ אחרת", 1986

על המחבר: מנור (1941–2005) היה פזמונאי ומשורר ישראלי וחתן פרס ישראל לשנת 1998. הוא נולד בשנת 1941 להורים שעלו ארצה ערב מלחמת העולם השנייה. כבר בשנות השישים החל לעסוק ביצירה עברית מקורית, תחילה כעורך מוזיקלי ב"קול ישראל", ובהמשך, ככותב לטובי הזמרים העבריים.

על המקור: את השיר כתב מנור לאחר נפילת אחיו יהודה במלחמת ההתשה. השיר המולחן הופק לאחר מלחמת לבנון והושר על ידי גלי עטרי. השיר מבטא מערכת יחסים מורכבת עם הארץ. יש בו גם מחאה וגם אהבה גדולה לארץ ישראל.

אין לי ארץ אחרת	גם אם אדמתי בוערת
רק מילה בעברית חודרת	אל עורקיי, אל נשמתי
בגוף כואב, בלב רעב	כאן הוא ביתי
לא אשתוק, כי ארצי	שינתה את פניה
לא אוותר לה,	לא אוותר לה,
להזכיר לה,	ואשיר כאן באוזניה
עד שתפקח את עיניה	עד שתפקח את עיניה

אין לי ארץ אחרת
גם אם אדמתי בוערת
רק מילה בעברית חודרת
אל עורקיי, אל נשמתי
בגוף כואב, בלב רעב
כאן הוא ביתי

לקישור לפרק בהסכת "שיר אחד", העוסק בשיר "אין לי ארץ אחרת"

דיון: הזיקה לארץ ישראל במבחן הגשמתה

האם הקשר לארץ ישראל הוא רגשי, מעשי או רעיוני?

- אילו רגשות, רעיונות ומעשים נולדים מתוך ההתמודדות עם הקשיים שהארץ מזמנת לעולים ולחלוצים?
- אהוד מנור כתב "לא אשתוק, כי ארצי שינתה את פניה". האם אפשר לדעתכם למתוח ביקורת חריפה וגם לחוש שייכות?

האם דורנו נבחן במבחן האהבה והמחויבות לארץ?

- ברנר, ויתקין וברודצקי דיברו על נחישות "אף על פי כן" – למרות קושי, מחסור, רדיפה או דיכוי. האם הדור הצעיר בישראל של היום מחויב לארץ באותה עוצמה. אם לא, מה השתנה?
- טינה ברודצקי כתבה בברית המועצות הסובייטית בשנת 1969, ואהבתה לישראל נתפסה כמרד בזהותה הסובייטית. כיצד נראית מחויבות לאומית בישראל של 2025? האם היא מובנת מאליה או שגם היום נדרש אומץ כדי להזדהות עימה ולהיאבק עליה?

"להיות עם חופשי בארצנו" ציונות, דמוקרטיה וליברליזם

האם מדינת ישראל יכולה להיות גם יהודית וגם דמוקרטית?
האם לאומיות וליברליות אינן סותרות זו את זו?
כיצד התמודדה הציונות עם שאלת הערבים תושבי הארץ?
לאיזו חברה שאפו האבות המייסדים של הציונות?
כיצד מתקדמים אל "חברת מופת"?
כיצד באה לידי ביטוי תפיסת השוויון של הציונות בראשיתה?

יחידה א: ציונות, לאומיות וליברליזם

מדינת ישראל [...] תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות. [...] אנו קוראים [...] לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על השלום וליטול חלקם בבנין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים.

מתוך מגילת העצמאות

פתיחה

התנועה הציונית, שנולדה והתבססה באירופה בסוף המאה התשע עשרה, ינקה ושאהבה השראה משתי תנועות מחשבתיות ופוליטיות חשובות שנוצרו בעידן המודרני: הלאומיות והליברליות. הציונות הגיעה להישגיה לא רק בזכות מחויבותה להיסטוריה ולמחשבה היהודית אלא גם מתוך הישענות על התפתחות הרעיונות הלאומיים והליברליים באירופה ובאמריקה.

כיום ישנו ויכוח ער ומתוח בין המחשבה הלאומית למחשבה הליברלית, ולעיתים נראה שאין אפשרות ליישב את שתי הגישות. אולם הציונות, כפי שנראה במקורות ליחידה זו, מתבססת במידה רבה על שתי התנועות הללו, ומראשיתה הכילה הן יסודות לאומיים הן יסודות ליברליים והומניסטיים.

ביחידה זו נכיר על קצה המזלג את יסודות המחשבה הליברלית והמחשבה הלאומית. אחרים יופיעו מקורות מן המחשבה הציונית בעבר ובהווה, המתייחסים לחיבורים האפשריים בין לאומיות לליברליות.

המחשבה הלאומית:

על פי המחשבה הפוליטית הלאומית, האומה היא הישות המאצילה את כוחה לסדר הפוליטי-מדיני. רעיון זה נשען על שתי הנחות יסוד: ראשית, האנושות מחולקת באופן טבעי ללאומים נפרדים; שנית, הלאום הוא המסגרת המתאימה ביותר לארגון של שלטון פוליטי. הלאומיות הפוליטית הקלסית שאפה להקים מדינות לאום שגבולותיהן יתאמו את גבולות הלאום. הרעיון הלאומי נולד עם המהפכה הצרפתית. עד אותה עת נחשבו ארצות ל"ממלכות" או ל"נסיכויות", ותושביהן היו "נתינים" שזהותם הפוליטית לא נבעה מתחושה כלשהי של זהות לאומית אלא עוצבה על פי יחסיהם עם השלטון המלוכני. ההתעוררות הלאומית שאפיינה את המאה התשע עשרה באירופה האיצה ביהודים לראות עצמם כאומה ככל האומות, בעלת אפיונים לאומיים ולא רק אפיונים דתיים, ובכך יצרה קונפליקט בין זהותם הלאומית לזהותם האזרחית. התפתחות המחשבה הלאומית סייעה בגיבוש התפיסה הלאומית היהודית והשפיעה רבות על האבות המייסדים של התנועה הציונית.

” במקום שרגש הלאומיות חזק למדי, שם הדין נותן לכאורה שיהיו כל בני הלאום מאוחדים במסגרתו של אותו הממשל עצמו, ושמשל זה יהא מיוחד להם.

בדרך כלל תנאי הכרחי הוא למוסדות החופשיים, שגבולותיהן של הממשלות יהיו חופפים בעיקרם את הגבולות של הלאומים.

ג'ון סטיואט מיל

”הלאום, כאדם, אינו אלא תוצאה של עבר ארוך עתיר מאמצים, הקרבות ומסירות.

לאום הוא אפוא סולידריות גדולה, הנוצרת בתחושת הקורבנות שהעלנו בעבר ואלה שנכונים אנו להקריב בעתיד. [...] קיומו של הלאום הוא (סלחו לי על מטפורה זו) משאל עם יומיומי, כפי שקיום הפרט הנו הכרזה תמידית על החיים.

ארנסט רנאן

”בעבודתנו למען ארצנו לפי עקרון הצדק עובדים אנו למען האנושות. ארצנו היא המשען של המנוף שעלינו להפעילו לטובת הכלל. בנטשנו את המשען הזה, הרינו מסכנים את יכולתנו להיות לתועלת לא רק לאנושות אלא לארצנו עצמה.

ארצכם הנה אות לשליחות אשר אלוהים הטיל עליכם למען תמלאו כלפי המין האנושי.

ג'וזפה מציני

המחשבה הליברלית:

הליברליות נולדה יחד עם המחשבה המודרנית ששינתה את סדרי העולם הישן. הרעיון המרכזי של הפילוסופיה הליברלית הוא המחויבות לאדם כפרט והשאפה להקים חברה שחבריה בני חורין היכולים לדאוג לעצמם ולהגשים את מאווייהם כפרטים וכחברה. הליברלים מאמינים שבני האדם הם בראש ובראשונה יחידים (אינדיבידואלים) בעלי תבונה, ולפיכך כל אדם זכאי לחירות מרבית כל זמן שאינה פוגעת בחירויות ובזכויות של אחרים. הליברליות הייתה הכוח האידאולוגי המשפיע ביותר על עיצוב הממשל והפוליטיקה המערביים בעת החדשה. ביסוד המחשבה הליברלית האמריקאית ישנם מקורות יהודיים-נוצריים שלפיהם האדם נברא בצלם אלוהים ועל כן הוא תכלית לעצמו ובעל ערך מקודש. העקרונות הליברליים התובעים חירויות וזכויות יסוד אפשו מתן זכויות אזרח וחופש דת (אמנציפציה) ליהודים שהתגוררו במערב אירופה החל במאה התשע עשרה, דבר ששינה את פני העולם היהודי שינוי יסודי. שינויים אלה הולידו מוביליות חברתית ויציאה מחומות הגטו היהודי, התפוררות מבנה הקהילה המסורתית וצמיחת יהודי מסוג חדש. עליית הליברליות, לצד תהליכים נוספים, הביאה להתעוררות של תודעה יהודית חדשה: תודעה לאומית וליברלית שבמסגרתה החלה לפעול התנועה הציונית.

בני האדם נולדים ונשארים תמיד חופשיים ושווי זכויות. לכן מותר לבסס הבדלים חברתיים רק על תועלת הכלל. מטרת כל התאגדות פוליטית היא שימור זכויות האדם הטבעיות והנצחיות. זכויות אלה הן החירות, הקניין, הביטחון וההתנגדות לדיכוי. חירות פוליטית היא היכולת לעשות כל אשר אינו מזיק לזולת.

מי שמוותר על חירותו מוותר על מידת האדם שבו, על זכויות האנושות [שבכל אדם] ואפילו על חובותיה. אין כל פיצויים אפשריים לגבי מי שמוותר על הכול. ויתור כזה סותר את טבע האדם. מי ששולל מרצונו כל חירות, שולל ממעשיו כל מוסריות.

ז'אן ז'אק רוסו

היחיד חייב לתת דין וחשבון לחברה על התנהגותו אך ורק כשהיא נוגעת גם לאחרים. אם היא נוגעת לו בלבד, זכאי הוא לעצמאות מוחלטת. על עצמו, על גופו ועל נפשו, שולט היחיד שלטון בלתי מוגבל [...] ראוי יותר לבריות לתת איש לחברו רשות לנהל את חייו באופן הנראה לו, מלהכריח את כל אחד ואחד לנהל את חייו באופן הנראה לשאר בני־אדם.

ג'ון סטיוארט מיל

האם לאור מה שקראתם עד כה, הלאומיות והליברליות משתלבות זו בזו? סותרות זו את זו? האם וכיצד אפשר לשלב ביניהן?

[הצהרת זכויות האדם והאזרח,

פריס 1789

מקור: ויקי שיתוף - הצהרת זכויות האדם והאזרח בעברית, פורסם באמסטערדם 1798]

ציונות, לאומיות וליברליזם | מקורות

רות גבזון ופניה עוז-זלצברגר, "ישראל כמדינה לאומית וליברלית", 2012

על המחברות: גבזון (1945–2020) הייתה משפטנית ופילוסופית ישראלית חשובה שעסקה בתחומי זכויות האדם והמשפט הציבורי. היא הייתה מהקולות הבולטים בשיח על זהותה היהודית-דמוקרטית של ישראל, ופעלה רבות לגישור בין דתיים לחילונים. גבזון יזמה והקימה את מרכז מצ"ה (מרכז לחשיבה ציונית, יהודית והומניסטית), שנועד להניח תשתית רעיונית לקיומה של מדינה יהודית דמוקרטית הפועלת על בסיס ערכים ליברלים והומניסטיים; **עוז-זלצברגר** (1960) היא סופרת והיסטוריונית ישראלית, פרופסור בפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה. פרסמה מחקרים רבים בתחומי ההיסטוריה הפוליטית, תולדות הנאורות והמחשבה הליברלית. היא בתו של הסופר הישראלי עמוס עוז.

על המקור: אנחנו פותחים את המקורות ליחידה זו במאמר העוסק בהבהרת המושגים "לאומיות" ו"ליברליות" בהקשר של מדינת ישראל במאה העשרים ואחת. המאמר מבוסס על דברים שנשאה רות גבזון בכנס "משפט ואדם" בסימן גבורות לפרופ' אמנון רובינשטיין, משפטן ישראלי חשוב, שנערך בשנת 2010 במרכז הבינתחומי הרצליה. מטרת המאמר, כפי שנכתב בו, היא להעשיר את הדיון הציבורי בדבר זהותה של החברה הישראלית, להציע הבנה חדשה של המתחים שבהם היא נמצאת ולחשוף אפשרויות חדשות של מכנה משותף בסוגיות יסוד ישראליות. המאמר פורסם ב-2012 בכתב העת "משפט ואדם".

הפרספקטיבה שברצוננו להדגיש כאן מובחנת בכך שבחרנו להסיט את הדיון לצמד אחר של מושגים – לא ישראל כיהודית ודמוקרטית, אלא ישראל כלאומית וליברלית. גם ביטויים אלה טעונים ושנויים במחלוקת. [...] כך לא רק בהקשר של המדינה היהודית והעם היהודי, אלא גם בהקשר הרחב יותר של תנועות לאומיות והקשר שלהן לחירות ולדמוקרטיה. בשל כך, העיון בצמד "לאומית וליברלית" מאיר באור בהיר יותר כמה מן הסוגיות, ועשוי גם להועיל באפיון התיאורטי של המודל הישראלי הרצוי [...]

שאלות כגון: האם לאומיות טובה? מה זו מדינת לאום? האם תמה הצדקתה? מה אמורות להיות זכויות מיעוטים לאומיים או אתניים בתוך מדינת לאום? – כל אלה שאלות מרכזיות מאוד. [...] חשוב מאוד לזכור שבדיונים האלה מדינת-ישראל בוודאי אינה מקרה ייחודי לחלוטין. חיזוק הזיקה בין המקרה של ישראל לבין מקרים אחרים חיוני הן בהיבט של עיצוב תפיסתם של הישראלים בנוגע למדינתם והן בהיבט של הניסיון להסביר לאנשים מחוץ לישראל את הדמיון בין המדינה לבין מדינות אחרות.

מדינה לאומית

(א) על לאומיות ומדינות לאום ועל הצדקתן

מקובל להבחין בין מדינת לאום אתנית – מדינה שיש בה רוב ברור של בני קהילה לאומית-תרבותית אחת, לבין מדינת לאום אזרחית – מדינה שבה הזיקה המכוננת היא אזרחית [...] גם במדינות אזרחיות יש ייחוד לאומי. במדינות לאום אתניות, לעומת זאת, עשוי להיות מתח בין הדמוס לאתנוס [...]

הזרם הקלסי של הלאומיות מקדים את האומה למדינה. האומה היא קדם-מדינתית [...] קהילה אתנית לאומית השואפת להגמוניה פוליטית תקבע את תרבות המרחב הציבורי בדמותה [...] המשפט הבין-לאומי מכיר בעמים כבעלי זכות למימוש עצמי. השאלה אם היהודים הם עם מוסיפה להתקיים, אך הציונות הניחה את ההנחה הזו מראשיתה, וישראל כמדינה ממשיכה אותה.

אין מדינה המתאימה במדויק לטיפוס אידיאלי כלשהו. ארצות-הברית יוצרת זהות אזרחית, אך כוללת גם מרכיבים תרבותיים ייחודיים. צרפת וצ'כיה, לעומת זאת, צמחו מתנועות שחרור לאומיות אך מחזקות גם לכידות אזרחית. תהליכים אלו קישרו לאומיות עם ליברליזם ודמוקרטיזציה – אך גם עם פשיזם.

[...] יש ויכוח אם לאומיות היא ערך חיובי. לדעת רבים, זהות קבוצתית היא מקור משמעות לפרט, ולכן מדינת לאום הכרחית [...] הלאומיות אינה סותרת זכויות אדם – להפך: היא מאפשרת חירות והגשמה עצמית.

מאידך, ללאומיות יש פוטנציאל לבדלנות וגזענות. בשל סכנות אלה, יש נטייה לאזן אותה בערכים אוניברסליים. לעיתים, ההדגשה המוגזמת של האוניברסליזם נובעת מחשש מוצדק מאידיאולוגיות לאומניות.

(ב) מדינה "לאומית" כבחירה במשמעות אחת של מדינה "יהודית"

דיבור על מדינה "לאומית", ולא על מדינה "יהודית", מבהיר שמדובר ביהודיות לאומית-תרבותית, לא דתית. זו גם המשמעות של מגילת העצמאות [...] מדינת לאום יהודית אינה תיאוקרטיה [...] יהודיות היא פרטיקולרית – אך גם לאומיות היא פרטיקולרית בכל מובניה.

מדינה ליברלית

אמנון רובינשטיין דגל בליברליזם והקים תנועות פוליטיות שנשאו את הדגל הזה בציונות. מבחינתו, מדינה ציונית וליברלית היא המימוש של החזון הציוני – הלאומי והחופשי.

(א) ליברליזם – מהותו והצדקותיו

גם למושג ליברליזם יש עמימות קשה, היסטורית ומושגית. מה זה ליברליזם? הדעות חלוקות [...] בניגוד לדמוקרטיה, הנהנית מהסכמה רחבה, ליברליזם מעורר מחלוקת.

בליברליזם במובנו היסודי – יש מחויבות לחירות. החירות היא אידיאל אנושי, בסיס לזכויות האדם ולכבוד האנושי [...] הליברליזם, שמקורו בלוק, בג'פרסון ובנאורות האירופית, התאים גם למהפכות החוקתיות וגם לחשיבה כלכלית חדשה [...]

בעבר, "ליברל" היה מונח של שבח, אך כיום הוא מזוהה עם עמדות פרוגרסיביות, ולעיתים זוכה לביקורת מצד חסידי כלכלה חופשית. [...] הציונות ההרצליאנית, הוויצמנית והז'בוטינסקאית השתלבו היטב בליברליזם.

[...] יש מובן של ליברליזם המתאים מאוד ללאומיות. השתייכות לקבוצת זהות לאומית היא חלק מהחירות. קשר זה היה מרכזי בציונות מראשיתה, ונשאר רלוונטי גם כיום.

[...] יש ויכוח מהי ציונות ומה נותר ממנה, אך גם כיום יש מקום לטענה שהציונות היא מימוש של לאומיות וחירות. זו טענה שיש לטעון בעומק, ולא להשתיק את הוויכוח סביבה.

לסיכום, הליברליזם רווי מורכבות אך נשמר בו עיקרון יסודי: מחויבות לחירות הפרט באמצעות זכויות אזרח. יסוד זה נשאר רלוונטי מאז המאה ה-17 ועד היום.

מנקודת ראות ציונית, הליברליזם היה נוכח תמיד, גם אם לא הוביל תנועות המוניות. הוא היה נר לרגלי הרצל, התקיים בז'בוטינסקי, נוכח במפלגות מרכז ואף השפיע על השיח הממלכתי של בן-גוריון. יסוד זה אפשר לישראל להיות דמוקרטיה פרלמנטרית אמיתית.

(ב) מדינה "דמוקרטית" לעומת מדינה "ליברלית"

יש בלבול ביחס בין דמוקרטיה לליברליזם. לדעת הכותבים, מדינה ליברלית היא תיאור חזק יותר מדמוקרטיה. מדינה ליברלית תהיה בדרך כלל גם דמוקרטית – אך לא תמיד. סינגפור, לדוגמה, ליברלית כלכלית אך לא דמוקרטית. גם מלך נאור עשוי לקיים סדר מדיני ליברלי. אין חפיפה מלאה בין דמוקרטיה לליברליזם.

מי שמזהה דמוקרטיה עם ליברליזם שולל עמדות שמרניות או דתיות – זו עמדה פוליטית, לא ניטרלית [...]

סיכום

העמימות של "יהודית ודמוקרטית" מתבהרת חלקית כשבוחנים את "לאומיות וליברליזם", אך לא מוכרעת. גם מושגים אלה רוויים מורכבות. יהיו שירצו בישראל לאומית-שמרנית או דתית – אך גם להם יש מקום במסגרת מדינה יהודית ודמוקרטית.

מה התחדש לכם כתוצאה מהקריאה?
מהי תחושתכם בנוגע לאתגר האוניברסלי בשאלת המתח בין לאומיות
לליברליות?

קישור למאמר המלא

הרצל, "הציונות, השוביניזם ואהבת האנושות", 1899

על המחבר: הרצל (1860–1904) היה "חוזה המדינה", עיתונאי, סופר ופעיל פוליטי, הדמות החשובה שהפכה את הרעיון הציוני לתנועה פוליטית-מעשית. הוא נולד בבזדפשט למשפחה יהודית משכילה, ועסק במשך שנים בכתיבה ספרותית ועיתונאית בווינה. מצבה של החברה היהודית הטריד אותו במשך שנים, שבמהלכן חשב על פתרונות מגוונים. לקראת סוף המאה התשע עשרה ובעיקר לאחר משפט דרייפוס החל לקדם את רעיון "מדינת היהודים". הרצל היה הרוח החיה מאחורי הקונגרס הציוני הראשון, ששימש אבן דרך חשובה בהתפתחות התנועה הציונית הממוסדת. הוא ייסד את הזרם הציוני-מדיני ועסק בשתדלנות דיפלומטית מקיפה כדי לקדם את רעיון הקמת הבית הלאומי לעם היהודי בארץ ישראל. נפטר שנים רבות לפני שחלומותיו ותוכניותיו התגשמו.

על המקור: דברי תגובה של הרצל מעל דפי ביטאון התנועה הציונית Die Welt לחששו של הכומר פרידריך נאומאן, מראשי המפלגה החברתית-לאומית בגרמניה, שהציונות תחרף את הניגודים בין יהודים ללא-יהודים ותביא להגברת האנטישמיות בגרמניה.

ניגוד בין העמים השונים ובין היהודים עשוי להתהוות בשל הציונות רק במקרה זה, שהציונים יסגלו לעצמם הרגלים שוביניסטיים פרועים. ידידי ואני השתמשנו בכל שעת־כושר, כדי להזהיר מפני משוגה כזאת. וכן אני מאמין, כי שום דבר בתנועתנו אינו נותן מקום להנחה, כי חפצים אנו, כביכול, להתנשא התנשאות נואלת או להיבדל היבדלות של איבה מכלל שאר האנושות התרבותית. להיפך, הדגשנו תמיד הדגשה ברורה, כי אנו מתארים לעצמנו את קיומו של עצמנו לעתיד כקיום המיוסד על אחדות כל העמים וכי נרצה לפעול למען אחדות זו.

נמצא שאין האידיאל הציוני שולל את הרעיונות ה"הומאניים", של אהבת האנושות הכללית; הוא כולל אותם. אלא שאין אנו רוצים להיות קוסמופוליטים חסרי מין, אלא להודות בלאומיותנו, בשעה שאנו מטפחים את העקרונות הנעלים ביותר של ההומאניות.

כי אהבת־אמת זו תזיק לנו בעיני אנשים אוהבי־צדק, קשה להאמין. ואילו האנשים שאינם אוהבים את הצדק, לעולם לא נפיק רצון מהם. הללו ממילא מאשימים אותנו מאז ומתמיד בכל מעשית־תועבה. אך יהיה זה בעתיד אחד מן התפקידים היפים והגדולים ביותר של הציונות להוכיח במעשה ובהתנהגות, כי שום דבר אנושי לא נעשה זר לנו, גם אם רוצים אנו להיות חופשיים עד כדי כך, שלא נתכחש לגזע שלנו, האומלל והמבוזה. אנו רוצים להיות נאמנים לעצמנו; אז גם יאמינו לנו יותר, כי אנו יכולים להיות נאמנים לאחרים, הראויים לכך. זאת היא נקודת־ההשקפה הציונית.

אם נרכוש ידידים, אל ננסה להיעשות שווים להם, אלא להיות נאמנים להם. זאת, נדמה לי, היא הדרך המכובדת יותר, ובה נרכוש לנו, מקווה אני, ידידים רבים יותר ממה שסבור עוד היום האדון הכומר נאומאן.

קישור למאמר המלא

הרצל, "אלטנוילנד", 1902

על המקור: את הספר "אלטנוילנד" כתב הרצל בשנים שבהן קידם את הפרויקט הציוני. במרכז הסיפור מתוארות ארץ ישראל והחברה היהודית שעליהן חלם ואותן דמיון. המספר הוא פרידריך, יהודי גרמני בעל תודעה יהודית מינימלית, המגיע לארץ ישראל עשרים שנה אחרי הקמת התנועה הציונית. הוא מתאר את מפגשו עם מקומות ועם דמויות מהחברה היהודית המתחדשת בארץ ישראל. הספר מלמד אותנו את אופיו של החזון המדיני שאותו ביקש הרצל לקדם, את שאיפותיו הלאומיות וההומניסטיות ואת תקוותיו להתחדשות העם היהודי.

"שמע נא, אדון ויהודי נכבד, ברצוני למסור כאן הודאה, שלא תתחרט אחר-כך על המחווה שעשית לי. אני לא יהודי, הה? ובכן, עכשיו תזרוק אותי החוצה או לפחות תמאס עלי את השוהות, מה?"

"אבל קינגסקורט!" מחה פרידריך.

דוד ליטבק השיב בשקט:

“שאתה לא יהודי, הבחנתי מיד, לפי אחת השאלות ששאלת קודם. תן לי לומר לך שחברי ואני לא מבדילים בין בני האדם. אנחנו לא שואלים את האדם לאיזה גזע או לאיזו דת הוא שייך. הוא צריך להיות בן אדם, זה הכל מבחינתנו.”

“פצצה! וכל תושבי האזור הזה חושבים כמוך?”

“לא” הודה דוד בגלוי, “את זה לא אמרתי. יש גם זרמים אחרים.”

“אהה, זה מה שחשבת, אוהב אדם נכבד שלי!”

“אני לא רוצה לשעמם אתכם עכשיו בסיפורי המאבקים הפוליטיים שלנו. הם דומים למאבקים בכל מקום בעולם, אבל אני יכול לומר לך דבר אחד: הכבוד הבסיסי לאנושות נשמר אצלנו בדרך כלל. ובמה שנוגע לדתות, הרי שלצד בתי הכנסת שלנו, תוכלו למצוא בתי תפילה של נוצרים, מוסלמים, בודהיסטים וברהמינים. שתי העדות האחרונות מיוצגות רק בערים הגדולות, כאן בחיפה למשל, או בצור, בצידון, ובערים אחרות לצד מסילת הברזל המוליכה אל הפרת, כמו דמשק ותדמור” [...]

ועכשיו, ידידי היקרים, אתם מבינים למה אני מתכוון? זה יהיה מאוד לא הוגן מצדנו למנוע מאדם אחר – יהיו מוצאו, גזעו או אמונתו אשר יהיו – את הזכות להיות שותף בהישגים שלנו. אנחנו בעצמנו עומדים על כתפיהם של שאר עמי התרבות.

אם מישהו רוצה לחבור אלינו, להכיר בסדר החברתי שלנו ולקבל על עצמו את החובות החברתיות שלנו, מגיע לו גם ליהנות מכל הזכויות שלנו, במלואן.

כל מה ששייך לנו מבוסס על עבודת ההכנה שעשו קודמינו. אנחנו צריכים לפרוע את החוב הזה. נוכל לעשות זאת רק בדרך אחת: סובלנות, סובלנות בדרגה הגבוהה ביותר. סיסמת הבחירות שלנו צריכה להישמע מעכשיו ולתמיד: בן אדם, אחי אתה!”

הרב הזקן שמואל קם על רגליו ומחא כפיים בידיו הרועדות. הקהל הצטרף אליו והריע לדוד, שעמד לרדת מהבמה. אבל מנדל צעק בקול גדול: “והזרים יאכלו את הלחם שלנו.”

דוד פנה לאחור וסימן להמון שהוא רוצה לומר עוד משהו: “לא מנדל, אתה טועה! אלה שמצטרפים אלינו בשלב מאוחר יחסית לא מרוששים את הארץ, אלא דווקא מעשירים אותה. העובדים הם ההון של הארץ וכוחה. את זה אתם יודעים מניסיונכם. ככל שיבואו הנה יותר עובדים יימצא כאן יותר לחם, בתנאי שהסדר החברתי יהיה צודק כמו זה שלנו [...] מה שהיה נכון עד עכשיו יהיה נכון גם בהמשך. ככל שיבואו לעבוד פה אנשים רבים יותר, כך ישתפר המצב של כולנו. לכן, לא רק מתוך דבקות ב”ואהבת לרעך כמוך”, אנחנו חייבים להגיד לבאים: בן אדם, אחי אתה. זה הרי רק לטובתנו! [...] המבוגרים שביניכם זוכרים איך נראה המקום הזה לפני עשרים שנה – שממה. המתיישבים הראשונים תפסו את האדמות הכי הטובות; הבאים אחריהם קיבלו אדמות פחות טובות, אבל עיבדו אותן

בהצלחה. המתיישבים שבאו אחר כך קיבלו אדמות יותר גרועות והכשירו גם אותן. אדמת הטרשים הפכה לאדמה פורייה, ביצות יובשו. אפילו לאדמה יבשה לגמרי יש כוח משיכה כשהיא מצויה על גבולו של יישוב קיים. היום כפר-חדש הוא גן פורח, גן נפלא. טוב לחיות בו, אבל שימו לב – כל מה שנטעתם במקום הזה יהיה חסר ערך ויקמול, אם חופש המחשבה והביטוי, הנדיבות ואהבת

הבריות לא יפרחו בו. אתם חייבים לטפח את כל אלה ולאפשר להם לצמוח ולשגשג ביניכם. אני בטוח שזה מה שתעשו, ולכן אני קורא בקול גדול: קדימה! קדימה! וכל הכבוד לכפר-חדש!"

ההתלהבות הרקיעה שחקים: "כל הכבוד לליטבק! יחי כפר-חדש!" הגברים והנשים הרימו את דוד על כתפיהם ורקדו עמו במעגל, למרות התנגדותו המחויכת.

בתוך: בנימין זאב הרצל, אלטנוילנד, (תרגום: מרים קראוס), הוצאת בבל, תל אביב, 2002.

מהם החששות שלעומתם בונה הרצל את חלום החברה המתוקנת בארץ ישראל?

למה מתכוון הרצל באומרו "שהציונים יסגלו לעצמם הרגלים שוביניסטיים פרועים"?

האם אתם מזדהים עם החשש שהתנועה הלאומית תהפוך לתנועה שאין בה כבוד לאנושות הכללית? מהי הדרך שמציע הרצל בהקשר זה?

מה הסוד להצלחת ההתיישבות כפי שמבטא זאת הרצל מפיו של דוד ליטבק, גיבור "אלטנוילנד"?

זאב ז'בוטינסקי, "השאלה החברתית", 1938

על המחבר: ז'בוטינסקי (1880–1940) היה מנהיג, סופר, משורר, מתרגם והוגה דעות. הוא ייסד את התנועה הרוויזיוניסטית, שהוקמה כחלופה לצינונות הסינתטית של ויצמן ומתוך תפיסה שתנועה זו מבצעת רוויזיה (בחינה מחדש) של מדיניות התנועה הציונית מול שלטונות המנדט הבריטי. בניסוח מטרת הצינונות בהקמת מדינה יהודית ראה עצמו כממשיך דרכו של הרצל. ז'בוטינסקי דגל בהקמת מדינה יהודית על שתי גדות הירדן ופעל לעידוד העלייה ולהפעלת לחץ מדיני על הבריטים למימוש הבטחתם בהצהרת בלפור. ז'בוטינסקי האמין בצורך בכוח צבאי יהודי כדי לממש את השאיפות הציוניות.

על המקור: במאמר זה פורס ז'בוטינסקי את עקרונות השיטה החברתית שלו. במרכז השיטה האדם היחיד וחירותו של האדם, כאשר "כל יחיד הוא מלך". זבוטינסקי קושר בין היחיד, החירות והמסורת היהודית. המאמר פורסם ב-1938 בעיתון "הירדן".

[...] יחיד – זהו המושג העליון ביותר, הערך הגדול ביותר. היחיד הוא היצירה העילאית של הטבע. היחיד הרי נוצר "בצלם וכדמות אלוהים...". המסורת שלנו אומרת: בראשית ברא אלוהים את היחיד. המדינה צריכה לשרת את היחיד ולא ההיפך. המסורת היהודית מייצגת השקפה זו. היחיד הוא הכול, בכוחו להשיג את התכונות העילאיות ביותר [...] האדם נועד להיות חופשי. רק במקרים יוצאים מן הכלל מותר להופכו לחלק של המנגנון [...]

לא פעם נחוץ הדבר : עורכים מלחמות ומהפיכות כדי להשיג – חירות.

דמוקרטיה – פירושה חופש. גם שלטון הנתמך על ידי רוב יכול לשלול את החופש. ובמקום שאין ערובות לחופש הפרט – שם אין דמוקרטיה. את הניגודים הללו מן הדין למנוע. במדינה היהודית יהיה צורך להגיע לצורת משטר, אשר בו המיעוט לא יהיה חסר הגנה.

מטרתה של הדמוקרטיה היא להבטיח למיעוט השפעה על מהלך העניינים של המדינה. סוף-סוף מיעוט אינו מורכב אלא מיחידים, שנבראו "בצלם וכדמות אלוהים".

השקפה על בעיות מדינה וחברה

המסקנה הראשונה מן ההנחה האומרת כי "כל אדם הוא מלך", היא, כמובן, שוויון אוניברסאלי: תמצית מלכותך או מלכותי שלי נעוצה בכך, שלא יתכן כי יהיה מישהו נעלה ממך או ממני מבחינת הדרכבוד או מעמד. המסקנה השניה היא חירות הפרט: אין המלך נתין של איש, כי היהודי שונא באורח אורגאני להיות נתין ושונא לקבל פקודות – תלונה זו כלפי היהודי ידועה היטב אפילו בימינו אלה; בימי קדם שלנו קרא לנו התנ"ך קשי-עורף. בכתבי-הקודש מצויה התקפה מרשימה על עצם עקרון הממלכה – על עצם הרעיון של סמכות מרכזית שיסודה בכורח, בכפיה. היא כתובה בשמואל א', פרק ח': תשובת הנביא

לשלחי השבטים שבאו לומר לו כי רצונם להקים ממלכה ולהמליך עליהם מלך: "זה יהיה משפט המלך אשר ימלוך עליכם: את בניכם יקח לו ושם לו במרכבתו ובפרשיו ורצו לפני מרכבתו [...] ולחרוש חרישו ולקצור קצירו [...] ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאופות [...] צאנכם יעשור ואתם תהיו לו לעבדים. וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם". זהו אל נכון הרישום המוקדם ביותר בדברי־הימים הכתובים על ההתנגשות בין אהבת החירות לבין הצורך בסמכות מכוונת; והעובדה הבולטת ביותר היא בכך, שלפי הסיפור התנ"כי, אלוהים עצמו הוא שהניע את שמואל להגן על חירות הפרט מפני סמכות השלטון. "ויאמר ה' לשמואל: [...] כי לא אותך מאסו, כי אותי מאסו ממלוך עליהם" [...]

לפנינו שתי הנקודות המכריעות הקובעות את איכותו של כל משטר מדיני, ההבחנה היסודית בין מה שאנו קוראים דמוקרטיה ועריצות. אם רצונך לדעת אם ראויה מדינה או שאינה ראויה לתואר של דמוקרטיה אמיתית, אין ביכולתך לקבוע זאת תמיד על־פי סעיפי חוקתה. יש לה לבריטניה הגדולה בית־לורדים שהחברות בו עוברת בירושה, מה שעומד בניגוד לדמוקרטיה; בצרפת משוללות הנשים, מחצית העם, זכות בחירה, מה שגרוע עוד יותר; בארצות־הברית מוקנית כל סמכות הביצוע לנשיא בלבד, והנשיא ניתן להדחה על־ידי הקונגרס – מצב־עניינים שבן־אירופה עשוי למתוח עליו ביקורת, משום שהוא מעדיף כי ממשלתו שלו תורכב מצוות־אנשים ("קאבינט") שניתן בכל יום שהוא לסלקו ולהחליפו בצוות אחר על־ידי הצבעה בפארלאמנט.

אף־על־פי־כן לא בכך העיקר:

כל שעליך לבחון הוא שתי נקודות מכריעות אלו. ראשית: האם במדינה הנדונה נחשב הפרט לריבון, חירותו – למיטב התחיקה, וסמכותה של המדינה להגביל את החירות מותרת רק במקרה של הכרח מוחלט – או שמדובר במדינה שבה הפרט הוא קודם כל נתין, והמדינה תובעת לעצמה את הזכות לכוון כל היבט של חייו ופעילותו. ושנית: האם במדינה זו שמור החופש לכל המותח ביקורת פומבית על המשטר הקיים, או שזכות כזאת אסורה? בשתי אמות־מידה אלו די כדי להבחין בין דמוקרטיה להיפוכה, יהא אשר יהיה כתוב בחוקה [...]

כאן עלינו להיזהר מפני אי־הבנה אחת. שמעתי את טענתם של מקצת מתנגדינו: "אתם הרביזיוניסטים רוצים מדינה יהודית; המדינה היהודית היא האידיאל שלכם, ואתם מעלים אותה בראש כל שאר האידיאלים. כך עושים גם הפאשיסטים: המדינה מעל לכל" – זה מעשה להטים, משחק מלים. כמובן, כל אומה רוצה לאכלס טריטוריה משלה, בלתי־תלויה בכל שלטון זר ולנהל את ענייניה שלה; ואילו אצלנו ממוקד רעיון משולש זה של טריטוריה לאומית, מימשל עצמי ואי־תלות במונח "מדינה יהודית". כמובן, הואיל ואין לנו מדינה, הריהו האידיאל שלנו, ולמענו אנו מוכנים להקריב כל דבר אחר. אולם אין משמע הדבר

שאנו רוצים כי מדינתנו העתידה תהיה כלוב, מיטרד וסיוט רצוף מצוות עשה ומצוות לא־תעשה. אנו רוצים שהיא תהיה בלתי־משועבדת, ככל האפשר, למצוות עשה ולמצוות לא־תעשה; אך, מובן מאליו, מעל לכל וראשית לכל רוצים אנו שתהיה.

כיצד אתם מבינים את הרעיון של ז'בוטינסקי שכל יחיד הוא מלך? כיצד נראית חברה המקיימת תודעה כזו? מה ההבדל בין דמוקרטיה לעריצות? האם עמדתו של ז'בוטינסקי הפתיעה אתכם?

קישור למאמר המלא

מנחם בגין, "השקפת חיים והשקפה לאומית", 1952

על המחבר: בגין (1913–1992) היה מדינאי ומנהיג ציבור. מצעירותו היה ציוני. את דרכו הציונית החל בתנועת הנוער בית"ר. כשסיים את לימודיו בגימנסיה עמד בראש סניף בית"ר בעירו. כשנה לאחר הגיעו לארץ ישראל, ב-1943, מונה למפקד האצ"ל (ארגון צבאי לאומי) והכריז על מרד בבריטים ששלטו בארץ. ביוני 1948, עם הקמת מדינת ישראל, חתם בגין על הצטרפות האצ"ל לצה"ל. לאחר הקמת המדינה ייסד את מפלגת "חירות" ועמד בראשה למן הבחירות הראשונות. ב-1977 נבחר לראש הממשלה. בתפקידו זה חתם על הסכם השלום עם מצרים, וב-1979 קיבל יחד עם נשיא מצרים סאדאת את פרס נובל לשלום.

על המקור: מאמר שכתב בגין במסגרת פנימית של תנועת החירות בימים של בירור דרכה הפוליטית לאחר הקמת מדינת ישראל.

חירות היחיד – מהי? במושג רחב זה, אשר בשמו הלכה האנושות לדורותיה למבחני אש ודם, יש להבחין אי-אלו "קבוצות" של חירויות. האדם חייב להיות חופשי במחשבותיו ובאמונתו; הוא חייב להיות חופשי במתן ביטוי למחשבותיו, אם בעל-פה ואם בכתב; וכדי שלא תתרוקנה החירויות הנפשיות האלה מתוכן, חייב אדם היחיד להיות חופשי מעונש, או מפחד מפני עונש, חופשי מאיסור, או ממאסר שרירותי עבור מחשבותיו, אמונתו והפצתם ברבים.

קבוצת החירויות הנפשיות קשורה קשר בל ינתק עם קבוצת החירויות המדיניות. האדם היחיד חייב להיות חופשי להתאגד עם אנשים אחרים, כדי להגשים את דעותיהם. הוא חייב

להיות חופשי לשגר את שליחיו-נציגיו לתאי השלטון ולדרוש את החלפתם. כדי שחרויות אלו לא תהפוכנה לסיסמאות-רמייה, חייב האדם להיות חופשי מהגבלות או עונשים בגין מעשה ההתאגדות או מעשה הבחירה.

“חרות התנועה”, “חרות היזמה” ו“חרות היצירה” אינן ממצות עדיין את מושג חרות האדם בשטח הכלכלי. האדם חייב להיות חופשי מן המחסור במצרכים חיוניים, שבלעדיהם אין הוא יכול להתקיים כאדם תרבותי. אם היחיד לא יכול לאכול לשובע, ללבוש בגד, להעלות קורת-גג לראשו, ולתת תנאי חיים סבירים לבני ביתו – הרי כל החירויות, גם אם הן כתובות בחוק, אינן אלא חירויות ערטילאיות. שלילת החירויות האלה הופכת את האדם לעבד, גם אם צרכיו הבסיסיים יסופקו.

בין שלוש הקבוצות של החירויות קיימת השפעת-גומלין, קיים קשר שאסור לנתקו. אלו ואלו נותנות טעם ממשי להכרה בכבוד היחיד ובחרותו. [...] יסוד מוסרי זה מחייב שאיפה ליצירת תנאים כלכליים וחברתיים טבעיים, שבהם תהליך סיפוק הצרכים הראשוניים יתנהל באורח “בלתי מורגש”.

יסודות ההשקפה הלאומית

עם קום המדינה, הרעיונות של הבטחת חרות היחיד, של תיקון החברה ושל עליונות המשפט חדלו להיות רעיונות ערטילאיים, ונהפכו לרעיונות מעשיים. האם קיים קשר בינם לבין ההשקפה הלאומית בה אנו דוגלים גם אחרי קום המדינה?

דווקא בנו – בנו כבני ישראל ובנו כלוחמים – מצויה ההוכחה לכך שהתיאוריה המרכזיסטית, השוללת תנועות לאומיות, חסרת-שחר. ממאוויו ההיסטוריים של ישראל מצאו ביטוי בתפילה “חדש ימינו כקדם” – שחרור המולדת וריכוז האומה. אלו שתי שאיפות שלובות. לא יתכן ריכוז האומה בלי שחרור המולדת; ולא יתכן שחרור בלי ריכוז.

רק תנועה הנושאת את שתי השאיפות האלה היא תנועה לאומית. כל תנועה שהתנכרה או מתנכרת לאחת מהן – מתנכרת בהכרח לשתייה, ותהיה לשונה “ציונית” ככל שתהיה.

אנחנו, מן היום בו נקראנו לדגלו של ז'בוטינסקי, נשאנו את השאיפה לשחרור המולדת ולריכוז האומה. לעולם לא הפרדנו ביניהן.

ההשקפה הלאומית והשקפת החיים – שלמות

חירות היחיד ותיקון החברה תלויים בשחרור המולדת. החירות מפחד וממחסור תושג רק עם ביטול סכנת ההתקפה, עם איחוד ארץ-ישראל. אם במדינה יתבצר משטר המכוון נגד חירות היחיד ונגד תיקון החברה, הוא יפריע לריכוז האומה, ולפיכך לשחרור המולדת.

מתוך: בגין, מנחם. השקפת חיים והשקפה לאומית: קווי יסוד. תל-אביב: “בסער”, נציבות בית”ר בארץ ישראל, 1952.

כיצד קושר בגין בין הליברליות ללאומיות? האם גישתו מקיימת איזון בין שני המרכיבים?

מה הבעיות בממשל שאותן מבקר בגין נחרצות, מבחינה ליברלית ומבחינה לאומית?

אהרן דוד גורדון, "לביור ההבדל בין היהדות והנצרות", 1920

על המחבר: גורדון (1856–1922) היה הוגה, חלוץ, מורה ופועל. הוא נולד וגדל באוקראינה, ועלה לארץ בגיל 48 יחד עם צעירי העלייה השנייה. אף שלא נשא בתפקיד הנהגה רשמי, ניסיון חייו ואופיו המיוחד הפכו אותו למנהיג הרוחני של התנועה. גורדון פיתח פילוסופיה ייחודית הקושרת בין הומניזם, לאומיות וחיבור לטבע ולעבודה. הוא ראה בעבודת האדמה דרך להתחדשות רוחנית ולאומית של העם היהודי וליצירת קשר אורגני עם הארץ. רעיונותיו השפיעו עמוקות על תנועת העבודה הציונית ועל התפתחות החלוציות בארץ ישראל. לתפיסתו, אחת ממטרות תנועת התחייה הלאומית-יהודית היא "תחיית האדם שביהודי".

על המקור: מאמר ביקורת על ספרו של טולסטוי, סופר רוסי שהייתה לו השפעה רבה על חלוצי העלייה השנייה, שהיו ידידיו ותלמידיו של גורדון. זה האחרון ביקש להבהיר את אופייה הנוצרי של כתיבתו של טולסטוי ואגב כך כתב על התפיסות האוניברסליות בנות זמנו, ועל ההבדלים בין הדתות והתרבויות השונות.

היחיד הממשי החי רוצה לדלג על האומה החיה ישר לתוך האנושות המופשטת, ולכאורה הדבר קל מאוד לעשותו, אבל כאן מתגלה סתירה בין היחיד לבין הכלל, בעצם בין צמצומו הממשי של היחיד לבין התפשטותו המפשטת של הכלל. מתגלה תהום, שאין למלאותה, אם כי לכאורה ממלאים וממלאים. הדבר ברור: הדילוג הזה על האומה הוא החסרת חוליה בהשתלשלות החיים. חסרה חוליה משתי בחינות: חסרה חוליה בין היחיד הממשי לבין הכלל הממשי, לבין האנושות הממשית, בעצם לבין כל הטבע הממשי; וחסרה חוליה בין הממשי החי לבין מה שאינו ממשי, אבל אינו בשום פנים מושג מפשט. הדילוג הזה, חוסר החוליה הזה אומר, כי חשבון האומה לא ברור. לא ברור מה האומה ליחיד ולאדם בכלל ומה מקומה בחיים האנושיים.

החיים הקיבוציים הטבעיים מתחילים מהמשפחה. פה ישנם בעין כל הקשרים הטבעיים, הגופניים והנפשיים, החומריים והרוחניים, הנחוצים לחיים קיבוציים שלמים. בטבע האנושי הגיעה ההתפתחות למדרגתה העליונה – אולי מתוך נטייתו היתירה, המיוחדת של האדם לחיים קיבוציים ולאחדות קיבוצית, למשפחתיות, אשר הגיעה בקיבוץ האנושי למדרגתה העליונה בצורת אומה.

איפה הם האידיאלים האנושיים, שאינם קודם כל אידיאלים לאומיים? ביחוד איה איפה היא העבודה האנושית שאינה קודם כל עבודה לאומית? [...]

כשבאים לתקן או לחדש את החיים האנושיים, הרי באים בעצם לתקן או לחדש את החיים הלאומיים, כל אומה על פי דרכה, שהרי, כאמור, חיים אנושיים כלליים אינם ואינם יכולים להיות [...] אין אידיאלים אנושיים שאינם אידיאלים לאומיים.

רוח האדם צריכה לגדול באותה המידה שגדלה וגדלה ההכרה האנושית. והדבר הזה לא יושג בלי תחייה יסודית של האומה, הכוח היוצר את רוח האדם והחוליה המתווכת בין חיי יחיד וחיי האנושות והעולם בכלל.

מכאן – צעד הלאה.

אין קפיצות בטבע. הסדר הקוסמי של התפשטות החיים הוא: מהיחיד – אל המשפחה ואל האומה ומהאומה – אל הגזע והאנושות וכן הלאה.

מדוע אי-אפשר לדלג מהאדם לאנושות? מדוע מתעקש גורדון על כך שהמרחב הלאומי הכרחי לקיום האדם והאנושות?

כיצד אתם מבינים את אמירתו של גורדון: "אין אידיאליים אנושיים שאינם אידיאליים לאומיים"?

קישור למאמר המלא

[פרסום לארוע מחאה של המפלגה הקומוניסטית בישראל להגנת הדמוקרטיה. הארכיון העירוני של תל אביב-יפו, עריית תל אביב יפו]

הרב אברהם יצחק הכהן קוק, "תעודת עם ישראל ולאומיותו", 1901

על המחבר: הרב קוק (1865–1935) היה הוגה דעות מקורי ומנהיג רוחני ציוני. עלה לארץ ישראל ב-1904. בהמשך התמנה לרב הראשי האשכנזי הראשון. הרב קוק פיתח תפיסה ייחודית ששילבה בין מסורת לחידוש. הוא ראה בתנועה הציונית (החילונית) חלק מתהליך הגאולה, ואת ניצני ההתיישבות היהודית בארץ ישראל ראה כ"אתחלתא דגאולה". כתביו הרבים משלבים יסודות קבליים, פילוסופיים והגות לאומית. למרות אדיקותו הדתית הוא אימץ באהבה את החלוצים החילונים וראה במאמצייהם חלק הכרחי מתהליך הגאולה.

על המקור: המאמר הופיע לראשונה בירחון "הפלס", ירחון של היהדות הרבנית האורתודוקסית. על המאמר כתב הרב פישמן מיימון: "רעיונותיו אלו על תעודת ישראל ולאומיותו [...] נתפרסמו באותו 'הפלס' שהיה מלא מאמרי התנגדות ולפעמים משטמה לציוניות ולכל דעה ושאיפה שריח לאומיות נודף מהן – רעיונותיו והשקפותיו על הלאומיות שהובעו במאמר זה עשו רושם אדיר בתוך חוגי היהדות החרדית ובעולם הרבנות". מאמר זה נכתב עוד לפני ייסוד תנועת "המזרחי", שמקימיה עשו ככל הנראה שימוש ברעיונות המופיעים בו. מאמר מוקדם זה של הרב קוק, שהיה חדשני מאוד בזמנו, הוא תשתית של מחשבה לאומית ודתית כאחד ומתנגד לעמדה שלפיה היהדות היא רק דת ולא לאום, כפי שסברו החרדים מזה והרפורמים מזה.

[...] הרוח הלאומי נתעורר בעמנו ברב כח ומזה נתעוררה התנועה המפורסמת "הציוניות". והנני מוצא לנכון לבאר שורש התנועה וחובת ההנהגה שאנו חייבים להתנהג עמה עפ"י דרך התורה: הנה עצם אהבת האומה והחובה להשתדל לטובתה ולקיומה – הוא דבר שאין צריך לפנים שאנחנו כלנו חייבים בה חובה קדושה.

ובודאי חמור דין הצבור מדין היחיד כפלי כפלים, אפס בעמנו לא היה מקום שבו תובלט ההכרה הלאומית במורגש, כי הרוח הלאומי אי אפשר להתעורר כי אם ע"י סבות הנאותות לו.

אצל כל עם החי חיים מדיניים מתעורר הרוח הלאומי מכח ההכרחיים המדיניים והמעשים הלאומיים המעוררים את הנועם וההוד שיש בהרגשה הלאומית. אולם אנחנו שזה אלפים בשנה חדלנו מהיות עם מדיני, ועינינו צבור מדיניים כוללים ומקיפים את כלל עמנו חדלו מהיות לנו, על כן נרדם אצלנו הרוח הלאומי, ככל הכחות שמתמעטים באפס מעשה. אמנם היה מקום להתעוררות הרוח הלאומי מפני כחו המוסרי, אבל גם מזה הצד לא מצא מקום הכרחי בקרבנו לצאת אל הפועל, כי אין כל כח יוצא לפועל כי אם מפני ההכרח [...]

אבל עכשיו שהרגש הלאומי נתעורר והלאומיות הלא היא באמת הרגשה טבעית שקנתה ביותר זכות אזרח בהתפתחות האנושית בימינו אלה, וכיון שזכה בה עמנו גם כן ובני הנעורים רכשו להם הרגש הזה בעצם טבעם, עלינו להגביר חילים לברר ולהודיע מטרת הרוח הנשגב הזה בעמנו.

ואיך שיהיה – עלינו לדאוג על קיומו והרחבתו ועלינו לקבל באהבה לאומית את כל תוצאות רוח הלאומי הישראלי, ואז ישא ענף ופרי ויעשה את פעולתו פעולה טובה ונאמנה.

אחת היא לנו ההרגשה הלאומית! כשתהיה על פי רוח האמת והאמונה, רוח ה' אשר על עמנו, כמו שאמר הנביא: "רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך" (ישעיה נט, כא), אז תהיה למבצר ומשגב נגד כל רוחות הקטב והפרצים אשר יצאו לרוח הזמן לבלע ולהשחית כל קדש. אסון גדול הוא לעמנו אשר אין לנו שום קשר טבעי גשמי שיאגד את כולנו ושיהיה עוזר להרוח הפנימי שהוא רוח התורה והאמונה שיתקיים בעמנו, כדי שיהיו נשמרים גם המעשים התוריים ודרך היהדות בכלל עמנו. על כן עלינו להשתדל מאד כי החסרון הזה יתמלא על ידי הרוח הלאומי, אשר כחו גדול מאד [...]

האהבה הלאומית יסודותיה בשכל ובמשפט הצדק והיושר אבל ענפיה עולים עד ההרגש החם והסוער, ומתוך שהיא נוסבת על טבע קיים – אינה דבר עובר ומתבטל, כי אם קיים ועומד [...]

יסוד חובתנו הוא להכיר יקרת ערך תעודת היהדות ואיך היא אחוזה ברוחנו הלאומי ומיוסדת דוקא על אופן של שמירת כל התורה כלה, שהיא חוקת החיים ביחוד לעמנו, דרוש שנדע כי התפתחות שלום המין האנושי, כמו שעתידי להיות, וכאשר יאתה לכל איש אשר לו לב רגש להשתוקק אל התעודה הזאת ולקרבה מצדו כפי היכולת, היא: שכפי אותו החלק שהאדם נוטל בחיים הכלליים, כן עליו למלא את החובה הכללית, שיהיה כל המין האנושי חי חיי משפחה אחת שלמה, שכל אחד יכיר וידע שראוי לו לשקוד על טובת חבריו, ושחובה לאהוב ולכבד את חבריו בלי הבדל בין גזע ואומה, כי כל ההיפך מזה הנמו תולדות היצר הרע והדמיון ששבו אחר כך להכרח מוסרי, כמו שיתבאר הדברים, בעזרת השם.

ההתפתחות היקרה הזאת, שסוף סוף היא מוכרחת להופיע בעולם על פי תנאי התפתחות כל היצור, אינה יכולה לבא כי אם על ידי שתתברר בלי ספק ההכרה האמתית של אחדות השם יתברך ויחסו ליצוריו. כי השכל הבריא משכיל ומרגיש, שכל זמן ששם ה' וכבודו רחוק מלבות בני אדם אי אפשר שלא יתגבר יצר לב האדם להתאמץ בכל אחד להמשיך את כל הטוב רק לו לבדו, ורק בהתברר לו שלא יוכל לדון את שהתקיף ממנו אז יכנע בהכרח, אבל התשוקה של המשכת כל הטוב לעצמו, בנגוד לכל חוק וצדק, לא תזוז ממנו ותמיד תעוררהו לחבל תחבולות שונות ולהתאגד לאגודות שונות למען השג מאווי לבו הוא. ואף אם לפעמים תבא בלב האדם ההרגשה המוסרית, לא תוכל עמוד נגד מלחמת החיים הממלאה את כל חלל העולם, כי להיושר אין שום יסוד אחר על מה לסמוך עליו, זולתי ההרגשה הטבעית המצננה "שהיושר הוא נאה והגון, טוב ויפה". ולכן בהיות היסוד רפה מאד, אף אם לפעמים יתעורר היושר בלב האדם – מיד תבאנה לעמתו הרבה הרגשות של הכרח ושל תאוה והן דוחפות את רגש היושר ממקומו, כידוע. ובעבור זה רק דבר אחד כביכול הוא עמודו של עולם – והוא האחד האמיתי, יתפאר שמו המבורך!

הידיעה הברורה, שה' אחד הוא אדון העולם הבורא ומשגיח, המחיה ומקיים ומידו הכל – רק בידה מוטל גורל השלמת האנושות כולה! וכאשר יבאו בני האדם לשלמות הידיעה וההכרה הזאת, רק אז יכירו וידעו: כי אחים אנחנו כלנו, כי אב אחד בראנו וכי מידו מקבלים אנחנו כל טובנו ואשרנו, וחפצו הוא טוב לכלנו.

ואז ממילא יסור גם הפחד שבני אדם מתפחדים איש מרעהו ושבשבילו עסוקים הם כל היום להכין כלים ומכשירים להלחם איש ברעהו ולהשחית ולחבל, ושעל-ידי כל אלה בהכרח מתרעל הכח המוסרי הכללי – ואז בהכרח יבא מעמד השלום על מכוננו [...]

וע"כ [ועל כן] זאת היא עבודת היהדות: להטביע חותם אחדות השם והשגחתו על ישראל, באופן שיוכל העם הנפלא הזה להיות עם חי, להראות לדעת את האמת הברורה הזאת, היכולה להביא ברכה לכל העולם כלו. ולכן נוסדו כל משפטי תורתנו לכל פרטיהם לשכלל ולפתח את ההרגשה הלאומית שלנו ואת האהבה הנאמנה הראויה להיות בעמנו מאיש לאחיו בתור בנים בני אב אחד, ועל כן הקפידה תורתנו הקדושה מאד על השווי של דרכי החיים, המביאים לשווי הדעות והאמונות והרעיונות בכלל, כדי לפתח בנו מושג האהבה האמיתית.

וכאשר נכיר ונדע את צרכי רוחנו הלאומי האמיתי בידיעה ברורה, נבין כמה יקרים לנו דברי התורה והמצוות כלם ועד כמה חייבים אנחנו להחזיק בהם ולחזקם בעד בני עמנו, באשר רק הם המה המכשירים את הרוח הלאומי שבנו להיות חי ומתקיים, רק הם המה המביאים את האהבה הרבה שאנחנו חייבים לאהוב איש את אחיו, לא באהבה שהיא רק כדי לצאת ידי הבריות, כי אם באהבה אמיתית הראויה לאחים בני אב אחד ממש. ובאמת איככה נוכל להרגיש ממש שאנחנו כלנו אחים בני אב אחד ושנאנחנו חייבים במדת אהבה יתרה ונפלאה איש לרעהו אם לא בהיות כלנו שוים בחוקי התורה ודרכיה? כי רק שווי המוסר הוא המקור היחידי המוליד אהבה רבה שאין דומה לו בכל חקי השווי, וכמו שהננו רואים תמיד אנשים השוים בדעותיהם ובמדותיהם, מחבבים ואוהבים הם זה את זה [...]

מהי תפקידה של ההתעוררות הלאומית על פי הרב קוק?

מה תפקידה של היהדות הדתית במסגרת ההתעוררות הלאומית?

מה משמעות הפוטנציאל הגאולי של התנועה הלאומית? כיצד יכולה משמעות זו להתחבר לערכים הליברליים?

קישור למאמר המלא

חנה ארנדט, "האוניברסיטה העברית והקיבוצים", 1950

על המחברת: ארנדט (1906–1975) הייתה פילוסופית יהודייה ממוצא גרמני, שפעלה במאה העשרים. היא נולדה ב-1906 למשפחה יהודית משכילה, ונחשפה בגיל צעיר לכתבים פילוסופיים. ארנדט למדה אצל גדולי הפילוסופים הגרמנים בתקופתה, באוניברסיטאות מארבורג והיידלברג. ב-1933, עם עליית הנאצים לשלטון, היגרה לצרפת, עבדה זמן מה בעליית הנוער וסייעה למאמצי הסוכנות היהודית. ב-1941 הגיעה לארצות הברית והשתקעה שם. ארנדט כתבה על נושאים רבים, אך עסקה בעיקר בתיאוריה פוליטית, בנסותה להבין את מהות הטוטליטריות ואת כישלון ההומניזם האירופי. מצב העם היהודי והציונות העסיק אותה. ככמה מחבריה, משכילי יהדות גרמניה, תמכה במדינה דו-לאומית. בשנת 1961 סיקרה בעבור "הניו יורקר" את משפט אייכמן, והתפרסמה בזכות המושג השנוי במחלוקת שטבעה: "הבנליות של הרוע".

על המקור: ארנדט הייתה מבקרת חריפה של הפוליטיקה הציונית, אבל עם זאת רחשה הערכה רבה למפעל הציוני ולהישגיו. הפסקה המצורפת לקוחה ממסה ארוכה בשם "שלום או שביתת נשק במזרח הקרוב". בסיום המאמר כותבת ארנדט: "המאמר מוקדש לזכרו של יהודה לייב מאגנס, שמאז תום מלחמת העולם הראשונה ועד יום מותו באוקטובר 1948 היה הבולט בדוברים היהודים בזכות הבנה ערבית-יהודית בפלסטינה". מאגנס היה נשיא האוניברסיטה העברית וחבר בתנועת "ברית שלום", שחתרה להקמת מדינה דו-לאומית.

[...] אילו הייתה הלאומיות מסתכמת בגאווותו של עם על הישג ייחודי או יוצא דופן, כי אז הייתה הלאומיות היהודית ניזונה משני מוסדות של הבית הלאומי היהודי: האוניברסיטה העברית והקיבוצים. זו וגם אלה מושרשים במגמות לא לאומניות הקבועות במסורת היהודית – האוניברסליות והעליונות של הלימוד והתשוקה לצדק.

כאן הייתה התחלה של משהו שליברלים אמיתיים בני כל הארצות והלאומים ייחלו לו כאשר ניתנו לעם היהודי, על המסורת והניסיון ההיסטורי המיוחדים לו, חירות ואוטונומיה תרבותית.

איש לא היטיב לבטא תקווה זו מוודרו וילסון, שקרא "לא רק [ל]תחייתו של העם היהודי, אלא גם [להולדתם] של אידיאלים חדשים, ערכי מוסר חדשים, תפישות חדשות של צדק חברתי אשר ינבעו כברכה לכל האנושות מאותה ארץ ומאותו עם אשר מחוקקיו ונביאיו [...] ביטאו את האמיתות הללו שעברו ברמה מדור לדור".

שני המוסדות הללו, הקיבוצים מצד אחד והאוניברסיטה העברית מצד אחר, תמכו במגמה ובאופוזיציה הלא-לאומניות והאנטי-שוביניסטיות של הציונות והאצילו עליהן מהשראתם. האוניברסיטה אמורה הייתה לייצג את האוניברסליות של היהדות בארץ

היהודית הפרטיקולרית. היא נהגתה לא רק כאוניברסיטה של פלסטינה, אלא גם בתור האוניברסיטה של העם היהודי [...]

עוד מראשיתה של הציונות התקיימו בה שתי מגמות נפרדות, שנקודת המפגש היחידה ביניהן הייתה הסכמתן על הצורך במולדת יהודית. המגמה המנצחת, המסורת ההרצליאנית, שאבה את הדחף העיקרי שלה מתפישת האנטישמיות כתופעה "נצחית" בכל ארצות הפזורה היהודית. היא הושפעה מאוד מתנועות קטנות אחרות לשחרור לאומי במאה התשע־עשרה, ושללה את האפשרות של המשך הקיום היהודי בארץ אחרת זולת פלסטינה ובתנאים אחרים זולת אלה של מדינה יהודית ריבונית לכל עניין ודבר.

המגמה האחרת, שהחלה עם אחד העם, ראתה בפלסטינה מרכז תרבותי יהודי שישיע על ההתפתחות הרוחנית של כל היהודים בארצות אחרות, אך לא יידרש לאחידות אתנית ולריבונות לאומית. עוד בשנות התשעים של המאה התשע־עשרה התעקש אחד העם על נוכחותה של אוכלוסייה ערבית ילידית בפלסטינה ועל הצורך בשלום. חסידיו מעולם לא חתרו ל"ארץ ישראל יהודית כפי שאנגליה היא אנגלית" (בניסוחו של וייצמן) אלא חשבו שכינונו של מרכז להשכלה גבוהה חשוב לתנועת התחייה החדשה יותר מאשר הקמת מדינה.

ההישג העיקרי של המסורת ההרצליאנית הוא המדינה היהודית; היא נוסדה (כפי שחשש אחד העם בתפר שבין המאות התשע־עשרה והעשרים וכפי שהזהיר ד"ר מאגנס במשך עשרים וחמש שנים) במחיר מלחמה ערבית־יהודית. הישגה העיקרי של מסורת אחד העם הוא האוניברסיטה העברית.

חלק אחר של התנועה, שהושפע מן הציונות של אחד העם אך אינו קשור אליה, צמח מתוך הסוציאליזם המזרח אירופי והוביל בסופו של דבר להקמת הקיבוצים. בהיותם צורה חדשה של כלכלה חקלאית, חיים חברתיים וקואופרטיבים של עובדים, הפכו הקיבוצים למפרנסים העיקריים של חיי הכלכלה במולדת היהודית. השאיפה לבנות חברה מסוג חדש, שבה לא ינצל איש את רעהו – כלומר, הלהט המהפכני החזק של הציונות, שמבלעדיו אף חלקת אדמה לא הייתה מעובדת ואף כביש לא היה נסלל – משכה את לבם של מיטב היסודות ביהדות מזרח אירופה יותר מאשר ניתוחי ההתבוללות של הרצל, התעמולה של ז'בוטינסקי למען מדינה יהודית או קריאתם של הציונים התרבותיים להחיות את הערכים הדתיים של היהדות.

ביישובים הקולקטיביים הכפריים הללו התגשם, בקנה מידה קטן אמנם, חלום יהודי עתיק יומין על חברה המבוססת על צדק, מושתתת על שוויון מלא ואדישה לכל מניעי רווח.

הישגם הגדול ביותר היה יצירת אדם מסוג חדש ועלית חברתית חדשה, לידתה של אצולה חדשה שנבדלה מאוד מהמוני היהודים בפלסטינה ומחוץ לה במנהגיה, בהליכותיה, בערכיה ובאורח חייה, ושטענתה להנהגה בשאלות מוסריות וחברתיות זכתה להכרה ברורה מצד

האוכלוסייה. בחירות מלאה וללא כל הפרעה מצד ממשלה כלשהי, נוצרה צורה חדשה של בעלות, סוג חדש של איכר, דרך חדשה של חיי משפחה וחינוך ילדים, וגישות חדשות לעימותים בעייתיים בין העיר לכפר, בין עבודה חקלאית לעבודה תעשייתית. כשם שאפשר לבטוח בעצם האוניברסליות של ההוראה והלימוד באוניברסיטה העברית שתחשל זיקה איתנה בין הבית הלאומי היהודי, יהדות העולם ועולם הלמדנות הבינלאומי, כן אפשר לבטוח בקיבוצים שיקיימו את הציונות במסגרת המסורת הנעלה ביותר של היהדות, אשר עקרונותיה קוראים ליצירת חברה מוחשית וגלויה המתבססת על צדק ורחמים (מ' בובר).

בד בבד, הניסויים האלה מציעים תקווה לפתרונות שיוכלו להתקבל ביום מן הימים ושיהיו ישימים לידים של המוני אנשים שאמת המידה של חברה תחרותית ורכושנית מאיימת כל כך היום, בכל מקום, על כבודם ועל אנושיותם. הקבוצות המשמעותיות היחידות שקראו והטיפו אי פעם לידידות יהודית-ערבית יצאו מתנועת הקיבוצים הזאת.

מתוך: חנה ארנדט, "כתבים יהודיים", נוסח עברי: איה בריאר, עריכה מדעית: עידית זרטל, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2011, עמ' 208-209.

מה מצאה ארנדט באוניברסיטה העברית ובקיבוצים, שהפכו אותם בעיניה להתגשמות היפה ביותר של הלאומיות היהודית?

אילו מוסדות או מקומות הם בעבורכם דוגמאות לצורה הנעלה ביותר של לאומיות יהודית היום?

[כרזת הסרט "לחיים חדשים" (The Land of Promise), סרט הסברה ציוני שהופק בארץ ישראל בידי קרן היסוד בשנת 1935. אוסף הארכיון הציוני]

ברל כצנלסון, "עם עובד", 1943

על המחבר: כצנלסון (1887–1944) היה מורה, מנהיגה הרוחני של תנועת העבודה העברית, הוגה דעות, עיתונאי ועורך. נולד וגדל במשפחה יהודית ליטאית-משכילית. עם הגעתו ארצה בשנת 1909 הצטרף לקבוצות פועלים עבריים מאנשי העלייה השנייה. כעורך העיתון "דבר" וכהוגה דעות סוציאליסטי השפיע עמוקות על התרבות ועל החברה ביישוב היהודי. שילב בין אהבת המסורת היהודית לבין חזון של חברת עובדים שוויונית בארץ ישראל.

על המקור: מאמרו של ברל נכתב לקראת מפגש שתכננה מערכת ההוצאה לאור של ספריית "עם עובד" עם קוראיה. במאמרו עוסק ברל בשאלת תפקידם של הסופרים, של המנהיגים ושל אנשי הרוח. הוא מבקש להיאבק על חופש הביטוי כחלק מתפקידו הקריטי של איש הרוח. בפתח דבריו הוא כותב: "אינני מתכוון לדבר אל הקוראים דברי חונף".

אנו, עובדי הציבור, קרואים לשירותו ועומדים לבחירתו ולמשפטו. אנו נדרשים לפעול במיטב מצפוננו ולעשות כמיטב יכולתנו. אנחנו עובדים במסגרת של חוקים וכללים והחלטות. אך עניינו של הציבור אינם ניתנים להסתדר על ידי אוטומטים ציבוריים. כל מלאכת עבודה שהציבור מטיל על עושי דברו מצריכה גם שיקול דעת מצד העושה. גם השומר בלילות אם ימלא אחרי כל ההוראות בדיוקן ולא יפעיל את חושיו ואת שכלו לא יהא אלא "חושם". ויש שירותי ציבור שכל עצמם הוא בשיפוט ובשיקול ובהכרעה של עושה דבר הציבור.

כשהציבור ממנה שופט אין מתנים אתו שיעשה את רצון הציבור, אלא שיעשה משפט־צדק. ויש שמשפט־צדק אינו לרצון הציבור. ושופט־צדק הוא זה השומר אמונים לצדק גם בשעה שהוא יודע שאין דעת הרבים או השלטונות נוחה הימנו. על כן נאמר: לא תגורו מפני איש. הרי ששליחותו של שופט בחברה דמוקרטית, הקיימת על שלטון הרוב,

לשמור על הצדק גם מפני הרוב. וכן אין הציבור הממנה רופא לחוליו דורש ממנו שימלא את כל משאלות לבם, או שינקוט בשיטות רפואה כאשר הציבור יחליט עליהן. הוא ירפא כאשר תצוינה עליו השכלתו הרפואית והכרת אחריותו. ואף המורה, אם הוא מורה ולא פקיד להשכלה בלבד, לא יסתפק בהוראות הניתנות לו מטעם השלטונות שנתמנה על ידיהם, ולא ימנע עצמו מחיפוש דרכים, וגם לא ירתום עצמו בשיטות הנראות לו פסולות. הרי שיכול השופט והרופא והמורה לשרת את שולחיו באמונה גם בשעה שאיננו עושה את רצונם. יכולה החברה להעביר את השופט, או את הרופא, או את המורה מכהונתו, אך אינה רשאית לדרוש ממנו שיעשה את מלאכתו רמיה. ואותם הדברים אמורים בסופר ובעורך ובכל מי שניתנה עליו משימה ציבורית־חינוכית. הרבה תביעות נתבע אותו אדם. הוא חייב להקשיב קשב רב לציבור זה שאת דברו הוא עושה, לחוש את מחסוריו, להשכיל לכוח

קליטתו, לעמול למענו ביושר לבב. אך אחת אין לדרוש ממנו: שיהא פועל לפי הכרעת זולתו. מחנך אשר את ההכרעה בדברים שבמגמה ושבטעם הוא מוסר לזולתו, יכול להיות אדם חרוץ ורצוי לבריות, אך משליחותו שלו הוא משתמט.

כמה סילופים נסתלף רעיון הדמוקרטיה. יש שליחי ציבורים הרואים את שליחותם הדמוקרטית בתכלית הפשטות: מה חפצכם – ונעשה? חשקה נפשכם בעגל הזהב – הנה אנו יוצקים אותו בשבילכם.

מחר תחשק נפשכם בעגל אחר – אף אותו נעשה. אפשר זוהי תורת הדמוקרטיה? אך אבותיה ומחנכיה של הדמוקרטיה, מן הימים הקדומים ביהודה ובין ועד היום, הם ההיפך הגמור ממנהיגים חנפים, הנכונים – לפי משב הרוח – להעלות כל דבר פיגול על המזבח, ובלבד שהם יחזיקו בקרניו. הללו לא החניפו מעולם לא לשליטים ולא להמונים. הם נתנו את חייהם למען העם, אך לא ניענעו בראשם למעשים פסולים ולדעות מוטעות. וכל כמה שעמדו נגד האויב מחוץ, כבדה יותר היתה מלחמתם מבית, נגד כל מה שנראה להם פגום או משובש, קצר־רואי או רפה־רוח. הם לא החזיקו בקרנות המזבח. ובגבור הניגוד ביניהם לבין דעת הציבור שאת טובתו ביקשו ולחולשותיו לא אמרו אמן – מחלו על מעמדם ולא ויתרו על עמדתם.

הדברים האמורים בזה אפשר אינם אלא ראשי־תיבות בענין שאינו ענינו של "עם עובד" בלבד: ענין הדמוקרטיה בקרבנו, הזכויות והחובות הכרוכות בה, הפירושים הניתנים לה.

צעירה חברתנו, וצעירה הדמוקרטיה שלנו, ואף על פי כן כבר עלו בה סיגים ונטפלו לה פירושים משבשים, להלכה ולמעשה. וראיתי להקדים דברים אלה לדיון על "עם עובד", כדי למנוע ה"מיקח טעות" וכדי ליתן אחיזה נוספת למשיגים.

כל כתיבי כצנלסון, כרך יב, "דבריו האחרונים", הוצאת מפלגת פועלי ארץ ישראל, תל אביב, תש"י. עמ' 30–31.

מה חושש ברל שיקרה לדמוקרטיה?

מהם הדגשים שברל רוצה שנשים אליהם לב בשלבי הצמיחה של הדמוקרטיה הישראלית?

מהי עמדתכם בנוגע לאמירתו של ברל כי "אך אחת אין לדרוש ממנו: שיהא פועל לפי הכרעת זולתו"? כיצד אתם מבינים אמירה זו במסגרת הדמוקרטיה הלאומית-ליברלית?

אליעזר שביד, "הדת היהודית והדמוקרטיה הישראלית", 1999

על המחבר: אליעזר שביד (1929–2022) היה פילוסוף יהודי-ישראלי ירושלמי וחוקר מחשבת ישראל, מהבולטים בישראל במאות העשרים והעשרים ואחת. כתב רבות על יחסי יהדות ומודרנה, ציונות, זהות יהודית וחילון. שביד שילב מחקר פילוסופי עם מעורבות חינוכית ותרבותית עמוקה. הוא הדגיש את הצורך בדיאלוג בין המסורת היהודית לבין ערכים הומניסטיים מודרניים ופעל רבות בשדות החינוך היהודי והציוני.

על המקור: המאמר הופיע לראשונה בכתב העת "תרבות דמוקרטית" בהוצאת אוניברסיטת בר-אילן (1999) והודפס שוב בספר "מחשבות על דמוקרטיה יהודית" בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה (2010). העיסוק בנושא זה ובדרך המחשבה הזאת ליווה את שביד במשך כל שנות יצירתו, ובעיקר לאחר מלחמת יום הכיפורים בואכה המאה העשרים ואחת.

[...] לדתיים רבים ראוי להזכיר שהדת היהודית אינה מהות אחידה שהגדרתה ותכולתה גמורים ומוסכמים על כל הדתיים. יש ויכוחים על פירושן של אמונות, על ערכים ועל הלכות, ובוודאי שיש ויכוחים על היחס הראוי לדמוקרטיה החילונית כמכלול של ערכים וצורת משטר.

מצד אחר, דמוקרטים רבים שכחו מה שפעם ידעו, וצריך להזכיר להם: הדמוקרטיה היא צורת משטר שוויכוח מתמיד מתנהל בו, לא רק על מדיניותו, אלא גם על פירוש ערכיו, על היחס ביניהם ועל המסגרות, המשפטים והחוקות המיישמים ערכים אלה. יתר על-כן, ויכוחים כאלה אינם רק לגיטימיים במשטר דמוקרטי, אלא הם נדרשים מערכיו ומצורת מיסודו והפעלתו.

בסוגיה כפי שהיא עומדת לפנינו כיום יש להדגיש בייחוד את הקביעה הנוגעת למהות הפתוחה של הדמוקרטיה: כצורת משטר וכמסכת של ערכים בהפעלתם. היא אינה קיימת לשם עצמה, אלא לשם עמה, לשם חברתה ולשם אזרחיה;

לפיכך היא חייבת להתמודד עם אינטרסים, מצבים וצרכים שהיא משרתת, וגם נדרש ממנה לבטא את תרבות העם על כל רבדיו, מרכיביו וערכיו, ולא להכתיב להם או להכתיב אותם. משום כך אין משטר דמוקרטי אחד דומה בכל לזולתו, כשם שאין דת אחת דומה בכל לזולתה. אף אין משטר דמוקרטי דומה לעצמו בכל עת. דמוקרטיה היא תהליך של התמודדות עם אתגרים ובעיות, בכללן בעיית הדת, שהיא אחד המרכיבים החשובים ביותר בזהות התרבותית של כל עם, ולפחות כמו בכל עם – גם בעמנו.

[...] עדיפות הדמוקרטיה נבעה מכך שהדת היהודית נשאה בתוכה יסודות דמוקרטיים עצמיים לה. הדבר נבע, מצד אחד, מן המהות המוסרית של המונותאיזם בהבנתו הנבואית והחוכמתית, ומצד אחר מן המהות העממית של הדת כתורה שניתנה והתקיימה,

כ"ברית" ישירה בין אלוהים לבין כל העם (לא רק שליטיו או כוהניו). להלן הערכים והיסודות הדמוקרטיים שכוננו את אמונת ישראל ואת דתו והתיישמו באורח החיים החברתי-הדת:

- א. עליונות הערך של קדושת החיים.
 - ב. "כבוד האדם" – כל אדם – כיצור שנברא בצלם אלוהים ובדמותו.
 - ג. חירות האדם, באשר הוא בוחר, נושא באחריות למעשיו, מחויב חובה מוסרית מוחלטת לאלוהים, ועל-כן אסור שיהיה משועבד לבשר-ודם כמותו.
 - ד. ההכרה שהמלכות היא לאלוהים בלבד, והיא מתגלה למעשה בתורתו. המשמעות היא: שלטון החוק, שמהיבטיו המוסריים-החברתיים – היבטי הצדק והצדקה הכוללים את "זכויות האדם" – הכל שווים לפניו, והוא עומד למעלה מן השלטון ומרסן אותו ביחסו לאזרחיו.
 - ה. שלטון החוק הוא לטובת בני-האדם, והערך המפרש את אהבת האלוהים ביחסים שבין הבריות הוא "הכלל הגדול" שבתורה: "ואהבת לרעך כמוך".
 - ו. מיסוד המשטר על יסוד של אמנה – היא ה"ברית" הכפולה: (1) בין בני העם, לאחדם כעם אחד; (2) בין העם לאלוהיו (לקבלת חוק ומשפט צודקים). ברית היא, כידוע, הסכמה מבוססת על מחויבות-גומלין שמכוונת מערכת יחסים ממוסדת בין כל הצדדים הכורחים אותה. ללמד שעקרונית, החוק, אפילו החוק האלוהי, אינו תקף אלא על יסוד של הסכמה וקבלה מצד המצטווים.
- יסודות אלה התיישמו בהלכות ועיצבו אורחות חיים. הם השפיעו במיוחד על המסגרות החברתיות-הקהילתיות שעם ישראל חי בהן את מלאות חייו הדתיים במשך רוב תולדותיו, והם השפיעו השפעה ניכרת גם על התגבשות הדמוקרטיה המערבית המודרנית [...]
- עתה אנו באים לשאלת יחסה של הדמוקרטיה הישראלית לדת. אפתח בהערה היסטורית המתחייבת מהקביעה שדמוקרטיה היא תהליך היסטורי פתוח, ומתחולל בו מאבק מתמיד על פירושה ועל דרכי יישומה. במעגל השיח המשפטי והמדיני בזמננו התקבלה הטענה שבין היות ישראל "מדינה יהודית" לבין היותה "מדינה דמוקרטית" יש סתירה. מתמיהה העובדה שכל הצדדים השותפים לוויכוח כאילו הסכימו ביניהם שיש סתירה כזאת, והם נחלקים רק בשאלה אם "היהדות" קודמת ל"דמוקרטיה" וכופה אותה או אם ה"דמוקרטיה" קודמת ל"יהדות" וכופה אותה. אך

משום מה אין איש נזכר בעובדה שכאשר הכריזו חברי "המועצה המכוננת" ב"מגילת העצמאות" שמדינת-ישראל תהיה יהודית ודמוקרטית, לא מצא איש סתירה בין השתיים. להיפך, הכל היו משוכנעים שמדינה יהודית אינה יכולה להיות אלא דמוקרטית.

בוודאי, אותם יכוחים שאנו מנהלים היום בשאלת דת ומדינה, או בשאלת זכויות הערבים, ניהלו גם אז, ובחריפות יתירה. אף־על־פי־כן היה מוסכם שהוויכוחים הללו הם־הם התהליך המעצב את דמותה של מדינת־ישראל כדמוקרטיה ייחודית: חוקתה, סמליה, משפטיה ומדיניותה. המאמץ למצוא פתרונות צודקים לדילמות שהתעוררו בגלל נסיבות המלחמה עם הערבים, או בגלל הזכויות הלאומיות, התרבותיות והדתיות השונות שחיפשו ביטוי במדינה החדשה, או בגלל המעמד הייחודי שיש לתת לדת היהודית במדינה יהודית, התפרש על דעת הכל כמאמץ המרכזי לעצב את הדמות הדמוקרטית של החברה והמשטר. משום כך תיארו הכל את המחלוקות הסוערות כמחלוקות בתוך הדמוקרטיה, ולא בינה לבין היהדות כדת או כלאום.

אליעזר שביד, הציונות שאחרי הציונות, ירושלים, תשנ"ו, עמ' 132-147.

שביד מציג את ישראל כמדינה הנמצאת בדיאלוג מתמיד בין מרכיבים לאומיים, דתיים ודמוקרטיים. מה היתרון של דיאלוג זה ומה הקושי שבו? האם לדעתכם, וכוח מתמשך סביב הזהות של המדינה הוא סימן לחולשה או דווקא לבשלות דמוקרטית?

קישור למאמר המלא

נתן שרנסקי, "בזכות הזהות", 2011

על המחבר: שרנסקי (1948) היה אסיר ציון והפך למנהיג יהודי שסימל את מאבקם של יהודי ברית המועצות לחירות. אחרי שהגיש את בקשתו לעלות לישראל ב-1973 נכלא למשך תשע שנים בגולג הסובייטי באשמת ריגול. בתקופה זו התפרסם בעקשנותו ובעמידתו האיתנה אל מול חוקריו. שחרורו ועלייתו לישראל ב-1986 נחשבו להישג דיפלומטי משמעותי, ובישראל הפך לאיש ציבור בולט, לשר בממשלות ישראל ולזוכה פרס ישראל. מעבר לסיפורו האישי המרשים מגלם שרנסקי באישיותו ובכתיבתו את הקשר העמוק בין ציונות, יהדות וזכויות אדם.

על המקור: בדברי הפתיחה לספר "בזכות הזהות" עוסק שרנסקי בשבח החיבור בין זהות לדמוקרטיה ובתלות ההדדית של שני מרכיבים אלה בחיי האדם הפרטי ובחיי החברה.

הייתי בר־מזל מאוד – בעצם בר־מזל כפליים. נשללו ממני גם זהות גם חופש, ופתאום גיליתי את שניהם בו בזמן. נעשיתי פעיל בנושא זכויות האדם ופעיל לזכויות יהודים כמעט בעת ובעונה אחת, ובצורה שגרמה לניסיון האחד להעצים את משנהו [...]

ברית-המועצות נבנתה על אידיאולוגיה של קומוניזם. [...] בשם השוויון הקומוניסטי היה הכרח לעקור מן השורש את כל הדעות הקדומות [...] צריך היה למחות את כל הזהויות כדי שזהות חדשה, המושתתת על סולידריות הפועלים, תשמש בסיס לעולם חדש. [...] בפועל, כדי ליישם את האידיאולוגיה הגדולה הזאת [...] המשטר הרג מיליונים. אבל זהות ממאנת להיכחד בקלות – והיהודים, כפי שגיליתי, בורכו בזהות חזקה במיוחד.

נולדתי בשנת 1948 אל תוך חברה הרסנית. [...] לא ידעתי דבר על הדת היהודית, תולדות העם או השואה, אף שגדלתי בלב שדות הקטל באוקראינה. [...] הדבר היהודי היחיד בחיי היה האנטישמיות. השורה החמישית בתעודת הזהות – הלאום – קיבעה את היהדות כגזרה שאין להימלט ממנה. להיות יהודי היה חסר כל יתרון – והביא הגבלות וחשדות. רבים ברחו לעולמות מנותקים – השחמט, המדע, המוזיקה.

גם אני ברחתי: למדתי במכון לפיזיקה וטכנולוגיה במוסקבה. [...] לא הייתה לי זהות – ולכן לא היה לי מקור כוח שיאפשר לי לעמוד מול המדינה.

ואז בא שינוי דרמטי: מלחמת ששת הימים, 1967. ישראל ניצחה, והמשטר הסובייטי, שסיפק נשק לאויביה, הושפל. [...] הזהות היהודית, שהודחקה, חזרה וזקפה את ראשה. פתאום אפילו מתבוללים חשו משמעות חדשה. [...] הבנתי שההיסטוריה שלי לא מתחילה ב־1917, אלא אלפי שנים קודם לכן. גיליתי שאני שייך לעם יוצא דופן – עם מסר של חירות ותקווה. וברגע שגיליתי את הקשר הזה, את החיבור לתולדותיי ולעמי, גיליתי מקור אדיר של כוח.

[...] אם קודם לכן, בדומה לרבים כל כך מבני־דורי, התכנסתי בעולם המדע האקדמי כדי לברוח מעולם השקרים, כעת התייצבתי אל מול העולם הזה בכוח האמת של זהותי. הזהות החדשה שגיליתי לא בודדה אותי כלל; אדרבה, היא הייתה עתידה לגשר ביני ובין אחר [...]

בשנה שלאחר מכן, 1968, קראתי בסמיזדט [ספרות מחתרתית שהייתה נפוצה ברוסיה הסובייטית] חיבור מפורסם מאת אנדריי סחרוב [...] מכתבו השפיע עליי ועל רבים אחרים בדורי. [...] שתיקה זו הופרה ביום שבו החלטתי לבקש אשרת יציאה כדי להגר לישראל. זה הרגע שבו שמתי קץ לקיומי כאזרח סובייטי נאמן [...] ואנשים רבים החלו להתרחק ממני. אך למרות הצער והמחסור, אותו צעד של היחלצות מעולם החשיבה הכפולה היה חוויה משכרת של שחרור. שני המאבקים: המאבק למען החופש וזכויות האדם, והמאבק לחידוש זהותי היהודית – הצטרפו כמעט בו בזמן לכדי חוויה אחת.

נאבקתי על חירות בסיסית – החופש לבחור היכן אחיה – ונאבקתי גם להעמיק את הקשר לעמי ולהיסטוריה שלי. חיים של צנזורה עצמית בלתי פוסקת הגיעו לקצם בד בבד עם תחילתם של חיים שהזהות מילאה בתוכן [...] ההתחברות מחדש אל עברי הייתה כמו לשחות מים לאחר צום ארוך: היה עליי למלא חסך עמוק.

נהניתי מן החירות החדשה ומן הזהות החדשה שגיליתי אפילו בתנאים הקשים של משטר סטליני, אפילו בשעת חקירה, אפילו בגולאג. [...] עוצמה זו היא שאפשרה לי לעמוד כנגד אלה שניסו לשבור אותי.

אשר על כן, המאבק לזהות והמאבק לחירות יהיו שזורים לנצח בעיניי. הזהות העניקה לי את הכוח להיות חופשי, וניצלתי את החופש הזה כדי לחזק את זהותי עוד יותר. כל חוליה מקשרת עם העבר חילצה אותי יותר מעולם הפחד, וככל שהלכתי וניתקתי מעולם זה באמצעות אמירת האמת שרחשה בי, כן גדלה תשוקתי לאמץ אל לבי את עברי.

[...] בסופו של דבר, אלה שעשו כן עזרו להקים את אחד המשטרים האכזריים ביותר בעולם, ועד מהרה גם נמנו עם קרבנותיו הראשונים. [...] הזהות, תחת שתשלול את החירות, העניקה לי הן חירות פנימית הן את הכוח לעזור לאחרים. כאשר יהודים זונחים את הזהות למען חירות אוניברסלית, הם נשארים קירחים מכאן ומכאן. אך כאשר הם מאמצים את הזהות אל לבם בשמה של החירות [...] הם משיגים לבסוף את שתיהן.

כתבתי את הספר הזה כדי לטעון בזכות הזהות. כתבתי אותו כדי להסביר מדוע הזהות אינה אויבתה המרה של הדמוקרטיה; אדרבה, היא נחוצה לקיומה של הדמוקרטיה. [...] כשאחת מן השתיים נתונה בסכנה, כולנו נתונים בסכנה. החיזוק של שתיהן יעזור להבטיח עולם עתיר משמעות ושחר שלום יותר.

מתוך: נתן שרנסקי ושירה וולובסקי-וייס, בזכות הזהות: תפקידה החיוני בהגנה על הדמוקרטיה, הוצאת שלם, 2011.

שרנסקי טוען שהזהות היהודית הפרטית והחירות האוניברסלית אינן סותרות זו את זו אלא תומכות זו בזו. עד כמה הדבר ייתכן במציאות הפוליטית העכשווית? האם לדעתכם מדינה לאומית יכולה לשמש בסיס אמיתי לחירויות הפרט, או שמא הזהות הקולקטיבית תגבר לעולם ותפגע בחירויות הפרט?

יחידה ב: הציונות ו"השאלה הערבית"

אנו קוראים - גם בתוך התקפת-הדמים הנערכת עלינו זה חדשים - לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על שלום וליטול חלקם בבנין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים.

אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו. מדינת ישראל מוכנה לתרום חלקה במאמץ משותף לקידמת המזרח התיכון כולו.

מתוך מגילת העצמאות

פתיחה

במגילת העצמאות מופיעה פנייה אל בני העם הערבי תושבי הארץ – הזמנה לקבל את מציאותה של מדינת ישראל כעובדה קיימת ולהיות שותפים בבניינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה על בסיס העקרונות הדמוקרטיים.

משפטים אלה נאמרו תוך כדי מלחמת הדמים שכבר התנהלה בארץ בין היהודים לערבים יושבי הארץ והמדינות השכנות.

יחסה של הציונות לערבים יושבי הארץ השתנה במהלך השנים וידע תמורות רבות.

בסוף המאה התשע עשרה, בראשית ההתיישבות הציונית, היו התושבים הערבים רוב יושבי הארץ, והשלטון היה עות'מני-מוסלמי. עם זאת, הציונות מיעטה לעסוק בשאלת מעמדם של הערבים.

לאחר מלחמת העולם הראשונה, החלת המנדט הבריטי בארץ והצהרת בלפור, שהגדירה את ארץ ישראל כמקום משכנו ההיסטורי של העם היהודי, ואל מול התקוממות ערבית, הפכה "השאלה הערבית" מרכיב חשוב במחשבה הציונית על כל זרמיה.

לאחר הקמת מדינת ישראל, כאשר בתחום שלטונה נוצר מיעוט של אוכלוסייה ערבית, השאלה הערבית שוב עלתה, ונשאה אופי אחר, מתוך יחסי הכוחות שהשתנו.

המקורות שלהלן יציגו את קשת הדעות והעמדות של הוגים, סופרים, מדינאים וחלוצים על השאלה הערבית במחשבה הציונית. ככלל, אפשר לחלק את היחס של המחשבה הציונית בסוגיית השאלה הערבית לארבע גישות מרכזיות השוררות במידה רבה עד היום, גישות שהציג החוקר יוסף גורני בספרו "השאלה הערבית והבעיה היהודית", ועל פיהן יוצגו המקורות ביחידה:

א. הגישה ההשתלבותית – המביאה בחשבון את קיומם של הערבים במרחב ובוחנת את ההשתלבות היהודית על בסיס עובדה זו. גישה זו העלו כבר בראשית המאה העשרים המורה יצחק אפשטיין ממזכרת בתיה, מרטין בובר וחוג "ברית שלום". זו ההשקפה הבאה לידי ביטוי בקרב מנהיגי השמאל הציוני גם היום.

ב. הגישה הבדלנית – ההפוכה לגישה ההשתלבותית, רואה את החיכוך עם הערבים בארץ כבלתי-נמנע, ודורשת להתייבז מולו ללא ותרנות. גישה זו באה לידי ביטוי בעמדתם של ז'בוטינסקי ושל פוחצ'בסקי. השקפה זו באה לידי ביטוי בקרב מנהיגי הימין עד היום.

ג. הגישה הליברלית-מעשית – גישה הנמצאת בין שני הקטבים הקודמים. היא מבקשת יחס זהיר והוגן כלפי הערבים ללא נסיגה ממימוש הרעיון הציוני. משמעותה המעשית של גישה זו היא הידברות עם ההנהגה הערבית וניסיון ליצור שיתופי פעולה בשדות האפשריים. עמדה זו מופיעה בכתבי משה שרת, גולדה מאיר ויגאל אלון.

ד. הגישה הסוציאליסטית – גישה זו ראתה את השאלה הערבית כשאלה מעמדית-חברתית-מוסרית ולא כשאלה לאומית, ושאפה לפתור את הבעיות באמצעות הסוציאליזם. בדרך זו הלכו גורדון ויצחק בן-צבי.

האתגר שמציבה השאלה הערבית ניצב לפתחנו גם בעת הזאת. ייתכן שהיכרות עם עמדות שונות בשאלה זו בדורות הקודמים תוכל לפקוח את עינינו לחשיבה חכמה יותר על סוגיה זו גם היום.

מקורות לגישה ההשתלבותית

אחד העם, "אמת מארץ ישראל", 1891

על המחבר: אשר גינצברג ("אחד העם", 1856–1927) היה הוגה, סופר ומורה רוחני יהודי וציוני, מראשי תנועת חובבי ציון ומייסד הזרם של הציונות הרוחנית. כבר בשנות השמונים של המאה התשע עשרה היה אחד העם איש רוח מרכזי שפעל לקידום תרבות עברית מתחדשת. הוא סבר שהמטרה הראשונה של הציונות צריכה להיות החייאת התרבות הלאומית הייחודית של העם היהודי, וחשב שהכלים הדיפלומטיים הם רק אמצעי למטרה זו. עם הופעתו של הרצל והקמת התנועה הציונית היה אחד העם המבקר החריף ביותר של הציונות המדינית שהוביל הרצל. הוא ערך את כתב העת החשוב "השלח". עם תלמידיו נמנו חיים נחמן ביאליק, מרטין בובר, יוסף קלוזנר ועוד.

על המקור: מאמר זה נכתב בידי אחד העם לאחר ביקור בן שמונים ושניים יום בארץ ישראל. במסעו ביקר ביפו ובמושבות הצעירות, סייר בגליל והגיע ללבנון. הוא התארח בטבריה, בחיפה, בירושלים ובחברון. המאמר נכתב בנסיעתו בחזרה לאודסה, כאשר רשמי המסע עוד חדים וטריים בזיכרונו. המאמר עוסק בתוצאות העלייה המהירה והלא-מחושבת לארץ ישראל, במחלות הגלות שהגיעו לארץ ישראל: הפלגנות והסכסכנות, בעוני ובהיעדר תכנון כלכלי ליישוב היהודי, ובאופן כללי, בעתיד הקשה הממתין מעבר לפינה. במאמר זה, לראשונה בכתיבה העברית החדשה, מופיעה התייחסות לשאלה הערבית.

אחר שנים רבות שעברו עלי בהגיונות ודמיונות על דבר ארץ אבותינו ותחיית עמנו בה, זכיתי עתה סוף סוף לראות בעיני את נושא חלומותי, את ארץ הפלאות ההיא, המושכת אליה רבבות לבבות מכל העמים ומכל המדינות. כשלשה חדשים עשיתי בארץ. ראיתי את חרבותיה – שארית חייה לשעבר, התבוננתי אל מצבה האומללה בהווה, אך בייחוד שמתי לב אל העתיד, ובכל אשר התהלכתי היתה שאלה אחת נגד עיני תמיד: מה תקוותנו פה לאחרית הימים? האם מוכשרת עוד הארץ לשוב ולחיות, ואם מוכשרים בני ישראל לשוב ולהחיותה? – על שאלת הארץ לא כבד היה לי למצוא תשובה: די ללכת הלך ונסוע בה ימים אחדים, לראות את הרריה ועמקיה, שדותיה וכרמיה, הנותנים פריים למרות כל עצלות הערביים, למען דעת, כי עוד לא נס לחה וככוחה אז כוחה עתה, לתת חיים ואושר לרבבות בניה, אשר ישובו אליה בלב שלם ובידיים חרוצות יעבדוה. אבל לעומת זה, לא נקל היה למצוא תשובה על שאלת ישראל, להביא במשפט את הכוחות הפועלים, ללמוד מן המעשים על עושיהם, עד כמה מסוגלים הם להביאנו עד המטרה הדרושה [...].

לא חלום נעים לי עוד הארץ ויושביה וכל מעשה שם, כי אם אמת מוחשית, המוגבלת בצורה ידועה ומורכבת מחזיונות ידועים, טובים ורעים, שאי אפשר לי להעלים עין מהם. מן האמת הזאת רוצה אני פה לגלות טפח – את הטפח היותר מכוער; רוצה אני לא להיות "כינור

לשירי ציון", להלהיב דמיון הקוראים ורגשותיהם על ידי ציורים נעימים – כינורות כאלה יש לנו כבר די והותר, המיישנים אותנו בזמירות יפות – כי אם כל חפצי, להפך, לעורר את אחי באהבת ציון משנתם המתוקה, להציע לפניהם, כעד ראיה, את החלק הרע אשר במהלך "התנועה", למען ידעו לשפוט גם הם, אם מתאימות פעולותינו עתה לתכלית חפצנו [...]

רגילים אנו להאמין בחו"ל, כי ארץ ישראל היא עתה כמעט כולה שוממה, מדבר לא זרוע, וכל הרוצה לקנות בה קרקעות יבוא ויקנה כחפץ לבו. אבל באמת אין הדבר כן.

בכל הארץ קשה למצוא שדות-זרע אשר לא יזרעו; רק שדות-חול או הרי-אבן, שאינם ראויים אלא לנטיעות, וגם זה אחר עבודה רבה והוצאות גדולות לנקותם ולהכשירם לכך, – רק אלה אינם נעבדים, מפני שאין הערביים אוהבים לטרוח הרבה בהווה בשביל עתיד רחוק. ועל כן לא בכל יום אפשר למצוא אדמה טובה למקנה. לא לבד האיכרים, כי אם גם בעלי אחוזות גדולות אינם מוכרים בנקל אדמה טובה שאין בה כל מגרעת. רבים מאחינו שבאו לקנות קרקע, יושבים בארץ זה ירחים אחדים וכבר תרו אותה לארכה ולרחבה, ואת אשר הם מבקשים עוד לא מצאו.

רגילים אנו להאמין בחו"ל, כי הערביים הם כולם פראי מדבר, עם הדומה לחמור, ואינם רואים ואינם מבינים את הנעשה מסביב להם. אבל שגיאה גדולה היא.

הערבי, ככל בני שם, הוא בעל שכל חד ומלא ערמה. כל ערי סוריא וארץ ישראל מלאים סוחרים ערביים, היודעים גם הם לנצל את ההמון וללכת בעקבה עם כל אשר דבר לו עמהם, הכל כנהוג באירופא. רואים ומבינים הערביים, ובייחוד יושבי הערים, את מעשינו וחפצנו בארץ, אבל הם מחשים ועושים עצמם כלא יודעים, לפי שאינם רואים במעשינו עתה שום סכנה לעתידותיהם,

והם משתדלים איפוא לנצל גם אותנו, להוציא תועלת מן האורחים החדשים בהיות לאל ידם, ועם זה שוחקים לנו בלבם, האיכרים שמחים בהיווסד בתוכם קולוניא עברית, לפי שמקבלים שכר טוב בעד עבודתם ומתעשרים והולכים משנה לשנה, כמו שהראה הנסיון; ובעלי האחוזות הגדולות שמחים לקראתנו גם הם, לפי שאנו משלמים להם בעד אדמת אבן וחול מחיר רב, אשר לא ראו לפנים גם בחלום. ואולם, אם תבוא עת אשר חיי בני עמנו בארץ ישראל יתפתחו כל כך, עד שידחקו מעט או הרבה רגלי עם הארץ, אז לא על נקלה יניח זה את מקומו [...]

אך לא זו בלבד, אלא שבכלל אין מדרכנו ללמוד מאומה מן העבר בשביל העתיד. הן זאת בודאי יכלנו ללמוד מדברי ימינו בעבר ובהווה, עד כמה מוכרחים אנו להיזהר לבלתי עורר עלינו חמת עם הארץ על ידי מעשים מגונים, עד כמה איפוא עלינו להיות זהירים בהנהגתנו

עם נכרי שאנו באים לגור בתוכו מחדש, להתהלך איתו באהבה וכבוד, ואין צריך לאמר בצדק ובמשפט. ומה עושים אחינו בארץ ישראל? ההפך ממם! עבדים היו בארץ גלותם, ופתאום הם מוצאים עצמם בתוך חרות בלי גבול, חרות פרועה, שיכולה להימצא רק בארץ כטורקיא. השינוי הפתאומי הזה הוליד בלבם נטייה לדיספוטסמוס, כאשר יקרה תמיד ל"עבד כי ימלוך", והנם מתהלכים עם הערביים באיבה ואכזריות, משיגים גבולם שלא בצדק, מכים אותם בחרפה בלי כל סיבה מספקת, ומתפארים עוד כי כן יעשו, ואיש אין אשר יעמוד בפרץ ויעצור בעד הנטייה הבזויה והמסוכנת הזאת. הן אמנם צדקו אחינו באמרם, כי הערבי מכבד רק מי שמראה לו גבורה ואומץ רוח; אבל במה דברים אמורים, כשמרגיש עם זה שהדין עם מתנגדו; לא כן אם יש לו צדקה לחשוב את מעשי מתנגדו לעושק וגזל משפט, אז, אם גם יחריש יתאפק עד עת קץ, אבל עברתו שמורה בלבם ונוקם ונוטר הוא מאין כמוהו.

קישור למאמר המלא

יצחק אפשטיין, "שאלה נעלמה", הקונגרס הציוני השביעי, 1905

על המחבר: המורה אפשטיין (1862–1943) עלה לארץ בימי העלייה הראשונה. בתחילתה המאה העשרים חזר לאירופה ללימודים, ובמשך שנים ניהל בית ספר יהודי בסלונקי. חזר לארץ בשנת 1919 והפך מחנך ובלשן חלוצי. הוא פיתח שיטות חדשניות להוראת העברית: "עברית בעברית". היה ממייסדי "ברית שלום".

על המקור: המאמר, שפורסם בכתב העת "השילח", הוא נוסח נאומו של יצחק אפשטיין שנישא בקונגרס הציוני השביעי בשנת 1905. בנאומו מבטא אפשטיין את היכרותו עם היישוב העברי בארץ ישראל ועם האיומים האמיתיים על היישוב. גישתו של אפשטיין מתחילה באופן ריאלי, ובהמשך מתפתחת לכדי תפיסה אידיאליסטית, רומנטית ופציפיסטית. לצד הביקורת החריפה על אופן רכישת האדמות ועל ההתנהגות כלפי הפלח הערבי הוא מבקש לבוא בברית עם הערבים, שתהיה לתועלת לשני הצדדים, לשלבם בכל המוסדות הציבוריים ולבנות יחד איתם את מפעל ההתיישבות בארץ. בהמשך היחידה תופיעה תגובתה של נחמה פוחצ'בסקי לדברי המורה אפשטיין.

א.

בין השאלות הקשות, הקשורות ברעיון תחית עמנו על אדמתו, יש שאלה אחת, שהיא שקולה כנגד כולן: **שאלת יחוסנו אל הערבים**. שאלה זו, שבפתרונה הנכון תלויה תקומת תקותנו הלאומית, לא **נשכחה**, אלא **נעלמה כליל** מן הציוניים ובצורתה האמיתית אין לה כמעט זכר בספרות תנועתנו. אמנם, בשנים האחרונות נמלטו מפי סופרים אחדים דברים

מקוטעים בנידון זה; אבל אלה היו טענות הארציים, שבאו להוכיח את אי־האפשרות של כל פעולה ממשית בארץ, או בירור התנועה הערבית.

הציוניים הנאמנים לא נגעו עד עתה בשאלה, מה צריך להיות יחוסנו אל הערביים כשאנו באים לקנות קרקעות בארץ־ישראל, ליסד מושבות ובכלל לישב את הארץ.

בודאי לא נתכוונו הציוניים לעבור בשתיקה על אחד מעיקרי תנאי הישוב; הם לא הרגישו במציאותו מחוסר דעתם את המדינה ואת יושביה ועוד יותר – מהעדר חוש עממי ומדיני.

[...] מיום שצמחה התנועה הלאומית ועד עתה לא חדלו העסקנים הציוניים מלהתעניין בסדרי הארץ ובחוקיה, בעוד ששאלת העם היושב בה, עובדיה ואדוניה האמתיים, עדיין לא נתעוררה לא במקום המעשים ולא במדרש. [...] את הכל אנו מהללים ומחללים, אך דבר אחד של מה בכך שכחנו: כי יש בארץ חמדתנו עם שלם, שנאחז בה זה מאות בשנים ומעולם לא היה בדעתו לעזבה [...] ובכן, כשאנו באים להאחז בארץ, הלא מתעוררת מיד השאלה: מה יעשו הפלחים, אשר את שדותיהם נקנה אנחנו?

את הקרקעות אנו קונים, על הרוב, מאת בעלי האחוזות הגדולות, שתפשו, הם או אלה שקדמו להם, את אדמתם במרמה ובעושק ומחכירים אותה להפלחים, ולפעמים מאת הכפרים המוכרים חלק מנחלתם. הפלח החוכר אינו גר על האדמה החכורה, אלא הוא תושב קבוע, שאינו משנה את מקומו, ויש חוכרים־פלחים, שאבות־אבותיהם כבר עבדו את השדות החכורים להם, בני־בניהם. בנוהג שבארץ, האחוזה עוברת מרשות לרשות והחוכרים נשארים במקומם. אולם כשאנו קונים נחלה כזאת, אנו מרחיקים מעליה את עובדיה הקודמים לגמרי. אמנם, לא נשלחם ריקם [...] מנקודת־המבט של הצדק המקובל והיושר הרשמי צדיקים גמורים אנחנו, הנכנסים לפנינו משורת הדין. אבל, אם לא נרצה לרמות את עצמנו במוסכם, הלא נודה, שהשלכנו אנשים מסכנים מקנם הדל ושברנו את מטה־לחמם [...]

בכלל טועים אנו ביחס אל עם גדול, תקיף וקנא טעות גסה בתורת־הנפש.

בשעה שאנו מרגישים את אהבת־המולדת בכל עזוזה אל ארץ אבותינו, אנו שוכחים, שגם לעם החי בה עתה יש לב רגש ונפש אוהבת. הערבי, ככל אדם, קשור הוא במולדתו בעבותות חזקים.

[...] מחובר הוא אל טבע מולדתו במוסרות שונים, שאחד מהם יקר לו ביחוד -- קברות אבותיו [...]

אמנם, הישוב היהודי כבר השפיע שפע טובה על יושבי הארץ: מצבם של הערים והכפרים הסמוכים למושבות הורם, מאות בעלי מלאכה: סתמים, בנאים, סידים, חמרים וגמלים,

ואלפי פועלים מוצאים עבודה במושבות, המסחר גדל, גם הדרישה למעשה החלב ולתבואת־הגן רבתה. אבל כל אלה לא יכפרו על מה שעָוָתְנו. על הטובה אין שמנו נקרא, אבל חרות הוא על הרעה, אשר זכרה לא יסוף. קשה לקנות אוהבים, אך מה נקל להקים אויבים בין פלחים פשוטים. עזה היא קנאת האנשים, שנדחו מעל אדמתם [...]

עת לפקח עינינו על דרכנו! אם אין אנו רוצים לחבל את מעשינו, חייבים אנו לחשב כל צעד, שאנו צועדים בארצנו, ולמהר ולפתור את שאלת יחוסנו אל הערביים בטרם תחולל שם שאלה יהודית [...]

ב.

תשובה על שאלת־השאלות הזו יש למצוא בעיקר היסודי הזה, שאנו צריכים לשוואת לפנינו בכל כקו מאשר מפעלינו בארץ־ישראל: אנו באים לארצנו לתפוש שם מה שלא תפשו אחרים, להאחז בכל המקומות, שעדיין לא נאחזו בהם אחרים, למצוא מה שלא מצאו באו בה אחרים, לגלות לטובתנו ולאשר כל יושביה את העושר הטמון בשכבות אדמתה ואת הברכה הצפונה בשמיה ובשמש, בנוגע להתנחלות נשתדל לרכוש מתחלה את כל האדמה, שאינה נעבדת מפני שהיא דורשת הכשרה פחות או יותר קשה ורבת־הוצאות. חלק־ארצנו זה אולי עולה בשטחו על החלק הנעבד שלה, כי הוא כולל את רוב אדמת ההרים והגבעות וגם בקעות ועמקים הרבה [...]

שיטתנו ברכישת קרקעות צריכה להיות אך תוצאה ישרה מיחוסנו אל העם הערבי בכלל. העיקרים, שעל פיהם עלינו לפעול את פעולותינו כשאנו באים להתנחל בקרב הם הזה ובקרבתו, הם:

א. העם העברי, הראש והראשון לכל העמים בתורת הצדק והמשפט, השוויון המוחלט והאחוה האנושית, מכבד לא רק את הזכויות האישיות של כל אדם, אלא גם את הזכויות הלאומיות של כל אומה ושבת.

ב. עם ישראל השואף לתחיה הוא אח לדעה ולפעולה לכל העמים המתעוררים לחיים, מתיחס באהבה וברצון אל שאיפותיהם ומפתח בקרבם, בבואו עמהם במגע, את ההכרה הלאומית שלהם.

שני העיקרים האלה צריכים להיות ליסוד כל יחוסנו אל הערביים, – זה העם הכביר, המצוין במעלותיו הגופניות ובכשרון־בינתו. מאותו רגע, שאנו באים במחיצתו, עלינו לשים לב אל זכויותיו. הוא נאחז בארצנו זה יותר מעשרים יובל, ואילו הצטמצם בה כל והושיבה עד בלתי השאיר מקום לאחרים, כי עתה אולי לא הועילו לנו תביעותינו ההיסטוריות. אבל, לא־שרנו, תופש הגוי הזה מרחב כל־כך רב על פני הארץ, עד שהוא יכול להניח לנו, לעם העתיק הקרוב אליו כל כך בדמו, בשפתו ובנטיות נפשיות הרבה, לתפוש בארץ אבותינו כל אותו החלק, שעדיין לא החזיק בו הוא, ולא רק יכול, אלא גם מוכרח הוא לטובתו להכניס את היהודים לארצם, כי חסר־אונים הוא להיטיב בידיו את מצבו ולצאת מִעָנִיו ומבערותו, ואך עמנו לבד יכול למלא את חסרונותיו [...]

עלינו לבוא, איפוא, בברית עם הערביים ולכרות עמהם אמנה, שתהא רבת-תועלת לשני הצדדים ולאנושיות כולה. אנחנו בודאי נסכים לברית זו, אבל דרושה עוד הסכמת הצד השני; ואותה נשיג לאט לאט ע"י פעולה מעשית, שיש בה תועלת לארץ, לנו ולערביים.

בדרך הממשי הזה יבינו שכנינו מעט מעט את הטובה הרבה, שיוכלו להפיק מן השותפות בין עם ישראל ובין עם ערב.

קישור לנאום המלא

מרטין בובר, הצעת החלטה בשאלה הערבית, 1921

על המחבר: מרטין בובר (1878–1965) היה פילוסוף והוגה דעות יהודי וציוני. הוא פיתח את פילוסופיית הדיאלוג המנוסחת בספרו "אני-אתה". כתב רבות על נושאים יהודיים מגוונים והצליח לקרב באמצעות הרצאותיו צעירים רבים בגרמניה ובאוסטריה ליהדות ולציונות. היה פילוסוף חשוב ופעיל בקהילה היהודית גם לאחר עליית הנאצים לשלטון. עלה לארץ ב-1938 והשתלב באוניברסיטה העברית. בובר תמך בדו-קיום יהודי-ערבי והיה ממייסדי "ברית שלום". בובר השפיע ומשפיע רבות על ההגות היהודית בת זמננו.

על המקור: מתוך נאום שבובר נשא בקונגרס הציוני השנים עשר כנציג מפלגתו "ההתאחדות". בנאומו שילב את הצעת ההחלטה בדבר היחס הנדרש כלפי הערבים וישובי הארץ. לקונגרס זה קדמו אירועי מאי 1921, שהיו עליית מדרגה בעוינות הערבית כלפי היישוב היהודי בארץ ישראל. בובר ומפלגתו סברו שיש לקדם דו-קיום בין העמים ולראות בהתקוממות ביטוי של תנועה לאומית שיש להתייחס אליה בכבוד. למורת רוחם של בובר ושל אנשי מפלגתו, ההצעה לא התקבלה בקונגרס.

[...] ואם כן, ברוח זאת הנני להציע בסוף דברי בשם הקבוצה שאני מייצגה כאן: התאחדות "הפועל הצעיר" ו"צעירי ציון", את גילוי-הדעת הזה בצורת הצהרה; מתוך תקווה, כי הקונגרס יקבל אותה ברוח זו ובלי שום הסתייגויות:

בשעה זו, בה נתכנסו שוב נציגים בעלי תודעה לאומית של העם היהודי, בפעם הראשונה אחרי שמונה שנות פרידה, הננו להצהיר מחדש בפני אומות המזרח והמערב: הגרעין החזק של העם היהודי גמר בלבו לחזור למולדתו העתיקה ולבנות בה חיים חדשים, חיים עצמאיים המבוססים על עבודה, אשר יתפתחו ויאריכו ימים כאחד היסודות האורגניים של

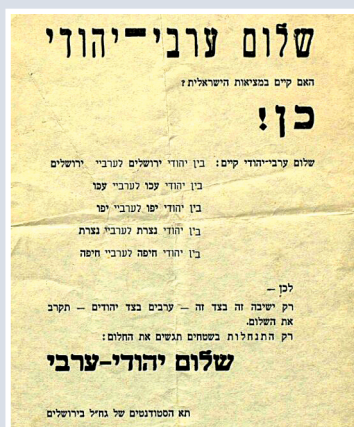
אנושיות חדשה. אין בכוחו של שום שלטון ארצי לזעזע את נחישות החלטתנו, היונקת את כוחה מחייהם ומותם של דורות חלוצינו. כל מעשה אלימות שיפגע בנו בגללה, חותם על מגילת רצוננו הלאומי בגושפנקה של דם.

אולם רצוננו הלאומי הזה אינו מופנה נגד אומה אחרת. העם היהודי, שזה אלפיים שנה הוא מיעוט נרדף בכל הארצות, בהיכנסו שוב להיסטוריה העולמית כאחראי לגורלו שלו, פונה עורף בשאט נפש לשיטת הלאומיות העריצה אשר הוא עצמו היה קורבנה במשך זמן כה רב.

הננו שואפים לחזור לארץ-ישראל אליה אנו קשורים בקשרי היסטוריה ורוח נצחיים, לא על מנת לדחוק את רגליו של עם אחר או להשתלט עליו; שטח הארץ אשר אוכלוסיה כה מעטים ומפוזרים, יספיק בשבילנו ובשביל התושבים היושבים בה עכשיו, ומכל שכן אם הנהלת משקה תהיה אינטנסיבית ועקיבה.

שיבתנו לארץ-ישראל, שתתגשם בצורת עלייה הולכת וגדלה, אינה מתכוונת לקפח את זכותו של מישהו. על יסוד ברית צודקת עם העמים הערבים ברצוננו להפוך את מקום משכננו המשותף לקהילה פורחת מבחינה כלכלית ותרבותית, שהתקדמותה תבטיח לכל אחד מן העמים האלה התפתחות עצמאית ללא הפרעה. התיישבותנו אנו, שכוונתה היחידה הצלת עמנו וחדוש נעוריו, אין מטרתה ניצול קפיטליסטי של שטח ואין היא משמשת לשום תכלית אימפריאליסטית; מהותה עבודה יוצרת של בני חורין על קרקע שיתופית. האופי החברתי הזה של רעיונו הלאומי הוא הוא הערובה העצומה לבטחוננו, כי ביננו ובין העם הערבי העובד תתגלה סולידאריות עמוקה ומתמדת של אינטרסים אמיתיים משותפים שתתגבר על כל הניגודים פרי עת הטירוף הנוכחית. מתוך הכרת הקשר הזה יבואו בני שני העמים לכבד זה את זה ואחד ידרוש טובת רעהו בחיי הציבור והפרט. רק אז ייפגשו שוב שני העמים במפגש היסטורי חדש ומפואר

מרטין בובר, ארץ לשני עמים, הוצאת שוקן, 1988. עמ' 62.

[אוסף האפמרה, הספרייה הלאומית]

ז'קלין כהנוב, "ממזרח שמש", 1968

על המחברת: כהנוב (1917–1979) הייתה סופרת, מסאית והוגה יהודייה-מצרייה שנולדה בקהיר למשפחה יהודית מבוססת, והתחנכה בצרפת ובארצות הברית. בשנות החמישים היא עלתה לישראל והחלה לפרסם מאמרים פורצי דרך על זהות יהודית-מזרחית תוך מתיחת ביקורת על ההגמוניה הציונית ועל המודרנה האירופית. כהנוב טבעה את המושג "תרבות לבנטינית" בהקשר הישראלי והציעה מודל של זהות ישראלית פתוחה, רב-שכבתית ומקשרת בין מזרח למערב, רעיונות שזכו להכרה רחבה רק עשורים לאחר מותה.

על המקור: כהנוב כתבה מסה זו ב־1968 כמבוא לאוסף מסות שהתפרסם באנגלית. כאשר ספר המסות הראשון שלה פורסם בעברית ב־1978 תחת אותה כותרת, מסה זו לא נכללה בו. המסה תורגמה ופורסמה ב-2019 בעיתון "הארץ" תחת הכותרת "הסיכוי הטוב ביותר לשלום ולהישרדות עשוי להיות הפיכת המהפכה הציונית ללבנטינית", ויצאה לאור שוב במבוא לספר "בלבנט נולדנו כולנו".

[...] לאור העובדה שלא מתאפשר לנו לחיות בגטו יהודי קטן ומוגן ללא הפרעות מצד שכנינו, אנחנו מעורבים בהכרח עם האנשים סביבנו. אם ישראל מייצגת מהפכה בקיום היהודי – והיא אכן כזו – כמו בכל התהליכים המהפכניים האחרים, היא נועדה להשפיע על אחרים. מכיוון שאנחנו כאן ומתכוונים להישאר, יהא עלינו להציע לאנשים האחרים באזור איזושהי חלופה בת־קיימא, משהו שהציונות לבדה אינה יכולה לעשות. הציונות הייתה חיונית בבניית ישראל, אך יש לה משמעות מועטה או שאין לה כלל משמעות עבור לא־יהודים, והיא אינה רוצה בזה.

אין זה משנה כמה יהודים מיישבים את הארץ הזו, ישראל עדיין תהיה בחלק זה של העולם, ולפיכך שאלת הקשר שלה לאנשים אחרים באזור היא זו שצריכה להעסיק אותנו.

מסגרת לבנטינית מודרנית, הכוללת אנשים שהם שונים, שווים ובני המקום במידה שווה, עשויה לספק דפוס בר־ביצוע – לא מושלם, אבל בר־ביצוע – לדו־קיום. תחייתה של ישראל משנה באורח קיצוני את היחסים בין אוכלוסיות הלבנט, משום שהיא מסמלת ישות דינמית חדשה שצמחה מתוך מיתוס עתיק, שמקורותיו היו כאן. אנשי האזור צריכים להשלים עם משמעותם של ישראל וישראלים היום – לא רק מבחינה תאולוגית, אלא גם עם דמותו החדשה של היהודי, שעברה תמורה מדהימה כל כך. הפריזמה הסתובבה, מפנה פאה כהה עד כה אל האור, כך שמיקומן של כל הפאות האחרות השתנה בהתאם.

עוצמתו של הסכסוך הנוכחי גורמת לנו לראות את ישראל כמובלעת יהודית קטנה מוקפת בים ערבי מוסלמי המוכן לבלוע אותה, אך מאחורי הפאה של לאומנות ערבית עדיין קיימות ישויות תרבותיות, פוליטיות, לשוניות, אתניות ודתיות רבות, שאינן ערביות ולא מוסלמיות, לא דוברות ערבית, אף על פי שהן ילידות האזור כמו המוסלמים והערבים, ויש להן זכות להיות כאן באותה המידה.

בנייה מחדש של לבנט פלורליסטי עשויה להציע חלופה בת־ביצוע לאימפריאליזם, לנאוקולוניאליזם, לשליטה ויריבויות נוצריות, מוסלמיות או של המעצמות הגדולות, על ידי הצעת מסגרת שבה לבני אדם ישנה הזכות להיות חופשיים, שונים ושווים, לא זו שבה ה"עליון" ישעבד, יחסל או לפחות יסבול אחרים בשם האוניברסליות.

אנחנו נוטים לשכוח שללבנט הייתה היסטוריה ארוכה ומורכבת הרבה לפני הכיבוש המוסלמי, ושרבים מאנשיו מעולם לא ויתרו על זהויותיהם המיוחדות, למרות שהם הסתגלו בדרכים מסוימות על מנת לשרוד. הדרוזים והמרונים בלבנון ובסוריה, הכורדים והנוצרים הנסטוריאנים בעיראק, הקופטים במצרים, הדומים לקהילות היהודיות העתיקות הפזורות מתימן עד מרוקו, הם ילידי האזור לא פחות מאלה שהמירו את דתם לאסלאם. האם על כולם להיות מדוכאים תחת קבלת מרותו של האסלאם המחופש בלבוש החדש של לאומנות ערבית? אחדים, כמו הכורדים והישראלים, מתנגדים. אחרים, כמו הקופטים, חייבים לשמור כרגע על פרופיל נמוך. אבל מועטים, אם בכלל, מסכימים פשוט להיעלם

זקלין כהנוב, בלבנט נולדנו כולנו, (מסות וסיפורים בעריכת דוד אוחנה), ירושלים, 2022. עמ' 35.

דיון מסכם בגישה ההשתלבותית:

- מהי הנחת היסוד המשותפת של אחד העם, אפשטיין, בובר וכהנוב בנוגע לערביי הארץ?
- האם אפשר לדעתם לקיים שותפות בין יהודים לערבים למרות הפערים התרבותיים והלאומיים? מה יסוד תקווה זו?
- אילו סיכונים כרוכים לדעת הכותבים הללו בהתעלמות מהשאלה הערבית?
- עד כמה רלוונטית גישה זו כיום לדעתכם?
- האם אתם מכירים יוזמות או מרחבים עכשוויים המגשימים את רוח הגישה ההשתלבותית? מה אפשר ללמוד מהם?

מקורות לגישה הבדלנית

נחמה פוחצ'בסקי, שאלות גלויות, 1908

על המחברת: פוחצ'בסקי (1889–1934) הייתה חלוצה ופעילה ציונית. היא נולדה באוקראינה למשפחה חסידית, ועלתה לארץ ישראל ב-1889 עם משפחת בעלה יצחק פוחצ'בסקי, ממייסדי ראשון לציון. הייתה מהנשים הבודדות בתקופתה שהשתלבו בפועל בהנהגה המקומית: נבחרה לוועד המושבה ושימשה בתפקידים ציבוריים, דבר חסר תקדים בזמנו. במקביל כתבה סיפורים קצרים בעברית על מצב הנשים במושבות, על הבדירות, על הכמיהה לשותפות ועל הפער בין חזון לשגרה. פוחצ'בסקי הייתה ממובילות המאבק למען שוויון זכויות לנשים בארץ וייסדה את אגודת הנשים בראשון לציון. כדי שהשלטונות העות'מאניים יתייחסו לפניותיה ברצינות הסוותה את שמה הפרטי הנשי מאחורי קיצור: "נ. פוחצ'בסקי".

על המקור: המאמר הוא תגובה למאמרו של המורה יצחק אפשטיין "שאלה נעלמה" המופיע בתחילת היחידה. נחמה פוחצ'בסקי מגיבה ופותחת באחד הוויכוחים הראשונים על יחס הציונות לערביי הארץ. שני המאמרים פורסמו בכתב העת "השלח".

(לבעל המאמר "שאלה נעלמה")

במאמרו של מר י. אפשטיין, "שאלה נעלמה" משמשים אור וחושך בערבוביה. יש בו מדה מרובה של אנושיות ושל מוסריות נעלה, אבל אין הוא בנוי על אותן ההשקפות, שהן פרי ההגיון המעשי, שאומה שבה לתחיה מצטרחת לו כדי שתוכל לרכוש לה את אדמתה ולהתקיים על פני האדמה הזאת.

מר אפשטיין מזהיר אותנו, שלא נגזול נחלת זרים. אבל הלא זולת קניית מטולה, שבה אשמה הפקידות בלבד, לא נעשו שום קניות נגד היושר והצדק למורת רוח הפלחים. מר אפשטיין מצדד גם בזכויות החוכרים; אבל,

אם יש לשים לב לזכויות, שהיו למי שיהיה לפנים, הלא זכויותנו קודמות!

הלאה מתאר מר אפשטיין את מצבו האומלל של הערבי, ומדבריו יש להוציא, שאנו אשמים בצרתו, – כאילו אנו גזלנו, חמסנו, את המסכן הזה. בעוד שגם מר אפשטיין יודע, שהממשלה היא הפושטת את עורו של הערבי, דבר זה הרי לא יוכל להכחיש שום אדם. הכפרים הערביים נתחזקו, נתגדלו; הפלח מחליף את צריפו בבית־אבנים מכוסה רעפים, אחרי שהוא מרויח הרבה במושבה היהודית, שהיא סמוכה לכפרו, העירוניים תושבי־הארץ נתעשרו הודות לרווח־החיים, שהביא היהודי במסחרם; ובעלי המלאכה משלהם נהנו גם

הם הנאה מרובה מיישוב־היהודים. ואחרי כל אלה עוד יש להוכיח אותנו, שאנו מנצלים את הערבי, ולאיים עלינו, שסוף סוף נעורר את אגרופו הקשה נגדנו בהנהגתנו הרעה? פחד אגרופו לעת־עתה עדיין הוא רחוק מאתנו,

ואם יבא יום, שתתעורר גם בהערבי החיה הרעה ביחוסו אלינו, אז לא אופן רכישת־האדמה שלנו תהיה סבת הדבר, אלא השנאה הנצחית לעם שגלה מעל אדמתו.

[...] יפה אמר מר אפשטיין, כי לקנות את אהבת הערביים קשה מאד; אבל אם כן למה נעמול חנם? אין אוהבים לישראל, כל מה שאנו מתרפסים יותר, שונאים אותנו יותר. כל מה שאנו מוסיפים להכנע, להשתעבד, מכבידים את עולנו, מוסיפים ללחצנו, כמה בקש ישראל למצוא חן, למשל, בעיני העם הרוסי ולקנות את אהבתו? את מבחר בניו הוצאנו לטבח למען חרותו של עם־הארץ, וכמה שלמו לנו? ושלמה ביד נדיבה לא רק הממשלה; שלם גם האכר, ואפילו הפועל [...] על כן נעזבה־נא דרך־כסל זה ונלך במסלות ישרות אל תחיתנו: נתחיל לדאוג לנו לעצמנו לקיומנו ולאשרנו!

את הפרק השני של מאמרו מתחיל מר אפשטיין עוד הפעם באזהרות על דבר רכישת־הקרקעות, ובו הוא מציע תנאי־רכישה, שנוטלות מאתנו כל תקוה להרחיב את הישוב באופן מתאים לכחותינו. מר אפשטיין דורש לקניה רק את הקרקעות שעוד לא החזיקו בהם הערביים ושעוד לא עבדו אותם; אבל הקרקעות האלה – דבר זה הלא ידוע הוא לכל – לא יצלחו ליישוב מפני צחיחותם, או מפני אקלימם [...]

הלאה בונה מר אפשטיין שיטה שלמה של "וגר זאב" (או לביא, כמו שקרא קודם לעם־הארץ) עם כבש" אבל גם פה הוא מתרומם מעל לחיי־המציאות ומשחק לו גבולי־האפשרויות. הוא אומר שאנו צריכים ללמד את הערבי עבודת־אדמה מתוקנת, לשכלל את אחוזתו, לפתוח לבניו בתי־ספר, לעשותם לבעלי־תרבות; וקודם שאשאל, מאין נקח את האמצעים המרובים הדרושים לזה, אשאל, אם למדנו כבר אנו בעצמנו לעבוד את האדמה כראוי, אם יודעים אנו כבר לשכלל את האחוזות שלנו? אם יסדנו כבר לבנינו שלנו די בתי־ספר טובים? הלא עזובה אצלנו בכל פנה שאנו פונים ואיך יכול אדם מישראל לחייב אותנו עתה, שנדאג להתפתחותו החמרית והרוחנית של הערבי? ואם הדברים מכוונים "לעתיד לבא", הרי צריך היה להראות קודם את הדרך להתפתחותנו שלנו.

מר אפשטיין אומר, שעם־ישראל השב לתחיה צריך להיות אח לכל עם, שהוא מתעורר לחיים, ועל כן – גם וביחוד להעם הערבי; ושמה מר אפשטיין שאמר קודם לכן, כי העם הערבי לא חדל להיות אף רגע ואינו טעון תחיה. ואם הדבר האחרון אמת, כיצד יכולים אנו להתאחד עם הערביים? אנחנו, עם שנמחה מעל אדמתו, מורדף ושנאווי בכל מקום, שואפים לשוב את אדמת אבותינו ולכונן בה מקלט בטוח; והם חיים על האדמה הזאת באין מפריע. ולמה להם איפוא, האחוה שלנו, ולמה הם הרחמים שמר אפשטיין משתדל לעורר בלבנו אליהם?

“מה שאנחנו יכולים לתת לערבים, לא יוכלו לקבל מכל עם אחר”, אבינו שבשמים! מפני־מה צריכים אנו תמיד רק לתת ולתת? לזה – הנפש, לזה – הגוף – ולאלה – שאריות התקוה לחיות בתור עם בן־חורין על אדמתו ההיסטורית! [...]

אבל, אפילו אם היינו נעשים “אלטרואיסטים” קיצוניים – כלום יש לנו די אמצעים חמריים כדי למלא אחרי תביעותיו של מר אפשטיין? כי הוא דורש, שנתקן את הערביים בכל תקוני התרבות החדשה: במוסדות צבוריים, בבתי־ספר, בבתי־מאכל בזול, בקופות של חסכון, בתיאטרון, בנשפִיזמרה ועוד ועוד. תכנית יפה! אבל – כלום דאגנו כבר להקים לנו את כל אלה כדי שנוכל לזכות בהם אחרים? עוד אין לנו כלום – וכבר נמצאים בנו חולמים על שפִע־ברכה, שנשפיע על אחרים!

קישור למאמר המלא

זאב ז'בוטינסקי, “על קיר הברזל”, 1923

על המחבר: ז'בוטינסקי (1880–1940) היה מנהיג, סופר, משורר, מתרגם והוגה דעות. הוא ייסד את התנועה הרוויזיוניסטית, שהוקמה כחלופה לציונות הסינתטית של ויצמן ומתוך תפיסה שתנועה זו מבצעת רוויזיה (חזרה) לציונות של הרצל. ז'בוטינסקי דגל בהקמת מדינה יהודית על שתי גדות הירדן ופעל לעידוד העלייה ולהפעלת לחץ מדיני על הבריטים למימוש הבטחתם בהצהרת בלפור. ז'בוטינסקי האמין בצורך בכוח צבאי יהודי כדי לממש את השאיפות הציוניות.

על המקור: בסוף שנת 1922 הציג ז'בוטינסקי להנהלת הציונית תוכנית לכינון משטר פדרציות בארץ ישראל במסגרת קונפדרציה מזרח תיכונית. ההנהלה הציונית, שביקשה לקדם מדיניות פייסנית יותר אל מול הערבים והשלטון הבריטי, לא קיבלה את תוכניתו של ז'בוטינסקי, והוא החליט לפרוש. כעבור שנה פרסם את “על קיר הברזל” בעיתון היהודי הברלינאי “ראזסווייט”. התגובות למאמר החזירו את ז'בוטינסקי לחיים הפוליטיים לאחר פרישתו ממנו בסוף 1922. המושג “קיר הברזל” משמש בתפיסת הביטחון של מדינת ישראל עד היום.

למרות הכלל הטוב הקובע, שיש להתחיל מאמר במהות הנושא, אתחיל בהקדמה; יתר על כן – בהקדמה אישית. המחבר של שורות אלה נחשב לאויבם של הערבים, למצדד בדחיקת רגליהם מן הארץ וכו'. אין זו אמת. מבחינה רגשית יחסי לערבים הוא כיחסי לכל שאר העמים: שוויון נפש אדיב. מבחינה פוליטית הוא נקבע על סמך שני קווים מנחים. האחד, דחיקת רגליהם של הערבים מארץ־ישראל בכל צורה שהיא נחשבת בעיני לבלתי־אפשרית בהחלט; בארץ־ישראל יהיו תמיד שני עמים. והשני, אני גא על השתייכותי לקבוצה שניסחה

את "תוכנית הליסינגפורס". ניסחנו אותה לא רק ליהודים אלא לכל העמים; ויסודה הוא שוויון זכויות לכל העמים.

ככל היהודים, אני מוכן להישבע בשמנו ובשם צאצאינו, שלעולם לא נפר שוויון זכויות זה ולא ננסה לדחוק את רגליהם של הערבים או לדכאם.

כפי שהקורא רואה, הרי זה CREDO [אני מאמין] האומר כולו שלום. ואולם במישור אחר לגמרי מוצגת השאלה: האם אפשר לממש בדרכי שלום מחשבות של שלום. שהרי אין הדבר תלוי ביחסנו לערבים אלא אך ורק ביחסם של הערבים לציונות.

אחרי הקדמה זו נעבור למהות הנושא.

א

על התפיסות מרצון בינינו לבין ערביי ארץ-ישראל אין לדבר כלל, לא כעת ולא בעתיד הנראה לעין. אני מביע את הכרתי זו בצורה בוטה כל כך לא משום שנעים לי לצער אנשים טובים, אלא פשוט כדי שהם לא יצטערו כלל: כל האנשים הטובים הללו, להוציא את העיוורים מלידה, הבינו בעצמם זה מכבר כי

אין זה אפשרי כלל לקבל את הסכמתם מרצון של הערבים להפיכת ארץ-ישראל מארץ ערבית לארץ בעלת רוב יהודי.

לכל קורא יש מושג כללי על תולדות הקולוניזציה של ארצות אחרות. אני מציע לו להיזכר בכל הדוגמאות הידועות; ולאחר בדיקת הרשימה כולה יואל-נא לנסות ולמצוא לכל הפחות דוגמה אחת, שקולוניזציה נעשתה בהסכמתם של ילידי המקום. אין דוגמה כזאת. ילידי המקום, בני תרבות ושאינם בני תרבות, תמיד נלחמו בעקשנות בקולוניזטורים, בני תרבות ושאינם בני תרבות. עם זאת, דרך פעולתו של המתיישב לא השפיעה כלל על יחסו של יליד המקום אליו. בני לווייתם של קורטס ופיסארו, או, נאמר, אבותינו בימי יהושע בן-נון, התנהגו כשוודדים. ואולם "האבות המהגרים", החלוצים האמיתיים הראשונים בצפון אמריקה, היו בחירי המין האנושי, בעלי רמה מוסרית נעלה, שלא רצו לפגוע לא רק באינדיאנים אלא אפילו לא בזבוב.

הם האמינו בתום לב, שבערבה האמריקנית יש די מקום ללבנים וגם לאינדיאנים. ואולם ילידי המקום נלחמו באכזריות הן במתיישבים הרעים הן במתיישבים הטובים. גם לשאלה אם יש באותה ארץ שטחים פנויים נרחבים לא נודעה כאן כל חשיבות. בשנת 1921 נמנו בארצות הברית 340 אלף אינדיאנים; אולם גם בזמנים הטובים לא חיו יותר מ־750 אלף אינדיאנים בכל המרחב העצום מלברדור בצפון ועד נהר הריו גראנדה בדרום. לא היה אז בעולם אדם בעל דמיון כה עשיר, שיחזה מראש ברצינות סכנה של "דחיקת רגליים" אמיתית, הנשקפת לילידי המקום על ידי הזרים, שזה מקרוב באו. ילידי המקום נלחמו לא

משום שהם חששו מדעת ומתוך הכרה ברורה מפני דחיקת רגליים, אלא פשוט משום שאין ילידי המקום יכולים להסכים אי־פעם לקולוניזציה בכל מקום ובכל זמן שהם.

כל עם, שהוא מיושבי הארץ, בין שהוא עם תרבותי בין שהוא עם פראי, רואה בארצו את ביתו הלאומי, ושם הוא רוצה להיות בעל בית מוחלט ולהישאר כזה לעולמי עד. הוא לא ייתן רשות מרצונו הטוב לנהל את משק הבית לא רק לבעלי בית חדשים אלא גם לשותפים חדשים. דברים אלה תקפים גם כשמדובר בערבים.

משכני השלום בקרבנו מנסים לשכנע אותנו, שהערבים הם טיפשים, שניתן לרמותם על ידי ניסוח "מרוכך" של מטרותינו האמיתיות, או שמדובר בשבט אוהב בצע, שיותר לנו על בכורתו בארץ־ישראל תמורת תועלת תרבותית או חומרית. אני מסרב מכול וכול לקבל השקפה זו על ערביי ארץ־ישראל. מבחינה תרבותית הם מפגרים אחרינו בחמש מאות שנה. גם מבחינה רוחנית אין הם ניחנים בכוח הסבל שלנו, אף לא בכוח הרצון שלנו; ובזה מתמצה כל ההבדל הפנימי בינינו. הם פסיכולוגים דקי הבחנה בדיוק כמונו, והתחנכו מאות בשנים על שיטת הפלפול המתוחכם בדיוק כמונו: נספר להם מה שנספר, הם מיטיבים להבין את הנעשה במעמקי נשמתנו, כשם שאנחנו מבינים את הנעשה במעמקי נשמתם. ואת ארץ־ישראל הם אוהבים לכל הפחות באהבה האינסטינקטיבית ובקנאות האורגנית, שהאצטקים אהבו את מקסיקו שלהם או האינדיאנים בני שבט הסו (Sioux) את הערבה שלהם. הפנטזיה, שהם יסכימו מרצון למימוש הציונות תמורת תועלת תרבותית או חומרית, שעתיד להביא להם הקולוניזטור היהודי, היא ילדותית. מקורה של הפנטזיה הזאת בבוז שרוחשים "חובבי הערבים" שלנו כלפי העם הערבי; מקורו של הבוז בדעה קדומה או בתדמית בלתי־מבוססת שנוצרה אצלם בנוגע לגזע הזה: כביכול מדובר באספסוף רודף שלמונים, המוכן לוותר על מולדתו תמורת רשת טובה של מסילות ברזל. תדמית זו אין לה כל יסוד. אומרים שלעיתים קרובות ניתן לשחד ערבים בודדים, אך אין להסיק מכך שערביי ארץ־ישראל כולם מסוגלים למכור את רגש הפטריוטיות הקנאית שלהם, רגש שאפילו בני פפואה לא ויתרו עליו תמורת תשלום. כל עם נלחם נגד קולוניזטורים כל עוד יש לו לפחות זיק של תקווה להיפטר מסכנת הקולוניזציה. כך עושים עתה וכך יעשו בעתיד גם ערביי ארץ־ישראל.

ב

רבים מאתנו עדיין סבורים, בתמימותם, שהערבים אינם מבינים אותנו, ורק משום כך הם פועלים נגדנו. ואילו רק היה אפשר להסביר להם עד כמה צנועות הן כוונותינו, מיד היו מושיטים לנו יד לשלום. זוהי טעות שכבר הוכחה לא אחת. אזכיר מקרה אחד מרבים. לפני כשלוש שנים, בעת ביקורו של מר נחום סוקולוב בארץ־ישראל, הוא נשא נאום ארוך על אותה אי־הבנה. הוא הוכיח בראיות חותכות, כי הערבים טועים טעות מרה, אם הם חושבים שאנחנו רוצים לגזול את רכושם, או לדחוק את רגליהם, או לדכאם. לדבריו, אף

איננו רוצים בממשלה יהודית; אנחנו רוצים רק בממשלה שיש בידה ייפוי כוח מטעם חבר הלאומים.

על נאום זה השיב העיתון הערבי "אל-כרמל" במאמרו הראשי, שאת תוכנו המדויק אני מוסר, אמנם על פי הזיכרון. הציונים מתרגשים לשווא: אין כאן שום אי-הבנה. מר סוקולוב אומר את האמת, אך הערבים יודעים אותה יפה גם בלעדיו. מובן שאין הציונים חולמים עכשיו לא על גירושם של הערבים, לא על דיכויים ולא על ממשלה יהודית. מובן שברגע זה הם רוצים בדבר אחד בלבד – שהערבים לא יפריעו להם להגר לארץ-ישראל. הציונים מבטיחים שהם ייגרו לארץ רק בהתאם לכוח קליטתה הכלכלי. אך גם בנוגע לכך לא היו לערבים ספקות מעולם: דבר זה מובן מאליו, שהרי אחרת אין כל אפשרות להגר. העורך הערבי אף מוכן להניח ברצון, שכוח הקליטה הפוטנציאלי של ארץ-ישראל גדול מאוד, כלומר, שאפשר ליישב בארץ יהודים כמה שרוצים, ללא כל צורך לדחוק את רגליו של ערבי אחד. "רק בכך" הציונים רוצים. ודווקא בכך אין הערבים רוצים, משום שאז יהיו היהודים לרוב, ואז ממילא תוקם ממשלה יהודית, וגורלו של המיעוט הערבי יהיה תלוי ברצונם הטוב של היהודים. שלא נוח להיות מיעוט – על זאת היהודים עצמם מדברים באמנות רבה מאוד ובכוח שכנוע רב. משום כך אין כאן שום אי-הבנות.

היהודים רוצים בדבר אחד בלבד – בהגירה חופשית; והערבים דווקא אינם רוצים בהגירה יהודית זו. טיעון זה של העורך הערבי הוא פשוט וברור כל כך, שהיה כדאי ללמוד אותו בעליפה ולהניחו ביסודם של כל הרהורינו בעתיד בשאלה הערבית. אין זה חשוב כלל באילו מילים – של הרצל או של הרברט סמואל – נשתמש להסברת מאמצי ההתיישבות שלנו. ההתיישבות עצמה נושאת בחובה את ההסבר שלה, היחיד, שאין לשלול אותו; הסבר המובן לכל יהודי בר-דעת ולכל ערבי בר-דעת. להתיישבות יש תכלית אחת בלבד; אך את התוצאה שלה אין הערבי מוכן לקבל; כל זה הוא מטבע הדברים, ולשנות טבע זה אי אפשר. בעיני רבים נראית התוכנית כדלקמן מושכת ביותר: יש לקבל הסכמה לציונות לא מערביי ארץ-ישראל, מאחר שאין דבר זה אפשרי, אלא משאר חלקי העולם הערבי.

ג

בעיני רבים נראית התוכנית כדלקמן מושכת ביותר: יש לקבל הסכמה לציונות לא מערביי ארץ-ישראל, מאחר שאין דבר זה אפשרי, אלא משאר חלקי העולם הערבי, בכלל זה סוריה, מסופוטמיה, (עיראק), חיג'אז, ואולי אף מצרים. גם אילו היה דבר זה אפשרי, לא היה בכך כדי לשנות את המצב מיסודו: בארץ-ישראל עצמה היה יחסם של הערבים כלפינו נשאר כשהיה [...]

ואולם גם הסכם עם הערבים שאינם ארץ-ישראלים הוא בגדר פנטזיה שלא תוכל להתגשם. כדי שהערבים הלאומיים בבגדד, במכה ובדמשק יסכימו להקריב קורבן גדול כל כך, שיתבטא לגבי דידם בוותור על שמירת אופייה הערבי של ארץ-ישראל, כלומר, של ארץ השוכנת במרכז של הפדרציה וחולתה אותה לחצאים – עלינו להציע להם תמורה גדולה עד למאוד. ברור שיש רק שתי צורות אפשריות למתן תמורה כזאת: סיוע כספי או סיוע מדיני או שניהם יחד. ואולם אין לאל ידנו להציע להם לא זה ולא זה. [...] המסקנה:

איננו יכולים להציע שום פיצוי בעד ארץ־ישראל לא לערביי ארץ־ישראל ולא לערבים בשאר ארצותיהם [...]

ההתיישבות שלנו צריכה להיפסק או להימשך בניגוד לרצונה של אוכלוסיית הילידים. ולפיכך היא יכולה להוסיף ולהתפתח רק בחסותו של כוח מגן, שאינו תלוי באוכלוסייה המקומית – קיר ברזל שלא יהיה בכוחה של האוכלוסייה המקומית להבקיע.

והרי דווקא בכך מתמצה כל מדיניותנו כלפי הערבים. היא לא רק "אמורה להתמצות" אלא אף מתמצה בכך הלכה למעשה, נתחסד ככל שנתחסד. לשם מה אנחנו זקוקים להצהרת בלפור? לשם מה אנחנו זקוקים למנדט? משמעותם בשבילנו היא זו: כוח חיצוני נטל על עצמו התחייבות ליצור בארץ תנאי מינהל וביטחון כאלה, אשר לפיהם תישלל מן האוכלוסייה המקומית, למרות רצונה, האפשרות להפריע להתיישבותנו באורח מינהלי או פיזי. וכולנו, ללא יוצא מן הכלל, מדרבנים כוח חיצוני זה, יום־יום, למלא את תפקידו בתקיפות וללא ויתורים. בעניין זה אין כל הבדל ממשי בין ה"מיליטריסטים" שלנו ובין ה"צמחונים" שלנו: הראשונים מעדיפים קיר ברזל של כידונים יהודיים, האחרונים – של כידונים איריים. ואנשי המחנה השלישי, מצדדי ההסכם עם בגדד, מוכנים להסתפק בכידוני בגדד; וזהו העדפה מוזרה ומסוכנת. ואולם כולנו, אנשי כל המחנות הציוניים, משתדלים ודואגים יומם ולילה בעניין קיר הברזל. ועם זאת אנחנו עצמנו מזיקים משום־מה למפעלנו ומדקלמים על הסכם, ומכניסים אל לבה של מעצמת המנדט את ההכרה שאין מדובר בקיר ברזל, אלא בעוד ועוד ניסיונות הידברות חדשים. מאחר שפזמון זה מביא כליה על מפעלנו, לפיכך המשימה להזימו, לחשוף את הפנטסטיות שלו ואת חוסר־הכנות שבו איננה בגדר תענוג בלבד, אלא חובה.

ד

הנושא טרם מוצה עד תום, ועוד אשוב ואדון בכמה מהיבטיו במאמרי הבא. אך אני מוצא לנחוץ להוסיף כאן בקצרה עוד שתי הערות. ראשית,

על הטענה הנדושה, כאילו נקודת המבט המוצעת לעיל היא לא אתית, אני משיב: לא נכון. אחת משתיים: או שציונות היא מוסרית או שאין היא מוסרית. בשאלה זו היינו צריכים להכריע לפני ששקלנו את השקל הראשון. ומשהכרענו – הכרענו לחיוב. ואם הציונות היא מוסרית, כלומר צודקת, הרי יש להגשים את הצדק בלי להתחשב בהסכמתו או באי־הסכמתו של כל אדם שהוא. ואם א', ב' או ג' רוצים להפריע בכוח להגשמת הצדק, משום שאין הוא משתלם מבחינתם, הרי צריך להפריע להם בזאת, ושוב בכוח. זוהי האתיקה; ואין שום אתיקה אחרת. שנית, אין משמעו של דבר, שאין להעלות על הדעת אפשרות של הסכם כלשהו עם ערביי ארץ־ישראל. אך הסכם מרצון אתם אינו אפשרי. כל עוד יש לערבים אפילו זיק של תקווה להיפטר מאתנו, הם לא יבגדו בתקווה זו לא תמורת אי־אלו מילים מתוקות וגם לא תמורת כריכים מזינים. וזאת דווקא מפני שאין הם אספסוף אלא

עם חי, אמנם נחשל. עם חי מסכים לווייתורים בשאלות גורליות שחשיבותן אדירה רק כאשר אין לו כל תקווה, כאשר בקיר הברזל לא נראה אף לא סדק אחד. רק אז מאבדות את קסמן קבוצות קיצוניות, שסיסמתן היא "לעולם לא", וההשפעה עוברת לידי קבוצות מתונות. רק אז יבואו אלינו אנשי הקבוצות האלה ובידם הצעות לווייתורים הדדיים. רק אז הם יתחילו לשאת ולתת אתנו בכנות בשאלות מעשיות, כגון מתן ערובות נגד דחיקת רגליהם מן הארץ, או בעניין שוויון זכויות, או בדבר ישות לאומית עצמית. ואני מאמין ומקווה, שנוכל לתת להם ערובות כאלה, שירגיעו אותם, ושני העמים יוכלו לחיות זה בצד זה בשלום ובהגינות.

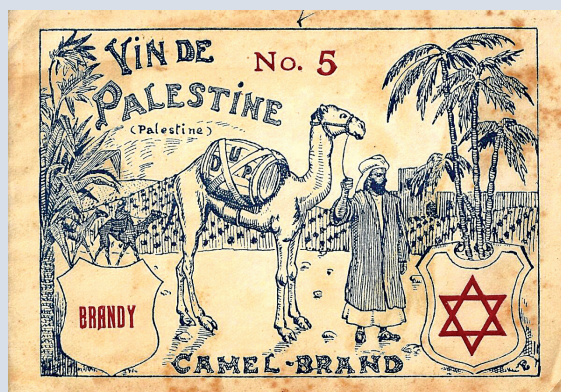
אבל הדרך היחידה להשגת הסכם כזה היא הקמת קיר ברזל, כלומר, חיזוק של השלטון בארץ-ישראל.

קישור למאמר המלא

דיון מסכם בגישה הבדלנית

- מה משותף לנחמה פוחצ'בסקי ולז'בוטינסקי בגישתם לשאלה הערבית?
- אילו אשליות מנסים המחברים להפיג ומהם לדעתם הסיכונים שבהן?
- מה יחסם של כותבים אלו לערכי המוסר האוניברסלי ושוויון הזכויות?
- האם גישה זו מחייבת בהכרח ויתור על שלום? מהי התקווה לעתיד על פי גישה זו?
- האם גישה זו נוכחת לדעתכם בשיח הציבורי בישראל כיום? מהם המחירים והיתרונות שבה?

[Vine de Palestine - Brandy]
מתוך: הדי אור, אוסף ישראליאנה

מקורות לגישה הליברלית-מעשית

משה שרת, נאום בפני הועידה האנגלו-אמריקאית, 1946

על המחבר: שרת (1894–1965) היה מדינאי ואיש ציבור ישראלי. הוא נולד באוקראינה ועלה לארץ בילדותו. הוריו התיישבו בכפר עין-סיניא שבשומרון, שם העביר שנתיים מחייו הצעירים ובא במגע קרוב עם ההוויה הערבית הארצישראלית. שרת היה ראש הממשלה השני של מדינת ישראל, בין שתי הקדנציות של בן-גוריון. לפני קום המדינה כיהן כמנהל המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, ולאחר קום המדינה כיהן כשר החוץ. יומניו המפורטים, מהמסמכים החשובים בהיסטוריה הישראלית, חושפים מנהיג מורכב שכיבד את יריביו, האמין בדיאלוג ונאבק על דמותה המוסרית של המדינה היהודית.

על המקור: הדברים לקוחים מהנאום הסוגר של הועידה האנגלו-אמריקאית, ועידה שסיכמה את פעולתה של ועדה שתפקידה היה למצוא פתרון לבעיית הפליטים היהודים באירופה לאחר מלחמת העולם השנייה ולדון באפשרות ההתיישבות בארץ ישראל. מטבע הדברים, השאלה הערבית עלתה והפכה אחת השאלות המרכזיות שנדונו בוועדה.

לאחר שסקרנו היום לפניכם בקצרה – בשים לב לאורך התקופה ולגודל המאמצים – את כל הנסיגות לבוא במו"מ, שהביאו אותנו למעשה לכל עיר בא"י, לכל בירה במזרח התיכון ולכל מרכז מדיני חשוב באירופה ובאמריקה – ירושלים, רבת עמון, דמשק, בירות, בגדד, קהיר, פאריס, ג'ניבה, לונדון, וושינגטון וסאן פרנציסקו – נסיעות לאין ספור, פגישות לאין ספור עם ערבים ארצישראליים, סורים, לבנונים, עיראקים, סעודיים, מצרים, עם ערבים מאמריקה – עלולה להתעורר בלבכם השאלה שמא עומדים אנו מיואשים ומודים בכשלוננו. ולא היא. אף אין אנו מצטערים על המאמצים שהשקענו. אין אנו סבורים שהמאמצים היו לשוא. למדנו הרבה, ואנו סבורים שגם לימדנו משהו.

**וכשם שאין אנו מוכנים לוותר על האידיאל הציוני שלנו,
כך אין אנו מוכנים לוותר על תקוותנו להבנה בין יהודים
וערבים. ואין זו משאלה חסודה ולא הרהורי לב. זוהי הנחה
המבוססת על הנסיון ועל עובדות.**

השאלה הראשונה הצפה ועולה בראשי היא – היוכלו ערביי א"י ויהודי א"י לחיות יחדו בשלום כשכנים שווים המכבדים אלה את אלה? והבינו, רבותי, שמבחינה זו אין הנסיון בעולם הערבי עניין לכאן. היהודים בארצות ערביות נמצאים שם בחסד והם משלימים בהכנעה עם מצב של נתינות ושיעבוד, שהוטל עליהם ע"י נסיבות אובייקטיביות. מה שאין כן יהודי א"י. הם מאמינים, שהם נמצאים כאן בזכות [...]

השאלה השניה היא אם גדולנו בארץ, העובדה שאנו מתרבים במספר ומתפשטים בשטח, המקפחת עובדה זו את יחסי השלום היומיומים? ושוב התשובה היא: לא. לכו נא לכל ישוב יהודי חדש שהוקם בשנים האחרונות על ידי הסוכנות היהודית בשממותיה של א"י, שתושביה הערביים לא ראו מקודם פניו של יהודי ורק שמעו את שמעו, וראו נא כיצד נרקמים שם היחסים ביניהם. ודאי, פורצים לפעמים סכסוכי גבולות, אבל סכסוכים כאלה פורצים גם בין הערבים לבין עצמם. אבל תמצאו, שאין שם ישובים מנותקים אלה מאלה ואינם מרעימים פניהם אלה לעומת אלה. במקרים רבים מאד מתהווה מיד ידידות ספונטאנית, טבעית. כדאי לציין, שבמאורעות משנות 1936-39 נערכו רוב ההתקפות על המושבות היהודיות בידי אנשים שהובאו ממרחקים ולא בידי שכניהם הקרובים של היהודים. היו אפילו מקרים ספורים, ששכנים ערבים באו והזהירו נקודות יהודיות על סכנה המתרגשת לבוא בקרוב. ודאי, הפחד מפני תגובה מזוינת של היהודים מילא אף הוא תפקיד בעמידתם זו של השכנים הקרובים ועלי לומר, תפקיד מיוחד במינו: ההגנה, הנכונות והיכולת להתגונן, מעוררות כבוד, והכבוד הוא הבסיס האיתן ליחיד לידידות אמת.

השאלה השלישית היא: האם זרם העולים היהודים משפיע לרעה או לטובה על הערבים בתורת יחידים ועל העדה הערבית בתורת יחידה סוציאלית? אני סבור שהראיות הממשיות מדברות בשפה ברורה, שההתפתחות היהודית מביאה ברכה לערבים.

השאלה האחרונה היא: מבחינה אובייקטיבית, המנוגדים האינטרסים הפוליטיים של היהודים בא"י לאינטרסים הפוליטיים של הערבים במזרח התיכון או אינם מנוגדים – אין אינטרס פוליטי של הערבים הארצישראליים בתורת שכאלה, כמשהו מיוחד במינו; אינטרס זה מתמזג עם האינטרס הפוליטי הכולל של הגזע הערבי המאכלס את האיזור הרצוף והגדול הזה – ואם אנו רוצים לברר אם הסכסוך הוא מוחלט או אינו מוחלט אני טוען שרק בקנה-מידה ההוא עלינו לשקול את הדברים. ותשובתי היא: לא, האינטרסים אינם מנוגדים אהדדי; אפשר להביא לידי הרמוניה ביניהם; אין ניגוד יסודי. אני מודה, שנקודה זו טעונה הבהרה ופרוט יתר.

מתוך: עזריאל קרליבך (עורך), ועדת החקירה האנגלו-אמריקאית לענייני ארץ-ישראל, כרך ב, תל-אביב, תש"ו. עמ' 521-540

גולדה מאיר, דברים בקונגרס הציוני הכ"ד, 1956

על המחברת: גולדה מאיר (מאירסון; 1898–1978) הייתה מדינאית ואשת ציבור ישראלית. היא נולדה באוקראינה והיגרה עם משפחתה לארצות הברית, ומשם עלתה לארץ. היא הפכה לאישה הראשונה שכהנה כראש ממשלת ישראל, בתקופת משבר קשה שהגיע לשיאו במלחמת יום הכיפורים. היא ייצגה את דור המייסדים החלוצי, החל בחייה בקיבוץ מרחביה, עבור דרך שליחותה כשגרירה במוסקבה וכלה בהנהגת המדינה בתפקידי שרת העבודה, שרת החוץ וראש הממשלה.

על המקור: הקונגרס הציוני הכ"ד התכנס בירושלים ב-24 באפריל 1956, חודשים ספורים לפני מבצע קדש. לקונגרס הגיעו חמש מאות צירים ושלושת אלפים אורחים מכל העולם. הוא נערך בבנייני האומה. במהלך הדיון נאמה גולדה ביידיש על בעיות השעה ועל זכותה של ישראל להגן על אזרחיה מפעולות טרור, ופירטה את השקפתה בנושא השלום.

אין בעולם דבר קל מאשר לעשות שלום בין מדינת ישראל ובין שכניה הערביים [...] בן רגע. אין השכנים הערביים שלנו צריכים אלא לחדול מלירות וכבר יש שלום.

מובן מאליו, שאנחנו רוצים שלום פורמאלי – שלום חתום בינינו ובין שכנינו. זוהי משאת נפשנו. אבל קודם כול תחדל שפיכות הדמים. מספיק שמצרים, סוריה וירדן יצוו על חייליהם שיחדלו מלירות בגבולות, שיחדלו מלשלוח כנופיות טרוריסטיות לרצוח ולשרוף, ובו ברגע – לא ברגע שיגידו לחדול, אלא ברגע שיחדלו באמת – יש שלום בינינו ובין שכנינו [...] אבל דבר זה אינו מסור בידינו. כל רצונה של המדינה היהודית, רצונם של כל חלק וחלק בה, הוא שלום [...] אסור לנו להרדים את עצמנו על-ידי אחת האשליות המסוכנות ביותר והיא – שיתחלף לנו בין רצוננו זה ובין המציאות. רצוננו ושאיפתנו, מקרב לב ובכל הכוחות, הוא שלום. אך המציאות שבה אנו חיים צריכה להיות כוננות מקסימלית לאפשרות שיתנפלו עלינו ויפתחו במלחמה חדשה נגדנו. ואם כך, עלינו להיות מוכנים להדוף את התקפת שכנינו ולצאת מן המלחמה בניצחון. אין כל התנגשות בין רצוננו לשלום וכוננותנו למלחמה [...]

אנו שונאים מלחמה [...] יש עלינו פחד המלחמה. אם יש מישהו האומר שאינו מפחד מפני מלחמה, אין אני מאמינה לו. ואם באמת איננו מפחד מפני מלחמה – אסור למסור בידיו את ניהול המלחמה. רק אנשים השונאים מלחמה והמפחדים מפני מלחמה [...] מותר להפקיד בידיהם את ניהולה של המלחמה. כי אז אפשר להיות בטוחים, כי רק בשעה שלא תהיה ברירה אחרת, כי רק בשעה שאנחנו נהיה אנוסים להתגונן – רק אז הם יצאו למלחמה. רק בידי אנשים כאלה אפשר להפקיד את קיום המדינה בימי מלחמה ובימי שלום.

ברצוני לומר מילה אחת בדבר השלום. אני מודה ומתוודה: מפחדת אני לא רק מפני מלחמה. אימה נופלת עלי בשעה שבמקומות מסוימים בעולם מתחילים לדבר בדבר

שלום במדינת ישראל ובמזרח התיכון. איזה שלום? באיזה מחיר? ועל חשבון מי פשרות? פשרות וויתורים הם בדרך כלל מידה יפה מאוד. אבל דעתנו היא, כי מידה זו יפה לעשירים מאשר לקבצנים. ואני רוצה לדעת: קבצן זה, המדינה היהודית, עם שטח הקרקע הזעיר אשר תחת רגליה, איזה פשרות מבקשים ממנו? על איזה ויתורים מצידה יחליטו?

אני מפחדת גם מפני שלום אחר. אני מפחדת מפני האידיליה העשויה להיווצר בין המזרח ובין המערב, לא בשום שאלה אחרת שבעולם, אלא בדבר עשיית שלום בינינו ובין השכנים, שלא בהסכמתנו. מפני השלום הזה אני רועדת. שלום כזה הוא כמעט כמוהו כמלחמה. כי מכיוון שאין לנו על מה לוותר, מכיוון שלא לקחנו ממישהו דבר, מאחר שאיננו חייבים למישהו דבר – הרי אין לנו מה למסור, ואי אפשר לעשות על חשבוננו שום פשרות, ואי אפשר שעל חשבוננו יתכנסו שונאים של אתמול ושונאים של מחר ויעשו יד אחת לשם הסדר העניין. שלום בלי הסכמתנו הוא דבר שאין מדינת ישראל יכולה לקבלו [...]

ואם יש מישהו הסבור, כי על-ידי שיפחידו אותנו במלחמה, יבואו בגזירות עלינו: כאן אל תיקחו מים, כאן על תקימו יישובים חדשים, כאן אל תלכו וכאן אל תיסעו – אם יש מי שסבור כי חרב-המלחמה אשר ינופפו בה מעל ראשינו תספיק כדי להרתיע אותנו מלהשתמש בזכויותינו האלמנטריות, זכויות שיש לכל עם ריבוני בכל ארצו, הרי זו טעות, והיא יכולה להיות טעות טרגית גם בשבילנו וגם בשביל העולם כולו. כיצד אינם מבינים זאת מדינאים, המרשים לעצמם גם למסור ידיעות לא נכונות בנוגע למי הירדן? אין זה אמת שמועצת-הביטחון החליטה כי אין לישראל זכות לנצל את מי הירדן. אין זה אמת – ואני משתמשת בביטוי פרלמנטרי – משום שהמועצה לא עשתה זאת, ולפי מיטב דעתנו אינה יכולה לעשות זאת. אלה הם מים הנמצאים בתוך תחומנו. אנחנו אדונים על מים אלה, ורק אנחנו. אנחנו רק אמרנו, והננו אומרים זאת בין בשאלת המים ובין בשטחי פיתוח אחרים, ובזאת הננו בטוחים ומאמינים באמונה שלימה, כי התפתחותה של ישראל יכולה להיות, גם תהיה, לברכה לכל ארצות האיזור. וכשהציעו לנו תוכנית-פיתוח גדולה של מקורות המים, תוכנית העשויה להביא ברכה גם למדינת ישראל וגם לארצות ערב – לא אנחנו היינו הגורם לסיכול התוכנית הזאת. אבל אם יבואו ויגידו, היות שלממשלת ירדן לא אכפת באיזה תנאים חיים אזרחיה, אם יש להם מים ואם אין להם, אם אפשר להצמיח שם דבר או אי-אפשר, הרי כל זמן שלממשלת ירדן לא אכפת על איזה רמה נמוכה של התפתחות תעמוד ארצה ואנשיה – אין גם ישראל רשאית לפתח את מימיה ואת אדמתה. אם זאת יגידו לנו נענה: לא! ולא יימצא אדם במדינת ישראל אשר יקבל עליו את הגזירה הזאת. זה לא שלום [...]

כבר אמרתי: השלום יכול לקום בישראל בו-ברגע ששכנינו יחדלו לירות עלינו. אנחנו מקווים שהם לא רק יבטיחו לא לירות אלא גם יחדלו. וזה חשוב משום שכבר הבטיחו פעם. הבה נקווה שיקיימו מה שיבטיחו. אבל אני רוצה לומר גלויות וברורות. אם יקיימו את הבטחתם יהא שלום ויהא שקט. אם לא יקיימו, להווי ידוע: חיי היהודי במדינת ישראל לא יהיה הפקר. לא קרה מקרה אחד, שבלי פרובוקציה מן החוץ, אלא מתוך יוזמה יהודית במדינה היהודית, נפלה שעה מראשו של מישהו בקרב המיליונים של שכנינו אשר באיזור. אבל אם יש בעולם, במזרח או במערב, מדינאים המטיפים לנו כי חיי אדם הם דבר יקר ועל-כן אסור לעשות כך ואסור לעשות כך – הרי אנו אומרים: דמם של היהודים אינו פחות

אדום מדמם של הערבים, וחיי יהודי יקר בדיוק כמו חיי ערבי, לא פחות מזה כמלוא הנימה. החיים היהודיים במדינת ישראל יהיו מובטחים ביטחון מוחלט. כל יישוב הנמצא על הספר, בצפון או בנגב, כל ילד בבית הוריו, בעבודתו, או בבית-הספר יהיה מובטח ביטחון מוחלט, והיד אשר תונף על זקן, אישה או ילד – תיגדע כמו שנגדעה בעבר [...]

ושוב אני אומרת: צריך שהיהודים יבינו זאת קודם-כול לעצמם ויסבירו זאת לילדיהם בביתם, שחלילה לא יתחילו להתבייש בנו, כי יש מישהו בווינגטון או במוסקבה או בלונדון שיש לו עניין לטשטש את הדברים האלה ולא להבחין בין הורג לנהרג.

בתוך: דברי הקונגרס הציוני, הקונגרס הציוני הכ"ד, מאירסון גולדה, נאום, 5.1956

קישור לנאום המלא

יגאל אלון, "מסך של חול", 1959

על המחבר: אלון (1918–1980) נולד בכפר תבור והיה ממפקדי הפלמ"ח ומסמלי הניצחון במלחמת העצמאות. לאחר הקמת המדינה הצטרף לעשייה הציבורית וכיהן כשר החינוך וכסגן ראש הממשלה. אלון גילם את השילוב הנדיר של הוגה צבאי, איש שטח ואינטלקטואל ערכי שחיבר בין ביטחון לשלום, בין אהבת הארץ לחתירה לפשרה. יגאל אלון פיתוח את "תוכנית אלון" להסדר טריטוריאלי עם הפלסטינים.

על המקור: הקטע לקוח מהספר "מסך של חול", העוסק בשאלת הקשר בין ישראל לערבים, בין מלחמה לשלום. הספר יצא לאור ב-1959 ועוסק בניתוח גורמי היסוד בבעיות הביטחון של ישראל ובהערכת מצבה האסטרטגי בהתייחס לשכנותיה.

מה, איפוא, עושה את קיומם של מיעוטים לאומיים, קטנים באופן יחסי, ל"בעיה" במדינה יהודית-דמוקרטית כישראל? הגורם הראשון הוא טבעי ופשוט:

רק לפני אחת-עשרה שנה היו הערבים רוב מכריע בארץ והנה, כתוצאת תבוסתם במלחמה, שיזמו בעצמם, ובשל מדיניות הפינוי העצמי הבהול, שנקטו ברוב החזיתות, נעשו לפתע מיעוט.

אכן, עובדה זו, שהעומדים בראש ההנהגה הלאומנית המקומית, בעידודם ובסיועם של שליטי-ערב נטולי הבגרות והאחריות המדינית, הם – ולא היהודים – שהמיטו האסון על ערביי הארץ, אינה משנה את הכרתם ואת רגשותיהם של הערבים, שהורגלו לראות במשך

דורות את ארץ ישראל כארץ ערבית בתוקף המציאות ההיסטורית והאתנוגרפית. על כן טבעי ומוכן הדבר, שתהליך ההשלמה שלהם עם התמורה המהפכנית שחלה במעמדה הלאומי של הארץ, ובמעמדם הלאומי שלהם בתוך הארץ הוא איטי.

ואולם תופעה זו כשלעצמה לא היה בה כדי להעלות את הבעיה בדרגה של חריפות מוגזמת, כפי שהיא כיום, לולא היו כמה גורמים, מבית ומחוץ, מסייעים לליבויה.

אין ספק, כי השכנות הגיאוגרפית של מדינות ערב בצדה של ישראל, מצב המלחמה והאיבה השורר עדיין בין ערב לישראל, התקלה המתמדת של הפליטים הערביים, כבעיה פתוחה וכאובה, וכן התעוררת הלאומית הפאן-ערבית – כל אלה גורמים הכובשים את דמיונם של רבים מערביי הארץ, מתסיסים את הכרתם הלאומנית ומחריפים את עמדתם האנטי-ישראלית, ומתוך כך הם מכבידים על תהליך התערותם האזרחית והחברתית בקרב החברה והמשטר החדשים בישראל [...]

אין תשובה פשוטה לבעיה סבוכה זו, המורכבת לא רק מאינטרסים אמיתיים אלא גם מרגשות וזיקות לא ראציונאליים. עם זאת אין להיוואש מפתרון, ואפילו לא יהיה מהיר ושלם.

התנאי לכך, כמובן, ששלטונות הארץ, האזרחיים והבטחוניים, והאוכלוסיה היהודית תהיה להם מדיניות ברורה ועקיבה בשאלה רגישה זו, בעלת משמעות בטחונית, מדינית וחברתית גם יחד. למרבה הצער לא היתה, עד היום, מדיניות ברורה ומפורשת בשאלת האוכלוסיה הערבית בארץ. מצד אחד לא היתה זו מדיניות שעשויה היתה להביא את רוב האזרחים הערבים לידי הרהור, כי מוטב לעקור מכאן לארץ אחרת, ומצד שני, לא היה במדיניות זו כדי להחיש את תהליך ההשלמה של הערבים עם חידוש תקומתה של ישראל ולעודד רצונם להשתלב בה מבחינה חברתית.

מכמה בחינות עשתה המדינה לפיתוחם ורווחתם של ההמונים הערבים כפרטים, ושל העדות הערביות כציבור, לא רק הרבה יותר משנעשה בנדון בארצות ערב, ללא הבדל משטר, אלא הרבה יותר משנעשה בשטח זה במדינות תת־מפותחות בעלות משטרים מתקדמים באסיה ואפריקה.

חוק חינוך החובה הכללי, ברמה של בית־ספר יסודי, כולל את כל הישוב הערבי, והבערות תבוער מקרבותו כדור אחד. אחוז הלומדים בבתי־ספר על־יסודיים ובמוסדות ההשכלה הגבוהה נתון בקו עולה. מצב התברואה משתפר והולך. מחלות העינים הטיפוסיות כמעט שנעלמו כליל, והתחלואה האפידמית והאינדיבידואלית וכן אחוז התמותה בגיל הילדות פוחתים והולכים.

החקלאות הערבית, אם גם טרם הגיעה מבחינה אגרוטכנית לרמה הממוצעת המקובלת במשק היהודי, הרי גם היא התפתחה יפה לעומת התקופה שמלפני קום המדינה. נישואי הבוסר, הביגאמיה וניצול עבודת הילדים, שהיו מקובלים במידה מופרזת בחברה הערבית

המסורתית, נאסרו בתוקף החוק. עם זאת שמור חופש הפולחן הדתי לכל העדות הדתיות, ללא הבדל ואפליה כלשהי, השפה והתרבות הערבית מוכרות ומקובלות לא בבתי הספר הערביים בלבד, אלא זוכות לעידוד גם ברשת החינוך העברית.

כללו של דבר – רמת החיים, החמרית והתרבותית, של האזרחים הערבים בארץ גבוהה הרבה יותר מכפי שאנו מוצאים בכל ארצות ערב ובארצות האיסלם הלא-ערביות, ונתונה בתהליך של עליה נוספת, מתוך חתירה לשוויון עם הממוצע הקיים בקרב האוכלוסיה היהודית.

כן יש לציין, כי לכל האזרחים הערבים, גברים ונשים, שמורה הזכות לבחור ולהיבחר לכנסת ולרשויות המקומיות; ולאחרונה תוקן מעוות גדול, עם החלטתה של מועצת ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל לפתוח את שערי ההסתדרות לרווחה לפני הפועל הערבי, כי יוכל להצטרף אליה כחבר מלא, ולא רק כחבר האיגוד המקצועי בלבד, כפי שהיה הדבר קודם לכן.

בקיבוצים מספר מצויות קבוצות הכשרה מקצועיות וחברתיות של נוער ערבי ואף שאין לצפות כי יקימו בזמן הנראה לעין קיבוצים ערביים, הרי אין ספק, כי בשוכם לבתייהם הם מביאים עמם מושגים של קידמה חברתית וידע מקצועי חקלאי וטכני לכפריהם ולמשקי הוריהם.

סיכום חיובי זה יש בו, ללא ספק, משום תעודת כבוד לישראל, אשר על אף המצור הערבי המהודק מסביב לה, ובלי שים לב לדיכויים של שרידי מיעוטים יהודיים בכמה מארצות ערב, היא יודעת שלא להיתפס למדיניות של תגמול ונקמנות כלפי האזרחים הערבים החיים כמיעוט במדינה יהודית. ודאי שאין אנו צריכים להתפאר בכך, כי הלא אין במעשים חיוביים אלה משום חסד, אלא בחינת חובה אלמנטרית, הנובעת מהשקפת העולם הדימוקראטית של העם היהודי ושל מדינתו ישראל.

מתוך: יגאל אלון, "מסך של חול", הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1959, עמ' 320-325.

דיון מסכם בגישה הליברלית-מעשית

- כיצד מאזנים שרת, גולדה ואלון בין הרצון בשלום לבין ההכרח הביטחוני?
- מהן התביעות המוסריות והאזרחיות שהם מציבים בפני החברה היהודית?
- האם לפי גישה זו יש ערך מעשי להידברות עם מדינות ערב? עם הציבור הערבי בישראל?
- האם הדיבור על שוויון, על זכויות ועל אחריות חברתית נשמע גם היום? מה השתנה?
- אילו ערכים מהגישה הזו אפשר לדעתכם לחזק במציאות של ימינו?

מקורות לגישה הסוציאליסטית

יצחק בן-צבי, "הגנה לאומית והשקפה פרולטרית", 1913

על המחבר: בן-צבי (1884–1963) היה היסטוריון ונשיאה השני של מדינת ישראל. הוא נולד בפולטבה שבאוקראינה. בן-צבי נודע בצניעותו ובאהבתו העזה לחקר תולדות היהודים בארץ ישראל. הוא עסק במחקריו בעדות ובקהילות היהודיות השונות והעניק לגיטימציה אקדמית וממלכתית למורשת יהודי המזרח בתקופה אשר בה השיח הציוני התמקד בעיקר ביהדות אשכנז. דמותו זכתה לכבוד מיוחד בקרב הציבור הישראלי כולו בזכות הטיולים הרגליים שערך ברחבי הארץ ובזכות ביקוריו במעברות.

על המקור: פורסם בעיתון "האחדות" ב-1913 במסגרת ויכוח שניהלו פועלי ארץ ישראל על שאלת הסתירה בין הסוציאליזם לבין הציונות, בין המאבק לעבודה עברית לבין הסולידריות המעמדית הבינלאומית. ויכוח זה גרם לחלק מהחברים לעזוב את המפלגה. בן-צבי ראה צורך לפתור את הבעיה ולהביע את עמדתו. קביעותיו במאמר זה הפכו ליסודות של מפלגת הפועלים בארץ ישראל במשך שנים רבות.

אחת השאלות החמורות המנסרות בעולם חברינו הפועלים, וביחוד בקרב השומרים, היא: כיצד, באיזה אופן אנו יכולים לאחד ולחבר את עיקר הסולידריות הפרולטרית הבין-לאומית עם ההתחרות הלאומית בערבים, את רעיון "כבוש העבודה" – עם הסוציאליזם. אחת משתיים: אם סוציאליזם בין-לאומיים "אמתיים" אנחנו – אסור לנו לדחוק רגלי פועלים זרים, כי כלנו – אחים וחברים נגד הרכוש ושלטונו; ואם להתחרות בפועל שלא מעמנו אנו באים, נעזב את מימרת הסולידריות הבין-לאומית, שאינה הולמתנו, לאחרים. כאן רואים הם סתירה עיקרית, שאינם מוצאים ממנה מפלט.

[אחדות הפעולה של מעמד הפועלים.
אוסף: הארכיון העירוני, עריית תל אביב-יפו]

זהו, בקיצור, הלך-רעיונם של רבים מחברינו, שהספק קנן בלבם. ומבלי יכולת למצא פתרון לשאלה זו – נתרחקו בפועל מחיי המפלגה ומפעולותיה ונעשו אדישים לתנועתנו, או שגם עזבו את שורות המפלגה.

[...] מכל הדברים והמשלים שהבאתי ברור, שהאינטרסים הלאומיים של הפרולטריון קשורים קשר אמיץ עם שאר האינטרסים שלו, ובדברנו על דבר הגנה על כל עניני הפועלים, אנו כוללים בתוך זה, כמובן, גם את ההגנה על האינטרסים הלאומיים.

ההבדלים הלאומיים גורמים, לפעמים, גם לחכוכים ידועים בין פועלי עם אחד ופועלי עם שני, ודורשים טכסיס לאומי מיוחד. אך אין כאן בטול הסולידריות העולמית של מעמד הפועלים, כי אם סכסוכים חלקיים וזמניים, המיוחדים לתקופות הסטוריות ידועות.

לפיכך עלינו להקדיש תשומת לב מיוחדת לשאלה הנזכרת ולגלותה בכל תוקפה.

מתוך: "האחדות": שבועון לענייני הפועלים והמוני-העם בארץ ישראל, כ"ג בשבט, התרע"ג, ירושלים. עמ' 3-1

קישור למאמר המלא

אהרן דוד גורדון, יסודות לתקנות למושב עובדים, 1921

על המחבר: גורדון (1856–1922) היה הוגה, חלוץ, מורה ופועל. הוא נולד וגדל באוקראינה, ועלה לארץ בגיל 48 יחד עם צעירי העלייה השנייה. אף שלא נשא בתפקיד הנהגה רשמי, ניסיון חייו ואופיו המיוחד הפכו אותו למנהיג הרוחני של התנועה. גורדון פיתח פילוסופיה ייחודית הקושרת בין הומניזם, לאומיות וחיבור לטבע ולעבודה. הוא ראה בעבודת האדמה דרך להתחדשות רוחנית ולאומית של העם היהודי וליצירת קשר אורגני עם הארץ. רעיונותיו השפיעו עמוקות על תנועת העבודה הציונית ועל התפתחות החלוציות בארץ ישראל. לתפיסתו, אחת ממטרות תנועת התחייה הלאומית-יהודית היא "תחיית האדם שביהודי".

על המקור: לבקשת חברי גרעין המושב נהלל כתב גורדון את היסודות לתקנון למושב עובדים – טקסט רעיוני שעל בסיסו יש לבנות את סדרי החיים במושב. גורדון התייחס ביסודות אלו להיבטים רבים באורח החיים ההתיישבותי שיש לתת עליהם את הדעת, ועל בסיסם לבנות את נורמות החיים של המושב. בכתיבתו התייחס למקומה של האישה, למרכזיות המשפחה, לחיי התרבות והחינוך ולערבים החיים סביב המושב.

המושב, כמו הקבוצה וכל יתר הצורות היישוביות, אינו אלא נקודה אחת, לבנה אחת, בבניין היישוב החדש. אם היחסים בין מושב למושב, בין מושב לקבוצה וכו' לא יעמדו על אותם

היסודות, שעומדים עליהם החיים בתוך המושב או הקבוצה, לא נתחדש הרבה או לא נתחדש כלל. יותר מזה, אם היחסים של המושב אל יתר היישוב ואל יתר העולם לא יעמדו על אותם היסודות, לא יושג הרבה או לא יושג כלום. אם לא יהיה במושב גרעין של השפעה לטובה על הסביבה, תשפיע הסביבה לרעה על המושב. מובן, כי כל זמן שכל רוח החיים הציבוריים היא רוח הפרזיטיות, הניצול, הרדיפה אחרי הכסף, אין היישוב, הבנוי על יסודות חדשים, המושב, הקבוצה וכו', יכול, במשאו-ומתנו עם יתר העולם, להתנהג באותה המידה שהוא מתנהג בחיים הפנימיים, אבל בגבול האפשר הוא צריך לשאוף לכך.

השאיפה צריכה להיות קודם כל, כי במידה שאפשר, יהיה למושב עסק לא עם מנצלים, כי אם עם עובדים-יוצרים בלי אמצעי. בכלל בכל משאו-ומתנו עם החוץ צריכה להיות לנגד עיניו לא רק טובת עצמו, כי אם גם טובת אותם האחרים, שיש לו עסק עמם.

בעצם, לוי עמדו החיים הציבוריים על יסודות אנושיים, הרי כך מחייב טבע הדבר: אם אני שואף לגדל בשבילך חיטה טובה, ואתה עושה בשבילי מכונה טובה, ואין כוונתנו לנצל או לרמות זה את זה, הרי הדבר באמת טוב לשנינו. ואם לפי שעה אין הדבר כן, אין המושב צריך לתת לרמות את עצמו, אבל הוא מצדו צריך להתנהג עם האחרים באותן המידות, שהוא מתנהג בתוך עצמו.

פרט אחד כדאי לציין פה, מפני שהוא חשוב מאד. מהקרקע שעומד להיוסד עליו המושב, הוקצה חלק ידוע בשביל ערביי המקום. והנה בבחירת הקרקע, המוקצה לערבים, צריכה להיות לנגד עיני המושב, לא רק טובת עצמו, כי אם גם טובת הערבים. אם מוותר מצד המושב על תועלת לא-חשובה תצא טובה גדולה לערבים או מניעת היזק גדול, כדאי לוותר. בכלל בכל מה שיש בכוח המושב לעזור לערבים העובדים, אם בעצה או במעשה, עליו לעזור להם מבלי להתחשב עם יחסיהם הם אל המושב, אם טובים הם או לא. בדרך זו ייבראו לאט לאט יחסים רצויים בינינו ובין הערבים, – בדרך זו, ולא בדרך הפוליטיקה, אם הפוליטיקה הבורגנית או הפוליטיקה הפרולטרית.

קישור למאמר המלא

דין מסכם בגישה הסוציאליסטית

- מהו הסבר המרכזי של בן-צבי וגורדון למתח בין היהודים לערבים בארץ?
- כיצד הם מבקשים לשנות את המציאות ברמה הערכית, הכלכלית והקהילתית?
- האם גישה זו רואה בערבים שותפים למאבק חברתי כולל, או יריבים לאומיים?
- עד כמה אפשר להפריד היום בין המעמדי ללאומי? האם זהו ניתוח המסייע להבין את המציאות בת זמננו?

יחידה ג: חברות מופת ציוניות

מדינת ישראל [...] תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתתה על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות.

מתוך מגילת העצמאות

פתיחה

השאיפה להקמת חברת מופת יהודית בארץ ישראל הייתה ועודנה חלק מרכזי מהמחשבה הציונית. בכל כתיבי הציונות מופיעים ביטויים מגוונים של הוגי ומנהיגי הציונות על דמות החברה הישראלית העתידית ועל היחס בה לגר ולגוי, לאומות העולם, לחלשים ולנזקקים. מתוארת בהם חברה המעניקה לכלל אזרחיה שוויון זכויות והזדמנויות, ומקיימת צדק חברתי. מובאת בהם השאיפה לחברה המושתתת על "יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל", כלשון מגילת העצמאות – מסמך היסוד והטקסט הציוני החשוב ביותר.

הפיסקה במגילת העצמאות מעידה על כך שחזונם של אבות הציונות ושל מייסדי המדינה לקווי דמותה ואופייה של החברה הישראלית מתכתב באופן ישיר עם התנ"ך. אבות הציונות הושפעו מן המקורות היהודיים ויצרו תפיסות עולם על בסיס המתח בין ארון הספרים היהודי והערכים המסורתיים לבין ההגות המודרנית, הלאומית והליברלית.

הם האמינו בכך שהדרך להקמת חברת מופת מתחילה בהכרה העצמית של האומה, בבירור דרכיה ובתיקון עיוותיה, וראו בהקמת מדינה חדשה בארץ ישראל הזדמנות היסטורית לייסוד חברה שתהא חוד החנית במסע לתיקון האנושות, או "תיקון עולם" במובן המסורתי. מדינת מופת ציונית, להשקפתם, לא תסתפק בבניית חברה טובה, שוויונית ובעלת אמות מידה מוסריות נעלות אלא תשאף גם לתיקונו של עולם – צעד הכרחי למימוש בשורת היהדות לעולם.

יחידה זו תעסוק בשאלות מהי חברת מופת? כיצד מצטיירת חברת מופת בהגות הציונית על שלל זרמי המחשבה והתנועות שבה? האם הדימוי של חברת מופת מציאותי, בר השגה ורלוונטי לימינו? כיצד מגשימים חברה כזאת?

ביחידה זו נפגוש הוגים ציונים מהעבר וכותבים עכשוויים שניסו לנסח בדבריהם חזון חדש לרעיון הישן של חברת המופת הציונית הצומחת תוך התמודדות עם אתגרי הקיום הלאומי בדורנו.

תוך עיון בטקסטים וביצירות ניוכח כיצד קיבל המונח "חברת מופת" צורה ותוכן מגוונים בתקופות שונות אצל כותבים שונים.

חברות מופת ציוניות | מקורות

בנימין זאב הרצל, כתבים ציוניים, 1897

על המחבר: הרצל (1860–1904) היה "חוזה המדינה", עיתונאי, סופר ופעיל פוליטי, הדמות החשובה שהפכה את הרעיון הציוני לתנועה פוליטית-מעשית. הוא נולד בבודפשט למשפחה יהודית משכילה, ועסק במשך שנים בכתיבה ספרותית ועיתונאית בווינה. מצבה של החברה היהודית הטריד אותו במשך שנים, שבמהלכן חשב על פתרונות מגוונים. לקראת סוף המאה התשע עשרה ובעיקר לאחר משפט דרייפוס החל לקדם את רעיון "מדינת היהודים". הרצל היה הרוח החיה מאחורי הקונגרס הציוני הראשון, ששימש אבן דרך חשובה בהתפתחות התנועה הציונית הממוסדת. הוא ייסד את הזרם הציוני-מדיני ועסק בשתדלנות דיפלומטית מקיפה כדי לקדם את רעיון הקמת הבית הלאומי לעם היהודי בארץ ישראל. נפטר שנים רבות לפני שחלומותיו ותוכניותיו התגשמו.

על המקור: את ספרו "מדינת היהודים", ספר דק וקטן, כתב הרצל בשנת 1895, מעט לאחר פרשת דרייפוס, שסיקר כעיתונאי וינאי בצרפת. הוא פרסם את הספר ב-1896, כשנה לפני כינוס הקונגרס הציוני הראשון. הספר היה ראשיתו של פעילותו הציונית של הרצל, והוא תיאר בו את תוכניותו הרעיונית והמעשית להקמת מדינת לאום לעם היהודי, שהעיקרון המנחה אותה הוא הכרה בינלאומית. בחזונו ראה הרצל מדינת יהודים מודרנית בעלת מאפיינים ליברליים ותרבות מערבית. ביתר כתביו הציוניים, שציטוטים מהם מובאים כאן, חזר הרצל על עיקרי דבריו מ"מדינת היהודים" והעמיק עוד את חזונו על החברה והמדינה העתידות לקום בארץ ישראל.

היהודים אשר ירצו, ישיגו את מדינתם. הגיעה השעה, כי נחיה חפשים על אדמתנו ושאננים נמות בארץ מולדתנו. חופשתנו תביא חופש לכל העמים, בעשרנו יתעשרו ובגדולתנו יגדלו גם הם. ואשר ננסה לפעול שם רק למען אשרנו והצלחתנו, ממנו תוצאות ברכה ואושר לכל בני האדם.

[...] כל אדם חפשי באמונתו ובכפירתו, כשם שהוא חפשי בלאומיותו. ואם ירצה המקרה, כי יגורו בתוכנו גם בני אמונות אחרות או בני לאומים אחרים, ומצאו מחסה ומגן בכבוד שכם אחד עם כל אזרחי המדינה. אנו למדנו את מידת הסבלנות.

[...] בציונות שלנו כלולים גם תיקונים סוציאליים (יום עבודה של שבע שעות וכו'), סבלנות ואהבה לעניים שבנדיחים.

העניין שאנו עובדים לו גדול ויפה הוא, מפעל של שלום, פתרון שאלת היהודים בדרך פיוס. רעיון העלול להלהיב אנשים אצילים, בין אם הם נוצרים, מוסלמים או יהודים. האם מפליגים אנו בדברינו בשעה שאנו אומרים, שהיא תנועה מוסרית, חוקית ואנושית? היא עלולה להועיל לרבים רבים מאד, ובשום פנים לא ליהודים בלבד. הציונות מקימה קהילה יהודית אחרת, חדשה, גדולה ויחידה. הן אנו סוללים דרך חדשה לטובת האנושות.

[...] הציונות אינה מפלגה, אפשר לבוא אליה מכל המפלגות, כשם שהיא כוללת כל המפלגות שבחיי העם. הציונות היא העם היהודי בדרך. ציון של העניים, של הצעירים ואף של החרדים.

[...] צוואתי לעם היהודי: התקינו את מדינתכם באופן שהזר ירגיש טוב בתוכם. כל אדם הוא חופשי ובלתי מוגבל באמונתו או בכפירתו, כמו בלאומיותו.

[...] קראתי פעם לציונות אידיאל אין סופי, ואני מאמין באמת כי גם לאחר השגת ארצנו, ארץ ישראל לא תחדל מלהיות אידיאל. כי בציונות כפי שאני מבין אותה, כלולה לא רק השאיפה לכברת ארץ מובטחת כחוק בשביל עמנו האומלל, אלא גם השאיפה לשלמות מוסרית ורוחנית.

אילו מאפיינים של חברת מופת משתקפים בדברי הרצל?

מה הופך את הציונות לתנועה מוסרית על פי הרצל? מה מאפיין אותה ככזאת?

האם השקפתו הציונית של הרצל מתקיימת בישראל של ימינו? כיצד?

מדוע הציונות היא "אידיאל אין סופי" על פי הרצל?

כתבים ציוניים

קישור ל"מדינת היהודים"

חנה מייזל שוחט, סקירה על בית הספר החקלאי לנערות בארץ ישראל, 1920

על המחברת: שוחט (1883–1972) הייתה מחלוצות העלייה השנייה, אגרונומית ומנהיגה בתנועת הפועלות בארץ ישראל. היא נולדה בבלרוס (אז האימפריה הרוסית) ולמדה מדעי הטבע וחקלאות בשווייץ ובצרפת. ב-1909 עלתה לארץ ישראל והחלה לפעול בתחום החקלאות ובהכשרת נשים לעבודה חקלאית. ב-1911 הקימה את "חוות העלמות" ליד חוות כנרת, שנועדה להכשיר נשים לעבודה חקלאית ולהשתלבות במפעל הציוני. בהמשך, ב-1923, ייסדה את בית הספר החקלאי לבנות בנהלל, המוכר כיום ככפר הנוער ויצו נהלל, על שמה. פעילותה תרמה באורח ניכר לשילוב נשים בחקלאות ולהקמת מוסדות חינוכיים חקלאיים בארץ ישראל.

עיקר שאיפתנו בארץ-ישראל הוא לברוא בה יישוב עברי עובד חפשי – ובחלקו הכי גדול יישוב עובד חקלאי, אשר יכה שורשים חזקים בקרקע יינק מהמקור ראשון וישמש בסיס איתן כלכלי גופני ורוחני לכל העם [...]

השפעת בית-הספר איננה אמנם מידית, אבל בטוחה, ואין ספק שבעבודה שיטתית כזאת נגיע סוף-סוף למטרה. כל העמים הקשורים לאדמתם בקשר אורגני, אשר החקלאות עומדת אצלם כמעט על גובה אחד עם התפתחות העם, כי היא חלק אורגני מחיי העם, כיסו את ארצותיהם ברשת של בתי-ספר חקלאיים והולכים ומרבים את מספרם, למען להכשיר יותר ויותר את החקלאים לעבודתם ולמען שהחקלאים, הודות לידיעותיהם, יכשירו אחרי כן במידה כזו את התנאים, שהאדמה והעמל של בני האדם יתנו את המקסימום האפשרי של הכנסה. ואנחנו, אשר דורות רבים רחוקים היינו מהקרקע ומהעבודה, האם דרך אחרת יותר קרובה יש לנו?

רק המון עובדים ועובדות חרוצים אשר יהיו קשורים בלב ובנפש לעבודה זו, שידעו היטב את מלאכתם ושיעבדו בשיטה ובידיעה, יוכלו לפתח את החקלאות, להרים אותה על הגובה הדרוש, למען שתפרנס את עובדיה בכבוד, ולברוא את הכפר העברי, הם הם שיבירו את התנאים ההכרחיים בארצנו, למען תוכל פעם לקלוט ולכלכל את כל בני עמנו המתדפקים במצוקת נפש על דלתיה [...]

רק ידיים חרוצות ומוחות נאורים יודעי מלאכה יבראו את היישוב החדש, העובד שיהיה ראוי לבית הלאומי, אשר אלפים שנה שאפנו אליו.

אסתר כרמל-חכים, שלהבת ירוקה: חנה מייזל – מפעל חיים, יד יצחק טבנקין, 2017, עמ' 261–260.

אילו ערכים מרכזיים משתקפים במאמר כחיוניים לבניית חברת מופת בארץ ישראל?

מה הקשר בין רעיון העבודה החקלאית לבין ערכי החירות, הכבוד וההגשמה העצמית?

כיצד נראית חברת מופת על פי תפיסת עולמה של מייזל?

אהרן דוד גורדון, "עם אדם", 1920

על המחבר: גורדון (1856–1922) היה הוגה, חלוץ, מורה ופועל. הוא נולד וגדל באוקראינה, ועלה לארץ בגיל 48 יחד עם צעירי העלייה השנייה. אף שלא נשא בתפקיד הנהגה רשמי, ניסיון חייו ואופיו המיוחד הפכו אותו למנהיג הרוחני של התנועה. גורדון פיתח פילוסופיה ייחודית הקושרת בין הומניזם, לאומיות וחיבור לטבע ולעבודה. הוא ראה בעבודת האדמה דרך להתחדשות רוחנית ולאומית של העם היהודי וליצירת קשר אורגני עם הארץ. רעיונותיו השפיעו עמוקות על תנועת העבודה הציונית ועל התפתחות החלוציות בארץ ישראל. לתפיסתו, אחת ממטרות תנועת התחייה הלאומית-יהודית היא "תחיית האדם שביהודי".

על המקור: נאום הפתיחה של גורדון בוועידת היסוד של התאחדות הפועל הצעיר וצעירי ציון, ועידה שהתקיימה בפראג בחודש ניסן של שנת 1920. הנאום התפרסם אחר כך כמאמר תחת הכותרת "עם אדם".

באנו לארץ-ישראל להחיות את העם ואת הארץ. לא בכוחות מבחוץ ולא בחסדם של אחרים ניוושע. חסד לאומים חטאת. עם אינו צריך לקבל את תחיתו ואת גאולתו לא בחסד ולא בצדקה. כוחו בו בעצמו. וגם היום העיקר הוא כוח עצמנו, כוח העם, רצון העם, מרצו ומסירות נפשו של העם. ארץ-ישראל היא ארץ העם, והוא צריך להחיותה ולחדש את זכותו עליה בעבודה, ביצירה, בחיים.

אולם הדבר הפשוט הזה, הרעיון הברור הזה, כי גאולת העם היא בו בעצמו, ברצונו, בעבודתו, ביצירתו, הוא היותר קשה לבררו. לתת לו צורה של תביעה חיונית תקיפה ובלתי-פוסקת, לעשותו פועל בנפש העם, בחיי העם. כל מה שעשינו עד עתה, כל עבודתנו בארץ-ישראל, היתה רק כעין הכנה לרגע זה, כעין הכשרת עצמנו, שנוכל לאמור לכם באיזה אופן שהוא מה שהארץ דורשת מכם, שהרגע ההיסטורי הזה תובע מכם.

הן מעל הבמה הקטנה הזאת אנחנו מדברים הפעם לא רק אליכם, הנאספים כאן, כי אם אל כל העם, ואינני חושב זאת ליהירות, אם אומר, כי אנחנו מדברים אל כל העמים. בשעה זו, כשאני משווה לנגד עיני את כל המהפכה היסודית הצריכה לבוא בנפשנו ובחינו, אני חושב כמעט לעזות לדבר על דברים, הצריכים לחיות בלב כל אחד מאתנו, להיות פרי עבודת חיי עצמו של כל אחד מאתנו ולא עניין לדברים.

מעם של תגרנים, חנוונים ומתווכים, צריכים אנחנו להפוך לעם חי, עובד ויוצר. ומה אנחנו עושים? מה עושים כל הבאים לעשות? הכל, רק לא זאת, לא עבודת התחייה האמיתית, לא העבודה לחדש את העם. יש בנו כל מיני עסקנים ציונים, עושים ומעשים, יש בנו כל מיני מפלגות וכתות, הבאות להביא גאולה לאנושות, אבל את העיקר, את עצמנו, את העבודה, שעלינו לעבוד בעצם עצמותנו, את העבודה של מהפכה בנפש כל אחד מאתנו ובנפש העם ובחיי העם, אנחנו שוכחים או איננו רואים. אין רואים, כי

תשובתנו לתחייה היא יצירה חדשה, יצירה שלא היתה עוד לעולמים, יצירת אדם חדש על ידי יצירת חיים חדשים, יצירת עם חדש. עם-אדם אנחנו באים לברוא.

החיים הקיבוציים האנושיים או, כמו שקוראים להם היום, החיים הסוציאליים, לקויים, והאדם היחיד אינו מוצא את דרכו הנכונה בחיים בעיקר מפני שהעם, יוצר החיים הקיבוציים, לקוי. רואים אנחנו, כי האדם היחיד, כמה שהוא רחוק משלמות, יש בו בכל זאת הרגשת אי-שלמותו וכמיהה נפשית כמוסה לשלמות, לטוב, לאור, אשר במידה ידועה היא גם לובשת צורה של שאיפה חיה, הבאה לידי ביטוי בצורת תנועות וזרמים שונים. ובכל אופן גם בחטאן, אם בשוגג אם במזיד, לשאיפות האנושיות העליונות, הוא, האדם היחיד, מוצא במידה ידועה צורך להצדיק את עצמו באיזה אופן שהוא. אולם העם בתור אישיות קיבוצית הרי הוא חיה טורפת אכזרית ושפלה מאין כמוה בקרב כל החיות הטורפות. לעם בתור עם לא רק מותר לטרוף, לרצוח, לגזול, לגנוב, לשקר, לזייף, לטמא, לעשות כל מיני כיעור ותועבה, כי אם גם כל זה נחשב לו לשבח, לגבורה, לדבר שכדאי לו לאדם לתת את נפשו עליו. ובדבר הזה, כמו שראינו במלחמה, שווים כל המעמדות, המפלגות והכתות. כל האידיאלים וכל השאיפות האנושיות העולמיות מיטשטשים ומתבטלים בפני התביעה הבהמית הזאת, בפני האנוכיות הגסה של העם. ומה הוא העם מבחינה זו, אם לא האישיות הקיבוצית, אם לא יוצר החיים הקיבוציים? ואיך יוכלו החיים הקיבוציים במצב כזה להיות אנושיים, אפילו אם הם יעמדו על סדר סוציאלי היותר צודק?

כללו של דבר:

באין עם-אדם אין אדם-אדם, אין יחיד-אדם; ומי כמונו, בני ישראל, צריך לעמוד על זה? אנחנו הודענו ראשונה כי האדם נברא בצלם אלהים, אנחנו צריכים ללכת הלאה ולאמור: העם צריך להיברא בצלם אלהים.

ולא מפני שאנחנו טובים מאחרים, כי אם מפני שאנחנו נשאנו וסבלנו את כל מה שתובע את זה על כתפיו. במחיר ייסורינו, שאין דוגמתם בעולם, קנינו את הזכות להיות הראשונים ביצירה הזאת, ובכוח ייסורינו נמצא את הכוח ליצירה הזאת. מכל מיני אשפה עושים גז מאיר, – ואנחנו מכל מיני פורענויות וייסורי גיהנום עשינו אור גנוז, ואותו נביא לידי גילוי ביצירת עם-אדם, עם בצלם אלהים.

כך היא התביעה. בכל אגדותינו, בכל ספרותנו העתיקה, מדובר על האור הגנוז, הוא ישנו. לולא הוא לא היינו מתקיימים קרוב לאלפיים שנה בתוך ייסורי הגיהנום של הגלות. הדרך לתחייתנו היא אפוא דרך העבודה והיצירה. אנחנו שואפים לברוא את עמנו עם עובד ויוצר. בארץ-ישראל אנחנו מבקשים את בית העבודה והיצירה הטבעי שלנו, את קרקענו הטבעי להשריש בו את שרשנו, אשר נעקר משם. וזו כל עבודתנו בארץ-ישראל.

תחיית העם, התחדשותו לעם עובד ויוצר, לא תוכל לבוא אלא על ידי עבודה, עבודה בכל צורתה, אבל בעיקר על ידי עבודת כפיים, ובייחוד על ידי עבודה בתוך הטבע. כל בני העם צריכים לעבוד. וכן גם גאולת הארץ לא תוכל לבוא אלא על ידי עבודה. אין קניין בקרקע אלא בעבודה, לא רק מהבחינה הסוציאלית, כי אם גם מהבחינה הלאומית. פה יש מהפכה יסודית ברוח, בהרגלי החיים, ביחס אל החיים ובטעם החיים, ויש מהפכה גם במחשבה, באופן השגת חזיונות החיים. פה לא מלחמה בין העבודה והרכוש, כי אם מלחמה בין היצירה והפרזיטיות. לא הרכוש הוא העיקר, לא הוא הכוח ולא בו אושר החיים וטעם החיים. העיקר הוא היצירה.

וגם בין עם ישראל ובין יתר העמים תהיה השפעה הדדית ברורה. מי מבין יותר את השני, אם לא מי שיותר אינדיבידואלי, בעל עצמות יותר כבירה ועשירה. ובהיות לנו עצמות חיה, עובדת ויוצרת, נבין יותר גם את האחרים ונביא ברכה לאחרים. ולא ברכה בתורת נדבה, כי אם ברכה בשכר ברכה, ברכה הדדית.

כך היא דרך תחייתנו וגאולתנו. דרך אחרת אין לנו. לו אפילו רצינו ללכת בדרך בעלי האגרוף, הלא כוח אגרוף אין לנו. כוחנו – ברוח, אבל לא ברוח ערטילאית, כי אם ברוח חיים עובדת ויוצרת. בכוח היצירה והתרבות נשוב לתחייה, ובכוח היצירה והתרבות נשיב לנו את ארצנו. לא בחסד לאומים, כי אם בכוח עצמנו, בהתחדשות עצמותנו על ידי הארץ ובהתחדשות הארץ על ידי עצמותנו.

מהם הערכים שמעלה גורדון כמרכזיים בחברת המופת?

כיצד מתאר גורדון את הקשר בין ההיסטוריה היהודית לתפקידו העתידי של העם היהודי?

מהו "עם אדם" לפי גורדון?

קישור למאמר המלא

זאב ז'בוטינסקי, "הגאולה הסוציאלית", 1934

על המחבר: ז'בוטינסקי (1880–1940) היה מנהיג, סופר, משורר, מתרגם והוגה דעות. הוא ייסד את התנועה הרוויזיוניסטית, שהוקמה כחלופה לציונות הסינתטית של ויצמן ומתוך תפיסה שתנועה זו מבצעת רוויזיה (חזרה) לציונות של הרצל. ז'בוטינסקי דגל בהקמת מדינה יהודית על שתי גדות הירדן ופעל לעידוד העלייה ולהפעלת לחץ מדיני על הבריטים למימוש הבטחתם בהצהרת בלפור. ז'בוטינסקי האמין בצורך בכוח צבאי יהודי כדי לממש את השאיפות הציוניות.

על המקור: מאמר שפרסם ז'בוטינסקי ב-1934 בעיתון "הירדן", אשר בו ניסח את חזונו על חברה המבוססת על ערכים ועל סולידריות חברתית ברוח נביאי ישראל. ז'בוטינסקי אימץ את הרעיון הטמון ביסודות אלה, שלפיו על המדינה מוטלת החובה לדאוג לפרט ולספק לו את צרכיו היסודיים, או כלשונו, "חמשת המ"מין": מזון, מעון, מלבוש, מורה ומרפא.

אני מצייר לעצמי שהדבר, שאנו מכנים בשם "הצרכים האלמנטאריים" של אדם רגיל – אותו הדבר שהיום הוא צריך להילחם עליו ולבקש פרנסה ולהרעיש עולמות, כולל חמישה דברים: אוכל, דירה, בגדים, חינוך – האפשרות לחנך את הילדים, בריאות – האפשרות להתרפא, במקרה מחלה. או כפשוטם חמשת המ"מין: מזון, מרפא, מורה, מלבוש.

ביחס לכל אחד מן הצרכים הללו קיים בכל מדינה ובכל תקופה מושג מסוים על מינימום מספיק. וחובתה של המדינה, על פי "תרופתי", צריכה להיות: כל אדם, המודיע שהוא דורש את "חמש הממין", צריך לקבל אותן. זהו הראשון משני חוקים "שלי". מכאן יש להסיק, שבידי המדינה צריכה להיות תמיד האפשרות לספק את "חמש הממין", לכל אותם האזרחים, שידרשו אותן.

מאין תיטול אותן המדינה? התשובה על כך היא החוק השני "שלי": המדינה תיטול אותן בכוח מן האומה, ממש כמו שהיא נוטלת כיום מיסים אחרים ומכריחה בני אדם צעירים לעבוד בצבא. לפי "תרופתי" תעשה הממשלה חשבון, שעל פיו יהא צורך להבטיח בשנה הקרובה ב"חמש ממין" כך וכך נפשות בערך, זאת אומרת, יהא צורך בכך וכך טונות של צרכי אוכל, בכך וכך מעונות, אריגים וכו'. ולשם כך יהא צורך בכך וכך כסף ובכך וכך שעות עבודה (בוודאי לא בהרבה שעות "עבודה", שהרי את עצם העבודה תעשה המכונה). והמדינה תטיל בכל שנה על האזרחים שיעור מתאים של מיסים, או תפקיע מספר מתאים של בתי-חרושת פרטיים ותגייס בשביל "השירות הסוציאלי" מספר מתאים של צעירים.

אף-על-פי שאין אני סטטיסטיקן גדול, הרי בטוח אני, שכל זה יעלה בזול לעין ערוך משעולה כיום החזקת הצבא. ובזה יפטרו מכל השאלה הסוציאלית.

מתוך: כתבי ז'בוטינסקי, כרך ט"ז: רשימות, הוצאת ערי ז'בוטינסקי ועמחי, 1947. עמ' 297-298.

כיצד מבטאות חמש הממ"ין הגשמת חברת מופת?

האם השקפתו של ז'בוטינסקי מציאותית וניתנת להגשמה מעשית במסגרת המדינה?

כיצד תתארו את "הגאולה הסוציאלית" של ז'בוטינסקי? חשבו על פעילות התנדבותית ברוח חמש הממ"ין.

קישור למאמר המלא

האדמו"ר החלוץ (הרב ישעיהו שפירא), "ועשית הישר והטוב", 1929

על המחבר: הרב שפירא (1891–1945) היה מנהיג רוחני חלוצי, נצר למשפחת אדמו"רים חסידיים. לאחר ביקור בארץ בשנת 1914 והיכרות עם הרב קוק התחבר לתנועת המזרחי, סירב להצעות לכהן כרב ועלה לארץ ב-1920. במשך השנים היה פעיל בקרן הקיימת לישראל, במחלקת העלייה של המזרחי, בחינוך הציוני-דתי וכפועל בסלילת כבישים בצפון. ב-1942 הצטרף לגרעין המייסד של המושב החקלאי-דתי כפר פינס והמשיך את עיסוקיו בחינוך ובחקלאות.

על המקור: רבני תנועת המזרחי הסתייגו מהנטיות הסוציאליסטיות של תנועת הפועל המזרחי. בשנת 1929 הוציאו רבני המזרחי מסמך הטוען שאין לראות הכרח בשילוב של תורה ועבודה. האדמו"ר החלוץ השיב לטענה זו במאמר שהתפרסם באותה שנה ונשא את השם "ועשית הישר והטוב". מאמר זה עיצב במידה רבה את דרכה של תנועת תורה ועבודה של הציונות הדתית עד היום.

רבים המערערים על הרצון לכרוך ביחד את ה"תורה" עם ה"עבודה"; בין שתי אלה אין לדעתם שום קשר. מצד התורה אין הבדל בין העובד והסוחר, ואלה שבאים להרכיב את ה"תורה" וה"עבודה" מכניסים זמורת-זר לכרם בית ישראל [...]

אנו אומרים רק, שהעבודה ויגיע כפיים הם משאיפת היהדות, שמלבד ערך העבודה בתור תיקון העולם ויישוב העולם, רואה היהדות רק בעבודה אפשרות לחיות חיי צדק שלמים.

ועל זה, על שאיפת היהדות, אפשר ללמוד, לא רק מן ההלכה כי אם גם מן האגדה ומכל ספרותנו העתיקה. היא מתבטאת לא רק בדין, כי אם בעיקר במה ש"לפנים משורת הדין". לדעת הרמב"ן (בפרושו על התורה, פרשת קדושים) אין כל ההזהרות שבתורה מביטוחות שהאדם הישראלי יחיה באמת ברוח התורה, ויכול אדם להיות "נבל ברשות התורה". יכול אדם להיות שקוע בתאוה בדברים המותרים לו, להיות זולל וסובא במאכלות המותרים ולמצוא היתרים לעשוק את רעהו מבלי לעבור על איסור מפורש. משום כך באה האזהרה "קדושים תהיו" לומר שאין לעמוד רק על הדין בלבד, כי אם כלשונו של הרמב"ם: "להיות רודף אחר כוונת התורה", או כפי דברי חז"ל: "קדש עצמך במותר לך". מי שרוצה לקיים את התורה בשלמות, אי אפשר לו להסתפק בשמירת הדינים המפורשים, כי אם עליו גם להתעמק במטרה הנשגבה הצפונה בדינים אלה, להשתדל למלאות את המטרה הזאת. עליו לחשוב לא רק על מה שישיר וטוב בעיניו, כי אם על "הישר והטוב בעיני ה'" (דברים ו, יח). לכאורה גם האזהרה "ועשית הישר והטוב בעיני ה'", שמוסיפה התורה מלבד כל הדינים, היא מיותרת, כי הרי כל הדינים מכוונים למטרה זו, להראות לאדם את הדרך הישרה. אולם באמת ישנם כמה דברים שמצד הדין הם מותרים ונאסרו רק מצד "ועשית הישר והטוב בעיני ה'" [...]

ואם בגולה לא יכולנו להקדיש הרבה תשומת לב למטרה זו מצד הכלל כולו (אמנם יחידים היו תמיד בכל הדורות ובכל הזמנים שהתמסרו להתקדשות ולטהרה במובן היותר נעלה, אבל הכלל היה שקוע בשעבוד קשה, ורב היה לו לשמור על מהותו ועצמותו שלא להיטמע בגויים וללמוד מדרכיהם). הרי שומה עליו עכשיו, כשאנו חוזרים לארצנו ורוצים ליצור כאן חיים יהודיים מקוריים, להציג לנו שוב את המטרה הזאת של קדושת החיים לכל עומקה והיקפה.

עלינו ליצור כאן צורת חיים שתהיה מותרת לא רק מצד הדין, כי אם גם מצד ה"קדושים תהיו" וגם "ועשית הישר והטוב".

ואם מבחינה זו נשקול את הדברים, נראה שהיהדות בשום אופן איננה בעד הרכוש כי אם בגדו.

אם יש מקום ביהדות ל"יש אומרים" ש"שלי שלי ושלך שלך", שהוא היסוד לקניין פרטי בכלל, "היא מידת סדום", הרי ברור שאין כאן נטייה רכושנית. אמנם זוהי רק דעת יש אומרים, אבל הלא בזה לית מאן דפליג שאין זו מידת חסידות. מידת חסידות, זאת אומרת המידה האידיאלית של היהדות, היא "שלי שלך ושלך שלך", שהיא כפירה ביסודות הרכוש.

גם בתורה אנו מוצאים רמזים די ברורים בשאלה זו. הטעם שנתנה התורה למצוות היובל "כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי" (ויקרא כה, כג), מציין לנו באופן די בולט את יחס התורה אל הרכוש ואל הקניין הפרטי בכלל. מכאן יוצא שאין לאדם קניין בכל הבריאה כולה, הכל הוא קניינו של הבורא, ואנחנו איננו אלא גרים ותושבים. לנו יש רק הזכות לעבוד את האדמה ולאכול את פרותיה, כולנו בשווה, אבל אין לנו הזכות לחשוב את עצמנו לאדוני הארץ ובעליה. משום כך, בשנת השמיטה שאין אנו מעבדים את האדמה, אין לנו שום זכות גם בתבואותיה. ולא רק "אביוני עמך" הם שותפים לתבואת השדה, כי אם גם "לבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול" (שם, ז). התבואה שגדלה מבלי יגיעת האדם ועבודתו שייכת לכל בריותיו של הקב"ה במידה שווה, ואין לבעלים זכות נוספת מאשר לאדם אחר, לבהמה ולחיה, "כי – לי הארץ".

מכאן נראה שעל פי השקפת היהדות, הקניין היחיד שיש לאדם בעולם הוא העבודה, ורק דבר שאדם רכש בעבודתו הוא שלו. כי רק כח העבודה לא ניתן בשותפות לכל הבריאה כולה, כי אם לכל אדם באופן פרטי [...]

כשאנו מתחילים לשוב לארצנו, עלינו לשאוף לכך להתאים שוב את דינא דארעא אל "ועשית הישר והטוב". "לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו, כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה" (דברים יב, ח-ט). **כשאנו מתחילים לשוב אל המנוחה ואל הנחלה, עלינו לעשות לא איש הישר בעיניו, כי אם "הישר והטוב בעיני ה'".**

כיצד נראית חברת המופת של האדמו"ר החלוץ?

כיצד כורך הכותב בין השאיפה לחיי צדק על פי אמות המידה היהודיות-דתיות לבין שיבת העם לארצו?

האם גם אתם רואים ביהדות יסודות סוציאליסטיים כפי שראה בהם האדמו"ר החלוץ?

קישור למאמר המלא

דוד בן-גוריון, "ייעודי הרוח והחלוציות בישראל", 1950

על המחבר: בן-גוריון (1886–1973) היה מדינאי, ראש ממשלתה הראשון של מדינת ישראל. הוא עלה לארץ ב-1906, היה ממנהיגי תנועת העבודה, המזכ"ל הראשון של ההסתדרות הכללית וממנהיגי הציבור המרכזיים בתקופת "המדינה שבדרך" ולאחר קום המדינה. לאורך השנים הוא פעל תוך הדגשת הממלכתיות ומתוך שאיפה לקיבוץ גלויות. בן-גוריון היה ממנסחי תפיסת הביטחון של מדינת ישראל. דרכו הייחודית כללה חיבור בין עיסוק בחזון לבין הפעולות הממשיות שיש לנקוט כדי להגשימו. הוא שימש דוגמה אישית יוצאת דופן בבחירתו לעבור לחיות בקיבוץ הצעיר שדה בוקר שבנגב.

על המקור: המאמר נכתב בשנים הראשונות להקמת המדינה. בן-גוריון ביטא בו את עקרונות תפיסתו הממלכתית, המשתקפת בתודעת אחריות של כלל אזרחי מדינת ישראל למדינה, ואת אחריות המדינה לאזרחים. לשיטתו, הערכים האנושיים המשתקפים בחיי החברה והמדינה הם המעצבים את דמותה, ולא עושרה, כוחה הצבאי או התקדמותה הטכנולוגית.

פעולתה של מדינת ישראל לא תודרך על ידי שיקולים משקיים ומדיניים בלבד, לא נהיה נאמנים לעצמנו אם נתעלם מהמורשה המוסרית הגדולה שהנחילו לנו נביאנו וגדולי החכמים והמורים שבימינו. במפעל העבודה שהולך ומוקם בישראל, ובשורה הראשונה במפעל ההתיישבות העובדת, **גלום חזון חברתי ואנושי של אחווה אנושית, צדק חברתי וחירות האדם היוצר. ועל המדינה לטפח ערכים אלה בכוחה המוסרי והחומרי.** לא על חשבון בנין הארץ וקליטת העליה – אין דילמה כזו, כי ערכים אלה אינם פוגעים באפשרויות הבנין והקליטה, אלא להפך. אבל הטיפוח של הערכים מחויב לא רק בגלל שהם מסייעים לבניין המשק וקליטת העליה – אלא גם לשמם, כמטרה לעצמם, אשר **הם ערכי המוסר הנבואי, באשר הם דרך וחזון לאחרית הימים, ובאשר הם יעצבו את דמות אומה הראויה למסורתה המפוארת בעבר ולכיסופי הגאולה בעתיד.**

**מדינת ישראל תיבחן לא בעושר, לא בצבא ולא בטכניקה,
אלא בדמותה המוסרית ובערכיה האנושיים.**

אנחנו צריכים אמנם, לעשות עוד מאמץ גדול וממושך, למען נהיה, לכל הפחות, ככל הגויים. ולהיות "ככל הגויים" כלומר עם נורמלי, בריא, בן חורין ועצמאי – זה לא דבר של מה בכך. עם הקמת המדינה הבטחנו התנאי העיקרי למילוי שאיפה זו. אולם, מותר לכל אחד מאתנו להיות "שוביניסט" כדי להאמין שלא די להיות סתם ככל הגויים. מותר לנו לשאוף לקיים דברי הנביא "ואתנך לברית עם לאור גויים" (ישעיהו מב, ו). שום עם, עד כמה שאנו מכירים בהיסטוריה, לא סבל כל כך, לא נאבק כל כך, ולא שילם מחיר רב כל כך, משך מאות שנים, על ייחודו, כעם היהודי. אין ספק שיש סיבה עמוקה ומקור לא אכזב לתופעה היסטורית זו.

אנחנו מהעמים המעטים בעולם, אשר הטבענו חותמנו על חלק גדול של התרבות האנושית: על התרבות של העמים הנוצרים והמוסלמים. משך הרבה דורות היינו העם היחיד שהאמין בחזון אחרית הימים. לא יתכן, אפוא, שחזון אשר בו האמינו, לו ציפו, קיוו וחיו דורות רבים, יכזיב דווקא עכשיו עם קום הפלא הגדול: מדינת ישראל.

מהו החזון החברתי והאנושי המוזכר, וכיצד הוא קשור למדינת ישראל?
מדוע טוען בן-גוריון שאין דילמה בין טיפוח ערכים מוסריים לבין בניית הארץ
וקליטת העלייה?
מהו, על פי הטקסט, הקריטריון שעל פיו תיבחן מדינת ישראל? למה הכוונה?

קישור למאמר המלא

רות גביזון, "המדינה היהודית", 2002

על המחברת: גביזון (1945–2020) הייתה משפטנית ופילוסופית ישראלית חשובה שעסקה בתחומי זכויות האדם והמשפט הציבורי. היא הייתה מהקולות הבולטים בשיח על זהותה היהודית-דמוקרטית של ישראל, ופעלה רבות לגישור בין דתיים לחילונים. גביזון יזמה והקימה את מרכז מציל"ה (מרכז לחשיבה ציונית, יהודית והומניסטית), שנועד להניח תשתית רעיונית לקיומה של מדינה יהודית דמוקרטית הפועלת על בסיס ערכים ליברלים והומניסטיים.

על המקור: המאמר המלא פורסם בכתב העת "תכלת". גביזון טוענת בו שאפשר להצדיק את קיומה של מדינת ישראל כמדינת לאום יהודית כל זמן שהיא מקפידה על שמירת זכויות האדם והאזרח של כל תושביה ומשלבת בכך בין זהותה היהודית לבין הערכים הדמוקרטיים האוניברסליים.

המדינה מתמודדת עם קשיים גדולים מחוץ ומפנים; החברה הישראלית נקרעת על ידי פערים כלכליים הולכים ומתרחבים ועל ידי מתחים ומחלוקות בין יהודים לערבים, בין חילונים לדתיים, בין שמאל לימין. ועם כל זאת, במובנים רבים המדינה היהודית היא, לעת עתה, סיפור הצלחה מסחרר – בייחוד אם נזכור את תנאי הפתיחה שעימם הייתה צריכה להתמודד ואת האזור שבו היא שוכנת. ישראל דמוקרטית הרבה יותר משכנותיה ודמוקרטית יותר משהייתה היא עצמה עם היווסדה. ישראל נהנית מכלכלה, מטכנולוגיה

וממדע מפותחים, המציבים אותה בשורה הראשונה בעולם המודרני. יש בה רמה גבוהה של פתיחות, ביקורת עצמית, חירות פוליטית וחופש ביטוי והתארגנות, ומתקיימים בה שלטון חוק ועצמאות שיפוטית במידה שאינה נופלת מזו של הדמוקרטיות המתקדמות ביותר בעולם.

הסיבות להצלחה זו אינן חומריות. המשאבים הטבעיים העומדים לרשותה של ישראל מוגבלים, ובוודאי שאין לה יתרון על מדינות ערב בתחום זה – נהפוך הוא. ההסבר להבדלים היסודיים בינה ובין שכנותיה נעוץ בייחודה של המדינה היהודית, במוטיבציה הגבוהה של תושביה, במסורות השונות שהביאו איתם מארצות מוצאם השונות כאשר חזרו למולדתם, ובצורה שבה נשזרו מסורות אלו אל תוך רקמת החיים המדיניים והתרבותיים בישראל. יש לקוות שהאזור כולו עובר תהליך של דמוקרטיזציה ופתיחות, וכי יום יבוא וגם האוכלוסיות הערביות סביבנו תהינה מרמה כזאת של קדמה וחירות. במצב עניינים כזה, תנאי הרקע להסדרים מדיניים יציבים, ואולי אף לשלום ממש, אכן יהיו טובים יותר.

בינתיים אנו יכולים להביט בגאווה אל העבר ובתקווה אל העתיד. לישראל יש הרבה מה להציע לכל הקבוצות החיות בה, יהודים וערבים כאחד. כיום מדינת ישראל היא מדינתו של העם היהודי. בתנאים הקיימים מוצדק שתהיה כזאת, ואני חפצה כי תישאר כזאת ותנקוט את האמצעים הלגיטימיים הדרושים לשם כך. אבל יש לזכור שההיסטוריה של הארץ שאותה חולקים העמים היושבים בה כוללת שרידים של עמים רבים ותרבויות מגוונות. הרוב היהודי בישראל אינו צריך להתנצל על שהוא מבקש לשמר את זהותה הייחודית של המדינה, אבל עליו להכיר גם בנוכחותם של הפלסטינים היושבים בקרבו ולצדו ובזכויותיהם, ולאפשר להם לפתח ולבטא את עצמותם וייחודם הן כבעלי מדינה עצמאית שכנה לישראל והן כמיעוט בתוך המדינה היהודית.

גם התקווה כי הציבור היהודי בישראל יהפוך הומוגני יותר היא אשליה. ציבור זה לא יהיה לעולם רק חילוני או רק דתי, רק מערבי או רק מזרחי. מדינת ישראל לא תהיה מדינה אירופית-מערבית, למרות תקוותיו של הרצל, או, לחילופין, מדינה לבנטינית טיפוסית. וטוב שכן. כל היסודות הללו נובעים משורשים אותנטיים ואף אחד מהם איננו זר לציבור היושב כאן, אולם כוחם העיקרי נעוץ במיזוג שביניהם – נוסחה שראוי לשמר. את השילוב המיוחד בין התרבויות, המסורות והזהויות השונות יצטרכו תושביה של המדינה לפתח מתוך רגישות והוגנות. כל אחת מן הקבוצות צריכה "להרגיש בבית" במדינתה, אבל עליה להכיר בכך שאין לה הרשות והזכות לכפות על הקבוצות האחרות את דרכה ואת אורחות חייה. אם נשכיל לשמור על כללי המשחק הללו, הם ישרתו לא רק את מטרותיו של הכלל או הרוב, אלא גם את ייחודו וזכויותיו של המיעוט.

"לא עלינו המלאכה לגמור".

הדור שלנו אינו נושא בנטל של הקמת המדינה. הוא צריך לקיים אותה, ולהבטיח כי יפקידה בידי הדורות הבאים מקום שטוב ורצוי לחיות בו.

הדבר דורש בנייתן של תשתיות ואמונה בצדקת הדרך – וזו נשענת על הכרה בריבוי הקבוצות החיות בישראל ובמורכבות של יחסיהן ההדדיים. ישראל חייבת להשתמש בריבוי הזה ולא לראות בו נטל, גם אם חלק מן הקבוצות מתעמתות זו עם זו, וגם אם בחלק מן המקרים שאיפותיהן וחלומותיהן מנוגדים בתכלית. בסופו של דבר, כל הקבוצות הללו חיות יחדיו ותצטרכנה להמשיך לדור בכפיפה אחת. המפתח להצלחתה של מדינת ישראל נעוץ ביכולתה להשכיל לקיים את היחס העדין, השברירי, הנחוץ כל כך, שבין המסגרת האזרחית המשותפת ובין עצמאותן וייחודן של הקבוצות השונות והמגוונות המתקיימות בה. המדינה היהודית שקמה כאן אינה לזו שתוארה בחזונו של הרצל, אבל יש לה הישגים ניכרים בהתמודדות עם התפקיד הקשה הזה. אסור לה לנוח על זרי הדפנה – וחובתנו להמשיך ולמצוא מענה לאתגרים החדשים שבפניהם אנו עומדים.

אם נרצה – גם זו לא תהיה אגדה.

איזו אחריות מטילה גביון על הדור הנוכחי וכיצד היא משתלבת בבניית חברת מופת?

כיצד עשוי ריבוי הקבוצות והזהויות בישראל לתרום ליצירת חברה טובה?

מדוע ערכיה היהודיים והדמוקרטיים של המדינה רלוונטיים לקיומה של חברה צודקת וטובה בישראל?

קישור למאמר המלא

דורון אלמוג, נאום בטקס פרס ישראל, 2016

על המחבר: דורון אלמוג הוא אלוף (מיל') ויו"ר ההנהלה של הסוכנות היהודית לארץ ישראל החל משנת 2022. לאלמוג עבר עשיר כמפקד בצה"ל וכגורם משפיע על החברה בישראל. בשנת 2016 קיבל את פרס ישראל על פעילותו הענפה למען אנשים עם מוגבלויות והעצמת החברה כולה בפעילות למען שילובו של החלש וקבלת השונה והאחר. עם פרישתו מצה"ל הקים אלמוג את הכפר עדי נגב-נחלת ערן – מרכז קהילתי משלב, המעניק שירותי שיקום ורפואה, חינוך, תעסוקה ורווחה לילדים, לבני נוער ולצעירים בעלי מוגבלויות. הכפר נקרא על שם בנו, ערן ז"ל, שנולד כעשר שנים לאחר נפילת אחיו במלחמת יום הכיפורים ונקרא על שמו.

על המקור: דבריו של אלוף (מיל') דורון אלמוג בנאומו בטקס פרס ישראל ביום העצמאות תשע"ו (2016), אשר בו ביטא ממד נוסף של החזון הציוני של חברת מופת בימינו באמירתו "עוצמתה של החברה האנושית לעולם תבחן בעוצמתן של החוליות החלשות".

אבקש שטקס זה להענקת פרס ישראל התשע"ו, יהיה תחילתו של מסע לתיקון עולם, להפיכתה של החברה בישראל לחברה סובלנית יותר, מכילה יותר. צעד קטן למקום הנשגב של חברת מופת.

פרס ישראל הוא הצדעה ליחידי סגולה נבחרים. חברי וחברותי לקבלת הפרס מהווים מופת אישי של מצוינות, שקדנות וכישרון. כל אחד ממקבלי הפרס הוא מקור השראה להצטיינות וחינוך בני נוער רבים. בערב הזה מדינת ישראל מניפה גבוה שני דגלים חינוכיים חשובים. דגל המצוינות האישית ודגל המצוינות החברתית.

הון אנושי לבדו לא יוצר חברת מופת. לשם כך צריך ליצור הון חברתי המבוסס על ערכות הדדיות ואהבת אדם המוקרנת בכל מקום. בגני הילדים, בבתי הספר, באוניברסיטאות, במגזר הציבורי, במגזר העסקי ובין נבחרים העם. כי על שנאת חנם חרב הבית ורק בכוחה של האהבה להעניק תקווה.

עוצמתה של החברה האנושית לעולם תבחן בעוצמתן של החוליות החלשות. ככל שנדע להעניק יותר תקווה לחלשים בקרבנו, למשפחות שחרב עליהן עולמן, לנכים, לפצועים, לנזקקים, לקשי היום, כך נהיה חברה חזקה יותר, סולידרית יותר. וככל שהרקמה האנושית תהיה חזקה יותר, כך תגדל גם הערבות הדדית והעוצמה הפנימית להתמודד עם כל משבר ואתגר.

"עולם חסד ייבנה." חיזוק החוליות החלשות הוא הצעד הראשון במסענו לתיקון עולם חברתי. ביום שבו החלשים ביותר בחברה, יהפכו לעמוד הענן המוסרי שלנו, המנחה אותנו לפחות אגו, ליותר נתינה, ליותר התנדבות, ליותר עשייה למען הזולת, ליותר אהבה ללא

תנאי, למען החלש והשונה, באותו היום נהיה אנשים טובים יותר וחברה טובה יותר. באותו היום נחזק את עצמאותנו ונהיה ראויים יותר להיקרא – חברה מופת.

סמנו את הערכים שאלמוג מציין. איזה מהם הוא החשוב ביותר לכינון חברת מופת ומדוע?

מהי משמעות "תיקון עולם" לפי דברי אלמוג?

כיצד אפשר ליישם את הערכים שמציין אלמוג בחיי היומיום?

האם יש קשר בין חברה סולידרית יותר לבין חוסנה של מדינה? כיצד?

קישור למאמר המלא

מקרה מבחן למפגש בין ציונות וליברליזם: מקומן של הנשים בתנועה הציונית

מקומה של האישה בחברה הפך לאחד המבחנים הליברליים של התנועה הציונית. דרישתן של נשים לשוויון זכויות וחובות כחלק מתפיסת עולמן הלאומית-מודרנית-ליברלית ניצבה בקונפליקט עם ערכי החלקים השמרניים-דתיים בתנועה הציונית. החוגים הדתיים ראו בתביעה למתן זכות בחירה לנשים ביטוי לרצון "לחקות את תרבות עמי המערב ואת חידושיה", כלומר, רצון הזר למהותו של הלאום היהודי ואינו חלק הכרחי מתהליך בניין האומה.

במקורות הבאים, שכתבו נשים שהיו פעילות במפעל הציוני-החלוצי, אפשר להיווכח במתח הערכי ובדרישה החד-משמעית של אותן נשים למימוש בפועל של ערכים ליברליים במפעל הלאומי מתוך מחויבות נפשית וגופנית לרעיון הציוני.

שרה עזריהו, "פרקי חיים", 1957

על המחברת: עזריהו (1873–1962) הייתה מחנכת, פעילה ציונית ופמיניסטית מרכזית שפעלה רבות למען זכויות נשים, ובפרט, להשגת זכות בחירה לנשים ביישוב היהודי בארץ ישראל. היא ייסדה ברוסיה ב-1892 את אגודת "בנות ציון", שהתמקדה בלימוד תרבות והיסטוריה יהודית ובהפצת השפה העברית. ב-1919 הייתה עזריהו ממייסדות "התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות בארץ ישראל", שהציבה לעצמה מטרה מרכזית: השגת זכות בחירה לנשים ושיפור מעמדן המשפטי.

על המקור: בסוף ימיה כתבה שרה עזריהו ספר זיכרונות אשר בו סיפרה על שליחותה הציבורית בתנועה הציונית.

אנו, נשי העלייה האחרונה, הנמשכת למן הביל"ויים למעלה משלושים שנה, לא כ"יצורים ענוגים" באנו הנה, אלא כבנות העם שרצונו למלא את החובה הלאומית שהגורל הטיל על דור זה. מוכנות ומזומנות אנו לעשות כל עבודה קשה ומפרכת ואין אנו נרתעות מכל קרבנות שהתנאים האכזריים של חיינו כאן יתבעו אותם מאתנו [...] בבית זה אשר למען תקומתו באנו ארצה, ישררו דרור ושוויון לכל אזרחיו ותושביו לאנשים ונשים כאחד. בתור שותפות נאמנות לחובות שאנו מתאמצות למלא בכל נפשנו ומאודנו, אנו הנשים תובעות את חלקנו השווה לזה של הגבר גם בזכויות. אנו דורשות זכות בחירה אקטיבית ופסיבית לכל מוסדותיו הנבחרים של הישוב.

בתוך: שרה עזריהו, פרקי חיים, תל אביב: מ' ניומן, תשי"ז. עמ' 158–159

נחמה פוחצ'בסקי, "האשה בבנין ראשון לציון", 1932

על המחברת: פוחצ'בסקי (1889–1934) הייתה חלוצה ופעילה ציונית. היא נולדה באוקראינה למשפחה חסידית, ועלתה לארץ ישראל ב-1889 עם משפחת בעלה יצחק פוחצ'בסקי, ממייסדי ראשון לציון. הייתה מהנשים הבודדות בתקופתה שהשתלבו בפועל בהנהגה המקומית: נבחרה לוועד המושבה ושימשה בתפקידים ציבוריים, דבר חסר תקדים בזמנו. במקביל כתבה סיפורים קצרים בעברית על מצב הנשים במושבות, על הבדידות, על הכמיהה לשותפות ועל הפער בין חזון לשגרה. פוחצ'בסקי הייתה ממובילות המאבק למען שוויון זכויות לנשים בארץ וייסדה את אגודת הנשים בראשון לציון. כדי שהשלטונות העות'מאניים יתייחסו לפניותיה ברצינות הסוותה את שמה הפרטי הנשי מאחורי קיצור: "נ. פוחצ'בסקי".

על המקור: המאמר הודפס בחוברת חגיגת שהוצאה לרגל חגיגת חמישים שנה לראשון לציון. נחמה פוחצ'בסקי מתארת בו את סיפורן של האיכרות החלוצות של ראשון לציון.

עם הכרזת בלפור וכניסת האנגלים לארץ ישראל, הציף גל של תקוות מזהירות את כל הישוב, ובתוכו גם את האשה. קם הוועד הזמני עם הנשים המשתתפות בו. התחילה אחרי כן יצירת קרן־הגאולה. והנשים פשטו את עדיהן מעליהן, תרמו לקרן והשתתפו בהתלהבות בעבודתה.

והנה בתוך כל המערבלת של תקוות ופעולות שונות, צמחה בלב האשה השאיפה לשווי זכויותיה.

נוסדו אגודות נשים בראשון לציון, תל־אביב, ירושלים אשר התחילו לטפל בשאלה זו ולנהל את התעמולה, אבל טרם שהתנועה הקיפה את כל נקודות הישוב – פתחו נשי ראשון במלחמה להשגת זכויותיהן.

ארוכה היתה המלחמה וקשה, אבל האשה יצאה ממנה בנצחון. עוד בשנה השניה לכניסת האנגלים כבר ישבו 4 נשים נבחרות בוועד המושבה בראשון לציון.

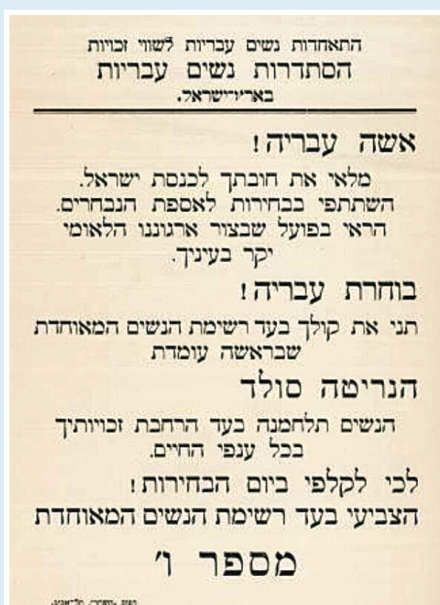
מאז עד היום לא נכרת התקדמות רבה בכוון זה, אבל החיים בכלל קבלו צורה יותר רחבה. בשנת יובלה מנתה ראשון למעלה מארבעים מוסדות עם ארגונים ותעשיות. כחמישים וחמש בארות כבר נחפרו בה והיא הלא הסתפקה במשך ארבעים שנה הקודמות – בבאר אחת למושבה ושלש לפרדסים! כעת משקות כל עשרות הבארות שטח של 6000 דונמים פרדסים. לאנשים שידעו לסדר את המשק שלהם לפי רוח הזמן, נשקף עתיד בטוח. העבודה הקשה של האשה הוקלה פורתא והאפשרות נתנת בידה לתת מזמנה לעניי צבור שונים.

כמאתים חברות בראשון מאורגנות בשתי הסתדרויות. – הסתדרות נשים עבריות, העוסקת בטפוח באם ובילד, והתאחדות נשים עבריות לשווי זכויות, המגינה על האשה

במקרה של תסבכת בחיים משפחתיים וקפוח זכותה. בעיקר מבקשת ההתאחדות דרך לשנוי ערכין במהלך החוקים המעיקים על האשה מדור, דור.

קישור למאמר המלא

[כרוז בחירות: התאחדות נשים עבריות לשווי זכויות והסתדרות נשים עבריות בארץ ישראל, רשימה בראשות הנריטה סאלד (41\57J). אוסף הארכיון הציוני]

[בניית צריף על ידי נשות קיבוץ יסעור בגליל המערבי. אוסף התצלומים הלאומי, לע"ם]

יעל גורדון, ועידת הפועלות, 1934

על המחברת: גורדון (1879–1958) הייתה חלוצה ופועלת עבריה. היא הייתה בתו של אהרן דוד גורדון, ועלתה לארץ בעקבותיו בראשית המאה העשרים. עבדה בסלילת כבישים, בייבוש ביצות ובעבודות שהיו עד אז נחלתם של גברים בלבד. נאומה בוועידת הפועלות ב-1934 ביטא היטב את עמדתה: שוויון אמיתי לא יתאפשר כל זמן שהנשים לא ייטלו חלק מלא בבניית החברה. היא הייתה חברה בקבוצת חולדה, ובין הנשים הראשונות בארץ שלקחו חלק מלא בחיים הפוליטיים של תנועת הפועלים.

על המקור: מתוך נאומה של גורדון בוועידת הפועלות. ועידת הפועלות החלה להתכנס בשנת 1921. במהלך שנות השלושים, עם צמיחת היישוב העברי בארץ, צמחה גם התנועה. לחברות בתנועה היה גם עיתון משלהן ("דבר הפועלת"), והן זכו לייצוג במוסדות הלאומיים.

אנו באנו לארץ ישראל למלא את תפקידנו הלאומי בתור בנות עמנו וגם למצוא את עצמנו, את ה"אני" של האשה-האדם [...] כאן שאלת השאלות ויסוד היסודות של שאיפת החברה שלנו לשחרור האדם, לדרך חדשה בחיים. השאלה חודרת אל כל פינות חיינו,

כל דברינו על חידוש החיים, על חברה צודקת – מלים ריקות הן כל זמן שהאשה לא הגיעה לפיתוח כל יכולתה הרוחנית והגופנית.

כל זמן שאינה מבטאה את עצמה בשלמות. אם חלק של מחנה החברות איננו אקטיבי, זאת אומרת שהחברה שלנו איננה די אקטיבית.

[המג"דית אור בן יהודה שפיקדה על כוחות רבים בלחימה ביישובי דרום העוטף, ב-7 באוקטובר. צלם: קובי גדעון, אוסף התצלומים הלאומי לע"ם]

עדה פישמן-מימון, דיון בחוק שירות הבטחון, 1949

על המחברת: פישמן-מימון (1897-1973) הייתה פמיניסטית, חלוצה, מחנכת וחברת כנסת, מן הדמויות המשפיעות ביותר במאבק על השוויון לנשים ביישוב היהודי בארץ ישראל. היא נולדה בבסרביה (אז חלק מהאימפריה הרוסית), והצטרפה בנעוריה לתנועה הציונית. עלתה לארץ כחלוצה בשנת 1912, עבדה בחקלאות ובמפעלים חינוכיים והייתה ממייסדות "מועצת הפועלות" – הגוף המרכזי שנאבק למען הנשים בתנועת העבודה. עדה הייתה אחותו של הרב יהודה לייב פישמן מימון – ממנהיגי הציונות הדתית ושר הדתות הראשון של מדינת ישראל. אף שהיו בעלי השקפות שונות מאוד – היא סוציאליסטית פמיניסטית והוא איש תורה ומסורת – שמרו השניים על קשרים של כבוד הדדי. ב-1949 נבחרה לכנסת הראשונה מטעם מפ"ם והייתה בין הנשים הראשונות בתולדות ישראל שכינה בתפקיד ציבורי ברמה זו.

על המקור: מתוך דיון בחוק שירות הביטחון, שפישמן-מימון נטלה בו חלק כחברה בכנסת הראשונה.

האשה העבריה גילתה יכולת רבה בכל שטחי החיים בארץ. האשה היא שותפת בכל בנין ומפעל שקם בארץ הזאת. אין ישוב שלא יהיו ניכרים בו גם מאמציה וכוח יצירתה של האשה. היא ידעה ותדע גם להבא לחונן בזיעתה את עפרות הארץ, ובשעת מלחמה – גם בדמה. ואל-נא תביאו לנו דוגמות מארצות אחרות.

החובה לבנות את המולדת מחדש – מצוות-עשה זו מוטלת על העם העברי, והאדמה השוממה של הארץ הזו מחכה ליד הגואלת של העובד והעובדת לעבדה ולשמרה. אין אנו מכירות ברשותו של מישהו להתיר או לאסור לא חובות ולא זכויות לגבי האשה.

אהרן דוד גורדון, יסודות לתקנות למושב עובדים, 1921

על המחבר: גורדון (1856–1922) היה הוגה, חלוץ, מורה ופועל. הוא נולד וגדל באוקראינה, ועלה לארץ בגיל 48 יחד עם צעירי העלייה השנייה. אף שלא נשא בתפקיד הנהגה רשמי, ניסיון חייו ואופיו המיוחד הפכו אותו למנהיג הרוחני של התנועה. גורדון פיתח פילוסופיה ייחודית הקושרת בין הומניזם, לאומיות וחיבור לטבע ולעבודה. הוא ראה בעבודת האדמה דרך להתחדשות רוחנית ולאומית של העם היהודי וליצירת קשר אורגני עם הארץ. רעיונותיו השפיעו עמוקות על תנועת העבודה הציונית ועל התפתחות החלוציות בארץ ישראל. לתפיסתו, אחת ממטרות תנועת התחייה הלאומית-יהודית היא "תחיית האדם שביהודי".

על המקור: גורדון נענה לבקשת חברי הגרעין הראשון של מושב העובדים הראשון וכתב מתווה עקרוני שעל בסיסו יש ליצור את תקנון המושב. העקרונות מתייחסים למבנה המשפחתי, לחינוך הילדים, למבנה המשקי והכלכלי וליחס לשכנים הערביים. התקנון הוא דוגמא לתפיסת חברת המופת של גורדון. הפסקה המצורפת עוסקת בהבנתו של גורדון את מושגי השוויון בהקשר ליחסים בין גברים לנשים.

תוך כך – מתוך העמדת התחדשות החיים על התחדשות האישיות והמשפחתיות בחיים הציבוריים – יוצאת ממילא, בתור תוצאה הגיונית ישרה, חירותה השלמה של האשה וזכותה השלמה להשתתף בכל ענייני החיים הפרטיים והציבוריים.

כל בניין נפשה וצורתה של האשה – בדומה לבניין גופה וצורתו – וכל תפקידה, המיוחדים מטעם הטבע עצמו, נותנים לאישיותה של האשה חשיבות מיוחדת, בתור אחד השותפים הראשונים בבניין המשפחה ובהקמת הדור הבא. אישיותו של הנולד הרי אינה אלא צירוף מאישיותיהם של האב והאם. היסוד לכל היחסים בין הגבר והאשה, ובכלל זה – לאהבה שביניהם, צריכה להיות השאיפה להעלות את עצמיותם בעצמותו של הנולד, במידה שלא עלה ביד כל אחד להעלות את עצמותו בעצמו. בזה יפה כוחה של האשה מכוח האיש, שהיא ההרה והיולדת, הסובלת את כל התייצרותו וגידולו של הנולד, היא אם. בזה בעצם חירותה העליונה וזכותה העליונה. את זה היא עוד לא השיגה, היא עוד לא מצאה את עצמה. היא עוד עד היום תלמידת הגבר, ורואה את דרך חיי הגבר בתור סמל ומופת לדרך חייה היא ואת ערך זכויותיה בהיותן דומות לזכויות הגבר, בהיות לה האפשרות להשתתף בכל מעשיו הציבוריים של הגבר. בזה יש לראות במידה ידועה את רוח הזמן, את השאיפה להכניס את רוח הציבוריות בחיי המשפחה תחת לשאוף להכניס את רוח המשפחתיות לתוך החיים הציבוריים.

אולם דווקא בכדי שהאשה תשחרר מתלמודו של הגבר, בכדי שתעמוד על הדבר, כי תלמודה אחר, דרך חייה, חוג פעולה, חובותיה וזכויותיה, אחרים, כי כל בניין עולמה אחר, כמו שכל בניין גופה ונפשה אחר, – ודווקא בכדי שתעמוד על כך מעצמה, מתוך החיים, מתוך נסיונה ומתוך כשלונותיה, צריך שלא לשלול ממנה את החירות השלמה ואת זכותה להשתתף בכל ענייני החיים, הפרטיים והציבוריים.

מכאן – אותה העמדת התחדשות החיים על התחדשות האישיות והמשפחתיות בחיים הציבוריים – השוויון המבוקש בין החברים. אומרים: אין שוויון מוחלט בין בני-אדם. אולם הדבר תלוי בזה, במה רואים את הנושא למידת השוויון. בקומה, בצורה, בכוח, ביופי וכו' בוודאי אין שוויון, אבל פה הנושא למידת השוויון ממין אחר. אם יש לכל חבר האפשרות להביא לידי גילוי את כל עצמותו, לברוא את חייו ועולמו על פי דרכו, הרי זה שוויון גמור. אם עולמו של האחד קטן מעולמו של השני, הרי אין זה תלוי ביחסים ההדדיים בין בני אדם ואינו עניין לסדרי החיים הציבוריים. ומי, לעמקו של דבר, אם למדוד במידה עליונה, קוסמית, מי יוכל להגיד, עולמו של מי יותר גדול?

שאלות לדין ולמחשבה על מעמד הנשים בתנועה הציונית:

- אילו מתחים עולים בחיי הנשים בתנועה הציונית?
- מהם טיעוני הנשים הציוניות לדרישתן להשתתפות פעילה בעשייה הציבורית?
- אילו טיעונים לאומיים ואילו טיעונים ליברליים עומדים לצד הנשים במאבקן?
- כיצד מצטיירת התנועה הציונית לאור דברי הנשים שקראתם?
- כיצד אתם רואים את הקשר בין החתירה לחברת מופת לבין מעמד האישה בתנועה הציונית?

הציונות אל מול מתנגדיה ואויביה

מי התנגד לתנועה הציונית ומדוע?
האם ההתנגדות הזאת עדיין קיימת?
כיצד מגיבה הציונות למתנגדיה בעבר ובהווה?
עד כמה האנטישמיות היא חלק מהותי בהתפתחות
המחשבה הציונית?

האם אנטי-ישראליות היא אנטישמיות?
האם השואה היא צידוק להקמת מדינת ישראל?

יחידה א: אל מול מתנגדי הציונות אז והיום

בשנת תרנ"ז (1897) נתכנס הקונגרס הציוני לקול קריאתו של הוגה חזון המדינה היהודית תיאודור הרצל והכריז על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו. זכות זו הוכרה בהצהרת בלפור מיום ב' בנובמבר 1917 ואושרה במנדט מטעם חבר הלאומים, אשר נתן במיוחד תוקף בין-לאומי לקשר ההיסטורי שבין העם היהודי לבין ארץ-ישראל ולזכות העם היהודי להקים מחדש את ביתו הלאומי.

מתוך מגילת העצמאות

פתיחה

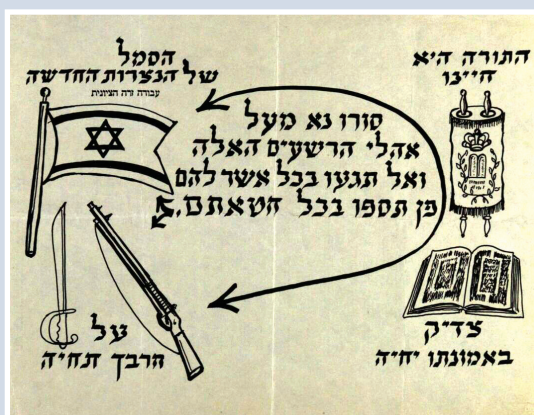
התנועה הציונית, מראשיתה עד ימינו, התמודדה עם מגוון התנגדויות, הן מבית הן מחוץ. מתנגדי הציונות שללו את רעיונותיה ואת פעולותיה מנימוקים שונים: דתיים, אידיאולוגיים, פוליטיים וחברתיים. ההתמודדות עם מתנגדיה חייבה את התנועה הציונית לחדד את רעיונותיה, לבסס את טיעוניה ולהתאים את פעולותיה לאתגרי הזמן ולהתרחשויות ההיסטוריות.

במקביל לכך עלו בתנועה הציונית קולות ביקורתיים שהציגו שאלות מהותיות בנוגע לאופן יישום הרעיון הציוני, בעיקר בכל הנוגע למתח בין השאיפות הלאומיות היהודיות לבין ערכים אוניברסליים, וכן בנוגע לזכויות הערבים תושבי הארץ.

ביחידה זו נציג שני סוגי התנגדויות ואת ביטוייהם לאורך התפתחות התנועה הציונית, וכמה מהתשובות שניתנו להם במסגרת המחשבה הציונית. ניווכח בכך שישנם שורשים היסטוריים-אידיאולוגיים למופעי ההתנגדות לציונות שעימם אנו מתמודדים גם היום.

היחידה מחולקת לשני חלקים:

- החלק הראשון מתמקד בהתנגדות לציונות מסיבות דתיות, התנגדות שהייתה כבר בראשית התנועה הציונית קיימת גם היום. אל מול העמדות הדתיות האנטי-ציונות נציג את טיעוני הנגד של המחשבה הציונית-דתית.
- החלק השני מכיל טקסטים של **ההשקפה הפוסט-לאומית** ואת הנגזרת המקומית שלה: **הפוסט-ציונות**, השוללת את הזהות הפרטיקולרית הלאומית. מנגד מוצגים **הטקסטים הציוניים** המביעים את חשיבות הזהות הלאומית הפרטיקולרית במארג הכללי האנושי-אוניברסלי. מוצג גם **המענה הציוני לטיעונים הפוסט-ציוניים**.

[סורו נא מעל אהלי הרשעים האלה. אוסף האפמרה - הספרייה הלאומית]

ההתנגדות הדתית לציונות | מקורות

ההתנגדות הדתית לציונות הגיעה בעיקר מכיוון **האורתודוקסיה החרדית** במזרח אירופה. האורתודוקסיה החרדית היא מתנגדת קולנית לציונות גם היום. המתנגדים לציונות על רקע זה טוענים כי:

1. הציונות אינה מקבלת "עול מלכות שמיים", חילונית באופייה ובכל מהותה, ולכן יש להתנגד לה.
2. הציונות יוצרת נתק בין הדת ללאומיות ובכך חותרת תחת המסורת היהודית.
3. המסורת היהודית קבעה איסורים להחשת תהליך הגאולה ("שלוש השבועות"), והציונות, גם זו הדתית, מפירה את האיסורים הללו.

הרב ראובן גרוזובסקי, "בעיות הזמן", 1909

על המחבר: הרב גרוזובסקי (1886–1958) היה נצר למשפחת רבנים גדולה וחשובה, ראש ישיבה בפולין ובלטא. ב-1941 היגר לארצות הברית ופעל להקמת ישיבה לפליטי המלחמה שניצלו מהנאצים. היה מתנגד חריף לרפורמה ולציונות, ומראשי התנועה האורתודוקסית.

על המקור: הספר "בעיות הזמן", שיצא לאור ב-1921, הוא קונטרס המכיל מאמרים ודרשות של הרב גרוזובסקי על בעיות השעה והזמן, ועוסק בפרט בבעיות החינוך. פרק גדול בספר מוקדש לחילוניות בכללה, ומובאת בו פסילה מוחלטת של הציונות.

ובעת ההיא קמה ונתחזקה בין הגויים תנועת הלאומיות, שבין הגויים עיקר סימנה היא השפה והארץ. ואז נוצרו שתי שיטות חדשות, להתאים את דמות ישראל לרוח הכפירה, בלי שיצטרכו להשאיר מהתורה והאמונה וקיום המצוות כלום, אלא את הרגש הלאומי בלבד [...] ואז יצאו הגאונים והגדולים ואסרו להשתתף עמם בהפצת רעיונם ובמעשיהם, כי ראו בזה רפורמה יותר גדולה מזו של הרפורמים. בהכרזתם, כי לא עם התורה אנחנו כלל, אלא עם בעל רגש לאומי, ואת כל מקבלי התורה ומוסריה מאז ומעולם סילפו להעמידם בתור לוחמי הלאומיות ומהתורה ומצוותיה וחגיה לא השאירו אלא מה שיכלו לסלפם ולהפכם לחגים ומנהגים לאומיים, ולעקרם לגמרי משרשם [...]

וגם כי ראו את הנולד, שאם תיוסד מדינה עם ממשלת כופרים בה', בודאי יעבירו על הדת את כל השוכן תחת ממשלתם, וכל שכן את כל איש אשר יעלוהו שם, שהם יהיו אלה אשר בידם מפתחות פרנסתו וסדורו. וכל המחטיאו הלא הוא גדול מההורגו. והטבה גשמית על ידי כפירה בה' היינו יכולים להשיג ברוב ארצות גלותנו ואף בארצות האינקויזיציה. ואנו רואים זאת כאסון הגדול ביותר, אם חלילה יפתה לבנו לחשוב כי הרגש הלאומי הוא העיקר ולא אמונתנו בה'.

ובענין ההתחברות עם הציונות, הנה היה בזה לא רק ההתחברות עם רשעים אלא גם להתחבר לשיטה שמייסדיה ומנהיגיה שאפו ברוח של מינות לשנות את צורת עם ישראל מלהקרא עם ה' ועם התורה, וכפי שמסרו לנו חז"ל ורבותינו הראשונים והאחרונים, שישראל כל כמה שיצא מכלל התורה והמצוות יצא גם מכלל ישראל ואין שם ישראל חל אלא על זה שיש בו מקדושת עם ה' ותורתו ומצוותיו.

והרימו יד בתורה לאמר כי צורת ישראל תלויה באיזה רגש לאומי או גזעי וככל הגוים בית ישראל.

מתוך: הרב ראובן גרוזובסקי, בעיות הזמן: קובץ מסות, הוצאת נצח, בני ברק, תשל"ב. עמ' מג-מד

מדוע ראו הרבנים את רעיון הציונות כ"רפורמה גדולה" מזו של הרפורמים?
על איזה איום מצביע הרב גרוזובסקי עקב הקמת מדינה עם "ממשלת כופרים"?
כיצד הוא מגדיר את "עם ישראל" ומהי ביקורתו על ההגדרה הלאומית של הציונות?

הרב יואל טייטלבוים (האדמור מסאטמר), "יואל משה", 1959

על המחבר: הרב טייטלבוים (1887–1979) היה האדמו"ר המייסד של חסידות סאטמר והמתנגד הנחרץ ביותר של הציונות. הוא היה מנהיג ההתנגדות הדתית לציונות לאחר קום המדינה. הרב טייטלבוים, שהיה כבר אדמו"ר בין מלחמות העולם, נמנה עם חבורת רבנים הונגרים שניצלו בשואה, בין השאר, בזכות מאמציהם של אישים ומוסדות ציוניים. הוא היה מהיהודים שניצלו בזכות רכבת קסטנר. לאחר השואה הוא עלה לארץ ישראל והתגורר בירושלים. כדי לסייע לחסידים שלו בפרנסה הוא הקים מפעלים, שכשלו והשאירו אותו עם חובות גדולים. בנוסף, הוא נרדף על ידי העדה החרדית בירושלים. בעקבות בעיות אלה עזב לארצות הברית, שם סייעו בידיו חסידים עשירים, ושם הוא הקים חצר חסידית.

על המקור: הספר "יואל משה" מכיל את משנתו האנטי-ציונית של האדמו"ר מסאטמר. הוא מוחלק לשלושה דיונים הלכתיים שמסקנתם היא איסור גורף על תמיכה בציונות. הדיון הראשון עוסק בשאלת "שלוש השבועות": שתיים שהשביע האל את עם ישראל: שלא יעלו בחומה (לא להשתמש בכוח כדי לקרב את הגאולה) ושלא ימרדו באומות, ואחת שהשביע את האומות, שלא ישעבדו את ישראל יותר מדי. מסקנת הדיון היא שהציונות מפירה בידועין את הציוויים הללו, ולכן יש להתנגד לה באופן מוחלט; הדיון ההלכתי השני עוסק במהות ציווי יישוב הארץ, ומסקנתו היא שזו חובה דתית רק אם מטרתה היא קיום תורה ומצוות; הדיון ההלכתי השלישי עוסק בהתנגדות לחידוש השפה העברית.

ומה שאומרים נשתנו העיתים וצריך לעשות לפי המציאות, הנה ראשית דרך התורה לא נשתנה, כמו שכתב ה"חת"ם סופר" ז"ל בצוואתו אל תאמר נשתנו העיתים, "יש לנו אב זקן", הוא לא נשתנה והוא לא ישתנה, ואדרבה להחמיר יותר [...]

הגם שעכשיו אחרי שהקימו להם המדינה כבר אפשר להראות לכל שהיא מלאה כפירה ומינות, אבל מכל מקום מפני שישנם עדין אנשים שהוכו בסנוורים – אפשר להם כל הענין שידעו שזה הרעיון ליקח לעצמם ממשלה ולהשתחרר מהגלות, מעת שצחנת הטומאה הזה הוא יותר מששים שנה, ועוד מקודם לזה איזה דורות מזמן הקאלאניזם היו מתיראים מזה שיצמח ממנה רעיון הזה לבקש לעצמם ממשלה, וכל צדיקי הדור וכל גדולי ישראל וגאונים אמיתיים כולם בפה אחד הסכימו שהיא [הציונות] אסורה, ולחמו נגדה במסירת נפשם [...] מעתה מי שהוא אומר שהיא [המדינה] דבר טוב ורוצה בה, בזה הניח היסוד שהצדק עם כל הכופרים בה' ובתורתו וכל הצדיקים האמיתיים טעו חס וחלילה [...]

היות כי בעוונותינו הרבים בשנים האחרונות סבלנו צרות רבות ופרעות כלענה, אשר לא הייתה כזאת לישראל מאז היה לגוי [...] גם נתקיים בנו בעוונותינו הרבים במלוא מובן המילה מה שאמר הכתוב: "והפלה ה' את מכותך" (דברים כח, נט) וגו' [...] לבבנו נשבר בקרבנו לשברי שברים ואין לנו במי להנחם ולהתחזק, אלא עינינו צופיות למרום בכליון עיניים ודאבון נפש עד ישקיף ויראה ה' משמים [...] והנה מלפנים בישראל בכל הדורות, כשהגיעה עת צרה ליעקב, חקרו ודרשו מה זה ועל מה זה, איזה עוון גרם לידי כך, לשים לב לתקן ולשוב אל ה' יתברך [...] ועכשיו בדורנו זה אין אנו צריכים לחפש ולבקש במטמונים את העוון שהביא עלינו את הצרה הזאת, כי הוא גלוי ומפורש בדברי חז"ל שהגידו לנו זאת בפירוש שלמדו מקראי שעל ידי העבירה על השבועות שלא לעלות בחומה ושלא ידחקו את הקץ, חס וחלילה אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה, ובעוונותינו הרבים כן היה, המינים והאפיקורסים עשו כל מיני השתדלות לעבור על השבועות הללו, לעלות בחומה וליקח מעצמם ממשלה וחירות קודם הזמן, שזהו דחיקת הקץ, והמשיכו לבות רוב בני ישראל לרעיון הטמא הזה.

מתוך: הרב יואל טייטלבוים, ויואל משה, ניו יורק, 1961.

המענה הציוני להתנגדות הדתית | מקורות

הרב יצחק יעקב ריינס, "קול מציון", 1905

על המחבר: הרב ריינס (1839–1915) היה פוסק, מחנך ומייסד תנועת "המזרחי". הרב ריינס היה תלמידם של הרב שמואל מוהליבר והרב צבי קלישר, ומהראשונים שראו בציונות המדינית הגשמה של ערכי היהדות. הוא פעל לשילוב שמירת מצוות בפעילות הציונית המודרנית. גישתו התאפיינה בפרגמטיות שבעקבותיה תמך בדרכו המדינית של הרצל, כולל הצעת אוגנדה. הרב ריינס ראה את הציונות כתנועת הצלה ליהודים וליהדות, אך מנגד הביע עמדה נחרצת נגד הרעיונות הציוניים של חידוש היהדות מבחינה תרבותית ודחיקת הדת היהודית.

על המקור: הקונטרס "קול מציון" הוא מכתב לרבנים לאחר הקמת תנועת המזרחי, התנועה הציונית-דתית. במכתב מביע הרב ריינס את עמדתו החיובית על הציונות ומבקש מקהילות ומרבנים נוספים להצטרף לתנועה.

והנה ברגע המר והנמהר הלזה הופיעה, כמו מלאך שלוח ממרום, הציונות ותשנה את פני הדבר כולו מקצהו, הציונות הרימה בעוז את דגל ציון ותכנס סביבו את כל הנפוצים ותאחדם יחדיו. היא קראה ברמה בשם ישראל,

היא יצאה להילחם בגבורה בשאיפת ההתבוללות וההתבטלות ותשיב שיות נדחות רבות ותביאן אל בית אימן

ורבים השיבה מעון, היא יצאה לשית קיר לכל אותה המשובה ותאוות ההוללות, אשר נשרשו בלב הדור הצעיר ותטע בלב רבים רגשות קודש, רגשות מוסר נעלים ותשקם ותרטיבם בלשדה של היהדות ותעשם לבנים נאמנים לעמם. היא קראה לעם לעמוד על נפשו ולבלי ותר משלו כלום ותביא בלב הרבה את הגאווה הלאומית [...]

איככה אפשר להתנגד למזרחי, שכתב על דגלו אמרי קדש: "בעד אלקינו, עמנו וארצנו!" וההולך ונלחם בעוז בעד היהדות וקניניה ולא ייעף ולא ייגע מלהשתדל בהרבצת התורה והיהדות, ושבשביל זה היה למפגע לחצי החופשים? איככה אפשר להתנגד להמזרחי, שעוררו את החרדים להתאגד יחדיו ולהגן על דעותיהם הדתיות וללחום בעדם בכל אומץ ועוז? איככה אפשר להתנגד למזרחי, שבמשך שתי שנות קיומו יסד ויכונן יותר ממאתים אגודות ללימוד ש"ס, עין יעקב, מדרש וכו' וייצר המון מוסדים אחרים נעלים בכל תפוצות ישראל?

במרוצת ימי נדודינו הרבה ממנו רצו להסיח בחזקה את אהבתנו לציון מלבנו ומאום לא עלתה בידם. בשעה שהדבר נוגע לתורה הקדושה, לעמנו האומלל וארצנו האהובה – אז

יד ישראל תמיד על העליונה ואין דבר שבעולם יכול להכריעה. קול ד' הקורא אלינו בכוח מציון, קול תורתנו המנהמת כיונה וקול דמי אחינו הצועקים אלינו מכל ארצות גלותם קוראים אלינו: "תנו יד לציונות המזרחית!" ומי הוא היהודי אשר יסתום אזניו ולא ישמע לקול הקורא הלזה?

בתוך: ספר הציונות הדתית - עיונים, מאמרים, רשימות ותעודות, בעריכת יצחק רפאל וש"ז שרגאי, ירושלים תשל"ז. כרך ב', עמ' 475-478

כיצד מתאר הרב ריינס את תפקיד הציונות במאבק בהתבוללות?
מהו הקול המרכזי הקורא לעם ישראל להיענות לו?

הרב אברהם יצחק הכהן קוק, "קודש וחול בתחית ישראל", 1931

על המחבר: הרב קוק (1865-1935) היה הוגה דעות מקורי ומנהיג רוחני ציוני. עלה לארץ ישראל ב-1904. בהמשך התמנה לרב הראשי האשכנזי הראשון. הרב קוק פיתח תפיסה ייחודית ששילבה בין מסורת לחידוש. הוא ראה בתנועה הציונית (החילונית) חלק מתהליך הגאולה, ואת ניצני ההתיישבות היהודית בארץ ישראל ראה כ"אתחלתא דגאולה". כתביו הרבים משלבים יסודות קבליים, פילוסופיים והגות לאומית. למרות אדיקותו הדתית הוא אימץ באהבה את החלוצים החילונים וראה במאמצייהם חלק הכרחי מתהליך הגאולה.

על המקור: פסקה זו התפרסמה בעיתון "ההד"ה" היה עיתון חרדי ציוני שהקריא הקיימת לישראל הוציאה לאור, בו הופיעה כתיבה תורנית וציונית. המאמר מופיע גם במסגרת אוסף כתבים של הרב קוק בשם "מאמרי הראי"ה".

ביחס לתקוה המפעמת בלב כל יהודי מדור דור לישועה ולגאולה השתמשו חז"ל בבטוי "צפיה". שואלים לאדם "צפית לישועה"? ולא "קוית". צפיה היא מגזרת צ.פ.ה. תפקיד הצופה להשתמש בכל מאורע שהוא להזהיר על תקלה ולעורר למפעל של ישועה. וכך עלינו להשתמש בכל המאורעות שבעולם, שעל ידם תוכל לבוא או לצמוח תשועה לישראל. אנו אמונים על האמונה שכל דבר שיוכל להועיל לבני הארץ ולחזק האומה צפון בו דבר ה' לתחית הקודש בארץ הקודש. ומשום כך לא הבדלנו מאיזו מפלגה ומאיזה צד באה ההתעוררות הזאת. בכל זאת יש כמיהת הלב שלא נתמלאה.

מיום אשר החזון המעשי של בני הארץ ותחית האומה התחיל ללכת ולהתגשם, היתה הדאגה הפנימית שלנו לחזק חזון הרוח. להפיח אש הקודש בתוך מעשי החול. כי

אי־אפשר לישועת ישראל שתהא צומחת בהצלחה אלא אם כן תהא מעורבת הרכבה יסודית משני הכחות, הקודש והחול.

ההבדלה בין קודש לחול מקבילה להבדלה שבין אור לחושך. למרות ההבדלה שביניהם ישנם יחסים הדדיים בין האור והחושך והם משלימים זה את זה ורק בצרופם הם ממלאים תפקידים בשלמות. הוא הדין בין קודש וחול. קודש ישראל לה' ראשית תבואתו, אבל מציאות הקודש מבהיקה רק מתוך מציאות החול, ולכן "האומר כל גרני תרומה, כל עיסתי חלה לא אמר כלום", כי אנו צריכים גם לחול וגם לקודש, אלא שדרושה הגדרת הגבולות שביניהם, "והבדלתם", וביחד עם זה להבין שהחול והקודש משמשים זה את זה כשם שאי אפשר לימין בלי העזרה והשמוש של השמאל.

אמנם בצורה אידיאלית אנו קשורים למחשבה הרוממה שהקודש הוא הכל והחול הוא רק לבוש והסתר, שגם בו מסתתר אור הקודש. אבל זהו בחביון עוזו בצורה הפנימית. אולם בנגלה יש גם קודש וגם חול. ועל כן עלינו לטפל בשני המובנים ולהבדיל ביניהם ומתוך ההבדל לראות את האחד והחבר שביניהם. הגעגועים הטמירים של כנסת ישראל לגאולה ותחית האומה נמצאים בחביון הנפש של כל חלקי האומה, אלא שבכל חלק הם באים לידי בטוי בהתאם לכחה והכשרתה.

הגעגועים האלה אין דומה להם בין כל אומה ולשון. אין התולדה האנושית יודעת עוד עם שיושב בגלות אלפים שנה ועודנו עומד ומתגעגע ונכסף למולדתו. זה פלא בעיני העולם.

ואנו יודעים שדבר ה' הוא שמחינו ומקיימנו. הוא המעורר בנו את התשוקה והגעגועים אל ארץ הקודש והם מתלבשים בלבושי הקודש והחול, והם היוצרים את כל הערכים המעשיים המכוונים לתחית האומה ולבנין הריסות ארצנו הקדושה

כמו בנין ערים, יסוד מושבות ובתי מסחר וכדומה.

וכשם שהגעגועים היונקים ממקור הקודש מתלבשים בצורות של קודש וחול, כך במעשים צריכים שני הזרמים לזרום באופן ישר, דרך הקודש היוצא ישר מן הגעגועים וזרם החול לחזק את הכחות הטבעיים.

אמנם הגעגועים מכיון שהם עומדים בצורת החביון הפנימית, צריכים להיות כולם קדושים. אבל זהו בעתיד רחוק, בעת התקון השלם, ולפי שעה צריכים המעשים להשען על הקודש והחול הקשורים זה בזה כמו היום והלילה.

מתוך: הרב אברהם הכהן קוק, מאמרי הראיה, ירושלים, תשמ"ח. עמ' 257-259.

מהו ההבדל בין המונחים "צפיה" ו"קוית" על פי הסברו של הרב קוק?
 כיצד מתאר הרב קוק את הקשר ואת האיזון בין הקודש לחול בעבודת תחיית
 האומה?
 מהי משמעות הגעגועים לגאולה ולתחיית האומה על פי הרב קוק וכיצד הם
 באים לידי ביטוי?

הרב כלפון משה הכהן, ניצוצות גאולה, 1935

על המחבר: הרב כלפון הכהן (1874–1950) היה רבה הראשי של יהדות ג'רבה ומגדולי חכמי תוניס. הוא כתב חיבורים רבים בהלכה, בפרשנות, בחינוך ובמוסר. למרות התרחקותו מהמוסדות היהודיים המודרניים וניסיונו לשמור על מסורת הקהילה היהודית בג'רבה, תמיכתו בתנועה הציונית הייתה ללא סייג. הוא הקים עם שותפים נוספים תנועה ציונית מקומית שפעלה בשיתוף הקרן הקיימת לישראל וקרן היסוד. עלייתו לארץ נדחתה כמה פעמים עקב מצבו הבריאותי, ולבסוף נפטר בג'רבה. עצמותיו הועלו ארצה ב-2005.

על המקור: הספר "דרכי משה" הוא ספר דרשות שכתב הרב כלפון על פרשות השבוע. בדרשות אלה מופיעים רעיונות, עצות ו"הנהגות ישרות ליחיד ולרבים". במסגרת הדרשה על פרשת "ניצבים" עוסק הרב כלפון בפסוק "ושב ה' אליהך את שבותך ורחמך, ושב וקבצך מכל העמים" (דברים ל, ג). הרב כלפון מבקש, באמצעות הדרשה על פסוק זה, להסביר מדוע יש לראות במהלך הציוני את תהליך השיבה שהתורה מדברת עליו. במהלך הדרשה הוא פורס שלושה עשר טיעונים לעמדתו זו.

ומבואר בתורה כי שני השבות הם: הראשונה כי ה' ישיב את שבותנו וירחמנו, והשניה כי ה' יקבץ פזורינו ונדחינו מכל העמים אשר הפיצנו ה' שם ויביאנו אל הארץ אשר ירשו אבותינו והטיב והרבה אותנו יותר מאבותינו.

ובימינו אלה זכינו להשבה הראשונה כי ה' ברחמיו נתן בלב אדירי הממלכות הנאורים לבלתי היות עוד אותו העול והחמס והשעבוד והעבדות לכל בית ישראל אשר בגולה וכן להשיב לנו את הארץ ארצנו ונחלת אבותינו ציון קרית מועדינו להיות בית לאומי לישראל, וכל הדרים שם מאחינו זכו זכות אזרחית בארץ. ונראה שזה הוא ממש מה שאמר הכתוב ושב ה' אליהך את שבותך, היא ציון וירושלים.

ורחמך, להיות לנו שם משפט האזרחים. וכן מה שהוסר אותו השעבוד והעול והחמס מעלינו בממלכות האדירות הנאורות. ואחרי זה עוד ישיב ה' את ידו שנית לקבץ שה פזורה ישראל

בבוא לציון גואל. ומה שלא היה זה בבת אחת הוא מפני כי רוב הגליות והשעבודים שעברו עלינו בית ישראל הם דומים ממש לחושך ואפלה. והגאולה העתידה היא דומה ממש לאור גדול ונפלא. ומי שהיה בחושך רב צריך לו הדרגה גדולה להביט ולראות באור גדול. ולכן יהיה זה רק ממדרגה למדרגה כפי מה שהוא טוב לנו על פי הנהגתו ברוך הוא היודע כל נסתרות [...]

וכבר ניצוצי הגאולה האירו ומאירים מעת לעת כמו שיראה כל מבין ומשכיל הנותן לב ועין חודרת על זה:

(א) כי מצב כל ישראל אשר בארץ ואשר בחוצה לארץ היו במצב איום ונורא ממש [...]. ועתה בארצות הנאורות רבים מאחינו בית ישראל שבחוצה לארץ זכו אל אזרחיות גמורה. וכן אחינו שבארץ זכו לאזרחיות גמורה. וגם אחינו בשאר ארצות שאינם נאורות הוקל עוד מצבם ורק לפי מצב האזרחיות הגמורה נראים כמשוללי זכויות. אמנם כאשר נעריך גם מצבם זה העגום עם מצבם בימי קדם אנו רואים בחוש יתרון גדול כיתרון האור מן החושך.

(ב) ארץ ישראל אשר היתה ממש מיום שגלינו מארצנו גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדום ועמורה אשר הפך ה' באפו ובחמתו, עתה הודות לאל ברוך הוא הרבה עיירות ומושבות בארץ נעשו כגן עדן ובה עובדים הרבה אכרים מאחינו איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו ואלפים ורבבות מפירות הארץ ותנובותיה נשלחים לכל קצות הארץ למקנה ולקנין.

(ג) שפתינו העבריה אשר כמעט מיום שגלינו ועד עתה היתה שכוחה ועזובה ועומדת באותו המצב של היאוש ועתה הנה היא שפה חיה מדוברת כמעט בכל ארץ ישראל לגבולותיה סביב. והיא אחת מהשלוש השפות אשר שם: עברית, ערבית, אנגלית. [...] וכן המטבעות והבולים של הדואר וכתבי קבלות על המס של הממשלה ירום הודה כלם בשלושה שפות אלו [...]

(ד) סלילת הדרכים והמצאת המכונות הקיטוריות ליבשה, לים ולאוויר, אשר מיום ליום הולכים ומתרבים להקריה המרוחקים בזרוע לקיים מה שנאמר "מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם" (ישעיהו ס, ח). ובכלל זה המבריקים כך, או "המברקים"? אשר נתחדשו על ידי "הראדיו" וכיוצא להשמיע ולהודיע מה שבצד זה אל קצהו השני של העולם.

(ה) המכונות העובדים בימים אלה בערי סדום ועמורה והישוב המתחדש שם אשר לא היה עולה על לבנו לעולם, והוא אחד מניצוצי הגאולה כמו שאמר הנביא (יחזקאל טז, ג) "ושבתי את שביתתך את שבות סדם ובנותיה ואת שבות שמרון ובנותיה ושבות שביתך בתוכהנה וגו' ואחותיך סדם ובנותיה תשבן לקדמתן ושמרון ובנותיה תשבן לקדמתן ואת ובנותיך תשבינה לקדמתכן".

(ו) הישוב אשר גדל ועלה למעלה ראש בארצנו תיבנה ותיכון במהרה בימינו אמן. וכמאה מושבות ועיירות אשר היו מני אז ועד עתה למדבר שמם וארץ ציה נהפכו לכרמי יין וגני חמד

הנותנים פרי למכביר לתושבי הארץ ולתושבי חוצה לארץ. ורובם ככולם על ידי איכרים מאחינו בית ישראל מה שלא היתה כזאת לעולמים וזה אחד מניצוצי הגאולה ככתוב (עמוס ט, יג-טו) "הנה ימים באים נאם ה' ונגש חורש בקצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה" [...] וכמעט כל עמי התבל וכותבי העתים בכלל מודים ומתפללים על ההתקדמות של ארצנו בימינו במטעים בצעדים ענקיים שאין דוגמתן בכל העולם.

(ז) התכונות "חבר לאומים" כלליי לכל עמי ומלכי התבל אשר מטרתו היחידה היא להשבית ולבטל כל מיני מלחמה מן העולם כולו על ידי הבנה ישרה בין המתקוממים להלחם. וכבר עשה פרי ותנובה רבה בהשבתת כמה מלחמות מן העולם. ועתיד מזהיר לו עוד להתכונן יותר ויותר עד שיהיו כל מלכי התבל נשמעים לו בלתי יוצא מן הכלל. והוא מאמר הכתוב (ישעיהו ב, ד) "לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה". וכן אמר הכתוב (מיכה ד, ג) "והיה באחרית הימים וגו' לא ישאו גוי אל גוי חרב ולא ילמדו מלחמה". ועם כי עד עתה עדיין לא הושגה המטרה במילואה ושלמותה, על כל פנים זה הוא רק בתור ניצוץ מניצוצי הגאולה, כי לא היתה כזאת מעולם.

(ח) הסכמת והצהרת הממלכה האדירה בריטניה הנאורה ירום הודה, המפורסמת בשם הצהרת בלפור אשר במכתב גלוי לכל העמים הצהיר השר הגדול הזה בשם ממלכתו [...] וכן הסכימו בחבר לאומים הממלכה האדירה אשר כולנו חוסים בצלה צרפת הנאורה ירום הודה, והמלכות האדירה של אמריקה הנאורה ירום הודה, ועמהם כמעט כל הממלכות האדירות והנאורות אשר בתבל [...]

(ט) המלחמה העולמית אשר כמוה לא נהיתה וכמוה לא תוסיף, וכמו שאמרו במגילה דף יז ע"ב מלחמה אתחלתא [התחלת הגאולה] היא וממנה צמחו שני עמודי עולם: חבר לאומים ירום הודו. וארץ ישראל בית לאומי עברית יגן עליה אלוהים.

(י) הכוסף והתשווקה לרבים מאחינו בית ישראל לעלות אל הארץ לעבדה ולשמרה או לנשק את עפרה ולחונן את אבניה עד כי תהלה לאל בשנים מועטות נוסף בארצנו יותר משני שלישים על מה שהיה בה קודם המלחמה העולמית והוא מעין קיבוץ גלויות לאט לאט לפי מה שאפשר לה לקלוט והולך זה ומתגבר מיום ליום וחדש לחדש.

(יא) הצרות הרבות אשר לאחינו ברוסיה ואשכנז, והוא מאמר הכתוב "ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע" (ירמיהו ל, ז). וגם על ידי זה אנחנו רואים כי לקחו להם הרבה מאחינו אשר שם דרך ישרה זו להתישב בארץ לעבוד שם את האדמנה לאכול מפריה ולשבוע מטובה וכווננו שם הרבה מכונות והרבה בתי מסחר.

(יב) התקדמות העיר "תל אביב" אשר היתה מקרוב ממש למדבר שממה וציה ועתה היא עיר מהוללה בתבל וכולה מיושבת רק מאחינו בית ישראל ודרים בה יותר משמנים אלף מאחינו בית ישראל וכלם מתפרנסים בנחת מיגיע כפם ועתיד מזהיר לה להתקדם כהנה וכהנה.

(יג) מה שבכל התבל כולו נסוגו לאחור כל נתיבי המסחר והתעשייה עשר מעלות אחורנית. ולהפך בארצנו תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן, הם מתקדמים בצעדים ענקיים עד כי היה דבר זה לשיחה ולפלא לכל עמי התבל [...]

וה' בחסדו הגדול וברחמיו הרבים ירחמנו עוד וישיב שבותינו כקדם ויקבץ פזורינו להיות כל ישראל איש איש תחת גפנו ואיש איש תחת תאנתו יושבים לבטח.

הרב כלפון הכהן, דרכי משה, חלק א, פרשת ניצבים, ג'רבה, תרצ"ה. (הביא לדפוס מעתוק בשירי) עמ' נז-נח.

באיזה אופן עונים דבריו של הרב כלפון לטיעונים להתנגדות הציונית של הרב גרזובסקי והרב טייטלבוים?

כיצד אתם מבינים את משמעות המושג "גאולה"?

האם לדעתכם טיעוני הרב כלפון משכנעים?

הרב יששכר שלמה טייכטל, "אם הבנים שמחה", 1943

על המחבר: הרב טייכטל (1885-1945) היה מרבני הונגריה, תלמידו של האדמו"ר ממונקטש, שהיה מתנגד גדול של הציונות. בשנת 1936 הוא אף פרסם מאמר בקונטרס מאמרים ואיגרות של רבנים נגד הציונות החילונית והדתית. מלחמת העולם השנייה ושואת יהודי אירופה גרמו לשינוי עמדתו בעניין הציונות. בכתביו המאוחרת הוא כתב על חובת העלייה לארץ מטעמים דתיים ועל כך שיש לראות בציונות תהליך המביא לקיבוץ גלויות, שהוא אחד מסממני הגאולה. הרב טייכטל נרצח באושוויץ ב-1945. הוא השווה את ההתנגדות לציונות למעשה המרגלים במדבר שאמרו דברי דיבה על הארץ המובטחת.

על המקור: "אם הבנים שמחה" הוא ספרו המאוחר של הרב טייכטל, שנכתב במהלך מלחמת העולם השנייה ובו הוא מציג את עמדתו התומכת במהלכים הציוניים. הספר הודפס לראשונה בבודפשט בשנת 1943, תוך כדי המלחמה.

ודע דכל מה שכתבתי על בוני הארץ וכיניתי אותם בשם "רשעים" חס וחלילה, כל זה כתבתי לפי דעת הקנאים שמכנים אותם כן, וכתבתי אפילו לשיטתם אין הצדק אתם, שרחקו את מעשה הבנין מפאת שבוני הארץ אינם נראים בעיניהם, כי המה שלוחי דרחמנא [שלוחי אלוהי ישראל] ויסודתם בהררי קודש, וכמו שהוכחתי בכל מה שכתבתי עד כה, אבל לי לעצמי אינה נראה כן ואין דעתי מסכמת אתם, שבעיני המה אינם רשעים, רק זרע אמת, זרע אברהם יצחק יעקב, זרע בחונים, ורק המה כתינוק שנשבה בין העובדי כוכבים, וכמו שהבאתי לעיל, ומצוה לאהוב אותם ולקרבם [...] וזה יהיה למוסר השכל לכמה וכמה שבנקל עושים את אדם הישראלי לרשע ולקרותו רשע, וחס וחלילה לעשות כן, כי כולם זרע אהובים למקום ברך הוא [...]

וכעת בימינו שזה שנים האחרונים רבים מאחינו בני ישראל שנהרו לארץ ישראל מכל פינות הגולה לאלפים ולרבבות, ודאי אות וסימן הוא לאתחלתא דגאולה.

וכן המלחמות שנעשה בימינו משנת תרע"ד (1914) שפרצה מלחמות העולם לא שבתה עד כה, שתמיד היתה בוערה פעם כה ופעם כה [...] וכבר אמר במסכת מגילה: מלחמה – אתחלתא דגאולה [תחילת הגאולה]. ובמדרש פרשת לך לך אמור: אם ראית מלכויות מתגרות זו בזו, צפה לרגלי משיח [...]

כן עתה בימינו שנסתבב הדבר הדוחק הגלות בארצות הגולה והגירוש שנתגרשו מהם עד שאי אפשר להישאר עוד פה, ולעומת זה נפתחו לנו השערים לשוב לארצנו ארץ ירושתנו. ומזקנים נתבונן, היינו מזקננו אברהם, ובדרך קל וחומר, מה אצלו שבא לו הציווי מהשם לילך לארץ ישראל [...] על אחת כמה וכמה לנו שאנו בחו"ל ותנאי החיים נעשים לנו פה קשים מבלי נשוא ופתחו לנו השערים לילך לארץ ישראל, על אחת כמה וכמה שדי לנו ברמז זה לידע שרצון הבורא הוא שנעזוב את ארצות הגולה ונלך ונשוב לא"י, ונעשה בזה כמו שעשה אבינו הזקן אברהם עליו השלום, ורק בשינוי למעליותא. הוא דן מתנאי החיים הקשים לילך מארץ ישראל לחוץ לארץ, וגם עשה כן, ואנו נלך מחו"ל לארץ ישראל, אשר בוודאי שיהיה חביב מעשינו זה לאבינו שבשמים. וזה אמת וברור לאמיתה של תורה, בלי שום צל ספק חס וחלילה.

מתוך: הרב שמחה שלמה טייכטל, אם הבנים שמחה, בודפשט, תש"ג. עמ' קכה - קכז

מהם טיעוניו של הרב טייכטל לתמיכה בציונות?

האם לדעתכם הוא עונה לטיעוני המתנגדים לציונות מקרב היהדות הדתית?

כיצד השפיעה שואת יהודי אירופה שהתחוללה ברקע על דברי הרב טייכטל?

האם יש לכם תשובות טובות משלכם להתנגדות הדתית לציונות?

ההתנגדות הפוסט-לאומית/פוסט-ציונית | מקורות

הרעיון הפוסט-לאומי, השולל את מרכזיות הזהות הפרטיקולרית, נולד מהתפיסה שלפיה הזהות הלאומית המובחנת והנבדלת היא שורש כל רע, המקור למלחמות בין עמים ומדינות. הטיעון הפוסט-לאומי, שהוא ענף של ההשקפה הפוסט-מודרנית, קורא תיגר על מושג הלאומיות המודרני בכך שהוא מדגיש את הזהות האישית – דתית, אתנית ותרבותית – כחשובה ובלתי-נפרדת מזהותו של אדם. לפי גישה זו, הלאומיות, כהשקפה קולקטיבית, נתפסת כתוצר של שיח היסטורי-פוליטי המטשטש זהויות מגוונות, מדכא קבוצות שוליים, ולעיתים אף מתנגש בעקרונות של זכויות אדם והומניזם אוניברסלי. הפוסט-לאומיות מדגישה את הרב-קוליות ואת הפלורליזם על פני חזון לאומי אחדותי ומערערת על הלכידות החברתית, על הסולידריות ועל היכולת לגבש ערכים משותפים. בחלק זה של היחידה נכיר את ההתנגדות החילונית האנטי-לאומית לציונות, שצמחה על רקע זרמים אידיאולוגיים שהתפתחו במאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים, כגון, הקומוניזם והכנעניות. זרמים אלה ראו בלאומיות היהודית תופעה שלילית, גורם לסכסוכים ולמלחמות, וקראו להתעלות מעל לזהויות לאומיות צרות לטובת אחווה אנושית כלל-עולמית. מהתפיסות הללו צמחו בסוף המאה העשרים גם זרמים פוסט-ציוניים שמתחו על הציונות ביקורת חריפה ונטו להעצים מרכיבים אוניברסליים על חשבון מרכיבים לאומיים בזהות הישראלית.

יונתן רטוש, "הלאום העברי החדש", 1970

על המחבר: יונתן רטוש (1908-1981) – שמו הספרותי של אוריאל שלח (הלפרין) – היה משורר, מתרגם ומקים תנועת "העברים הצעירים", שהייתה חלק מרכזי מתנועה שנועדה בשם "הכנענים". רטוש ניסח את מצע "העברים", שעיקרו יצירת עם חדש, עברי. הוא הציג את רעיון "הלאום העברי החדש" כתגובה להגירה מאירופה ועקב תחושת הזרות של היהודים בארץ ישראל.

על המקור: רטוש טוען שעם התפשטות הרעיון הלאומי מזרחה החלה נובטת וקמה בארץ אומה עברית חדשה, שקמה בארץ העברים הקלסית ודוברת את השפה העברית הקלסית. רטוש סבר ש"היהדות" זרה לבני הארץ, ושבני הארץ הם למעשה בני לאום חדש. הוא הציג את תפיסת הלאום העברי החדש כתחליף לזהות היהודית תוך התמקדות בזהות עברית ייחודית שאינה תלויה בדת או ביהדות. המקור המצורף הוא חלק מריאיון שקיים אהוד בן עזר עם יונתן רטוש.

אנסה לסכם במשפטים מעטים, קצרים במידת היכולת, בראשי פרקים בלבד, את גישתנו העברית ("הכנענית" לפי הביטוי המקובל): בארץ, כמו בהרבה ארצות הגירה במאות האחרונות (למשל אוסטרליה, מכסיקו, ארה"ב), קמה על סף המאה העשרים אומה חדשה, היא האומה העברית החדשה.

אומה חדשה זו קמה במסגרתה הגיאוגרפית והלשונית של האומה העברית הקלאסית, מלפני היות היהדות; ובתהליך קומה של האומה העברית החדשה השתלב אפוא בדרך הטבע תהליך של תחייה לאומית, כאותה שידעה אומה עתיקה לא אחת שקמה לתחייה לאומית; לכן יכלה לפעום, גם פעמה, תחושת הייחוד העברי וההכרה העברית כבר בקרב הדור העברי החדש הראשון, על סף המאה הנוכחית.

הטריטוריה הישראלית היא חלק טבעי ובלתי־נפרד מארץ־הפרת – (והוא אך ניסוח בלשון ימינו של הביטוי הקלאסי "עבר הנהר": "עבר" הוא בעיקרו ארץ, ו"הנהר" בה"א הידיעה הוא הפרת) – היא ארץ העברים הקלאסית, המשתרעת מגבול מצריים על החידקל (בין מצריים, חצי־האי ערב, איראן ותורכיה), וסוף גורלה של זו – גורלה; ובפועל, ביוזעים ובלא־יודעים, על כללה של ארץ הפרת – ערשה וליבה של הפאן־ערבאות – וכלל יושביה, נלחם הלאום העברי החדש. נלחם בפאן־ערבאות הדכאנית, הזרה, הדנה את הארץ ואת יושביה לשעבוד בינאימי מבית וזר מבחוץ.

ניצחוננו, ובטווח רחוק אף עצם קיומנו, אפשריים רק על־ידי התייצבנו בראש כל שואפי העצמאות והקדמה בארץ־הפרת כולה, בהיותנו חלוץ וגרעין לתחייתה על בסיס חילוני, לאומי, לא דתי ולא עדתי, בהישען על רקע הקדם העברי הקלאסי. המשותף לכל יושבי הארץ ועממיה, מלפני היווצר היהדות ושאר הדתות המפלגות את האוכלוסייה היום (הדברים אמורים בתהליך היסטורי שפרטיו ושלביו אינם ניתנים בדרך הטבע לקביעה מראש).

הציונות, לכל פניה, היא, והיתה מעיקרה, אידיאולוגיה יהודית, פרי הבעיות והצרכים הנפשיים של יהודים בפזורתם לארצותיה. בארץ לא יזמה דבר, לא פתחה בשום דבר. בארץ היא מבקשת מאז ראשיתה אך להשתלט – על ההגירה, על החינוך, על הכלכלה, על המדיניות, על מכלול החיים בארץ; לדכא במלוא יכולתה, ב"תודעה יהודית" כפויה, את ההתפתחות הטבעית של האומה העברית החדשה, על כל הנובע מכוח חייה ועצם קיומה; לכפות עליה שלטון זר לרוחה, לאופייה ולעצם הווייתה

(כפי שנתגלה ברור במאי 67' למשל, בפער בין הממשלה לצבא), שלטון שהוא בעצם מיסיונרי – ולפלג את יושבי הארץ קבע לפי עדותיהם ודתותיהם, למען כונן כאן מין ארץ קודש, שבדרך הטבע אין מאתרה (location) הגיאוגרפי והגיאופוליטי מעלה ואינו מוריד. וכמובן – ארץ קודש שעיקר קיומה בדרך הטבע מסחר בקודשים. ארץ קודש בשביל הפזורה היהודית באשר היא שם, מין מרכז היונק מן הפזורה היהודית, משולב עמה, ונשען וחי עליה במידה רבה.

את תחייתה והתעצמותה העברית של ארץ־הפרת יש לראות במסגרת התקומה הלאומית של קדמת אסיה כולה, מאז הגיע אליה, במרוצת המאה התשע־עשרה, העיקרון הלאומי, שהתפשט מאז המהפכה הצרפתית מזרחה; ועיקרו זהה בכל הארצות המתעוררות כאן

לתחייה, אצלנו כמו בתורכיה ובאיראן, דרך משל: הגדרה עצמית לאומית, טריטוריאלי, בהתנער מגדרי גזע, עדות, דת, ובהישען על תקופה לאומית קלאסית.

הגדרה עצמית לאומית זו היא תנאי הכרחי לאפשרות של קליטת המוני אדם במסגרת לאומית, חילונית, מתחדשת זו, ולשיקום הארץ – שהן שאלות היסוד של לאום מתחדש וחדש. בלעדי הגדרה עצמית ברורה זו לא תיתכן התעצמותה של חברה לאומית, וכמידת שלמותה של הגדרה עצמית לאומית זו – מידת התעצמותה של החברה המתחדשת.

אהוד בן עזר: מה העקרונות המעשיים של תוכניתך, במסגרת המדינה?

יונתן רטוש: קליטה הדרגתית של כל יושבי הארץ בתוך חברה עברית חד-לאומית פתוחה, הקובעת שוויון חובות וזכויות לכול, בלי הבדל מוצא, דת ועדה. בית ספר עברי חילוני אחיד (עם שיעורי דת של רשות) לכל יושבי הארץ, בלי הבדל מוצא, דת ועדה. גיוס הדרגתי לצה"ל של כל יושבי הארץ, בלי הבדל מוצא, דת ועדה. הגירה לפי צורכי הארץ על-פי נתונים אישיים בלבד, בלי הבדל מוצא, דת ועדה.

אהוד בן עזר: כיצד נוכל לקלוט את הערבים במסגרת הלאום העברי החדש?

יונתן רטוש: אם הטמענו (במובן – integrate) יהודים תימנים עם כורדים, יחד עם יהודים יוצאי גרמניה, למשל (קיבוצי אדם שלא היה להם שום דבר משותף) – מדוע לא נוכל להטמיע פלאחים? השאלה היחידה היא: על איזה בסיס מטמיעים. היום אנו מטמיעים על בסיס דתי-עדתי, מטמיעים על בסיס זה גם אנשים שעצם המנטאליות העדתית, בתור בסיס לחיי מדינה, זרה להם, דוגמת יוצאי אירופה המערבית. אם אנו קובעים הטמעה על בסיס לאומי, חילוני, עברי ולא יהודי – אין כל סיבה שלא נוכל לקלוט במסגרת הלאום הרחבה גם לא-יהודים, בלי הבדל מוצא, דת ועדה. אולי אדגיש כאן שבעצם עיקר השאלה אינה במבוגרים, שהם לכאורה המועמדים לקליטה בתוך החברה הלאומית העברית, אלא בבניהם, העתידים לגדול עברים.

מהו הטיעון של רטוש נגד הציונות כתנועה לאומית יהודית?

במה שונה הלאום העברי החדש של רטוש מהלאום כפי שאתם מבינים אותו?
כיצד נראה על פי רטוש תהליך התחייה הלאומית כחלק מהתחדשות אזרית במזרח התיכון?

קישור לראיון המלא

ג'ון לנון, Imagine, 1971

על המחבר: ג'ון לנון (1940-1980) היה מוזיקאי, זמר ויוצר בריטי, ממייסדי להקת הביטלס ומהדמויות המשפיעות בתולדות המוזיקה הפופולרית. הוא נודע גם כאקטיביסט בולט למען השלום, במיוחד בתקופת מלחמת וייטנאם, לצד אשתו יוקו אונו. לנון נרצח בניו יורק ב-1980 אבל ממשיך להשפיע על התרבות, על המוזיקה ועל תנועות חברתיות עד היום.

על המקור: Imagine (דמיין) הוא שיר סולו מפורסם של ג'ון לנון מ-1971, הקורא לדמיין עולם ללא גבולות, דתות, לאומים או רכוש. השיר מציע חזון אוטופי של שלום אוניברסלי ואחוזה בין בני האדם, וזכה למעמד של המנון הומניסטי. למרות הביקורת על הנאיביות שלו הוא נחשב אחד השירים המשפיעים והאהובים בכל הזמנים. על מילות שיר זה כתב זאב מגן את המסה שלו, המופיעה בחלק הבא של היחידה, על המענה הציוני לטיעונים האנטי-לאומיים.

Imagine there's no heaven

It's easy if you try

No hell below us

Above us, only sky

Imagine all the people

Livin' for today.

Imagine no possessions

I wonder if you can

No need for greed or hunger

A brotherhood of man

Imagine all the people

Sharing all the world.

Imagine there's no countries

It isn't hard to do

Nothing to kill or die for

And no religion, too

Imagine all the people

Livin' life in peace.

You may say I'm a dreamer

But I'm not the only one

I hope someday you'll join us

And the world will live as one.

You may say I'm a dreamer

But I'm not the only one

I hope someday you'll join us

And **the world will be as one.**

איזו תפיסת עולם בנוגע לגבולות, למדינות וללאומיות משתקפת בשיר?
 כיצד מבקר השיר Imagine את רעיון הלאום והדת כמבנים חברתיים?
 כיצד מתקשר השיר לביקורת הפוסט-ציונית בישראל על הקשר בין מדינה
 ללאומיות?

לאחר הצפייה בווידאו וההאזנה לשיר, איך הרגשתם? עשה לכם טוב? האם עלו
 בכך פתאום רגשות מעורבים בנוגע לזהות לאומית/אוניברסלית?

כיצד אתם מיישבים בין התחושה הטובה שהשיר מעלה בנו לבין בחירתכם
 בזהות לאומית?

קישור לביצוע השיר

חנה ארנדט, "ציונות: בחינה מחדש", 1945

על המחברת: ארנדט (1906–1975) הייתה פילוסופית יהודייה ממוצא גרמני, שפעלה במאה העשרים. היא נולדה ב-1906 למשפחה יהודית משכילה, ונחשפה בגיל צעיר לכתבים פילוסופיים. ארנדט למדה אצל גדולי הפילוסופים הגרמנים בתקופתה, באוניברסיטאות מארבורג והיידלברג. ב-1933, עם עליית הנאצים לשלטון, היגרה לצרפת, עבדה זמן מה בעליית הנוער וסייעה למאמצי הסוכנות היהודית. ב-1941 הגיעה לארצות הברית והשתקעה שם. ארנדט כתבה על נושאים רבים, אך עסקה בעיקר בתיאוריה פוליטית, בנסותה להבין את מהות הטוטליטריות ואת כישלון ההומניזם האירופי. מצב העם היהודי והציונות העסיק אותה. ככמה מחבריה, משכילי יהדות גרמניה, תמכה במדינה דו-לאומית. בשנת 1961 סיקרה בעבור "הניו יורקר" את משפט אייכמן, והתפרסמה בזכות המושג השנוי במחלוקת שטבעה: "הבנליות של הרוע".

על המקור: המאמר פורסם ב-1945, לאחר מלחמת העולם השנייה והשוואה ולפני הקמת מדינת ישראל. ארנדט הייתה ציונית, אך ביקרה את הכיוון שאליו הציונות פנתה – מדינת לאום אתנית. היא האמינה בכך שעקב השואה והלקחים מאירופה, על היהודים, כאומה קטנה שתביעויות המדיניות נמצאות בהכרח בקונפליקט עם אומה אחרת, לחפש מודל מדיני אחר: מודל דו-לאומי או מודל של קונפדרציה.

הלאומיות גרועה דייה בשעה שאין היא סומכת אלא על כוחה של האומה. לאומיות התלויה בהכרח ובגלוי בכוחה של אומה זרה בוודאי גרועה יותר. זהו הגורל המאיים של הלאומיות היהודית ושל המדינה היהודית המוצעת, המוקפת באופן בלתי נמנע מדינות ערביות ועמים ערביים [...] התנועה הלאומית היהודית למען מהפכה חברתית, שהחלה את דרכה לפני חצי מאה באידיאלים נשגבים כל כך, עד שנעלמו מעיניה המציאויות של המזרח הקרוב ורשעותו הכללית של העולם, גמרה – כמו רוב התנועות מסוגה – בתמיכה חד משמעית בתביעות לא רק לאומיות אלא שוביניסטיות – לא נגד אויבי העם היהודי, אלא נגד ידידיו האפשריים ושכניו בהווה.

ראינו בשקיעתה הרת־האסון של מערכת מדינת האומה בימינו. הדעה החדשה שצמחה בקרב עמי אירופה מאז המלחמה הראשונה היא שמדינת האומה איננה מסוגלת להגן על קיום האומה ואף אין לאל ידה להבטיח את ריבונות העם. קווי הגבול הלאומיים, שהיו לפני כן סמל הביטחון מפני פלישה וכן מפני הצפה לא־רצויה של זרים, התבררו כחסרי כל תועלת של ממש. ובעוד על אומות המערב הישנות איימו המחסור בכוח אדם שגרם התייעוש או שטף זרים שאין בכוחן להטמיע, סיפקו ארצות המזרח את הדוגמאות הטובות ביותר שבאפשר לחוסר יכולתה של מדינת האומה להתקיים עם אוכלוסיה מעורבת.

אך ליהודים אין ממש סיבה לשמוח בשקיעתן של מדינת האומה ושל הלאומיות. איננו יכולים לחזות את הצעדים הבאים בהיסטוריה האנושית, אך דומה שהאלטרנטיבות ברורות. הבעיה המתעוררת שוב ושוב, כיצד להתארגן מבחינה מדינית, תיפתר על ידי אימוץ צורת האימפריות או צורת הפדרציות.

הצורה השנייה תיתן לעם היהודי, ולעמים קטנים אחרים, סיכוי סביר למדי לשרוד. הראשונה אולי לא תהיה אפשרית בלי לעורר תשוקות אימפריאליות כתחליף ללאומיות המיושנת, שהיתה לפני הגורם המניע אנשים לעשייה. אבוי לנו אם יגיעו הדברים לידי כך.

חנה ארנדט, "כתבים יהודיים", נוסח עברי: איה ברויאר, עריכה מדעית: עידית זרטל, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2011, עמ' 288-290.

מדוע לדעת ארנדט, רעיון מדינת הלאום היהודית עלול לגרום לחזרה על הטעויות שהתרחשו באירופה?

כיצד משפיעה ההיסטוריה האירופית על עמדתה כלפי הקמת מדינת לאום במזרח התיכון?

לאור היכרותכם עם ההתרחשויות לאחר 1945, האם הכיוון שאליו פונה ארנדט היה אפשרי?

קישור לראיון המלא

אורי רם, "הזמן של הפוסט", 2006

על המחבר: רם (1950) הוא סוציולוג ישראלי, פרופסור אמריטוס באוניברסיטת בן-גוריון. מחקריו עוסקים בגלובליזציה, בלאומיות, בתרבות ובפוליטיקה בישראל מתוך גישה ביקורתית. הוא מהבולטים בזרם הפוסט-ציוני ופרסם ספרים חשובים בתחום הסוציולוגיה של הידע. כיהן כנשיא האגודה הסוציולוגית הישראלית וכראש המחלקה לסוציולוגיה באוניברסיטת בן-גוריון.

על המקור: הספר "הזמן של הפוסט" עוסק בעליית המושגים "פוסט-מודרניזם", "פוסט-ציונות" ו"פוסט-קולוניאליזם" בשיח האינטלקטואלי בישראל. אורי רם בוחן כיצד מאתגרות גישות ביקורתיות אלו את ההיסטוריוגרפיה הציונית ואת זהות המדינה. הספר מנתח את הקשרים בין ידע, אידאולוגיה וכוח בחברה הישראלית. זהו חיבור מרכזי להבנת הפוליטיקה של הידע בישראל בעידן של שינוי תרבותי.

בתפיסה הרווחת בישראל, האידאולוגיה הלאומית וקיום המדינה והחברה חד הם. האומנם כך? האומנם קיום של מדינה כמסגרת חוקתית אזרחית מחייב את הזדהותה עם אומה? בשנות התשעים של המאה העשרים עלתה לדיון בשיח הציבורי התזה הפוסט-ציונית, שעל פיה אפשר להתיר את הקשר הגורדי בין המדינה ובין הלאומיות בישראל ובכך לתקן את הדמוקרטיה בישראל.

הלאומיות היתה "סדרן הזהויות" הגדול של העת המודרנית.

במהפכות האמריקנית (1776) והצרפתית (1789) נתקבל העיקרון הרפובליקני של שלטון העם כבסיס לאומי ללגיטימציה של המדינה; ובמאה העשרים זכה עקרון הריבונות הלאומית להכרה בהצהרת וילסון (1919) ובהקמת חבר הלאומים, ולימים האומות המאוחדות. במאתיים השנים האחרונות התחלק כדור הארץ כולו למדינות לאום. כל אחת מן המדינות האלה סימנה גבולות טריטוריאליים, סיפקה לאוכלוסייה שבטריטוריה זו תעודות זהות ודרכונים, הנפיקה מטבע, הניפה דגל, טיפחה שפה והנהיגה טקסים, ובמקרה הטוב – חלק קטן מן המקרים – גם פיתחה משטר דמוקרטי ייצוגי נבחר וזכויות ליברליות. אין להבין מכך כי הקבוצה האתנית או הלאום שהיא שייכת לו הם בבחינת ישויות "ראשוניות" לעומת המדינה, שהיא מסגרת מאוחרת או מלאכותית, ועוד אין להסיק כי בלעדיות אתנית או לאומיות היא ערובה לדמוקרטיה.

בתקופה האחרונה החל תהליך חדש הפורע את המוסכמות הלאומיות והבין-לאומיות המודרניות המקובלות. תהליכי הגלובליזציה פורצים באמצעות רשתות התקשורת והתמסורת את גבולות המדינות, ומניידים הון, סחורות, רעיונות ובני אדם ממקום למקום. אגב ערעור המסגרות הישנות מצד אחד ויצירת רשתות חדשות מצד אחר.

מצד אחד נוצרות זהויות טרנס-לאומיות ופוסט-לאומיות, כאלה החוברות לעולם הכללי שמחוץ למדינת הלאום, ומצד אחר נוצרות זהויות שכנגד נאו-לאומיות, כאלה המתחפרות ב"מקום" המסוים, מקום במובן הטריטוריאלי או גם התרבותי.

גם בישראל מתרחשים תהליכים כאלה, והמגמות החדשות המתהוות בה כונו פוסט-ציונות ונאו-ציונות. הפוסט-ציונות היא המגמה השואפת לאוניברסליזציה גוברת, כלומר לפיתוח הדמוקרטיה בישראל, והנאו-ציונות היא המגמה השואפת לפרטיקולריזציה גוברת, כלומר לכינון משטר אפרטהייד אתני בישראל.

הוויכוח הוא על המושג המשמש כיום כמפתח לגישה הציונית למשטר של מדינת ישראל – "דמוקרטיה ויהודית". אף שהמושג – ככזה – חדש למדי, הוא מציין את תפיסתה העצמית (המוחצנת לפחות) של ישראל מאז היווסדה כמדינה שלפיה היא בעת ובעונה אחת יהודית ודמוקרטית. ב-1992 נחקק עיקרון כפול זה בחקיקת היסוד, והוא מבטא את הלאומיות הליברלית בישראל. הפוסט-ציונים רואים מיניה וביה סתירה מהותית ב"דמוקרטיה ויהודית", שכדי ליישבה יש להפריד בין הצדדים במשוואה, כלומר להפריד את המדינה מן הלאום (לא רק מן הדת). המרכז הלאומי-ליברלי לעומת זאת טוען כי חובת הדמוקרטיות המוטלת בכך חמורה מזו המוטלת על כל מדינה דמוקרטית אחרת.

הפוסט-ציונים טוענים כי ישראל אינה מכבדת עקרונות דמוקרטיים בסיסיים, והיא נמצאת הלכה למעשה בשליטה של "אתנוס" אחד, היהודי, ועל כן הדגם המתאים לתיאור המשטר הזה נקרא אתנוקרטיה.

אורי רם, הזמן של הפוסט-לאומיות והפוליטיקה של הידע בישראל, רסלינג, 2006. עמ' 153-156.

האם מדינה מודרנית חייבת להיות מזוהה עם לאום מסוים כדי להצדיק את קיומה?

כיצד משפיעים תהליכי הגלובליזציה על מושג הלאומיות בישראל ובעולם?

האם לדעתכם זהות לאומית (יהודית) סותרת את הערכים הליברליים (דמוקרטיה)?

המענה הציוני: תשובות הציונות להתנגדות האנטי-לאומית

רחל ינאית בן-צבי, "אנו עולים", 1927

על המחברת: ינאית בן-צבי (1886-1979) הייתה מנהיגה ציונית, סופרת ומחנכת, ממייסדות הסתדרות הפועלות וממנהיגות תנועת העבודה. היא הייתה אשת הנשיא השני של ישראל, יצחק בן-צבי, ומהמנהיגות הנשיות הבולטות בתנועה הציונית.

על המקור: ספרה של ינאית בן-צבי, "אנו עולים", פורסם ב-1927, בתקופת העלייה השלישית והרביעית, ותיאר את ניסיונה האישי כחלוצה וכמייסדת התיישבות חקלאית בארץ ישראל. רחל ביקשה להוכיח שהציונות החלוצית אינה סותרת את הערכים האוניברסליים אלא מיישמת אותם באופן קונקרטי.

השלילה הגמורה של הלאומיות היהודית בשם האוניברסליזם היא בגדר התכחשות עצמית. הקוסמופוליטיות של היהודי החסר מולדת איננה אידיאל אלא תוצאה של חולשה ושל נדודים. הציונות, בדרישתה להקמת חברה יהודית צודקת בארץ ישראל, מציבה דרך שלישית – לא לאומנות צרה ולא התבטלות עצמית, אלא יצירת חברה מופת בקרקע המולדת.

ראיתי בעיני כיצד נשים וגברים, שמעולם לא אחזו במחרשה, הפכו לחקלאים גאים באדמת המולדת. ראיתי כיצד אינטלקטואלים משכילים עזבו את ערי אירופה כדי לסלול כבישים ולנטוע עצים בגליל ובשרון. זה איננו רק מעשה לאומי – זה מעשה אנושי אוניברסלי, של תיקון האדם באמצעות עבודה ושוויון.

רחל ינאית בן צבי, אנו עולים: פרקי חיים, עם-עובד, תל אביב, 1959.

מהי מטרת הציונות על פי רחל ינאית בן-צבי?

האם הציונות על פי רחל ינאית בן-צבי סותרת את הערכים האוניברסליים? הסבירו.

מה מאפיין לדבריה את היהודים המתנגדים לציונות?

גולדה מאיר, נאום בוועידת מפא"י, 1957

על המחברת: גולדה מאיר (מאירסון; 1898–1978) הייתה מדינאית ואשת ציבור ישראלית. היא נולדה באוקראינה והיגרה עם משפחתה לארצות הברית, ומשם עלתה לארץ. היא הפכה לאישה הראשונה שכהנה כראש ממשלת ישראל, בתקופת משבר קשה שהגיע לשיאו במלחמת יום הכיפורים. היא ייצגה את דור המייסדים החלוצי, החל בחייה בקיבוץ מרחביה, עבור דרך שליחותה כשגרירה במוסקבה וכלה בהנהגת המדינה בתפקידי שרת העבודה, שרת החוץ וראש הממשלה.

על המקור: הנאום נישא בוועידת מפא"י ב-1957, בתקופה של מתיחות בין-גושית במלחמה הקרה ושל מאבק רעיוני עם המפלגה הקומוניסטית. מאיר, כשרת החוץ באותה תקופה, שאפה להדוף את ביקורת השמאל הרדיקלי על הציונות ולהוכיח שהעמדה הציונית-סוציאליסטית היא הנכונה.

הציונות היא תנועת שחרור לאומית של עם המפוזר בין האומות. האינטרנציונליזם שמבקש להתעלם מייחודה של שאלת העם היהודי נכשל כישלון חרוץ [...]

הקוסמופוליטיות איננה יכולה להיות פתרון לעם שנרדף דווקא בגלל ייחודו.

הניסיון המר מלמד שרק מדינה עצמאית תוכל להבטיח את הישרדותו של העם היהודי. הקומוניסטים שהבטיחו שהמהפכה תפתור את בעיית האנטישמיות, הוכחו כמי שטעו בהערכתם. גם בברית המועצות, המחויבת לאינטרנציונליזם, היהודים סובלים מרדיפה ודיכוי.

מדינת ישראל היא ההוכחה שעם יכול להיות גם לאומי וגם מחויב לערכים אוניברסליים של שלום וצדק.

מהי טענתה המרכזית של גולדה מאיר כלפי הקומוניסטים והאינטרנציונליזם בהקשר היהודי?

כיצד היא מציגה את מדינת ישראל כהוכחה לכך שאפשר לשלב בין לאומיות לערכים אוניברסליים?

זאב מגן, "דמיין: על ג'ון לנן ואהבה", 1999

על המחבר: זאב מגן (1964) הוא פרופסור ומזרחן ישראלי, מומחה לאסלאם ולחקר איראן. הוא עומד בראש המחלקה ללימודי המזרח התיכון באוניברסיטת בר-אילן ומרצה גם במרכז האקדמי שלם. מחקריו עוסקים ביחסי יהדות-אסלאם, בתרבות האיראנית ובשיח האידיאולוגי במזרח התיכון. נוסף על כך הוא מוביל את היוזמה "עברי אנוכי" לקידום השפה העברית במרחב הציבורי בישראל.

על המקור: במאמר זה בוחן מגן את שירו של ג'ון לנן Imagine ומבקר את חזונו לאחדות עולמית נטולת גבולות, דתות וזהויות. מגן טוען שהשאיפה לאהוב את כולם בשווה מבטלת את ההבדלים האנושיים, דבר העלול להוביל למשטרים מדכאים בשם האהבה והאחוה. הוא מדגיש שאהבה אמיתית מחייבת הבחנה והעדפה, ולכן, זהות לאומית ותרבותית היא תנאי הכרחי לאהבה עמוקה ובעלת משמעות.

אף אחד לא מתרגש מאהבה אוניברסלית. זה לא מקפיץ אותך מהמיטה בבוקר, זה לא גורם לך לצמרמורות עונג, זה לא משבש את בני מעיך, זה לא שולח אותך לשדות לדלג בקמה בין השיבולים הזהובות, ולא לאחו לקטוף כלניות וכרכומים, זה לא מצית כך דחף לשיר שירים על ציפורים, זה לא מצמיח לא גבורה, ולא הקרבה, ולא מסירות, ולא יצירתיות, ולא נאמנות, ולא שום דבר אחר.

כי אהבה פירושה העדפה. סוג האהבה שיש לו איזושהי משמעות, סוג האהבה שאנו כולנו באמת חפצים בו וזקוקים לו וחיים למענו, סוג האהבה ששווה משהו למישהו – ששווה הכל לכולם – הנו אהבה אשר מטבעה, מעצם הגדרתה, מבחינה ומעדיפה. הראו לי בן-אדם שטוען כי הוא אוהב את הילדים שלך באותה מידה שהוא אוהב את הילדים שלו, ואני אראה לכם מישהו שאסור בשום פנים ואופן שיהיה שמרטף לילדיך. תכניסו את זה טוב-טוב לאוזניים: מי ששואף או מטיף לאהוב את כולם בצורה שווה – אין לו קמצוץ של מושג מהחיים שלו מה זאת אהבה! התרחקו מאנשים כאלה. הימלטו ההרה! כל מי שמנסה לשכנע אתכם לאהוב את כולם באופן שווה, באמת דוגל בהדברת כל האהבה הראויה לשמה מעל פני החלד.

וכל זה מתקשר לעניין נוסף, שגם הוא גלוי וידוע לפני כל בר-דעת, אך מטעמים שונים אינו זוכה לתהודה הראויה: מכיוון שהאהבה משחקת תפקיד כה בכיר ומרכזי בחיי כל אחד מאיתנו, ומכיוון שהאהבה שעליה מדובר תמיד תהיה מבחינה ומעדיפה בטבעה, בני אדם, מאז ולתמיד, בכל דורותיהם ובכל מושבותיהם, יעדיפו לבלות בחברתם של אנשים מסוימים, מאשר בחברתם של אנשים אחרים. הם לנצח ייצרו קבוצות מיוחדות, קבוצות קטנות וקבוצות גדולות, קבוצות שאליהן הם מרגישים קשר מיוחד, תחושת שייכות מיוחדת. הם לעולם יתייחסו באופן רגשי לקבוצות הללו על פי דגם של מעגלים בתוך מעגלים, כשהם אוהבים את החוגים הקרובים יותר משהם אוהבים את החוגים הרחוקים. הם תמיד ישתדלו להנציח את הישגיות המשפחתיות, החברתיות-תרבותיות ואף הפוליטיות האלה בכל כוחם. והם תמיד יבחינו בין החוגים המיוחדים להם, ובין אלה המיוחדים לא להם – אלא לאחרים.

האם כל זה נכון, מפני שבני-אנוש יצורים אנוכיים וקטנוניים המה, צרי מוח וחשוכי חזון, שאינם מסוגלים להעריך את המוסריות המשיחית ואת חן יופייה הזוהר של האחדות האוניברסלית? לא. זה נכון משום שהם מונעים (תודה לאל), מהחיתולים ועד לתכריכים, על ידי אהבה מעדיפה, וקבוצות מיוחדות מסוג זה הן התוצאה הבלתי-נמנעת והביטוי הגבוה והיפה ביותר של אהבה שכזו.

האם ידוע לכם מי כמעט שעלה בידו ליישם את חזונו של ג'ון לנון, של היעלמות הדתות, האומות והארצות השונות, והקמת "עולם אחד" כאן עלי תבל? האם ידוע לכם מי שאף וכמעט הצליח להגשים את החלום היפהפה הזה של אהבה אוניברסלית, ביטול המחסומים, הפלת החומות, והתאדות הקהילות המתבדלות והחבורות הנפרדות (אם כי רק במיקרוקוסמוסים גיאוגרפיים ודמוגרפיים)? מה דעתכם על החבר'ה החמודים האלה: סטאלין, מאו, פול-פוט? האם אי אילו מן השמות האלה צלצלים לכם מוכרים? שהרי

הדרך היחידה למנוע מאנשים לאהוב בצורה מעדיפה, ולגרוע להם לאהוב בצורה אוניברסלית; הדרך היחידה לדאוג לכך שהם לא יתפלגו – כפי שאנשים אוהבים עושים תמיד בעל כורחם – לאגודות, עדות, מדינות, תרבויות ועמים נפרדים, היא לוודא שהם כולם מתלבשים, אוכלים, ישנים, מדברים, שרים, רוקדים, עובדים, משחקים וחושבים בצורה זהה – ולהרוג אותם אם הם סוטים מן הדרך הישרה והאחידה הזאת. הנה "העולם המאוחד" שלך, ג'ון, שבו כל החילוקים והמחיצות התפוגגו ונגוזו, הנה האוטופיה המפוארת, המרוכזת והמאוחדת של שירה, דורון ועופר, שבמסגרתה "כל הלבבות לב אחד, וכל התודעות תודעה אחת, כדי שבאמצעות רוח האחדות תזכו לרפא את המחלה של אנושות מפולגת".

זאב מגן, "דמיון: על ג'ון לנון ואהבה", תכלת (סתיו התש"ס), 1999, עמ' 131-90.

כיצד מציג זאב מגן את רעיון האהבה האוניברסלית ומה הקשר שהוא יוצר בין אהבה זו לבין פוסט-לאומיות?
האם השוואת הפוסט-לאומיות לאידיאולוגיות טוטליטריות היא טיעון לגיטימי?
מהם הסיכונים ומהן האפשרויות שבפוסט-לאומיות, על פי הטקסט, ומהי עמדתכם בנוגע לאפשרויות אלה?

קישור למאמר המלא

אליעזר שביד, ריאיון בכתב העת "אשמורת שלישית", 2015

על המחבר: אליעזר שביד (1929–2022) היה פילוסוף יהודי-ישראלי ירושלמי וחוקר מחשבת ישראל, מהבולטים בישראל במאות העשרים והעשרים ואחת. כתב רבות על יחסי יהדות ומודרנה, ציונות, זהות יהודית וחילון. שביד שילב מחקר פילוסופי עם מעורבות חינוכית ותרבותית עמוקה. הוא הדגיש את הצורך בדיאלוג בין המסורת היהודית לבין ערכים הומניסטיים מודרניים ופעל רבות בשדות החינוך היהודי והציוני.

על המקור: אליעזר שביד ביקר את הפוסט-לאומיות על כך שהיא מערערת את הלגיטימיות של מדינת ישראל כמדינת הלאום היהודי. לטענתו, הפוסט-לאומיות מתעלמת מהצרכים ההיסטוריים והקיומיים של העם היהודי לאחר השואה והגלות. הוא ראה בה גישה אוניברסליסטית קיצונית המנתקת את האדם מהקשריו הלאומיים והתרבותיים. שביד הדגיש שזהות לאומית יהודית היא תנאי הכרחי לקיום יהודי חופשי ובעל משמעות בישראל.

הטענה של הרצל הייתה שהיהודים הם ישות קולקטיבית, עם המבוסס על אחדות מוצא כמו כל עם אחר. אולם בגלל גורלו הטרגי כעם גולה, איבד עם ישראל כמה מהפרמטרים הבסיסיים ביותר של קיום לאומי. הדרך לתיקון מצב זה עברה בהכרח בנורמליזציה של העם היהודי. צריך היה להשיב לו בחזרה את זכות ההגדרה העצמית שלו בארץ מולדתו. רק כך הוא יהיה עם בין העמים שכל יתר העמים יוכל לחיות חיים עצמיים של הציביליזציה שלו, להגן על עצמו, להגן על האינטרסים הלאומיים, הכלכליים והחומריים, הרוחניים.

בניגוד חד לתפישה הציונית ההיסטורית,

**התודעה הפוסט מודרנית הרווחת בעידן הניאו-ליברלי
בו אנו חיים דוגלת במגמות פירוק אשר משילות כל קשר
בין יחידים המאפיין חברה לאומית מודרנית. מגמות אלו
מובילות להתפרקות החברה לכדי אוסף מפורר ואקראי
של פרטים מתוך התנכרות לנטייה האנושית הטבעית
לקיום קבוצתי השזור קשרים קהילתיים, חברתיים
ולאומיים.**

בכך, הן מחזירות אותנו להלכי רוח ומחשבה שקדמו למהפכה הציונית, שאחד מעיקריה היה חיזוק והעמקת הסולידריות בחברה היהודית. בעוד הנחת היסוד הציונית הייתה ההכרה שהיהודים הם ישות קולקטיבית ולא המון פרטים, בימינו אנו עדים לאותו תהליך מפרק, שאנו מכירים יותר בשם תהליך ההפרטה. התיאוריה של ההפרטה אומרת שאין "ישים" קיבוציים כמו עם, זו המצאה דמיונית וזה לא קיים בפועל. לפי תפישה זו, מה שקיים בפועל זה הרבה אנשים פרטיים המתאגדים ביניהם על בסיס של אינטרסים כלכליים משותפים. ברגע שזו הנחת היסוד שלך, ברגע שמארגנים את המסגרת הפוליטית

של החברה כ"מדינת אזרחיה הפרטיים" גרידא, אין לאותם יחידים בתוכה שום מחויבות או אחריות לזולתם, ובכך למעשה תמה הציונות.

מדוע אני צריך ללכת לצבא ולהילחם בשביל מישהו? המאפיין של ערבות הדדית הוא מאפיין לאומי, של עם מאוחד. ברגע שמכחישים זאת, יוצרים פירוק של הרגשות הסולידריות שיש בין בני אדם. זה מה שקרה במדינת ישראל. בכך הגישה הפוסט מודרנית מפרקת את שרשרת הזיקות הטבעיות של החברה האנושית.

הציונות מתגשמת לא רק בזמן שנלחמים, אלא היא מתגשמת בעיקר בזמן שעובדים ובונים ויוצרים תרבות, ואז אתה צריך להרגיש את עצמך חלק מן העם וזהו העניין היסודי של הציונות, זה בדיוק ציונות. הפוסט ציונות החלה עם תהליכי ההפרטה והגלובליזציה. במקום החלום הציוני הופיע החלום האמריקאי, החלום להתעשר מהר.

בחברה הישראלית בת זמננו ניתן להבחין במעין תנועת מטוטלת כאשר הפוסט ציונות מסיגה לאחור כמה מההישגים המרכזיים של המהפכה הציונית – מאחדות ממלכתית לשיסוע מגזרי, מליכודות חברתית לפערים מעמדיים המפרקים את יסודות הסולידריות בעם, מאתוס קולקטיביסטי של ערבות הדדית ומחויבות לכלל אל אינדיבידואליזם מתנכר.

ההבדלים בין אנוכיות לבין אינדיבידואליזם, שלא אחת אנו טועים בהבחנה ביניהם: אינדיבידואליזם אינו אנוכיות, האינדיבידואליות היא אישיות מקורית, עצמאית. אישיות היא אינה אגו אלא פרסונה, כל אחד הוא במובן זה עולם בפני עצמו ולו עולמו התרבותי שהוא בונה לעצמו מתוך אישיותו. אדם אינדיבידואליסט אינו סותר את הזיקה העמוקה לעם שממנו האינדיבידואליות שואבת את הערכים הרוחניים שלה. בעוד האגואיזם עשוי להיות עדרי, האינדיבידואליזם עשוי להיות מחויב לחברה.

החברה הישראלית של ימינו מתאפיינת בשיח ציבורי מפלג הנשען על דיכטומיות, כניגוד לאתוס הממלכתי המאחד, ותופשת עצמה כחברת שסעים ומדנים שהמתח העדתי-מגזרי, המעמדי והפוליטי שזורים בה זה בזה. תפישה עצמית זו של החברה כשדה קרב בין מחנות מקוטבים – ימין ושמאל, דתיים וחילוניים, יהודים וערבים, מובילה להנצחתם והחרפתם של תהליכי פירוקה.

ברם, על אף תהליכים מדאיגים אלו, בעתות מלחמה וחירום ניתן להבחין בפרץ של סולידריות ואחוה, מה שמעורר את השאלה האם אנו זקוקים לקריאת השכמה שלילית מבחוץ על מנת לשוב ולגלות ערבות הדדית. הרגעים האלה של הסולידריות הם בהחלט רגעי האמת. כלומר, אנשים חוזרים להיות ולפעול על פי רגשותיהם, אלו שקיימים אצלם באופן טבעי. מה שקורה בימי שגרה הוא שמרבית האנשים מקבלים את כללי הפוליטיקלי קורקט, את המוסכמות אותן מכתובה המנהיגות הפוליטית, הכלכלית, החברתית והאקדמית. זהו אחד האתגרים הגדולים של הציונות בימינו, לשנות את דרך החשיבה של

בני האדם, שיחדלו לנהל את חייהם על פי תכתיבי הפוליטיקלי קורקט, ללמדם לחשוב בכוחות עצמם על המתרחש סביבם, להיות ביקורתיים.

מתוך: אשמורת שלישית (כתב עת), כרך א', 2015, עמ' 12.

מהי הביקורת המרכזית שמעלה שביד כלפי התודעה הפוסט-לאומית?
 כיצד מבטלת תפיסה זו, לדעת שביד, את האפשרות לקיומן של זהות לאומית
 מגובשת ושל תחושת ערבות הדדית?
 כיצד משפיעים על פי שביד תהליכי הגלובליזציה על הסולידריות הלאומית?
 האם זהו תהליך בלתי-נמנע?
 באילו דרכים מציע שביד להבחין בין אינדיבידואליזם לאגואיזם בהקשר
 החברתי-לאומי?

יחידה ב: ציונות ואנטישמיות

השוואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על-ידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים. שארית הפליטה שניצלה מהטבח הנאצי האיום באירופה ויהודי ארצות אחרות לא חדלו להעפיל לארץ-ישראל, על אף כל קושי, מניעה וסכנה, ולא פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד, חירות ועמל-ישרים במולדת עמם.

מתוך מגילת העצמאות

פתיחה

במחשבה הציונית מתנהל ויכוח ישן על השאלה מה היה הכוח המניע ללידת הרעיון הציוני כתנועה מעשית החותרת לפתרון בעיית היהודים בגלות. יש הרואים באנטישמיות, בעיקר זו המודרנית, ששיאה הטרגי בשואה ואשר התבטאה גם בפוגרומים של המאות התשע עשרה והעשרים ובפרשת דרייפוס (1894), גורם מרכזי שהוליד את הצורך המעשי למציאת פתרון מיידי לבעיית העם היהודי. אל מולם טוענים אחרים שהציונות נולדה כצורך נפשי ורוחני, מתוך כמיהה עתיקת יומין לשיבת ציון ובעקבות בעיית הזהות הפנים-יהודית שאפיינה את העת המודרנית.

אי-אפשר להתווכח עם העובדה שהציונות אכן הייתה חלופה מודרנית חדשה הן לעיצוב זהות יהודית חדשה הן כמענה לפתרון בעיית האנטישמיות המודרנית באמצעות בניית קהילה יהודית חדשה בארץ ישראל והקמת בית לאומי ריבוני בעל כוח מגן.

הקשר בין הציונות לאנטישמיות בא לידי ביטוי בשתי דרכים עיקריות:

1. הצדקה לצורך במדינה יהודית: האנטישמיות, ובעיקר הרדיפות החוזרות לאורך ההיסטוריה, נתפסו בציונות כהוכחה לכך שהיהודים זקוקים לריבונות עצמאית בארץ משלהם. השואה נחשבת במובן זה לשיא הטרגי של האנטישמיות – ראייה ניצחת לכך שהיהודים אינם בטוחים בגלות, גם במדינות מודרניות ומתקדמות.
 2. תגובת הציונות לשואה: שיקום לאומי ורוחני – הציונות הציגה את הקמת מדינת ישראל לא רק כתשובה פוליטית אלא גם כתשובה מוסרית, תרבותית ורוחנית לשבר של השואה, באמצעות ההיבט המעשי של קליטת שורדי השואה, עיצוב זהות יהודית חדשה ("היהודי החדש") והקמת כוח מגן (צה"ל). כל אלה נתפסו כאנטייתזה לדמות היהודי הנרדף על ידי האנטישמים.
- ביחידה זו נכיר את שני התחומים האלו דרך טקסטים המייצגים אותם: מראשית הציונות דרך ימי השואה הטרגיים, עבור בקום המדינה וכלה בימינו.

עם התעוררות הרעיון הציוני ולפני השואה | מקורות

יהודה לייב פינסקר, "אוטואמנציפציה", 1882

על המחבר: יהודה לייב פינסקר (1821–1891) היה מיוזמי ועידת היסוד הפומבית של תנועת "חיבת ציון" ב-1884 בעיר קטוביץ שבגבול רוסיה-גרמניה. הוא היה יליד אודסה שברוסיה, בן למשפחת משכילים עבריים ורופא במקצועו.

על המקור: בהשפעת הפרעות ביהודים ברוסיה ב-1881 ("סופות בנגב") פרסם פינסקר בעילום שם בשפה הגרמנית חוברת בשם "אוטואמנציפציה – קול קורא לבני עמו מאת יהודי רוס", אשר בה טען שהעם היהודי חייב לפעול בעצמו למען שחרורו הלאומי בטרטוריה משלו. לדברי פינסקר, האנטישמיות תשרור תמיד משום שמקורה במצב האנומלי שהעם היהודי נתון בו, מצב הגורם ל"ידופוביה". הוא גם טען שהאמנציפציה שמדינות שונות העניקו ליהודים, נכשלה. לאחר ועידת קטוביץ קיבל פינסקר את התפיסה שהפתרון הטריטוריאלי היחידי לעם היהודי הוא בארץ ישראל.

[...] היהודים הם, לאמתו של דבר, יסוד נבדל במינו בקרב העמים שביניהם הם חיים, יסוד שאינו מוכשר להבלע בעצמותה של שום אומה, ומתוך כך אין שום אומה יכולה לשאתו בקרבה במנוחה. [...] בין האומות החיות עתה על האדמה קיימים ועומדים היהודים כבני אומה שמתה זה כבר. באבדן ארץ מולדתם אבד להם קיומם החופשי והגיעו למצב של התפרדות, שאינו מתאים למהותו של אורגניסמוס חי ומאוחד.

המדינה היהודית, שנהרסה תחת משא השלטון הרומאי, נעלמה מעיני העמים, אבל העם היהודי, גם אחר שנתיאש מן הקיום בדמות הגוף של מדינה, לא יכול בכל זאת להשלים עם הכליון המוחלט ולא חדל להתקיים גם אחרי כן בתור אומה ברוח. וכה ראה העולם בעם הזה את התמונה המפחידה של מת המתהלך בין החיים. התמונה הזאת מעולם הרוחות, תמונת מת תועה, תמונת עם שאינו מאוחד בגוף בעל אברים, שאינו קשור בארץ מיוחדת, שאינו עוד בחיים ובכל זאת מתהלך בין החיים; התמונה המוזרה הזאת, שאין למצוא דוגמתה בתולדות העמים, שלא קמה כמוה לא לפניה ולא אחריה – אי אפשר היה שלא תעשה בדמיון העמים רושם זר ומתמיה.

[...] במשך דורות ומאות בשנים עברה בירושה והלכה ונתחזקה אימתה של רוח בלהות זו המתלבשת בצורת היהדות. האימה הזאת הביאה לידי טינא בלב, והטינא, בקשר עם עוד סבות אחרות הביאה לידי "ידופוביה". בין כל שאר ציורי הדמיון, אמונות הבל, אינסטינקטים, ונטיות זרות, השולטים בלבות בני האדם שלא מדעת, נשתרשה ונתאזרחה גם הידופוביה בקרב כל גויי הארצות שבאו במשא ומתן עם היהודים. הידופוביה היא מסוג המחלות שמקורן בפחד הרוחות, אבל נבדלת היא מחברותיה בזה, שפחד הרוח היהודי דבק בכל המין האנושי, ולא רק בעמים אחדים בלבד [...] הידופוביה היא איפוא מחלה

ממחלות הנפש, ובהיותה מחלת הנפש, הרי היא עוברת בירושה, ובהיותה עוברת בירושה זה אלפים שנה שוב אין לה רפואה.

פחד הרוחות, אבי הידופוביא, הוא הוא שהוליד אותה שנאה מופשטת – כמעט הייתי אומר: שנאה אפלטונית – שגורמת להטיל על האומה היהודית בכללה אחריות כל העבירות, האמיתיות או המדומות, של כל אחד מבניה, לטפול עליה המון דבות שוא ולהכותה על פניה בחרפה אין קץ. מאז ומעולם השתדלו אוהבים ואויבים לבאר או להצדיק אותה שנאה, בהטילים על היהודים אשמות שונות משונות: הם צלבו את ישוע, שותים דמם של נוצרים, מטילים סם המות בבארות, מלויים ברבית, מנצלים את האכרים וכו' [...] ואם גם יש דברים שמונים בהם את היהודים בצדק, אין אלו עבירות חמורות, חטאי מות, שבגללם תהיה האומה כולה נדונת לחובה [...] וכך, אחוזים ודבוקים יחדיו, הולכים הם עם היהודים ושנאת היהודים בדרך ההיסטוריה זה מאות בשנים.

[...] ומאחר שבאנו לידי הכרה, כי מהות הידופוביא הוא פחד הרוחות, המוטבע באדם ועובר בירושה, וכי שנאת היהודים נובעת מתוך מחלה שדבקה ברוח האנושי מדור דור, – הנה עלינו להוציא מזה תולדה רבת ערך לנו, והיא: שהמלחמה נגד השנאה הזאת, ככל מלחמה נגד נטיה נפשית ירושת דורות, אך לשוא היא. ההכרה הזאת חשובה ביותר, לפי שכבר הגיעה השעה לחדול מלאבד זמן וכוח בכל אותם הוכוחים שאינם אלא קשקוש של מלים לבטלה.

[...] היהודי בארץ מולדתו איננו בן הארץ ואיננו גם בן ארץ נכריה. הוא זר במובן היותר שלם. אין רואים בו לא אוהב ולא אויב, אלא אדם שאין יודעים מה טיבו, ורק זאת יודעים, שאין לו לאדם זה ארצו שלו [...] הוא איננו אורח, וכל שכן שאינו אורח רצוי. דומה הוא יותר לעני המחרזר על הפתחים, ומי מקבל פני עני כזה ברצון? [...] היהודים הם זרים שאין להם מגינים באי-כוחם, מפני שאין להם ארץ מולדת. ומפני שאין להם ארץ מולדת, מפני שמולדתם אין לה גבולים שבהם יוכלו להתבצר, – מפני זה גם עָנִים אין גבול לו. היהודים, כזרים גמורים, לא בשבילים נכתב החוק השולט במדינה. לעומת זה נמצאו בכל מקום חוקים על היהודים.

[...] באין מקום ששם היהודי הוא בביתו, ששם הוא נחשב כבן לארצו, – הרי הוא זר לעולם בכל מקום. ואף אם הוא עצמו וגם אבותיו נולדו בארץ, אין זה משנה כלום בגופו של דבר [...] האַיִמְנִיצִיָּא החוקית של היהודים – זהו קצה גבול מפעלה של המאה הנוכחית. אבל זאת האַיִמְנִיצִיָּא החוקית אינה אימנציפציה חברתית, וגם אחר שנאשרה הראשונה, עדיין רחוקים היהודים מהיות משוחררים ממעמדם החברתי המיוחד. האַיִמְנִיצִיָּא של היהודים מוצאה לה סמוכים בדרישות ההגיון, הצדק ותועלת – המדינה במובנה הנכון. אבל לעולם אין אתה יכול לראותה כתולדה יוצאת מאליה מתוך הרגש האנושי. ולפי שאין מציאותה מחויבת באופן בלתי אמצעי מן הרגש הפנימי של העמים, לכן אינה נחשבת בשום מקום כדבר המובן מאליה ובשום מקום עדיין לא נשתרשה כל-כך. [...] היוצא בכל האמור: בעיני החיים, היהודי חשוב כמה, בעיני האזרחים הוא גֵר, בעיני התושבים – נע ונד, בעיני העשירים – קבצן, בעיני העניים – עשיר מנצל, בעיני הפטריוט – חסר ארץ מולדת, ובעיני הכל – מתחרה שנוא.

מהו ההסבר המרכזי שפינסקר מציע כמקור לשנאת היהודים (יודופוביה)?
 כיצד משפיע היעדר המדינה והמולדת על מעמדו של היהודי בעיני העמים?
 מדוע טוען פינסקר שאין טעם להילחם באנטישמיות באמצעות ויכוחים
 רציונליים?

קישור למאמר המלא

ישראל בלקינד, "בנתיב הביל"ויים", 1983

על המחבר: בֶּלְקִינְד (1861–1929) היה ממייסדי תנועת הביל"ויים ומחלוצי העלייה הראשונה. הוא ייסד את גדרה, המושבה הביל"ויית הראשונה, והיה מחנך עברי. בעת לימודיו באוניברסיטה, בשנת 1882, כינס קבוצת צעירים והקים את תנועת ביל"ו לעידוד העלייה לארץ. שמה של התנועה הוא ראשי תיבות הפסוק "בית יעקב לכו ונלכה" (ישעיהו ב, ה). ביוני 1882 הנהיג בלקינד קבוצה של ארבעה עשר ביל"ויים שעלו ארצה, מאורע שציין את תחילת העלייה הראשונה. תחילה הם עבדו בחקלאות בבית הספר "מקווה ישראל" והתגוררו בבית ששכרו במרכז פרדסי יפו. מאוחר יותר עבר בלקינד למושבה ראשון לציון. הוא הקים את גדרה, המושבה הביל"ויית הראשונה, אבל מעולם לא הסתגל לחיי החקלאות, ועזב. בלקינד היה מחלוצי החינוך בארץ ישראל ותרם לו רבות. מלבד עבודתו כמורה ובתי הספר שהקים כתב בלקינד גם ספרי לימוד רבים בעברית והיה מן החלוצים בתחום זה.

על המקור: בספרו "בנתיב הביל"ויים" מציג בלקינד את משנתו לאחר שנים רבות של עשייה וחיים בארץ ישראל. הוא מנתח את הסיבות שהובילו להקמת תנועת "חיבת ציון" ולהתעוררות הלאומית הציונית וטוען שהציונות באה לעולם לא בגלל הסיבה החיצונית של פרעות 1882 ("סופות בנגב") באימפריה הרוסית, שממנה הגיעו בלקינד וחבריו, אלא בגלל סיבה פנימית של רצון חזק בזהות לאומית ובמולדת.

לעתים קרובות אפשר לשמע את הדעת כי הרעיון של ישוב ארץ-ישראל ייחד אתו חיבת-ציון והציונות נולדו מתוך הפרעות של שנת התרמ"א. הדעה הזאת איננה נכונה כלל וכלל.

אמת, לפרעות האלה היה תפקיד גדול בהתעוררותם הלאומית, אבל הן נתנו לה רק את הדחיפה החיצונית. אבל הקרקע היתה מוכנה מקודם, ומי שאמר כי הפרעות הולידו

את תנועתנו הלאומית הוא כאילו אומר שבן-אדם בן שמונים מת מהצטננות, ולולא ההצטננות היה חי לנצח. לא ולא! בן-אדם אשר הגיע לגבורות, כבר כך וכך קרוב קצו. ואם לא מת מסיבה זו – ימות מסיבה אחרת.

העם העברי, אמונתו, דברי ימינו וכל רוחו קשורים בקשר אמיץ אשר לא ינתק, אי-אפשר להפריד אחד מן השני. עם ישראל יוכל לחיות, לכל הפחות בתור עם, רק בארץ-ישראל, וחיים מחוץ לארץ הזאת נקראים חיים בגולה, חיים בנכר!

הציונות איננה הופעה חדשה בדברי ימי עמנו. היא איננה בשום אופן ילידת הפרעות והפוגרומים של הזמן האחרון. היא התמונה המודרנית של הרעיון המשיחי החי בעם ישראל מיום אשר אבדה לו ארצו, מיום אשר בו נשבע: אם אשכחך ירושלים, תשכח ימיני. היא פרי חפצו האדיר של עם ישראל לחיות ולהתפתח בתור עם. הפרעות רק החישו את התעוררות העם לתחיה, את התעוררות העם לקום על רגליו ולעשות פעולות ממשיות לגאולתו.

המצב הרגיל של כל גוף אדם בריא היא התנועה והעבודה, ורק עובר הלילה, רק עובר זמן המנוחה והשינה – יקיץ הוא ללכת אל פעלו. אך ישנם אנשים אשר דרוש להם רעש חזק של שעון-מעורר להעיר אותם משנתם, וישנם גם כאלה אשר המעורר הרגיל איננו מספיק לעוררם ולהוציאם מחבלי השינה; צריך שבן אדם אחר יעירם בעזרת ידיו, יטלטלם קצת ואולי יוציאם בחזקה מן המיטה אשר בה ערבה שנתם. התפקיד הזה היה לפרעות של שנת תרמ"א.

[...] בדומה לאור הכהה לפני עלות השחר, נראו סימני התעוררות לאומית גם לפני התקופה החדשה של חבת-ציון וציונות, עוד לפני הפרעות [...] אהבתי לארץ-ישראל נולדה בי בלי איזו שהיא סבה חזונית. השפעה גדולה השפיע עלי התנ"ך אשר למדתי בילדותי ואשר ידעתי היטב [...] בהיותי בן שנים-עשרה שנה נכנסתי אל הגמנסיה ואחל ללמוד ידיעות כלליות ואתקרב אל הספרות הכללית. מכל המדעים נמשך לבי בפרט אל דברי הימים. אהבתי לקרוא את מעשי אנשי השם, כל אחד ואחד לטובת עמו וארץ מולדתו. ומעט מעט, גמל בלבי הרעיון ללכת בדרכיהם ולהקדיש את כל כחותי לעמי ולארצי, לאמור: לתחית עמנו וארצנו או, יותר נכון, לתחית עמנו בתוך ארצנו.

[...] בימינו אלה כבר התרגלנו לפוגרומים. הם כבר נהפכו לחזיון יום-יומי המלווה את חיינו בארצות רבות. אבל בימים ההם היה הדבר חדש והרושם אשר עשה הפוגרום הראשון היה נורא. כמו מחלום נעים הקיצו יהודי רוסיה לקול שבירת החלונות [...] יחד עם החלונות האלה נשברו גם תקוות היהודים לעתיד יותר טוב בארץ רוסיה [...] הרגישו היהודים כי שבו ימי הבינים, אותם הימים אשר בבוקר לא ידע היהודי מה שיהיה אתו בערב, ובערב לא ידע איפה יקום בבוקר משנתו [...] ואחרי אשר גבול המזרח של תחום מושבם נחסם – שמו פניהם מערבה [...] אנוכי הייתי אז כבר כמעט סטודנט וכבר נועזתי להגיד בשיחות פרטיות עם ידידים וחברים, כי את האמיגרציה צריך להטות רק לארץ-ישראל, למען שלא יהיו נאלצים בני עמנו לנוד מגולה לגולה ויבנו רק את ארצם [...] התיעצתי עם קבוצת חברי ונחליט לעמוד על המשמר. עתה קוראים להחלטתנו

“הגנה עצמית” אבל אז לא ידעו עוד את השם הזה, וגם אי-אפשר לקרוא לקבוצה קטנה “הגנה עצמית” בעת אשר לא היה לנו שום נשק מלבד מקלות. החלטנו בכל מקרה חשוד להתאסף בבית אחד החברים ולהיות מוכנים לכל.

ישראל בלקינד, בנתיב הבייליים - זכרונות. ערך והדיר: רן אהרונסון, ייעוץ מדעי: יהושע בן אריה, הוצאת מערכות, תל-אביב, 1983.

מהו הגורם להתעוררות הציונות על פי בלקינד?

כיכד השפיעה האנטישמיות על תודעתו האישית ועל תחושת הזהות היהודית שלו?

מה הפתרון שמציע בלקינד לבעיית האנטישמיות וכיצד הוא מצדיק את הפנייה לארץ ישראל דווקא?

קישור לספר

הרצל, “מדינת היהודים”, 1896

על המחבר: הרצל (1860–1904) היה “חוזה המדינה”, עיתונאי, סופר ופעיל פוליטי, הדמות החשובה שהפכה את הרעיון הציוני לתנועה פוליטית-מעשית. הוא נולד בבודפשט למשפחה יהודית משכילה, ועסק במשך שנים בכתיבה ספרותית ועיתונאית בווינה. מצבה של החברה היהודית הטריד אותו במשך שנים, שבמהלכן חשב על פתרונות מגוונים. לקראת סוף המאה התשע עשרה ובעיקר לאחר משפט דרייפוס החל לקדם את רעיון “מדינת היהודים”. הרצל היה הרוח החיה מאחורי הקונגרס הציוני הראשון, ששימש אבן דרך חשובה בהתפתחות התנועה הציונית הממוסדת. הוא ייסד את הזרם הציוני-מדיני ועסק בשתדלנות דיפלומטית מקיפה כדי לקדם את רעיון הקמת הבית הלאומי לעם היהודי בארץ ישראל. נפטר שנים רבות לפני שחלומו ותוכניותיו התגשמו.

על המקור: מתוך ספרו המרכזי של הרצל, “מדינת היהודים”, המניפסט הציוני אשר בו פרס את משנתו ותיאר את בעיית העם היהודי, את האנטישמיות ואת פתרונו למצוקתו – הקמת מדינה לעם היהודי.

אין איש אשר יוכל להכחיש את דבר עני היהודים ומצוקתם. בכל הארצות שבהם הנם יושבים במספר רב, נרדפים הם. שווי זכויותיהם הוא כלא היה, גם בארצות אשר נכתב ונחתם בספרי חוקיהן. גם השערים למשרות הבינוניות בעבודת הצבא, ובמוסדות

הממשלה והצבור, סגורות ומסוגרות לפניהם. ובעולם המסחר והמעשה נשמע בלי הרף את הקול הקורא: "אל תקנו מאת היהודים!".

החרפות והזלזולים הנשמעים בבתי המחוקקים והמועצות, באספות העם, בכתבי העת, מעל הבמות בבתי התפלה, בחוצות ובדרך המסע, בבתי מלון אחרים, וגם בבתי משחק ושעשועים, ירבו מיום ליום. שונות הן הרדיפות לפי מנהג המדינות והחברות ומעלות רוחן השונות.

[...] אין את נפשי לעורר עלינו את מדת הרחמים והחמלה, לא יועיל לנו הדבר, אף לא לכבוד הוא לנו, די לי לשאול את פי אחי בני עמי: האמת נכון הדבר, כי בארצות, שהיהודים יושבים בהם במספר מסוים, מצב היהודים בתור רופאים, עורכי דין, חרשים ואמנים, מורים ופקידים שונים למיניהם, הולך הלך ורע מיום ליום ומשנה לשנה? האם באמת רע ומר גורל אחינו בני המעמד הבינוני, עד כי אבדה מהם עצה? אם אמת נכון הדבר, כי ההמון השואף לטרף חורש תמיד מזמות רעות עשירי עמנו? האם אמת נכון הדבר, כי רבה צרת עניינו מעניי כל עם ועם ושבנם גדול על אחד אלף?

אדמה, כי כלנו נרדפים הננו. בעיני אחינו הגדולים רע המעשה, על הבינונים המשא הוא כבד מנשוא והעניים שבנו נואשים מתקווה וקצים בחייהם. מעשה שאין לסתור אותו: הכל הולך אל מקום אחד, ומבטא אחד לכל הרדיפות השונות – כפתגם השגור בפי העם הברלינאי: "הלאה, יהודים!".

שאלת היהודים נכללת אפוא בפי במלים האלה: הבאה העת, כי נעזוב את הארצות, שבהן אנו יושבים? ואנה פנינו מועדות? או אולי נוכל להשאר עוד פה? ועד מתי?

אנסה להשיב על השאלה, אם נוכל להשאר פה. הנוכל לקוות לימים טובים מאלה, לשבת בדד ולדום, לצפות לעזרה ממרום, עד כי יהפך לבב השרים והעמים ויערה עליהם הרוח לאהבה אותנו ולחמלה עלינו? והנה אנכי אומר, כי לא נוכל לקוות שישתנה מצבנו לטובה, יען אשר השרים – גם אם יאהבונו בלבם כאהבתם לכל אזרחי ארצם – אין לאל ידם להיות לנו למגן ולסוכך עלינו, ככל אשר יוסיפו להאיר אלינו פנים, ככל אשר יגדילו את חסדם אתנו, כן יגדילו את השנאה בלב צוררי ישראל.

[...] העמים אשר אנחנו יושבים בקרבם כלם יחד, אם בסתר או בגלוי, שונאים לנו. בלחץ אשר ילחצונו לא ניטיב את דרכנו. בני אדם אנחנו ככל יתר האדם. לא נאהב את שונאינו – זאת לא נוכל לחדש. אולם רק האיש היודע לכבוש את יצרו, לו לבדו הצדקה להעיר למוסר אזניו. הלחץ מביא אותנו לידי שנאה נגד הלוחצים אותנו, ושנאתנו תוסיף להגדיל את הלחץ; מחוג העגול הזה לא נוכל לצאת לעולם.

"אבל" – יקראו בעלי הרגש בחם לבבם – "אבל יכל נוכל, אם נעמול לטעת דעה בלב בני האדם אהבה לבני האדם אחיהם". הנחוץ לי להוכיח, כי אך משאות שווא ומדוחים הם הדברים האלה? כל האומר ליסד את תקון העולם על תקון מדותיהם של כל בני האדם, אינו בפיו אלא אוטופיה!

על דבר ההתבוללות כבר חיותי דעתי. איני חושב אף רגע, כי דרושה היא לנו. הקבוץ הפרטי של עמנו נעלה הוא ערכו בדברי הימים, אף גדול כבודו, למרות הכנעתו ושפלותו, ולא לו להיות כלה ועובר מן העולם. אולם לו הניחו לנו במשך שני דורות – יוכל היות כי עתה כבר התערבנו בגויים שכנינו, עד אשר לא נשאר מאתנו שריד. אך לא יניחו לנו. בהניח לנו אך זמן מצער – שבה תקופת השנאה מחדש לגזול את מנוחתנו, כאלו בעקב הצלחתנו כרוכה הקנאה, כי כבר הסכימו לראות אותנו בכל דור ודור נבזים ושפלים, עניים שבעניים. בחסרון דעת וצרות עין אינם רואים את רפיון כחנו לעמנו ואת אבדן סגולתנו הלאומיות גם במקום הצלחתנו, רק הלחץ ידחפנו בחזקה לשוב למקור מחצבתנו העתיק לימים, רק המשטמה בכל סביבותינו תעשנו לגרים ונכרים בארץ.

אשר על כן הננו ולא נחדל להיות [...] לעם אחד. עם הננו – ושונאינו יעשונו לעם גם למרות חפצנו, והדבר לא חדש הוא בדברי ימינו, בצר לנו הננו נעשים אגודה אחת ומרגישים לפתע פתאם את כחנו כי רב הוא. כן הדבר; גדול כחנו לרכוש לנו ארץ ולשבת ולחיות בה, ארץ אשר תהיה למופת לרבים, יש לנו כל האמצעים הרוחניים והחמריים הדרושים לתכליתנו.

מדוע טוען הרצל שאין טעם לבקש רחמים על היהודים? כך, או "מדוע לטענת הרצל אין לבקש" וכו'?

כיצד לדעתכם שיחקה האנטישמיות תפקיד בהתעוררות הציונית של הרצל? מהו הפתרון של הרצל לשאלת היהודים ומהן הנחות היסוד שעליהן התבסס?

קישור לספר

אחד העם, "הפרוגרס ושנאת ישראל", 1898

על המחבר: אשר גינצברג ("אחד העם", 1856–1927) היה הוגה, סופר ומורה רוחני יהודי וציוני, מראשי תנועת חובבי ציון ומייסד הזרם של הציונות הרוחנית. כבר בשנות השמונים של המאה התשע עשרה היה אחד העם איש רוח מרכזי שפעל לקידום תרבות עברית מתחדשת. הוא סבר שהמטרה הראשונה של הציונות צריכה להיות החייאת התרבות הלאומית הייחודית של העם היהודי, וחשב שהכלים הדיפלומטיים הם רק אמצעי למטרה זו. עם הופעתו של הרצל והקמת התנועה הציונית היה אחד העם המבקר החריף ביותר של הציונות המדינית שהוביל הרצל. הוא ערך את כתב העת החשוב "השלח". עם תלמידיו נמנו חיים נחמן ביאליק, מרטין בובר, יוסף קלוזנר ועוד.

על המקור: במאמרו מנתח אחד העם את הסתירה בין הערכים האנושיים הליברליים והדמוקרטיים שהאומה הצרפתית חרטה על דגלה לבין מקרה פרשת דרייפוס שהתרחשה באותן שנים. פער זה, מסביר אחד העם, מעיד על כך שלמרות הקדמה, בכל הנוגע ליחס לעם היהודי, המצב נותר כשהיה, וערכי הקדמה פוסחים עליו.

המקרים האחרונים בצרפת, בנוגע למשפט דרייפוס, ביחוד עוות-הדין בענינו של זולא, עשו רושם עמוק בכל העולם והשפילו הרבה גאותה של "המאה התשע עשרה". "חירות, שוויון, אחוה" – אלו המלים היפות, שבשבילן נחשבה צרפת במשך כל המאה הזאת כאם הקולטורא ונושאת דגלה, כמה ריקות הן עתה, כשצרפת זו עצמה לא יכלה לעמוד בנסיון והראתה גלוי לכל, כי לא רק אידיאלים רמים כמו אלה עדיין רחוקים מאד מן המציאות, אלא אף הצדק הפשוט, ההמוני, שהכל האמינו כי היה כבר לחלק עצמי ונצחי מחיי החברה האירופית, לאחד העמודים החזקים שעליהם היא עומדת ושכל הרוחות שבעולם לא יזיזה מהם, – אף היסוד הראשי הזה אין כחו גדול לעמוד בפני סערת הלבבות ואפשר שיתמוטט ויפול בחרפה לפני יצר לב האדם הרע.

[...] ואולם, כשאני לעצמי, כמדומה לי, שאם יש כאן חזיון המסוגל להביא לידי כפירה בכח הקולטורא, אינו אלא ביחס אלינו, היהודים; אבל כל שאר העולם אך לחנם שרוי הוא בצער ומטיח דברים כלפי הפרוגרס. כבודו של הפרוגרס הכללי במקומו מונח, אלא שגם כלל זה נאמר בו "חוץ": – חוץ מן היהודים.

עוד לפני איזו שנים הרציתי לפני הקהל מחשבה זו: כי על פי חקי הפסיכולוגיה החברתית, שני יסודות רוחניים מתנגדים שפגשו זה בזה באיבה גלויה בעת שכח שניהם גדול ואין אחד מהם יכול לנצח את חברו – סופם לעשות שלום ביניהם ולהתקיים זה בצד זה למרות הסתירה שביניהם, וכי על כן, בהיות ה"הומניות" החדשה ושנאת-ישראל הישנה נמצאות בדורות האחרונים במצב פגישה כזו, הנה "אין הדבר מן הנמנעות, שבמשך הזמן תתחזק ותתפשט ההומניות יותר ויותר עד שתקיף באמת כל בני האדם, והעולם ימלא צדק ויושר, חמלה וחנינה ביחס לכל הבריות – רק חוץ מן היהודים. ואם יקום אז אדם וישאל: איך יתכן הדבר, והלא הסתירה גלויה ובלטת? ישיבו לו החכמים: כשאנו עסוקים בהומניות נשכח את היהודים, וכשאנו עסוקים ביהודים נשכח את ההומניות".

והמשפט הזה, שנחשב אז בעיני רבים כפסימיסמוס נפרז או גם כפרדוכס, הוא ולא אחר מתגלה לנו עתה בצורה מוחשית במעשי צרפת. המתאוננים בשביל המעשים האלה על רפיון כחה של הקולטורא בכלל – באים לידי כך על פי היקש מוטעה. הם אומרים: כמה חלש עדיין רגש הצדק, אם איזה רגש מקרי, כשנאת ישראל, יכול לעמוד בפניו. אבל התולדה האמתית שיש להוציא מזה היא להפך: כמה חזקה עדיין שנאת ישראל בלב העמים, אם יכולה היא לעמוד גם בפני רגש הצדק הפשוט, אף כי בלי ספק כחו של זה גדול הרבה בימינו מכפי שהיה לפניו.

[...] בזמננו, שהמדה והמספר הם יסוד כל המדעים וגם החזיונות הנפשיים נמדדים על ידי הפסיכופיסיקא – חסרה היתה שנאת ישראל עד כה מדה נכונה, לדעת בדיוק עד כמה כחה גדול. והנה נתנה לנו צרפת, בעלת המטר, גם את המדה הזאת, ואנו יודעים עתה, כי שנאת ישראל אינה נופלת בכחה לא רק מאהבת הצדק, כי אם גם מאהבת הצרפתים לארץ מולדתם ושנאתם לגרמניה. ומכיון שכל אנשי הצדק שמחים היו בחלקם, אלו הגיע הפרוגרס המוסרי להשריש רגש הצדק בכל הלבבות באותה מדה שהשוביניסמוס מושרש בלב הצרפתים, – הנה אין להם להתפלא, וכל שכן להתאונן, כשרואים את הצדק נסוג אחור מפני "תקיף" כזה, אשר גם השובוניסמוס הצרפתי אינו יכול לנגוע בו לרעה.

כיצד משתמש אחד העם במשפט דרייפוס כדי לערער על תוקפה של הקדמה האירופית ועל האידיאלים הנאורים של המאה התשע עשרה?

מהו ההבדל, לדברי אחד העם, בין השפעת הקולטורה (התרבות האירופית) על כלל האנושות לבין השפעתה על היחס ליהודים?

קישור למאמר המלא

חיים נחמן ביאליק, בעיר ההרגה, 1903

על המחבר: ביאליק (1873–1934) היה "המשורר הלאומי", הוגה דעות ומגדולי משוררי דור התחייה. נולד בתחום המושב והחל לכתוב שירה בגיל צעיר, בעודו תלמיד ישיבת וולוז'ין. לאחר שעזב את הישיבה עבר לאודסה, שם הצטרף לחוג המשכילים העבריים והתחיל במפעלי תרבות וספרות רבים: הקמת הוצאה לאור, כתיבה, כינוס ספרות האגדה, ועוד. בשנות העשרים עלה לארץ ופיתח בתל אביב מפעלי תרבות רבים, בהם אהל שם, עונג שבת, ועוד. ביאליק ראה בבניית תרבות עברית חדשה המושתתת על אדני המסורת העברית הישנה משימת חייו.

על המקור: את השיר כתב ביאליק בעקבות הפוגרום בקייב ב-1903, שבו נרצחו ונפצעו יהודים רבים באכזריות. ביאליק נסע לשם בשליחות "הוועד האודסאי" (יהודי אודסה) ותיעד את העדויות. כתוצאה מהזעזוע העמוק שחש כתב את השיר – המבטא קינה וזעם – שבו הוא מתאר את האימה ואת החורבן שראה, אבל אינו מסתפק בכך. הוא מטיח ביקורת נוקבת על היהודים עצמם על הפסיביות, הפחד וחוסר ההתנגדות לרוע. השיר מבטא גם אכזבה מהאל, שנותר שותק ואדיש לסבל. בשירו ביקש ביאליק לעורר זעזוע מוסרי, כעס והתעוררות לאומית, ורצה שהשיר ישמש קריאה להתנערות מהפחד ומהגלותיות, ויעורר מעבר לעמדה של גאווה, עמידה והתנגדות. זהו שיר מכונן בתולדות הספרות העברית, ונחשב שיר מחאה לאומי.

הבית הראשון

קום לך לך אל עיר ההרגה ובאת אל-החצרות,
ובעיניך תראה ובידך תמשש על-הגדרות
ועל העצים ועל האבנים ועל-גבי טיח הכתלים
את-הדם הקרוש ואת-המח הנקשה של-החללים.
ובאת משם אל-החברות ופסחת על-הפרצים
ועברת על-הכתלים הנקובים ועל התנורים הנתצים,
במקום העמיק קרקר המפץ, הרחיב הגדיל החורים,
מחשף האבן השחרה וערות הלבנה השרופה,
והם נראים כפיות פתוחים של-פצעים אנושים ושחורים
אשר אין להם תקנה עוד ולא-תהי להם תרופה,
וטבעו רגליך בנצוצות והתנגפו על תלי-תלים
של-שברי שברים ורסיסי רסיסים ותבוסת ספרים וגוילים,
כליון עמל לא-אנוש ופרי משנה עבודת פרך;

ולא-תעמד על-ההרס ועברת משם הדרך -
 ולבלבו השטים לנגדך וזלפו באפק בשמים,
 וציהן חצים נוצות וריחן כריח דמים;
 ועל-אפק ועל-חמתך תביא קטרות הזרה
 את-עדנת האביב בלבבך - ולא-תהי לך לזרא;
 וברבבות חצי זהב יפלח השמש כבדך
 ושבע קרנים מכל-רסיס זכוכית תשמחנה לאידך,
 כי-קרא אדני לאביב ולטבח גם-יחד:
 השמש זרחה, השטה פרחה והשוחט שחט.

הבית האחרון

ועתה מה-לך פה, בן-אדם, קום ברח המדברה
 ונשאת עמך שמה את-כוס היוגונים,
 וקרעת שם את-נפשך לעשרה קרעים
 ואת-לבבך תתן מאכל לחרון אין-אונים,
 ודמעתך הגדולה הורד שם על קדקד הסלעים
 ושאתך המרה שלח - ותאבד בסערה.

חיים נחמן ביאליק, בעיר ההרעה, 1903

מהי תחושת האשם שמבטא ביאליק ומה מקורה?
 כיצד הוא מתאר את תגובת היהודים לפוגרום ומהי ביקורתו עליה?
 מהו תפקיד האל וכיצד ביאליק מתייחס אליו? מהו המסר הציוני שלו?

קישור לפואמה המלאה

זאב ז'בוטינסקי, "אל שונאי ציון", 1903

על המחבר: ז'בוטינסקי (1880–1940) היה מנהיג, סופר, משורר, מתרגם והוגה דעות. הוא ייסד את התנועה הרוויזיוניסטית, שהוקמה כחלופה לציונות הסינתטית של ויצמן ומתוך תפיסה שתנועה זו מבצעת רוויזיה (בחינה מחדש) של מדיניות התנועה הציונית מול שלטונות המנדט הבריטי. בניסוח מטרת הציונות בהקמת מדינה יהודית ראה עצמו כממשיך דרכו של הרצל. ז'בוטינסקי דגל בהקמת מדינה יהודית על שתי גדות הירדן ופעל לעידוד העלייה ולהפעלת לחץ מדיני על הבריטים למימוש הבטחתם בהצהרת בלפור. ז'בוטינסקי האמין בצורך בכוח צבאי יהודי כדי לממש את השאיפות הציוניות.

על המקור: מאמר זה מופיע בכרך כתביו הציוניים הראשונים של ז'בוטינסקי, ונכתב בהיותו בן עשרים ושלוש בלבד, עם ראשית פעילותו בתנועה הציונית. בעקבות הפרעות האכזריות נגד היהודים בקישינב בשנת 1903 החל זאב ז'בוטינסקי להתקרב לחוגים הציוניים. באותה תקופה תרגם לרוסית את הפואמה "בעיר ההריגה" מאת חיים נחמן ביאליק. באותה שנה גם נבחר לשמש ציר בקונגרס הציוני העולמי השישי, שם הביע את התנגדותו לתוכנית אוגנדה.

היהודים לא באו אל ארצות-הגולה על מנת להשתלט עליהן או להתישב בהן ישיבת-קבע. אנו אפילו לא באנו – דחפו אותנו בעל-כרחנו לתוך הארצות הללו. אלף ותשע-מאות שנות דברי-ימינו מספרות לנו לא מה עשינו אנו, אלא מה עשו בנו אחרים. הם דחפנו לספרד, אחר-כך גירשונו משם ודחפנו למזרח-אירופה; ואנו הלכנו אל כל אשר נדחפנו, ועמדנו תחתינו כשנפסקה פעולת-הדחיפה. יש שנעצרו בהולאנד, יש שעד רומניה הגיעו; אך אלה ואלה – לא על מנת לכבוש את הארץ, או על מנת להתישב בה, באו שמה. בנפלים יגעים ורצוצים על אדמת רומניה, לא אמרו בלבם: כאן רוצה אני לחיות וכאן אחיה. הם אמרו: לא אוכל ללכת עוד; כאן אשאר; – וכאן, אולי, לא ירדו עוד לחיי כמו בארץ-ספרד [...] באנו אל ארצות-הגולה ללא כוונה להתישב בהן ישיבת-קבע. בנדודינו לא היתה כל מטרה, – היתה להם רק סיבה.

ועתה רואים אנו כי טעה טעינו בדלת, וכי לא באנו אל המקום שהוא מקומנו, ורוצים אנו ללכת מכאן. זו איננה בריחה, כי שום מטרה לא הבאנו עמנו בבואנו אל הארצות האלו, ועתה אין אנחנו מסתלקים מאיזו מטרה שהיא.

אך, בעצם, לא כן הדבר. כי מטרה אחת הבאנו עמנו: את שמירת קיומנו הלאומי, שהסתמל אז בעינינו בלבוש האמונה הדתית. ספרד הציעה לפנינו שויון-זכויות תמורת המרת-הדת; אבל אנו בחרנו ביסורים ובגירוש. כלומר, בצאתנו מספרד רצינו להשאר יהודים [...] מטרה יחידה זו נשאנו עמנו באש ובמים בכל דברי-ימינו הארוכים. ומטרה זו לא נסתלק; היום אנו נאמנים לה יותר מתמיד: שהרי לשם זה דוקא רוצים אנו לעזוב לעולם-ועד את ערי הנכרים, כדי שנוכל להשאר יהודים.

לא נכנענו ולא נסוגנו לגבי הדבר שהיה ונשאר לנו מטרה במאבקנו ההיסטורי; ולכן יהא מסענו לא בריחה, אלא מסע-נצחון [...] וכאן הגענו אל הנקודה העיקרית – אל השמד.

הברירה – היא השמד. ואילו רצינו בברירה, מטיפים היינו לא לציונות, אלא לשמד. ההמונים, בבוא עליהם לחץ מבחוץ, מתנועעים תמיד בדרך ההתנגדות הקטנה ביותר. האנטישמיות היא לחץ חזק; אך, כדי להיפטר ממנו, אין צורך ליישב את ארץ ישראל. יש דרך פשוטה הרבה יותר – דרך השמד. מבחינת הברירה – זוהי דרך ההתנגדות הקטנה ביותר. החליפו את אמונתכם, וכבר היום תרכשו את כל הזכויות שבחוק, ומחר או מחרתיים, בעזרת נישואי-תערובת, תהיו כבני הארץ גם בעיני החברה.

[...] האנטישמיות לא יכלה להוליד את הציונות. האנטישמיות יכלה להוליד רק את השאיפה לברוח מן הרדיפות בדרך ההתנגדות הקטנה ביותר – כלומר, את השמד. ואולם כדי שתחת ההטפה לשמד תישמע הקריאה לתודעה עצמית ולתחיה לאומית, היה צורך במשהו מלבד האנטישמיות, – היה צורך במניע פנימי, בציווי פנימי חיובי. ציווי זה הוא יצר-החיים של שמירת הקיום הלאומי, אשר נתן לנו כוח ללכת בשביל-העקרבים של דברי-ימינו.

[...] זהו תפקידה של האנטישמיות בתנועה הציונית. אין אנו מכחישים כי היא עזרה לנו להתעורר משנתנו. אך זה הכל. ואם, אחר שהקיצונו, זקפנו קומתנו, רחצנו בשרנו במים חיים וניגשנו לעבודה, הרי עשינו זאת לא הודות לרמש עלוב שהעירנו, אלא הודות ליצר-הקיום המפעם בלב הגזע. אילו רצינו לברוח, היינו מטיפים לשמד; אילו נזקקנו רק למחסה, היינו קוראים לשמד, כי השמד היה מציל את גופנו ביתר-קלות וביתר-מהירות מכל דבר אחר. אבל לא אנו אלא מתנגדינו מטיפים לדרך קלה זו של התכחשות לעם; אנו, הציונים, דוחים כל כניעה מעלינו וקוראים לעבודה הקשה של בניין. קוראים אנו את העם היהודי ליצירה היסטורית. בהצביענו מזרחה אין אנו אומרים לעם: קום ברח, שם במערה תסתתר מפני רודפך; מצביעים אנו מזרחה ואומרים: "קדימה".

כיצד מסביר ז'בוטינסקי את נדידת היהודים בארצות הגולה לאורך ההיסטוריה?

מדוע השמד (התבוללות) הוא צורת הברירה הקלה ביותר מהאנטישמיות? מהו ההבדל העקרוני לדעת ז'בוטינסקי בין תגובת הברירה לתגובה הציונית לאנטישמיות?

קישור למאמר המלא

אהרן דוד גורדון, "מכתב שלא נשלח בזמנו לידידי אשר בגולה", 1912

על המחבר: גורדון (1856–1922) היה הוגה, חלוץ, מורה ופועל. הוא נולד וגדל באוקראינה, ועלה לארץ בגיל 48 יחד עם צעירי העלייה השנייה. אף שלא נשא בתפקיד הנהגה רשמי, ניסיון חייו ואופיו המיוחד הפכו אותו למנהיג הרוחני של התנועה. גורדון פיתח פילוסופיה ייחודית הקושרת בין הומניזם, לאומיות וחיבור לטבע ולעבודה. הוא ראה בעבודת האדמה דרך להתחדשות רוחנית ולאומית של העם היהודי וליצירת קשר אורגני עם הארץ. רעיונותיו השפיעו עמוקות על תנועת העבודה הציונית ועל התפתחות החלוציות בארץ ישראל. לתפיסתו, אחת ממטרות תנועת התחייה הלאומית-יהודית היא "תחיית האדם שביהודי".

על המקור: המאמר נכתב כמכתב אישי אשר בו פונה גורדון לידידו שנותר בגולה ומסביר את בחירתו לעלות לארץ ישראל ואת השקפתו בנוגע לעתיד העם היהודי. המכתב משלב יסודות של ביקורת, תקווה וקריאה לעשייה חלוצית בארץ.

ושוב אני מתבונן בך, עמי ישראל! אתבונן – ולא אבין, אתבונן ולא אדע נפשך ולא אדע נפשי. רגע אני רואה אותך בקרב המון צוררים, בקרב אויבך-בנפש הרבים והעצומים, המתנפלים עליך מכל הצדדים, הרודפים אותך בלי הרף, השואפים לכלות בך את חמתם, להטיל בך את כל ארסם ואת כל זוהמתם, לעשות אותך כלה.

הנה עם גדול ועצום מסתער עליך בשצף קצף, מסתער עליך כחית-טרף, תוקע בך את ציפרניו, קורע, מוחץ, שובר, מטמא את בנותיך, מנפץ את עולליך אל הסלע, בוזז, שוסע, רודף, לוחץ. ולמלא סאת רשעו ולהתם פשעו יטפול עליך עוון, אשר לשמעו יתפלץ כל לב, יתנכל עליך לאמור: אוכל דם אדם אתה. והנה הוא מעמיד אותך למשפט על חטא, אשר נפשו יודעת מאוד, כי לא חטאת אתה ואבותיך: לעיני השמש ולעיני באי עולם ישפט אותך על שקר אשר בדא מלבו בזדון ובחמת פתנים אכזר. והנה הוא מפנה לבו מן הפרצים אשר בחומותיו, מן הנגעים אשר בביתו, מן הפרעות אשר בחייו, מן הלחץ והדוחק, העוני והשפלות, אשר בניו הקטנים נתונים בו, – רק עליך מחשבותיו כל היום לרעה, רק עליך יבקש תואנות, רק שמך מנואץ בפיו כל היום, נתון לאֵלה, לקללה ולחרפה ללעג ולקלס.

[...] רואה אני את כל העמים, את כל המתהללים בחכמתם ובגודל נפשם, רואה אני אותם שונאים אותך בנפש, חושבים עליך רעה [...] ואתה עומד יחידי, בודד כערער בערבה, בודד בכל העולם אשר ברא אלהים: אין שואל לשלומך, אין דורש טובתך באמת ובתמים, אין יודע את נפשך [...]

אני רואה, – ואני נופל על פני: ענק אתה עמי ישראל! יחיד אתה בארץ כאלוהים בשמים! גם צורריך ורודפך, גם בניך הקטנים, הפונים לך עורף או הבושים בך, מאשר עמך בבית, אינם רואים את קומתך, את גבורת ימינך, את מאור פניך, את עיניך, המבקשות מרחב אין קץ, התלויות לאור עולם, – אינם רואים, כי קטנים הם. קטן אתה בעיניהם וחלש, נבזה ושפל. והם לא יבינו ולא ישכילו, כי קטן וחלש, נבזה ושפל, גם אם תגדל רעתו כסדום, לא יעורר רבים ועצומים להתקומם עליו, לחשוב עליו רעות כל היום, לשנוא אותו כל היום, לחרוק עליו שן כל היום.

[...] והנה נגעה בי רוח ותעוררני: – בן אדם! ואני בין ההרים, ואני על ראש הפסגה. מרחב אין קץ, עולמות אין מספר, תהומות אין חקר, ומלוא כל אלה חיים, והחיים – אור שבעת הימים [...]. – בן אדם: עוד יבוא יום – ובניך ובנותיך יחלמו חלום, והחלום יהיה גדול, והחלום יהיה עמוק, ככל אשר אתה מראה בזה. ובאו בניך ובנותיך וביקשו את פתרון חלומם בארץ אבותיהם, בכל כוח נפשם ובכל כוח ידיהם יבקשוהו, ממטמונים יחפרוהו, כל עבודה בשדה ובכרם יעבדו בבקשם אותו, את פני האדמה יחדשו ואת פני החיים יחדשו בבקשם אותו. והיה כאשר יבקשו וכאשר יעבדו, כן יגדלו וכן יגברו, עד כי יהיו גדולים מאוד, וגבהו מעל ראשי כל ההרים אשר על פני האדמה, וראו את אשר לא ראה איש לפניהם וגברו מאוד בארץ. אז ישוב יפרח ישראל, אז יקום ויחיה, אז יהיה לעם!

באילו דימויים משתמש גורדון כדי לתאר את רדיפת עם ישראל?

כיצד הוא מבטא את תחושת הבדידות של העם היהודי בעקבות השנאה כלפיו?

מהו חזונו לעתיד העם היהודי למרות הסבל והרדיפות?

מה תפקיד "החלום" לפי גורדון בהתמודדות עם השנאה המופנית כלפי העם היהודי?

קישור למכתב המלא

השואה ואחריה | מקורות

צביה לובטקין, "בימי כליון ומרד", 1979

על המחברת: לובטקין (1914-1978) הייתה מלוחמות מרד גטו ורשה. היא הייתה מדריכה ומנהיגה בתנועות הנוער "דרור" ו"החלוץ", ממקימי קיבוץ לוחמי הגטאות ומוזיאון בית לוחמי הגטאות, ופעילה במפלגת "אחדות העבודה" ובתנועת הקיבוץ המאוחד.

על המקור: קטע מספרה של לובטקין על ימי השואה ומרד גטו ורשה.

לנוכח הגזירות שנפלו עלינו הבנו שהגרמנים רוצים לחסל אותנו באופן רוחני, להמית בנו כל רגש של אדם, להשחית בנו כל צלם אלוהים – בטרם יסיימו מלאכתם עד סופה. לכן עשינו כל שהיה ביכולתנו כדי ללחום במזימות אלה של הגרמנים. והיו למלחמה הזאת צורות שונות.

כאשר היהודים נדדו מהערים והעיירות לוורשה, ועשרות אלפי יהודים היו ללא אוכל ומים ברחובות העיר [...] עשרות פעילים מקרב החברים הרבים, אנשי "החלוץ", התקבצו מקיבוצי הכשרה והשתלבו בפעולות העזרה ליהודים אלה. אחר כך בשנת 1940 ובמיוחד לאחר שהוקם הגטו ובתוכו התארגנו בצורת חיים ציבוריים, התחלנו בפעולה תרבותית ענפה, בהוצאת עיתונות ובעריכת כינוסים. ראינו את המצב הקשה של הנוער, והגדרנו את התפקידים המוטלים עלינו בשלושה כיוונים: א) חיפוש דרכים לארץ ישראל. ב) הקמת הכשרות. ג) פעילות תרבותית וחינוכית.

צביה לובטקין, בימי כליון ומרד, הוצאת בית לוחמי הגטאות, תשל"ט.

כיצד מתארת לובטקין את כוונות הגרמנים כלפי היהודים בגטו מעבר לרצח הפיזי?

כיצד באה לידי ביטוי ההתנגדות היהודית בגטו וכיצד היא קשורה לערכים הציוניים?

אסתר דובלין, עדות, 2020

על המחברת: דובלין (1926–2019) נולדה בלודז' שבפולין. כשהייתה בכיתה ג' הצטרפה לתנועת הנוער הציונית-סוציאליסטית "השומר הצעיר". הערכים שעליהם התחנכה בתנועה הנחו אותה במהלך השואה וליווה כל חייה.

על המקור: עדותה של שורדת השואה וחברת השומר הצעיר אסתר דובלין בבית לוחמי הגיטאות, אשר בה היא מספרת על רגעי הקושי בגטו ועל נקודת האור שם: תנועת הנוער הציונית.

בגטו הייתי כל הזמן רעבה, ובחורף סבלתי נורא מקור. נעלתי כפכפי עץ שגרמו לי ייסורים רבים. בהעדר מים חמים לא הרביתי להתקלח וקיבלתי גרדת מוגלתית. בחורף השני קיבלתי שיעול וחום – דבר המבשר רעות.

לא מזמן נודע לי שאמי פנתה בייאווה לפייבל פודמבסקי, המדריך שלי בתנועה, והוא סידר לי ביקור אצל רופא טוב והשיג לי תרופות, דבר שהציל אותי משחפת [...] בזמנים הכי קשים, ב-1941, הופיע אצלנו בבית פייבל והודיע שמארגנים בגטו, במחתרת, את כל תנועות הנוער, וגם את התנועה שלי מכיתה ד' – השומר הצעיר. אמי נידבה את הדירה שלנו לפגישות. מאותו הרגע זקפתי את ראשי. פעמיים בשבוע היינו נפגשים (אחרי שעות העבודה), שרים שירים בעברית, מתכוננים לעליה ארצה, לומדים ידיעת הארץ, קשר ועזרה ראשונה.

הבוגרים לימדו אותנו על חיים נחמן ביאליק. שרנו "תחזקנה" [...] צעקנו: "אנו נבנה הגליל", ארגנו ערבים מוקדשים לסופרים ולחגים, ארגנו עזרה הדדית. הרגשנו שזו ההתנגדות שלנו לגרמנים.

כיצד מתארת דובלין את תרומת "השומר הצעיר" לחיים בגטו בזמן השואה?

אילו ביטויים ציוניים עלו בפעילות המחתרתית וכיצד שימשו אמצעי להתנגדות?

מה תפקידה של העזרה ההדדית בתהליך ההתמודדות עם המצוקה?

לצפייה בעדות

דוד בן-גוריון, "אל המצפון האנושי", 1942

על המחבר: בן-גוריון (1886–1973) היה מדינאי, ראש ממשלתה הראשון של מדינת ישראל. הוא עלה לארץ ב-1906, היה ממנהיגי תנועת העבודה, המזכ"ל הראשון של ההסתדרות הכללית וממנהיגי הציבור המרכזיים בתקופת "המדינה שבדרך" ולאחר קום המדינה. לאורך השנים הוא פעל תוך הדגשת הממלכתיות ומתוך שאיפה לקיבוץ גלויות. בן-גוריון היה ממנסחי תפיסת הביטחון של מדינת ישראל. דרכו הייחודית כללה חיבור בין עיסוק בחזון לבין הפעולות הממשיות שיש לנקוט כדי להגשימו. הוא שימש דוגמה אישית יוצאת דופן בבחירתו לעבור לחיות בקיבוץ הצעיר שדה בוקר שבנגב.

על המקור: בזמן שבאירופה התחוללה מלחמת העולם השנייה והדיווחים על הזוועות שמבצעים הנאצים ביהודים זרמו ליישוב בארץ ישראל הנתונה תחת המנדט הבריטי, נשא יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית דאז, דוד בן-גוריון, נאום תוכחה במושב אספת הנבחרים, אשר בו קרא לעולם לאפשר ליישוב להשתתף בלחימה בנאצים. חלק ניכר מהנאום לא הובא לפרסום זמן רב עקב מגבלות הצנזורה הבריטית, שהתנגדה לדברי הביקורת שהשמיע בן-גוריון ופסלה כל משפט שממנו עלתה ולו ברמז דרישה לריבונות יהודית או לעלייה יהודית לארץ ישראל.

שליחי העם היהודי במולדתו נזעקו היום לקרוא תיגר מעל הר ציון באוזני העולם כולו על דמינו היהודים הנגרים חנם. אין אנו יודעים בדיוק מה מתחולל בגיא ההריגה הנאצי, כמה יהודים כבר נטבחו, נרצחו, נשרפו, נקברו חיים, ועל כמה עדיין תלויה חרב השמד. הגרדום הנאצי מוקף חומה של מכונות ירייה ותליינים מומחים ואין יוצא ובא. רק מזמן לזמן בוקעים אלינו מעשי הזוועה.

בשם כל היהודים, אנחנו תובעים מכם, שליטי אנגליה, רוסיה ואמריקה, את זכותנו לצבא יהודי. את זכותנו להילחם בגדול אויבינו כיהודים, במסגרת יהודית ובארגון יהודי ובמפקדה יהודית ובמשמעת יהודית ובדגל יהודי. לא נסתפק בפירורים שניתנו לנו כאן להגן על מולדתנו ועל הארצות הסמוכות. לא כבני ארץ ישראל בלבד. כיהודים באשר הם יהודים.

אולם אין אנו יודעים אם ניצחון הדמוקרטיה, החירות והצדק לא ימצאו באירופה שדה קברות יהודי גדול שבו פזורות עצמות בני עמנו על אנשיו ונשיו, על זקניו וילדיו, ואומתנו המתבססת בדמיה תובעת את מצפון האנושיות למשפט לפי כס ההיסטוריה. לא כאסון אשר קרה את כל העמים המשועבדים קרה את עמנו. גרמניה הנאצית ייחדה את העם היהודי.

רק את ילדינו אנו, את נשינו אנו, את אחיותינו וזקנינו, מייחדים לטיפול מיוחד, להיקבר חיים בקברים כרותים על ידיהם, להישרף במשרפות, להיחנק ברמיסה, להירצח במכונות ירייה, ללא דין, ללא טעם, ללא סיבה, ללא חטא, אפילו על פי ספר החטאים של הנאצים, אלא בעד חטא אחד בלבד, שילדים אלה הם ילדי יהודים. כי רק ליהודים אין טוען, לוחם. כי אין ליהודים מעמד, סמל ממלכתי, אין צבא יהודי, אין עצמאות יהודית ואין מולדת בטוחה ופתוחה.

אל תסגרו בפניהם דלתות והוציאו בראש ובראשונה את ילדי ישראל [...] פסלו את פקודות הקלון שהוצאתם פה שיהודי מארצות האויב אינו יכול לשוב למולדתו. כל עוד פקודה מחפירה זו קיימת, כל עוד שערי ארצנו סגורים לפליטי ישראל, גם ידיכם תהיינה עקובות מדם יהודי אשר יישפך בגיהנום הנאצי.

בגאון יישא כל יהודי את הטלאי הצהוב, ואם נזכה לפגוש את אחינו אלה מהגטאות הנאציים, נישא אותם על כפינו עם הטלאי הצהוב. הוא יהיה לנו לדגל הכבוד וציון תפארת של מעונים וקדושים. לא הנאצים, אתם עמי התרבות מקפחים את כבודנו כאשר אתם מקפחים את זכותנו כעם, כעם שווה זכויות, אתם מקפחים את זכותנו להילחם בהיטלר כיהודים.

לא כבני ארץ ישראל בלבד, כיהודים באשר הם יהודים, כיהודי מרוקו ואלג'יר ותוניס, כיהודים בארצות אחרות, אשר אנו מאמינים שישתחררו עוד מעט, כיהודים בארצות נייטרליות, כיהודים באשר הם החופשיים להתנדב לצבא. אנו רוצים להילחם כצבא יהודי. כל היהודים שאינם חייבים חובת צבא לארץ אחרת, כל היהודים החופשיים לנפשם, אנו תובעים את זכותם האנושית, אנו תובעים את זכות כבודנו להצטרף לצבא יהודי תחת דגל יהודי, כבן ברית שווה בכל לאומות המאוחדות.

[...] ואנו תובעים לא רק את זכותנו להילחם כיהודים, אנו תובעים את הזכות שיש לכל עם בעולם, גדול וקטן, למולדת ועצמאות. מה שקרה לנו בפולין ומה שעוד חלילה עלול לקרות לנו, כל קרבנות החינם, כל הרבבות, מאות האלפים ואולי המיליונים של קורבנות החינם, הזקנים והיהודים, הם קורבנות ההפליה שקיימת ביחס לעם היהודי. הם קורבנות של אומה שאין לה מולדת ושאיין לה עצמאות. ואנחנו תובעים מכם תיקון המעוות הזה: מעמד של שוויון לאומי, מולדת ועצמאות לעם היהודי. נעשה את אשר ביכולתנו לנקום את נקמתכם ולא ניתן דמי לעצמנו עד שנגאל אתכם גם מהתופת הנאצי וגם מהגולה המנוונת, ונעלה אתכם, את כולכם, אלינו, לארצנו הנבנית והנגאלת.

מדוע תובע בן-גוריון הקמת צבא יהודי ואינו מסתפק בשילוב יהודים בצבאות אחרים?

כיצד הוא מתאר את ייחודיות הסבל היהודי בהשוואה לסבל עמים אחרים תחת הכיבוש הנאצי?

מהו הקשר שהוא מציג בין האנטישמיות לבין היעדר עצמאות ומולדת לעם היהודי?

קישור לנאום המלא

פניה ברגשטיין, "ניגונים", 1944

על המחברת: ברגשטיין (1908–1950) הייתה סופרת ומשוררת ישראלית. היא נולדה ברוסיה והצטרפה בנערותה לתנועת "החלוץ". בשנת 1930 עלתה לארץ והצטרפה למיישבי קיבוץ גבת. בגבת עבדה בענפים שונים, ובמקביל עסקה גם בחינוך. כתבה שירי ילדים רבים שעסקו בחוויות היומיום של ילדי הקיבוץ וההתיישבות העובדת. משיריה המוכרים: "בא אלי פרפר נחמד", "האוטו שלנו גדול וירוק", ועוד.

על המקור: "ניגונים" הוא שיר עברי מאת פניה ברגשטיין, שנכתב ב-1944 ופורסם באותה שנה ב"דבר הפועלת". הרקע לשיר היה ההבנה שמשפחתה נספתה בשואה ורצונה להנהיג בגן הילדים טקס הדלקת נרות שבת, שנתקל בביקורות מצד חבריה החילונים לקיבוץ. בתגובה להם כתבה את השיר, אשר בו הביעה את הקשר הנפשי שלה למורשת הוריה, זיכרונות שאינה רוצה ואינה מסוגלת לעזוב, המחזיקים אותה "מעל לחשכת התהום". את השיר הלחין דוד זהבי.

הָנָה אֶצִּין שִׁיר עֲרָשִׁי הָרְחוֹק	שְׁתַּלְתֶּם נְגוּנִים בִּי, אֲמִי וְאָבִי,
הַבִּיעַ פִּי אִם אֵלֵי בֵּת.	נְגוּנִים מְזֻמּוּרִים שְׂכֻחִים.
הָנָה לִי תִזְהַרְנָה בְּדָמַע וּשְׁחוֹק	גִּרְעִינִים; גִּרְעִינִים נִשְׁאֵם לְבָבִי –
"אֵיכָה" וְזִמְרוֹת שֶׁל שַׁבָּת.	עֵתָה הֵם עוֹלִים וְצוֹמְחִים.
כָּל הֶגְהָ יֵתֵם וְכָל צִלִּיל יֶאֱלֵם	עֵתָה הֵם שׁוֹלְחִים פְּאֵרוֹת בְּדָמִי,
בִּי קוֹלְכֶם הָרְחוֹק כִּי יְהוּם.	שְׂרָשִׁיחֶם בְּעוֹרְקֵי שְׁלוֹבִים,
עֵינִי אֶעֱצֵם וְהִרִינִי אֶתְכֶם	נְגוּנִיךָ, אָבִי, וְשִׁירְךָ אֲמִי,
מֵעַל לַחֲשֻׁכַּת הַתְּהוֹם.	בְּדַפְקֵי נְעוּרִים וְשָׁבִים.

כיצד מתבטא הגעגוע לעולם היהודי שאבד בעקבות האנטישמיות והשואה?
מהם אותם "ניגונים" ששתלו ההורים במשוררת ומה היא חשה כלפיהם?
כיצד ההתחדשות בארץ ישראל היא המשך לאחר האובדן הגדול?

לביצוע השיר

חיים הרצוג, האנטישמיות החדשה ותגובת ישראל, 1975

על המחבר: הרצוג (1918–1997) היה מדינאי, דיפלומט, משפטן וקצין צה"ל בכיר, שכיהן כנשיא השישי של מדינת ישראל (1983–1993). הוא נולד באירלנד למי שהפך לימים לרב הראשי לישראל, הרב יצחק אייזיק הרצוג. הוא שירת בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה, ובהמשך היה מראשוני אגף המודיעין בצה"ל, והתמנה לראש אמ"ן. לאחר שחרורו היה שגריר ישראל באו"ם בשנות השבעים, ובנאום מפורסם גינה בחריפות את ההחלטה המשווה בין ציונות לגזענות וקרע את נוסח ההחלטה מעל דוכן הנואמים.

על המקור: ב-1975 כיהן חיים הרצוג כשגריר ישראל באו"ם. במהלך כהונתו, ב-10 בנובמבר, התקבלה בעצרת הכללית של האו"ם החלטה המשווה את הציונות לגזענות. הרצוג הגיב בנאום סוער, אשר בו כינה את ההחלטה גזענית והצהיר שמבחינת העם היהודי היא אינה אלא "פיסת נייר", ואף קרע את המסמך לגזרים.

סמלי הדבר שדיון זה, אשר עשוי להוות נקודת מפנה ביעודו של אירגון האומות המאוחדות וגורם מכריע בהמשך קיומו האפשרי של אירגון זה, ייערך ב-10 בנובמבר.

הלילה, לפני שלושים ושבע שנה, נרשם בהיסטוריה כקריסטלנאכט – ליל הבדולח. היה זה הלילה ב-1938, שבו פתחו חיילי פלוגות הסער הנאצים של היטלר בהתקפה מתואמת על הקהילה היהודית בגרמניה [...] היה זה הלילה שבו הותקפו בתים יהודים וראשי משפחות נחטפו, רבים מהם ללא שוב. היה זה הלילה, שבו חלונות בתי העסק והחנויות היהודיים נפוצו, כשהם מכסים את רחובות גרמניה בשכבה של זכוכית שבורה, שנראתה כמליוני חתיכות בדולח, שנתנו ללילה ההוא את שמו. היה זה הלילה שהוביל בסופו של דבר למשרפות ולתאי הגזים, אושוויץ, ברקנאו, דאכאו, בוכנוולד, טרייזנשטאט ואחרים. היה זה הלילה שהוביל לשנאה המחרידה ביותר בהיסטוריה של האנושות.

עצוב מאוד לחשוב לאיזו רמה נגרר האו"ם, אם מוטל עלינו היום לעמוד מול התקפה על הציונות. התקפה זו נותנת תוקף לא רק להתקפה אנטי-ישראלית מהסוג המכוער ביותר, אלא גם להתקפה על היהדות – אחת הדתות העתיקות והמבוססות ביותר בעולם. דת שנתנה לעולם את ערכי האנוש של התנ"ך. דת, ששתי דתות אדירות אחרות, נצרות ואיסלאם, נבעו ממנה. האם אין זה טראגי לחשוב, שאנו כאן, באסיפה בשנת 1975, הוגים התקפה גסה על דת אדירה ומבוססת זו? היהדות היא הדת שנתנה לעולם את התנ"ך עם עשרת הדברות והנביאים הגדולים: משה, ישעיהו, עמוס; דת שנתנה את גדולי ההוגים בהיסטוריה: רמב"ם, שפינוזה, מרקס, איינשטיין; דת שנתנה רבים מגדולי האמנים ואחוז גבוה ביותר של זוכים בפרסי נובל למדע, אמנות ומדעי הרוח, יותר מכל עם אחר עלי אדמות.

הצעת ההחלטה נגד הציונות התכוונה, במקורה, לגנות גזענות וקולוניאליזם. בנושא זה היינו יכולים להגיע להסכמה, שהיתה יכולה להיות בעלת חשיבות עצומה לכולנו [...] אך הנה אנו רואים כיצד קבוצת מדינות, שיכורות מהרגשת העוצמה של רוב אוטומטי, מכוונות

את האו"ם בתימרון מתועב, ע"י השימוש ברוב זה, להשוואת הציונות עם הנושא העומד לדיון [...] כשאני עומד לפניכם שבים לזכרוני הרגעים האדירים של ההיסטוריה היהודית. עמי עומד נחות במספר, בפעם המי יודע כמה, כקורבן של שנאה, בערות ורוע. כשאני מביט לאחור על רגעים אדירים אלו, אני נזכר בגדולתה של אומה שיש לי הכבוד לייצגה בפורום זה. ברגע זה, לבי עם העם היהודי באשר הוא שם, אם זה בחופש או בעבדות, שאת תפילותיו ומחשבותיו אני נושא עמי.

הצבעתה של כל משלחת תרשום בהיסטוריה את עמדת ארצה בקשר לאנטישמיות, גזענות ואנטי-יהודיות. אתם בעצמכם נושאים באחריות לעמדתכם בפני ההיסטוריה, כי כאלה תראו בהיסטוריה. אנו, העם היהודי, לא נשכח. לגבינו, העם היהודי, זוהי אינה אלא אפיזודה חולפת בהיסטוריה ארוכה, עשירה ומלאה מאורעות. אנו שמים מבטחנו בהשגחה העליונה, בדתנו ובאמונתנו, במסורת המקודשת והנערצת שלנו, במאבקנו לקידמה חברתית וערכי אנוש ובעמנו, בכל מקום בו הוא נמצא. לגבינו, העם היהודי, משוללת הצעת החלטה זו, המבוססת על שנאה, שקר ובערות, כל ערך מוסרי וחוקי.

מהי לדעת הרצוג המשמעות הסמלית של מועד הדיון בהחלטה נגד הציונות באו"ם?

מהי לדעתו מטרות האמיתית של המדינות התומכות בהחלטה?

קישור לנאום המלא

קישור לצילום נאומו של הרצוג באו"ם

אלי ויזל, נאום בקבלת פרס נובל לשלום, שטוקהולם, 1986

על המחבר: ויזל (1928-2016) היה ניצול שואה. בקולו הייחודי היה אחד הדוברים החשובים בנושא לקחי השואה והפקת המסרים ההומניים והיהודיים העולים ממנה, ואחד הפעילים למען זיכרון השואה בישראל ובעולם.

על המקור: בשנת 1986 קיבל אלי ויזל פרס נובל לשלום. בנימוקי ועדת הפרס נאמר עליו: "שליח לאנושות, שבמאבקו להשלים עם חוויותו האישיות של השפלה מוחלטת בשילוב עם עבודתו המעשית למען השלום העביר מסר רב-עוצמה של שלום, כפרה וכבוד אנושי".

אני זוכר: זה קרה אתמול ולפני נצחים. ילד יהודי גילה את ממלכת הלילה. אני זוכר את הבלבול ואת המבוכה שחש. זוכר את ייסוריו. הכל קרה מהר כל כך: הגטו, הגירוש,

קרן הבקר החתום, המזבח הבוער שעליו היו אמורים ההיסטוריה של בני עמנו ועתיד האנושות לעלות כקורבן. אני זוכר: הילד שאל את אביו, "איך ייתכן? אנחנו במאה ה-20, לא בימי הביניים. מי מרשה לבצע פשעים כאלה? איך העולם שותק?". והילד ההוא פונה אליי: "אמור לי, מה עשית עם העתיד שלי? מה עשית עם חייך?" הוא שואל. ואני משיב לו שניסיתי – לשמר את הזיכרון, להיאבק נגד מי שמבקשים לשכוח. כי אם נשכח, נהיה אשמים. נהיה משתפי פעולה. ואז אני מסביר לו כמה תמימים היינו, כי העולם שהכרנו ידע ושתק. ולכן נשבעתי לעולם לא לשתוק בכל מקום ובכל זמן שבהם בני אנוש סובלים ומושפלים. תמיד מוטל עלינו לבחור צד. נייטרליות משרתת את הפוגע, לעולם לא את הקורבן. שתיקה מעודדת את המענה, לעולם לא את המעונה. לפעמים עלינו להתערב. כשחיייהם של בני אדם נתונים בסכנה, כשהכבוד האנושי מאיים, גבולות לאומיים ורגישויות אינם רלוונטיים עוד. כל מקום שבו רודפים גברים או נשים בגלל הגזע שלהם, דתם או השקפותיהם הפוליטיות, חייב להיעשות – בו ברגע – מוקד העניין של היקום.

כמובן, מאחר שאני יהודי שנטוע עמוק בזיכרון ובמסורת של בני עמי, היענותי הראשונה היא לפחדים של יהודים, לצרכים של יהודים, למשברים של יהודים. כי אני חלק מדור שעבר טראומה, דור שחש את הנטישה ואת הבדידות של עמנו. אם סדר העדיפויות היהודי לא יוצב בראש סדר העדיפויות שלי, לא אנהג כדרך הטבע [...] אבל יש גם אחרים שחשובים לי.

כל כך הרבה אי-צדק וסבל זועקים אלינו, תובעים את תשומת ליבנו: קורבנות של רעב, גזענות ורדיפה פוליטית, סופרים ומשוררים, אסירים בארצות כה רבות [...] זכויות אדם מופרות בכל אחת מהיבשות. אנשים רבים יותר חווים דיכוי מאלה שחווים חופש [...] נותרו דברים רבים שיש לעשות, ודברים רבים שאפשר לעשות. אדם אחד – ראול ולנברג אחד או אלברט איינשטיין אחד – אדם שניחן ביושרה יכול לשנות הכל, לחיים ולמוות. כל עוד מתנגד משטר אחד יושב בכלא, החופש שלנו אינו אמיתי. כל עוד יש ילד אחד רעב, חיינו מלאים בייסורים ובבושה. כל הקורבנות הללו זקוקים יותר מכל לדעת שאינם לבד. שאנחנו לא שוכחים אותם, וכשחונקים את קולותיהם, עלינו להשאיל להם את אלה שלנו. כשהחירות שלהם תלויה בזאת שלנו, איכות החופש שלנו תלויה בחופש שלהם.

מהו לדעת ויזל הקשר בין זיכרון השואה למחויבות מוסרית אוניברסלית?
כיצד הוא מציג את האנטישמיות כבעיה מוסרית כלל-עולמית ולא רק כעניין יהודי?

לצפייה בנאום של ויזל
בטקס פרס נובל 1986

מיכל קוטלר-וונש, נאום באו"ם, 2023

על המחברת: קוטלר-וונש (1970) היא חברת כנסת לשעבר ושליחה מיוחדת למאבק באנטישמיות מטעם משרד החוץ. וונש עסקה במשפט בינלאומי והייתה גם פובליציסטית וחוקרת במכון למדיניות נגד טרור, לשעבר חברת הוועד המנהל בעמותת "צו פיוס".

על המקור: ב-2023 מונתה קוטלר-וונש בידי משרד החוץ לשליחה מיוחדת למאבק באנטישמיות. במסגרת תפקידה זה ובעקבות אירועי 7 באוקטובר נאמה באו"ם.

[...] בעודנו מציינים שבעים וחמש שנה לליל הבדולח [...] 7 באוקטובר הוא ליל הבדולח שלנו, שמעניק לנו הזדמנות – וגם חובה – לפעול. כדי למנוע את מה שהתרחש לאחר ליל הבדולח, עלינו להבין שהאו"ם נוצר וקיבל מנדט על מנת להבטיח: "לעולם לא עוד". "לעולם לא עוד" הוא עכשיו, וזהו הנושא שלו אנו נדרשים היום.

כשליחת ישראל למאבק באנטישמיות אני יושבת כאן, בבניין שאפשר את הופעתו הראשונה של וירוס רב-מוטציות ב-1975, כאשר התקבלה באו"ם ההחלטה הקובעת כי "ציונות היא גזענות". חשוב להבהיר זאת: זוהי בדיוק התעמולה שחיה ובוטטת כיום בקמפוסים אקדמיים, ברשתות החברתיות וברחובות, "ציונות היא גזענות" [...] ההחלטה "ציונות היא גזענות" שהתקבלה בבניין הזה סללה את הדרך לכנס דרבן נגד גזענות בשנת 2001 – אשר הפך לפסטיבל של שנאה אנטישמית שבו שוב הוצגה ישראל באופן שקרי, הפעם כמדינת אפרטהייד. מאז 2001, בכל קמפוס בארצות הברית, בקנדה ובמדינות רבות באירופה מתקיים "שבוע האפרטהייד הישראלי", המנציח את השקר המרושע שעל פיו ישראל היא מדינת אפרטהייד – והשיא, השימוש הציני בשואה עצמה ככלי נשק תעמולתי נגד ישראל, ובכלל זה המושגים "רצח עם" ו"פשעים נגד האנושות" שמטרתם לתאר זוועות שקשה אפילו לדמיין – אך מתברר שאפשר לבצע, כפי שראינו ב-7 באוקטובר.

[...] כל אחת מהזוועות האלו היא הפרה של החוק הבין-לאומי, פשע מלחמה כפול. לא נשמע ולו גינוי אחד מהבניין הזה [...] כן, זהו פשע מלחמה כפול שהמוסד הזה מחויב לגנות, ובכל זאת הוא לא גונה ולו פעם אחת. וכך, אנו נפגשים היום ברגע של חשבון נפש. כדי שלמילים "לעולם לא עוד" תהיה משמעות, כש"לעולם לא עוד" הוא עכשיו, עלינו להכיר בכך שהדה"הומניזציה, הדה"לגיטימציה והמוסר הכפול שאפשרו את הרצח, את ההשפלה ואת ההשמדה של היהודי הבודד שהודר מן החברה – הפכו כעת לדה"הומניזציה, לדה"לגיטימציה ולמוסר כפול כלפי מדינת הלאום של העם היהודי. מדינת ישראל, שאמורה להיות חברה שווה במשפחת העמים, מודרת ומופלה על ידי המוסד הזה עצמו. היא מושמצת, נשללת ממנה לגיטימציה ומופעל עליה מוסר כפול בכל דיון ועדה ובכל ישיבה של מועצת זכויות אדם. אם אנחנו באמת רוצים להעניק משמעות כלשהי למילים "לעולם לא עוד"; אם בכוונתנו לקיים את העקרונות המונחים בתשתית המוסד הזה ומנגנוניו, לקדם אותם ולהגן עליהם – עלינו להכיר בכך שהמוסדות, המנגנונים

והערכים האלו עצמם נוצלו ככלי נשק על מנת להשמיץ את מדינת ישראל, לשלול את זכות הקיום שלה ולהפעיל עליה מוסר כפול.

אם איננו מוכנים לעשות זאת, גבירותיי ורבותיי, איננו באמת מחויבים למאבק באנטישמיות. אם איננו מגנים באופן חד-משמעי את הזוועות של 7 באוקטובר – בלי "אבל" בסוף המשפט – איננו ממלאים את החובה "לעולם לא עוד". שלא יהיה ספק – אין כאן "שני צדדים שווים". מצד אחד ישנו ארגון טרור רצחני שמטרתו המוצהרת והגלויה, בדומה ל"מיין קאמפף", היא השמדת מדינת ישראל ורצח יהודים, ומצד אחר ישנה מדינה יהודית דמוקרטית יחידה, שאינה רק רשאית להגן על אזרחיה, אלא מחויבת לכך [...] לכן אם אנו באמת רוצים לתת משמעות כלשהי למילים "לעולם לא עוד", ואם אנו באמת רוצים להציל את הציביליזציה שלנו כפי שאנו מכירים אותה, יש להכיר בכך שהמלחמה המתנהלת נגד מדינת ישראל, הרצח של יהודים והאנטישמיות עצמה אינם סוף הסיפור [...] ישראל היא במידה רבה הקנרית המדממת במכרה, אבל המכרה כולו עתיד להתמוטט. היסטוריה חוזרת על עצמה [...] לא, זה לא מסתיים בכך. אנו נכשלים בהגנה על האנושות המשותפת שלנו. אנו נכשלים בהגנה על עקרונות החיים והחירות המשותפים שלנו. אנו נכשלים בהגנה על הציביליזציה שלנו כפי שאנו מכירים אותה.

[...] הרשתות החברתיות מאפשרות לטרוריסטים רצחניים להפיץ מסרים בחופשיות. הן לא אימצו את ההגדרה של הברית הבין-לאומית לזיכרון השואה (IHRA) לאנטישמיות, אף על פי שמדיניותן אוסרת על תכנים אחרים. אבל כמו באוניברסיטאות – היא אינה אוסרת על מסרים נגד יהודים, נגד ציונים ונגד כל מי שמגן על זכותה של מדינת ישראל להתקיים. אותו עיקרון של גיוון, שוויון והכלה – שהמוסד הזה כה מחויב לו, שכל קמפוס אוניברסיטאי מצהיר על מחויבותו אליו, שכל רשת חברתית מחויבת לכאורה להגן עליו – אינו חל על יהודים, אינו חל על ציונים ואינו חל על אלו שמאמינים בזכותה של מדינת ישראל להתקיים – בגבולות כלשהם.

גבירותיי ורבותיי, אל לנו לטעות – הקריאה שנשמעת, גם כאן, "מהנהר ועד הים", היא קריאה להשמדת מדינת ישראל, והיא מהדהדת את אמנת חמאס [...] ולכן אם אנו באמת מתכוונים לקיים את העיקרון של "לעולם לא עוד", ואם אנו מכירים בכך ש"לעולם לא עוד" זה עכשיו, המשמעות היא זו: בעוד ש"לעולם לא עוד" עבור שאר העולם עשוי להיות "לעולם לא נשתוק שוב, כפי שאתם שותקים כעת. לעולם לא נאפשר שוב השואה מוסרית כוזבת במלחמה אכזרית על דעת הקהל, שנוהלה בבניין הזה ב-1975 ושנמשכת עד היום", שהרי עבור רבות מהמדינות שאתם מייצגים, כך הדבר נעשה, עבורנו, העם היהודי, פירוש "לעולם לא נהיה שוב חסרי הגנה. לעולם לא נמצא את עצמנו ללא יכולת להגן על עצמנו או נמתין שמישהו יציל אותנו. ואם נצטרך – נילחם עד האחרון בילדינו כדי לעשות זאת". זה מה שמדינת ישראל מחויבת לעשות ברגע הזה. אנחנו מקיימים את חלקנו בעיקרון של "לעולם לא עוד". לעולם לא יטבחו שוב ביהודים, ובחלוף שנים לא נשאל את עצמנו "איך זה קרה?".

כי גבירותיי ורבותיי, 2023 היא לא 1943, יש לנו מדינת לאום. יש לנו ריבונות. יש לנו צבא הגנה לישראל. וברגע הזה ממש נוכל לדעת אם יש לנו חברים שמאמינים בזכותה

של מדינת ישראל להתקיים, בגבולות כלשהם, או אם הם הופכים למאפשרי טרור, שבשתיקתם, כפי שאמר אלי ויזל ז"ל, הם בוחרים להיות בצד המענה, ולעולם לא בצד המעונה.

"לעולם לא עוד" הוא עכשיו. זו קריאה לפעולה. זו קריאה לבהירות מוסרית ולגבורה [...]. ואני שואלת אתכם – [...] האם אתם מוכנים לדבר בקול ברור, באומץ מוסרי, במלחמה הבלתי קונבנציונלית על דעת הקהל שנוהלה ממש כאן עם ההחלטה "ציונות היא גזענות", שממשיכה להשתולל כבר שנים, שהפכה את ישראל למדינת אפרטהייד, שעיוותה באופן אורוליאני את זכר השואה ומתקיימת תוך ניצול מושג "רצח העם" נגד ישראל?

כיצד מקשרת קוטלר-וונש בין אירועי העבר ההיסטוריים לבין האתגרים העכשוויים במאבק באנטישמיות?

אילו ביטויים של מוסר כפול ומנגנונים בינלאומיים לא מגנים היא מציינת ככאלו המאפשרים את ההדלגטימציה של ישראל?

מהי משמעות הביטוי "לעולם לא עוד" וכיצד מגדירה קוטלר-וונש את אחריותה של מדינת ישראל ואת אחריותם של שאר עמי העולם בהקשר זה?

קישור לנאום המלא

אלן דרשוביץ, "בין אנטישמיות לאנטי-ציונות", 2024

על המחבר: דרשוביץ (1938) הוא יהודי אמריקאי, פרופסור אמריטוס למשפטים בבית הספר למשפטים של הרוורד. הוא פרסם עשרות ספרים וממשיך עד היום להשתתף בדיונים ציבוריים, בתוכניות טלוויזיה ובכתבות תקשורת בנושאים משפטיים וציבוריים. כחלק מפעילותו הוא מגן על מדינת ישראל כמדינת העם היהודי, ובהקשר זה פרסם את ספרו "ישראל – כתב הגנה".

על המקור: בעקבות מלחמת "חרבות ברזל" התייצב דרשוביץ להגן על מדינת ישראל ועל זכותה להגן על עצמה מפני מתקפות אנטישמיות. במאמרו עומד דרשוביץ על הקשר בין האנטישמיות הקלסית לאנטישמיות החדשה שהופיעה במאה העשרים ואחת, ועוד יותר, בעקבות המלחמה הנוכחית.

ראשיתה של הציונות הפוליטית במאה ה-19, תמיד היו אנטי-ציונים, גם בקרב יהודים. חלקם התנגדו ממניעים דתיים להקמת מדינה יהודית; אחרים ממניעים פוליטיים, והיו

כאלה שהתנגדו ממניעים תרבותיים. התנגדות ערבית ומוסלמית לכל יישות פוליטית יהודית באזור היתה קיימת תמיד.

אבל מאז השתנו הדברים. מרבית האנשים הנאורים תומכים בזכותו של העם היהודי לעצמאות, ובקיומה של מדינת ישראל כמדינת הלאום הלגיטימית של העם היהודי. כאשר הכריזה ישראל על עצמאות ב־1948, היא הוכרה מייד על־ידי כל המעצמות המערביות, כולל ארה"ב ובריה"מ. השמאל, הבינלאומי וגם זה בארה"ב, תמך בחום בישראל ובציונות. בהתנגדותם העקבית לציונות נותרו רק המדינות הערביות והמוסלמיות ובעלות בריתן.

הכול השתנה כאשר בריה"מ, ששאפה לבנות קשרים עם דיקטטורות ערביות עשירות בנפט, שינתה את עורה כלפי ישראל והפכה ליריבתה. השינוי הזה לווה בהתנגדות חזקה לישראל ולציונות על ידי מפלגות קומוניסטיות וסוכניהן ברחבי העולם.

כיום יש אנטי־ציונים התומכים במדינה דו־לאומית חילונית, שכמעט אף ישראלי או פלסטיני אינם תומכים בה. חלק מהאנטי־ציונים הקיצוניים של השמאל הקיצוני שונאים את ישראל בגלל הקשר ההדוק שלה עם ארה"ב, בה הם רואים מעוז האימפריאליזם, הקולוניאליזם והקפיטליזם העולמי.

אבל המציאות העגומה היא שרוב האנטי־ציונים כיום מונעים משנאת יהודים – גירסה מודרנית ועכשווית של האנטישמיות הקלאסית. זהו לעיתים אתגר להבדיל בין אנטי־ציונים לאנטישמים, אך ישנם קריטריונים שעשויים לעזור.

הראשון שבהם הוא האם אלה שטוענים שהם רק אנטי־ציונים אבל אינם אנטישמים, מחילים סטנדרטים זהים על כל מדינות העולם או ששמור אצלם סטנדרט שונה וייחודי למדינת הלאום של העם היהודי? האם הם מפגינים בעד זכותם של הכורדים למדינה עצמאית ונגד כיבוש אדמות כורדיות בידי טורקיה, סוריה ועיראק? ומה עם האויגורים בסין? והרציחות ההמוניות של אזרחים בדורפ? ומה בדבר הפלישה הרוסית ורציחת אזרחים אוקראינים? והאם הם יוצאים לרחובות נגד שאר הכיבושים והפגיעות בזכויות האדם ברחבי העולם? אם לא, אז למה רק ישראל? האם זה בגלל שהיא מדינת הלאום היהודית? נטל ההוכחה עליהם.

ובאותו הקשר, האם אותם אנטי־ציונים גינו את חמאס על הרצח ההמוני, האונס והחטיפות שביצע ב־7 באוקטובר – או שהביקורת שלהם מתמקדת רק בתגובה הצבאית הישראלית לאותה מתקפה? ארגונים כמו הגילדה הלאומית של המשפטנים גינו את ישראל ושיבחו את חמאס כבר למחרת הטבח, הרבה לפני שהחיל הישראלי הראשון נכנס לעזה. באותה עת, קבוצות סטודנטים בהרווארד ובאוניברסיטאות מובילות אחרות האשימו את ישראל ברציחות, באונס ובחטיפות.

[...] ויש כמובן גם את השנאה המפורשת כלפי כל היהודים, בנוסף לכל הישראלים. סוזן סרנדון הייתה הבולטת ביותר בקרב הגזענים האלה, אך לא הקיצונית שבהם. היא רוצה את היהודים מפוחדים, בעוד אחרים קראו לרצוח אותם בגז. אחרים תקפו סטודנטים יהודים, השתיקו דוברים ציונים, והשתתפו בהפגנות אלימות. הם קוראים לישראל להיות

נקייה מיהודים "מהנהר ועד הים", ולעולם כולו להיות "נקי" מיהודים. לא היו קריאות לפתרון של שתי מדינות. להיפך, כמעט כל המחאות דרשו לשים סוף לקיומה של מדינת ישראל.

השורה התחתונה היא שבלתי אפשרי להבין את השנאה האדירה כלפי ישראל מאז ה־7 באוקטובר מבלי להכיר בעובדה שישאל היא "היהודי בין העמים" – ולכן הפכה למוקד השנאה היהודית הנוכחית.

חלק מהצעירים התורמים לשנאה זו כנראה אינם מודעים להיסטוריה המכוערת של האנטישמיות, להם הפכו שותפים. זה לא תירוץ, אבל זה עשוי להסביר כיצד כל כך הרבה סטודנטים יהודים בורים, אינם יודעים דבר אודות המורכבות של הסכסוך במזרח התיכון, הפכו לאידיוטים שימושיים ומעורבים כעת בלהט אנטישמי שמתפרץ מסביב לעולם.

היסטורית, במקרים רבים עמדו סטודנטים בחזית התמיכה של אידיאולוגיות שנאה כמו הנאציזם, הקומוניזם, והאיסלאמיזם שהביאו את המולות לשלטון. חלקם התחרטו מאוחר יותר על השתתפותם במאבק למען המטרה, כאשר ערוותם נחשפה, אך המעורבות המוקדמת שלהם העניקה אמינות ולגיטימיות למשטרי אימים אלה. רבים מאותם צעירים פרוגרסיביים התומכים בחמאס היום עוצמים את עיניהם בכוונה בפני המציאות של ארגון טרור – בו הם תומכים – רוצח גם הומואים, פמיניסטיות, ואת מתנגדיהם, ודמם של קורבנות אלה על ידי אלה שתומכים בארגוני הטרור האלה. נראה שאותם פרוגרסיבים, הומואים, פמיניסטיות ואחרים, שמודעים לגזענותו ולאלימותו של חמאס, שונאים יהודים יותר משהם תומכים בקבוצות שאיתן הם מזדהים.

הגזענות במקרים רבים מתחילה ביהודים, אך רק לעיתים רחוקות היא מסתיימת שם. אלה שהיום מצטרפים לשנאה נגד יהודים וציונים עשויים בקרוב למצוא את עצמם קורבנות של אותה שנאה מתפשטת ממש.

מה הבדל המרכזי בין ביקורת לגיטימית על ישראל לבין אנטישמיות במסווה של אנטי-ציונות?

מה טוען דרשוביץ בנוגע למעורבות צעירים פרוגרסיבים בתמיכה בחמאס ואיזו אזהרה הוא מציב בהקשר זה?

קישור למאמר המלא

אחרית דבר | מוקי צור, 2025

לקוראינו

ספר זה המכוון לחניכי וחניכות המכינות הקדם צבאיות מכוון אליך.

אין כאן רומן מותח למרות שהסיפור העומד מאחורי הסיפור הציוני בהחלט ראוי להכתב כרומן סוער. כאידיליה שקטה, כספר היסטוריה עב כרס, כחלום המהול בסיוט. ביקשנו לתת לך קורא יקר צידה לדרך. אנו יודעים שאתה על סף מבחן אישי וחברתי מהחמורים בחייך. אנו יודעים שאין לך הרבה זמן, שזמן המכינה קצר וגדוש בפעילויות. שהמטלות כבדות. ודווקא משום כך אנו מאמינים שספר זה מיועד לך. שאתה תבחר לקחת ממנו לדרךך או מסכת או קטע, או דמות או תמונה. תצרף להם את דרכך אתה, שהרי אתה חלק מהסיפור העתידי. שהרי ספר זה אין לו סוף.

באחת הישיבות החרדיות בראשית המאה העשרים היתה מחתרת ציונית. מתחת לספרי התלמוד היא החזיקה את ספר שיריו של ביאליק. היה להם המנון אותו שרו כשהמשגיחים לא היו: 'הכניסיני תחת כנפך'. המנון מוזר לתנועה. הוא שאל 'היש נעורים בעולם', 'היש אהבה בעולם' כיצד יכול היה השיר הזה להפוך להמנון? הוא הציב את שאלת הנעורים כשאלה ציונית מרכזית כי בהם תלויים הפרקים החדשים בקורות הציונות.

תנועות שנולדות בקרב צעירים יכולות להיות סכנה גדולה. כך קרה לתנועות הקומוניסטית והפאשיסטית. היכולת של הציונות להמנע מהן ראוי לעיון אולם גם היום כשרונה של הציונות ליצור ולעמוד במבחנים תלוי ביכולת צעיריה לבנות לה המשך והתחלות חדשות. לכן הכתובת של ספר זה למכינות הקדם צבאיות היתה לנו כל כך ברורה.

'עצב נבו' כתבה המשוררת רחל בתחושה שהקירבה לארץ המובטחת לא תמיד מביאה לחיים בה, שההבטחות כרוכות במאמץ לעתים מעבר לכוחות. הרבה נכתב על חציית יוצאי מצרים את ים סוף למדבר ופחות על חציית הירדן להתמודדות עם הארץ המובטחת. ובכך עסקה ועוסקת הציונות לפני ואחרי הקמת מדינת ישראל.

דורות של ציונות שכינונה חייהם של רבים עדיין לא תמו. כל דור מוסיף את הדילמות שלו, את החידות שלו, את גיבוריו ואת אכזבותיו.

ניסינו לתת לך חומר עשיר למחשבה, רב דורי, שמגיע מתנועות שונות שליוו את הציונות והתווכחו ביניהן על מהותה ועל דרכה. אנו מאמינים כי צידה לדרך זו של יחידים ושל קבוצות תוכל להעשיר ולתת תחושה עמוקה של רציפות ויצירה שיבואו מהדור שלך.

אנו יודעים שיש האוהבים לנוע עם תרמילים גדושים וכבדים ויש המעדיפים לנוע עם תרמילי צד קלים. יש המאוהבים בשבירת מיתוסים ויש הרוקמים אותם בהתלהבות. נדמה לנו כי שיחה בין הזרמים הללו, מודעות לסיכוי הטמון בשיחה על אלו יכולה לתרום.

חשוב לנו, עורכי הספר, לקבל מכם את תרומתכם לספר הציוני של העתיד.

מפתח כותבים ומקורות:

אימבר, נפתלי הרץ	בגין, מנחם
התקווה	53 השקפת חיים והשקפה לאומית
איסאקובה, אנה	266 בובר, מרטין
דג הזהב והמדינה היהודית	107 הצעת החלטה בשאלה הערבית
אלון, יגאל	140 מתוך מכתב למהאטמה גאנדי
מסך של חול	306 בוכדל, אנג'לה
מכוח הזכות	228 ישראל במלחמה –
בית אבי	141 בראשית היתה המילה
אלחריזי, יהודה	198 ביאליק, חיים נחמן
היות בה כל ימי חיי	380 בעיר ההריגה
אלמוג, דורון	58 תחזקנה (ברכת עם)
נאום בטקס פרס ישראל	102 הלכה ואגדה
אלקלעי, יהודה	130 נאום לפתיחת האונ' העברית
רגלי מבשר	165 אגרת למרדכי קושניר
אלתרמן, נתן	223 בלקינד, ישראל
שיר בוקר	373 בנתיב הבילויים
זמר הפלוגות	61 בן גוריון, דוד
מגש הכסף	94 אל המצפון האנושי
אפשטיין, יצחק	325 ייעודי הרוח והחלוציות בישראל
שאלה נעלמה	110 נצח ישראל
אקשלמה, עמרי	78 משמעות הנגב
נאום מסיימי קורס מפקדי פלוגות	88 בן יהודה, אליעזר
אריאל, מאיר	המדינה היהודית: דברים שונים על
כתונת פסים	197 דבר הצעת מזרח אפריקה
ארנדט, חנה	בן עטר, חיים
ציונות - בחינה מחדש	219 אור החיים
האונ' העברית והקיבוצים	273 בן צבי, יצחק
	309 הגנה לאומית והשקפה פרולטרית

155	ברגשטיין, פניה		‘שינוי הערכין’	
176	גבת – מכתב למרים ילן שטקליס	86	שלילת הגלות	
	ניגונים	390	גלעד, זרובבל	
62	ברדיצ’בסקי, מיכה יוסף		המנון הפלמ”ח	
	שינוי ערכין: מחשבות	152	דובלין, אסתר	
387	ברודצקי, טינה		עדותה של אסתר דובלין	
	[ללא כותרת]	248	דובנוב, שמעון	
178	ברנר, יוסף חיים		חיוב הגלות	
	לביור העניין	157	דיין, דבורה	
137	אף על פי כן	246	באושר וביגון	
	גביון, רות		דיין, משה	
87	המדינה היהודית	326	הספד לרועי רוטנברג	
	הקדמה לחוברת: מהי הציונות	31	דינובסקי, עליזה	
139	ישראל כמדינה לאומית וליברלית	257	ענתות	
	גולדמן, נחום		דינור, בן ציון	
181	[ללא כותרת]	185	בראשית היה הרעיון	
	גורדון, אהרן דוד		הכהן, כלפון משה	
46	מכתב שלא נשלח בזמנו	384	גאולת ישראל	
349	הקונגרס	227	ניצוצות הגאולה	
	מכתב לי”ח ברנר	160	הלוי, יהודה	
213	לביור ההבדל בין היהדות		שירי ציון	
215	והנצרות	268	ספר הכוזרי ב’ / כב’-כד’	
	עם אדם	318	המאירי, אביגדור	
179	יסודות לתקנות למושב		שני מכתבים	
	עובדים	310, 336	הס, משה	
	גורדון, יעל		רומא וירושלים	
222	ועידת הפועלות	334	הרצוג, חיים	
	גינצברג אשר (אחד העם)		האנטישמיות החדשה ותגובת	
391	הפרוגרס ושנאת ישראל	378	ישראל	
	עבר ועתיד	127	הרצוג, יצחק הלוי	
	אמת מארץ ישראל	285	תורה ומדינה	
144	מדינת היהודים וצרת היהודים	35		

יהושע, א.ב.		הרצל, בנימין זאב	
38	מיהו ציוני?	261	אלטנוילנד
	ילין, חיים	174, 375	מדינת היהודים
	הנגב עוד ישוב להיות פורח, ראיון	315	כתבים ציוניים
69	במעריב	33	פתרון לשאלת היהודים
	ינאית בן-צבי, רחל		הציונות, השוביניזם ואהבת
362	אנו עולים	260	האנושות
	יערי, מאיר	234	נאום הפתיחה בקונגרס השישי
151	בראש ובראשונה ידיים		חיים, וייצמן
	כהן, גאולה	239	נגד אוגנדה
231	ראיון		ויתקין, יוסף
	כהנוב, ז'קלין	244	קול קורא
145	הצעף הכחול של הקדמה		ז'בוטינסקי, זאב
292	ממזרח שמש	382	אל שונאי ציון
	כצנלסון, ברל	100	החינוך העברי
	אדמה לעם ורוח לעם	296	על קיר הברזל
44	לתנועת החלוץ	65	שיר בית"ר
73	חורבן ותלישות	321	הגאולה הסוציאלית
161	דרכי לארץ	40	הציונות הרוממה
242	עם עובד	264	השאלה החברתית
276	לובטקין, צביה		זאב, אהרון
	בימי כליון ומרד	164	אנו נושאים לפידים
386	לנון, ג'ון		חן, זלמן
	Imagine	66	שורו הביטו וראו
357	מאיר, גולדה		טייטלבוואם, יואל
	דברים בקונגרס הציוני הכ"ד	344	ויואל משה
304	נאום בוועידת מפא"י		טייכטל, יששכר
363	אין להחליט בלעדינו	352	אם הבנים שמחה
186	מגן, זאב		טשרניחובסקי, שאול
	דמיין	63	אני מאמין (שחקי שחקי)
364			יאסו, חכם קס אבא יצחק
		173	[ללא כותרת]

	מוהר, עלי		פניגר, עופר	
90	שיר השיירה	188	מכתב	
	מייזל, חנה		פרץ, מרים	
	סקירה על בית הספר החקלאי		נאום לקבלת פרס ישראל	
146	לנערות בארץ-ישראל	317	למפעל חיים	
	מנור, אהוד		צור, מוקי	
81	אין לי ארץ אחרת	349	התלם הארוך	
399	שיר ישראלי	109	אחרית דבר	
	נורדאו, מקס		צמרת, צבי	
115	יהדות השרירים	149	חדלו להתנדב	
	סולובייצ'יק, יוסף דב		קוטלר-וונש, מיכל	
394	ראיון	193	נאום באו"ם	
	סמולנסקין, פרץ		קוק, אברהם יצחק הכהן	
270	זאת עשו	225	תעודת עם ישראל ולאומיותו	
64	סנש, חנה		שיר האמונה	
76	קטעי יומן	42	להוסיף אומץ	
224	עוז-זלצברגר, פניה (ורות גביון)		חזון הגאולה – עלייה לציון	
347	ישראל כמדינה לאומית		קודש וחול	
	וליברלית	257	קושניר, מרדכי	
166	עוזיאל, מאיר חי		מכתב תשובה לביאליק	
	צוואת הרב	113	קלדרון, רות	
	עזריהו, שרה		החוט המשולש: על התרבות העברית	
96	פרקי חיים	331	כזהות מחברת	
	פוחצ'בסקי, נחמה		קפלן, מרדכי	
190	שאלות גלויות	294	לחידוש פני הציונות	
	האשה בבנין ראשון לציון	332	ראב, אסתר	
29	פינס, יחיאל מיכל		ציוניות	
	חושו אחים חושו	55	ראב, יהודה	
72	פינסקר, יהודה לייב		התלם הראשון – זכרונות	
	אוטואמנסיפציה	371	רבין, יצחק	
91	פישמן-מימון, עדה		נאום בהר הצופים	
	דיון על חוק שירות הבטחון	335		

	שטרן, ידידיה צ'		רוזנבלום, נח
119	ממלכתיות כאמנה ישראלית	57	שאו ציונה נס ודגל
	שלונסקי, אברהם		רחל כצנלסון-שזר
142	אהלנו	171	דבר הפועלת
	שמעוני דוד		רטוש, יונתן
247	ארץ ישראל	354	הלאום העברי החדש
	שמריז, שי		ריבלין, ראובן
84	נאום לפני הכניסה לעזה	117	נאום השבטים
	שרנסקי, נתן		ריינס, יצחק יעקב
280	בזכות הזהות	241	מכתבים
	שרת, משה		ממזרח: (מכתב ראשון על הציונות)
	נאום בפני הועידה	48	קול מציון
302	האנגלו-אמריקאית	346	ריפמן, און
183	נאום		חקלאות היא שליחות
		70	רם, אורי
		360	הזמן של הפוסט רמב"ם
		217	משנה תורה רש"י
		213	פירוש על בראשית א' א' שבח, יעל
			חובה עלינו לתווך לדורות הבאים - מחשבות על התפוצות
		195	שביד, אליעזר
			הדת היהודית והדמוקרטיה הישראלית
		278	יעדי הציונות אחרי הקמת מדינת ישראל
		105	ראיון
		366	שטרן אברהם (יאיר)
		60	חיילים אלמונים

